

Turun yliopisto
University of Turku

PUNAISTEN NAISTEN TIET

Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden
Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja
myöhemmät elämänvaiheet

Tiina Lintunen

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Turun yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi lokakuun 9. päivä 2015 klo 12 Turun yliopiston Pub 3 -luentosalissa.

Turun yliopisto
University of Turku

PUNAISTEN NAISTEN TIET

Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden
Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja
myöhemmät elämänvaiheet

Tiina Lintunen

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Politiikan tutkimuksen laitos
Poliittinen historia

Työn ohjaaja:

Professori Timo Soikkanen
Poliittinen historia
Turun yliopisto

Tarkastajat:

FT Tuomas Hoppu
Historia
Tampereen yliopisto

Dosentti Tauno Saarela
Poliittinen historia
Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä:

FT Tuomas Hoppu
Historia
Tampereen yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Taitto: Kimi Kärki

ISBN 978-951-29-6228-0 (Painettu/Print)

ISBN 978-951-29-6229-7 (Sähköinen/PDF)

ISSN 0082-6995

Juvenes Print Oy - Tampere 2015

Tiivistelmä

TURUN YLIOPISTO

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Politiikan tutkimuksen laitos

Poliittinen historia

Väitöskirja

TIINA LINTUNEN: Punaisten naisten tiet. Valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 joutuneiden Porin seudun naisten toiminta sota-aikana, tuomiot ja myöhemmät elämänvaiheet.

Lokakuu 2015

Suomen sisällissotaan osallistui vuonna 1918 naisia molemmin puolin rintamaa erilaisissa tehtävissä. Taisteluiden jälkeen yli 5500 punaista naista joutui valtiorikosoikeuteen syytettynä valtiopetoksellisesta toiminnasta. Ne noin 2000 naista, jotka palvelivat punakaartissa aseistettuina, ovat pitkään hallinneet sitä kuvaa, joka suomalaisilla on ollut punaisista naisista. Sen sijaan on tiedetty hyvin vähän niistä naisista, joiden valkoiset katsoivat edistäneen valtiopetosta muilla keinoilla. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan, millaisia olivat Porin seudulla ne kapinasta syytetyt naiset, jotka eivät olleet tarttuneet aseisiin ja mikä oli heidän myöhempi kohtalonsa.

Työn ensimmäisessä osassa tutkitaan valtiorikosoikeuteen joutuneiden naisten taustaa, toimintaa sota-aikana ja tästä aiheutuneita välittömiä seuraamuksia. Millaisia henkilöitä päätyi valtiorikosoikeuden eteen tuomittavaksi? Millaisissa tehtävissä he olivat sota-aikana toimineet ja miksi? Mitkä seikat olivat oikeudessa raskauttavia, kun valtiorikostuomioita jaettiin?

Työn jälkimmäisessä osassa tutkitaan, mitä punaisille naisille tapahtui sodan jälkeen ja miksi näin kävi. Sisällissodan jälkeistä maailmaa hahmotetaan etsimällä vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Millainen oli se yhteiskunnassa vallinnut ajan henki, jonka vaikutuspiiriin naiset valtiorikosoikeudesta ja vankilasta palasivat? Miten yhteisö otti heidät vastaan? Miten heihin suhtauduttiin työmarkkinoilla? Miten käsiteltiin punaisia leskiä ja orpoja? Mitä punaisilta odotettiin kansalaisina ja miten heistä pyrittiin muokkaamaan yhteiskuntakelpoisia? Miten poliittisen elämän uudelleenvirittely onnistui ja kiinnostiko se enää näitä naisia? Miten suomalaisen yhteiskunnan muuttuessa myös sen suhtautuminen punaisiin muuttui? Millaisilla toimilla valtionalta pyrki eri vaiheissa yhtenäistämään rikkirevennyttä kansaa ja miten se näkyi yksittäisten ihmisten elämässä? Ajan kuluessa asenteet muuttuivat ja naiset vanhenivat. Miten naiset kuvasivat kokemaansa myöhemmin omaisilleen?

Kysymyksiä pohditaan paikallisesta, Porin seudun näkökulmasta, mutta niitä pelataan kuitenkin jatkuvasti valtakunnalliseen tilanteeseen. Kontekstualisoi-

malla paikalliskokemukset laajempaan kokonaisuuteen on voitu paremmin selittää tapahtunutta, ja paikallistutkimuksen kautta on nähty myös koko maassa vallinneita yleisiä olosuhteita.

Tutkimuksen kohteena on 267 Porista, Porin maalaiskunnasta ja Ulvilasta kotoisin olevaa naista, jotka joutuivat valtiorikosoikeuden tutkittaviksi. Keskeisimpänä lähteaineistona ovat seurakuntien rippikirjat ja maistraattien henkikirjat sekä Kansallisarkiston, Kansan arkiston ja Työväen arkistojen sisällissotaa ja sen jälkeistä poliittista elämää valottavat kokoelmat.

Tutkimuksen naisista enemmistö oli 18–37-vuotiaita työläisnaisia. Aiemmin rikoksista tuomittuja heidän joukossaan oli hyvin vähän. Suurin osa (n. 71 %) työskenteli punakaartin huollossa keittiö-, siivous- ja vaatetusosastoilla. Noin 21 % työskenteli sairaanhoidossa, ja loput kahdeksan prosenttia olivat punakaartin hallintoa avustavissa muissa tehtävissä. Naiset saivat pääosin lieviä, 2–3 vuoden ehdollisia tuomioita. Vain joka kymmenes nainen tuomittiin ehdottomaan rangaistukseen. Punakaartiin vasta pakomatalla liittyneet ja kaartissa vähäisissä tehtävissä lyhytaikaisesti toimineet henkilöt vapautettiin syytteistä.

Tutkimuksessani olen osoittanut, millaisia vaikeuksia paluu sodanjälkeiseen arkeen tuotti naisille. Varsinkin yksin lastensa kanssa jääneillä oli monenlaisia ongelmia. Sodan aikana levitetty propaganda oli osaltaan lisäämässä vaikeuksia. Toisaalta työtilanne parantui monen naisen osalta jo vuoden 1918 aikana, ja oman punaisen yhteisön tarjoama tuki helpotti arjesta selviytymistä. Elämä tasaantui, naiset perustivat perheitä ja osa palasi työelämään ja politiikkaan. Säilyneiden lähteiden valossa sisällissota näyttäisi radikalisoineen vain pienen osan naisista, kun taas enemmistö kannatti maltillisia sosialidemokraatteja tai jäi kokonaan pois politiikasta. Punaiseksi leimautuminen valtiorikosoikeudessa ei pakottanut naisia muuttamaan uudelle paikkakunnalle; Porin seudulla ja yleensä vielä omassa suvusakin oli riittävästi entisiä punaisia luomassa kollektiivista tukea. Myös valtiovalta pyrki rauhoittamaan poliittista tilannetta ja sopeuttamaan punaisia yhteiskuntaan monin uudistuksin. Naisten kannalta merkittävin myönnytys tapahtui jatkosodan aikana, kun punalesket lopulta oikeutettiin valtiollisen eläkkeen piiriin.

Tämä tutkimus on ensimmäinen punaisista naisista laadittu eräänlainen kollektiivinen elämäkerta, jossa on tarkasteltu heidän sodanjälkeistä elämäänsä. Yhteenvetona voidaan todeta, että Porin seudulta valtiorikosoikeuteen joutuneet naiset olivat tavallisia työläisnaisia. Sota ja osallisuus siihen ei tätä asiaa muuttanut. Naiset sopeutuivat yhteiskuntaan nopeasti ja elivät pääosin tavallista työläisperheen arkea sodan jälkeenkin.

Asiasanat: kansalaisuus, naiset, propaganda, punaiset, punakaarti, punaleski, sisällissota, valkoiset, valtiorikosoikeus, äitiys

Abstract

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Social Sciences

Department of Political Science and Contemporary History

Contemporary History

Doctoral Dissertation

TIINA LINTUNEN: Red women's paths. The wartime activity, sentences and subsequent lives of the women from the Pori area taken to political crime courts in 1918.

October 2015

Finland gained its independence on December 6th, 1917, after the Russian revolution. Shortly after this, the nation was divided into the socialist Reds and the bourgeois Whites. The short but raw civil war that ensued between these factions lasted only three months, but approximately 36 000 Finns lay dead in its wake, most of them Reds, who lost the war.

The war also engaged women, and there were women on both sides serving in various tasks. After the cessation of hostilities, over 5500 Red women were brought to court and charged with treason or assisting in treasonous activity. For a long period, the image of a Red woman in Finnish history was dominated by those 2000 women who acted as soldiers in the Red Guard. In contrast, our knowledge of unarmed Red women has been relatively limited. The aim of this study has been to examine the characteristics of these unarmed women and scrutinize the course of their lives after the war. This study is the first collective biography of Red women in which their lives have been studied in the long term.

The study consists of two parts. In the first, the focus is on the women's backgrounds, their activities during the war and the resulting immediate consequences of these actions. The second part discusses what happened to these women after the war. Post-war Finland is outlined by the following questions: What was the zeitgeist like when the women returned from prison? Did society accept them, and how well did their entering the labour market succeed? How was the question of orphans and widows dealt with? What was expected from the former Reds as citizens, and how did the Whites try to mould them into becoming socially acceptable? How did the restart of political activity function, and who was interested in it? How did the transforming Finnish society change its attitude towards the former Reds over the course of time? What were the policies with which the government sought to unify the torn nation? Eventually, attitudes changed and the women grew older. How did they relate the events of 1918 to their children?

These questions are examined from a local point of view, but the results are constantly reflected in the national circumstances. The research subjects are the 267 women from Pori and Ulvila who were taken to the political crime courts. The analysis is primarily based on the material in parish and register offices' archives as well as on documents in the National Archive, the Labour Archive and the People's Archive regarding the Civil War and post-war political life.

In the study, it is shown that most of the subjects were normal working class women, aged 18–37. Possession of a criminal background was uncommon. Most (ca. 71%) of the women served in maintenance duties, ca. 21% worked as nurses and 8% assisted the Red government as secretaries. The women received mainly light, 2–3-year suspended sentences for their crimes. Only 10 per cent were sentenced to unconditional imprisonment. Those who had not joined the Red Guard until on the run to the East or had assisted the Guard only to a lesser extent were acquitted of all charges.

The study also argues that the women met various challenges after the war. The widows in particular had to struggle in order to cope. The war-time propaganda had aggravated the situation and compounded prejudices. On the other hand, the women's employment opportunities had already improved in the autumn of 1918, and support from the local Red society helped to cope with the adversities they faced. Gradually, their life stabilized: some women started families, some returned to work and politics. According to the sources, only a few women were radicalized after the Civil War, whereas most of them supported the moderate social democrats or abandoned politics entirely. Being labelled as a Red in the court was not a reason to migrate elsewhere. There were so many Reds in the district of Pori, and often in the women's families as well, that they received collective support from each other. The state authorities also strove to settle the political situation and integrate the Reds back into society with various reforms. The most remarkable reform concerning women was implemented during the Continuation War when the Red widows were finally entitled to draw widow's pension.

To conclude, the women studied were ordinary workers. The Civil War and women's participation in it did not change that fact. Most women swiftly adjusted back into society and lived essentially normal working-class family lives.

Keywords: citizenship, civil war, motherhood, the political crime courts, propaganda, the Red Guard, the Reds, red widow, the Whites, women

KIITOKSET

Mielenkiintoni Suomen sisällissotaan juontaa juurensa jo lapsuudestani. Kotitaloni kuistin katossa on reikiä, joita ei koskaan ole korjattu. Ihmetellessäni lapsena reikiä minulle kerrottiin, että ne ovat peräisin kranaattitulesta vuodelta 1918 ja niiden on tarkoitus muistuttaa meitä sodan kauheudesta. Asia kiehtoi ja kiinnosti minua, ja vuosia myöhemmin opiskellessani poliittista historiaa sain vihdoin tilaisuuden selvittää, mitä Pomarkussa oikeastaan tapahtui vuonna 1918. Kirjoittaessani pro gradu -tutkielmaa huomasin, ettei minua niinkään kiinnostanut itse sotatapahtumien kulku, vaan pikemminkin ihmiset ja heidän vaiheensa. Kun sitten myöhemmin siirryin jatko-opintojen pariin, valikoitui tutkimuskohteekseni punakaartiin kuuluneet naiset ja heidän kohtalonsa. Työ on ollut äärimmäisen antoisaa, ja nyt pitkän prosessin päätteeksi on aika kiittää kaikkia niitä henkilöitä, jotka ovat auttaneet minua tämän tien kulkemisessa.

Ensimmäiset kiitokset kuuluvat ohjaajalleni Timo Soikkaselle, joka on ollut rinnallani koko väitöskirjaprojektin ajan. Olen kiitollinen Timolle siitä uskosta ja luottamuksesta, jota hänellä oli minua ja tutkimukseni valmistumista kohtaan niinäkin hetkinä, kun assistentti teki kaikkea muuta kuin tutkimusta: välillä päivät olivat täynnä opetusta, opiskelijoiden ohjausta ja hallintotoita. Aineiston metsästäminen oli hidasta puuhaa, ja toisinaan istuin Timon sohvalla miettien, tuleeko tästä ikinä mitään. Timo puhui tutkimuksestani kuitenkin niin innostuneesti, että aina hänen huoneestaan lähtiessäni olin saanut uskoni takaisin ja uusia ajatuksia, joiden voimin jatkoin tiedonmetsästäystä arkistoissa. Erityisen antoisia keskustelumme olivat tutkimuksen loppuvaiheessa, vaikka Timo oli tuolloin jo eläkkeellä.

Kiitän tämän työn esitarkastajia Tuomas Hoppua ja Tauno Saarelaa heidän antamistaan kommentteista, jotka auttoivat parantamaan työtäni monin tavoin. Tauno Saarelan yksityiskohtaiset neuvot jalostivat erityisesti naisten poliittista toimintaa käsittelevää lukua. Tuomas Hopulle lisäksi kiitos suostumisesta väitöstilaisuuteni vastaväittäjäksi. Kiitokset ansaitsevat myös Vesa Vares ja Kimmo Rentola niistä tarkoista havainnoista ja kommentteista, joita he esittivät käsikirjoituksestani.

Heli Leppälän kanssa olen käynyt tutkimukseni kannalta tärkeitä keskusteluja, ja vastapainona meillä on ollut yhteisiä harrastuksia. Kimmo Elo puolestaan auttoi minua tekemällä visualisoinnit naisten muutoista, Jouko Katajisto tarkastamalla tilastoni ja Kimi Kärki tekemällä kirjan taiton. Heitä kaikkia haluan kiittää. Kollektiivinen kiitos myös kaikille niille tutkijakollegoille ympäri Suomen, jotka ovat työn eri vaiheissa kommentoineet ajatuksiani punaisista naisista ja auttaneet viemään tutkimusta eteenpäin. Myös harjoittelijoiden panos tutkimusavustajina on kiitoksen arvoinen.

Tutkimukseni aikana olen viettänyt arkistoissa lukemattomia tunteja ja saanut apua monen arkiston ja kirjaston ystävälliseltä henkilökunnalta. Kaksi heistä nousee kuitenkin ylitse muiden: Porin seurakuntien arkiston Ulla Täckman ja Kansallisarkiston Seppo Peltonen ovat molemmat auttaneet minua vaivojaan säästelemättä, mistä haluan kiittää heitä lämpimästi. Punaisten naisten vaiheita selvittäessäni tärkeäksi ovat nousseet myös ne monet haastattelut, joihin tutkittujen naisten omaiset ovat suostuneet. Kiitän heitä kaikkia siitä, että he suostuivat jakamaan muistonsa kanssani. Haastateltavien lisäksi Porissa ja Ulvilassa on paljon henkilöitä, jotka ovat kukin omalla tavallaan antaneet auttavan panoksensa tämän työn edistymiseen ja ansaitsevat suuret kiitokset.

Yksi tutkimuksen tekoa helpottava seikka on mukava työyhteisö. Tunnen olevani etuoikeutettu, kun olen saanut tehdä töitä poliittisen historian oppiaineessa. Läheisiksi ovat yhteistyön kautta tulleet luonnollisesti toiset opettajat: Erkka, Kimmot, Markku, Mika, Timo, Vesa ja Villet, ja excursiot Hovilaan Louis'n kanssa ovat muodostuneet jo klassikoiksi. Marjan ja Katrin kanssa setvimme lähes päivittäin opetukseen liittyviä seikkoja. Myös talon toinen pää ja siellä majailevat tutkijat ovat tulleet hyvinkin tutuiksi. Meillä on ollut jopa niin mukavaa, että olemme viettäneet aikaa yhdessä töiden jälkeenkin mm. Pehko-illoissa ja bridge-kurssilla. Hienosta porukastamme yksi henkilö on mainittava vielä erikseen: Auli. Hän on ihminen, jonka sukunimi kertoo hänestä kaiken. Kiitän tätä yhteisöä siitä, että toihin on mukava tulla, ihan joka aamu.

Tutkimuksen rahoittamisesta kiitän Birger Nylanderin säätiötä, Historiatieteen tutkijakouluja, Kansan Sivistysrahastoa, Naisten Tiedesäätiötä, Satakunnan ja Varsinais-Suomen Kulttuurirahastoja, Suomalaista Konkordia-liittoa ja Turun yliopistosäätiötä.

Minulla on ollut onni saada perhe, joka on aina tukenut minua kaikessa, mitä olen tehnyt. Äiti ja isä ansaitsevat tästä suunnattoman suuret kiitokset. Jokaisella naisella pitäisi olla myös kaksi isoveljeä, jotka opettavat jo pienenä pärjäämään maailmassa. Kiitän Juhaa ja Pekkaa sparrauksesta ja yhteisistä laiturimuistoista. Suurin kiitos kuuluu kuitenkin niille rakkaille, jotka ovat joutuneet jakamaan kotimme ja minun huomioni punaisten naisten kanssa usean vuoden ajan. Lapset Patrik, Linda ja Roope ovat toisinaan saaneet kestää äidin henkistä ja fyysistä poissaoloa. He ovat kuitenkin saaneet minut ymmärtämään, mikä elämässä on tärkeintä. Mieheni Pekka on tukenut minua tässä prosessissa alusta loppuun ja ilman häntä työ ei olisi

ikinä valmistunut. On ollut käsittämätön voimavara, kun kotona on ihminen, joka on itse käynyt väitösprosessin läpi ja kannustaa ymmärtäen eteenpäin. Pekka, you are the wind beneath my wings.

Pekka, Patrik, Linda ja Roope, tämä kirja on omistettu teille.

Turussa 31.7.2015

Tiina Lintunen

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	13
1.1 Tutkimuksen lähtökohdat	13
1.2 Työläisnaisen asema	26
1.3 Naiset vallankumouksissa Euroopassa...	33
1.4 ..Ja Suomessa 1918	36
1.5 Näkemykset punaisista naisista	42
2 KEITÄ HE OLIVAT?	61
2.1 Mistä he tulivat?	61
2.2 Nuoria ja naimattomia vai vanhempia ja vakiintuneita?	63
2.3 Sivistystaso ja ammatti	67
2.4 Poliittinen järjestäytyneisyys	72
2.5 Löyhämoraalisia?	77
3 TOIMINTA SOTA-AIKANA	83
3.1 Punaisen vallan alaista arkea keväällä 1918 ja miten siihen päädyttiin	83
3.2 Perustelut kaartiin liittymiseen	93
3.3 Asema ja toiminta kaartissa	102
4 PAKOMATKALLA JA VANKILEIRILLÄ	109
4.1 Pakoon kohti itää	109
4.2 Naiset vankileirien selviytyjiä	112
5 VALTIORIKOSOIKEUDESSA	121
5.1 Syytteet	124
5.2 Todistukset puolesta ja vastaan	128
5.2.1 Suojeluskunnan lausunnot	128
5.2.2 Yksityishenkilöiden todistukset	135

5.3 Langetetut tuomiot pääosin lieviä	138
5.3.1 Valtiorikosoikeuden tuomiot	138
5.3.2 Tuomioihin vaikuttaneita tekijöitä	145
6 PALUU SODANJÄLKEISEEN ARKEEN	159
6.1 Käsitys kansalaisuudesta	159
6.2 Ajan henki	164
6.3 Työsaannissa hetkellisiä vaikeuksia	169
6.4 Punaiset naiset perheiden elättäjinä	174
6.5 Lasten huostaanottaminen	180
7 MYÖHEMMÄT VAIHEET	193
7.1 Poliittisen toiminnan jatkaminen puolueissa sisällissodan jälkeen	193
7.2 EK:n valvovan silmän alla	214
7.3 Naiset työelämässä	227
7.4 Muutot – uusia alkuja	231
7.5 Kirkosta eroaminen	239
8 SISÄISEN RAILON EHEYTTÄMISTÄ JA MUISTAMISTA	245
8.1 Kuilun kuromista kiinni	245
8.2 Levotonta aikaa	248
8.3 Kädenojennuksia ja hyvityksiä	254
8.4 Punaisten naisten perintö	262
9 TAVALLISIA TYÖLÄISNAISIA	269
LÄHDELUETTELO	279
LIITTEET	297

LUETTELO KUVIOISTA

Kuvio 1	Naisten sijoittuminen maatalouden ulkopuolisiin elinkeinoihin 1910	29
Kuvio 2	Naisten ikäjakauma	64
Kuvio 3	Naisten siviilisäätö	65
Kuvio 4	Tutkittujen naisten ammattijakauma	71
Kuvio 5	Liittymisaika kaartiin	105
Kuvio 6	Suojeluskunnan antamat lausunnot	130
Kuvio 7	Tuomioiden jakauma	140
Kuvio 8	Naisten saamien ehdollisten rangaistusten pituudet	141
Kuvio 9	Naisten saamien ehdottomien rangaistusten pituudet	142
Kuvio 10	Naisten ammattinimikkeet sisällissodan jälkeen	228
Kuvio 11	Tutkittujen naisten muuttojen määrät sisällissodan jälkeen	232
Kuvio 12	Tutkittujen naisten muutot vuosina 1918–1978	233

LUETTELO TAULUKOISTA

Taulukko 1	Asukasluvut 31.12.1917	62
Taulukko 2	Oikeuteen joutuneiden naisten suhde naispuolisten asukkaiden määrään	62
Taulukko 3	Naisten ikäjakauma	63
Taulukko 4	Naisten sivistyskanta	68
Taulukko 5	Ammattijakauma	69
Taulukko 6	Naisten toimeentulo ja varallisuus	72
Taulukko 7	Äänestysaktiivisuus vuonna 1917	74
Taulukko 8	Tutkittujen naisten poliittinen järjestäytyneisyys oman ilmoituksen mukaan	74
Taulukko 9	Tutkittujen naisten järjestäytyneisyys paikkakunnittain	76
Taulukko 10	Uudet naispuoliset työnhakijat ja naisille tarjotut paikat Porin työnvälitystoimistossa vuoden 1918 alkupuolella	90
Taulukko 11	Liittymissyitään selvittäneiden määrä	95
Taulukko 12	Naisten ilmoittamat kaartiinliittymissyöt	95
Taulukko 13	Naisten tehtävät kaartissa	102
Taulukko 14	Järjestäytyneisyys suhteessa liittymisaikaan	106
Taulukko 15	Koko maan naiset valtiorikosoikeuksissa	122
Taulukko 16	Tutkittujen naisten tuomiopaikkakunnat	123
Taulukko 17	Suojeluskuntien lausunnot	129
Taulukko 18	Negatiivisten lausuntojen jyrkkyys	131
Taulukko 19	Järjestäytyneisyyden ja suojeluskunnan lausunnon suhde	132
Taulukko 20	Eri suojeluskuntien esikuntien lausunnot	133
Taulukko 21	Koko maan tuomitut miehet ja naiset	138

Taulukko 22	Langetetut tuomiot	140
Taulukko 23	Ristiintaulukko asemasta kaartissa ja tuomioista	147
Taulukko 24	Järjestäytyneisyyden suhde tuomioihin	149
Taulukko 25	Suojeluskunnan lausuntojen suhde tuomioihin	150
Taulukko 26	Elämäntavat ja tuomiot	151
Taulukko 27	Liittymisajan suhde tuomioihin	152
Taulukko 28	Nuorten 13–17-vuotiaiden tyttöjen asema kaartissa ja tuomiot	153
Taulukko 29	Alaikäisten lasten vaikutus naisten tuomioihin	155
Taulukko 30	Uudet naispuoliset työnhakijat ja naisille tarjotut paikat Porin työnvälitystoimistossa vuoden 1918 jälkipuoliskolla	172
Taulukko 31	Porin köyhäinhoidon avustamat vuosina 1917 ja 1918	177
Taulukko 32	SSTP:n ja STPV:n osuus vasemmiston äänimäärästä eduskuntavaaleissa Porissa, Porin mlk:ssa ja Ulvilassa vuosina 1922–1929	206
Taulukko 33	Kirkosta eronneet	241

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Myytit punaisista naisista

”Vielä on suuri vaara punaisten naisissa.[...] Suurelta osin noitten naisten kodit ja niissä annettu kasvatusta on syynä hirvittävän kauheaan sisällissotaamme. Punaisten raakuuksissa ennen kaikkea paljastui punaisten kotien ja näitten naisten raakuus, mikä hirvittävässä julmuudessaan hakee vertaansa. Yhteiskunnan ehdoton velvollisuus tästä lähtien on olevalle, etteivät tällaiset hirviöt saa enää lapsia kasvattaa ja niihin istuttaa julkeaa raakuuttaan sekä kalvavaa vihaansa, joka saastuttaa lapsen koko sieluelämän. Tässä täytyy tulla luja kontrolli ja sen aikaansaaminen on ennen kaikkea köyhäinhuoltoviranomaisten tehtävä. Kaikissa vähänkin arveluttavissa tapauksissa on lapset eroitettava tällaisista hirviöistä. Yhteiskunnan etu ja säilytysvaisto jo sitä vaatii.”¹

Sisällissodan punaisista naisista jäi kahtiajakautuneessa Suomessa elämään myyttisiä stereotyyppioita. Valkoiset näkivät ”punikkiämmät” pahansuisina naisina, joista varsinkin punaisten perheiden äidit joutuivat ankaran arvostelun alaiseiksi. Jotkut näkivät näiden naisten antaman kasvatuksen olleen syynä koko käytyyn kansalais-sotaan ja kutsuivat heitä suoranaisiksi ”pahuuden lähteiksi”.

Valkoisten propaganda pyrki leimaamaan punaiset naiset huonomoraalisiksi. Punakaartin ”roskajoukon” naiset olivat valkoisten silmissä haureellisia, ja sairaanhoitajista puhuttiin vihjailevasti ”lemmennisarina”. Maineensa menettäneitä olivat myös venäläisten kanssa seurustelleet ”ryssänmorsiamiksi” haukutut naiset.²

Pahimmin silmätikuksi joutuivat aseelliset naiset, joiden väitettiin taistelevan hurjemmin kuin miehet. Näiden ”naarastiikereiden” maine herätti kauhua ja inhoa valkoisessa Suomessa. Miesten housuihin pukeutuneet naiskaartilaiset rikkoivat rajoja niin vaatetuksellaan kuin ennen kaikkea myös vallitsevaa yhteiskuntajärjestyksestä uhmaavilla toimillaan ja saivat osakseen laajaa huomiota. Valkoisessa pro-

¹ *Köyhäinhuoltolehti* 2-3/1918 ”Orpojen kasvatusta – Suuri kansallinen tehtävä.”

² Paavolainen 1974, 243, 149; Paavolainen 1967, 204f.

pagandassa punaiset naiset kokonaisuudessaan maalattiin uhaksi kansakunnan tulevaisuudelle:

”Eikö olisi oikeata tuomiotaktiikkaa ottaa joku prosentti vihollisen toisestakin sukupuolesta – siten siveellisesti vaikuttaakseen näiden kurjien ammattisariin. Sudenjäh-dissa kelpaa maalitauluksi juuri naarassusi ehkä ennemmin kuin uros, sillä metsästäjä tietää, että naarassusi synnyttää yhtä pahoja penikoita, joista on oleva ikuinen vastus. Todistettu on, että Suomen kansalaissodassa punakaartilaiset ovat petoja, monet heidän naisistaan susinarttuja, vieläpä naarastiikereitä. Eikö ole hulluutta olla ampumatta petoja, jotka meitä ahdistavat.”³

Valkoinen lehdistö ruokki käsityksiä kaikkien punaisten, niin miesten kuin naisenkin, raakalaismaisuudesta jo sodan aikana ja sen jälkeen. Kirjoituksissa lähtökohtana oli punaisten yleinen petomaisuus, joka edellytti jyrkkiä toimenpiteitä. Kiihkeissä pamfleteissa sosialismi ja sen edustajat haluttiin kitkeä koko yhteiskunnasta.

Punaisten omassa propagandassa naiset nostettiin alun ristiriitaisen vastaanoton jälkeen sankarilliseen asemaan ja heidän merkitystään taisteluissa korostettiin enemmän kuin tosiasiallisesti olisi ollut aiheellista. Myöhemmässä sodanjälkeisessä kerronnassa punaiset naiset nähtiin urheina taistelijoina ja uhrautuvina, pelottomina äiteinä.⁴ Tavalliset, huolto- ja sairaanhoitotehtävissä toimineet naiset eivät juurikaan ole saaneet näkyvää asemaa tässä muisteluperinteessä.

Kysymyksenasettelu ja raja

Valkoisessa Suomessa sota-aikana levinneet käsitykset punaisista naisista olivat pitkälti edellä mainittujen propagandan synnyttämien stereotyyppien seurausta. Stereotyyppioilla tarkoitetaan tässä huhuihin ja anekdootteihin pohjautuvia uskomuksia ja yleistyksiä naisten ominaispiirteistä ja luonteesta.⁵ Sotapropagandassa huomiota herättävien ryhmien perusteella vedettiin karkeita yleistyksiä kaikista punaisista naisista. Varsinkin aseelliset naiset olivat ryhmä, joka jo aikanaan herätti suuresti huomiota ja on myöhemmin saanut osakseen tutkijoiden mielenkiinnon. Aseellisia naisia oli Suomessa kaikkiaan noin 2000, joista useampi kuin joka viides kaatui taisteluissa tai teloitettiin ennen oikeudenkäyntejä. Valtiorikosoikeuteen kapinallisesta toiminnasta syytettynä joutui kuitenkin yli 5500 naista. Tässä tutkimuksessa selvitetään, millaisia olivat ne kapinasta syytetyt naiset, jotka eivät olleet tarttuneet aseisiin ja mikä rooli heillä oli vallankumousliikkeessä. Työssä tullaan samalla tutkimaan, kuka ja millä perusteella ylipäätään määriteltiin valkoisten silmissä punaiseksi naiseksi.

³ *Keskisuomalainen* 12.4.1918 ”Tuomiotaktiikasta” (Ilmari Kianto).

⁴ Peltonen 2003, 138; Piironen-Honkanen 1995, 72.

⁵ Stereotyyppien käytöstä propagandassa ks. Karemaa 1998, 9f.

Tutkimuksen alussa esitellään naisen asemaa 1900-luvun alun suomalaisessa yhteiskunnassa ja eri rooleja sisällissodassa. Tämän jälkeen on tutkittu, miten punaisiin naisiin suhtauduttiin kummassakin leirissä ja millaisia kuvia heistä luotiin. Näiden sodanaikaisten stereotyyppien lähempi tarkastelu on tärkeää, sillä ne auttavat ymmärtämään punaisten naisten myöhemmin osakseen saamaa kohtelua. Vaikka aseelliset naiset eivät ole tämän tutkimuksen varsinaisessa fokuksessa, olen katsonut aiheelliseksi ottaa myös heidät mukaan, sillä he tarjosivat valkoisten propagandalle niin herkullisen kohteen, että heitä käytettiin usein esimerkkinä punaisten yleisestä luonnottomasta raakuudesta ja moraalittomuudesta. Aseellisten naisten ylle heitetty varjo lankesi myös muiden rintamalla olleiden punaisten naisten ylle ja vaikutti heidän saamaansa kohteluun.

Tutkimuksen ensimmäisessä osassa on tutkittu valtiorikosoikeuteen joutuneiden naisten taustaa, toimintaa sota-aikana ja tästä aiheutuneita välittömiä seuraamuksia. Millaisia henkilöitä päätyi valtiorikosoikeuden eteen tuomittaviksi? Millaisissa tehtävissä he olivat sota-aikana toimineet ja miksi? Mitkä seikat olivat oikeudessa raskauttavia, kun valtiorikostuomioita jaettiin?

Työn jälkimmäisessä osassa tutkin sitä, mitä punaisille naisille tapahtui sodan jälkeen ja miksi näin kävi. Millainen oli se ajan henki, johon naiset valtiorikosoikeudesta ja vankilasta palasivat? Miten yhteisö otti heidät vastaan? Miten heihin suhtauduttiin työmarkkinoilla? Miten käsiteltiin punaisia leskiä ja orpoja? Mitä punaisilta odotettiin kansalaisina ja miten heistä pyrittiin muokkaamaan yhteiskuntakelpoisia? Miten poliittisen elämän uudelleenvirittely onnistui ja kiinnostiko se enää näitä naisia? Miten suomalaisen yhteiskunnan muuttuessa myös sen suhtautuminen punaisiin muuttui? Millaisilla toimilla valtiovalta pyrki eri vaiheissa yhtenäistämään rikkirevynnyttä kansaa ja miten se näkyi yksittäisen ihmisen elämässä? Ajan kuluessa asenteet muuttuivat ja naiset vanhenivat. Miten naiset kuvasivat kokemaansa myöhemmin omaisilleen?

Pohdin näitä kysymyksiä paikallisesta, lähinnä porilaisesta, näkökulmasta, mutta peilaan niitä kuitenkin jatkuvasti valtakunnalliseen tilanteeseen. Kontekstualisoimalla paikalliskokemukset laajempaan kokonaisuuteen voidaan paremmin selittää tapahtunutta ja paikallistutkimuksen kautta voidaan kuitenkin nähdä myös koko maassa vallinneita yleisiä olosuhteita.⁶

Tarkastelen punaisia naisia käyttämällä tutkimusmateriaalina Porin kaupungin ja maalaiskunnan sekä Ulvilan alueen niitä naisia, jotka joutuivat valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 epäiltynä valtiopetoksesta tai avunannosta valtiopetokseen. Rajatun alueen punaisten naisten kohtaloihin keskittymällä pystyn perehtymään syvällisemmin naisten taustoihin ja sijoittamaan heidät ympäristöönsä ja eri viiteryhmiin (vrt. koko maan naisten käsittely). Tällaisella rajauksella pystyn selvittämään, sosiologi Risto Alapuron sanoin, ”miten ihmiset käsittävät keskinäisen yhteytensä”⁷ ja miten he määrittelivät oman ryhmänsä suhteet muihin ryhmiin.

⁶ Vrt. Risto Alapuron *Suomen synty*.

⁷ Alapuro 1994, 14.

Naisten myöhempien elämänvaiheiden seuraamisen kannalta keskitetyn materiaalin valinta on tärkeää ja myös työekonomisesti järkevää.

Porin seudun valinta tutkimuskohteeksi on mielekästä, koska Pori oli paljon tutkitun Tampereen jälkeen Suomen toiseksi teollistunein kaupunki suhteessa asukasmäärään ja siellä toimi jo vuonna 1887 perustettu voimakas työväenliike.⁸ Sisälissodan puhjetessa Pori sijoittui rintamalinjan läheisyyteen, punaiselle puolelle. Itse Porissa tai Ulvilassa ei käyty suuria taisteluita, joten siviilit ja rakennukset säästyivät pommituksilta ja aseelliselta valtaukselta, toisin kuin Tampereella, Helsingissä ja Viipurissa. Alue oli kuitenkin niiden satojen punakaartilaiden miehittämä, jotka osallistuivat taisteluihin Satakunnan rintamalla. Porin kaupungissa oli kirjoilla vuoden 1917 lopussa 17 603 ja maalaiskunnan puolella 7685 asukasta. Ulvilassa asukkaita tuolloin oli 8339.⁹ Nämä naapurikunnat olivat hyvin nivoutuneita toisiinsa. Pinta-alaltaan pieni Porin kaupunki oli lähes kokonaan Porin maalaiskunnan ympäröimä. Ainoastaan kaupunkiin kuuluvat Mäntyluoto ja Reposaari olivat kaukana meren rannalla (ks. kartta, liite 1).¹⁰ Ulvilaan kuuluvat kylät Uusikoivisto ja Toejoki puolestaan olivat aivan Porin rajalla sijaitsevia hyvin tiheään asuttuja yhdyskuntia, joita voitiin pitää eräänlaisina Porin esikaupunkeina (ks. kartta, liite 2).¹¹ Porin monissa tehtaissa työskenteli paljon naisia, joita tuli myös kaupungin ulkopuolelta, erityisesti Ulvilasta ja Porin maalaiskunnasta.¹²

Aimo Klemetilä totesi jo Tampereen punakaartia koskevassa väitöstutkimuksessaan, että on huomattavasti vaikeampaa selvittää nais- kuin mieskaartilaiden lukumäärää. Syynä tähän on lähinnä se, että naiset liittyivät kaartiin niin myöhään, ettei heistä juurikaan jäänyt merkintöjä punaisten omiin kirjoihin. Toiseen naisia tutkittiin vähemmän kuin mieskaartilaisia, joten heistä ei ole jäänyt jäljelle myöskään niin paljon kuulustelupöytäkirjoja.¹³ On siis mahdotonta selvittää kaikkia punakaartiin kuuluneita naisia, koska likimainkaan kaikista ei ole jäänyt jäljelle minkäänlaista dokumenttia. Eräistä naisista on saatavilla vain punakaartin palkkalistojen kautta heidän nimensä. Koska heistä ei ole säilynyt muuta materiaalia, esimerkiksi tietoa kotipaikkakunnasta tai syntymäaikaa, olisi näitä naisia ollut erittäin hankala lähteä jäljittämään. Niinpä olen rajannut tutkimukseni koskemaan nimenomaan niitä porilaisia ja ulvilalaisia naisia, jotka joutuivat valtiorikos oikeuden eteen syytettynä vallankumouksen tukemisesta. Mukana ovat myös ne naiset, jotka saivat vapauttavan tuomion ja joilla rippikirjoissa ei siis näy mitään

⁸ Porissa teollisuudesta ja käsitöistä toimeentulonsa saavien osuus oli 53,8 % väestöstä vuoden 1920 väestölaskennassa, Tampereella vastaava luku oli 60,2 %. Saarinen 1972, 527.

⁹ STV 1919, 12, 14.

¹⁰ Porin kaupunki omisti 4065 ha maa-alaa vuonna 1920, mutta siitä oli asemakaavoitettua vain 189 ha, jolla alueella sijaitsi kaikki kahdeksan kaupunginosaa. *Suomenmaa* 1921, 470.

¹¹ Uusikoivisto ja Toejoki on esim. Suomen Virallisen Tilaston väestötilastoissa laskettu mukaan Porin tilastoihin sarakkeeseen ”kaupungin rajain ulkopuolella oleva kaupunginosa tai niitä vastaava alue”. SVT VI väestötilasto, asuntolasku Porissa 1910. Vuonna 1920 Toejoella ja Uudellakoivistolla asui yhteensä 3434 asukasta, joten kyse oli merkittävistä yhdyskunnista. Koivuniemi 2004, 20. Sittenkin Toejoki, Uusi- ja Vanhakoivisto on liitetty Porin kaupunkiin.

¹² Erityisesti Porin puuvillatehdas oli hyvin naisvaltainen. Vuonna 1916 tehtaassa työskenteli 727 naista (86 % koko tehtaasta työstä).

¹³ Klemetilä 1976, 232.

merkintää syytteestä. Heidät löysi ainoastaan käymällä läpi kaikkien valtiorikosoikeuden osastojen tuomioluettelot, joissa tuomitut oli lueteltu tuomitsemisjärjestyksessä. Onkin mielenkiintoista vertailla keskenään niitä naisia, jotka tuomittiin rangaistukseen ja niitä, jotka vapautettiin. Mitkä muodostuivat raskauttaviksi seikoiksi oikeudenkäynneissä? Ja heijasteliko tuomio vs. vapautus jotenkin naisten myöhemmässä elämässä.

Ajallisesti naisten kohtaloiden tutkiminen rajautuu heidän syntymästään kuolemaan eli aineistoa on 150 vuoden ajalta vuosilta 1848–1998. Pääpaino tutkimuksessa kuitenkin on sodan syttymisestä tammikuussa 1918 jatkosodan jälkeiseen aikaan, jolloin Suomen poliittinen tilanne muuttui ja kommunistien asema lailistui. Muuttoliikettä ja muisteluperinnettä käsittelevissä luvuissa tämä aikajänne kuitenkin venyy naisten kuolemaan saakka.

Lähteet ja metodit

Tutkimukseni kohteena olevien naisten joukko (267 kpl) on selvitetty Porin ja Ulvilan seurakuntien rikoksista tuomittujen kirjojen, rippikirjojen, rikosrekisteri-ilmoitusten sekä valtiorikosoikeuden tuomioluetteloiden avulla. Ensimmäisistä lähteistä on käytetty kansallisarkistossa sijaitsevien valtiorikosoikeuden ja valtiorikosylioikeuden akteja. Aktissa on käsitelty kunkin sisällissodan jälkeen syytettynä olleen henkilön tapaus. Syytetyistä löytyy merkittävästi tietoa, sillä aktit pitävät sisällään mm. syytteen, tuomion, esitutkintapöytäkirjan, vankipassin, virkatodistuksen, kirjeitä, lausunnon kotipaikka-kunnan suojeluskunnan esikunnalta sekä muita mahdollisia sukulaisten ja työnantajien antamia lausuntoja syytetystä. Aktien käsittelyssä on täytynyt käyttää suurta lähdekriittisyyttä ottaen huomioon, missä olosuhteissa tuotettuja ja keiden tuottamia mitkäkin aktin dokumenteista ovat. Esimerkiksi jotkut suojeluskuntien lausunnoista saattavat olla hyvinkin arvolatautuneita, jolloin ne eivät ehkä kerro täyttä totuutta kyseessä olevasta naisesta, mutta juuri tuo arvolatautuneisuus antaa arvokasta tietoa ajan hengestä ja valkoisten piirissä vallinneista käsityksistä. Mielenkiintoisia ovat myös yksityishenkilöiden oikeuteen lähettämät kirjeet, sillä ne kertovat, miten naisten odotettiin tuohon aikaan käyttäytyvän ja millä argumenteilla perusteltiin heidän normeista poikennutta käytöstään. Lisäksi on huomioitava, että esimerkiksi kuulustelupöytäkirjoja luotaessa syytetyn vastaukset on kirjannut ylös kirjuri, jolloin vastausten lopullinen sanamuoto on hänen luomuksensa. En epäile kirjurien väärentäneen lausuntoja, mutta ne eivät todennäköisesti ole sanasta sanaan syytetyn lausumia vaan kuulustelupöytäkirjan pitäjän mahdollisesti lyhentämiä ja tulkittamia.

Tietoja on täydennetty mm. työväenarkiston terroritilaston sekä kansallisarkistossa sijaitsevien valtiorikosoikeuden syyttäjistön ja vapaussodan arkistojen avulla. Paikalliset papiston, suojeluskunnan ja nimismiehen kertomukset valottivat suuresti sotatapahtumia ja sitä edeltänyttä aikaa. Merkittävää lähdeaineistoa vuodesta 1918 löytyi myös Porin sekä Ulvilan kaupunginarkistoista. Kansan arkiston, enti-

sen sota-arkiston¹⁴ ja työväenarkiston kokoelmista löytyi myös muistitietoa vuoden 1918 tapahtumista. Tätä materiaalia hyödynnettäessä on huomioitu, että muiste-
lijalla on syynsä oman menneisyytensä mahdolliseen muokkaamiseen ja parante-
luun.¹⁵ Sanomalehdet ja kirjallisuus vuosilta 1918–1919 puolestaan juuri kaikessa
propagandistisuudessaan ovat auttaneet ymmärtämään vallinnutta ajan henkeä ja
ovat olleet merkittäviä lähteitä erityisesti punaisista naisista vallinneiden stereotyi-
oiden tutkimuksessa. Lehdistö oli tuohon aikaan erittäin vahva mielipiteenmuok-
kaaja, joten sillä oli suuri merkitys myös punaisten naisten kuvan luojana.¹⁶ On
tosin syytä muistaa, että porvariston lehdistö ei edusta koko porvariston kantaa ja
käsitystä tapahtumista.

Sodan jälkeistä aikaa tutkittaessa tutkimuksen lähteiden luonne muuttuu
jonkin verran. Olen kerännyt jokaisesta tutkimuskohteena olevasta naisesta seu-
rakuntien ja maistraattien arkistoista löytyvän tiedon sodanjälkeisestä ajasta aina
kuolemaan saakka. Näistä arkistoista on löytynyt tietoa naisten perhesuhteista,
muutoista, mahdollisista myöhemmistä oikeustuomioista, ammateista sekä kuo-
linajoista. Nämä tiedot naisista ovat kattavia ja keskenään vertailukelpoisia. Kun
sitten ryhdyin tutkimaan naisten muuta sodanjälkeistä elämää, eivät jäljet olleet-
kaan enää niin kattavia, vaan muuttuivat luonteeltaan sirpaleisemmiksi, kuten
historiantutkimuksessa niin usein on tapana. Esimerkiksi käyttämäni Etsivän kes-
kuspoliisin arkisto Kansallisarkistossa tarjosi hyvin mielenkiintoista tietoa niistä
naisista, joita sisällissodan jälkeen oli pidetty poliittisesti epäluotettavina ja joiden
toimintaa pidettiin tarpeellisena valvoa. Tämä ryhmä käsitti vain 10 % koko tutki-
muksessa mukana olleista naisista. Toisen pienen mutta mielenkiintoisen ryhmän
muodostivat ne tutkimuksessa mukana olleet punalesket, jotka vuonna 1942 olivat
oikeutettuja hakemaan valtion myöntämää leskeneläkettä. Leskien laatimat hake-
mukset valottivat uudella tavalla punaisten naisten selviytymistä puolison kuole-
man jälkeen.

Tätä pirstaleisempaa aineistoa on löytynyt Kansallisarkistosta, valtiokontto-
rin arkistosta sekä työväenarkistosta, yksittäisenä esimerkkinä vaikkapa punaisen
naisen sodan jälkeen kansanedustajalle kirjoittama kirje. Kirjeessä nainen kuvailee
omaa tilannettaan, mutta siitä on luettavissa asioita, jotka koskivat laajaa kansan-
osaa. Ulvilan ja Porin seurakuntien arkistojen lisäksi tärkeiksi paikallisiksi tietoläh-
teiksi muodostuivat Porin ja Ulvilan kaupunginarkistojen kokoelmat. Erityisesti
köyhäinhoitolautakuntien pöytäkirjat avasivat merkittävällä tavalla sitä arkea, jota
elintarvikepulaa kärsivä maa eli. Myös sanomalehdillä oli suuri merkitys, kun muo-
dostin kuvaa siitä yhteiskunnasta johon sodan jälkeen siirryttiin. Tiedonvälityksen
ohella ne muovasivat sosiaalista todellisuutta ja toimivat mielipiteiden muokkaajina
sekä yhteisten arvojen luojina.¹⁷ Eduskunnassa käydyt keskustelut vankien kohte-

¹⁴ Sota-arkisto on nykyään osa Kansallisarkistoa.

¹⁵ Peltonen 2003, 13.

¹⁶ Ks. tarkemmin Salokangas 1987, 177f, 200f.

¹⁷ Sanomalehdistön merkityksestä sisällissodan jälkeisessä Suomessa ks. Siironen 2011, 34f.

lusta paljastivat puolestaan paljon muun muassa siitä, millaisia odotuksia valtion johto asetti kansalaisille.

Arkistoaineistoja läpikäydessä on ilmennyt, että monia tämän tutkimuksen kannalta merkittäviä aineistoja on tuhottu tai hävinnyt. Tietoista hävittämistä tapahtui jo heti keväällä 1918, kun punaiset peittivät omia jälkiään polttaen asiakirjojaan. Jotkut mielenkiintoiset aineistot taas ovat hävinneet myöhemmin jossain arkistoinnin vaiheessa. Esimerkiksi Etsivän keskuspoliisin epäilyksenalaisten henkilöiden henkilökorteista löytyi lukuisia viittauksia raporteihin ja kirjeisiin, joita Kansallisarkiston kokoelmasta ei kuitenkaan enää löydy. Erityisen harmillisia ovat myös olleet tietyt arkistointiin liittyvät säilyttämispäätökset, joiden seurauksena talletettavaa aineistoa on tilan säästämiseksi karsittu. Esimerkiksi sosiaalihalitus päätti säilyttää vuoden 1918 sodan johdosta vankileirillä olleiden henkilöiden korvausasiakirjoista ainoastaan hakemuskavakkeet ja päätökset. Hakemuksen liitteet, jotka tämän tutkimuksen kannalta olisivat olleet hedelmällisiä, on hävitetty.

Sisällissodasta on kulunut jo liki sata vuotta, mutta edelleen se herättää kipeitä muistoja, erityisesti punaisten lapsissa. Tavoitellessani näiden tutkimukseen kuuluneiden naisten lapsia, yksi ei halunnut kuulla asiasta ollenkaan ja kieltäytyi haastattelusta, toinen taas ei halunnut esiintyä omalla nimellään, koska asiat tuntuivat edelleen raskailta muistella. Mutta oli joukossa niitäkin, jotka mielellään halusivat kertoa äitinsä myöhemmistä vaiheista ja siitä, mitä tämä oli kertonut sisällissodan ajasta. He halusivat myös erittäin suurella mielenkiinnolla tietää, mitä olin saanut selvitettyä arkistoista heidän äitinsä vaiheista sota-aikana. Suurta enemmistöä punaisten naisten lapsista en kuitenkaan enää tavoittanut, sillä he ovat jo kuolleet. Näitä aineistoja käsitellessä on syytä pitää mielessä, että kertojilla on aina omat syynsä muokata kertomaansa tai jättää siitä jotain oleellista pois. Punaiset naiset eivät välttämättä ole halunneet muistaa tai kertoa kaikkea asiaan liittyvää lapsilleen ja samaa koskee heidän jälkeläisiään. Se kuuluu muistin politiikkaan ja tutkijan tehtävänä onkin pohtia, mitä tästä tulee päätellä.¹⁸

Tässä tutkimuksessa on käytetty tilastollisen tutkimuksen menetelmiä. Luvussa 2 on käytetty perinteistä kuvailevaa tilastotiedettä, jonka avulla on pyritty tiivistämään havaintoaineiston sisältämä informaatio frekvenssitaulukujen ja kuvioiden avulla. Jotta tilastollisia menetelmiä on voitu hyödyntää, on naisten kvalitatiiviset (esim. ammatti, järjestäytyneisyys) ominaisuudet jaettu nominaalisiin kategorioihin¹⁹. Ihmisten luokitteluun kategorioihin ei aina ole yksiselitteistä, vaan joissakin tapauksissa on pitänyt käyttää tulkintaa. Tiettyä linjaa on kuitenkin aina pyritty noudattamaan johdonmukaisesti.²⁰ Näin muodostettu tietokanta on mahdollistanut säännön mukaisuuksien löytämisen aineistossa. Myöhemmissä kap-

¹⁸ Peltonen 2003, 13. Muistelmat ja haastattelut eivät välttämättä kerro koko totuutta tapahtumista, mutta ne paljastavat, miten kertoja on kokenut asian ja prosessoinut sitä vuosien kuluessa.

¹⁹ Nominaalisten kategorien asteikkojen välillä ei ole selvää järjestystä. Vrt. ordinaaliset asteikot (esim. mielipiteen aste; 1=täysin samaa mieltä...5=täysin eri mieltä).

²⁰ Esimerkiksi ammattia luokiteltaessa piti käyttää harkintaa, mikäli nainen ilmoitti toimineensa kahdessa tai useammassa työpaikassa (kuulusteluissa heiltä kysyttiin kenen luona olivat kauimmin aikaa ja viimeksi olleet työssä.) Näitä tapauksia ei kuitenkaan ollut monta ja tavallisesti päätös oli helppo tehdä.

paleissa, erityisesti tuomioihin vaikuttaneita tekijöitä analysoitaessa on tilastollisena menetelmänä käytetty loglineaarista mallia, jossa tutkitaan usean kategorisen muuttujan välistä riippuvuutta. Askeltavalla eliminoivalla menetelmällä on etsitty yksinkertaisimpia malleja, jotka parhaiten kuvaavat tuomioihin vaikuttaneita tekijöitä. Tämän jälkeen näiden mallien jatkotarkastelu on tehty kahden muuttujan ristiintauluja analysoimalla. Pearsonin ja Fisherin khin neliö -testeillä on tutkittu havaittujen riippuvuuksien tilastollista merkitsevyyttä eli sitä, kuinka todennäköistä on, että tämän otoksen perusteella saadut havainnot ovat tilastollisesti merkitseviä kaikkien Suomessa vuonna 1918 valtiorikosoikeuteen joutuneiden naisten joukossa. Tämän tutkimuksen 267 naista muodostavat 4,8 % otoksen koko siitä 5533 naisen populaatiosta, joka joutui valtiorikosoikeuteen vuonna 1918.²¹ Aineisto on maantieteellisesti rajoittunut, mutta antaa kuitenkin suuntaviivoja aseettomista naisista koko maassa.

Tilastotieteellisiä menetelmiä sovellettaessa on pidettävä mielessä, että kyseessä on ihmistiedettä käsittelevä tutkimus, jossa ei olla laboratorio-oloissa. Näin ollen jokaisen naisen saama tuomio on ollut lukuisten inhimillisten tekijöiden summa. Sovellatut menetelmät kuitenkin paljastavat, millä eri tekijöillä on yleisesti ottaen ollut tilastollisesti merkittävä yhteys tuomioihin.

Edellä esiteltyjen kvantitatiivisten menetelmien ohella tutkimuksessa on vahva kvalitatiivinen ote. Erityisesti naisten myöhempiä vaiheita tutkittaessa tutkimuksessa käytetään laadullisia menetelmiä. Sodanjälkeisestä ajasta ei ollut käytössä kaikista henkilöistä samanlaisia keskenään vertailukelpoisia aineistoja, kuten oli valtiorikosoikeuden aktien kohdalla tilanne. Myöhempi aineisto on sirpaleisempaa ja siksi onkin pitänyt mennä yksilötapauksiin ja katsoa millaisia yhteisiä tekijöitä niistä nousee esiin. Aineistoista kummunneita argumentteja olen sitten selittänyt kontekstualisoimalla havainnot kyseiseen aikakauteen ja yhteiskuntaan. Naisten muuttoliikettä koskevassa luvussa olen hyödyntänyt historiallista verkostoanalyysiä. Tällä menetelmällä pystytään paitsi visualisoimaan tapahtuneet muutot, myös nostamaan aineistosta esiin tietyt ”muuttopiikit”, joiden olemassaoloa voidaan selittää aikakauden tapahtumilla. Verkostoanalyysin avulla voidaan myös arvioida, millaiset henkilöt olivat alttiimpia muuttamaan.

Olen päättänyt mainitsemaan tutkimuksessa useita henkilöitä nimeltä.²² Yksilöistä kertominen heidän nimillään herättää yhä edelleen keskustelua, mutta koen sen tutkimuksen luonteen kannalta tärkeäksi. Yksilötasolle tuotu tutkimus auttaa nimenomaan ymmärtämään tapahtunutta ja helpottaa punaisista naisista syntyneiden myyttien purkamista.²³ Salassa pidettävän aineiston osalta olen luonnollisesti jättänyt naisten nimet mainitsematta, kuten laki yksityisyyden suojasta edellyttää.

²¹ Tutkittavan naisryhmän kasvattaminen koskemaan vielä muita paikkakuntia ei tuntunut työekonomisesti järkevältä, koska kyseessä oli naisten koko elämänkaaren kattava pitkän aikavälin tutkimus.

²² Tutkittavien naisten lapsia haastateltaessa olen kysynyt heiltä, saako saamaani tietoa käyttää sellaisenaan ja yhdistää suoraan henkilön nimeen. Yhtä tapausta lukuun ottamatta olen luvan saanut.

²³ Yksilötasolle menevän tutkimuksen merkityksestä ks. Tikka 2004a, 293.

Oleellista läpi tutkimuksen on ollut, Jorma Kalelan sanoin, että teen kaikin keinoin tutkimuksen kohteille oikeutta.²⁴

Aikaisempi tutkimus

Suomen sisällissotaa on tutkittu monesta näkökulmasta, myös tappion kokeneiden punaisten osalta. Tutkimuskirjallisuudessa on havaittavissa kolme selkeää vaihetta. Sodan jälkeen julkaistiin runsaasti ns. luokkasota- ja vapaussotakirjallisuutta, jotka esittivät vahvasti puolueelliset versionsa sodan kulusta. Aatteellisen värittyneisyytensä vuoksi ne eivät luonnollisesti myöskään tarjonneet objektiivista tietoa vuoden 1918 tapahtumista. Vastapuolen kauhutöitä kuvaamalla pyrittiin vahvistamaan omaa poliittista asemaa ja tässä yhteydessä ei vielä voida puhua varsinaisesta kriittisestä historiantutkimuksesta.

Tällä historiantutkimuksen ajanjaksolla kirjoitettiin miesten historiaa. Muutamissa teoksissa tosin mainittiin punaisten naisten osallistuneen taisteluihin raivoisesti kamppaillen, mutta muuten naisten osallistuminen punakaartin toimintaan ohitettiin.²⁵ Tämän ajanjakson muistelmakirjallisuus piti myös osaltaan yllä punaisista naisista muodostuneita myyttejä ja stereotyyppioita.

Toinen nk. kansalaissota-vaihe alkoi tutkimuksessa 1960-luvulla. Traumaattisten tapahtumien uusi kriittinen tutkimus aukeni Jaakko Paavolaisen sekä punaista että valkoista terroria käsittelevien teoksien myötä. Paavolaisen teoksissa väkivalta selostettiin mielivaltaisiksi teoiksi, joiden taustalla olivat yksilöiden väliset jännitteet ja ristiriidat.²⁶ Teoksen ensimmäinen osa ei herättänyt niinkään suurta huomiota kuin toinen valkoisten tekemien väkivaltaisuuksien selvittämiseen keskittynyt osa. Teos herätti runsaasti keskustelua ja vastustusta. Kysyttiin, miksi vanhoja haavoja piti repiä auki. Juhani Paasivirtaa oli arvosteltu jo vuonna 1957 teoksensa *Suomi vuonna 1918* vuoksi, jossa hän niin ikään kyseenalaisti valkoisten toimien oikeellisuutta. Paasivirta oli kritisoinut virallista historiantutkimusta yksipuoliseksi, mutta sai arvosteluissa itse syytteen punaisten liiallisesta ymmärtämisestä.²⁷

²⁴ Kalela 2000, 55.

²⁵ Esimerkiksi Luhtakanta, Arvid (Saarinen, Emil): *Suomen punakaarti 1938*, 165. Naisten raivoisasta tehokkuudesta mainitsi myös Tuure Lehén 1967 kirjassaan *Punaisten ja valkoisten sota*.

²⁶ Paavolainen, Jaakko 1966: *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa I, Punainen terrori*; Paavolainen, Jaakko 1967: *Poliittiset väkivaltaisuuudet Suomessa II, Valkoinen terrori*.

²⁷ L.A. Puntila arvosteli *Historiallisessa Aikakauskirjassa* (1958, 338–345) Paasivirtaa kovin sanoin todeten, että ”Paasivirta ’ymmärtää’ nähdäkseni tutkijana luvattoman pitkälle kumouksellisuutta”. Puntila kritisoi Paasivirran näkökulmaa, tämä kun tarkasteli asioita aina ensin punaisten ja vasta sitten valkoisten kannalta. Samoihin aikoihin, 1960-luvun alussa, myös kaunokirjallisuudessa Paavo Haavikko, Veijo Meri ja ennen kaikkea Väinö Linna haastoivat teoksissaan vanhan valkoisen version vuoden 1918 tapahtumista. Kirjailijat joutuivat suuren kritiikin kohteeksi. Linnaa syytettiin punaisesta valheesta, Haavikkoa puolestaan siitä, ettei hän pitänyt punaisuutta tai valkoisuutta ihmisen toimintaa erittelevänä seikkana, vaan katsoi ihmisen toimivan suunnilleen samoin, poliittisesta kannastaan riippumatta. Peltonen 1996, 15f. Sisällissodasta on sittemmin kirjoitettu lukuisia romaaneja. Viime vuosina myös punaiset naiset ovat nousseet näkyvästi esille kaunokirjallisuudessa ja elokuvateollisuudessa, esimerkiksi Leena Landerin *Käskey*, Rosa Meriläisen *Nainen punainen* ja Kjell Westön *Kangastus 38*.

Vuonna 1967 valtio perusti Punakaartin historiatoimikunnan, jonka johdossa toimivat professori L.A. Puntila ja professori Hannu Soikkanen. Komiteassa toimineet tutkijat Jussi T. Lappalainen, Juhani Piilonen, Marja-Leena Salkola ja Osmo Rinta-Tassi julkaisivat 1980-luvulla *Punaisen Suomen historia*-projektin puitteissa useita vuoteen 1918 liittyviä tutkimuksia, joissa keskityttiin nimenomaan hävinneen osapuolen vaiheisiin vuosina 1917 ja 1918.²⁸ Toinen laaja valtiollinen projekti sisällissodan tapahtumista oli 1990-luvun alussa valmistunut kolmiosainen *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920*.

Punakaartien syntyä ja sodan sosiaalista taustaa ovat tutkineet mm. Viljo Rasila, Marja-Leena Salkola ja Sirkka Arosalo. Jukka Kekkonen on käsitellyt sodan juridisia seuraamuksia teoksessaan *Laillisuuden haaksirikko* (1991), jossa selvitetään valtiorikosoikeuden toimintaa vuonna 1918. Hän on tehnyt yleistyksiä, jotka perustuvat alle yhden prosentin otantaan kaikista valtiorikosoikeudessa sisällissodan vuoksi tuomittuina olleista. Jari Ehrnrooth puolestaan käsittelee väitöskirjassaan *Sanan vallassa, vihan voimalla* (1992) sitä, miten työväenliikkeen sisällä liikkuneet tunteet vaikuttivat kansannousuun aatteellisen kasvatuksen ohella. 1990-luvulla alkoikin tutkimuksessa kolmas, sisällissota-vaihe, joka pyrki irtautumaan aiemmasta konsensus-hakuisuudesta.

1990-luvulta lähtien on sodan tutkimukseen alettu tuoda myös paikallishistoriallisia näkökulmia ja tarkastella koko sotaa alueellisesta perspektiivistä käsin. Tästä esimerkkinä ovat mm. Heikki Ylikankaan *Tie Tampereelle* (1993), Risto Alapuron *Suomen synty* (1994), Jämsän tapahtumiin keskittyvä Jukka Rislakin *Kauhun aika* (1995), Mirja Turusen *Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa* (2005) sekä tuoreimpana paikallisteoksena Teemu Keskisarjan *Viipuri 1918* (2013). Paikallisuuden ohella mielestäni toinen mielenkiintoinen lähestymistapa on sodan tarkastelu toimijoiden, yksilöiden, tasolla.²⁹ Sotaan osallistuneiden kohtalot tarjoavatkin juuri mielenkiintoisen tutkimuskohteen. Mm. Marko Tikka on väitöskirjassaan *Kenttäoikeudet – Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918* (2004) tutkinut kenttä-oikeudessa tuomittuja ja tuomitsijoina toimineita henkilöitä. Hän kumoo tutkimuksessaan Paavolaisen väitteet terrorin mielivaltaisuudesta ja henkilökohtaisista suhteista lähtemisen. Tikan mukaan terrori päinvastoin oli rationaalista sotatoimintaa, jolla erityisesti sodan päättyessä pyrittiin turvaamaan selusta. Puhdistustoimillaan valkoiset pyrkivät poistamaan kansasta epäluotettavan punaisen aineksen.³⁰ Tikka on henkilöittänyt tutkimusta tuoden sen yksilön tasolle, vieläpä kirjoittaen tutkimistaan ihmisistä heidän nimillään. Aimo Klemetilä (1976) ja Erkki Hämäläinen (1993) ovat tutkineet Tampereen ja Lahden punakaartilaisia

²⁸ Lappalainen, Jussi 1981, *Punakaartin sota 1 ja 2*; Lappalainen, Jussi T. - Piilonen, Juhani - Rinta-Tassi, Osmo - Salkola, Marja-Leena 1989, *Yhden kortin varassa. Suomalainen vallankumous 1918*; Piilonen, Juhani 1982, *Vallankumous kunnallishallinnossa*; Rinta-Tassi, Osmo 1986, *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena*; Salkola, Marja-Leena 1985, *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1917–1918 ennen kansalaisotaa 1 ja 2*. Kyseiset tutkijat ovat julkaisseet paljon muutakin vuoteen 1918 liittyvää tutkimusta.

²⁹ Mm. Alenius, Juha 1997, *Toimeentulon pakosta valtiota vastaan*.

³⁰ Tikka 2004a, 290f, 382.

ja heidän taustojaan.³¹ Juhani Piilonen puolestaan on teoksessaan *Vallankumous kunnallishallinnossa* piirtänyt muotokuvan punaisesta virkamiehestä. Näistäkin ansioituneista tutkimuksista jää kuitenkin puuttumaan naisten osuuden tarkempi selvittäminen, vaikka myös naiset olivat vahvasti mukana punakaartin toiminnassa eri tehtävissä.

Suurprojekti vuosien 1914–1921 sotasurmista on puolestaan luetteloinut kaikki kyseisinä vuosina sodan vuoksi kuolleet henkilöt, mutta se ei tarjoa kattavaa kuvaa sisällissotaan osallistuneista naisista. Naisten osalta sisällissodassa kuolleiden osuus oli vain murto-osa verrattuna valtiorikosoikeudessa tuomittavina olleiden määrään. Aseellisista punaisista naisista eli nk. ”hamekaartilaisista” on tehty muutamia pro gradu -tutkielmia ja heistä on mainintoja laajoissa yleisesti punaisia koskevissa teoksissa. Erityisen maininnan ansaitsee Marja Piironen-Honkasen punakaartin aseellisista naiskomppanioista vuonna 1995 tekemä pro gradu -tutkielma, jossa hän on tehnyt aseellisista naisista erinomaisen selvityksen. Tutkimus julkaistiin pitkällä viiveellä omakustanteena vasta vuonna 2006.³² Vuotta edellä mainittua pro gradua myöhemmin, 1996 Juha Siltala kirjoitti artikkelin *Röda gardets kvinnor* käsitellen punaisten naisten toimintaa ja sitä, miten heihin suhtauduttiin. Tuomas Hoppu on puolestaan selvittänyt Tampereen aseistettuja naisia kirjassaan *Tampereen naiskaarti – Myytit ja todellisuus*. Hoppu on tutkimuksessaan ansiokkaasti kumonnut naiskaartilaisista elämään jääneitä myyttejä.³³

Muissa kuin aseellisissa tehtävissä toimineet naiset ja heidän kohtalonsa tuomioineen ovat jääneet vähemmälle huomiolle.³⁴ Sisällissodassa punaisten puolella toimineiden sodanjälkeisestä elämästä ei ole juurikaan tehty tutkimusta. Pia Olsson on lottatutkimuksessaan todennut, että naisten ”epädramaattinen toiminta on yhtä lailla sodan todellisuutta kuin strategiat, valtakamppailut, nöyryyttävät tappiot tai glorifioidut voitot.”³⁵ Koen tärkeäksi tutkia punaisten ”tavallisten” naisten osallistumista sotaan ja heidän elämäänsä sodan jälkeen. Tästä syystä oleellisena tutkimuskirjallisuutena ovat olleet myös naisten asemaa 1900-luvun alussa käsitelleet teokset. Naisten äänioikeuden, järjestäytymisen ja sukupuolten välisen työnjaon näkökulmasta keskeiseen rooliin ovat nousseet Irma Sulkusen lukuisat tutkimukset. Työläisnaisten aseman ymmärtämisessä tärkeinä lähteinä ovat toimineet myös Pirjo Markkolan ja Maria Lähtenmäen tutkimukset, joista keskeisim-

³¹ Klemetilä 1976, *Tampereen punakaarti ja sen jäsenistö*; Hämäläinen 1993, *Lahden kaupungin ja esikaupunkien miespunakaartilaisien sosioekonominen ja poliittinen tausta vv. 1917–1918*.

³² Pro gradu -töitä: Alenius, Juha 1997, *Toimeentulon pakosta valtiota vastaan*; Hakala, Anu 2004, *Housukaartilaiset eivät tyytyneet. Maarian punakaartin naiskomppania Suomen sisällissodassa*. Tutkimus julkaistiin nimellä *Housukaartilaiset* vuonna 2006; Iivonen, Mirva 2002, *Varustajia, lipuntekijöitä, ruumiinpesijöitä: Valkoiset naiset Suomen sisällissodassa 1918*; Piironen-Honkanen, Marja 1995, *Punakaartin aseelliset naiskomppaniat sisällissodassa 1918*. Jaana Kumpumäki on vuonna 1996 tehnyt suppean rikos- ja prosessioikeuden tutkielman *Valtiorikosoikeudessa tuomitut naiset vuonna 1918*. Essi Ylitalo on pro gradussaan ”*Innokas punikki*”. *Hyvinkään punakaartilaisnaiset sisällissodan jälkiselvittelyissä 1918* tutkinut hyvinkääläisnaisten oikeudenkäyntiprosessia.

³³ Myös Teemu Keskisarja on kirjassaan *Viipuri 1918* käsitellyt lyhyesti parilla sivulla Viipurin aseellisia naisia.

³⁴ Historiantutkimusta harrastava sosiaalipoliitikko, VTM Tuulikki Pekkalainen on kirjoittanut punaisista naisista teoksen *Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset*. Kirjan vastaanotto historiantutkimuksen piirissä ks. Kaarninen 2012, 247–248. Samaan harrastelijahistorioitsijoiden sarjaan kuuluu Lauri Lepola kirjallaan *Robkeat punatyöt Tampereella 1918*.

³⁵ Olsson 2005, 15.

piä ovat olleet Markkolan *Työläiskodin synty* ja Lähteenmäen *Mahdollisuuksien aika* ja *Vuosisadan naisliike*.

Sisällissodan tutkimukseen kuuluu oleellisena osana myös se, miten aikalaiset omakohtaisesti kokivat sodan ja miten he käsittelivät tietoaan. Suomessa sisällissodan muistamisen tutkimuksen uranuurtaja on folkloristi Ulla-Maija Peltonen, jonka tutkimukset *Punakapinan muistot* (1996) ja *Muistin paikat* (2003) käsittelevät merkittävällä tavalla sitä muistamisen ja unohtamisen politiikkaa, joka sodanjälkeisinä vuosikymmeninä Suomessa vallitsi. Virallisissa ja epävirallisissa muistoissa käsiteltiin eri asioita. Kummallakin puolella oli oma totuutensa, mutta vain valkoinen tulkinta kuului virallisen Suomen historiaan.³⁶ Se ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että punaiset olisivat vaienneet kokonaan. Heillä oli omat lehtensä, kirjakustantajansa ja tietoa siirrettiin eteenpäin myös suullisena perintönä. Käsitellessään moraaliin, koston ja anteeksiantoon liittyviä teemoja Peltosen tutkimukset ovat keskeisellä tavalla avartaneet tietoa vuoden 1918 kokemusmaailmasta.

2000-luvun taitteessa Suomessa tutkijat kiinnostuivat nk. uudesta sotahistoriasta (new military history), joka laajensi sotahistorian tutkimuskenttää koskemaan sotatapahtumien lisäksi laajemmin erilaisia sotaan liittyviä ilmiöitä, kuten arkea, tunteita, myyttejä ja väkivaltaa. Perinteisen sotahistorian tutkijat, tai ainakin osa heistä, koki käsitteen uusi sotahistoria olevan hyökkäys heitä vastaan ja arvottavan uuden ”vanhaa” paremmaksi. Esimerkiksi Ali Pylkkänen kritisoi ilmausta *uusi*, sillä hänen mukaansa suomalaisen sotahistorian saralla oli jo aiemmin tutkittu laajasti sodan vaikutusilmiöitä.³⁷ Uutta kuitenkin oli se, että tutkimuksen keskiöön nostettiin entistä keskeisemmin tavallinen ihminen ja hänen kokemuksensa. Merkittävä teos tällä saralla oli Tiina Kinnusen ja Ville Kivimäen vuonna 2006 toimitama *Ihminen sodassa*, joka omalta osaltaan avasi käsitystä sodasta inhimillisenä kokemuksena ja korosti, ettei sodasta ole olemassa yhtä monoliittista totuutta, vaan useita rinnakkaisia totuuksia.³⁸

Kansainvälisistä uuden sotahistorian tutkijoista erityisesti Joanna Bourken, Susan Grayzel ja Eliza Ablovatski ovat omilla luennoillaan ja tutkimuksillaan inspiroineet tätä työtä merkittävästi. Bourken teoksista *An Intimate History of Killing* on työni kannalta kiinnostavin, sillä siinä hän käsittelee muun muassa sitä, miten myös britti- ja amerikkalaisnaiset halusivat osallistua I ja II maailmansotien taisteluihin ja miten ympäröivä yhteiskunta tähän suhtautui. Susan Grayzelin *Women's Identities at War: Gender, Motherhood, and Politics in Britain and France during the First World*

³⁶ Peltonen 2003, 258.

³⁷ Pylkkänen 2008, 50. Samanlaista väittelyä uuden ja perinteisen historiantutkimuksen edustajien välillä on käyty myös kansainvälisillä foorumeilla. Ks. Bourke 2008, 22ff.

³⁸ Kinnunen & Kivimäki 2006, 15–18. Muita merkittäviä uuden sotahistorian piiriin laskettavia kotimaisia teoksia ovat mm. Ville Kivimäen palkittu väitöskirja *Murtuneet mielet* (2013), sota-arkea käsittelevät Marianne Junilan *Kotirintaman aseveljeyttä* (2000), Maria Lähteenmäen *Jänkkääkäreitä ja parakkipiikoja* (1999), Mervi Kaarnisen *Punaorvot 1918* (2008) Tuomas Teporan väitöskirja *Lippu, uhri, kansakunta – Ryhmäkokemukset ja -rajat Suomessa 1917–1945* (2011), Anders Ahlbäckin *Soldiering and the making of Finnish manhood: conscription and masculinity in interwar Finland, 1918–1939* (2011) sekä Sari Näreen ja Jenni Kirveen toimittamat *Ruma sota* (2008) ja *Luvattu maa* (2014).

War tarjoaa mielenkiintoista kansainvälistä vertailupohjaa tutkittaessa rintamalla huolto- ja sairaanhoitotehtävissä olleiden naisten kohtelua ja moraalista arvostelua. Eliza Ablovatskin saksalaisia ja unkarilaisia vallankumouksiin I maailmansodan jälkeen osallistuneita punaisia naisia koskevat tutkimukset puolestaan ovat suoraan verrannollisia omaan tutkimukseeni ja toimivat hedelmällisinä kansainvälisinä verrokkeina. Myös Erika Kuhlmanin soteleskien asemaa I maailmansodan jälkeen käsittelevä teos *Of Little Comfort; War Widows, Fallen Soldiers, and the Remaking of Nation after the Great war* on auttanut asettamaan suomalaisten soteleskien kohtelua laajempaan kontekstiin. On syytä nostaa esille vielä kaksi kansainvälistä tutkijaa: Melissa Stockdale ja Elisabeth Wood. He ovat tutkineet ”suureen isänmaalliseen sotaan” ja Venäjän vallankumoukseen osallistuneita naisia, jotka toimivat esikuvina Suomen punakaartin naisille ja jotka täten ovat ansainneet osansa myös tässä tutkimuksessa. Suomen sisällissota on nähtävä myös osana globaalia historiaa ja naisten toimintaa ja heille asetettuja odotuksia on syytä peilata myös kansainväliseen tilanteeseen.

Tämä poliittisen historian tieteenalaan kuuluva väitöskirja sijoittuu vahvasti aiemmin mainitun uuden sotahistorian kenttään, jossa juuri tavalliset ihmiset ja heidän kohtalonsa on nostettu keskiöön. Tutkimus on selkeästi myös sosiaalishistoriaa, varsinkin sodanjälkeisen ajan tutkimus keskittyy selvittämään hävinneen osapuolen yhteiskunnallista asemaa ja vaikutusvaltaa sekä suhdetta voittaneeseen osapuoleen. Tutkimukseen on lainattu joitain työkaluja ja käsitteitä sukupuolentunnistavan historiantutkimuksen puolelta, mutta olen tietoisesti lähestynyt aihetta valitsemastani laajemmasta sosiaalishistoriallisesta näkökulmasta. Punakaartilaisista, naisista sen paremmin kuin miehistäkään, ei ole aiemmin tehty minkäänlaista seurantatutkimusta, joten tutkimukselle on selkeä tarve. Työ toimiikin eräänlaisena kollektiivisena elämäkertana³⁹, jossa seurataan, millaista oli punaisten naisten elämä.

³⁹ Termillä ei tässä viitata Bronwyn Daviesin diskursiiviseen yhteisöllisen tiedontuottamisen menetelmään, vaan yleisemmin tapaan katsoa ryhmää kokonaisuutena ja pyrkiä löytämään yksilöiden toiminnasta keskenään yhteisiä piirteitä.

1.2 Työläisnaisen asema

Voidaksemme arvioida punaisten naisten osakseen saamaa kohtelua niin sota-aikana kuin sen jälkeenkin, on syytä perehtyä naisten asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa 1900-luvun alussa. Tämän lisäksi on aiheellista paneutua myös niihin odotuksiin, joita naisiin tuolloin kohdistettiin.

Naisen juridinen asema

Nainen oli perinteisesti ollut jonkun miehen holhottavissa, ensin isänsä tai veljensä, sitten aviomiehensä. Leski oli ainoa nainen, joka ei ollut kenenkään holhouksen alainen ja sai itse vastata omaisuudestaan. Vuonna 1864 asiaan tuli muutos, kun laissa säädettiin, että 25 vuotta täytettyään naimattomasta naisesta tuli täysivaltainen henkilö.⁴⁰ Liberalismin hengessä naisten juridinen asema parani 1800-luvun lopulla muiltakin osin. Molemmille sukupuolille yhtäläinen perintöoikeus säädettiin 1878 ja seuraavana vuonna saavutettu elinkeinovapaus kosketti niin miehiä kuin naitakin.⁴¹

Vuonna 1898 täysivaltaisuuden ikäraja laskettiin 21 vuoteen. Mutta uudistus koski vain naimattomia naisia; naimisissa oleva nainen oli edelleen vajaanvaltainen, aviomies oli hänen edusmiehensä. Vuoden 1889 uudistusten ansiosta vaimoilla oli kyllä oikeus hallita itse ansaitsemiaan tuloja ja ottaa lainaa, mutta muuten he olivat edelleen miestensä edusmiehisyyden alaisuudessa. Vaimo ei esimerkiksi voinut ennen vuoden 1919 lakiuudistusta käydä ansiotyössä, jos ei saanut siihen mieheltään lupaa.⁴² Muutenkin miehellä oli suuri lain suoma valta:

”Aviomies voi holhoojan oikeudella tuottaa karanteen vaimon poliisivoimalla kotiin. Vaimo ei pääse siis ulkomaillekaan, ellei mies hyväksy passia. Mies määrää erimielisyyksien sattuessa lasten kasvatuksesta ja heidän vastaisesta elämänurastaan. [...] Ero-
tessa voi mies yksinään saada lapset haltuunsa.”⁴³

Kuinka moni mies sitten erotilanteessa todellisuudessa halusi ison lapsikatraan niskoilleen, on toinen kysymys. Mutta lain mukaan hänellä oli kuitenkin oikeus lapsiin, ja tällä oikeudella hän saattoi uhkailla vaimoaan, mikäli tämä havitteli eroa. Aviiovaimot vapautuivat puolisoitensa edusmiehisyydestä vasta vuonna 1930 uuden avioliittolain astuessa voimaan. Naimattomuus lisääntyi 1900-luvun alussa, varsinkin kaupunkilaisnaisten joukossa.⁴⁴ Tällöin yhä useampi nainen oli laillisesti oikeutettu päättämään omista asioistaan.

Merkittävä edistys naisten yhteiskunnallisessa asemassa oli valtiollisen ääni- ja vaalikelpoisuuden saavuttaminen vuonna 1906 yhtä aikaa miesten kanssa. Heti

⁴⁰ Korppi-Tommola 2005, 78; Lähtenmäki 2000, 18.

⁴¹ Vainio-Korhonen 2002, 57f.

⁴² Korppi-Tommola 2005, 25, 34, 62, 78; Vainio-Korhonen 2002, 58; Lähtenmäki 2000, 18.

⁴³ *Työläisnainen* nro 22–23, 11.–18.6.1914, ”Eräitä naisia koskevia Suomen lain kohtia” (H.P.).

⁴⁴ Korppi-Tommola 2005, 34, 78; Lähtenmäki 2000, 18.

ensimmäisissä eduskuntavaaleissa vuonna 1907 naiset onnistuivat saamaan 19 paikkaa 200:sta, mikä lisäsi heidän vaikutusmahdollisuuksiaan yhteiskunnassa merkittävästi.⁴⁵ Toki on huomattava, että valtiollisellakin tasolla naisten hoidettavaksi päätyivät tavallisesti ns. pehmeät kysymykset, kuten köyhäinhoitoon, koulutukseen tai terveydenhoitoon liittyvät asiat, joissa naisten katsottiin olevan omalla tontillaan. Mielenkiintoinen seikka on, että Suomen eduskunnassa oli siis 1900-luvun alussa päättämässä kansakunnan asioista naisia, jotka itse eivät tuolloin vielä olleet täysivaltaisia vaan olivat aviomiestensä holhouksessa. Kunnallisella tasolla naiset saavuttivat yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden niin ikään yhtä aikaa miesten kanssa vuonna 1917.⁴⁶

Vuonna 1901 naiset saivat miesten kanssa yhtäläiset opiskeluoikeudet yliopistoissa.⁴⁷ Korkeasti koulutetut naiset olivat työrintamalla työläisnaisia heikommassa asemassa siinä mielessä, että heidän piti virkoja tavoitellessaan hakea ”erivapautta sukupuolestaan”. Työläisnaisilla ei ollut vastaavaa ongelmaa omilla työpaikoillaan. Vuonna 1916 naisille suotiin mahdollisuus valtionkoulun opettajan virkoihin. Virkakelpoisuuteen tuli hetkellinen muutos sisällissodan aikana, kun Suomen Kansanvaltuuskunta hyväksyi lain, jonka perusteella naiset saivat oikeuden valtiollisiin ja kunnallisiin virkoihin. Sodan jälkeen tämä päätös ei kuitenkaan ollut enää voimassa ja naiset menettivät luvatus etunsa. Virkakelpoisuusasia tuli uudelleen eduskunnan käsiteltäväksi vasta vuonna 1925.⁴⁸

Työläisnaisen sosiaalinen asema

Sivistyneistön näkökulmasta katsottuna naisen luonnollinen toimintaympäristö 1900-luvun alussa oli koti. Koti oli se yhteiskunnan perusyksikkö, jonka hyvinvointiin koko yhteiskunnan moraalinen hyvinvointi perustui.⁴⁹ Tämän näkökannan edustajien mukaan naisen tuli vaalia kotia ja äitiys oli se rooli, johon hänen tuli pyrkiä. Perheen elannosta huolehtiminen kuului miehelle. Tämä ideaali ei kuitenkaan tavallisesti toteutunut työväenluokan piirissä.

Suomalaisessa yhteiskunnassa sukupuolten välille kehkeytyi jo varhaisessa vaiheessa huomattavasti tasa-arvoisempi suhde kuin muualla Euroopassa. Irma Sulkunen on selittänyt tämän johtuneen Suomen agrariyhteiskunnan perinteistä. Vielä 1900-luvun alussa noin 90 % väestöstä asui maaseudulla saaden elantonsa pääosin maanviljelystä. Pientiloilla ja torpissa naisten panos tilanhoitoon oli välttämätön edellytys perheen toimeentulolle. Karjanhoito oli tavallisesti naisten vastuulla ja pienimmillä tiloilla he osallistuivat usein myös peltotöihin. Sukupuolten välillä

⁴⁵ Sosialidemokraatit onnistuivat näissä vaaleissa hyvin, valituista naisista yhdeksän oli työväen edustajia. Sosialidemokraattien ensimmäisistä naiskansanedustajista tarkemmin ks. Lähteenmäki 2000, 54–58.

⁴⁶ Korppi-Tommola 2005, 16f, 28, 34.

⁴⁷ Vainio-Korhonen 2002, 58.

⁴⁸ Jaakkola 1987, 52–56, 62; Korppi-Tommola 2005, 28; Piilonen 1988, 43. Laki naisten kelpoisuudesta valtion virkoihin säädettiin vuonna 1926, mutta ylempiin virkoihin naisia ei kelpuutettu vielä vuosikymmeniin. Korppi-Tommola 2005, 28–34.

⁴⁹ Ollila 1993, 30–31.

vallitsi tietty työnjako, mutta ei vastakkainasettelua. Niiden nähtiin pikemminkin täydentävän toisiaan. Puolisot olivat keskenään kumppaneita.⁵⁰ Tämä erosi suu-
resti siitä patriarkalisesta yhteiskuntamallista, joka oli 1900-luvun alkuvuosikym-
meninä vallalla Etelä-Euroopassa.

Teollistumisen myötä perinteinen suomalainen perhemalli oli muuttunut. Maalla asuneista usean sukupolven suurperheistä oli siirrytty kaupunkien ydin-
perheisiin, joihin kuuluivat tavallisesti vain aviopuolisot ja heidän lapsensa. Per-
herakenteen muuttuessa vastuu lasten kasvatuksesta siirtyi selkeämmin äidille
ja isän päärooliksi tuli perheen elättäminen. Keskiluokkaiset naisjärjestöt mark-
kinoivat tätä ihanneperheen ja ihanneäidin mallia myös alemmille yhteiskunta-
luokille. Niiden mukaan naisten kansallinen velvollisuus oli kasvattaa lapsistaan
esimerkillisiä ja isänmaallisia kansalaisia. Naisten nähtiin olevan vastuussa tulevien
sukupolvien henkisestä kasvusta. Keskiluokkaisen ihanteen mukaan nainen saato-
toi toteuttaa äitiyttä kahdella tasolla. Ensimmäinen ja tärkein taso oli perinteinen
äitiys, jolloin nainen synnytti ja kasvatti omat lapsensa. Toinen vaihtoehto, jolla
nainen saattoi hyväksytysti toteuttaa hoivaviettiään, oli niin kutsuttu yhteiskun-
nallinen äitiys. Yhteiskunnallista äitiyttä nainen saattoi harjoittaa toimimalla opet-
tajana, sairaanhoitajana tai muussa kasvatusta tai hoiva-ammattissa. On huomattava,
että näitä ammatteja pidettiin sopivina vain naimattomille naisille.⁵¹

1900-luvun alusta lähtien naimattomat naiset hankkivat yleensä itse toimeen-
tulonsa yhä enenevässä määrin. Tämä nähtiin kuitenkin vain siirtymävaiheena
lapsuuden ja perheenemännän roolien välillä. Monen naisen työura katkesikin
naimisiin mennessä tai viimeistään esikoisen syntyessä.⁵² Pyykkärin, siivoojan ja
ompeleijan ammatit muodostivat siitä harvinaisen poikkeuksen, että niiden katsot-
tiin sopivan myös naimisissa oleville naisille.⁵³ Naimisiin menon jälkeen valtaosa
naisista jäi kotiin hoitamaan miehensä taloutta, mutta osan oli suorastaan pakko
käydä edelleen töissä, sillä työmiesten palkoilla ei aina pystytty elättämään moni-
lapsisia perheitä.

Millä aloilla naiset sitten toimivat? Ylivoimaisesti suurin työllistäjä Suomessa
oli 1900-luvun alussa maatalous, jonka alalta sai elantonsa liki 330 000 naista.⁵⁴
Tuolloin maaseudulla asuikin vielä 87 prosenttia koko väestöstä.⁵⁵ Oheinen kuvio
1 kuvaa naisten sijoittumista maatalouden ulkopuolisiin elinkeinoihin Suomessa
vuonna 1910. Suurimpana työllistäjänä olivat teollisuus ja käsityöammatit, joiden
piiriin kuului yli 34 000 naista. Liki yhtä suureksi kipusi sekatyöläisten osuus.
Kolmen suuren joukkoon kuului myös palvelijatarten ryhmä, johon lukeutui yli 26
000 naista. Kauppa, koulu ja ravitsemusala työllistivät naisia huomattavasti edel-
lisiä pienemmässä mittakaavassa, kuten kuviosta voidaan havaita. Suuri ”elinkeino

⁵⁰ Sulkunen 2009, 100–101; Ollila 1993, 62; Östman 2001, 77.

⁵¹ Lintunen 2014, 203; Ollila 1993, 56–66, 141–143; Annola 2011, 15–16; Vattula 1981, 89.

⁵² Korppi-Tommola 2005, 42. Naisen tehtävät perheenemännänä olivat etusijalla, heidän työssäkäyntiään pidet-
tiin vasta toissijaisena seikkana, kuten Savikko toteaa artikkelissa Korppi-Tommola 2005, 62.

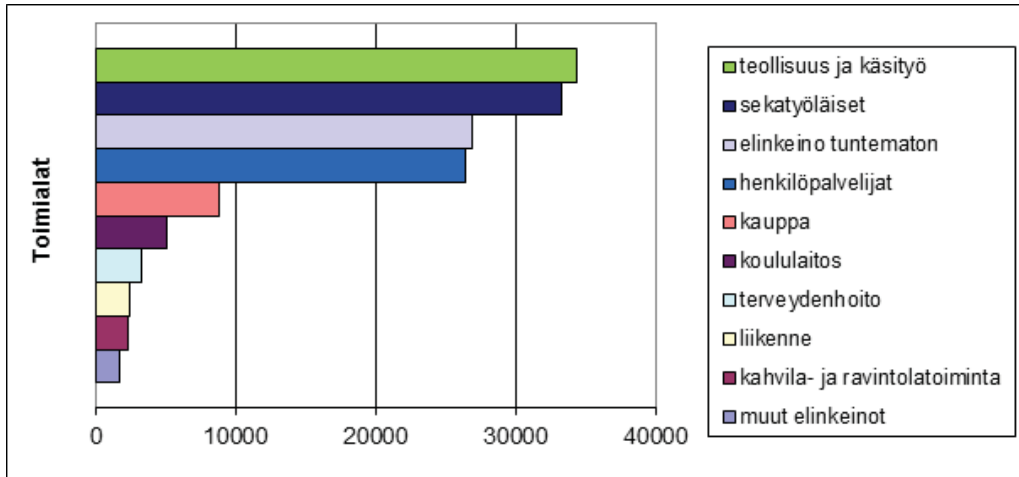
⁵³ Rahikainen 2001, 29.

⁵⁴ Vuoden 1910 tilastojen mukaan 328 945 naista toimi tuolloin maataloudessa. Vattula 1989, 14.

⁵⁵ Markkola 1989, 39.

tuntematon” –ryhmä pitänee sisällään mm. kausityöläisiä, sekatyöläisiä sekä niitä, jotka tekivät ansiotyötä kotonaan.⁵⁶

Kuvio 1 Naisten sijoittuminen maatalouden ulkopuolisiin elinkeinoihin 1910.

Lähde: Vattula 1981, 74f.

Vuonna 1879 liberalistisessa hengessä säädetty elinkeino- ja muuttovapaus oli mahdollistanut maaltamuuton.⁵⁷ Maalta lähdettiin paitsi teollistumisesta johtuvan kaupungistumisen myös maaseudun heikkojen palkkojen vuoksi. Maatyöväen palkat eivät nimittäin olleet nousseet vuosina 1878-1895 ja 1880-luvun jälkipuoliskolla nämäkin vaatimattomat palkat olivat vielä laskeneet entisestään. Naisilla lasku oli 10 %:n luokkaa, sillä piian vuosipalkka oli laskenut viidessä vuodessa 84 markasta 76 markkaan.⁵⁸ Porinkin osalla on havaittavissa sisäänmuuttoliikkeen moninkertaistunut määrä juuri 1880-luvulla.⁵⁹ Lähtiessään maaseudulta kaupunkiin työnhakuun oli nuorten tyttöjen ensimmäinen tavoite tavallisesti päästä johonkin perheeseen piikomaan. Sulkusen mukaan tilattoman ja torpan tyttären siirtyminen kaupunkiin palvelijattareksi olikin 1900-luvun alun Suomessa työläisnaisen tyypillisin elämänmalli. Myös monet kaupunkilaistytöt aloittivat työuransa piikoina. Tutkija Kaarina Vattula toteaa palvelijattaren ammatin olleen työväestön keskuudessa vähän arvostettu, mutta se oli kuitenkin vaihtoehto, johon monen oli pakko tarttua. Piikominen jäi monen naisen elämässä tosin lyhyeksi välivaiheeksi, joka päättyi joko avioitumiseen tai siirtymiseen ”itsenäiseen työhön”, kuten ompelijaksi tai tehdastyöläiseksi.⁶⁰

⁵⁶ Vattula 1981, 74–78.

⁵⁷ Myllyntaus 1981, 177.

⁵⁸ Soininen 1981, 97, 108.

⁵⁹ Sisäänmuuttaneita oli vuosina 1876–1880 ollut 448, seuraavalla viisivuotiskaudella heitä oli jo 777 ja vuosina 1886–1890 peräti 1882 henkeä. SVT VI väkilukutilasto 20, 226f.

⁶⁰ Sulkunen 1989a, 21; Vattula 1981, 71; Vattula 1989, 24; Haapala 1986, 47. Kyseessä ei ollut vain suomalainen ilmiö, palvelustyön toimimisesta ponnahtauslautana ks. myös Tilly & Scott 1987, 116f, 153.

Tehtaaseen siirtyminen merkitsi naisille suuria konkreettisia muutoksia: palvelijattaren tavoin ei tarvinnut työskennellä enää aamusta iltaan, vaan päivässä oli määrätty työtunnit eikä palkkakaan ollut sidoksissa asuntoon ja ruokaan, vaan se maksettiin etupäässä rahana. Isäntäperheen rutiineista ja valvonnasta irtipääsemisen merkitsi itsenäisyyttä ja sosiaalisen statuksen nousua. Tosin usein myös tehdas sääteli työläisten elämää työajan ulkopuolellakin.⁶¹ Lisäksi tehdastyö vaati nopeaa tottumista kellontarkkaan työkuriin.⁶² Tehtaiden työntekijöissä oli paljon myös suoraan maaseudulta tulleita köyhälistön lapsia. Maata omistamattoman väestön tyttäret hakeutuivat kaupunkiin tehtaisiin töihin.⁶³

1900-luvun alussa valtaosa näistä palkkatyössä olevista naisista oli naimattomia. Naimisissa olevien työläisnaisten määrä alkoi kuitenkin kasvaa 1910- ja 1920-luvuilla, erityisesti kutomateollisuudessa. Avioliiton solmiminen ja lasten hankkiminen ei enää välttämättä merkinnytkään kotiin jäämistä, mikä herätti arvostelua.⁶⁴ Lasten jättäminen kotiin keskenään ja kodinhoidon jääminen vähemmälle huomiolle synnytti keskustelua naisen tehtävien priorisoinnista.⁶⁵ Työläisnaisliikkeen markkinoima työläisnaisen identiteetti ei ollut niin kotikeskeinen kuin keskiluokkaisilla naisjärjestöillä, mutta sekin korosti kodin ja perheen merkitystä. Työläisnaisliike lähestyi kysymystä kuitenkin siitä näkökulmasta, että naisten työtunnit ja palkat oli saatava sellaisiksi, jotta nämä pystyisivät paremmin huolehtimaan kodeistaan, ei niinkään siitä, että naisten tulisi jäädä kokonaan kotiin.⁶⁶ Jotkut naiset päätyivät tekemään töitä kotonaan, esimerkiksi ompelutyötä, mutta lastenhoito ja kotiaskareet sitoivat heidän ajankäyttöään siinä määrin, ettei ansiotyölle ollut niin paljon aikaa kuin olisi ollut tehtaassa työskennellessä. Niinpä ansiotkin olivat sen mukaiset ja työpäivät venyivät pitkälle yöhön. Kotiansiotyöntekijät eivät olleet työsuojelulainsäädännön piirissä, joten tämä alihankintana tehty työ oli paitsi alipalkattua myös terveydelle haitallista.⁶⁷

Työväen keskuudessa naimattomat naiset ja miehet olivat tasa-arvoisempia kuin oli tilanne korkeammin koulutettujen kohdalla. Naiset kelpasivat töihin tehtaisiin ja pelloille siinä kuin miehetkin. Palkat tosin olivat miehillä naisia korkeampia. Haapalan mukaan tehtaissa ammattimiesten palkat usein vasta lähtivät siitä, mihin naisten palkat korkeimmillaan nousivat.⁶⁸ Lähteenmäki toteaa palkkojen olleen niin sukupuolisidonnaisia, että ammattitaidottomille miehille maksettiin

⁶¹ Vattula 1981, 71f; Kettunen toteaa tehtaiden säädelleen työläisten elämää mm. tehtaanasuntojen ja avustuskasojen muodossa. Kettunen 1986, 54.

⁶² Ks. tiukasti kontrolloidusta työajasta tarkemmin Teräs 2001, 89–99.

⁶³ Haapala 1986, 43.

⁶⁴ Vuonna 1934 laaditun selvityksen mukaan noin 43 % naimisissa olevista naistyöläisistä oli ollut ansiotyössä koko liittonsa ajan, lukuun ottamatta lyhytaikaisia synnytysten aiheuttamia poissaoloja. Selvitys perustui Helsingin ja Turun ammattientarkastuspiireissä tehtyihin otoksiin. Vattula 1989, 24–26, 34.

⁶⁵ Työläisäitien lapsille tarkoitettuja lastentarhoja oli vain isoimmissa kaupungeissa. Vuonna 1919 Suomen 75:ssä lastentarhassa oli vajaat 6000 lasta hoidettavana. Korppi-Tommola 2005, 37.

⁶⁶ Markkola 1994, 233.

⁶⁷ Accompo 1995, 5; Lähteenmäki 2000, 9; Markkola 1989, 55f; Vattula 1989, 28. Kotityöläisten terveysriskinä olivat useimmiten ahtaat ja huonosti valaistut työtilat, joissa ei ollut ilmanvaihtoa. Lähteenmäki 1995, 99–101. Ks. lisää naisten toimeentulosta 1900-luvun alun Suomessa artikkelikokoelmasta: *”Työllä ei oo kukkaan rikkautunna” Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla* (toim. Marjatta Rahikainen ja Tarja Räisänen).

⁶⁸ Haapala 1986, 229.

huomattavasti enemmän palkkaa kuin ammattitaitoisille naisille. Usein naisilla ei kuitenkaan ollut koulutuksen suomaan ammattitaitoa, minkä vuoksi he eivät edenneet urallaan, vaan pysyivät tavallisesti koko tehdasuransa samoissa tehtävissä.⁶⁹ Miesten katsottiin soveltuvan paremmin vastuunalaisiin tehtäviin ja fysiikaltaan raskaampiin töihin. Lisäksi naisen työssäolo nähtiin yhä edelleen väliaikaisena vaiheena, kunnes tämä menisi naimisiin. Miehen palkkaa korottavana seikkana oli myös asema perheen elättäjänä.⁷⁰ Yksinhuoltajaäitien tai vanhempiaan taloudellisesti tukevien naisten palkoissa tätä korotusta ei kuitenkaan ollut.⁷¹

Työläisnaisliike

1800-luvun lopulla alkoi vahva yhteiskunnallinen järjestäytyminen, johon myös työläisnaiset osallistuivat. Heitä oli mukana niin raittiusseuroissa, työväenyhdistyksissä kuin naisasiayhdistyksissä. Irma Sulkunen pitää juuri raittiusliikettä merkittävänä työväenliikkeen esivaiheena Suomessa, sillä raittiusseurojen kantavana voimana oli alkuvuosina nimenomaan työväestö. Raittiusseuroissa työläiset pystyivät rakentamaan sosiaalista yhteenkuuluvuuttaan ja rooliaan yhteiskunnassa.⁷²

Anglo-amerikkalaisista sisaristaan poiketen suomalaiset naiset perustivat aluksi miesten kanssa yhteisjärjestöjä eivätkä naisten omia erillisjärjestöjä. Se, ettei esimerkiksi raittiusliikkeessä ollut eriytynyttä naistoimintaa, johtui siitä, ettei liikkeessä katsottu olevan mitään erityistä naiskysymystä. 1900-lukua lähestyttäessä tilanne kuitenkin muuttui. Yhtenäinen järjestäytyminen alkoi repeillä ja koko yhdistystoiminnan kentässä alkoi tapahtua sukupuolittunutta jakautumista.⁷³

Eliitin ulkopuolelle kuuluvat rahvaan naiset eivät 1800-luvun lopulla muodostaneet mitään homogeenista ryhmää, jolla olisi ollut yhdenmukaisia tarpeita ja vaatimuksia, sillä naisten elinehtoihin vaikuttivat siviilisäädyn ohella mm. sukutausta, asuinseutu, sosiaaliluokka ja suhde maahan. Torpparin, käsityöläisen tai palkollisen tyttären oli vaikea vapautua siitä luokittelusta, mihin ympäröivä yhteiskunta oli hänet asettanut. Työväen naisliike oli siis haasteellisen tehtävän edessä ryhtyessään kokoamaan eri taustoista lähtöisin olevia naisia yhteen ja hankkimaan itselleen laajaa kannatuspohjaa.⁷⁴ Tilannetta oli hankaloittamassa lisäksi työväenliikkeen leimautuminen kirkon- ja uskonnonvastaiseksi sekä käsitykset relatiivisen sukupuolimoraalin liittymisestä sosialismiin. Työväenliikkeen johto kiisti kiivaasti väitteet, joiden mukaan vapaa rakkaus ja yritys hajottaa perinteinen perhe olisivat

⁶⁹ Naisten ammattitaidon määrittäminen oli palkkauksessa epämääräinen käsite. Tästä on esimerkkinä eräs nainen, joka oli työtodistuksensa perusteella kyvykäs suoriutumaan kaikista kutomotehtaan töistä. Koska hänellä ei ollut koulutusta alalta, luokitteli uusi saman alan työnantaja hänet ammattitaidottomaksi huolimatta hänen pitkästä työkokemuksestaan. Lähteenmäki 1995, 78.

⁷⁰ Haapala 1986, 231; Lähteenmäki 1995, 77.

⁷¹ Korppi-Tommola 2005, 37.

⁷² 1900-luvun alussa raittiusliike siirtyi työväestöltä keskiluokan naisten käsiin. Sulkunen 1989b, 157.

⁷³ Sulkunen 1989b, 169, 171; Sulkunen & Alapuro 1989, 142f. Järjestötoiminta alkoi tuolloin jakautua myös selkeästi poliittisiin leireihin. Sulkunen 1989b, 171.

⁷⁴ Lähteenmäki 2000, 19.

kuuluneet suomalaisen sosialismin sisältöön. Leima oli kuitenkin niin vahva, että se aiheutti kielteistä suhtautumista nimenomaan naisten piirissä.⁷⁵

Työläisnaisten järjestäytymisen taustalla oli vaikuttamassa tasa-arvoajattelun ohella kaupungistuminen ja teollistuminen. Yksilön tasolla nämä merkitsivät elinolojen muuttumista, kun maaseudun tarjoamat verkostot ja sosiaaliset suhteet jäivät puuttumaan naisten elämästä.⁷⁶ Suomalaisten naisten järjestäytymisen alkuvaiheessa ammatillinen kytkentä oli huomattavasti poliittista vahvempi.⁷⁷ Pioneereina työläisnaisten järjestäytymisessä toimivat ompelijat ja palvelijat, jotka olivat perustaneet ensimmäisiä ammattiosastojaan jo 1890-luvulla. Näillä kahdella ammattiryhmällä oli oiva näköalapaikka parempiosaisten elämään. Vuonna 1898 perustettu palvelijatyöyhdistys yritti heti toimintansa alussa aikaansaada konkreettisia muutoksia ja lyhentää jäsentensä työpäivän kymmeneen tuntiin ja hankkia oikeuden yhteen vapaailtaan viikossa. Työajan lyhentäminen ei kuitenkaan onnistunut vielä tuolloin, vaan palvelijattarien oli oltava isäntäväen käytettävissä kellon ympäri.⁷⁸

Vuosisadan vaihteessa eri puolilla Suomea oli jo nelisenkymmentä työväenyhdistyksen alaista naisosastoa ja lukuisia ammatillisia osastoja. Ompelijoiden ja palvelijoiden lisäksi myös kutojat, silittäjät, kylvettäjä, pesijättäret ja tehtaalaisnaiset olivat perustaneet omia ammattiosastojaan. Merkittävä järjestäytyminen tapahtui vuonna 1900, kun perustettiin Suomen Työläisnaisliitto. 14 ammattiosastoa ja seitsemän työväenyhdistysten alaista naisyhdistystä liittyi liittoon, josta tuli näin sekoitus työväenpuolueen naisliittoa ja ammatillista keskusjärjestöä. Yhdistymällä naisten vaikutusmahdollisuudet paranivat, sillä liitto sai naisten etujärjestönä oman edustajansa puolue-elimiiin. Se sitoutuikin yhä tiiviimmin puolueeseen ja vaihtoi vuonna 1906 nimekseen Sosialidemokraattinen naisliitto. Liitto ponnisteli niin parantaakseen naisten työoloja mm. yötyökieltoa, palkankorotuksia ja äitiyslomaa ajamalla kuin tehdäkseen heistä täysivaltaisia toimijoita yhteiskunnassa.⁷⁹

Porvarillinen naisasialiike pyrki yhteistyöhön työläisnaisliikkeen kanssa naisten aseman parantamiseksi.⁸⁰ Erilaisista yhteiskunnallisista lähtökohdistaan huolimatta liikkeiden intressit olivat yhteiset: naisen oikeudettoman aseman kohentaminen.

⁷⁵ Soikkanen 1961, 218f. Saksalainen sosialisti teoreetikko August Bebel vaati kirjassaan *Nainen ja sosialismi* naiselle samoja vapauksia rakkausvalinnoissa kuin miehellekin ja miehen ja naisen välisen liiton tuli hänen mukaansa olla keskiaikaiseen tapaan kahdenkeskinen sopimus ilman minkään virkamiehen suorittamaa virallistamista. Bebel 1976, 277. Bebelin kirja julkaistiin suomeksi ensimmäisen kerran jo 1904 nimellä *Nainen ja yhteiskunnallinen kysymys*. Kirja herätti paljon keskustelua juuri naisen asemaa koskevien vapaamielisten ja modernien näkemystensä vuoksi. Soikkanen 1961, 218f.

⁷⁶ Lähteenmäki 2000, 23. Aiemmin vallalla ollut käsitys, että olojen kurjuus olisi ajanut työläiset järjestäytymään, ei pidetä nykyään enää kelvollisena selityksenä, sillä tutkimusten mukaan kapinaan eivät ryhdy ne, joiden elinolot ovat alhaisimmat, vaan kurjuuskynnyksen yläpuolelle päässeet valveutuneet henkilöt. Ks. tarkemmin Lähteenmäki 2000, 24 ja Alapuro 1995, 252f. Myöskin Haapala kritisoi marxilaisen perinteen mukaista käsitystä, että teollistuminen merkitsi työväestön kurjistumista, jonka seurauksena työväenliike syntyi. Haapala 1986, 138.

⁷⁷ Lähteenmäki 2000, 28.

⁷⁸ Lähteenmäki 2000, 25f.

⁷⁹ Salmela-Järvinen 1950, 47f; 195f; Lähteenmäki 2000, 28f.

⁸⁰ Rouvasväen yhdistyksiä Suomessa oli ollut jo 1830-luvulta lähtien. Säätyläisnaiset olivat perustaneet Porvarillisen Suomen Naisyhdistyksen vuonna 1884. Vuonna 1892 se jakautui kahtia ja vanhan yhdistyksen rinnalle muodostui uusi yhteiskunnallinen vaikuttaja Unioni Naisasialiitto Suomessa. Lähteenmäki 2000, 30, 33.

Ne tekivätkin jonkin verran yhteistyötä ja saivat perustettua mm. ensimmäisen naispuolisen ammattientarkastajan viran vuonna 1903. Yhteiskokouksia pidettiin myös äänioikeuden saamiseksi naisille.⁸¹ Yhteistyö kuitenkin sammui, sillä sosiaaliset ja ideologiset erot olivat lopulta kuitenkin liian suuret. Martta Salmela-Järvinen ilmaisi asian seuraavasti:

”[...] työläisnaisten oli kuitenkin pakko nähdä, että heidän tiensä kulki hiukan toisia latuja kuin porvarisnaisten tie.”⁸²

Yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden saavuttaminen oli työläisnaisille suuri voitto. Innostus ja usko parlamentaariseen vaikuttamismahdollisuuteen olivat korkealla. Kun sitten porvarit ja tsaari ryhtyivät estämään SDP:n ja samalla myös puolueen naisten lakialoitteiden läpimenon, oli pettymys karvas. Varsinkin ensimmäisen maailmansodan aikana, jolloin yhdistystoiminta oli hyvin kontrolloitua ja lakot kiellettyjä alkoi turhautuminen nostaa päätään myös naisten keskuudessa. Kun kaivattu äänioikeus ja parlamentaarisuus eivät tuoneetkaan asioihin odotettuja muutoksia, olivat monet eduskunnan hajotuksen jälkeen valmiita tarttumaan vallankumouksen mukanaan tuomiin mahdollisuuksiin.

1.3 Naiset vallankumouksissa Euroopassa...

Yhteiskunnassa vallitsi 1900-luvun alussa käsitys, jonka mukaan naisen ei tule lopettaa, vaan ylläpitää elämää. Naiset olivat yhteiskunnan moraalisia tukipilareita, joiden varassa yhteiskunta seiso. Heidän sosiaalinen sukupuolensa edellytti hoivaavaa ja suojelevaa asennetta perhettä ja sen kautta koko yhteiskuntaa kohtaan. Vallankumous ja sotiminen eivät kuuluneet naiselle. Vallankumouksiin liittyneet naiset on nähty poikkeuksina tästä normista ja heitä on pidetty luonnonvastaisina ilmiöinä.⁸³ Se miten sodissa aktiivisesti toimineisiin naisiin on suhtauduttu, on luonnollisesti riippunut myös siitä, ovatko he edustaneet voittanutta vai hävinnyttä osapuolta ja mitä he rintamaoloissa ovat tehneet. Voittajien riveissä seisoneita aseellisia naisia on ihailtu heidän rohkeudestaan, hävinneet naiset puolestaan eivät olleet enää naisia ollenkaan, vaan saastaisia petoja, jotka tulee lopettaa.⁸⁴

Esikuvia vallankumouksellisista naisista löytyi jo Ranskan suuresta vallankumouksesta, kun naiset osallistuivat vastustamaan vallitsevaa järjestelmää osal-

⁸¹ Lähteenmäki 2000, 47f; Salmela-Järvinen 1950, 53f, 64f.

⁸² Salmela-Järvinen 1950, 37.

⁸³ Latva-Äijö 2004, 56–57; Olsson 2005, 58; Enloe 1986, 22, 29f. Joanna Bourken mukaan naisten suorittamaa tappamista selitettiin kahdella tavalla: joko nainen oli psykoseksuaalisesti poikkeava eli hyvin miesmäinen tai hän oli tappaessaan puolustanut omia läheisiään. Bourke 1999, 306ff.

⁸⁴ Länsisalo 2005, 8. Britanniassa 1700-luvulla miehiksi pukeutuneita ja armeijaan pestautuneita naisia ei heidän jäädessään kiinni tästä petoksesta kriminalisoitu vaan useimmiten ansioituneet soturit palkittiin eläkkeellä. Katso tarkemmin Easton 2003, 142ff.

listuen mielenosoituksiin.⁸⁵ Suomalaisten vallankumouksellisten naisten mallit löytyivät kuitenkin lähempää itärajan takaa, missä nälkä ja elintarvikepula aktivoivat naisia yhteiskunnallisesti. Maaliskuun vallankumouksen alkaessa 1917 joukko naisia meni lakkoon ja nousi ruokajonojen äitien kanssa tsaarin hallitusta vastaan.⁸⁶ Helmikuun vallankumouksen jälkeen vallankumoukselliseen armeijaan perustettiin naispataljoonia kohottamaan miesten taistelumoraalia ja puolustamaan isänmaata saksalaisia vastaan.⁸⁷ Sekä väliaikainen hallitus että sosiaalivallankumouksellisia tukeva feministiliike antoivat hyväksyntänsä naisten kuolemanpataljoonille. Melissa Stockdale arvioi, että vähintään 4000 venäläistä naista värväytyi taisteluyksiköihin kesän 1917 aikana ja lisäksi 1500–2500 naista kuului pienempiin paikallisyksiköihin, joilla ei ollut armeijan muodollista hyväksyntää. Näiden naisten arvo ei ollut niinkään itse taisteluissa vaan sotapropagandassa, sillä naisso-tilaat esiintyivät uhrautuvammin ja positiivisemmin kuin useimmat miehet. Naisten ensimmäisen kuolemanpataljoonan perustaja Maria Bocharova totesikin, että hänelle on samantekevää, kuinka monta naista värväytyy, sillä jo pieni naisjoukko voi saattaa miehet häpeään ja olla esimerkkinä koko rintamalle. Voidakseen saattaa miehet häpeään oli naisten käyttäydyttävä moitteettomasti. Heidän oletettiin toimivan koko armeijan moraalisisina tukipilareina, joten kaikenlainen seksuaalinen kanssakäyminen nähtiin uhkana tälle tehtävälle. Jotta tehtävä ei vaarantuisi, naisten ulkomuoto ja käytös muokattiin miesten kaltaiseksi. Naiset pukeutuivat miesten uniformeihin ja heidän hiuksensa leikattiin sänkipituisiksi. Bocharova rohkaisi naisia karskiin käytökseen ja kielsi kaikenlaisen flirttailun miesten kanssa. Naisten tuli hylätä naiseutensa tullessaan sotilaiksi. Tavoite oli estää luvattomat seksuaalisuhteet ja tässä onnistuttiin suurimmaksi osaksi. Miehet kohtelivat naisia toverillisesti ja ottivat heidän sotilaallisen tehtävänsä tosissaan.⁸⁸

Sodan vastustajat näkivät naisten varustamisen taisteluihin sääliä ja naurattavana sodan pitkittämisenä. Myös bolshevikit vastustivat näitä pataljoonia, koska naiset oli näin valjastettu aseisiin imperialismien puolesta. Itse naisten aseistautumista vastaan bolsevikilla ei ollut huomauttamista, sillä naiset oli hyväksytyt

⁸⁵ Työläisnaiset olivat ranskalaisen yhteiskunnan naisista itsenäisimpiä, sillä monet heistä kävivät kodin ulkopuolella töissä. Osallistuminen perheen elannon hankkimiseen aktivoi naisia yhteiskunnallisesti. Niinpä elintarpeiden puutteiden vuoksi järjestetyissä mellakoissa olivatkin merkittävässä roolissa juuri alempien yhteiskuntaluokkien naiset, jotka protestoivat saadakseen lapsilleen leipää. Naisten osallistuminen vallankumoukseen ei jäänyt mellakointiin, vaan he olivat aseistettuina mukana taisteluissa, mm. Bastiljin ja kuninkaanpalatsin valtauksissa. Yhteiskunnallisesti aktiiviset, näkyvät ja äänekkäät tasavaltalais-vallankumoukselliset naisklubit alettiin kokea uhkaksi jakobiinipuolueessa, ja niinpä klubien jäsenten väitettiin olevan pelkkiä seikkailijattaria, joiden joukossa ei ollut yhtään kunnollista perheenäitiä. ”Milloin naiset ovat saaneet luvan kieltää sukupuolensa ja tehdä itsensä miehiksi?” tivasi vallankumouksellinen Pariisin kaupunginhallitus naisilta. (Moksnes 1989, 56.) Vuonna 1793 naisklubi hajotettiin, mutta sen lisäksi naisten kaikkinaisen oma järjestötoiminta kiellettiin. Näin vallankumoukselliset kielsivät naisilta oikeuden yhteiskunnalliseen ja poliittiseen toimintaan. Vaatimus vapaudesta, veljeydestä ja tasa-arvosta ei tarkoittanut tasa-arvoa sukupuolien välillä, ei ainakaan miesten mielessä. Garrigou 2002, 295f; Hufton 1971, 91, 94; Moksnes 1989, 22–24, 40, 53–60.

⁸⁶ Williams 1986, 68.

⁸⁷ Venäläiset naiset olivat jo ensimmäisen maailmansodan alussa muutenkin laajentaneet toimintakenttäänsä, sillä heitä oli toiminut sairaanhoidon ohella mm. autonkuljettajina ja lentäjinä. Joukko-osastoihin oli tuolloin värväytyneet myös miehiksi pukeutuneita naisia, jotka pian hyväksyttiin sotilaiksi omana itsenään, ilman miehiksi naamiotumista. Stites 1990, 280, 296.

⁸⁸ Stockdale 2004, 90–95, 102–103; Wood 1977, 56; Lintunen 2014, 217.

miesten rinnalle katutaisteluihin jo 1870-luvulta lähtien. Naisbolshevikit tarttuivatkin aseisiin lokakuun vallankumouksessa ja sisällissodan aikana he taistelivat kaikilla rintamilla käyttäen niin konekivääriä kuin tykkiäkin. Naisbolsevikkeja saapui myös Suomeen taistelemaan vapaaehtoisesti punaisten puolella. He toimivat esikuvina Suomessa myöhemmin perustetuille naisten asekaarteille.⁸⁹

Suomen sisällissotaa on syytä tarkastella osana sitä levottomuuksien sarjaa, joka Euroopassa väreili maailmansodan viimeisinä vuosina ja sen jälkimainingeissa. Vallankumoukset jatkuivat muualla Euroopassa Suomen tilanteen jo rauhoituttua. Marraskuussa 1918 romahtaneen Saksan heikko taloudellinen ja poliittinen tilanne synnytti maassa vasemmiston vallankaappauksen vain muutama päivä ennen aselepoa. Työväenluokan naiset olivat mukana luomassa uutta lyhytaikaiseksi jäänyttä sosialistista tasavaltaa.⁹⁰ Samoin naiset aktivoituivat Unkarissa seuraavana vuonna syntyneessä kansannousussa ja sitä seuranneessa Bela Kunin lyhytikäiseksi jääneessä kommunistivaltiossa. Miten näihin vallankumouksellisiin naisiin suhtauduttiin? Eliza Johnsonin mukaan naiset nähtiin 1900-luvun alussa paitsi kasvattajina, myös kansakunnan hyveiden ja puhtauden edustajina. Epäonnistuneeseen vallankumousyritykseen osallistuneet naiset eivät voittajien näkökulmasta kuuluneet hyveellisiin naisiin. Johnson on osoittanut, miten Münchenin ja Budapestin 1918-1919 vallankaappausten jälkeen kapinasta syytettynä olleiden naisten moraalit kyseenalaistettiin. Heidän mainettaan mustattiin esimerkiksi lehtikirjoituksissa ennen oikeudenkäyntejä heidän henkilökohtaista elämäänsä repositelamalla. Oikeudenkäynnin kannalta irrelevantteja yksityiskohtia tuotiin julki kirjoituksissa, ja naisia pyrittiin kriminalisoimaan jopa heidän oletettujen rakkaussuhteidensa perusteella: ”miehiä tuli ja meni kaikkina vuorokaudenaikoina”.⁹¹ Tämänkaltaisilla kirjoituksilla naiset leimattiin moraaliltaan kelvottomiksi.

Aikalaiset arvostelivat kapinaan osallistuneita naisia ”arveluttavan” moraalin lisäksi heidän juuriensa ja yhteiskunnallisen asemansa perusteella. Keski-Euroopassa antisemitistiset vallankumouksen vastustajat pyrkivät leimaamaan kansannousut juutalais-bolshevistisiksi liikkeiksi. Vallankumouksen naiset usein myös erottuivat muista naisista vaatetuksensa ja lyhyen tukkansa ansiosta, mikä lisäsi heihin kohdistuvaa arvostelua.⁹² Poikkeavalla ulkonäöllään naiset pyrkivätkin irtisanoutumaan perinteisistä rooleistaan. Mutta juuri tällä toiminnalla he herättivät pelkoa ja ennakkoluuloja vanhoillisissa piireissä. Poikkeava ulkonäkö nosti heidät silmätikuiksi.⁹³

⁸⁹ Stites 1990, 288f, 295–298; Piironen-Honkanen 1995, 13ff. Venäläisten naissotilaiden vaikutus huomattiin myös valkoisten puolella. Vanhasuomalaisten *Suomen Nainen* -lehdessä (nro 3–9/1918) kirjoitettiin 3.5.1918 seuraavasti: ”Liitänkin mieltä masentavat viestit naisten salakavalista hirmuteoista. Ihmisyys ja naisen sydän täytyy olla heiltä aivan olemattomiin hävinnyt idän ruton vaikutuksesta. Koko tämä ’kapina’ on tarkkaa matkimista Venäjän tapahtumista ihan ’kuolemanpataljoonia’ myöten.”

⁹⁰ Grayzel 2002, 96f.

⁹¹ Johnson 2000, 544.

⁹² Johnson 2000, 547. Naissotilaiden ristiriitaisia tunteita herättävästä vaatetuksesta ks. Enloe 1986, 123f.

⁹³ Kiihottajat valitsevat usein mustamaalauskampanjansa uhriksi ympäristöstä ulkomuodoltaan helposti erotuvia ihmisiä. Mm. Kolmannessa valtakunnassa kansan inho koetettiin kääntää juutalaisten päälle, jotka usein olivat erotettavissa vaatetuksensa ja ulkomuotonsa vuoksi muiden kansalaisten joukosta.

Eurooppalaisiin vallankumouksiin osallistuneiden naisten toiminta ja vihollisen suhtautuminen heihin sisälsi lukuisia universaaleja piirteitä, joiden voidaan jatkossa osoittaa koskeneen myös suomalaisia punaisia naisia.

1.4 ...Ja Suomessa 1918

Punaiset naiset

Kun suomalainen yhteiskunta alkoi vuonna 1917 Venäjän vallankumouksen seurauksena pikkuhiljaa murtua ylhäältä alaspäin, nousivat pintaan ne monet ristiriidat ja ongelmat, jotka olivat Venäjän vallan aikana pysytelleet piilossa. Epätietoisuus ja taistelu vallasta johtivat valtion syvenevään kriisiin. Elintarvikepula, hintojen nousu ja uhkaava työttömyys synnyttivät lakkoja ja mellakoita. Levottomuutta lisäsi virallisen järjestysvallan puuttuminen. Tilanne pyrittiin korjaamaan perustamalla paikallisia järjestyskaarteja. Työväestö perusti etujaan turvatakseen omat kaartinsa, joita alettiin myöhemmin kutsua punakaarteiksi, ja porvaristo toimi samoin perustaen suojeluskuntia turvaamaan järjestystä. Ryhmittymien ristiriidat puhkesivat paikallisiksi kahakoiksi jo tammikuun alussa 1918, mutta varsinainen sota syttyi kuun lopulla vasemmiston tehtyä päätöksen vallankaappauksesta ja porvariston ryhtyessä vastatoimiin.

Sodan syttyessä punaisella puolella naisia rekrytoitiin sairaanhoito- ja huolto-tehtäviin. Naiset vastasivat mm. muonituksesta, vaatehuollosta, kasarmien siivouksesta ja sairaanhoidosta. Näihin tehtäviin hakeutui paljon vanhempia, perheellisiä naisia, jotka yleensä olivat olleet työväenyhdistyksen toiminnassa mukana. Nuorten työttömien naisten ilmoittautuessa kaartiin ei esimerkiksi Helsingissä kaikille enää riittänyt töitä ja niinpä kaartin esikunta antoi maaliskuun alussa päiväkäskyn, jonka mukaan kaartilaisten vaimojen tuli erota kaartista naimattomien naisten eduksi. Tämä herätti runsaasti vastustusta ja poliittiseen luotettavuuteen vedoten vanhemmat aatesisaret saivat jäädä toimiinsa.⁹⁴ Punakaartiin oli siis pyrkimässä töihin enemmän naisia kuin heitä oli mahdollista palkata.

Punaisella puolella ei haluttu naisten osallistuvan taisteluihin. Suomen kansanvaltuuskunta ja punakaartin sotilasjohto eivät hyväksyneet naisten aseellisia komppanioita. Maaliskuun 2. päivänä 1918 Suomen työväen pääneuvosto antoi päätöksen, jolla kiellettiin naisten aseellinen toiminta punakaarteissa ja määrättiin naisten toimialueiksi ambulanssi- ja sairaanhoito, taloustoimi, vaatehuolto, valistus kirjallisuuden levittämisen muodossa ja muut varustustyöt. Päätös oli myöhässä, sillä muutamia aseellisia naiskaarteja oli ehditty perustaa jo maaliskuun alkuun mennessä mm. Helsingissä ja Viipurissa. Niinpä kansanvaltuuskunta teki 13. maaliskuuta asiassa kompromissipäätöksen, jonka mukaan jo perustettuja naisasekaarteja ei hajotettaisi, mikäli niille löytyisi tarvetta.⁹⁵ Naiset päätettiin säi-

⁹⁴ Piironen-Honkanen 1995, 22f, 31; Manninen 1993, 138.

⁹⁵ Piironen-Honkanen 1995, 22–24, 33f, liite 1; Piilonen 1988, 45; Lappalainen 1981a, 159.

lyttää reservissä. Maalis-huhtikuun aikana heitä ehdittiin kouluttaa melko hyvin verrattuna monen mieskaartilaisen saamaan peruskoulutukseen.⁹⁶ Huonommalla koulutuksellisella tasolla sen sijaan olivat ne naiskaartit, jotka perustettiin vasta huhtikuussa. Parhaimmillaankin he ehtivät saada oppia aseenkäytöstä, ketjunmuodostuksesta, marssijärjestyksestä ja vahtipalveluksesta vain viikon ajan. Näillä eväillä piti pärjätä. Näihin pikakoulutuksen saaneisiin kuului mm. mäntsäläläisten naisten perustama osasto.⁹⁷

Naissotilaat olivat enimmäkseen 15–20-vuotiaita tyttöjä, jotka liittyivät kaartiin toistensa yllyttämänä. Innostus naisten joukkojen perustamiseen lähti siis nuorista naisista itsestään. Näin oli tilanne esimerkiksi Tampereella, missä Tuomas Hopun mukaan naisia yhdisti ideologia ja innostus.⁹⁸ Sally Rosendahl, yksi Tampereen ensimmäisistä vapaaehtoisista naisista kuvasi tuntemuksiaan 15.3.1918 kirjeessään seuraavasti:

”Katsos kun täällä on perustettu naisasekaarti ja minä joka olen muutenkin niin innostunut niin tietysti menin siihen ensimmäisenä. [...]Tänään meille sanottiin että ei ennen perusteta toista naiskomppaniaa ennen kuin tämä komppania on saatu oppiin ja rintamalle lähetettyä että nähdään kykeneekö se mihinkään. Katsos kun oli määrä ensi maanantaina perustaa uusi komppania mutta esikunnasta tulikin toinen määräys. Sinä et voi uskoa kuinka minä olen innostunut lähteen rintamalle. Nytkin lähdän taas kahdeksalta vahtivuorolleni vaikka äsken juuri tulin.”⁹⁹

Sodan edetessä naisia alettiin käyttää huoltotehtävien ohella yhä enemmän myös vartiointiin, jotta enemmän miehiä vapautuisi näistä tehtävistä rintamalle. Aseistetut naiset vartioivat kaupunkien strategisesti merkittävimpiä rakennuksia tarkoituksenaan lähinnä estää valkoisia tekemästä rintamantakaista sabotaasia. Tämä tehtävä korostui huhtikuun alussa, jolloin naisia värvättiin lisää palvelukseen. Koska Suomessa ei tsaarinvallan kukistumisen jälkeen ollut yhtenäistä järjestysvaltaa, osallistuivat naiset näkyvästi erällä paikkakunnilla, esimerkiksi Turussa, myös yleiseen järjestyksenpitoon. Naisasekaartilaiden yhdeksi tärkeäksi tehtäväksi muodostui myös sankarihautajaisiin osallistuminen. Yhtenäisissä asuissaan kiväärit olalla naiset olivat tehokkaita taistelumoraalin nostattajia. Lopulta sodan kääntyessä punaisille tappiolliseksi naiset otettiin reservistä rintamille. He osallistuivat lopputaisteluihin mm. Uudellamaalla, Hämeessä ja Viipurissa. Kaikkiaan sisällissotaan osallistui noin 2000 aseistettua punaista naista.¹⁰⁰ Varsinaisiin taisteluihin he kaikki eivät kuitenkaan osallistuneet. Esimerkiksi Tampereella Tuomas Hopun

⁹⁶ Hämäläinen 1983, 115. Esimerkiksi Viipurissa naisten koulutukseen sisältyi myös viestintää. Heille opetettiin morsetuksen alkeet ja merkinantoa lipuilla ja valoilla. Piironen-Honkanen 1995, 46.

⁹⁷ Piironen-Honkanen 1995, 44f.

⁹⁸ Hoppu 2008b, 72–73. Myös Valkeakoskella nuorten naisten keskuudessa vallitsi suuri innostus perustaa oma komppania. Anttonen 2009, 46, 87.

⁹⁹ KA, VapSA 140, 10A. Sally Rosendahlin kirje 15.3.1918.

¹⁰⁰ Piilonen 1988, 45; Piironen-Honkanen 1995, 36, 53–55, 72, 76; Luhtakanta 1938, 159f; Keskisarja 2013, 264. Äärimmäisessä poikkeustapauksessa nainen saattoi osallistua myös teloitukseen. Valkeakoskelainen Liisa Laurén oli mukana teloittamassa Valkeakosken paperitehtaan virkailijoita. Hänet itsensä teloitettiin Hämeenlinnan vankileirillä ennen valtiorikosoikeudenkäyntiä. Anttonen 2009, 58, 88, liite 1.

mukaan naisten asekaartiin kirjautui 166 naista, joista sitten taisteluihin osallistui kuitenkin vain noin sata.¹⁰¹

Punaisten naisten, varsinkin aseellisten, toimintaa kauhisteltiin valkoisten puolella, ja vallankumouksen kukistumisen jälkeen naisia kohdeltiin alentuvasti ja julmasti. Valkoiset pitivät tätä käytöstään oikeutettuna, koska punaiset naiset olivat käyttäytyneet niin raakalaismaisesti ja naiselle sopimattomasti. Valkoiset hyödynsivät sotapropagandassaan hyvin paljon tätä silmiinpistävää aseellisten naisten ryhmää, kuten kohta tullaan todistamaan. Tällä propagandalla oli vaikutusta myös muiden rintamalla olleiden naisten kohteluun.

Valkoiset naiset

Arvioitaessa punaisten naisten osakseen saamaa kohtelua ja tuomioita, on syytä vertailun vuoksi tarkastella, millaisissa tehtävissä naiset toimivat rintaman toisella puolella. Myös valkoisten palveluksessa oli runsaasti naisia. Suojeluskunnan yhteyteen perustettiin naisosastoja jo syksyn 1917 aikana huolehtimaan miesten harjoitusten muonituksesta ja talvella naisille ryhdyttiin antamaan myös lääkin-
täkoulutusta. Sisällissodan syttyessä naisten toiminta oli kuitenkin vielä suhteellisen organisoimatonta ja pienet ryhmät alkoivat toimia huollossa itsenäisesti sekä kotipaikkakunnalla että rintamalla. Intendentuurilaitoksen perustamisen jälkeen helmikuun alussa 1918 toiminta alkoi kuitenkin vähitellen organisoitua. Naisten tehtäviin kuuluivat perinteisesti majoitus, muonitus, vaatetus, valistus ja sairaanhoito.¹⁰² Sanomalehtikirjoituksin naisia kehoitettiin osallistumaan sotaponniste-
luihin erityisesti vaatteita valmistamalla.¹⁰³ Myös symbolisesti merkittävä lipun tekeminen ja henkisesti raskas ruumiiden peseminen ja hautaan saattaminen olivat naisten tehtäviä.¹⁰⁴ Poikkeavampaa valkoisten naisten toimintaa edustivat punaisen Suomen alueelle jääneet naisaktivistit, jotka olivat mukana maanalaisessa toiminnassa, mm. sanomalehtien toimittamisessa ja vakoilussa. Osalla heistä oli jo sortovuosilta kokemusta viranomaisten harhauttamisesta, kuten salakuuntelusta ja salakuljetuksesta, joten toimiminen vastarintaliikkeessä ei ollut heille uutta. Myös nuoret opiskelijatyöt osallistuivat aseiden ym. kiellettyjen tavaroiden salakuljetukseen sekä viestintätoimintaan punaisten miehittämällä alueilla.¹⁰⁵

Kun kapina vastoin odotuksia ei ollutkaan lyhyesti kukistettavissa pelkillä vapaaehtoisilla suojeluskuntajoukoilla, senaatti antoi helmikuun 18. päivä julistuksen, jossa se katsoi ”velvollisuudekseen siksi ajaksi, jonka vapaustaistelu tulee

¹⁰¹ Hoppu 2008b, 98–99.

¹⁰² Latva-Äijö 2004, 48–49; Kaste 1933, 19f.

¹⁰³ *Keski-Savo* 21.2.1918 ”Maalaisemännille” (Savonlinnan suojeluskunnan ompeluseura); *Ilkka* 8.2.1918 ”Suomen naiset vapaustaistelussa” (A.H.), 25.2.1918 ”Suomen Naisille” (Pääintendenttuuri) ja 6.3.1918 ”Pohjanmaan naisille” (F.H.). Pääintendenttuuri pyysi *Ilkassa* 25.2.1918 naisia muodostamaan erityisiä komiteoita vaateavun aikaansaamiseksi paleleville sotilaille.

¹⁰⁴ Ilvonon 2002, 106–108; af Forselles 1928, 519–520; Söderström 1928, 441–446.

¹⁰⁵ Latva-Äijö 2004, 49; Ilvonon 2002, 39, 105, Junila 2014, 241–244. Valkoisten naisten erilaisista tehtävistä sota-aikana katso Lintunen 2009b, 280–284 ja Lintunen 2014, 205–213.

kestämään, kutsua jokaisen asevelvollisuusiässä olevan lainkuuliaisen kansalaisen aseisiin isänmaan puolustamiseksi.”¹⁰⁶ Tuskinpa hallitus odotti tähän sitä vastausta, minkä se sai. Nimittäin myös pieni joukko naisia alkoi osoittaa kiinnostusta aseelliseen maanpuolustukseen. *Keski-Savo* kertoi lukijoilleen 21.2. että Savonlinnassa pari neitosta on jättänyt Suojeluskunnan agitatsioonikeskuskomitealle harkittavaksi kirjelmän, jossa he pyysivät lupaa saada aktiivisesti ottaa osaa vapaustaisteluun, matkustaa innostamaan muita ja koota suojeluskunta-aatteiden mukainen naisrykmentti. Mielenkiintoinen on heidän perustelunsa:

”[...] koska ei kaikilla ole mahdollisuutta ottaa osaa *naiselliseen toimintaan*, rohkenevat he vaikka ase kädessä ryhtyä osaltaan isänmaan kovaa kohtaloa lieventämään.”¹⁰⁷

Näillä naisilla tuntui siis olevan aivan samat vaikuttimet kuin punaisen puolenkin naisilla. Myös sillä puolella into aseelliseen sodankäyntiin levisi nuorten naisten keskuudessa sen jälkeen, kun huoltotehtävät oli jo jaettu kokoneemmille. *Kainuun Sanomat* kertoi savonlinnalaisten innosta viikkoa myöhemmin, mutta tässä versiossa allekirjoittaneita naisia oli jo suuri joukko.¹⁰⁸ Annika Latva-Äijön mukaan ainakin Pohjanmaalla oli jo ryhdytty puuhaamaan paikallisia naispataljoonia ja innostus oli kovaa.¹⁰⁹ Vaasalainen taistelutoimiin mukaan haluava nainen kirjoitti sanomalehti *Ilkassa* 6.3.1918:

”Tunnustettakoon, ettemme sotilaina ole miesten veroisia, mutta emme ainakaan ole niin huonoja, ettemme kykenisi kantamaan omaa korttamme - vähäpätöistä henkeämme, uhrina isänmaallemme. Siskomme Haapavedellä jo harjoittelevat, Oulussa he jo järjestelevät omaa plutoonaansa, miksi jäisi Vaasa jällelle.”¹¹⁰

Oulussa sikäläinen ylipäällikkö oli luvannut jääkäriin opettamaan naisille aseenkäyttöä, kunhan he saisivat yhden naisplutoonan eli 45 naista kasaan. Liki puolet vaadittavasta määrästä naisia oli jo maaliskuun alussa ilmoittautunut halukkaaksi lähtemään rintamalle sotilaaksi.¹¹¹ Taistelunhaluisia naisia ei kuitenkaan ollut lainkaan siinä määrin, mitä punaisella puolella ja näidenkin harvojen into tukahdutettiin nopeasti. Toki oli nimittäin selvää, että hallituksen helmikuinen asepalveluksesta annettu kutsujulistus oli tarkoitettu vain miehille, vaikka se herätti taistelutahtoa myös naisissa. Ylipäällikkö Mannerheimia ei tämä isänmaallinen uhrautuvaisuus miellyttänyt alkuunkaan ja hän otti nopeasti kantaa nousseeseen keskusteluun tyrmäten naisten osallistumisen taisteluun. Hän totesi esikuntansa neuvottelukunnalle osoittamassaan kirjeessä 7. päivänä maaliskuuta eli välittömästi *Ilkassa* ilmestyneen kirjoituksen jälkeisenä päivänä seuraavaa:

¹⁰⁶ *Kainuun Sanomat* 22.2.1918 ”21–40 vuotiaat miehet kutsutaan asepalvelukseen” (Senaatin julistus Suomen kansalle).

¹⁰⁷ *Keski-Savo* 21.2.1918, ”Savon tyttäret aikovat perustaa naisrykmentin”.

¹⁰⁸ *Kainuun Sanomat* 28.2.1918 ”Naiset ja Suomen vapaussota”.

¹⁰⁹ Latva-Äijö 2004, 54–56, erityisesti viitteet.

¹¹⁰ *Ilkka* 6.3.1918 ”Naisille” (Nainen).

¹¹¹ *Valkoinen Suomi* 10.3.1918 ”Naisten tehtävä”.

”Minä odotan Suomen naisilta apua armeijan monien kipeiden tarpeiden tyydyttämisessä, kuten sairashoidossa, vaatekappalten valmistuksessa, kodin ja konnun hoitamisessa ja niiden lohduttamisessa, jotka ovat rakkaimpansa menettäneet. Sotaista kamppailua rintamalla pidän sitävastoin miehen yksinomaisena oikeutena ja velvollisuutena”.¹¹²

Mannerheimin kannanottoa levitettiin sanomalehdistössä laajalti, jotta naisten järjestäytyminen saataisiin tukahtumaan. Valkoisen puolen johto kannatti siis muissakin sodissa vallinnutta käsitystä, jonka mukaan naisten ei ollut sopivaa itse osallistua sotaan, vaan heidän tuli lähettää rintamalle poikansa ja miehensä uhra-
ten heidät sodalle.¹¹³ Valkoisen Suomen lehdistö säesti Mannerheimin kannanottoa. Hallituksen tiedotuslehti *Valkoinen Suomi* paheksui voimakkaasti naisten halua lähteä rintamalle. Lehden mukaan naisten haaveet eivät millään ehdolla saisi toteutua, sillä rintamalle lähdestä katsottiin olevan enemmän haittaa kuin hyötyä.

”Pidämme niitä [naispataljoonia] ehdottomasti sairaloisina ilmiöinä ja olemme vakuutettuja, että venäläisetkin naissoturit olisivat tehneet isänmaalleen suuremman palveluksen toimimalla hyvinä hengettäjinä sotilaskeskuksissa rintaman takana kuin raivottarina tulilinjassa.”¹¹⁴

Myös monet naisjärjestöt, kuten Lapuan naisliitto ja Suomalaisen naisliiton Helsingin osasto, vastustivat kannanotoissaan julkisesti naisten aseistautumista. Julistuksessaan naisyhdistykset totesivat, ettei naisten tule *häiritä* miehiä heidän työssään ”yrittämällä sellaista, *mihin emme ole kasvaneita* ja missä kaikki olosuhteet ovat meitä vastaan”.¹¹⁵ Tällä lauseella naiset tunnustivat avoimesti, että kyse oli totuista, biologian määräämistä konventioista ja rooleista, joista ei tullut poiketa.

Mannerheimin kannanoton jälkeen naisten aseellisten joukkojen kokoaminen lakkautettiin ja jo muodostuneet joukot hajosivat. Annika Latva-Äijön mukaan voidaan kuitenkin olettaa osan näistä naisista jatkaneen aseellista toimintaansa yksin. Esimerkkinä hän mainitsee ”Lempäälän amatsoonin”, jolla aikalaismuistelijan mukaan oli ”ikävä tapa ammuskella vihollisia”.¹¹⁶ Myös Mirva Ilvonen mainitsee muutamia aseistettuja valkoisia naisia, joista kaksi taisteli eversti Kalmin pataljoonassa. Useampia valkoisia naisia toimi aseistettuina vartiotehtävissä.¹¹⁷ Näiden soturien edustama naistyyppeä oli kuitenkin normeista poikkeava epätavallinen ilmiö, sillä valkoisessa armeijassa ei sallittu naisten aseellista toimintaa. Virallisen kannan mukaan se oli ehdottomasti kielletty.¹¹⁸

¹¹² Soikkanen 1969, 205.

¹¹³ Huston 1986, 130. Hustonin mukaan ammoisista ajoista lähtien tappaminen on nähty äideille sopimattomana länsimaisessa kulttuurissa. Neitsyiden sitä vastoin nähtiin joissain kulttuureissa koskemattomuutensa suojaamina voivan sotia. Yleisesti kuitenkin miesten oikeus ja velvollisuus oli sotia, naisten synnyttää lapsia. Nämä kaksi tehtävää olivat kunniakkaita. Spartassa vain ne miehet, jotka olivat kuolleet taistelussa ja ne naiset, jotka olivat kuolleet synnytyksessä, olivat oikeutettuja saamaan nimensä hautakiveen. Huston 1986, 128, 131.

¹¹⁴ *Valkoinen Suomi* 10.3.1918 ”Naisten tehtävä”.

¹¹⁵ *Valkoinen Suomi* 16.3.1918 ”Suomen naisille naisten aseistautumisen johdosta” (kannanoton allekirjoittanut 21 naisyhdistystä). Kursivointi tekijän lisäys. Vrt. suhtautuminen aseistettuihin naisiin muualla 1900-luvun alussa. Bourke 1999, 298ff.

¹¹⁶ Latva-Äijö 2004, 56.

¹¹⁷ Ilvonen 2002, 49f.

¹¹⁸ Latva-Äijö 2004, 56. Valkoisten hyväksymistä mielen ja naisen rooleista ks. Siironen 2011, 108f.

Kuva 1 Valkoisten naisten ei yleisesti sallittu aseistautua, mutta poikkeuksia löytyi. Valkoisten puolella lääkärinä toiminut norjalainen vapaaehtoinen Harald Natvig näyttää sallineen poikkeuksen, sillä Anna Myllymäki kantoi asetta. Alkuperäisessä kuvatekstissä häntä kutsutaan ”Suomalaiseksi amatsoniksi”. Kuva: Sotamuseo.

Valkoiset naiset palasivat siis omaan ruotuunsa, huollon ja hoivaamisen pariin, työhön, jota heidän sosiaalinen sukupuolensa edellytti.¹¹⁹ Näissä tehtävissä naiset toteuttivat sitä yhteiskunnallista äitiyttä, jota heiltä odotettiin. Huomattavaa on, että toisin kuin punaisella puolella, valkoisille naisille ei maksettu tästä hoivaustyöstä palkkaa. Tältä osin heidän toimintansa oli siis pyyteettömämpää. Mutta on myös huomattava, että he tavallisesti olivat lähtöisin porvarillisista kodeista, joten he eivät edes tarvinneet palkkaa suojeluskunnalta tullakseen toimeen. Punaisen puolen naisten taloudelliset lähtökohdat olivat aivan erilaiset.

Valkoisten naisten taistelupanoksen hylkäämisen taustalla oli vallitseva sukupuolijärjestelmä, jonka perusteella nainen ei voinut sotia. Mitään fyysistä estettä naisten sotimiselle ei tietenkään olisi ollut, mutta se olisi ollut aikalaisten mielestä epänormaalia ja väärää. Sotalaitos oli patriarkaalinen instituutio, joka oli vain miehiä varten. Ase ei kuulunut naisen käteen. Se oli vallan väline, jonka katsottiin kuuluvan miehille.¹²⁰ Nämä asenteet miehen ja naisen erilaisesta roolista olivat käytännön ja mielikuvien kautta opittuja. Nenola onkin todennut sukupuolten välisen työnjaon olevan ”osa kunkin yhteiskunnan perinteistä kulttuuria”.¹²¹ Vuonna 1918 suomalaisen yhteiskunnan kulttuuriin ei kuulunut sotiva nainen. Sama asenne säilyi suomalaisessa yhteiskunnassa vielä vuosikymmeniä.

¹¹⁹ Vrt. amerikkalaiset ja brittinaiset ensimmäisessä maailmansodassa Grayzel 2002, 37f.

¹²⁰ Latva-Äijö 2004, 56–57; Olsson 2005, 58; Enloe 1986, 22. Ks. myös Johnson 2000, 543f.

¹²¹ Nenola 1990, 11.

1.5 Näkemykset punaisista naisista

Valkoisten rakentamat stereotypiat

Valkoisen Suomen käsitykset punaisista naisista vuonna 1918 ja kauan sen jälkeenkin olivat pitkälti propagandan luomia. Sotapropagandan tarkoituksena on perinteisesti nähty omien joukkojen yhdistäminen, kansallisen identiteetin vahvistaminen ja vihollisen väkivaltaisen kohtelun legitimointi. Tähän valkoinenkin lehdistö pyrki luomalla punaisista kuvaa julmina raakalaisina, joille mikään ei ollut pyhää. Viholliset kuvattiin tavallisesti aggressiivisina ja uhkaavina tai vaihtoehtoisesti naurettavina. Antero Jyrängin mukaan lehdistön lisäksi valkoiset käyttivät julkisissa tiedonannoissaan, päiväkäskyissään ja raporteissaan punaisista halveksivia ja alentavia ilmauksia, joilla vihollinen dehumanisoitiin.¹²² Apuna viholliskuvien luomisessa käytettiin yleistäviä stereotypioita ja myyttejä.

Käsitteenä myytti on hyvin moniulotteinen. Ensisijaisesti myytit ovat eläviä, muuttuvia tarinoita, jotka täyttävät tietyn sosiaalisen funktion. Niihin sisältyy arvostuksia ja näin ne ilmentävät myös hyväksytyin ja poissuljetun vastakkainasettelua. Arkipuheessa myyttiä on käytetty jopa valheen synonyyminä.¹²³ Myyttiset tarinat voivat perustua tositapahtumiin, mutta ovat vähitellen muuttuneet niin paljon, etteivät lopulta enää ole totta. Varsinkin sotapropagandassa kerrotaan perättömiä tarinoita vastustajan alhaisesta käyttäytymisestä. Tällä toiminnalla pyritään oikeuttamaan omia tekoja. Samalla huhut vaikuttavat myös yleisen mielipiteen muodostumiseen. Siten huhupuheista syntyneitä myyttejä pystytään hyödyntämään myös vastakkainasettelun, *toiseuden*, tuottamisessa.¹²⁴

Toiseus on käsite, jolla tässä tutkimuksessa viitataan ”toisten” sulkemiseen oman yhteisön tai koko yhteiskunnan ulkopuolelle. Tavallisesti näihin ulkopuolisiksi leimattuihin liitetään kielteisiä ominaisuuksia, joiden vuoksi he eivät kuulu ”meihin”.¹²⁵ Sotapropagandassa tämä vastakkainasettelu nousee esille korostettaessa vihollisen alhaisuutta ja omia yleviä ominaisuuksia ja periaatteita. Sisällissodan aikaisessa lehdistössä oli artikkeleita, joissa anonyymit ”silminnäkiäjät” kertoivat tarinoita vihollisen moraalittomista toimista, kuten murhista ja kidutuksista, pöyristyttävän yksityiskohtaisesti ja mahdollisimman vastenmielisin ilmauksin. Vastuun ottaminen näistä jutuista kierrettiin usein ilmaisemalla asiat passiivissa: ”varmalta taholta on kerrottu”.¹²⁶ Kirjoituksissa julkaistiin vahvistamattomia huhupuheita ja propagandamielessä kirjoitettuja suoranaisia valheita, jotta toivottu

¹²² Luostarinen 1986, 26; Wunsch 2003, 264; Wunsch 2004, 18, 353. Ks. myös Roselius 2007, 315, 327–328; Jyränki 2014, 144.

¹²³ Koivunen 2005, 13; Olsson 2005, 22; Peltonen & Stenvall 1991, 11.

¹²⁴ Lindholm 1993, 26. Toiseuden tuottamisesta lisää tämän luvun lopussa.

¹²⁵ Hall 2003, 258–259.

¹²⁶ Turunen 2005, 271f; Piilonen 1993, 528; Peltonen 1996, 47–49. Myös punaisella puolella kirjoitettiin vastavasti tarinoita, joissa valkoiset rankaisivat julmasti kaikkia työväenluokkaan kuuluvia henkilöitä.

viholliskuva vahvistuisi.¹²⁷ Toki osassa jutuista oli vinha perä. Veritekoja tapahtui molemmilla puolilla. Valkoisten suorittamista joukkomurhista yksi kuuluisimpia on Harmoisissa tapahtunut ampumavälikohtaus, jossa taisteluiden jälkeen Kalmin joukot ampuivat sairashuoneella 11 punakaartilaispotilasta ja kaksi punaisten sanitääriä. Tapaus levisi punaisten lehdistössä laajalti ja herätti huomiota myös Ruotsissa, jossa sikäläinen ministeri tiedusteli Suomen valtiosihteeriltä tapahtumien kulkua. Valkoisen puolen johto kielsi tapahtuneen.¹²⁸ Punaisten puolella vastaavana esimerkkinä voidaan nostaa esille Noormarkun joukkomurha, jossa punakaartilaiset ampuivat 16 siviilihenkilöä, jotka olivat Ahlström-yhtiön palveluksessa. Tähän Noormarkun tapaukseen palataan vielä myöhemmin tässä työssä.

Valkoisten sisällissodassa käyttämässä sotapropagandassa koko vastapuoli, niin miehet kuin naisetkin, leimattiin ”metafyysisen pahan edustajiksi”. Turo Mannisen mukaan valkoiset korostivat kirjoituksissaan taistelun punaisia vastaan olevan suorastaan kiirastulenomaista pyhää taistelua rikollisia kapinallisia vastaan. Punaiset kuvattiin elämellisinä olentoina, joille ylempät arvot olivat täysin vieraita.¹²⁹ Osansa tästä ankarasta arvostelusta saivat myös naiset: *Aamulehdessä* julkaistiin kirjoitus, jossa vaadittiin Tampereen valtauksen jälkeen 24.4.1918 yhteiskunnan siivoamista punaisesta hylkyaineksesta. Puhdistus tuli ulottaa miesten ohella ”punaisen mädätyksen turmelempiin naisiin”:

”Jos oikeata roistopunakaartilaista on nimitetty ihmispedoksi, on tämä nimitys liian lievä hänen feminiselle vastakohdalleen. Sen vuoksi on puhdistus- ja rankaisutoimpiteitten koko ankaruus kohdistettava myöskin naisiin, ja juuri naisiin, sillä muuten ei päästä käsiksi tämän mätäpaiseen syvimpiin ja salaisimpiin juuriin. Siis ulos yhteiskunnasta, ulos terveitten joukosta naiskaartilaiset, katunaiset ja ryssäin morsiamet. Ehdottomasti ulos!”¹³⁰

Voimakkaassa metaforassa yhteiskunta oli ruumis, jonka mätäpaiseen punaiset muodostivat. Yhteiskunnan parantamiseksi tämä paha, sairas kohta, tuli leikata irti ja heittää menemään ennen kuin saasta pääsisi leviämään ruumiin muihin osiin.¹³¹ Kirjoituksessa niputettiin yhteen naisasekaartilaiset ja prostituoidut, jotka kaikki

¹²⁷ Propaganda ei kuitenkaan aina vaikuttanut täydellä teholla. Jakautuminen meihin ja heihin sisällissotaa käyvässä Suomessa on kyllä nähtävissä esimerkiksi nuoren Urho Kekkosen rintamamuistiinpanoissa keväältä 1918, joissa hän puhuu vihollisista ”otuksina”, todeten ”mitäpä muutakaan viholliset ovat kuin otuksia, joita me metsästäjät jahtaamme ja lahtaamme.” Mutta tämä huhtikuussa 1918 laadittu kirjoitus on kuitenkin varsin kiihkoton ja analyttinen, sillä sen lopussa hän toteaa vastustajien ajattelevan toisella puolella samoin valkoisista ja sen kuuluvan sodankäyntiin. UKA 25/2, muistiinpanoja sodasta 1918, muistiinpanoja taistelun kestäessä 6.4.1918.

¹²⁸ Valtiosihteerin Samuli Sario pyysi Ruotsista käsin selontekoa Harmoisien tapahtumista päämajan esikuntapäällikkö Theslöfiltä. Jaakko Paavolainen mukaan ”Pyydyttyä selontekoa ei ainakaan kotimaisissa arkistolähteissä näytä olevan.” Paavolainen 1967, 82. Paavolainen on väärässä, sillä kyseinen lyhyt selonteko löytyy ulkoasiainministeriön arkistosta. Theslöf toteaa selonteossa lyhyesti: ”Det militära sanitetsväsendet och överläkare uppgiva att inga missförhållanden förekommit på Harmois sjukhus.” UMA, 2 B h, Huhut Harmoisien sairaalassa tapahtuneista väärinkäytöksistä, eversti Theslöfin selonteko 12.4.1918. Selonteon todenperäisyys voidaan kuitenkin kyseenalaistaa, sillä muista lähteistä selviää, että punaisia ammuttiin sairaalavuoteisiin. Valkoiset väittivät myöhemmin, että heidän vuoteisiin teloittamansa punaiset miehet olivat olleet terveitä ja aseistettuja, mikä ei vaikuta uskottavalta. Ks. lisää Paavolainen 1967, 82.

¹²⁹ Manninen 1982, 167, 221.

¹³⁰ *Aamulehti* 24.4.1918 ”Ehdottomasti” (Valkoinen).

¹³¹ Vastaavan tyylistä propagandaa käytettiin myöhemmin Hitlerin Saksassa juutalaisista.

oli pääkirjoituksen mukaan poistettava saastuttamasta yhteiskuntaa. Myös venäläisten kanssa seurustelleet naiset ansaitsivat kirjoittajan mukaan saman kohtalon. Kirjoituksen sävy oli poikkeuksellisen ankara, mikä johtui suurelta osin siitä, että *Aamulehden* toimitus oli aiemmin saanut valkoisten johdolta palautetta liian armeiallaista asennoitumisestaan hävinneisiin.¹³²

Kirjoitus ilmentää ajan poliittista ilmapiiriä. Valkoisessa Suomessa vallinneet käsitykset punaisista naisista olivat pitkälti propagandakoneiston luomia stereotyyppioita. Silmiinpistävien yksilöiden perusteella vedettiin karkeita yleistyksiä kaikista punaisista naisista. Kansan keskuudessa levitessään yleistykset alkoivat saada yhä uskomattomammiksi käyviä piirteitä ja punaisista naisista syntyi myyttisiä tarinoita.¹³³ Nämä naiset olivat valkoisten silmissä alhaisia olentoja, joiden joukosta oli havaittavissa neljä lajityyppiä: tuomittaviin luettiin niin agiteeraavat punaiset äidit, asekaartilaiset, venäläisten kanssa seurustelleet ”ryssänmorsiamet” kuin sairaanhoidossa toimineet ”lemmensisaretkin”.¹³⁴ Nämä stereotyyppit ovat sangen valaisevia, sillä ne kertovat, miten kunnan naisen *ei* pitänyt käyttäytyä ja samalla ne tulevat paljastaneeksi, millainen käsitys porvaristolla oli tuon ajan ihannenaisestä.¹³⁵

Äidin rooli

Joane Nagelin mukaan nationalismissa naisen tehtävänä nähdään yleensä äitiys, joka on kansallisen sydämen ja kodin symboli.¹³⁶ Tämä ilmeni myös valkoisessa propagandassa. Äidin merkitystä kasvattajana korostettiin niin hyvässä kuin pahassa. Ilmari Kianto vertasi kirjoituksessaan punaisia naisia naarassusiin, jotka synnyttävät vain uusia susia ja jotka siksi olisi tapettava.¹³⁷ Kiannon vertaus ei koskenut ainoastaan aseellisia naisia vaan punaisia naisia yleensä. Erityisesti se koski punaisia äitejä, jotka voivat saada punaisia lapsia. He olivat pahuuden lähteitä, jotka

¹³² Ks. Tikka 2004a, 207–209.

¹³³ Tarinoita lievensivät usein aidot lääkintähuollossa tapahtuneet kohtaamiset. Vihollisen sairaalassa saatu hyvä hoito murensi tehokkaasti sitä viholliskuvaa, jota sotapropaganda pyrki luomaan. Lehtiaho 2007, 22, 25f.

¹³⁴ Paavolainen 1967, 204–206.

¹³⁵ Ks. lisää Lintunen 2012, 21ff.

¹³⁶ Nagel 1998, 256.

¹³⁷ *Keskisuomalainen* 12.4.1918 ”Tuomiotaktiikasta” (Ilmari Kianto). Kiannon kannanotto ei ollut ainoa laatuun. Kirjailijat joutuivat ottamaan kantaa maata repivään sotaan, ja sisällissodan päättyessä ja sen jälkeen julkaistiin paljon valkoista kiihotusrunoutta. Valkoisten uroteoista ja punaisten raakalaismaisuudesta kirjoittivat Kiannon lisäksi mm. V.A. Koskenniemi, Joel Lehtonen ja L. Onerva. Juhani Aho puolestaan pyrki jättäytymään taistelevien osapuolien ulkopuolelle ja tuomitsi niin punaisten kuin valkoistenkin harjoittaman terrorin ja kauhisteli vankileirien tilannetta kesällä 1918. Eino Leino taas oli sodan rikkirepimänä kahden vaiheilla ylistäen aluksi valkoisten toimintaa, mutta oli myöhemmin punavankien vapauttamisen puolestapuhuja. (<http://www.uta.fi/suomi80/art14.htm>.) F. E. Sillanpää kuvasi nopeasti sodan jälkeen kirjoittamassaan *Hurskaassa kurjuudessa* punakaartiin joutuneen Juha Toivolan kurjaa kohtaloa niin vahvasti punaisia ymmärtäen, että se herätti kiihkeää vastustusta ja julkaistiin vasta vuotta myöhemmin, vuonna 1919. Kirjailijan vaikeaa asemaa sodanjälkeisessä tilassa pohtii myös Ylikangas 1990, 83ff. Katso myös Santeri Ivalon toimittama *Taistelujen jälkeen* (1918), jossa on lukuisten merkittävien suomalaisten kirjailijoiden kannanottoja sisällissotaan. Selkeästi punaisten puolella oli mm. kirjailija Algot Untola, joka toimi *Tjömiehen* viimeisenä toimittajana ja joka ammuttiin 1918. Palmgren 1983, 3.

olivat kasvatuksellaan luoneet punaisia petoja.¹³⁸ *Suomen Kuvalehti* kuvasi, miten Lapualla ”eräät veripunaiset ämmät kunnostautuivat luokkavihan lietsomisessa”¹³⁹. Nämä ”pahasuiset ämmät” olivat valkoisten mielestä vastuussa sosialismin leviämisestä uuteen sukupolveen, ja eräiden mukaan koko sotaa ei olisi koskaan syttynytkään ilman näitä naisia. Tuon ajan suomalaisessa yhteiskunnassa naisten tehtävänä nähtiin lasten kasvattaminen isänmaallisiksi lainkuuliaisiksi kansalaisiksi.¹⁴⁰ Punaisten äitien katsottiin nyt epäonnistuneen tässä tehtävässä karkeasti. Varsinkin vanhempia, poliittisesti aktiivisia naisia haluttiin rangaista vuosien takaisista sanomisista ja tekemisistä.¹⁴¹ Sanomalehti *Uusi Päivä* suhtautui kaikkiin punaisiin naisiin kiivaasti ja toivoi näille rangaistusta, ei armoa:

”Te surkuttelette, te Suomen porvarit, avuttomia punakaartilaiden vaimoja, perheitä, samaan aikaan, kun nuo naiset leipovat aseita vankeina oleville omaisilleen lähetettäviin leipiin, ja samaan aikaan, kun nuo naiset meidän kuultemme uhkaavat kostaa ja puristelevat nyrkkiä ja solvaavat meitä. Niille naisilleko, jotka tekopyhyden ja valekurjuuden hahmossa, kiväärinsä äkkiä pois heitettyään palaavat Teiltä ruokaa anomaan, käärmeeen mieltä kantaen, niille naisilleko Te armeliaisuutta kansalta haette? Jos näin on, miksi ovat parhaat poikamme lähteneet kaatumaan, kun te, lyhytnäköiset, elätätte ja hoivaatte vain vihollista. Te surkuttelette naisia, mutta ettekö ole nähneet, että naisen julmuudelle ei miehen julmuus riitä lainkaan. [...] Kansan pitää nähdä rikoksen palkka, muutoin ei rikos häviä, muutoin vain, kuten nyt, meille takanapäin nauretaan.”¹⁴²

Armeliaampiakin asenteita oli ilmassa. *Suomen Kuvalehden* päätoimittaja Matti Kivekäs, joka kaatui valkoisten puolella, pohti 23.3.1918 päiväkirjassaan punakaartilaisvaimojen asemaa ja sitä, miten näihin pitäisi suhtautua. Kivekäs tunsii sääliä punaisten vaimoja kohtaan, koska hän koki ruuan ja henkisten arvojen puutteen myrkyttäneen naisten sielun katkeralla raivolla. Hänen nähdäkseen tällaiset naiset eivät saisi kasvattaa lapsia, koska ”[t]uskin voi nähdä mitään sen masentavampaa kuin on nainen, joka on kaiken sen vastakohta mitä hänen vaimona ja äitinä pitäisi olla.” Lasten pois ottaminen äideiltä ei riittäisi ratkaisemaan tilannetta, vaan heitä pitäisi auttaa. Kivekkään mukaan juuri tällaiset katkeroituneet naiset ja heidän ”villiintyneet” lapsensa tulisi huomioida, kun uutta yhteiskuntaa alettaisiin rakentaa. Hän arvioi, että ainoa keino välttää uusi sisällissota, oli parantaa alemman luokan elintaso.¹⁴³

Vastakkainasettelu punaisten ja valkoisten äitien välillä oli jyrkkä, kuten sota-propagandalta voi odottaakin. Kun punaiset äidit tuomittiin ankarasti, niin valkoisella puolella äidit saivat osakseen ihailua isänmaallisen hengen nostattajina.¹⁴⁴

¹³⁸ Valkoisella puolella äidit saivat osakseen ihailua isänmaallisen hengen nostattajina. Olsson 2005, 65. Poikansa ja miehensä sodalle uhranneet valkoiset naiset nostettiin sankariäideiksi ja sankarivaimoiksi. Kivijärvi 1918, 49–52. Vrt. punaisten äitien ja leskien kohtelu, jota käsitellään myöhemmin kappaleessa 6.4.

¹³⁹ *Suomen Kuvalehti* nro 13/1919, 29.3.1919, ”Sotaisia toimia Lapualla ennen sotaa”.

¹⁴⁰ Helén 1997, 141–144.

¹⁴¹ Paavolainen 1967, 204; Piironen-Honkanen 1995, 83.

¹⁴² *Uusi Päivä* 26.4.1918 ”Milloin armeliaisuus on verisintä julmuutta?” (V. Si.)

¹⁴³ *Suomen Kuvalehti* nro 19/1918 11.5.1918 ”Tampereella piirityksen aikana” (otteita *Suomen Kuvalehden* kaatuneen päätoimittajan, maist. Matti Kivekkään päiväkirjasta).

¹⁴⁴ Olsson 2005, 65.

Poikansa ja miehensä sodalle uhranneet valkoiset naiset nostettiin sankariäideiksi ja sankarivaimoiksi.¹⁴⁵ Sodanaikaisissa valkoisten propagandistisissa lehtikirjoituksissa korostettiin, miten valkoiset äidit olivat ylpeitä saatuaan antaa isänmaalle kalliin uhrin. Toukokuussa 1918 julkaistussa kirjoituksessa erään jääkäriin äidin kerrottiin todenneen tuttavalleen poikansa kuoleman jälkeen: ”et suinkaan tule *valittamaan* suruani. Ei sankarin kuolossa ole mitään valittamista.”¹⁴⁶ Vastaavilla kirjoituksilla pyrittiin nostattamaan isänmaallista henkeä. Punaisten ja valkoisten äitien ja leskien eriarvoista kohtelua ilmensi hyvin eläkejärjestelmä, jota tarkastellaan lähemmin käsiteltäessä naisten sodanjälkeistä arkea.

Aseelliset naiset

Asennoituminen aseellisiin naisiin kytkeytyi laajempaan kysymykseen naisen roolista suomalaisessa yhteiskunnassa. Naisten emansipoituminen ja rajojen rikkominen oli juuri päässyt Suomessa hyvään vauhtiin 1900-luvun alussa herättäen ärsytystä ja paheksuntaa vanhoillisten keskuudessa. Naiset olivat päässeet mukaan demokraattiseen päätöksentekoon äänestys- ja vaalikelpoisina. Heidän ottamansa uusi aktiivinen rooli yhteiskunnassa oli hämmäntävä. Seuraavan sivun kuva ”Naisvaltaan vaipuva Viipuri” pilalehti *Tuulispäässä* uutisoi helmikuussa 1917, miten naiset olivat Viipurissa hoitaneet raitioliikennettä ja nyt ryhtyneet ajureiksikin. ”Kohta kai siellä kaduilla pitää järjestystä naispoliisikin”,¹⁴⁷ lehti epäili.

Paavolaisen mukaan naisten uudet roolit saattoivat olla vaikuttamassa punaisten naisten osakseen saamaan kovaan kohteluun.¹⁴⁸ Pelkkä itsenäinen naisuus jakoi mielipiteitä tuohon aikaan. Kun siihen lisättiin vielä toimiminen vallankumouksen hyväksi, oli porvariston mitta täysi.

Naisesta oli rakennettu myyttiä elämää suojelevana ja synnyttävänä hahmona.¹⁴⁹ Hänen tuli ylläpitää ja tukea vallitsevaa järjestystä.¹⁵⁰ Naisen suorittama tappaminen nähtiinkin kahta kauheampana, koska se soti hänen sosiaaliselle sukupuolelleen asetettuja odotuksia vastaan.¹⁵¹ Siksi hamekaartilaiden osallistuminen miehiseen sotaan koettiin kauheana ja tuomittavana. Valkoisten kirjoittelussa heidät kuvattiin uhkaavina, naurettavina ja moraalittomina.

¹⁴⁵ Kivijärvi 1918, 49–52.

¹⁴⁶ *Suomen nainen* nro 10/1918, 22.5.1918, ”Sankarimielisten naisten sanoja”. Sotilaiden äitien tärkeä merkitys nähtiin Suomessa myös talvi- ja jatkosodan aikana. Tutkija Ville Kivimäen mukaan äiteihin kiinnitettiin paljon huomiota, jotta he ymmärtäisivät lähettää poikansa halukkaasti rintamalle isänmaata puolustamaan. ”Äitien suru oli potentiaalisesti vaarallista, sillä se saattoi kääntyä sotaponnisteluja ja kansallista uhrietosta vastaan.” Kivimäki 2014, 261. Äitien vaikutusvalta nuoriin parikymmenvuotiaisiin poikiinsa oli merkittävä. Äitien oli vakuutettava poikansa tehtävän tärkeydestä ja työnnettävä omat pelkonsa ja menettämisen tuskansa syrjään.

¹⁴⁷ *Tuulispää* nro 6, 9.2.1917.

¹⁴⁸ Paavolainen 1967, 205; ks. myös Manninen 1993, 137.

¹⁴⁹ Ks. Lähteenmäki 2001, 43–45.

¹⁵⁰ Jo naisten seksuaalinen ja yhteiskunnallinen aktiivisuus murensi vanhaa roolijakoa. Ks. tarkemmin Siltala 1996, 26f.

¹⁵¹ Vielä nykyäänkin naisen tekemänä rikokset koetaan miesten tekemiä raadollisempina. Jos henkirikoksen tekijänä on nainen, tuodaan tämä lehdissä korostetusti esiin. (Ks. Nikunen 2001, 160, 164f, 168, 183.) Yhteiskunnassa on sisäänrakennettuna ajatus, jonka mukaan naisen ei oleteta tekevän väkivaltaa.

Kuva 2 Naiset herättivät huomiota ja hilpeyttä uusissa ammateissaan. *Tuulispää* 9.2.1917.

laan partioimassa kadulla. Hän oli törmännyt Helsingissä nuoriin naisiin, jotka liikkuvat kaduilla uusissa hienoissa kävelypuvuissaan ja kengissään kiväärit olallaan. Takavarikoiduissa kalliissa asuissaan naiset eivät vastanneen Reiman käsitystä ryysyköyhälistön sotilaista.¹⁵³

Naisten aseistaminen nähtiin toisinaan myös punaisten viimeisenä, sääliittäväenä tekona tai ainakin sellainen kuva haluttiin antaa lukijakunnalle. Tätä näkökantaa edusti sota-aikana puolueettomana pysyttelemään pyrkinyt nuorsuomalainen kirjailija Juhani Aho, joka kuvasi vielä samana vuonna julkaistussa *Hajamietteitä kapinaviikoilta* ensimmäistä näkemäänsä naiskaartilaista seuraavasti:

”Se on nyt siis viimeinen muunnos punakaartilaisesta, ajattelen. Pyy pienenee maailman lopun edellä. Viimeinen muunnos se onkin, mutta ei poika, vaan nainen, tyllerö, paksu ja pyöreä, kivääri olalla, vyöllä patruunavyö, jalassa keltaiset nyörikengät, päässä villainen hiihtomyssy – sanalla sanoen nainen aseissa.”¹⁵⁴

Ahon mukaan naisten aseistaminen saksalaisia vastaan oli naurettavaa ilveilyä. Myös yksityisissä, ei julkaistavaksi suunnatuissa, kirjoituksissa naissoitilaita irvail-

¹⁵² *Uusi Päivä* 16.4.1918 ”Tuokiokuvia vapaustaistelun päiviltä Helsingistä” (H.).

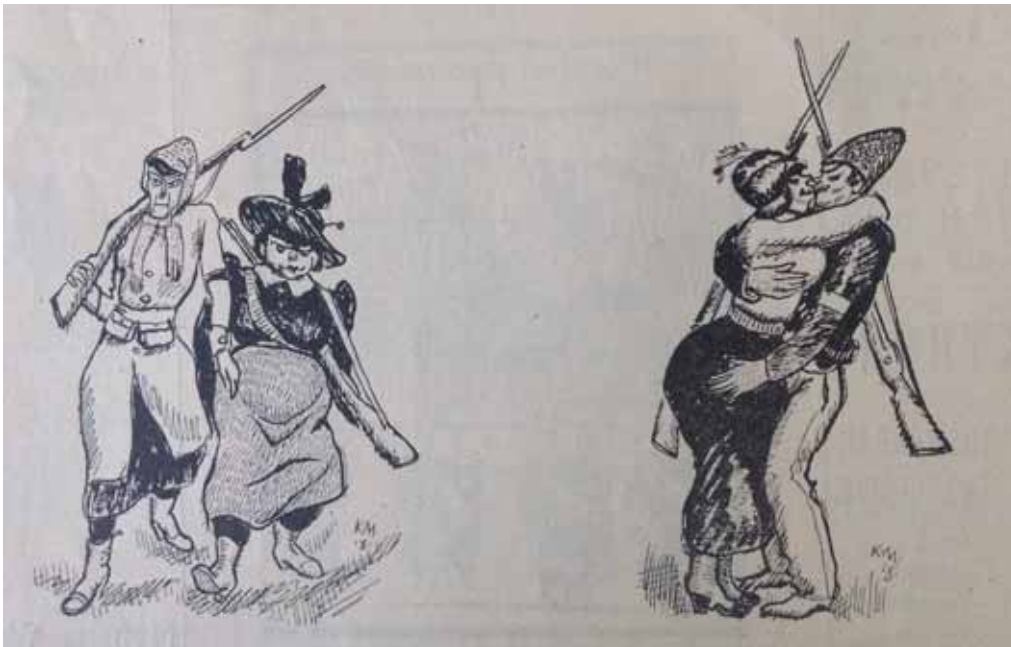
¹⁵³ Reima 1919, 40–41. Reima oli ollut Suomalaisen puolueen kansanedustaja 1907–1909.

¹⁵⁴ Aho 1918, 195.

tiin. Ahon ohella toinenkin suuri kulttuurihahmo, säveltäjä Toivo Kuula kuvasi pilkallisesti naiskaartilaista törmättyään tähän Viipurissa matkustuslupia hakiessaan:

”Portaissa oli vahtina naiskaartilainen niitä meidän mainion kuolemanpataljoonamme jäseniä. Rinta ei tällä soturilla kovin korkealla ollut huolimatta siitä, että oli nainen, mutta muussa ruumiissa kyllä oli selvät ’piikaluntun’ merkit. Lantiot olivat hyvin pyöreät ja pullakat, reidet paksut, etteivät tahtoneet housuihin mahtua ja polvet toisissaan kiinni. Sääret olivat ulospäin kallellaan, toisen jalan varpaat sisäänpäin ja toisen ulospäin kääntyneet. Tukka oli koottu naapukan alle. Siinä minun häntä mittaillessani alkoi häntä nähtävästi vähän hävetä koska yritti kääntää minulle selkensä ja alkoi kopeloida ratsuväkikivääriään, josta ei nähtävästi mitään ymmärtänyt.”¹⁵⁵

Mestarisäveltäjä ei pannut suurtakaan arvoa naisten sotilaallisille kyvyille ja nähtävästi on tuonut halveksuntansa ilmi myös vartiossa toimineelle naiselle. Aseelliset naiset tarjosivat mehukkaan kohteen myös valkoisten pilalehdille, jotka julkaisivat naisista irvokkaita karikatyyrejä. Ohessa pilalehti *Nya Fyrenin* kuvia naiskaartilaisista otsikolla ”Juhliva proletariaatti Helsingin kaduilla kansanvallan loiston päivinä.”¹⁵⁶

Kuva 3. Pilalehtien käsityksiä aseellisista naisista.

Kuvasta on havaittavissa, miten valkoiset pyrkivät kyseenalaistamaan naissotilaiden moraalien. Naisten väitettiin olevan seksuaalisesti holtittomia, mikä osaltaan oli vaikuttamassa siihen, miten taisteluiden jälkeen kiinni saatuja naisia kohdeltiin. Myös naisten epäsovinnaiseen, miehiseen vaatetukseen kiinnitettiin toistuvasti huomiota:

¹⁵⁵ Toivo Kuula siteeraa Koivisto 2008, 582–583.

¹⁵⁶ *Nya Fyren* n:o 5–7 1918.

”Housuisaan y.m. miesten pukineissaan usein kumminkin naisten kengät jaloissaan ja paljon ihomaalia kasvoillaan olivat nämät kaartilaiset hyvin naurettavan näköisiä vahdissa kivääri olalla ollessaan. Muuten olivat he aivan kuin pieniä piruja.”¹⁵⁷

Vaikka aseellisista naisista pyrittiin siis tekemään naurettavia, suhtauduttiin heihin mitä vakavimmin. Tästä kertoo se, että naissotilaita ammuttiin taistelujen laannuttua suhteellisesti enemmän kuin miessotilaita.¹⁵⁸ Tutkimusten mukaan yli 400 naista teloitettiin ilman kunnollisia oikeudenkäyntejä.¹⁵⁹ Kun julkinen valkoinen sana siis tuomitsi aseelliset naiset täysin, on syytä todeta, että naisten rohkeus herätti kuitenkin myös vastentahtoista ihailua. Tästä esimerkkinä ovat valkoisista perheistä tulevien nuorten tamperelaistytöjen kirjoitukset vuodelta 1918. Sotatapahtumia kuvaavissa kouluaineissa myönnetään joko suoraan tai rivien välistä, miten kunnioitettavaa punaisten ikätovereiden pelottomuus ja urheus oli.¹⁶⁰

Moraalittomat punaiset naiset

Koska naisten nähtiin edustavan kansakunnan symbolisia äitejä, edellytettiin heiltä myös siveellisyyttä. Vastapuolta pyrittiin häpäisemään kyseenalaistamalla heidän naistensa moraalit. Erityisesti kolme naisryhmää joutui näiden ankarien hyökkäysten kohteeksi.

Ensimmäisenä tulilinjalla olivat aseelliset naiset, joiden leimaamista seksuaalisesti holtittomaksi käsiteltiin jo edellä. Toisen ryhmän muodostivat venäläisten kanssa seurustelevat naiset, joita valkoiset nimittivät ”ryssänmorsiamiksi”.¹⁶¹ Heitä ryhdyttiin halveksimaan julkisesti, ja sodan jälkeen he joutuivat pilkka- ja kostotoimenpiteiden kohteeksi. Eri puolella Suomea pienet ääriyhmät suunnittelivat jopa naisten merkitsemistä poltinraudoilla, mutta näistä rankaisutoimenpiteistä kuitenkin pidättäydyttiin.¹⁶² Suhtautuminen venäläisiin oli ollut ystävällistä vielä maaliskuun vallankumouksen jälkeen vuonna 1917, mutta jo syksyllä ja erityisesti seuraavan vuoden alussa oikeisto alkoi levittää propagandaa venäläisten barbaarisuudesta lietsoen vihaa ja ennakkoluuloja.¹⁶³ Kielteiset asenteet ulotettiin koskemaan myös heidän kanssaan viihtyviin naisiin. Jo sortovuosina vierasmaalaisten

¹⁵⁷ *Ilkka* 12.4.1918 ”Tampereen piirityksen aikana”.

¹⁵⁸ Naissotilaiden surmasta esimerkkinä mm. Sääksmäen naiskaartin kohtalo, ks. Eränen 1974, 31–44. Ks. myös Suomen sotasurmat 1914–1922. http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input_kirjoillaolokunta_Sääksmäki, [luettu 12.6.2006].

¹⁵⁹ Tukkinen 2008, 38–64; Paavolainen 1967, 200; Piironen-Honkanen 1995, 37.

¹⁶⁰ Junila 2014, 241.

¹⁶¹ Asenteitaan jyrkensivät nimenomaan valkoiset. Työväestön keskuudessa venäläisten kanssa seurustelua katsottiin suopeammin. Esimerkiksi Kaarlen tutkimuksen mukaan Turussa työväestön keskuudessa ei halveksittu venäläisten kanssa seurustelevia naisia. Kaarle 1993, 88. On huomattava, että ryssänmorsiamien nimityksen saato saada hyvinkin viattomasta kanssakäymisestä venäläisten sotilaiden kanssa. Haureudenharjoittamisesta ei toki aina ollut kysymys.

¹⁶² Rislakki on löytänyt Jämsän kirkonkirjoista merkintöjä, joissa korostettiin ammuttujen punaisten naisten eläneen haurellista elämää. Rislakki 1995, 123f.

¹⁶³ Karemaa 1998, 102f, 196f. Ks. myös Immonen 1987, 69 ja Luostarinen 1986, 139–141.

kanssa seurustelemista oli kritisoitu¹⁶⁴, mutta nyt sävy muuttui entistä ankaramaksi. Oulussa ilmestynyt *Kaleva* kirjoitti ryssänmorsiamista 16.2.1918 seuraavasti:

”Ja puhdistustehtävä vaatii myöskin, että se viheliäinen ja kurja naisjoukko, joka on ollut sortajiemme porttoina ja apureina, kootaan ja varustetaan ikuisen häpeän poltto-merkillä, sekä lähetetään sinne, johon heidän ”ystävänsäkin” menevät.”¹⁶⁵

Kalevan kirjoittajan mukaan suomalaisen rodun puhtaana säilyminen vaatii näiden naisten poistamista Suomesta, sillä näistä naisista voisi polveutua suomalaisia rodullisesti huonontava ”sekasuku”. Ilmiö näkyi myös porilaisessa työpaikkailmoituksessa tammikuulta 1918:

”Ruuanlaittoon tottunut **Palvelustyttö** saa paikan heti jättämällä osoitteensa ja tiedot ent. palveluspaikoistaan Sat Kans. kontt nim. ”**Puhtautta rakastava**”. – Huom! Ryssä-täjät ja öitsijät älkööt vaivautuko!”¹⁶⁶

Ryssänmorsian-termi tavoitti valkoisten johdonkin, sillä Mannerheim varoitti huhtikuussa päiväkäskyssään vaasalaisia joukkojaan moraalisin, terveydellisin ja poliittisin perustein ryssänmorsiamista, joita punakaartilaiset ja venäläiset jättivät jälkeensä.¹⁶⁷ Nämä naiset päätyivät myös pilalehtien toistuvan pilkan kohteeksi. Tuulispää julkaisi sodan jälkeen ”laulun ilman sanoja”:

”CHANT SANS PAROLES.
(Omistettu Suomen naisille, jotka...)

Kuin sanaton laulu lempeni on mun Vasjan kanssa.
Ei ymmärrä hän suomeksi, kun kysyn tunteistansa.
Hän nauraa vaan – ja sylihin kun sulkeneeks’ mun saa,
niin suukoin tulipolttavin hän minut valloittaa..
Ma kuinka voisin vastustaa, kun kieltään taida en.
On lempikin niin hurmaavaa ja siksi vaikenen.
Ja niin kuin laulu sanaton
on meillä lempemme.
Se symfonia suuri on –
myös helppo kielelle.”¹⁶⁸

Yhtenä pilkan kohteena tuntui olevan pariskuntien yhteisen kielen puute. Suomalaisnaiset eivät juuri osanneet venäjää eikä sotilaidenkaan suomen kielen taito ollut kovin kummoinen. Pilalehti *Ampiainen* julkaisi tästä A. Paischeffin kuvan 21.12.1918, jossa rouva kysyy palkolliseltaan, miksi tämä antaa ryssän sotamiehen suudella itseään ja piika toteaa, ettei osaa kieltäytyä venäjäksi. Signeerauksesta voi havaita, että kyseinen kuva on piirretty jo vuonna 1917, jolloin suhtautuminen venäläisten kanssa seurusteleviin naisiin alkoi selkeästi kylmetä:

¹⁶⁴ *Tuulispää* nro 8, 22.2.1907 ”Äänivaltainen Suomen nainen”.

¹⁶⁵ *Kaleva* 16.2.1918 ”Suuri puhdistus”.

¹⁶⁶ *Satakunnan Kansan* 17.1.1918.

¹⁶⁷ Peltonen 2003, 137.

¹⁶⁸ *Tuulispää* nro 24–25, 21.6.1918 ”Chant sans paroles” (Tulehmo).

Kuva 4 ”Ryssänmorsiamet” olivat pilalehtien hampaissa.

Ampiainen ei suinkaan ollut pilalehdistä ainoa, joka asettui arvostelemaan ryssänmorsiamina pitämiään naisia. Keskimmäinen kuva on ruotsinkielisen *Hovnarren*¹⁶⁹-lehden panos tähän keskusteluun. Lehden käsityksen mukaan juuri venäläisten komeat uniformit vetosivat suomalaisiin naisiin. Myös *Tuulispää* osallistui naisten halveksuntaan useamman kuvan voimalla. Oikealla yksi sen varhaisimmista kannanotoista; ”Silmiemme iloja” –pilakuva, jonka julkaisun sotasensuuri oli estänyt laskiaisnumerossa 1917. Muutamaa kuukautta myöhemmin tämä kuva painettiin ja sen teksti ilkkui: ”Suomen naiset ja heidän armainpansa.”¹⁷⁰ Sama kuva oli itse asiassa julkaistu jo vuonna 1907, jolloin otsikkona oli ”Äänivaltainen Suomen nainen” ja kuvatekstissä Hilma sanoo Miinalle: ”Jos rouva kysyy, missä me oltiin tanssimassa, niin älä sano ”ryssän kasarmissa”, se kuuluu niin rumalta, vaan sano ”Turun kasarmissa.”¹⁷¹

Verrattaessa näitä havaintoja vuodelta 1918 Marianne Junilan väitöskirjaan saksalaisotilaiden ja siviiliväestön suhteista, on nähtävissä samankaltaista asennoitumista syksyllä 1941. Kirjoituksissa ihmeteltiin, miten naiset roikkuivat ulkomaalaisotilaiden käsipuolella, vaikkeivät edes taitaneet näiden kieltä. Samalla myös korostettiin naisten vastuuta rintaman henkisestä kestävydestä ja siitä, ettei näiden tulisi häpäistä oman kunniansa ohella maansa kunniaa. Naisten nähtiin nimittäin olevan kollektiivisesti vastuussa koko kansakunnan moraalista.¹⁷²

¹⁶⁹ *Hovnarren* 3, 15.9.1917.

¹⁷⁰ *Tuulispää* nro 20, 18.5.1917.

¹⁷¹ *Tuulispää* nro 8, 22.2.1907.

¹⁷² Junila 2000, 147–150, 164. Naisten syytettiin seksuaalisella kansakäymisellä saksalaisten kanssa häpäisevän koko Suomen kunnian. Synn nähtiin olevan nimenomaan suomalaisissa naisissa, ei saksalaisissa sotilaissa. Näihin yleistyksiin tulistui jo naisetkin ja kirjoittivat lehteen vastineita, joissa totesivat, ettei kaikkia naisia tule leimata joidenkin ”naikkosten” tekojen perusteella.

Historiantutkija Turo Mannisen mukaan Saksasta oli levinnyt Suomeen ajatuksia rotupuhtaudesta ja ne saivat mm. aktivistien piirissä kannatusta. Erityisesti Martti Pihkala toi vuonna 1918 ilmestyneessä kirjassaan *Minkälainen Suomi meidän on luotava* esille käsityksiään ”uudesta ihmisestä”, jotka rotupuhtaudesta puhuessaan olivat nykymittapuulla tarkasteltuna hyvin rasistisia ja ahdasmielisiä.¹⁷³ Pihkalan asenne ilmenee myös hänen kirjoittamastaan julistuksesta, jossa todettiin ”ryssä ja muut vahinkoeläimet ovat joka tapauksessa, taisteluketjussa tai sen jälkeen seinänvierelle asetettuina, mitä suositumpia maalitaulujamme”.¹⁷⁴ Viholliselle antautuneiden naisten joutuminen vihan kohteeksi ei ollut mitenkään ainutlaatuista, vaan hyvinkin yleismaailmallinen ilmiö. Esimerkiksi saksalaisten kanssa miehitetyissä maissa toisen maailmansodan aikana sukupuolisuhteessa olleet naiset joutuivat sodan jälkeen kovan arvostelun ja jopa fyysisten hyökkäysten kohteeksi.¹⁷⁵ Viholliselle antautuminen nähtiin epäisänmaallisena ja nainen sai huoran leiman.¹⁷⁶

Negatiiviset käsitykset epäsiiveillisistä ryssänmorsiamista jäivät elämään sisällissodan jälkeen. Ryssänmorsian ilmausta ei käytetty pelkästään naimattomista naisista. Muun muassa valistuskirjallisuutta paljon tuottanut kansanedustaja Vilho Reima kuvasi vuonna 1919 ilmestyneessä teoksessaan *Mitä kylvetään, sitä niitetään*, miten myös naimisissa olevat porvariston naiset olivat hairahtuneet ennen sotaa suhteisiin venäläisten kanssa:

”Se ei enää rajoittunut naimattomiin naisiin, vaan myöskin vanhempiin ja naimisissa oleviin. Minulle on kerrottu kuinka eräässäkin hämäläisessä talossa saatiin venäläinen kotivävy tyttärelle, mutta elämä muodostui omituiseksi, kun anoppi antautui tyttärensä miehelle. – Riihimäellä kerran oli 18 ryssän morsianta arestissa, ja niistä suurin osa oli aviovaimoja. Samoin Kotkassa, Porissa ja monissa muissa paikoissa. Kerrotaan hirveitä tosiasioita näistä surullisista seikoista.”¹⁷⁷

Reima nimittää naisten käytöstä joukkolankeemiseksi. Yksittäisen ihmisen hairahtumisen voisi hänen mukaansa antaa anteeksi, mutta suuremman joukon uhmakkaana tekona se on rikos kansaa vastaan. Hän vaati naisten leimaamista ”ansionsa mukaisesti”.¹⁷⁸

Kolmas kevytkenkäisiksi ja huonoiksi naisiksi leimattu ryhmä oli punakaartin joukkojen mukana kulkeneet huollossa työskennelleet naiset. Punakaartin sairaanhoitajia nimitettiin pilkallisesti ”*lemmensisariksi*”. Yleensä leimaus oli vailla totuuspohjaa, sillä naiset toimivat huoltojoukoissa armeijan kipeästi tarvitsemina sairaanhoitajina ja keittäjinä. Toki poikkeuksiakin oli, niin punaisella kuin valkoisella puolella. Prostituoitujen löysivät tiensä molempien armeijoiden luokse.¹⁷⁹ Punaisten sairaanhoitajien seksuaalinen moraalitilanne kyseenalaistettiin selkeästi:

¹⁷³ Manninen 1982, 160f; Pihkala 1918, 136f. Ks. myös Hämäläinen 1985, 415.

¹⁷⁴ Vares 1990, 51.

¹⁷⁵ Karemaa 1998, 102f; Nagel 2000, 107–108; Junila 2000, 162–164.

¹⁷⁶ Junila 2006, 244.

¹⁷⁷ Reima 1919, 10.

¹⁷⁸ Reima 1919, 13.

¹⁷⁹ Punaista ja valkoisista sisarista ks. Paavolainen 1967, 205f.

”Helsingin etukaupungeista läksi helmikuussa monta naista muka sairaanhoitajattarina rintamalle. Pian heidät kuitenkin sieltä kotiin lähetettiin. Useat olivat kuppatautisia.”¹⁸⁰

Omista valkoisista sairaanhoitajista sen sijaan luotiin aivan toisenlainen kuva, jota ilmentää tämä sodanjälkeinen muistelu:

”Työ oli hengen vaarallista sillä huoneet missä työnskentivät olivat punaisten kivääritulen alaisia koko ajan. Mutta tytöt eivät ajatelleet itseensä vaan tekivät työtä kun urhot ainakin ja vähitellen he saivat kaikille ensiavun ja haavat sidottua. [...] Että nämä seitsemän naista tekivät suurtyön ja sankarin tekoja sitä ei kukaan voi väittää sillä omin silmin näin heidän veriset kädet ja jalaat sekä vaateet ja oli se vähältä monta kertaa etteivät menettänyt henkeänsä, ja täytyy heidän ansiokseen laskea näitten kolmentoista valkoisen pelastuksen ja henkeen jääminen.”¹⁸¹

Propagandalle tyypilliseen tapaan valkoiset loivat kaksijakoisen kuvan punaisista ja valkoisista sairaanhoitajista. Punaiset leimattiin huoriksi, omat valkoiset sairaanhoitajat sitä vastoin olivat puhtaita enkelimäisiä sisaria.¹⁸² Vastakohtapari madonna-huora oli selkeästi havaittavissa. Sulkusen mukaan 1900-luvun alun kaksinaismoraali jakoi naiset neitsyt-huora akselilla, jossa hyviä edustivat yläluokan naiset ja huonoja työläis- ja piikatyöt.¹⁸³ Käytännössä valkoisten propaganda vain hyödynsi näitä representaatioita. Sotajoukkoja seuraavan kuormaston naisten maineen kyseenalaistaminen juonsi juurensa kaukaa menneisyydestä. 1600-luvulla Euroopassa sotivia eri maiden armeijoita seurasivat perinteisesti prostituoitujen joukot, jotka tahrasivat kaikkien kuormaston naisten, niin sotilaiden vaimojen kuin tytärtenkin maineen. ”Kuormastonainen samaistettiin yleensä huoraan. Pelkästään heidän näkemisensä naisina, joiden katsottiin valinneen elämän karkeiden miesten keskellä, arveltiin olevan riittävä todiste kevytmielisyydestä,” tutkija Cynthia Enloe toteaa.¹⁸⁴ Samankaltaisten moraalisten syytösten kohteeksi joutuivat myös ensimmäisen maailmansodan aikaan armeijan huoltotehtävissä toimineet brittinaiset. Historiantutkija Susan Grayzelin mukaan naiset olivat tiukan julkisen tarkkailun alaisena ja koko naisten vapaaehtoisjärjestön (Women’s Army Auxiliary Corps) toimintakelpoisuus kävi kyseenalaiseksi, kun levisi huhuja raskaaksi tulleistä palveluksessa olleista naisista. Räikeimmät huhut väittivät naisten toimineen prostituoituina rintamalla. Hallitus puhdisti joukkojen maineen, mutta huhut olivat jo tehneet tehtävänsä ja rekrytoitavien määrä laski huomattavasti.¹⁸⁵

Edellä esiteltyjen punaisista naisista levinneiden myyttien taustalla oli valkoisen propagandan tarve luoda punaisista käsitys *toisina*. Tämä ei koskenut vain naisia, vaan punaisia yleensä. Toinen oli vastakohtana itselle ja se tuli leimata. Punai-

¹⁸⁰ Reima 1919, 34.

¹⁸¹ KA, VapSA, V Tampereen keräyspiirin kokoelma. A. Valkoisten asiakirjoja, 219a, Gunnar Zimmerin raportti omista taistelukokemuksistaan, päivätty 28.8.1918. Kirjoitusvirheet ovat alkuperäisessä tekstissä.

¹⁸² Ilvonen 2002, 70–72, 107.

¹⁸³ Sulkunen 1989a, 40.

¹⁸⁴ Enloe 1986, 18. Paavo Rintala tuki näitä käsityksiä kohutussa romaanissaan *Sissiluutnantti*, jossa hän yksipuolisesti leimasi suomalaiset lotat kevytkenkäisiksi, ”kiimaisiksi nartuiksi”. Kyse oli fiktiivisestä romaanista, mutta lotat kokivat sen häväistyksekseen. Ks. tarkemmin Kinnunen 2001, 34–42.

¹⁸⁵ Grayzel 1999, 198f.

sista naisista luotiin myyttejä ja stereotypioita siveettöminä alhaisina olentoina. Stereotypioita käytettiin luomaan raja-aitoja ”hyväksyttävän” ja ”epämiellyttävän” välillä. Kahtiajako lisäsi ”normaalien” yhteenkuuluvuutta ja edesauttoi ”poikkeavien” sulkemista ulkopuolelle.¹⁸⁶ Vastakohtapareja luomalla toinen, uhkaavaksi koettu ryhmä marginalisoitiin.¹⁸⁷ Tämä leimaaminen oikeutti kohtelemaan kaikkia punaisia naisia, kuten huonoja naisia tulee kohdella.¹⁸⁸ Vihollisen mustamaalaus onnistui: monet punaiset naiset saivat kokea valkoisten vihan yrittäessään sodan jälkeen jatkaa elämäänsä. Erityisesti monilapsisten punaisten leskien asema oli vaikea.¹⁸⁹ Monet valkoiset tuntuivat ajattelevan, että punalesket saivat, mitä olivat ansainneet.

Propaganda loi ja muokkasi punaisista naisista muodostuneita kuvia. Toki monet valkoiset näkivät näiden stereotypioiden vääristymän ja muodostivat individualistiset käsityksensä omien kokemustensa pohjalta. Monet valkoiset tehtaanjohtajat tai isännät tunsivat omat työntekijänsä, eivätkä varmastikaan voineet sijoittaa heitä kaikkia näihin propagandan luomiin muotteihin. Tämän puolesta puhuu sekin, että työnantajat lähettivät lukuisten alaistensa puolesta suosituskirjeitä, joissa totesivat näiden olleen hyviä työntekijöitä ja joutuneen kapinaan mukaan ajattelemattomuuttaan tai olosuhteiden pakosta.¹⁹⁰ Näillä toimilla isännät toivoivat voivansa edesauttaa naisten vapauttamista, joten tuskin heillä oli näistä käsityksiä petoina ja syöjättärinä. Tai ainakin tarve saada työntekijät takaisin alkoi kesän kuluessa lieventää monien isäntien ja johtajien näkemyksiä. Sadonkorjuun lähestyessä työvoiman saanti alkoi painaa vaakakupissa enemmän kuin kauna kapinoitsijoita kohtaan. Myös tehtaat haluttiin jälleen pyörimään kokeneen työvoiman turvin. Tosin kaikkia ei huolitettu takaisin. Esimerkiksi Porin tulitikkutehtaalta on säilynyt luetelo punakaartiin kuuluneista tehtaan naisista.¹⁹¹ Lista on merkitty, ketkä voivat palata entiseen työhönsä ja ketkä eivät.

Myös vilpittöistä vihan lientymistä tapahtui ja veljesvihan hautaamisen välttämättömyydestä kirjoitettiin runsaasti jo kesällä 1918. *Aamulehdessä* vaadittiin 19.6.1918 voittajia valistamaan, ei nöyryyttämään voitettuja.¹⁹² Kirjailija Viljo Häyhä oli vakuuttunut lukuisten työläisten sortuneen kapinaan työväenjohtajien viekoittelevien puheiden vuoksi. Hän vaati menneiden unohtamista:

”Älköön siis ketään, jonka oikeus on kerran vapauttanut, enää vainottako ja halveksittako ”puniksi”. Päinvastoin. Työnantajain on nyt tilaisuus osoittaa entisten työväenjohtajain sokeat kiihoituspuheet vääriksi.”¹⁹³

¹⁸⁶ Hall 1999, 190–192.

¹⁸⁷ Binaaristen oppositioiden hyödyntämisestä ks. Hall 1992, 303–306.

¹⁸⁸ Toiseuden luomista näkyväksi hyödynnettiin myös itsenäisyyden alkuaikoina ryssävihaa lietsottaessa. Karemaa 1998, 10. Luostarinen (1986, 28f) on todennut viholliskuvan luomisen yhtenä motiivina olevan juuri vastustajaan kohdistuvan aggressiivisen politiikan legitimoiminen.

¹⁸⁹ Peltonen 2003, 163; Autti 2005, 79.

¹⁹⁰ Esim. KA, vro 141/62, vro 141/95 ja 141/100.

¹⁹¹ KA, VROSyA Aä 448 nro 94.

¹⁹² *Aamulehti* 19.6.1918 ”Miten on suhtauduttava?” (V. K-nen).

¹⁹³ Häyhä 1918, 112. Kirjoitus julkaistiin kesäkuussa 1918 ilmestyneessä Santeri Ivalon toimittamassa kokoomateoksessa *Taistelun jälkeen*, jossa oli lukuisten kirjailijoiden päättynyttä sotaa ja sodanjälkeistä tilannetta käsitteleviä runoja ja proosakirjoituksia.

Käytännössä unohdus ja anteeksianto ei kuitenkaan onnistunut suoralta kädeltä. Esimerkiksi eduskunnan keskusteluissa puhuttiin punaisista petoina ja vallankumouksaateesta tautina, joka oli parannettava.¹⁹⁴ Työnhaussa ilmoitettiin vielä kauan sodan jälkeen suoraan ”punikit älkööt vaivautuko”.¹⁹⁵ Punaiset oli luokiteltu kastittomaksi paaria-luokaksi ja he saivat kuulla pisteliäitä huomautuksia entisyydestään. Tästä taustasta katsottiin parhaaksi vaieta myöhempinäkin vuosikymmeninä.¹⁹⁶ Varsinkin 1920-luvulla entisten vallankumouksellisten liikkeitä seurattiin hyvinkin tarkoin.

Punaisten oma kuva naisista

Sosialidemokraattinen Naisliitto seurasi huolestuneena poliittisen tilanteen kehittymistä vuonna 1917. Maailmansota oli jo osoittanut, millaista kurjuutta sota toisi tullessaan, ja levitessään Suomeen se kärjistäisi puutteen ja kylväisi kuolemaa. Asenne aseelliseen yhteenottoon oli liiton piirissä kielteinen ja se järjesti lukuisia mielenosoituksia ja julkaisi kirjoituksia rauhan puolesta vuoden 1917 syksyllä ja talvella. Marraskuun yleislakon aikana liitto kehotti naisia kuitenkin kiertokirjeen välityksellä, seuraavia kunnallisvaaleja silmälläpitäen, toimimaan poliittisesti valvutuneesti ja osallistumaan kunnallisasioiden valmisteluun perustamalla naisten kunnalliskomiteoita. Näiden komiteoiden alaisuuteen voitaisiin tarvittaessa muodostaa naisten järjestysjoukkioita, jotka erikoistuisivat sairaanhoitoon. Lähteenmäki näkee tämän 9.11.1917 julkaistun kiertokirjeen jo ennakoivan tulevaa aseellista yhteenottoa. Liitto ei missään vaiheessa rohkaissut saatikka vaatinut naisia osallistumaan aseelliseen taisteluun. Sen sijaan huolto ja sairaanhoito sekä miesten henkinen tukeminen nähtiin naisten velvollisuutena sisällissodan sytyttyä.¹⁹⁷ Myös punaisen Suomen virallinen hallinto ja punakaarti olivat asiasta samaa mieltä.¹⁹⁸ Naisten tuli keskittyä perinteisiin omalle sukupuolelleen kuuluviin tehtäviin. Punakaarti ei halunnut naisten tarttuvan aseisiin.

Sodan edetessä ja tappion alkaessa hämmöttää tilanne kuitenkin muuttui. Naisia alettiin siirtää ensin vartiointitehtäviin, sitten rintamalle. Punaiset suhtautuivat itsekkin aluksi epäillen naisten kykyyn toimia taistelussa. Emil Saarinen kuvasi omia tuntemuksiaan seuraavasti:

”Kun tämän kirjoittajallakin oli sellaiset käsitykset, etteivät naiset muka tappele kuin korkeintaan aviomiestensä kanssa, niin huvitti mennä kuulemaan, millainen taistelusuunnitelma naisille määrätään.”¹⁹⁹

¹⁹⁴ Isaksson 2001, 271.

¹⁹⁵ Peltonen 1990, 320.

¹⁹⁶ Lukuisat ihmiset totesivat 1960-luvulla alkaneissa vuotta 1918 käsittelevissä muistitiedonkeräyksissä joutu-neensa salaamaan omaa tai sukulaisensa punaisuutta vuosikymmeniä negatiivisen reagoinnin pelossa. Peltonen 2000b.

¹⁹⁷ Lähteenmäki 2000, 75ff; Piironen-Honkanen 1995, 20–22.

¹⁹⁸ Piilonen 1988, 45; Piironen-Honkanen 1995, 22f.

¹⁹⁹ Luhtakanta (=Saarinen) 1938, 162.

Saarinen muutti näkemyksiään kuitenkin pian seurattuaan naisten taistelua Tampereen piirityksen yhteydessä. Hän antoi naisille tunnustusta todeten näiden kunnostautuneen tehtävissään. Erityistä ihailua hänessä herätti naisten sitkeä vastarinta, joka jatkui viimeiseen saakka valkoisten vallatessa Tamperetta talo talolta.²⁰⁰ Karjalan rintamalla punaiset kutsuivat naissotilaitaan leikkillisesti ”impi reikäpojiksi”. Teemu Keskisarjan tulkinnan mukaan tällä ilmauksella ei ollut tarkoituksena tuomita tai ivata naisia, vaan heihin suhtauduttiin rintamalla leppoisan toverillisesti. Naissotilaita kutsuttiin sillä suunnalla myös ”tyttöpojiksi”.²⁰¹ Käytetyt nimitykset osoittavat, että nuoret naiset rikkoivat sukupuolirooleja, nimitettiin heitä pojiksi. ”Reikäpoika” –nimitys pitää sisällään myös selkeän seksuaalisen viittauksen.

Piiroinen-Honkasen mukaan lehtien palstoilla punaisten suhtautuminen taisteleviin naisiin koki sodan loppuvaiheessa täyskäännöksen: aiemmin vallankumouksen häpäiseviksi ja epäsiiveellisiksi koetuista naisista tulikin työväenluokan pelastajia.²⁰² Mielipiteen muutos julkisessa kirjoittelussa oli silmiinpistävä. Lisätäkseen uskottavuuttaan punaiset ottivat käyttöönsä tieteelliset perustelut. He julkaisivat lehdessä kirjoituksen, jossa kerrottiin brittitutkimuksen mukaan naisten kestävän miehiä paremmin tuskaa, nälkää ja väsymystä. Tästä johtuen yhdeksän kymmenestä terveestä naisesta olisi kestävyydeltään yhtä hyviä sotilaita kuin miehetkin.²⁰³

Naisten osallistumista taisteluihin hyödynnettiin sotapropagandassa huhutikuussa suuresti. Punaiset koettivat kohottaa joukkojensa taistelumoraalia korostamalla nyt naisten myötä koko työväenluokan olevan yhdessä rintamassa taistelemassa sortoa vastaan.²⁰⁴ Kirjailija Algot Untola kuvasi taistelevien naisten uljautta *Työmieheissä* 12.4.1918 seuraavasti:

”Reipas työläisneitonon kivääri olalla on suurin ja pyhin lahja, mitä Suomen työläisluokka on antanut ja koskaan voi antaa asiansa puolesta. Se työläisneitonon kivääri olalla nostaa pakostakin kyneleet katselijan silmiin. Se kivääriä kantava, reipas työläisneitonon on työväenluokan viimeinen sana, sen hillitön, järkkymätön luja päätös elää, voittaa, saavuttaa vapaus, lyödä rikki kahleensa. Semmoisen päätöksen tehneen joukon eteen ei koskaan uskalla astua häviö ja kuolema.”²⁰⁵

Häviö ja kuolema olivat kuitenkin hyvin lähellä, sillä kyseinen lehti oli *Työmiehen* viimeinen numero, jonka Untola joutui jo toimittamaan yksin. Seuraavana päivänä saksalaiset valtasivat Helsingin.

²⁰⁰ Luhtakanta 1938, 165.

²⁰¹ Keskisarja 2013, 203.

²⁰² Piiroinen-Honkanen 1995, 72. Sama käänne asenteissa tapahtui Hitlerin Saksassa. Toisen maailmansodan alussa ajatus saksalaisista naisista rintamalla koettiin kauhistuttavana ja luonnonlakien vastaisena, mutta sodan loppupuolella helmikuussa 1945 Hitler hyväksyi kokeellisten naispataljoonien perustamisen. Nämä naiset eivät kuitenkaan koskaan ehtineet rintamalle asti ennen sodan loppumista. Stephenson 1981, 206f.

²⁰³ *Suomen kansanvaltuuskunnan tiedonantaja* 5.4.1918 ”Naisen sotakelpoisuus”.

²⁰⁴ Piiroinen-Honkanen 1995, 72. Työväenliike todellakin oli Suomessa poikkeuksellisen yhtenäisenä rintamana vallankumouksessa. Ks. lähemmin Kalela 2005, 103.

²⁰⁵ *Työmies* 12.4.1918 ”Suuria näkyjä” (Irmari Rantamala). Untola allekirjoitti lehtikirjoitukset Irmari Rantamala -nimellä. Kirjoissaan hän käytti Rantamalan ohella myös nimimerkkiä Maiju Lassila. Hänen alkuperäinen sukunimensä oli Tietäväinen.

Naisten urheudesta ja raivoisasta taistelusta nousi sankarimyyttejä ja liioiteltuja legendoja, joiden pohjalla kuitenkin oli jonkinlainen totuuden siemen. Naiset pysyivät torjumaan vihollisten hyökkäyksiä ja kunnostautuivat erityisesti Tampereen taisteluissa. Naisten väitettiin myös yllyttävän miehiä jatkamaan taistelua syyttään näitä pelkuruudesta.²⁰⁶

”Miehet ehdottivat perääntymistä, mutta naiset sanoivat tullessa tappelamaan eivätkä perääntyneet. He syöksivät eteenpäin, varmalta näyttävää kuolemaa kohti. – Lahtarit perääntyivät. Monesta voitosta kantavat naissotilaat kunnian. Kun miesten rohkeus jo petti, hyökkäsivät naiset sisukkaasti eteenpäin tai pitivät kiinni asemistaan.”²⁰⁷

Epäilemättä naisten läsnäolo sisunnutti miehiäkin. Naiset koettiin sodan loppuvaiheessa aatesisarina, jotka antoivat miehille lisää taistelutahtoa yhteisen asian puolesta.²⁰⁸ Työväen lehdistö käytti propagandassaan hyödyksi nimenomaan naisten mukaantuloa painostaakseen miehiä pysymään rintamalla. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii *Sosialistin* kirjoitus huhtikuun alussa, jolloin punaisten tappiot olivat jo nakertaneet punaisten taistelutahtoa:

”Mutta minusta näyttää siltä kuin naissotilas, joka vakavana, mutta reippaana kivääri olalla marssii vihollista vastaan, olisi hyvin tyytyväinen saadessaan tälläkin rohkeutta ja uhrautuvaisuutta kysyvällä tavalla olla miehelle avuksi. Hän ei p y r i tasa-arvoiseksi miehen kanssa, vaan o n tasa-arvoinen. Eihän nyt enää mies – huonompikaan – kehtaa peräytyä rintamalta kahtasataa kilometriä kotipaikalleen provoseeraamaan ja vaivojaan valittamaan. Täytyyhän hänen – jos hän ollenkaan osaa hävetä – kestää siinä missä sisarensakin. Ja jollei hän muuten uskalla lähestyä vihollista, niin tottahan edes naissotilaiden hameiden suojassa.”²⁰⁹

Samaa linjaa jatkoi *Suomen kansanvaltuuskunnan tiedonantaja* pari viikkoa myöhemmin:

”Tampereen punaiset naissoturit taistelivat pelkäämättä. Moni heistä saavutti sankarikuoleman. Silloinkuin pelkurimiehet piiloutuivat, antautuivat taistelutta tai lammaslauman tavoin pakenivat, silloin nainen asettui kylmäverisesti taisteluasentoon puolustamaan kotejaan, puolustamaan köyhälistön oikeuksia, joita kaikkia julma vihollinen raivoisasti raateli.”²¹⁰

Ensimmäisessä kirjoituksessa todetaan, että niin suuria pelkureita punakaartin miehet eivät voi olla, että jättäisivät naiset yksinään taistelemaan vihollista vastaan. Jälkimmäisessä sen sijaan juuri näin todetaan Tampereella tapahtuneen. *Suomen kansanvaltuuskunnan tiedonantajan* kirjoituksessa ’Naissoturi’ korostettiin Viipurin naissotilaiden uljasta ulkoasua sekä mielenlujutta huhtikuun puolivälissä seuraavasti:

²⁰⁶ Piironen-Honkanen 1995, 57; Ylikangas 1996, 222; Paavolainen 1967, 201; Lehén 1967, 240; Luhtakanta 1938, 164f.

²⁰⁷ Lehtosaari 1929, 33.

²⁰⁸ *Työmies* 12.4.1918 ”Suuria näkyjä” (Irmari Rantamala).

²⁰⁹ *Sosialisti* 5.4.1918 ”Uuden ajan amatsoneja” (Earolus).

²¹⁰ *Suomen kansanvaltuuskunnan tiedonantaja* 15.4.1918 ”Naissoturi” (Onni Virtolainen).

”Hetä ensi silmäyksellä miellyn häneen. Hänen uusimallinen housupukunsa – punakaartilaisen puku – näytti somalta. Se ikään kuin sanoi: Olen vanhan porvarivallan hameista ja kinttujen pieksäjistä vapautunut Uuden Suomen vapaa nainen, joka en sortoa siedä. – Siinä hän seisoi suorana, ryhdikkäänä ja reippaana kivääriinsä nojautuneena. Hänen kauneilta, soikulaiskasvoiltaan kuvastui tyyneys ja päättäväisyys. Tyyneä ja ujostelematta tähystelivät siniset silmät vartioaluetta.”²¹¹

Ulkomaisten esikuviansa mukaisesti naiskaartilaiset kapinoivat myös ulkoasullaan. Miesmäinen pukeutuminen tehosti naisten sotilaallista olemusta ja herätti närkästystä vastapuolella. He irtisanoutuivat perinteisestä naisen hoivaroolistaan ja tahtoivat näin osoittaa tämän myös ulkomaailmalle. Toki housut osoittautuivat myös käytännöllisemmiksi taistelutilanteissa. Joillekin univormu oli vallankumouksen symboli, jota myöhemmin vankeudessa ei kuoleman uhallakaan haluttu riisua ja vaihtaa hameeseen.²¹² Mieheksi muuntautuminen koki huippunsa Lahdessa, jossa kaartilaiset ottivat käyttöönsä miehen nimet.²¹³ Naisten vaatetuksessa esiintyi usein myös punainen väri, joka Ulla-Maija Peltosen mukaan oli tietoinen valinta symbolisine latauksineen. Väri herätti valkoisten mielissä pahennusta, sillä se oli merkinä paitsi sosialismista myös vastarinnasta ja kantajiensa keskinäisestä solidaarisuudesta.²¹⁴

Naisasekaartilaisten lisäksi rintamalla oli naisia myös keittäjinä ja sairaanhoitajina. Naisten läsnäolo huoltotehtävissä nähtiin luonnollisena, sillä siinä naiset hoitivat perinteisiä tehtäviään. Huoltotehtävissä toimineiden naisten joukossa oli kuitenkin myös niitä, jotka olivat tulleet rintamalle vain miesten kanssa seurustellakseen. Lappalaisen mukaan tämä myrkytti ilman naista jääneiden miesten mielet. Rintamajohto pyrki puuttumaan asiaan, sillä paikoin se oli ”ajanut pois huorat ensi-avusta”.²¹⁵ Punakaartin sisällä kaikki eivät todellakaan katsoneet naisten mukanaoloa hyvällä, eikä todellisuus vastannut propagandan luomaa ihanteellista kuvaa. Osa kaartilaisista koki naisten romuttavan kaartin huonoa kuria entisestään. Eräs kaartilainen muisteli:

”Kaiket yöt tanssittiin ja meluttiin eikä vartiotkaan aina pysyneet vartiotehtävissään. Niitä naisia ei olisi pitänyt kuljettaa rintamalla, ne pilasivat koko sakin”.²¹⁶

²¹¹ *Suomen kansanvaltuuskunnan tiedonantaja* 15.4.1918 ”Naissoturi” (Onni Virtolainen)

²¹² Elli Nurminen kertoi nuoresta naissotilaasta, joka oli vannonut, ettei riisu asepukea, jos voittoa ei tule. TA, TMT, sidos 172, Elli Nurminen 541/22, 30. Sodan jälkeen jäi elämään myyttisiä tarinoita, joiden mukaan antautumisen jälkeen aseelliset naiset vietiin ammuttavaksi pelkän vaatetuksen perusteella. Kerrottiin, miten vaihtamalla housut hameeseen ja peittämällä lyhyen tukkansa huivilla moni säästi henkensä. Näitä myyttejä on pitänyt yllä mm. Ylen dokumenttiprojekti: Punaiset esiliinat. Naisten pikateloituksia kyllä tapahtui taisteluiden jälkeen, mutta Tuomas Hoppu on osoittanut, ettei tämä toiminta kuitenkaan ollut systemaattista, sillä esimerkiksi Tampereella nuoria tyttöjä kehoitettiin jättämään aseensa ja menemään kotiin. Hoppu 2008b, 174. Samoin Helsingissä antautuneet aseelliset naiset pidätettiin kuulusteltavaksi, ei välittömästi teloitettavaksi. Hoppu 2013, 180, 182, 298, 336, 382. Samoin ei myöskään kaikkia hyvinkääläisiä naiskaartilaisia teloitettu, vaikka heidät saatiin kiinni pahimmalla teloitusseudulla, Lahden ja Hämeenlinnan tienoilla. Ylitalo 2011, 25, 27, 35.

²¹³ Hämäläinen 1983, 115.

²¹⁴ Peltonen 2003, 143.

²¹⁵ Lappalainen 1977, 18. Myös Porissa työväenpuolue poisti paikallisesta punaisten ensiapuosastosta naishoitajan, jonka se tiesi sairastavan veneeristä tautia. TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, Työväenpuoluekokoukset 26.2.1918 ja 11.3.1918.

²¹⁶ Soikkanen 1969, 183.

Varsin meheviä juoruja liikkui punakaartin johtohenkilöiden naisseikkailuista. Mm. Eino Rahjan, Heikki Kaljusen ja August Wesley'n kerrottiin tarvinneen useita naisia ankeaa sota-arkeaan lieventämään. Usein näissä huhuissa naisten kerrottiin olleen juuri sairaanhoitajia.²¹⁷ Nämä tapaukset ja tarinat olivat omiaan tahraamaan myös muiden huolto- ja sairaanhoitotehtävissä toimineiden naisten maineen.

Punaisista naisista jäi elämään myös sankaritarinoita heidän omalla puolellaan. *Punakaarti rintamalla* muistelmateoksessa suitsutetaan naiskaartilaiden rohkeutta:

”Heidän taistelunsa oli niin uhrautuvaa, niin sankarillista ja luokkataisteluhengen läpikulkunmaa, että se kelpaa kaikille vallankumoustaistelijoille esimerkiksi.”²¹⁸

Hämäläinen katsoo tarinoissa olleen kyse suoranaisestä tendenssimäisestä tarpeesta idealisoida naisten osallistumista vallankumoukseen.²¹⁹ Ulla-Maija Peltonen on löytänyt kertomuksista tarinat *Äiti Pelottomista* ja *Tyttäristä Railakkapäistä*. Tyttäret Railakkapäät olivat nuoria ja naimattomia, asekaartiin kuuluneita naisia. Äiti Pelottomien tarinoissa taas kerrotaan, miten äidit ja vaimot selvisivät sodan aiheuttamista traumaattisista kokemuksista ja vaikeuksista. Punaisia naisia luonnehditaan näissä kertomuksissa rohkeiksi, pelottomiksi ja ylpeiksi.²²⁰ Urheista työläisäideistä kirjoitettiin jo sota-aikana punaisten lehdissä. Kirjoituksissa kannustettiin äitejä rohkaisemaan poikiaan taisteluun ja olemaan näistä ylpeitä. Myös nuoria äitejä keuhuttiin siitä, miten nämä nurkumatta kantavat raskaan osansa ja jaksavat huolehtia velvollisuuksistaan.²²¹ Eräs punakaartilainen kuvaa muistelmissaan naisten karaistumista ja rohkeuden kasvua sodan edetessä:

”Muistan miten luokkasodan alkuaikoina monet Punaisen Ristin siskoistakin pyörtyivät, kun olisi pitänyt sitoa haavoittuneita punakaartilaisia, mutta jo kevätpuolella nämä samaiset siskot olivat mitä rohkeimpia kiväärin käyttäjiä.”²²²

Punaisten keskuudessa jäi elämään sankaritarinoita naisista, jotka olivat selviytyneitä.²²³ Näiden tarinoiden syntyyn olivat osaltaan vaikuttamassa naisten todellinen toiminta, mutta varmasti myös punaisten sodanaikainen lehdistöpropaganda, joka varsinkin sodan loppuvaiheessa liioitellen ylisti naisten rohkeutta niin rintamalla kuin kotona.

²¹⁷ Keskisarja 2013, 170f.

²¹⁸ Lehtosaari 1929, 31.

²¹⁹ Hämäläinen 1983, 117. Naisten vallankumoushengen ihailu ilmenee esimerkiksi seuraavassa erään punakaartilaisen 1920-luvun lopulta peräisin olevasta muistelmasta: ”Mutta heitä kannusti yhteinen taisteluinto ja he mieluummin kaatuivat kuin perääntyivät tai antautuivat. Ei voi muuta kuin ihailla näitä Suomen vallankumouksen esitaistelijasankarittaria.” Lehtosaari 1929, 34.

²²⁰ Peltonen 2003, 138–149.

²²¹ Ks. esim. *Suomen kansanvaltuuskunnan tiedonantaja* 17.4.1918 ”Pakolaisten parissa” (Hanna K.), 18.4.1918 ”Punaisen soturin äidille” (Vento Virva) ja *Työmies* 5.4.1918 ”Työläisäidit kuivatkaa kyneleenne” (”Tiedonantajassa” Korpivaeltaja)

²²² Punakaartilaiden muistelmia Suomesta v. 1918, 1933, 60.

²²³ Sankarinaisista ks. esim. Punakaartilaiden muistelmia Suomesta v. 1918, 1933, 82–85.

2 KEITÄ HE OLIVAT?

Tässä työssä pyritään luomaan eräänlaista ryhmäkuvaa punaisista naisista tarkastelemalla niitä Porin seudun¹ naisia, jotka joutuivat valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 epäiltynä vallankumouksen tukemisesta jossain muodossa. Mukana ovat sekä vapautetut että syyllisiksi todetut naiset. Naisten kokonaismäärä oli 267. Tässä luvussa käsitellään heidän sosiaalista taustaansa ja selvitetään miltä alueelta he tulivat, mikä oli heidän ikänsä, siviilisäätynsä, sivistystasonsa, ammattinsa ja ammatillinen järjestäytyneisyytensä. Lopuksi tarkastellaan naisten moraalialia papintodistusten, suojeluskunnan lausuntojen ja muun materiaalin valossa. Naisten perhetausta, kuten isän ammatti ja muiden perheenjäsenten osallisuus kaartiin, on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle työekonomisista syistä. Lähes puolet (124) naisista oli nimittäin syntynyt tutkitun alueen ulkopuolella ja muuttanut Porin seudulle vasta myöhemmin.

2.1 Mistä he tulivat?

Tutkittavat naiset olivat kotoisin Porin kaupungista ja maalaiskunnasta sekä Ulvilasta.² Työn alussa on jo selvitetty tarkemmin, miksi Ulvila on katsottu aiheelliseksi ottaa mukaan tutkimukseen. Reposaari kuului hallinnollisesti Poriin yhtenä sen kaupunginosista, mutta sijaitsi fyysisesti kaukana muusta kaupungista (ks. kartta, liite 1). Reposaari pyrki itsenäistymään Porin kaupungista koko 1900-luvun alun ajan ja sen erikoisasemasta kertoo mm. se, että Reposaaressa oli oma kirkko, kirkonpalvelijat ja –kirjat.³ Tässä tutkimuksessa on pidetty mielekkäänä tarkastella reposaarelaisia lähemmin johtuen saaren erityisasemasta ja siitä, että sen naiset myös erottautuvat muutamain paikoin muista naisista.⁴

¹ Porin seudulla tarkoitetaan tässä Porin kaupungin ja maalaiskunnan sekä Ulvilan käsittämää aluetta.

² Katso alueen kartta, liite 1.

³ Reposaaressa seurakunta itsenäistyi lopullisesti v. 1929. Kunnallinen itsenäistymispyrkimys ei koskaan toteutunut. Saarinen 1972, 698f.

⁴ Esimerkiksi naisten järjestäytymisaste oli huomattavasti muita korkeampi ja naisia joutui suhteellisesti enemmän oikeuteen kuin muilta alueilta.

Seuraavassa taulukossa on vertailun vuoksi tarkasteltu tutkittujen alueiden kokonaisväkilukujen ja tutkittujen naisten suhteellisia osuuksia.⁵

Taulukko 1 Asukasluvut 31.12.1917.

	väkiluku	%	Oikeudessa tutkittuja naisia	%
Pori	15 182	45,1 %	122	45,7 %
Porin mlk	7685	22,9 %	49	18,4 %
Reposaari	2421	7,2 %	28	10,5 %
Ulvila	8339	24,8 %	68	25,5 %
yhteensä	33 627	100,0 %	267	100,0 %

Lähde: STV 1919, 12, 14.

Taulukosta nähdään, että porilaisten ja ulvilalaisten prosentuaaliset osuudet alueen kokonaisväkiluvusta vastaavat kummankin kunnan oikeuteen joutuneiden naisten osuutta prosenttiyksikön tarkkuudella. Porin maalaiskuntalaisten osuus oikeudessa on ollut 4,5 prosenttiyksikköä pienempi kuin väkiluku edellyttäisi. Pienen Reposaaren naisten edustus sitä vastoin oli 3,3 prosenttiyksikköä suurempi kuin suhteellisen väkiluvun perusteella olisi voinut odottaa.

Reposaarelaisten naisten muita suurempi edustus tulee vielä paremmin esille seuraavassa taulukossa tarkasteltaessa, kuinka monta prosenttia kunkin alueen naispuolisista jäsenistä joutui oikeuteen.⁶

Taulukko 2 Oikeuteen joutuneiden naisten suhde naispuolisten asukkaiden määrään.

	Oikeudessa tutkittuja naisia	naispuolisia asukkaita	%
Pori	122	9363	1,30 %
Porin mlk	49	3793	1,29 %
Reposaari	28	1188	2,36 %
Ulvila	68	4165	1,63 %

Porin kaupungin alueella eniten punaisia naisia tuli viidennestä kaupunginosasta, josta oli peräisin lähes kolmannes (31,1 %).⁷ Seuraavaksi eniten naisia tuli kuudennesta kaupunginosasta. Täältä vaivaskartanon ja tiilitehtaan kupeessa sijaitsevasta kaupungin varsinaisesta työläiskaupunginosasta oli kotoisin joka viides nainen. Kaupungin laitamilla vanhan tulitikkutehtaan maisemissa VIII kaupunginosassa samoin kuin Seikun sahan ympäristössä VII kaupunginosassa asui kummassakin 5,7 % tutkituista. Kaupungin vanha keskusta, I-IV kaupunginosat, olivatkin olleet perinteisesti varakkaampien asuinalueita. Erityisesti I ja II kaupunginosien kivi-

⁵ Käytetyt väkiluvut ovat seurakunnan, eivätkä henkikirjojen väkilukuja. Reposaaren yhteenlaskettu väkilukumerkintä puuttui vuodelta 1917. Loppusumma on saatu lisäämällä ja vähentämällä vuoden 1917 aikana syntyneet, kuolleet ja muuttaneet 31.12.1916 ilmoitettuun väkilukuun. PstrKA.

⁶ Näillä luvuilla on tarkoitus vertailla ainoastaan eri alueilta tulleiden naisten keskinäistä edustusta. Kunkin alueen oikeuteen joutuneiden naisten todellista prosenttiosuutta alueen naisväestöstä taulukko ei siinä mielessä tuo esille, että naispuolisissa asukkaissa on mukana myös tyttölapsset.

⁷ Katso kartta (liite 2), jossa kaupunginosat on numeroitu.

taloihin oli varaa lähinnä vain kauppiaille ja virkamiehillä, joten näiltä alueilta ei kaartiin vilkkaasti liitytty.⁸ Kaupunkiseurakunnan kirjoilla olevista naisista 13,9 % asui toisella paikkakunnalla, esimerkiksi kaupungin rajan tuntumassa Ulvilan Toejoella.

Porin maalaiskunnasta eniten punaisia naisia tuli Pihlavasta (32,0 %), Vähä-Raumalta (14 %), Ruosniemestä (14 %) ja Kyläsaaresta (10 %). Ulvilan vilkkaimmat alueet puolestaan olivat Toejoki (27,9 %), Koivisto (23,5 %), Harjunpää (13,2 %) ja Friitala (8,8 %).⁹ Sekä Porin maalaiskunnassa että Ulvilassa kirjoilla olevia tutkittuja naisia asui myös Porin kaupungissa. Lisäksi maaseudun asukkaita kävi paljon Porissa töissä, joten nämä kolme pitäjää muodostivat hyvin tiiviin yhteisön.

2.2 Nuoria ja naimattomia vai vanhempia ja vakiintuneita?

Ikä

Aiemmissa punakaartin naisia koskevissa tutkimuksissa on yleensä keskitytty asekaarteissa toimineisiin naisiin. Heidän on todettu pääsääntöisesti olleen naimattomia ja nuoria. Klemetilän Tamperetta koskevan tutkimuksen mukaan sikäläisistä asekaartiin kuuluneista naisista oli jopa yli 77 % alle 25-vuotiaita. Naimattomia ”hamekaartilaisista” oli kyseisessä tutkimuksessa peräti 96,8 %.¹⁰ Myös Piironen-Honkasen tulokset asekaartilaisista ovat samaa luokkaa.¹¹ Seuraavan taulukon avulla tarkastellaan, mikä oli tilanne Porin seudulla, jossa kaartiin kuuluneet pääsääntöisesti toimivat siviilitehtävissä.

Taulukko 3 Naisten ikäjakauma.

	lkm	prosentti- osuus
13-17	30	11,2
18-27	115	43,1
28-37	61	22,8
38-47	36	13,5
48-57	19	7,1
58-	6	2,2
yhteensä	267	100,0

Selkeästi yli puolet eli 54,3 % porilaisista tuomiolle joutuneista punaisista naisista oli alle 28-vuotiaita. Suurimman ikäryhmän muodostivat 18–27-vuotiaat, joiden

⁸ Saarinen 1972, 140, 220.

⁹ Ks. kylien sijainti kartasta (liite 1).

¹⁰ Klemetilä 1976, 232, 388, 389.

¹¹ Piironen-Honkanen 1995, 40. Hakala on todennut myös Maarian asekaartilaisien olleen hyvin nuoria; hänen otannassaan yli puolet naisista oli alle 20-vuotiaita. Hakala 2004, 54.

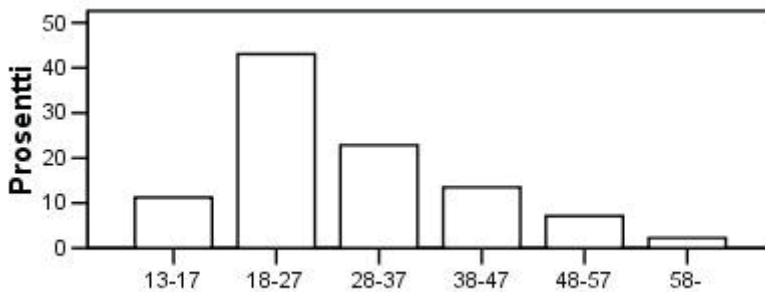
osuus oli 43,1 %, kuten oheisesta taulukosta 3 voidaan päätellä. Tuomiolle joutuneiden ääripäät muodostivat 13-vuotias tyttö ja 69-vuotias vanhus.

Tutkituista nuorin, 13-vuotias Karin Sandberg, oli sota-aikana ollut kahden viikon ajan kaartin ruokalassa pesemässä astioita. Hän oli mennyt tuoksi ajaksi kaartiin töihin sairastuneen äitinsä kehoituksesta tämän sijaiseksi. Porin suojeluskunta piti Karinia luonteeltaan huonona ja toivoi tytölle kapinanaikaisista toimista rangaistusta. Valtiorikosoikeus katsoi kuitenkin oikeaksi vapauttaa hänet kaikesta edesvastuusta.¹²

Huomioitavaa on, että oikeuteen joutuneista useampi kuin joka 10. oli alle 18-vuotias. Alle 15-vuotiaita lapsia heistä oli kuitenkin vain edellä mainittu Karin. Muut tytöt olivat 15-17-vuotiaita, jotka tuohon aikaan usein joutuivat jo vastaamaan itse toimeentulostaan ja olivat rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan.

Naisten ikäjakaumaa havainnollistaa oheinen pylväsdiagrammi. Kuviosta nähdään, että jakauma ei noudata normaalijakaumaa, vaan on oikealle vino. Naisten iän keskiarvo on 29,4 vuotta, mutta iän mediaani on 26 vuotta. Mediaani antaa joukosta paremman kuvan, sillä muutamien iäkkäämpien naisten mukanaolo nostaa ja vinouttaa joukon keski-ikää.

Kuvio 2 Naisten ikäjakauma.

Vaikka selkeästi yli puolet tutkituista naisista oli alle 30-vuotiaita on merkittävää huomata käänteinen tulos eli 42,3 % heistä oli yli 30-vuotiaita. Joukossa oli runsaasti 40-50-vuotiaitakin naisia. Tässä on havaittavissa merkittävä ero aikaisempiin tutkimustuloksiin. Suomen virallisen tilaston mukaan kaikista 4003:sta valtiorikosoikeuksissa syyllisiksi todetuista naisista vain 22,4 % oli yli 30-vuotiaita.¹³ Tämän tutkimuksen otokseen kuului siis huomattavasti enemmän vanhempia naisia kuin Suomessa keskimäärin. Aleniuksen tutkimuksessa kaikista Lahdessa valtiorikosoikeudessa syytettyinä olleiden ikäjakaumassa niin ikään yli 30-vuotiaiden osuus on vain 25,6 %.¹⁴ Piironen-Honkasen tutkimista asekaartilaisista 91 % oli 15-29-vuotiaita. Yli 35-vuotiaita hänen tutkimuksessaan oli vain 4 % naisis-

¹² KA, vro 143/270.

¹³ SVT XXIII, oikeustilasto 32, taululitteitä s. 18.

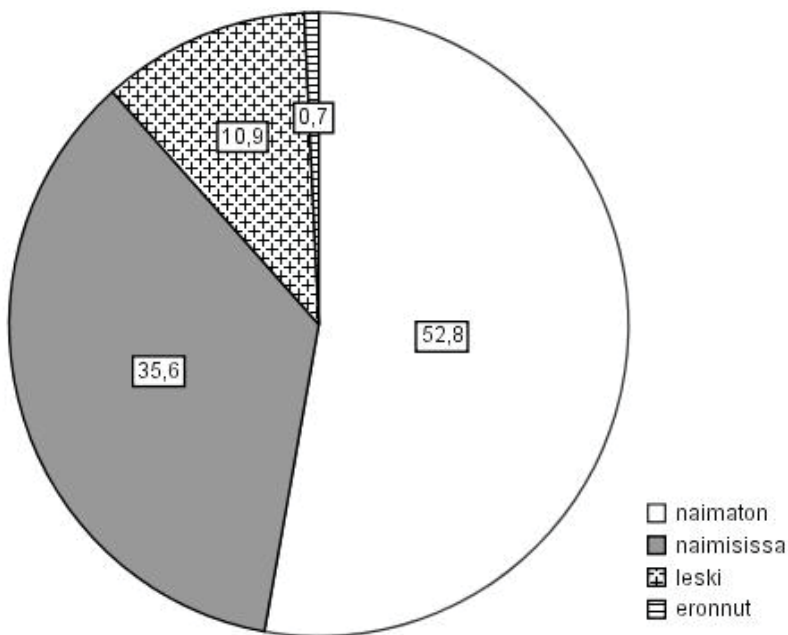
¹⁴ Alenius 1997, 61.

ta.¹⁵ Erot viimeiseen ryhmään ovat helposti selitettävissä, sillä aseellinen toiminta houkutti nuoria, huoltoon olivat halukkaampia vanhemmatkin naiset. Myös Lahdessa jäi kiinni runsaasti asekaartilaisia, mikä alentaa siellä syytettyjen naisten ikää jonkin verran. Porilaisista ja ulvilalaisista valtiorikosoikeuteen joutuneista naisista sitä vastoin lähes kaikki olivat toimineet siviilitehtävissä.

Siviilisäätty

Porilaisista ja ulvilalaisista punaisina oikeuteen joutuneista naisista 52,8 % oli naimattomia. Avioliitossa oli 36,6 %, leskiä 10,9 % ja tuohon aikaan vielä harvinaisia eronneita oli ainoastaan 0,7 % eli kaksi henkeä.¹⁶

Kuvio 3 Naisten siviilisäätty.

¹⁵ Piironen-Honkanen 1995, 40. Hyvinkäällä myös muissa kuin aseellisissa tehtävissä toimineet naiset olivat jonkin verran nuorempia kuin porilaiset naiset. Ks. Ylitalo 2011, 78.

¹⁶ Yli 15-vuotiaiden naisten siviilisäättyjakauma oli koko maassa seuraava: naimattomia 40,2 %, naimisissa 48,1 % ja leskiä ja eronneita yhteensä 11,7 %. SVT XXIII oikeustilasto 32, 27. Eräs kirkonkirjojen mukaan naimattomista naisista ilmoitti, että ”hän on ollut sanomalehti-ilmoitukseen perustuvassa vihkimättömässä avioliitossa”. Tässä tutkimuksessa hänet on kuitenkin katsottu naimattomaksi, koska heidän suhdettaan ei ole virallistettu. Nainen ilmoittaa myös, että hänellä on kolme lapsipuolta, joista nuorin on 12-vuotias. Olen kuitenkin luokitellut naisen lapsettomaksi, koska hänellä ei ole virallista holhoussuhdetta avopuolisonsa lapsiin. KA, vryö 20898. Naimattomaksi on katsottu myös Hilja Leivo, joka ilmoitti asuvansa yhdessä Juho Kilpeläisen kanssa, johon ei ole vihitty. Hän on käyttänyt kuulusteluissa itsestään nimeä Hilja Kilpeläinen. KA, vro 48/576.

Monet vuoden 1918 sodassa leskeksi tulleet naiset olivat parhaassa työiässä, 25–40-vuotiaita. He jäivät usein pienten lasten kanssa kamppailemaan toimeentulostaan heihin vihamielisesti suhtautuvassa yhteiskunnassa. Voittajien asenteita kuvaa hyvin se, että valkoisten leskien ja orpojen toimeentulo pyrittiin turvaamaan eläkkeillä vuonna 1919. Punaisten piti odottaa vastaavia toimenpiteitä 23 vuotta kauemmin. Sitä ennen punaisten avustaminen kuului nöyryyttävän vaivaisavun piiriin, mikä toi muassaan perheiden tiukan kontrolloinnin.¹⁷ Kaatuneiden suojeluskuntalaisten perheitä taloudellisesti tuettaessa piti sitä vastoin alusta alkaen huomioda että, ”näiden perheiden huoltamista ei ole sopiva yhdistää köyhäinhoidon yhteyteen, vaan on huolehtiminen tapahtuva muita näkökohtia silmälläpitäen”, kuten maaherra Aminoff kiertokirjeessään toukokuussa 1918 alleviivasi.¹⁸

Punaleskiä yritettiin leimata huonoiksi kasvattajiksi ja sodan jälkeen vuonna 1919 sosiaalishallitus yritti saada leskiä luopumaan lapsistaan, jotta nämä olisi voitu lähettää maaseudulle ’poliittisesti tervehenkiseen’ valkoiseen sijaiskotiin. Suunnitelma ei kuitenkaan onnistunut, sillä valtaosa äideistä halusi kasvattaa lapsensa itse.¹⁹ Leskien asema oli hankala. Heistä ei pidetty ja jotkut syyttivät punaisia äitejä koko sodasta.²⁰ Tätä lastenkasvatuskysymystä käsitellään tässä työssä lähemmin luvussa 6.

Naimisissa olevista 95 naisesta 81,1 %:lla oli lapsia. Punakaartin sairaanhoidon organisoinut johto piti toivottavana, ettei rintamalle hoitotehtäviin pyrkivillä naisilla olisi lapsia. Perheenäitejä kehoitettiin harkitsemaan tarkkaan, voivatko he lähteä vaarallisiin tehtäviin ja jättää lapsensa.²¹ Joillakin huhtikuussa valkoisia pakoon lähteneillä naisilla oli lapsensa mukanaan. Lapset seurasivat näin äitiään myös vankileireille odottamaan esitutkintaa.²²

Maria Rinne pidätettiin 4.5. Kotkassa. 7-vuotias tytär oli äidin mukana ja seurasi tätä ensin Haminaan ja sitten Tammisaareen vankileirille, josta heidät esitutkinnan jälkeen laskettiin toistaiseksi vapaaksi runsasta kuukautta myöhemmin 10.6.²³

Naimattomia naisia oli tutkitussa joukossa 141. Heistä 12:lla oli aviottomia lapsia. Otoksessa au-äitien osuus oli siis 4,5 % kaikista naisista ja kaikista äideistä 10,4 %.²⁴ Naimattomista naisista kolme jätti ilmoittamatta, että heillä oli avioliiton ulkopuolisia lapsia. Asia kävi kuitenkin ilmi papinkirjasta. Ilmeisesti nämä naiset

¹⁷ Peltonen 2003, 156f, 163; Punaleskistä ks. myös Rautee 1958, 30.

¹⁸ PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, s. 136.

¹⁹ Kaarninen 1990, 341–347; Peltonen 2000a, 169.

²⁰ Autti 2005, 80.

²¹ Lehtiaho 2007, 40f.

²² Jaakko Paavolaisen mukaan Santahaminan vankileirillä oli vielä heinäkuun alussa 10 lasta äitiensä mukana. Paavolainen 1971, 330.

²³ KA, vro 142/206. Huom. selkeyden vuoksi primaarilähteisiin pohjautuvat, esimerkkitaapauksina toimivat naisten tarinat on sisennetty varsinaisesta leipätekstistä ja ne ovat tekijän laatimia. Suorat lainaukset sen sijaan ovat aina lainausmerkeissä.

²⁴ Vertailun vuoksi voidaan todeta, että Tampereen seudulla 1800- ja 1900-luvun taitteessa joka viides nainen synnytti aviottoman lapsen. On kuitenkin syytä huomata ero maaseudun ja kaupungin välillä: kaupunkilaislapsista vain joka kymmenes oli avioliiton ulkopuolella syntynyt. Pirjo Markkola on tutkimuksessaan havainnut, että maaseudun piikäväestö sai aviottomia lapsia huomattavasti enemmän kuin tehtaissa työskentelevät kaupunkilaistyöt. Markkola 1994, 126.

pelkäsivät sitä, mitä tapahtuisi, jos oikeus toteaisi heidät heti kättelyssä huonoiksi naisiksi, joiksi aviottomat äidit väistämättä 1900-luvun alussa katsottiin, ja täten huonomoraalisiksi.²⁵ Yksinäisten äitien katsottiin olevan siveettömiä ja kelvottomia kasvattajia.²⁶ Kuinka paljon tämä leimautuminen vaikuttaisi syytetyn sodanaikaisten toimien tarkasteluun? Pelko ei ollut mitenkään aiheeton, sillä naimattomat, lapsensa yksin kasvattavat naiset olivat viime vuosisadan alussa heikossa yhteiskunnallisessa asemassa. Esimerkiksi liitot saattoivat sulkea työttömyyskassojensa avustusten ulkopuolelle sellaiset naiset, joilla oli ”lehtolapsia” ja joiden moraalialia näin ollen oli ajan hengen mukaisesti syytä epäillä.²⁷ Ylempien yhteiskuntaluokkien edustajat näkivät naimattomien äitien avustamisen lisäävän moraalittomuutta ja au-lasten määrää tahtoen näin ollen kieltää kaikkinaisen avustustoiminnan. Tämä taas ajoi äidin ja lapsen yhä syvemmälle köyhyyteen ja kurjuuteen.²⁸ Naiset syyllistettiin ja nähtiin yksin vastuullisina tilaansa.²⁹

Avioton äitiys nähtiin yhteiskunnalle uhkana, jota 1900-luvun alussa esiintyi etupäässä alemmissa sosiaaliryhmissä.³⁰ Nämä äidit nähtiin seksuaalisesti holtittomasti käyttäytyvinä naisina ja sellaisina he olivat yhteiskunnalle vaarallisia. Heidän vaarallisuutensa koettiin kahdella tasolla. Ensinnäkin heidän katsottiin voivan levittää sukupuolitauteja, minkä vuoksi heitä tuli kontrolloida. Suuremmaksi uhaksi koettiin kuitenkin se, että lapsensa hylkäävät aviottomat äidit rikkoivat yhteiskunnan normeja sanoutumalla irti äitiyden velvollisuuksista luopumalla lapsestaan. Heidän katsottiin vastuuttomasti ja kylmästi sysäävän lapsensa yhteiskunnan huollettaviksi.³¹ Sisällissodan jälkeen asenne muuttui Suomessa sikäli, että osa uutta vallankumousta pelkäävistä valkoisista nimenomaan halusi ottaa lapset pois punaisilta yksinhuoltajaäideiltä, jotteivät nämä turmelisi lapsiensa moraalialia.³²

2.3 Sivistystaso ja ammatti

Sivistystaso

1800-luvun loppupuolella ei lasten, varsinkaan tyttöjen, koulutukseen juuri panostettu työväestön keskuudessa. Lasten piti osallistua kotona töihin ja hankkia oma elantonsa jo mahdollisimman nuorena. Tyttöjen piti usein muiden kotiaskareiden ohella huolehtia nuoremmista sisaruksistaan. Monelle ainoaksi opinahjoksi

²⁵ Aviottomia lapsia syntyi Suomessa paljon. Vuosina 1915–1918 syntyneistä lapsista noin 8 % oli aviottomia. STV 1919, 61.

²⁶ Olsson 2005, 154f.

²⁷ Jaakkola 1993, 33. Avioliiton ulkopuolinen suhde oli aina paitsi taloudellinen myös sosiaalinen riski mahdollisen pahennusta herättävän raskauden vuoksi. Kontula 1993, 58.

²⁸ Kokko 1996, 96.

²⁹ Kokko 1996, 114.

³⁰ Olsson 2005, 153f.

³¹ Pomata 1991, 174,183. Tämä oli kuitenkin monelle äidille pakkotilanne, mikäli sukulaisilta ei saanut apua, sillä päivähoitoon ei yleensä ollut varaa tai edes mahdollisuutta. Kokko 1996, 97.

³² Reima 1919, 13f.

muodostui rippikoulu, jonka käyminen oli välttämätöntä ”naimaluvan” saamiseksi. Kynnyksenä koulunkäynnille oli myös kansakoulun lukukausimaksut, joista Porissa luovuttiin vasta keväällä 1918.³³

Esitutkinnassa kultakin syytteenalaiselta naiselta tiedusteltiin luku- ja kirjoitus-taitoa sekä koulutusta. Seuraavassa taulukossa on tarkasteltu naisten oppimäärää.

Taulukko 4 Naisten sivistyskanta.

	lkm	Prosentti- osuus
luku- ja kirjoitustaidoton	1	,4
vain lukutaitoinen	46	17,2
luku- ja kirjoitustaitoinen	62	23,2
kansakoulu	131	49,1
kansakoulun lisäksi muita opintoja	25	9,4
yhteensä	265	99,3
puuttuu	2	,7
yhteensä	267	100,0

Aineistossani kahden naisen papereissa kohta on jätetty tyhjäksi. Joukosta löytyi yksi luku- ja kirjoitustaidoton henkilö. Tämä 51-vuotias työmiehen vaimo oli käynyt rippikoulun, mutta ilmoitti, ettei osaa lukea eikä kirjoittaa. Tutkituista naisista 46 (17,2 %) osasi ainoastaan lukea, mutta ei kirjoittaa. 62 (23,2 %) osasi lukea ja kirjoittaa.³⁴ Noin puolet taulukon 4 kolmen ensimmäisen ryhmän naisista oli saanut oppia vain rippikoulussa. Toinen puolisko oli käynyt myös kiertokoulu.³⁵

Kansakoulut alkoivat yleistyä Suomessa 1870-luvulla, mutta koska oppivelvollisuutta ei vielä ollut, jäivät monet lapset edelleen pois koulusta. Kouluneuvostojen tehtäväksi annettiin ”kehottamalla ja muilla soveliailla keinoilla taivuttaa vanhempia ja edusmiehiä sallimaan lastensa käydä kouluansa.”³⁶ 1900-lukua lähestyttäessä vanhemmat alkoivat suhtautua lasten koulunkäyntiin yhä myönteisemmin. Tutkituista naisista 58,8 % oli käynyt kansakoulua.³⁷ Tutkimuksesta käy selvästi ilmi, että nuoremmat naiset ovat saaneet enemmän koulutusta. Vain rippikoulun

³³ Koulutarvikkeiden hankkiminen lankesi kuitenkin lasten vanhemmille, joten kuluja koulunkäynnistä aiheutui edelleen. Ainoastaan ”todellisesti köyhille oppilaille” kunta tarkan varallisuustutkinnan jälkeen hankki kirjat. Kansakoulujen johtokunta puolustautui tätä epäkohtaa vastaan toteamalla, että ainahan lasten ruoka ja vaatetus kuitenkin aiheuttavat eriarvoisuutta, koska: ”Ei yksikään järkevä ihminen voi vaatia että kunta sekä ruokkisi että vaatettaisi kaikki kansakoululapsensa ilmaiseksi. Sillä tavallahan jouduttaisiin täydelliseen kommunistiseen kurjuuteen.” PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, kansakoulujen kertomus, 8f.

³⁴ Koko Suomen sivistyskanta tuohon aikaan oli seuraava: lukutaidottomia 0,8 %, vain lukutaitoisia 29,5 %, luku ja kirjoitustaitoisia 64,9 % ja täydellisen opetuksen saaneita 4,7 %. SVT XXIII oikeustilasto 32, 28.

³⁵ Kirjoitustaidottomista kaksi oli käynyt kansakoulua lyhyen aikaa, mutta nähtävästi huonolla menestyksellä.

³⁶ Saarinen 1972, 739f.

³⁷ Tähän prosenttilukuun ei ole laskettu niitä kahta naista, jotka olivat käyneet lyhyen aikaa kansakoulua, mutta eivät osanneet kirjoittaa. Heidät luokiteltiin sivistystasoltaan kirjoitustaidottomiin. Kaikki kansakoulua käyneet naiset eivät suinkaan käyneet koko 6-luokkaista koulua läpi, vaan hajontaa koulunkäynnissä ilmeni yhdestä kuu-teen vuoteen. Kaikki oppivat kuitenkin kirjoitus- ja lukutaidon.

käyneistä 74,4 % oli yli 30-vuotiaita. Kansakoulun käyneistä puolestaan 77,6 % oli alle 30-vuotiaita.

Noin joka kymmenes (9,4 %) naisista oli suorittanut kansakoulun jälkeen vielä muita opintoja. Suosituin jatkokoulutusmuoto oli ammattikoulu, jota oli näistä 25 naisesta käynyt 12.³⁸ Joukossa oli myös kauppa- ja työväenopistossa sekä karjako-, talous-, käsityöläiskouluissa kursseja suorittaneita naisia. Vain kolme näistä itseään ammatillisesti kouluttaneista naisista oli yli 30-vuotiaita, mikä vahvistaa työläisnaisten koulutuksen lisääntyneen vasta 1900-luvun alussa.

Ammatti

Vallankumouksen tukemisesta oikeuteen joutuneista 267 porilaisesta ja ulvilalaisesta naisesta noin 77 % oli mukana työelämässä. 21,7 % (58 henkilöä) ilmoitti tekevänsä kotitöitä tai hoitavansa miehensä taloutta. Seuraavasta taulukosta nähdään naisten ammatillinen tausta.

Taulukko 5 Ammattijakauma

	lkm	%
kotona	58	21,7
teollisuustyöläinen	77	28,8
käsityöläinen	33	12,4
palvelija	29	10,9
sekatyöläinen	11	4,1
kauppa	8	3,0
siivous	7	2,6
leipoja	6	2,2
maatöläinen	5	1,9
koululainen/lapsi	3	1,1
muu	10	3,7
ammatti tuntematon	20	7,5
yhteensä	267	100,0

Naisten suurin kodin ulkopuolinen työllistäjä oli teollisuus, jonka palveluksessa toimi 77 henkeä eli 28,8 % kaikista tutkituista. Eri tehtaissa heistä oli töissä 50 naista, sahateollisuudessa peräti 27 henkeä.³⁹ Kaksi merkittävintä tehdasteollisuuden työllistäjää olivat Porin puuvillatehdas (21 henkeä) ja Porin tulitikkutehdas (11 henkeä). Naisia työskenteli myös pienemmissä määrin kenkä-, harja-, nahka-, paperi-, tiili-, verka- ja laatikkotehtailla. Kahdeksan henkilöä oli ilmoittanut ammatikseen ainoastaan tehtaalainen, erittelemättä sitä sen tarkemmin.

³⁸ Tyttöjen ammattikoulu oli perustettu Poriin vuonna 1907. Saarinen 1972, 752.

³⁹ Ulkotöitä pidettiin tuohon aikaan naisille sopimattomina, mutta raskaaseen ja miesvaltaiseen sahatyöhön kuitenkin lähdettiin, yleensä olosuhteiden pakosta. Esimerkiksi Porissa Rosenlewin omistamalla Seikun sahalalla oli vuonna 1910 töissä 89 naista muodostaen 19 % koko sahan työvoimasta. Lähteenmäki 1995, 52f.

Toiseksi suurimmaksi varsinaiseksi ammattiryhmäksi muodostui käsityöläisten joukko 12,4 prosentin osuudellaan. Näistä 33 naisesta viisi ilmoitti olevansa kutojia, loput 28 elättivät itsensä ompelijoina. Ompelijoista puolet työskenteli toisen palkollisena, toisen puolen toimiessa itsenäisinä yrittäjinä. Teollisuustyöläisten ja käsityöläisten suuri osuus oli luonnollista, sillä olivathan ne tuolloin Suomessa suurimmat naisia työllistävät maatalouden ulkopuoliset alat.⁴⁰

Palvelijoita naisista oli 10,9 % (29 henkilöä). Tämä oli yleensä maalta kaupunkiin muuttaneiden tyttöjen ensimmäinen työpaikkaetappi.⁴¹ On kuitenkin huomattava, että kaupungissa näistä tutkituista naisista asui vain vajaa kolmannes. Palvelijoista 2/3 asui edelleen kaupunkitaajaman ulkopuolella. On vaikea mennä arvioimaan ketkä näistä maaseudun palvelijoista olivat varsinaisia palvelijattaria eli sisäpiikoja ja ketkä pikemminkin maatyöväkeen laskettavia ulkopiikoja.⁴² Ajan tavan mukaan palvelijat olivat naimattomia. Tutkituista naisista ainoastaan yksi palvelija oli naimisissa, mutta hänkin asui erillään miehestään.⁴³ On sinänsä varsin ymmärrettävää, että sellainen palvelija, jonka omaisia taisteli punaisella puolella, ei halunnut enää työskennellä valkoisia sympatiseeraavassa talossa. Tämä tunne oli molemminpuolinen. Sota-aikana työpaikkailmoituksissa julistettiin hyvin selvästi, että palvelijatar ei saanut kannattaa punaisia aatteita.

Loput naisista työskentelivät sekatyöläisinä (11), leipojina (6), maatyöläisinä (5) sekä siivousalalla (7) pesijöinä ja silittäjinä. Joukossa oli myös kahdeksan kaupallisen alan ihmistä, joista kolme ilmoitti olevansa itse kauppiaita⁴⁴ ja viisi myyjättäriä. Joukkoon muut kuuluivat kaksi konttoristia, keittiönpitäjä, muurarin apulainen ja kirjansitomolaisia. Kuuluipa tähän joukkoon vielä kaksi satamatyöläistäkin, mikä nähtiin naisille sopimattomana ammattina.⁴⁵ Koululaiseksi oli ilmoittautunut kaksi nuorta tyttöä. 13-vuotias muurarin tytär oli luokiteltu lapseksi.

20 naisen kuulustelupöytäkirjassa työpaikkaa koskeva kohta on jätetty tyhjäksi tai siihen on vedetty viiva. Oletettavasti valtaosa heistä on ollut kotona hoitamassa lapsiaan ja talouttaan eivätkä näin ollen ole katsoneet sitä työpaikaksi. Edellistä väitettä tukee se, että näistä ammattinsa ilmoittamatta jättäneistä naisista 3/4 oli naimisissa ja heillä oli lapsia. Ainoastaan kolme oli naimattomia ja lapsettomia, mutta he olivatkin 16-, 17- ja 18-vuotiaita tyttöjä, jotka asuivat kaikki vielä vanhempiensa luona.

⁴⁰ Vrt. luku 1.2.

⁴¹ Sulkunen 1989a, 21. Palveluspaikasta käsin pyrittiin sitten tehtaaseen töihin tai sitten tuohon edellä mainittuun ompelijan itsenäiseen työhön. Tehtaaseen pääsy ei ollut mitenkään helppoa, vaan sinne piti yleensä pyrkiä useamman kerran. Lähtenmäki 1995, 62.

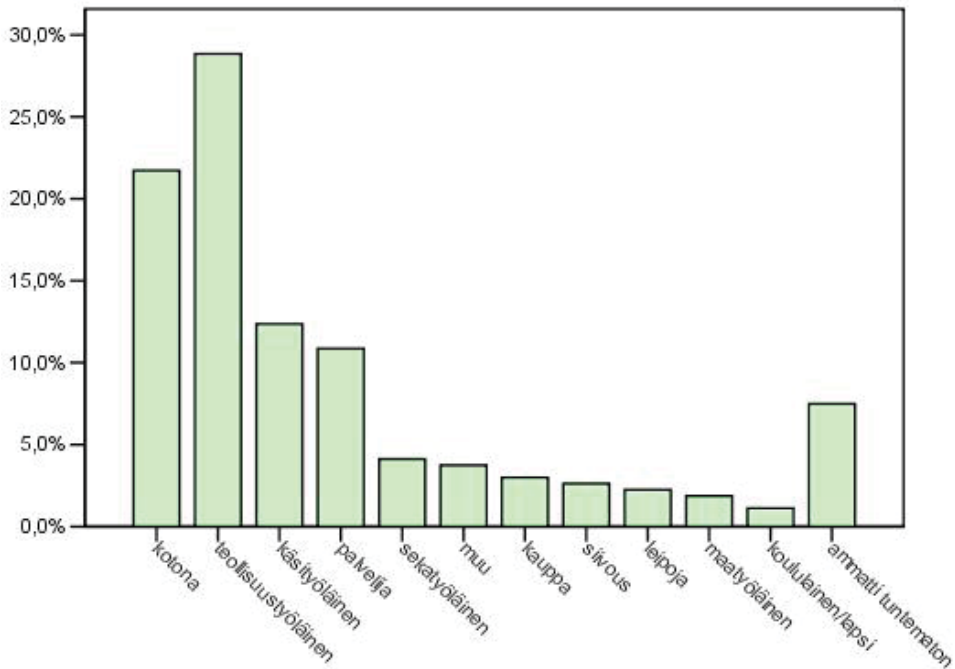
⁴² Vrt. Rasila 1968, 63.

⁴³ KA, vryö 3255.

⁴⁴ Varakkaista kauppiasluokan jäsenistä ei ollut kyse, vaan naiset harjoittivat pienimuotoista yksityistä kauppatoimintaa. Esimerkiksi Augusta Gestrin oli toiminut kalakauppiaina. KA, vryö 18297.

⁴⁵ Satamia pidettiin rappion tyyssijoina ja siellä työskentelyn kuviteltiin altistavan naisia prostituutiolle ja juoppotellulle. Todellisuudessa naispuoliset satamatyöläiset olivat tavallisia vaimoja ja äitejä. Lähtenmäki 1995, 59f.

Kuvio 4 Tutkittujen naisten ammattijakauma.

Koko maassa kapinaan tai sen avustamiseen syyllisiksi todettujen naisten ammattijakauma erosi oheisen kuvion 4 jakaumasta. Valtakunnallisesti yleisin tuomitujen ammatti oli palvelija, joiden osuus oli 22,0 %. Vasta toiseksi suurimmaksi ryhmäksi kipusi teollisuus- ja käsityöläisten yhteenlaskettu joukko, joita oli 18,9 %. Kolmannella sijalla (10,3 %) olivat työläiset, jotka eivät olleet eritelleet alaansa. Heidän joukossaan saattoi siis hyvinkin olla teollisuuden palveluksessa olevia henkilöitä. Näiden kahden jakauman eroa selittää lisäksi se, että Pori oli koko maassa toiseksi teollistunein kaupunki suhteessa väkilukuun.⁴⁶ Siellä oli siis selkeästi keskimääräistä suurempi osuus väestöstä töissä tehtaissa ja sahoilla. Koko maan tilastoissa on myös mukana enemmän maaseudun väkeä, joka edusti maanviljelijöiden, lohkotilallisten, vuokraajien, torpparien ja mäkitupalaisten sekä itsellisten, loisten ja maatyöläisten muodostamaa laajaa väestöryhmää. Näiden em. maataloudesta elantonsa saavien yhteenlaskettu edustus oli 20,9 % kaikista tuomituista naisista.⁴⁷

Toimeentulo ja varallisuus

Valtiorikosoikeus oli kiinnostunut myös syytettyjen taloudellisesta asemasta. Naimattomien osalta tiedusteltiin toimeentuloa ja naimisissa olevien kohdalla varalli-

⁴⁶ Teollisuudesta ja käsityöstä sai elantonsa 53,8 % asukkaista. Saarinen 1972, 527. Myös Rasila on yleisesti todennut, että alueilla joissa jonkun väestöryhmän suhteellinen määrä on suurempi kuin jollakin toisella alueella, on tämän väestöryhmän edustus myös punaisissa joukoissa luonnollisesti suurempi. Rasila 1968, 72.

⁴⁷ SVT XXIII oikeustilasto 32, taululitteitä, 42f.

suutta. Seuraavat taulukon 6 tiedot perustuvat suojeluskunnan esikuntien antamiin arvioihin.

Taulukko 6 Naisten toimeentulo ja varallisuus

	lkm	%
huono	75	28,1
keskinkertainen	75	28,1
hyvä	42	15,7
tieto puuttuu	75	28,1
yhteensä	267	100,0

Huono tai keskinkertainen toimeentulo oli yhteensä 56,2 % tutkituista. Hyvä toimeentulo oli ainoastaan 15,7 %:lla. Tieto puuttui kuitenkin peräti 28,1 % osalta, joten huono- ja keskituloisten todellinen osuus lienee ollut suurempi. Niidenkään tietoja, jotka on annettu, ei välttämättä voida pitää kovin luotettavina, koska ne usein olivat suojeluskunnan esikunnan umpimähkäisiä arvioita. Tätä epäkohtaa valitettiin jo vuonna 1923 ilmestyneessä Suomen virallisessa tilastossa.⁴⁸

2.4 Poliittinen järjestäytyneisyys

1900-luvun alussa valtaosa ammattiosastoista toimi Suomessa työväenyhdistysten alaosastoina. Puolueeseen kuulumisen ja sen jäsenveron maksaminen ei kuitenkaan ollut pakollista puolueen yhteyteen kuuluvien ammattiosastojen jäsenille, joten mitenkään automaattista kaksoisjäsenyys ei ollut. Kettusen mukaan vuosina 1906–1916 työväenliikkeeseen kiinnittyneessä jäsenistössä olikin eniten niitä, jotka olivat vain sosialidemokraattisen puolueen jäseniä. Toiseksi suurimman ryhmän muodostivat ne, jotka olivat sekä puolueen että ammattiosaston jäseniä. Pienin oli vain ammatillisesti järjestäytyneiden joukko.⁴⁹ Vuonna 1916 koko Suomessa kuului sosialidemokraattiseen puolueeseen 14874, sosialidemokraattiseen naisliittoon 1537 ja SAJ:hin 4694 naista.⁵⁰

Venäläinen virkavalta kieltäytyi vahvistamasta uusien yhdistysten sääntöjä ja antamasta niille toimilupaa Suomessa vuosisadan vaihteessa. Niinpä uudet työväenyhdistykset ja ammattiosastot käyttivät hyväkseen järjestelmässä olevaa porsaanreikää ja liittyivät jo olemassa oleviin työväenyhdistyksiin alaosastoiksi. Esimerkiksi Ulvilan ensimmäinen työväenyhdistys aloitti toimintansa Porin työväenyhdistyksen haaraosastona 25.1.1903. Porissa vuonna 1887 perustetun wrightilaisen⁵¹ työ-

⁴⁸ SVT XXIII oikeustilasto 32, 28.

⁴⁹ Kettunen 1986, 64–66.

⁵⁰ Lähteenmäki 1995, 331f.

⁵¹ Wrightiläinen työväenliike pyrki edistämään työntekijöiden asemaa yhteistyössä työnantajien kanssa. Tehtailija Viktor Julius von Wrightin käynnistämässä liikkeessä työnantajat olivat keskeisessä asemassa ohjailemassa työväestön toimintaa.

väenyhdistyksen johto suhtautui nihkeästi ammattiyhdistysten liittymiseen Porin työväenyhdistykseen. Porvarillinen johtokunta halusi rajoittaa radikaalin aineksen liittymistä yhdistykseen, sillä se arvasi tämänsuuntaisen kehityksen vievän lopulta yhdistyksessä vallan työläisille itselleen. Ammattiosastoja kuitenkin syntyi, ja mm. räätälien ja tehtaalaisten osastoon kuului myös naisia. Ensimmäinen puhtaasti naisista muodostuva porilainen ammattiosasto oli 13.12.1903 perustettu Palvelijattarien ammattiosasto. Porin työväenyhdistyksen naisosasto perustettiin heti seuraavana vuonna 14.11.1904.⁵²

Vuoden 1905 suurlakon seurauksena myös Porissa tapahtui työväenyhdistyksen kannatuksen moninkertainen kasvu. Vuoden 1905 alussa jäseniä oli ollut 287, mutta jo saman vuoden lopussa jäsenmäärä kipusi 1700:aan. Räjähdyksmäisen kasvun aiheutti uusien ammattiyhdistysten perustaminen, jotka saman tien liittyivät työväenyhdistykseen.⁵³ Ennen suurlakkoa työväenyhdistykseen oli kuulunut seitsemän ammattiosastoa, mutta jo vuonna 1908 oli niiden määrä noussut 19:ään. Suomen Ammattijärjestön perustamisen jälkeen vuonna 1907 ammattiosastojen ja Porin työväenyhdistyksen yhteys heikkeni huomattavasti, koska SAJ alkoi tämän jälkeen hoitaa palkka- ja työehtoneuvottelut työnantajaosapuolen kanssa. Lopullinen ero puolue toiminnasta ammattiosastoilla tapahtui kuitenkin vasta sisällissodan jälkeen työväenliikkeen jakauduttua kahtia.⁵⁴ Vuonna 1915 Porin työväenyhdistykseen kuului suoranaisia jäseniä vain 27, mutta heidän lisäksi eri osastojen kautta yhdistykseen kuului 867 jäsentä. Jäsenosastoja oli 13. Niistä suurimmat olivat sahteollisuustyöväenliiton, rauta- ja metallityöväen sekä tulitikkutehtaan työväenliitot. Myös työväenyhdistyksen naisosasto oli jäsenlaskuissa katsottu omaksi osastokseen. Naisosastossa oli jäseniä tuolloin 34.⁵⁵ Sen jäsenmäärä kasvoi yli kolminkertaiseksi kahdessa vuodessa, sillä 31.12.1917 naisosastossa oli jäseniä 112.⁵⁶

Vuonna 1916 sosialidemokraattisella puolueella oli piirijärjestön mukaan jäseniä Porin kaupungissa 856, maalaiskunnassa 154 ja Ulvilassa 204.⁵⁷ Vaikka SDP:llä ei puolueen jäseniä Ulvilassa ollut tuon enempää, niin kannatus vaaleissa oli kuitenkin laajaa; vuoden 1916 eduskuntavaaleissa puolue onnistui saamaan 76,5 % annetuista äänistä. Ulvila olikin Porin seudun kunnista kaikkein punaisin, mihin lienee syynä se, että paikkakunnalla maanomistajien valtatyyppi oli suurtalonpoika. Ulvilan maanviljelyväestöstä vain alle viidennes omisti itse maata, mikä johti syvään sosiaaliseen kuiluun tilallisten ja tilattoman väestön välillä.⁵⁸ Vuoden 1917 eduskuntavaaleissa SDP:n kannatus oli Ulvilassa 71,9 %, Porin maalaiskunnassa 65,1 % ja Porin kaupungissa 52,2 %. Äänestysinto oli tuohon aikaan kiitet-

⁵² Osaston puheenjohtajana toimi Hilma Laine, KA, vryö 8395; Kontula 1954, 11f.; Honkanen 2000, 8.

⁵³ Myös uusia työväenyhdistyksiä perustettiin suurlakon jälkeen. Ulvilassa mm. Vanhankylän, Kaasmäen ja Harjunpään-Sunniemen yhdistykset perustettiin vuonna 1905 suurlakon jälkeen. Ulvilan Uudenkoiviston ja Toejoen työväenyhdistykset oli perustettu jo ennen lakkoa. Honkanen 2000, 8.

⁵⁴ Saarinen 1972, 538-545; Kontula & Rantanen 1947, 19, 27, 89.

⁵⁵ TA, Pta kansio 5, Porin ty:n vuosikertomus 1915.

⁵⁶ TA, Pta kansio 18, ote Porin ty:n naisosaston jäsenluettelosta 31.12.1917.

⁵⁷ *Sosialidemokraatti* 28.6.1917 ”Poimintoja Turun l. pohj. sos.-dem. piirijärjestön piiritilastosta v:lta 1916 ja vertailua vuoden 1916 (sic.) tilastoon”.

⁵⁸ SVT XXIX Vaalitulasto 7, tauluja s. 53; Honkanen 2000, 6.

tävää tasoa. Porin kaupungin äänestysprosentti oli 74,5, Porin maalaiskunnan 77,6 ja Ulvilan peräti 83,0.⁵⁹ Äänioikeutettuja naisia oli kullakin paikkakunnalla miehiä enemmän, mutta miesten äänestysprosentti puolestaan oli taas naisia korkeampi. Miesten voi siis sanoa olleen tässä kohden poliittisesti valveutuneempia, kuten seuraavasta taulukosta voidaan nähdä.⁶⁰ Varsinkin Porin maalaiskunnassa ero miesten ja naisten äänestysvilkkauksessa on huomattava, liki 9 prosenttiyksikköä.

Taulukko 7 Äänestysaktiivisuus vuonna 1917.

	Pori	Porin maalaiskunta	Ulvila
Äänioikeutettuja naisia	4345	1521	1684
“ miehiä	3165	1284	1371
“ yhteensä	7500	2805	3055
Äänestysprosentti naisilla	74,1	73,6	80,1
“ miehillä	75,1	82,2	86,6
“ yhteensä	74,5	77,6	83,0

Lähde: SVT XXIX Vaalitulasto 8, 14f.

Valtiorikosoikeudessa pyrittiin selvittämään tutkittujen naisten suhde työväenliikkeeseen. Seuraavassa taulukossa on tarkasteltu naisten omaan ilmoitukseen perustuvaa järjestäytyneisyyttä. Tutkituista naisista 152 eli 56,9 % tunnusti kuuluneensa joko työväenyhdistykseen tai ammattiosastoon tai molempiin.⁶¹

Taulukko 8 Tutkittujen naisten poliittinen järjestäytyneisyys oman ilmoituksen mukaan.

	lkm	Prosentti- osuus
ei järjestäytynyt	115	43,1
työväenyhdistyksen jäsen	80	30,0
ammattiosaston jäsen	68	25,5
molempien jäsen	4	1,5
yhteensä	267	100,0

Työväenyhdistyksillä oli naisten joukossa suurempi kannatus kuin ammattiosastoilla. Työväenyhdistykseen, tai oikeammin niiden naisosastoihin, kuului suoraan 30,0 % naisista ja ammattiosastoihin 25,5 % kaikista tutkituista. Neljä naista

⁵⁹ SVT XXIX Vaalitulasto 8, tauluja s.14f, 53. Koko maan äänestysprosentti oli 69,2. Ibid., 13.

⁶⁰ Toisaalta naisten äänestysaktiivisuutta voidaan pitää vireänä, kun huomioidaan heidän saaneen käyttää uutta äänioikeuttaan vasta 10 vuoden ajan.

⁶¹ Järjestäytyneeksi katsottiin siis naiset, jotka jossain vaiheessa elämäänsä olivat kuuluneet työväenyhdistykseen tai sen alaisiin osastoihin. Osa oli esimerkiksi lakannut maksamasta ammattiosaston jäsenmaksuja jäädessään kotiin hoitamaan lapsia.

ilmoitti olleensa jäsenenä molemmissa.⁶² Huomattavaa on, että ammattiosastot olivat työväenyhdistyksen alaisuudessa, joten sitä kautta ammattiosastolaisetkin olivat sidoksissa työväenyhdistykseen, mutta suoranaisesti sen toiminnassa he siis eivät olleet mukana. Naiset ilmoittivat esimerkiksi kuuluneensa Porin ty:n sekatyöväen ammattiosastoon tai Kaasmarkun ty:n tehtaalaisten ammattiosastoon. Eniten ammattiosastolaisia oli sahatyöläisten joukossa. Tutkituista 20 ilmoitti kuuluneensa saha- ja lautatarha-ammattiosastoon. Kaikkiaan sahoilla oli naisia töissä 27, joten sahalaisten keskuudessa järjestäytyneisyysaste oli korkea. Esimerkiksi Gerda Kortell ilmoittikin liittyneensä Pihlavan saha- ja lautatarhaosastoon, koska muuten ei saanut olla sahalla töissä.⁶³ Toisen suuren järjestäytyneiden ryhmän muodostivat puuvillatehtaalaiset; 21 työntekijästä 14 myönsi kuuluneensa Porin puuvillatehtaan ammattiosastoon. Muita merkittävämpiä osastoja olivat räätälien (8), Porin tulitikkutehtaalalaisten (6) ja tehtaalaisten (6) ammattiosastot. Huomiota herättävää on, että 29 palvelijasta vain kolme ilmoitti kuuluneensa omaan ammattiosastoonsa. Palvelijat olivat olleet Porissakin aktiivisia järjestäytyjiä jo varhaisessa vaiheessa.

Naiset kertoivat usein avomielisesti jäsenyyksistään ja jopa luottamustehtävistään esimerkiksi naisosaston puheenjohtajana.⁶⁴ Esimerkiksi palvelijatarten ammattiosastoon kuulunut 53-vuotias Elina Lammi kertoi kuuluneensa ammattiosastonsa lisäksi myös kristilliseen työväenyhdistykseen ja olleensa puolueen eduskuntavaaliehdokkaanakin.⁶⁵ Toki aivan kaikki eivät jäsenyyttään paljastaneet. Omien ilmoitusten lisäksi kotipaikkakunnalta ilmoitettiin 31 muun syytettynä olleen naisen kuuluneen joko ammattiosastoon tai työväenyhdistykseen.⁶⁶ Tällöin naisten kokonaisjärjestäytymisprosentti kohosi 68,5 %:iin. Esimerkiksi Jenny Ahti oli aluksi kieltänyt jäsenyytensä, mutta joutui lopulta sen myöntämään, kun hänen työväenyhdistyksen jäsenkirjansa päätyi viranomaisten käsiin. Hän ei kuitenkaan myöntänyt maksaneensa jäsenmaksuja vaan ilmoitti oikeudelle, että ”epäilee miehensä tehneen sen hänen tietämättään.”⁶⁷

Suojeluskunnatkaan eivät välttämättä tietäneet kaikkien poliittisesta toiminnasta. Suurin osa naisista kuitenkin oli rehellisiä. Tämä voidaan ainakin todeta säilyneen Porin ty:n naisosaston vuoden 1917 jäsenluettelon perusteella.⁶⁸ Lopullista, täydellistä järjestäytymisprosenttia ei kuitenkaan voida selvittää, koska useiden

⁶² Vrt. Hyvinkäällä kuulustelluista naisista 74 % oli ammattiosaston jäsen ja vain 14 % työväenyhdistyksen jäseniä. Yli puolet näistä naisista oli järjestäytynyt vasta vuoden 1915 jälkeen, mikä selittyy heidän nuorella iällään. Ylitalo 2011, 20.

⁶³ KA, vro 50/114.

⁶⁴ Varsinkin näkyvällä johtopaikalla työväenliikkeessä olleet henkilöt arvasivat todennäköisesti jäävänsä valheesta kiinni, jos koettaisivat kieltää jäsenyytensä ja pitivät näin ollen parempana poliittisen toimintansa tunnistamista.

⁶⁵ KA, vro 141/367.

⁶⁶ Valitettavasti suojeluskunnan ilmoituksissa ei useinkaan ollut eritelty, kuuluivatko naiset ammattiosastoon vai naisosastoon. Siksi näitä lukuja ei ole voitu sisällyttää edelliseen taulukkoon 8, jossa verrattiin eri järjestäytyneisyyden muotoja.

⁶⁷ KA, vryö 7019.

⁶⁸ TA, Pryan kansio 18, ote Porin ty:n naisosaston jäsenluettelosta 31.12.1917.

työväenyhdistysten ja ammattiosastojen jäsenluettelot ovat hävinneet.⁶⁹ Säilyneistä jäsenluetteloista ei varmuudella löytynyt sellaisia uusia jäseniä, jotka siis eivät olisi itse asiaa tunnustaneet tai jotka eivät olisi olleet suojeluskunnan tiedossa. Ongelmia nimittäin tuotti naisten nimien kansanomaiset väännökset, joita jäsenluetteloissa käytettiin. Oman ilmoituksensa perusteella työväenyhdistyksen naisosastoon kuuluivat esimerkiksi Helena Eleonoora Rosengren ja Amanda Josefina Harkko. Jäsenluettelossa he olivat nimillä Nora Rosengren ja Fiina Harkko. Vastaavanlaisien nimiväännösten selvittäminen toisinpäin, jäsenluetteloista käsin, on siis hyvin vaikeaa, koska luetteloissa ei ole esimerkiksi naisten syntymäaika.⁷⁰ Tiedot olivat muutenkin epätarkkoja, esimerkiksi tulitikkutehtaalaiden luetteloon oli vuonna 1917 merkitty jäsenten etunimistä vain etukirjaimet.⁷¹

Seuraavassa taulukossa 9 esitellään, mikä oli järjestäytyneisyysaste kunkin paikkakunnan naisten joukossa olemassa olevien tietojen valossa.

Taulukko 9 Tutkittujen naisten järjestäytyneisyys paikkakunnittain.

			järjestäytyneisyys		yhteensä
			ei	kyllä	
KOTI-PAIKKA	Pori	lkm	42	80	122
		%	34,4%	65,6%	100,0%
	Porin maasrk	lkm	23	26	49
		%	46,9%	53,1%	100,0%
	Reposaari	lkm	5	23	28
		%	17,9%	82,1%	100,0%
	Ulvila	lkm	14	54	68
		%	20,6%	79,4%	100,0%
yhteensä		lkm	84	183	267
		%	31,5%	68,5%	100,0%

Suurin järjestäytyneisyysaste oli Reposaaren naisten keskuudessa, joista peräti 82,1 % oli mukana työväenliikkeen toiminnassa. Suuriin lukuihin pääsivät myös ulvilalaiset naiset, joista 79,4 % oli ammattiosaston ja/tai työväenyhdistyksen jäseniä. Porin kaupungin osalta järjestäytyneisyysaste oli 65,6 %. Vähäisintä järjestäytyneisyys oli Porin maalaiskunnassa, jonka tutkituista naisista 53,1 % oli poliittisesti aktiivisia.

Järjestäytyneistä naisista ainakin 2/5 oli liittynyt työväenyhdistykseen tai ammattiosastoon vuonna 1917. Todellinen luku on todennäköisesti vieläkin kor-

⁶⁹ Työväenarkiston kokoelmissa on Porin työväenyhdistyksen jäsenluettelot tallella, mutta Porissa nimenomaan varsinaisten jäsenten määrä oli hyvin pieni, esimerkiksi vuosina 1912–1918 19–44 jäsentä. Ammattiosastojen luetteloita sen sijaan on säilynyt vain hyvin hajanaisesti vuosilta 1910–1917. Reposaaren ty:n jäsenluettelot ovat tallella vain vuosilta 1905–1907. Muiden työväenyhdistysten jäsenistä ei ole tietoa. TA, Ptya ja Rtya.

⁷⁰ TA, Ptya kansio 18, ote Porin ty:n naisosaston jäsenluettelosta 31.12.1917. Esimerkiksi jäsenluettelon Hanna Rannikko olisi saattanut olla Johanna Rannikko, mutta koska asiasta ei ole varmuutta, ei häntä voinut laittaa ”uudeksi löydöksi” järjestäytyneiden joukkoon.

⁷¹ TA, Ptya kansio 18, tulitikkutehtaalaiden jäsenluettelot 1917.

keampi, sillä runsas neljännes⁷² poliittisesti aktiivisista naisista jätti erittelemättä liittymisajankohtansa. Varhaisimmat työväenliikkeen aktiivit olivat liittyneet naisosastoihin jo ennen suurlakkoa vuonna 1903. Järjestäytyneitä naisia oli tasaisesti kaikissa ikäluokissa, joten ikä ei osoittautunut tilastollisesti merkitseväksi tekijäksi tarkasteltaessa naisten järjestäytyneisyyttä.⁷³ Puolet nuorista alle 18-vuotiaista tytöistä oli työväenyhdistyksen tai ammattiosaston jäseniä. Muissa ikäluokissa työväenliikkeen kannatus vaihteli 63,2 %:sta 74,8 %:iin ja oli korkein 18–27 -vuotiaiden ryhmässä.

Varsinaisten jäsenmaksua maksaneiden henkilöiden lisäksi työväenliikkeen liepeillä liikkui runsaasti ns. hang around -tyyppisiä, jotka mielellään osallistuivat työväenyhdistyksen tarjoamiin vapaa-ajan rientoihin ja muutenkin suhtautuivat aatteeseen myötämielisesti.⁷⁴

2.5 Löyhämoraalisia?

Valkoisessa aikalaiskirjallisuudessa ja sanomalehdistössä punaiset naiset leimattiin huonoiksi naisiksi ja miesten tapaan heissä väitettiin olevan runsaasti suoranaista rikollista ainesta.⁷⁵ Syytettyjen aiemmat rikokset ovat nähtävissä papinkirjoissa ja ne todistavat päinvastaista. Tutkituista 267 naisesta nimittäin vain kuusi oli aiemmin tuomittu oikeudessa rikoksesta. 26-vuotias Hilda L. oli tuomittu kaksi vuotta aikaisemmin ensikertalaisena varkaudesta. Valtiorikosoikeudessa hänet tuomittiin kolmen vuoden ehdolliseen tuomioon. Pitempi rikosrekisteri kirkonkirjoista löytyi 32-vuotiaalta Ida E:lältä, joka oli tuomittu näpistyksestä, metsänraiskauksesta ja kahdesti paloviinan myynnistä. Valtiorikosoikeus langetti hänelle kahden vuoden ehdollisen kuritushuonerangaistuksen. Molemmille naisille paikalliset suojeluskunnat esittivät rangaistusta, vaikka kumpikaan ei ollut kuulunut punakaartiin. Idan kannalta raskauttavaksi osoittautui viljan ostaminen kupongeilla. Vilja oli punakaartin takavarikoimaa ja siten hän oli ”ryhtynyt varastettuun tavaraan”. Lisäksi hänen todettiin olleen ”suuri suunsoittaja ja väärin huhujen levittäjä”. Hildan suojeluskunta totesi lähteneen helsinkiläisten ”punikkien” matkaan pakoretkelle ja seurustelleen venäläisten sotilaiden kanssa, mistä seurauksena oli avioton lapsi.⁷⁶

26-vuotias Martta T. oli tuomittu jatkuvasta varastelusta vankilaan, josta hän oli vapautunut helmikuussa 1917. Sodan aikaan hän oli edelleen vailla kansalaisluottamusta. Hän ei osallistunut kaartin toimintaan, mutta avusti valtiopetosta ryhtymällä varastettuun tavaraan, mistä hänet tuomittiin vuodeksi vankeuteen.⁷⁷

⁷² 26,8 %.

⁷³ Khin neliö -testin $p=0,18$ eli $p>0,05$.

⁷⁴ Ks. Alapuro 2004, 102f.

⁷⁵ Ks. punakaartin miesten rikollisesta taustasta Klemetilä 1976, 151f, taulukkoliite 34.

⁷⁶ KA, vro 141/18 ja vro 142/787.

⁷⁷ KA, vro 143/320.

53-vuotias Johanna L. oli tuomittu aiemmin pahoinpitelystä, kavalluksesta, näpistyksestä, väärästä ilmiannosta ja varkaudesta. Suojeluskunnan tuoreessa muistissa oli myös hänen osallistumisensa edellisen vuoden mellakoihin Porissa. Sodan aikana hänen katsottiin yllyttäneen muita kapinaan. Niinpä suojeluskunta ehdotti hänelle ankarinta rangaistusta ja hän saikin kolmen vuoden ehdottoman tuomion.⁷⁸

Neljän lapsen 35-vuotias leskiäiti Rosa O. oli tuomittu aiemmin varkaudesta, näpistyksestä ja sikiön lähettämisestä. Sota-aikana hän toimi punakaartin sairaanhoitajana, mistä suojeluskunta toivoi hänelle lainmukaista rangaistusta. Tuomio oli kahden vuoden ehdollinen kuritushuonerangaistus.⁷⁹

59-vuotias Josefiina S. oli aiemmin tuomittu varastetun tavaran kätkenästä. Sota-aikana hän oli nimitelty suojeluskuntalaisia, minkä itsekkin tunnusti oikeudessa. Valtiorikosoikeus katsoi, ettei hän ollut aktiivisesti osallistunut kapinaan eikä nostanut syytettä häntä vastaan.⁸⁰

Aiemmin rikoksista tuomittuja naisia oli siis tässä joukossa vähän, vain 2,2 %. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että esimerkiksi Tampereen naisasekaartilaisistakin vain 2,7 % oli aiemmin tuomittu rikoksista.⁸¹ Molemmissa ryhmissä naisten rikollisuus oli siis huomattavasti vähäisempää kuin esimerkiksi Tampereen mieskaartilaisten keskuudessa, mikä kuvastaa hyvin rikollisuuden jakautumista sukupuolten välillä 1900-luvun alussa.⁸²

Vuosisadan vaihteessa Suomessa vallitsi yläluokan piirissä työläisnaisista usein käsitys, jonka mukaan ”työläisluokan naiset ovat jo syntyessään siveettömiä”. Nuorten maaltamuuttaneiden ja kokemattomien tyttöjen ajateltiin olevan yksinkertaisia ja helposti hyväksikäytettäviä.⁸³ Tämä ennakkokäsitys oli värittämässä myös punakaartiin kuuluneista naisista muotoutuvaa kuvaa. Suojeluskuntien lausunnoissa toteamukset ”ryssänmorsian” tai ”siveetöntä elämää viettänyt” esiintyivät toistuvasti.

Kirkko sääteli pitkään siveyskäsityksiä. Suomen laki noudatti 1900-luvun alussa vielä tiukkoja kristillisiä moraalikäsitelmiä: avioliiton ulkopuolinen sukupuolisuhte oli laitton. Salavuoteus oli kriminalisoitu aina vuoteen 1926 saakka, jolloin naimattomien henkilöiden välinen seksi tuli sallituksi. Naimisissa olevan henkilön avioliiton ulkopuolinen huorinteko sitä vastoin säilyi edelleen rangaistavana tekona lakiuudistuksen jälkeenkin. Oikeudellisten seuraamusten lisäksi lainrikkooja uhkailtiin kirkollisilla häpeärangaistuksilla.⁸⁴ Häpeä kohdistui kuitenkin yleensä langenneeseen naiseen. Miesten kohdalla avioliiton ulkopuolinen seksuaali-

⁷⁸ KA, vryö 17322.

⁷⁹ KA, vro 143/649.

⁸⁰ KA, vro 141/117.

⁸¹ Hoppu 2008b, 41.

⁸² Tampereen mieskaartilaisista tiedetään ainakin 12,2 % olleen rikoksista tuomittuja. 4,6 % kohdalla Tampereen mieskaartilaisista ei ole tietoa aiemmasta rikollisuudesta. Klemettilä 1976, 311. Miehet suorittivatkin tuohon aikaan huomattavasti enemmän rikoksia kuin naiset. Hoppu 2008b, 41.

⁸³ Lähtenmäki 1995, 122.

⁸⁴ Kontula 1993, 54f; Markkola 2002, 350f.

elämä oli nimittäin, jos ei julkisesti, niin ainakin kaikessa hiljaisuudessa sallittua.⁸⁵ Aviottomien lasten äidit olivat valkoisten silmissä huonomaineisia naisia, joiden moraalien he kyseenalaistivat. Jos nainen oli siveetön, katsottiin hänen kykenevän kaikkeen muuhunkin pahuuteen. Todennäköisesti tämän vuoksi osa äideistä jätettiin kuulusteluissa mainitsematta isättömät lapsensa, kuten edellä on jo kerrottu.

Oikeudenkäyntejä varten paikallisia suojeluskuntia pyydettiin arvioimaan syytettyjen moraalitilaa. Tarkkailun kohteena olivat naisten elämäntavat ja luonne. Siltilän mukaan ilman vakinaista työpaikkaa olevat ja epäsäännöllistä elämää viettävät naiset leimautuivat 1900-luvun alussa helposti siveettömiksi. Miehillä joutilas elämä hyväksyttiin naisia helpommin.⁸⁶ Työväenluokan naimattomilla naisilla vakinaisen työpaikan puuttumisen ilmeisesti nähtiin johtavan helposti prostituutioon ja irrallisiin suhteisiin. Suojeluskunta arvioi antamissaan subjektiivisissa lausunnoissa 57,7 % naisista viettäneen säännöllistä elämää.⁸⁷ Epäsäännöllistä, kuljeksivaa tai suoranaisesti moraalitonta elämää he totesivat viettäneen 26,2 %:n naisista. Lopuista heillä ei ollut tietoa. Huonon elämän viettämisellä tarkoitettiin etupäässä siveettömyyttä ja nimenomaan venäläisten kanssa seurustelua. Kaikista tutkituista 9,7 %:n (26 henkilöä) väitettiin olleen suhteessa venäläisten kanssa. ”Ryssänmorsian” oli usein lausunnoissa esiin tuleva ilmaus. Sen merkitys vaihteli hyvin laajasti. Ryssänmorsiameksi nimitetty saattoi todella seurustella venäläisen sotilaan kanssa, mutta toisinaan nimityksen saattoi saada osakseen viattomastakin kanssakäymisestä.⁸⁸ Sodan jälkeen näihin naisiin suhtauduttiin hyvin kielteisesti. Eräälläkin naisella oli suojeluskunnan mukaan säännölliset elämäntavat, mutta ”taipumus ryssään”.⁸⁹ Toisen elämäntavat taas luokiteltiin huonoiksi, koska hän naimisissa olevana naisena seurusteli paljon venäläisten matruusien kanssa.⁹⁰

Naisia syytettiin suojeluskuntien arvioissa muunkinlaisesta paheellisesta elämästä kuin haureellisuudesta, kuten suunsoitosta ja agitaatiosta:

”Elämänsä ijän kiihoittanut lapsia ja nuorisoa pahuuteen, samalla oli hän ihanneliiton perustaja”.⁹¹

Sodan jälkeen työväenliikkeen aktiivit epäilemättä arvioitiin elämäntavoiltaan huonoiksi. Monet valkoiset näkivät työväenliikkeen ja vallankumouksen välillä

⁸⁵ Sulkunen 1989a, 40; Koivunen 2005, 10.

⁸⁶ Siltilä 1996, 16. Siltilä on tutkinut 59:ää valtiorikosoikeudessa vuonna 1918 ehdottoman tuomion saanutta naista.

⁸⁷ Suojeluskunnille oli annettu nimenomaan ohjeet, joiden mukaan lausuntojen tuli olla objektiivisia. Kekkonen 1991, 62. Tähän ei kuitenkaan läheskään aina pystytty, vaan lausunnot olivat usein tunneperäisesti latautuneita, mikä vähentää varsinkin syytettyjen luonteesta ja elämäntavoista annettujen arvioiden luotettavuusarvoa.

⁸⁸ Ajan henkeä kuvaa hyvin *Suomen Kuvalehdessä* julkaistu tarina, jossa tyttö leimataan ryssänmorsiameksi tämän tanssittua työväentalolla venäläisen sotilaan kanssa. *Suomen Kuvalehti* nro 49, 6.12.1919, ”Ryssän morsian” (Yrjö Halme). Tarina oli kirjoitettu jo vuonna 1917. Vrt. Johnson 2000, 544. (Johnson kertoo aiheettomista kunnianloukkauksista.)

⁸⁹ KA, vro 143/635.

⁹⁰ KA, vro142/693.

⁹¹ KA, vro 8/450.

suoran yhteyden: työväenliike oli johtanut rahvaan harhaan ja usuttanut sen tarttumaan aseisiin.⁹²

Säännöllisen elämän viettäjäksi arvioiduistakaan kaikki eivät saaneet puhtaita papereita, vaan heitä syytettiin pikkurikollisuudesta. Seuraavanlaisia kommentteja esiintyi:

”Ei kulkuri, viinan keittäjä”⁹³

”Säännölliset [elämäntavat]. Ollut ikänsä mestarivaras, osannut pelastautua edes vastuusta.”⁹⁴

Kummallakaan mainituista naisista ei ole merkintää rikosrekisterissä, joten mitään pitävää näyttöä näille syytöksille ei ollut.

Suojeluskuntien tehtäviin kuului myös arvioida kunkin syytetyn luonne. Näissä arvioissa naisista löytyi enemmän moitteen kuin kiitoksen sijaa. Liki puolet, 49,4%, naisista arvioitiin kiivaiksi, lakkoon yllyttelijöiksi tai muuten luonteeltaan huonoiksi.

”Kiivas ja ilkeä suunsoittaja. Uhkaillut aina, että ”lahtarit” tapetaan.”⁹⁵

”Hyvin avosuinen, haukkunut toisinajattelijoita, joita epäili eri puolueen kannattajiksi.”⁹⁶

”Paikkakunnan pahin akitaattori.”⁹⁷

”Kiivas ja laiska. Tyttöpaikan hoitajana toiminut 15 vuotta. Pitänyt luonaan aina nuoria tyttöjä ja kasvattanut niistä ilotyttöjä.”⁹⁸

”Yllyttelijä pahinta lajia. Pakottanut miehensä kaartiin.”⁹⁹

”Hurja muija, hoiti kotinsa hyvin, kiivas kiihottaja”¹⁰⁰

”Kiivas ja raaka, kiihkeä yllyttelijä ja väkivaltainen. Yhteiskunnan järjestykselle aina vaivaksi. Ei ole ollut missään erityisessä työssä, vaan harjoittanut epäsiiveä elämää ja kaikenlaista rikosta sekä aina petkuttanut ihmisiä. Tunnettu kaupungilla kurjaksi Hannaksi.”¹⁰¹

”Rauhallinen, mutta salaisia juonia täynnä, likainen ja laiska sekä kaikkiin pahuuteen yllyttäjä ja edelläkävijä.”¹⁰²

”Haureellinen, perinyt sen äidiltään. Ei ole koskaan töitä tehnyt.”¹⁰³

⁹² Moraalittomuutena ja epäsiiveänä käytöksenä nähtiin myös uskonnon ja kirkkojen häpäisy, jota edusti mm. alttarilla tanssiminen. Yhdenkään porilaisen tai ulvilalaisen naisen ei todettu syyllistyneen uskonnon riinaamiseen. Näitäkin tapauksia kuitenkin esiintyi muualla Suomessa. Ks. lähemmin Siltala 1996, 16f.

⁹³ KA, vro 7/502.

⁹⁴ KA, vro 56/255.

⁹⁵ KA, vro 141/19.

⁹⁶ KA, vro 142/400.

⁹⁷ KA, vro 142/788.

⁹⁸ KA, vro 6/351.

⁹⁹ KA, vro 33/177.

¹⁰⁰ KA, vro 39/253.

¹⁰¹ KA, vro 17322.

¹⁰² KA, vro 20898.

¹⁰³ KA, vro 20491.

”Kiivas” oli usein toistuva adjektiivi arvioissa, mutta se johtunee lausuntokaavakkeen sanamuodosta. Siinä nimittäin nimenomaan kysyttiin, onko syytetty kiivas vai rauhallinen, työteliäs vai lakkoihin yllyttäjä. Moni (N=17) kiivaaksi todettu nainen kuitenkin todettiin ahkeraksi työntekijäksi. Pahasta luonteesta huolimatta riuskalle työntekijälle annettiin ansaittu kehu. Eräskin nainen todettiin ”tulikiukkuiseksi”, mutta työteliääksi alaiseksi.¹⁰⁴ Myös Siltala on tullut omassa tutkimuksessaan samansuuntaisiin tuloksiin todeten, ettei ”huono” nainen välttämättä ollut suojeluskunnan silmissä laiska.¹⁰⁵

Rauhallisiksi arvioitiin 33,7 % naisista. Heitä ei yleensä kommentoitu sen enempää kuin todettiin mahdollisesti myös hyväksi työhmisiksi. Rauhallisten joukossa oli ainoastaan kolme henkilöä, jotka todettiin laiskoiksi. Loppujen naisten eli 14,6 %:n osalta suojeluskunnan luonnearvio puuttuu.¹⁰⁶ Näissä tapauksissa suojeluskunnan lausunto puuttuu kokonaan tai sitten he eivät ole katsoneet tuntevansa syytettyä riittävän hyvin voidakseen arvioida tämän luonnetta. Kahden kohdalla myönnettiinkin suoraan, että syytetty oli asunut vasta vähän aikaa paikkakunnalla, joten luonteesta ei ollut tietoa.¹⁰⁷

Punakaartia rintamille seuraavat naiset kuvattiin usein huonoiksi ja kevytkenkäisiksi naisiksi. Lappalainen toteaa, että punakaartien sanitääriosastoissa oli mukana myös naisia, jotka olivat mukana ”selvästi muista syistä kuin haavoittuneita hoitaakseen”, jolloin rintamajohto oli ajanut heitä pois ensiavusta.¹⁰⁸ Erään tutkitun naisen kohdalla suojeluskunnan lausunnossa luki vihjailevasti, että syytetty oli toiminut kaartin ”sairaanhoitajana”. Lainausmerkit sairaanhoitaja-termin ympärillä vähintäänkin kyseenalaistavat sanan merkityksen ja antavat ymmärtää syytetyn olleen huono nainen. Toisessa kohtaa lausuntoa lukeekin naisen ”eläneen haurellista elämää harjoittamalla” jo ennen sotaa.¹⁰⁹ Punaisista sairaanhoitajista lähti kiertämään muitakin kyseenalaisia tarinoita, josta esimerkkinä olkoon seuraava kapteeni Koljosen kertomus. Hän kuvasi porilaisia punaisia naisia muistelmissaan 1930-luvulla seuraavasti:

”Varsinkin porilaiset punakaartilaisnaiset osottivat suurta raakuutta. Ollessani kerran lyseolla kuulustelussa, jota suoritti eräs Valli niminen päällikkö, tuli samaan huoneeseen muutamia punaisten ”punaisen ristin sisaria”, jotka nähtävästi minua huomaamatta vaativat revolvereja, ettei ”haavoittuneita lahtareita tarvitse tappaa puukolla”, kuten siihen asti. – Kävin myöskin Porin ruumiiden-avaushuoneella katsomassa Noormarkun-Porin

¹⁰⁴ KA, vro 7/495.

¹⁰⁵ Siltalan tutkimuksessa (1996, 16) naisista oli arvioitu puolet, miehistä jopa 2/3 laiskoiksi. On huomattava, että Siltala on tutkinut ehdottoman tuomion saaneita henkilöitä, joten nämä ovat suojeluskunnan silmissä olleet punakaartilaisista pahimpia. Vrt. tässä tutkimuksessa on mukana naisia, jotka saivat niin ehdottomia, ehdollisia kuin vapauttaviakin tuomioita.

¹⁰⁶ Kuuden (2,2 %) naisen kohdalla suojeluskunta ei osannut päättää, ovatko naiset kiivaita vai rauhallisia. Joko lausunnoissa luki ”puolivälinen” tai sitten lausuntoja oli annettu kaksi, joissa oli risteävä mielipide. Näistä aina ensimmäisessä luki kiivas ja jälkimmäisessä rauhallinen. Tästä lientymisestä herää kysymys, kuinka helposti heti sodan päätyttyä vihan vimmassa annetuissa lausunnoissa syytetty oli leimattu kiivaaksi.

¹⁰⁷ KA, vro 101/170 ja vro 141/742.

¹⁰⁸ Lappalainen 1977, 17f. Todettakoon, että myös valkoisten puolella esiintyi paheksuntaa herättäviä ilmiöitä, kuten juoppoutta, varkauksia ja veneerisiä tauteja. Paavolainen 1967, 205.

¹⁰⁹ KA, vro 48/576.

välillä murhattujen Ahlströmin konttorihenkilöiden ruumiita. Ruumishuoneella kulki yhtenäin ryhmiä punikkiakkojen tympäisestä roskalaumasta ilman muuta tehtävää kuin häväistä tuon katalan murhatyön uhrien ruumiita.”¹¹⁰

Koljosen purkaus osoittaa, että punaisia aseettomiakin naisia kohtaan tunnettiin vihaa yhä edelleen kahdenkymmenen vuoden jälkeen. Mitään todisteita ei ole siitä, että punaiset sairaanhoitajat olisivat tappaneet Porissa hoidettavinaan olleita valkoisia.

Yhtäkään tutkituista naisista ei oltu rippikirjojen mukaan tuomittu irtolaisuudesta tai prostituutiosta. Ainakaan porilaisten ja ulvilalaisten naisten kohdalla valkoisten puheet punaisten suuresta rikollisesta aineksesta eivät muutenkaan pitäneet paikkaansa. Suojeluskuntien lausunnoissa esiintyi myös liioittelua. Erkki Hämäläinen on Lahden asekaartissa toimineiden naisten osalta tullut samaan tulokseen ja todennut, että valtaosa näistä oli kunnollisia ja elämäntavoiltaan säännöllisiä nuoria työläisiä. He olivat ”punaisten henkisesti ja aatteellisesti kestäväntä ja aktiivisinta ainesta”, joista suojeluskuntien antamat lausunnot ”kaikkein villeimpinä” olivat liioiteltuja.¹¹¹ Nämä vihan vimmassa annetut suojeluskuntien lausunnot lisäsivät omalta osaltaan vettä siihen myllyyn, joka jauhoi myyttiä punaisten naisten raakuudesta.

¹¹⁰ KA, Pk 869/5 kapteeni A.E. Koljosen muistelmat. Koljonen kirjoitti muistelmansa vuonna 1936 Mannerheimin määrätessä kantahenkilökunnan kirjoittamaan ylös muistelmansa vapaus- ja heimosodista.

¹¹¹ Hämäläinen 1983, 117.

3 TOIMINTA SOTA-AIKANA

3.1 Punaisen vallan alaista arkea keväällä 1918 ja miten siihen päädyttiin

Sisällissodan syttymiseen ja kulkuun vaikuttivat osaltaan vuoden 1917 tapahtumat, jotka kiristivät työväenluokan ja porvariston välejä myös Satakunnassa. Venäjän vallankumouksen jälkeen keväällä 1917 Porin ja Ulvilan alueella työväki ryhtyi vaatimaan erinäisiä uudistuksia mielenosoitusten voimin. Pikaista muutosta haluttiin ensinnäkin järjestyksen ylläpitoon, sillä venäläisten käytyreinä pidetyt santarmit ja poliisit haluttiin korvata omilla miehillä. Kunnallisen miliisin avuksi perustettiin kevätkesällä työväen järjestyskaarteja Porin kaupunkiin ja maalaiskuntaan. Ulvilan kansalaiskokouksissa puolestaan vaadittiin virkamiesten erottamista. Lisäksi koko alueella työläisten osuutta haluttiin kasvattaa kunnallisissa elimissä. Tampereen esimerkkiä noudattaen työväestö onnistuikin kasvattamaan osuuttaan Porin kaupunginvaltuustossa kesken kauden. Kaupunginvaltuustoa laajennettiin 18 paikalla ja kaikki paikat menivät sosialidemokraateille ilman porvarillisten puolueiden vastustusta. Polttava muutoksen tarve oli myös elintarvelautakunnissa, joiden ei katsottu ymmärtävän köyhien kuntalaisten todellisia tarpeita ja niiden kokoonpanoja laajennettiin. Elintarvikepulpan ohella kasvava työttömyys kärjisti oloja ja valmisti maaperää tuleville punakaartien rekrytoinneille.¹

Merkittävä työväestön sosiaalinen tavoite oli työajan lyhentäminen kahdeksaan tuntiin. Teollisuusalalla sopuun päästiin nopeasti, mutta maatalouden piirissä työnantajien vastustus johti väkivaltaisiin lakkoihin muutamilla suurtiloilla. Sekä työväestö että maanomistajat perustivat omia järjestyskuntiaan turvaamaan omia etujaan Ulvilaan sekä Porin kaupunkiin ja maalaiskuntaan. Lakot saatiin lopulta soviteltua valtiovallan lähettämän edustajan toimesta, mutta syntynyt kauna ei unohtunut ja perustetut järjestyskunnat tulivat jatkamaan toimintaansa myöhemmin. Marraskuun suurlakko sujui seudulla rauhallisemmin. Punakaartit alkoivat

¹ Porin maalaiskunnassa kuntakokous uudisti elintarvelautakunnan kokoonpanon kansalaiskokousten vaatimusten mukaisesti. Samoin Ulvilassa lautakunnan kokoonpanoa laajennettiin maaliskuussa 1917. Innamaa 1968, 309; Honkanen 2000, 21, 25, 35; Saarinen 1972, 686f.

järjestäytyä maaseudulla ja ottivat kaupungissa vallan erottaen poliisimestarin ja komisariat viroistaan, mutta verisiltä yhteenotoilta vältyttiin, koska suojeluskunnan jäsenet antoivat vangita itsensä ryhtymättä vastarintaan.² Porin punakaarti päätettiin säilyttää toimintavalmiudessa, kunnes työväestön muutkin vaatimukset saataisiin toteutettua, mutta korostettiin, että aseisiin tartuttaisiin vain itsepuolustukseksi.³

Miten runsaasti tämän tutkimuksen naiset osallistuivat vuoden 1917 lakkoihin ja tulivat siten ärsyttäneeksi vastapuolta? Suojeluskuntien antamissa lausunnoissa noin joka viides leimattiin selkeästi lakkoilijaksi tai lakkoon yllyttäjäksi. Esimerkiksi ulvilalaisen Marjaana Lindforsin todettiin olleen lakossa kesällä, samoin Emma Pihlajan kuulustelupöytäkirjassa todetaan hänen osallistuneen Sunniemen lakkoretelöihin kesällä 1917.⁴ Johanna Lehden kohdalla arvio oli hyvin jyrkkä, sillä hänen todettiin olevan kiivas, raaka ja väkivaltainen yllyttäjä, joka on ”yhteiskunnan järjestykselle aina vaivaiksi”.⁵ Työnantajilla oli lakkolaisista usein hyvin kielteinen kuva ja tämän näkemyksen he pääsivät tuomaan julki keväällä 1918, kun suojeluskunnat kysyivät heiltä arviota työntekijästä valtiorikosoikeuden lausuntoa varten.

Marraskuun suurlakon jälkeen yhteiskunnallinen epäjärjestys oli vielä valloillaan. Porissakin sattui pari välikohtausta, mm. kaupunginvaltuuston pidättäminen joulukuun alussa. Porin työväenneuvosto tuomitsi yksimielisesti kaiken anarkian ja Turussa joulukuun puolivälissä tapahtuneiden mellakoiden ja ryöstöjen jälkeen se kehotti paikallista järjestäytyneitä työväkeä kaikin keinoin estämään samanlaisen kehityksen Porissa, sillä ”maan työväestölle ovat anarkistiset teot tuhoisia vieläpä silloinkin kun niihin yllyttävät työläisluokan jäseniä omat voimat”.⁶ Kun eduskunta 6.12.1917 julisti Suomen itsenäiseksi, hallitus katsoi levottomuuksien vuoksi maan tarvitsevan tiukkaa järjestysvaltaa tilanteen rauhoittamiseksi. Tiukan äänestyksen jälkeen se sai 13.1. eduskunnalta valtuudet julistaa suojeluskunnat maan virallisiksi järjestyksenvalvojiksi. Sosialidemokraatit varoittivat päätöksen johtavan kansalaisotaan, sillä radikaali osa työväenliikkeestä ei alistuisi ”lahtarikaartien” armoille.⁷ Porilainen *Sosialidemokraatti* kirjoitti päätöksestä kitkerään sävyyn ja

² Innamaa 1968, 309–315; Saarinen 1972, 683–688; Honkanen 2000, 13–20. Ulvilassa aseiden ja elintarvikkeiden takavarikoinnit johtivat muutamiin selkkaustapauksiin, mutta niissäkin vältyttiin vakavammilta seurauksilta. Ks. lisää Honkanen 2000, 38–41.

³ *Sosialidemokraatti* 28.11.1917 ”Porin työväenkaartille. Kaarti säilytettävä ja sen jäsenten tarkailtava (sic.) tapah-tumia”; Kaukamaa 1933, 299f.

⁴ KA, vro 99/172 ja vro 142/790.

⁵ KA, vryö 17322. Suojeluskuntien lausuntoihin tulee suhtautua tietyllä varauksella, sillä niissä oli myös ylilyön-tejä. Esimerkiksi Amanda Lehtonen arvioitiin kiivaaksi henkilöksi, joka otti osaa lakkoihin aina ensimmäisenä. Todellisuudessa hän ei ollut työssä, vaan hoiti miehensä taloutta ja kasvattipoikaa kotona, joten lakkoilija hän ei voinut olla. Ainakin tältä osin lausunto on virheellinen. Kielteisen leiman hän sai oltuaan syksyllä mukana Porin poliisikamarin mellakassa. Esikunta kuvasi hänen osuuttaan seuraavasti: ”viime syksynä ollut poliisikamarin mellakassa yllyttäjä. Tunki ensimmäisenä poliisilaitokseen. Agiteerasi ja yllytti tappamaan kaikki vanhat poliisit ja lupasi itse tappaa poliisikonstaapeli Viitasen, jos muut eivät sitä tee.” Suojeluskunta totesi hänen jatkaneen yllytystoimintaansa vielä sodan aikanakin ja esitti hänelle kaikkein ankarinta tuomiota. KA, vro 39/246. Tässä tapauksessa näkyy selkeästi, miten myös vuoden 1917 tapahtumat vaikuttivat esikuntien lausuntoihin.

⁶ TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, Työväenneuvoston kokous 19.12.1917.

⁷ Salkola 1985a, 56–58; Kaukamaa 1933, 290–296.

uumoili levottomuuksien syntyä. Samalla se kuitenkin julkaisi kirjoituksia, joissa kehoitettiin harkitsemaan tarkkaan, tuleeko vallankumouksen tielle lähtä.⁸ Vielä tammikuun 23. päivä lehti julkaisi Hannes Ryömän kirjoituksen, jossa tämä totesi, että aseistettujen sotilaallisten järjestöjen syntymistä työväestön keskuuteen ja puolueen yhteyteen olisi tullut välttää kaikin tavoin. Ryömä ei uskonut työväen voivan voittaa aseellista yhteenottoa, koska arvioi, ettei puolueen äänestäjistä puoletkaan olisi taistelun kannalla ja lisäksi yläluokalla olisi paremmat materiaaliset valmiudet voittaa sota.⁹

Tilanne kiristyi. Vakituinen suojeluskunta palasi Poriin ja majoittui Raatihuoneelle tammikuun 25. päivänä. Porin työväenneuvosto reagoi tähän välittömästi ja kritisoi Raatihuoneen miehitystä ankarasti ja katsoi, ettei sinne ole sopivaa sijoittaa minkäänlaisia aseellisia joukkoja. Raatihuoneen ympäristö muodostui pian suojeluskunnan tukikohdaksi, sillä vapaaehtoisen suojeluskunnan vartijoita sijoitettiin lähellä sijaiseviin lyseoon, teatteriin, hotelli Otavaan ja Junneliuksen palatsiin. Työväenneuvostossa Oskar Leivo neuvoi suhtautumaan tilanteeseen maltillisesti ja halusi neuvoston antavan paikalliselle järjestyneelle työväestölle kehotuksen kylmäverisyyden säilyttämiseksi, jotta tilanne ei riistäytyisi käsistä. Hänen ehdotuksensa kuitenkin hylättiin, koska enemmistö neuvoston jäsenistä katsoi, ettei aika ole nyt sellaiseen sopiva. Punakaarti keskitti joukkonsa Porin työväentalolle ja 27.1. se vaati suojeluskunnan joukkoja luovuttamaan aseensa. Suojeluskuntalaiset pelkäsivät paikkakunnalle sijoitettujen venäläisten joukkojen tukevan punakaartia ja päättivät paeta pohjoisen suuntaan Kankaanpäähän, jonne valkoisten tiedettiin kokoavan joukkojaan. Punaiset alkoivat liikehtiä Porin maalaiskunnassakin 26.1., ja kaksi päivää myöhemmin valkoiset pakenivat pohjoiseen liittyäkseen siellä armeijaan. Myös punaisten miehittämän alueen keskelle jääneet Ulvilan suojeluskuntalaiset siirtyivät Kankaanpäähän pari päivää myöhemmin tammikuun 30. päivänä. Näin punakaarti sai Porin ja Ulvilan haltuunsa ilman taistelua.¹⁰

Siviilit saivat elää suhteellisen rauhassa, sillä rintamat eivät sodan aikana ylittäneet Ulvilaan ja Porin kaupunkiin¹¹. Yksi huomattava sotilaallinen välikohtaus seudulla kuitenkin sattui helmikuun alussa. Porin maalaiskunnassa sijaitsevaan Pietniemen Vanhaankartanoon oli linnoittautunut joukko valkoisia.¹² Talossa oletettiin

⁸ *Sosialidemokraatti* 15.1.1918 ”Porvarit pelaamassa uhkapeliä”, 16.1.1918 ”Köyhälistön voimat kokoon. Senaatti aikoo hyökätä lahtarivoimalla työväenluokkaa vastaan!”, ”Kehittykö tilanne vallankumoukseksi?” 17.1.1918 ”Kehittykö tilanne vallankumoukseksi? Jatkomietteitä”, 18.1.1918 ”Kehittykö tilanne vallankumoukseksi? Jatkomietteitä” (Y.S.).

⁹ *Sosialidemokraatti* 23.1.1917 ”Mietteitä vallankumousajan tapahtumain johdosta IV. Kaartien synty. Vaalit.” (H.R.)

¹⁰ KA, VSHK, F121/1, Porin, Porin maaseurakunnan ja Ulvilan papiston kertomuksia; KA, VSHK, F121/11 Porin suojeluskunnan kertomus; TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, Työväenneuvoston kokoukset 26.1.1918 ja 27.1.1918; Kaukamaa 1933, 320–330.

¹¹ Porin maalaiskunnan puolella Ruosniemessä käytiin taistelu punaisten vetäytyessä 11.4. kohti etelää. KA, VSHK, F 121/1 Porin maaseurakunnan papiston kertomus; KA, Pk 869 Eino Kalpan muistelmat; Saarenheimo 1919, 137–140.

¹² Vanhankartanon maatilalla oli jo edellisenä kesänä mellakoitu, minkä seurauksena työväkeä oli pidätetty. Aseellinen yhteenotto syntyi, kun työväki yhdessä venäläisten sotilaiden kanssa tunkeutui poliisivankilaan vapauttamaan pidätettyjä. KA, VSHK, F 121/11 Porin suojeluskuntakertomus; Saarenheimo 1919, 17f. Vanhankartano oli työläisten vihaama siis jo ennen sisällissotaa.

lisäksi olevan runsaasti aseita, minkä vuoksi punakaarti lähti valtaamaan kartanoa. Vuorokauden taistelun jälkeen piiritys päättyi ja valkoiset antautuivat. Heidät kuljetettiin suurella väkijoukolla ja metelillä kaartin päämajalle Porin lyseoon. Osa pakotettiin kulkemaan pakkasessa avojaloin ja muutamia haavoitettiin pistimillä. Meluavassa saattojoukossa oli mukana myös runsaasti naisia, joiden kuvattiin 'pitäneen suurta suuta'. Olemattoman kuulustelun jälkeen yksitoista vangittua miestä ammuttiin koulun pihamaalla.¹³ Antautuneiden miesten ampuminen kuohutti mieliä paitsi valkoisten, myös punaisten keskuudessa. Sekä Porin työväenneuvosto että venäläiset upseerit tuomitsivat tapahtuneen ja vaativat syyllisten rankaisemista. Myös *Sosialidemokraatti* paheksui syvästi tapahtunutta artikkelissaan "Vanhasta-kartanosta otettujen wankien teurastaminen".¹⁴

Vallanvaihto löi leimansa siviilien elämään. Punakaarti alkoi luonnollisesti huolehtia alueen valvonnasta ja suoritti kotietsintöjä aseiden takavarikoimiseksi Porissa, Porin maalaiskunnassa ja Ulvilassa. Koko alueen vallankumouksellinen keskusjohto sijoittui Porin kaupunkiin. Maalaiskunta oli tässä suhteessa tapahtumista sivussa.¹⁵ Helmikuun 2. päivänä Porin punaisen kaartin esikunta ilmoitti, että kaupungissa vallitsee kello 21 jälkeen ulkonaliikkumiskielto. Vain punakaartin jäsenillä ja lupalipun itselleen hankkineilla oli oikeus liikkua ulkona myöhemmin.¹⁶ Puhelin- ja lennätinlaitos siirtyivät punaisten hallintaan ja koulut suljettiin. Rautateitä ja risteyskohteita valvottiin ja ilman kaartin myöntämää lupalappua ei kunnan rajoja saanut ylittää. Elintarvikkeiden ja varusteiden pakko-ottoja tehtiin tehtaissa, liikkeissä ja maatiloilla.¹⁷ Kaartilaisten varustamiseksi vaatetusliikkeet, muun muassa Taimin nahka- ja jalkinekauppa, joutuivat helmikuussa takavarikoinnin kohteeksi.¹⁸ Jotkut liikkeet, kuten räätälinverstaat, siirtyivät kokonaisuudessaan punakaartin hallintaan, jolloin myös niiden henkilökunta siirtyi punakaartin palkkalistoille.¹⁹ Jotkut suurista tiloista julistettiin valtion omaisuudeksi, koska niiden valkoiselle puolelle siirtyneet isännät eivät kuulutuksesta huolimatta suostuneet tulemaan vallanku-

¹³ KA, VapSA V, Tampereen keräyspiirin kokoelma A. Valkoisten asiakirjoja, 219a, Porin suojelusvartion esikunnan kirje 16.9.1918 kansallisarkiston asiamies K. Kaukovallalle; KA, VSHK, F 121/1 Porin maaseurakunnan papiston kertomus; Kaukamaa 1933, 397–405; Saarinen 1972, 691; Castrén 1926, 48–50; Solimo 1968, 36.

¹⁴ TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, Työväenneuvoston kokous 7.2.1918; *Sosialidemokraatti* 8.2.1918 "Vanhasta-kartanosta otettujen wankien teurastaminen".

¹⁵ KA, VSHK, F 121/1 Porin maaseurakunnan papiston kertomus.

¹⁶ *Sosialidemokraatti* 5.2.1918 "Porin kaupungin asukkaille" (Punasen Kaartin esikunta).

¹⁷ KA, VSHK, F 121/11 Porin kaupungin ja maaseurakunnan suojeluskuntakertomukset; KA, VSHK, F 121/1 Porin maaseurakunnan papiston kertomus; Saarinen 1972, 689f; Honkanen 2000, 48. Takavarikointeihin osallistumisesta rangaistiin sodan jälkeen hyvin ankarasti. Ks. Rantatupa 1983, 122. Porin maalaiskunnassa elintarvelautakunta oli ylittänyt valtuutensa oikeuttamalla punakaartilaisia ottamaan talonomistajilta ruokaa ja muita tarvikkeita ilman korvausta. Tätä asiaa puitiin sodan jälkeen tarkkaan. PkA, Porin maalaiskunnan kuntakokousten pöytäkirjat 1910–1918 Ca 4, kuntakokous 24.9.1918. Tikan ja Arposen mukaan sodan jälkeen monelle juuri takavarikot, aseettomien uhkailu ja väkivaltainen kohtelu muodostuivat olennaisemmaksi kuin itse sota ja sen tuhot. Ks. Tikka & Arponen 1999, 320.

¹⁸ KA, Pk 869/6 Eino Lehtosen muistelmat.

¹⁹ KA, vro 143/806, vro 141/177.

mousoikeuden eteen.²⁰ Usein palkolliset jäivät näihin taloihin hoitamaan entisiä tehtäviään, vaikka isäntä oli vaihtunut:

Selma Koskinen, 31 v., oli palvelijana Kuurin talossa. Punakaartin vallattua tilan maaliskuun 3. päivänä hän jäi entiseen toimeensa. Punakaarti maksoi hänelle ruuan lisäksi 50 markkaa kuukausipalkkaa, jonka hän ehti saada kerran ennen punaisten vetäytymistä. Korotus oli melkoinen entiseen 225 markan vuosipalkkaan verrattuna. Punaiset veivät talosta kaartin tarpeisiin maitoa, viljaa, heinää ja lihaa, muuten Koskisen mukaan tuona aikana talossa ei juurikaan työtä tehty. Punakaartin paetessa 12.4. Koskinen katsoi asemansa turvalliseksi ja jäi taloon odottamaan valkoisten tuloa. Hänen toimensa taloudenhoidossa olivatkin kaartin hyväksi epäilemättä vähäiset, mutta raskauttavamaksi osoittautui varastetun tavaran kätkeminen, josta hän sai kolmen vuoden ehdottoman tuomion.²¹

Valta kunnallishallinnossa siirtyi punaisille Porin seudulla ensimmäiseksi Ulvilassa helmikuun puolivälissä. Koolle kutsutussa kuntakokouksessa 15.2.1918 Ulvilan sosiaalidemokraattisen kunnallisjärjestön edustajat ilmoittivat heti tilaisuuden alussa järjestönsä päättäneen ottaa Ulvilan kunnallisten asioiden hoidon työväestön käsiin. Istuva kunnan esimies syrjäytettiin, ja puheenjohtajaksi nostettiin sosialistien oma edustaja.²²

Porissa ja Porin maalaiskunnassa punaiset toimivat verkkaisemmin ja ottivat kunnallisvallan haltuunsa vasta maaliskuun loppupuolella.²³ Porissa Porin työväen-neuvosto tiedusteli kaupungin hallinnon toimeenpanevalta elimeltä, rahatoimikamarilta, 16. helmikuuta, tahtooko se jatkaa toimintaansa entisellä kokoonpanolla noudattaen Suomen Kansanvaltuuskunnan säätämiä lakeja. Vastaus oli kielteinen. Rahatoimikamari sai tämän jälkeen jatkaa toimintaansa kuitenkin vielä yli kuu-kauden, sillä punaiset asettivat uuden valtuuston vasta 21.3. Viikkoa myöhemmin valtuuston nimeämä uusi rahatoimikamari syrjäytti vanhan.²⁴

Vuoden 1917 uusi kunnallislaki oli poistanut esteet naisten pääsemiselle kunnallisiin luottamustoimiin, mutta laillisiin valtuustoihin naiset eivät vielä olleet ehtineet. Punaiset ottivat heidät nyt mukaan kunnallishallintoon, ja Porissa naisille myönnetty neljä paikkaa olivat edistyksellisiä, sillä koko maassa uudistuksen kanssa lähdettiin liikkeelle melko varovaisesti.²⁵ Porin työväenneuvoston maalis-

²⁰ Tämä valtion omaisuudeksi joutuminen koitui Porin maaseurakunnan kirkkoherran mukaan tilojen pelastukseksi, koska silloin ne säästyivät suuremmilta tuhoilta. Esimerkkinä hän toteaa, että Vanhankartanon karjaa ei teurastettu suuressa määrin. KA, VSHK, F 121/1 Porin maaseurakunnan papiston kertomus. Tämä ei aina pitänyt paikkaansa. Lähtiessään pakomatalle punaiset usein ryöstivät ja hävittivät valtaamiensa talojen omaisuutta. Esimerkiksi Kuurin talo ryöstettiin lähes tyhjäksi. KA, vro 38/245. Maatiloille tehdyistä takavarikoinneista ks. esim. Sunniemen kartanoon kohdistuneet pakko-otot KA, VSHK, F121/18 Antti Mäen kertomus: Kapinamuis-toja Sunniemeltä 1918. Myös tämän kartanon punaiset lopulta ottivat hallintaansa huhtikuun 9. päivänä lukuisten takavarikoiden jälkeen.

²¹ KA, vro 38/245.

²² *Sosiaalidemokraatti* 17.2.1918 ”Ulvilassa kunnallinen valta otettu työläisten käsiin”.

²³ PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, 88; Piilonen 1982, 103, 135.

²⁴ PkA, Porin kaupungin rahatoimikamarin pöytäkirjat 1918 Ca 38, rahatoimikamarin kokous 18.2.1918 ja rahatoimikamarissa tehty pöytäkirja 28.3.1918; TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, Työväenneuvoston kokoukset 7.2.1918 ja 18.2.1918; *Sosiaalidemokraatti* 22.3.1918 ”Porin kaupungin valtuutettujen kokous”.

²⁵ Piilonen 1982, 314; Piilonen 1988, 44. Naisten lukumääristä valtuustoissa eri puolella Suomea ks. Piilonen 1982, 314, 419–424.

kuussa asettamassa Porin kaupunginvaltuustossa toimivat Fanny Ahlfors, Aino Forsten, Tekla Johansson ja Hilma Laine. Aino Forsten valittiin toimimaan myös rahatoimikamarin jäsenenä.²⁶ Kullakin naisella oli jo ennestään pitkä poliittinen kokemus, sillä Ahlfors, Johansson ja Laine olivat kukin toimineet Porin sosialidemokraattisen naisyhdistyksen puheenjohtajina ja Forsten saman yhdistyksen sihteerinä.²⁷

Ulvilassa uuden kuntakokouksen ensimmäisenä tehtävänä oli pikainen hätäaputoiden lisääminen lainan ja valtionavun turvin.²⁸ Työttömiä oli jo vuoden alussa ollut lääninhallitukselle toimitetun tilaston mukaan 1226.²⁹ Työttömyys oli lisääntynyt myös Porissa, missä työttömiksi ilmoittautuneiden naisten määrä oli helmikuussa kasvanut yli 450:een. Tilanteen odotettiin vielä pahenevan, sillä naisvaltaisten puuvilla- ja tulitikkutehtaiden epäiltiin raaka-ainepulan vuoksi vähentävän työntekijöitään lähiaikoina. Tämä heijastuisi myös Porin maalaiskunnan ja Ulvilan työllisyystilanteeseen, koska sieltä kävi naisia töissä näissä suurtehtaissa. Hädänalaisten naisten tilannetta pyrittiin helpottamaan niin, että kunnallisella työtuvalla kunkin naisen päivittäinen työtuntimäärä laskettiin kahdeksasta kuuteen tuntiin, jotta useammalle riittäisi töitä. Tämä supistus katkerointi vanhoja työntekijöitä, sillä entinenkään päiväpalkka ei ollut ollut suuri; 5,60 mk.³⁰ Uudistuksen jälkeen tulot romahtivat 25 prosentilla. Sosialidemokraatit syyttivät kaupungin porvarijohtoa huonosta asian hoidosta ja lupasivat puuttua asiaan kunhan saavat kunnallisvallan käsiinsä. Sosialidemokraatit joutuivat kuitenkin huomaamaan, että käytössä ei ollut varoja, joilla tilannetta olisi pystytty ratkaisevasti parantamaan. Sodan sytyttyä olivat nimittäin ne pankkiliikkeet, joissa kaupungin varat olivat, sulkeneet konttorinsa. Sosialidemokraatit tekivät aloitteen, jotta anottaisiin avustusta eduskunnan hätäaputoita varten myöntämisestä määrärahoista. Suomen Kansanvaltuuskunta myönsikin Porin kaupungille 100 000 markan avustuksen ja samansuuruisen lainan hätäaputoita varten, mutta tästä huolimatta tilannetta naisten työtuvalla ei saatu kohennettua. Naisille maksettiin edelleen palkkaa

²⁶ PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, 90.

²⁷ Kontula 1954, 67; Laine 1924, 13f. Forstenin mies Verner oli ollut perustamassa punakaartin lentävää tiedusteluosastoa Poriin syksyllä 1917. Merkittävän asemansa vuoksi hän katsoi parhaaksi poistua maasta ja pakeni huhtikuussa vaimoineen Venäjälle. KansA, 6B Paavo Nyström; Kontula 1954, 28. Hilma Laine tuomittiin valtiotrikosoikeudessa avunannosta valtiopetokseen. Laine oli lisäksi toiminut vallankumousoikeuden jäsenenä, minkä perusteella hän sai tuomionsa. KA, vryö 8395. Ahlfors ja Johansson eivät kunnallishallinnollisista tehtävistään joutuneet oikeuteen.

²⁸ *Sosialidemokraatti* 17.2.1918 ”Ulvilan kunnan hätäaputyöt”.

²⁹ Piilonen 1982, 273. Piilonen mukaan pakkomobilisoinnein punaiset pyrkivät paitsi vahvistamaan kaartiaan myös helpottamaan vallitsevaa työttömyystilannetta saamalla parhaassa työiässä olevat miehet pois hätäaputoista. Hätäaputoihin myös pyrittiin valikoimaan todellisessa puutteessa olevia. Esimerkiksi punakaartilaisten vaimojen ei tavallisesti katsottu tarvitsevan näitä lisäansioita, vaan pystyvän elämään miehensä palkalla. Piilonen 1982, 276f.

³⁰ Inflaation seurauksena ei työtupalaisen palkalla ollut helppoa elättää perhettä. Maito (kuorimaton) maksoi maaliskuussa 1918 vähittäiskaupassa 75 penniä litra. *Sosialidemokraatti* 9.3.1918 ”Maidon rajahinnat” (Suomen kansanvaltuuskunta, elintarveasiain osasto).

kuudesta tunnista päivässä, mikä oli riittämätöntä perheen elättämiseen.³¹ Työttömyystilanne oli tukala myös Porin maalaiskunnassa. Sielläkin kuntakokous anoi hätäaputoita varten 50 000 markan avustusta.³²

Naisten työtilanteen huonontuessa punakaartin tarjoamien töiden kiinnostavuus kohosi. Helmikuun lopulla *Sosialidemokraatissa* julkaistiin Porin piirin piiriesikunnan raha-asiaosaston tiedonanto, jossa ilmoitettiin, että punakaarti maksaa sellaisille yksinäisille naisille, joilla on elätettäviä, varsinaisen palkan lisäksi saman lisäkorvauksen kutakin huollettavaa kohti kuin miehillekin maksettiin. Mainittu korvaus oli 25 mk kuussa, joten monilapsisille leskille ja au-äideille tulojen lisäys oli merkittävä.³³ Työtuvalla nainen saattoi tienata kuukaudessa korkeintaan 109 mk. Yksinäinen neljän lapsen äiti ansaitsi lähes saman summan kaartissa pelkäämään lisäkorvauksilla. Kaupungin rahatoimikamari kamppaili punakaartin tarjouksia vastaan. Se pyrki tarjoamaan työtä voidakseen pidättää yksityishenkilöitä liittymästä punakaartiin. Tämä oli kuitenkin vaikeaa, sillä kamarilla oli likviditeettiongelmia. Sen onnistui kuitenkin saada lainoja yksityishenkilöiltä vetoamalla siihen, että työtä tarjoamalla voidaan heikentää punakaartiä.³⁴ Tehtävä oli kuitenkin ylivoimainen. Seuraavalla sivulla taulukko 10 osoittaa Porin työnvälitystoimistossa asioineiden uusien naispuolisten työnhakijoiden määrän vuoden 1918 kuuden ensimmäisen kuukauden aikana. Tammikuussa työnhakijoita oli 190, mutta työtä pystyttiin kuitenkin tarjoamaan vain 50:lle. Punakaartiin liittyminen jäi monelle ainoaksi vaihtoehdoksi. Uusien työttömien määrä laski maaliskuussa reilusti alle sataan, mutta samoin laskivat tarjottujen töiden määrät: maaliskuussa töitä oli tarjolla 18:lle ja huhtikuussa vain yhdeksälle naiselle.³⁵ Porin työväenneuvosto joutui maaliskuussa pohtimaan, keitä naisia tulisi asettaa etusijalle työtuvalla työntekijöitä valittaessa, koska kaikkia ei mitenkään voitu auttaa. Neuvoston keskusteluissa pidettiin tärkeänä, että suosittaisiin naisia, joiden puoliso oli joko kaatunut tai haavoittunut sodassa. Sitä vastoin äitejä, joilla oli työssäkäyviä, kotona asuvia lapsia, neuvoston jäsenet eivät pitäneet oikeutettuna työpaikkoihin. Lasten katsottiin olevan velvollisia näissä tapauksissa huolehtimaan myös äitiensä toimeentulosta.³⁶

³¹ PkA, Porin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat Ca 44, kaupunginvaltuuston kokous 21.2.1918; PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, rahatoimikamarin vuosikertomus, 14 ja työnvälitystoimiston kertomus, 2; *Sosialidemokraatti* 16.2.1918 ”Työläisnaisten nälän pilkkaamista”, 21.2.1918 ”Työttömyys Porissa”, 1.3.1918 ”Porin kaupungille rahoja” ja 3.3.1918 ”Porin naisten kunnallisen työtuvan asiat”.

³² PkA, Porin maalaiskunnan kuntakokouksen pöytäkirjat 1910–1918 Ca 4, kuntakokous 6.3.1918.

³³ *Sosialidemokraatti* 26.2.1918 ”Porin Piirin punaisten kaartiin huomioon!” (Porin piirin piiriesikunnan raha-asiaosasto); Lappalainen 1981a, 183.

³⁴ PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, rahatoimikamarin vuosikertomus, 14.

³⁵ PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, työnvälitystoimiston kertomus, 5.

³⁶ TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, Työväenneuvoston kokous 11.3.1918.

Taulukko 10 Uudet naispuoliset työnhakijat ja naisille tarjotut paikat Porin työnvälitystoimistossa vuoden 1918 alkupuolella.

	työttömiä naisia	työpaikkoja naisille
tammikuu	190	50
helmikuu	124	80
maaliskuu	71	18
huhtikuu	84	9
toukokuu	263	8
kesäkuu	166	35

Lähde: PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, työnvälitystoimiston kertomus, 5 (taulukko 2).

Toukokuussa työttömien naisten määrä nousi korkealle, kun kaartin palveluksessa olleet henkilöt jäivät työttömiksi. Tuolloin työnvälitystoimistoon ilmestyi 263 uutta työnhakijaa.³⁷

Punakaartin asettuminen kaupunkiin näkyi katukuvassa. Sotilassairaalat oli sijoitettu Porissa tyttölyseolle ja Rantakadun varrella sijaitsevalle Ruotsalaiselle klubille. Klubin juhlasali toimi varsinaisena sairaalasalina, ja muut huoneet oli muutettu keittiön kaltaisiksi aputiloiksi. Ammattimaisen henkilökunnan muodostivat kaksi venäläistä välskärää sekä pari koulutuksen saanutta sairaanhoitajaa. Heidän työpanoksensa oli sotaoloissa riittämätön, joten heidän lisäksi punakaarti pestasi hoitohenkilökunnaksi tavallisia työläistyttöjä.³⁸

Tyttökoulu muutettiin väliaikaiseksi sairaalaksi kaupungin terveyslautakunnan päätöksellä. Kassa-, hankinta- ja vaatetusjaostot sijoitettiin Porin yhteiskoululle. Koulut olivat yleisestikin kaartin käytössä mm. kasarmeina.³⁹ Myös kansakoulujen toiminta oli näin ollen keskeytynyt Porissa heti sodan syttyä. Punainen Suomen koululautakunta lähetti maaliskuussa tiedusteluja kouluoloista kehottaen viranomaisia järjestämään työläislapsille opetusta myös poikkeusoloissa. Kansakoulun johtokunta antoi valtuuston puheenjohtajalle selvityksen koulun tilasta, mutta mihinkään toimenpiteisiin ei ryhdytty. Porin työväenneuvostolle johtokunta ilmaisi olojen olevan liian levottomat koulutyön jatkumiselle. Koulut avasivatkin ovensa vasta toukokuun 4. päivänä.⁴⁰ Maaseudulla sitä vastoin kansakoulut jatkoivat toimintaansa lähes koko sodan ajan. Ulvilassa koulutyö häiriintyi ainoas-

³⁷ Ibid.

³⁸ Solimo 1968, 23; KA, vro 141/643. Pori oli yksi niistä harvoista paikkakunnista, joissa oli jo helmikuun alkupuolella toiminnassa merkittävä ambulanssiosasto. Lappalainen 1977, 17.

³⁹ Suomalaisen lyseon toiminta keskeytyi 31.1., jolloin aseistetut vahdit tulivat oville estämään sisäänkäynnin. Lyseosta tuli kaartin päämaja.

⁴⁰ PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, terveyslautakunnan kertomus, 3 ja kansakoulujen kertomus, 15–17; KA, vryö 19658; TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329,5, Työväenneuvoston kokous 21.2.1918. Koulut olivat siis pääosin seisauksissa, mutta poikkeuskin löytyi: poikien tehdas- ja käsityöammatteihin valmistava ammattikoulu toimi lähes koko kevään rauhassa, koulu joutui kevään kuluessa luovuttamaan ainoastaan metallityöpajan ensin puna- sitten valkoisten kaartin käyttöön. PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, poikien ammattikoulun vuosikertomus, 2.

taan yhdeksi päiväksi vallan siirtyessä punaisilta valkoisille huhtikuun 13. päivänä. Tuolloin Vanhankylän kansakoulun opettaja oli kirjoittanut koulun päiväkirjaan: ”Oli lupa sodan kauhujen tähden.”⁴¹

Kouluille ja muihin vallattuihin taloihin perustettuihin kasarmeihin tarvittiin naisia työntekijöiksi, lähinnä siivoojiksi. Punakaartille perustetut huolto-osastot tarvitsivat keittiöhenkilökuntaa sekä kahviloihin ja ruokaloihin että seuraamaan miehiä rintamalla. Vallattujen ompelimoiden lisäksi punakaarti perusti omia räätälinverstaitaan (esimerkiksi Malmin koululle Poriin), joihin tarvittiin ammattitaitoisia työntekijöitä. Myös intendenttivirasto palkkasi naisia virkailijatehtäviin.⁴²

Punakaarti valtasi puhelinkeskukset heti saatuaan alueen hallintaansa. Keskuksen työntekijöille annettiin tarkat määräykset siitä, kenelle on lupa yhdistää puheluita ja kenelle ei. Keskusaseman hoitajattaret eivät suostuneet toimintansa rajoittamiseen vaan jättivät työnsä.⁴³ Niinpä punakaarti palkkasi palvelukseensa naisia, jotka ryhtyivät hoitamaan virkoja sentraaleissa. Maaliskuulta 1918 säilyneiden palkkalistojen mukaan Porin puhelinkeskuksessa toimi ainakin seitsemän naista, joista yksi oli Olga Varjo.

Oltuaan 4 kk työttömänä Olga Varjo ryhtyi helmikuun alussa puhelinkeskuksen hoitajaksi toisten tyttöjen suostuttelemana. Hän kertoi, että keskusasemalle oli otettu tehtaan työläisnaisia ennen häntä ja heitä palkattiin lisää hänen jälkeensäkin. Hän väitti, ettei tiennyt keskuksen kuuluneen kaartille, koska johtajana toimi sama Walkama kuin ennenkin. Oltuaan kaksi viikkoa töissä hänelle oli annettu punakaartin jäsenkortti. Aluksi puhelinkeskus oli toiminut normaalisti ja puhelut olivat olleet kaikille vapaita, mutta parin viikon päästä yksityispuhelut kiellettiin.⁴⁴

Elintarviketilanne oli Porin seudulla, kuten muuallakin maassa, todella huono. Tästä kertoo mm. Ulvilan elintarvelautakunnan asiamies Lindströmin kirje lautakunnalle 25.2.1918, jossa hän pyysi eroa raskaasta toimestaan:

”Nyt leipäviljan saannin yhä huonontuessa en voi hyvällä tahdollakaan saada sitä riittävästi toimitettua näihin suurempiin yhdyskuntiin kuten Toejoelle ja U. Koivistolle ja näillä paikkakunnilla siis on puute tuntuvin leipäaineista.”⁴⁵

Lindström perusteli eroaan sillä, että puutteenalaiset työläiset kääntyivät suoraan hänen puoleensa ja käyttäytyivät häiritsevästi sekä häntä että hänen perhettään kohtaan.⁴⁶

Elintarviketilannetta koetettiin parantaa säännöstelyä tiukentamalla ja lakkauttamalla omavaraistaloudet huhtikuun 1. päivästä lähtien. Kansanvaltuuskunnan määräyksellä kaikki vilja tuli takavarikoida ja isompienkin talojen siirtyä korttijärjestelmään. Uusista säädöksistä ei Rinta-Tassin mukaan kuitenkaan ollut suurta-

⁴¹ Uka, III 13:1–13:6, Friitalan, Harjunpään, Kaasmarkun, Suosmeren ja Vanhankylän kansakoulujen päiväkirjat 31.1.–30.4.1918.

⁴² KA, VROSyA, Aä 448, henkilötietoja punaisista, Pori.

⁴³ PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, telefoonilaitoksen kertomus, 15.

⁴⁴ KA, vryo 7145.

⁴⁵ Uka, Ulvilan kunnan elintarvelautakunnan pöytäkirja 1918–1921, IV 1 Ca 2, elintarvelautakunnan kokous 27.2.1918. Lautakunta ei suostunut eronpyyntöön, mutta myönsi Lindströmille kuukauden mittaisen loman.

⁴⁶ Ibid.

kaan apua, koska niitä ei noudatettu kurinalaisesti. Korttijärjestelmää ei ryhdytty toteuttamaan systemaattisesti ja säännöstellyt annokset eivät myöskään vastanneet todellista kulutusta. Lisäksi punakaartien tekemät laittomat takavarikoinnit verotivat elintarvikevaroja suuresti.⁴⁷

Elintarvelautakuntien suhteen kaikki kolme punaisessa Suomessa vallinnutta rakennemahdollisuutta esiintyivät tutkituissa kunnissa: Ulvilassa punaiset ottivat elintarvelautakunnan täysin haltuunsa. Porin kaupungissa sitä vastoin vanha lautakunta jatkoi toimintaansa entisessä kokoonpanossaan. Porin maalaiskunnassa taas kokoonpanossa tapahtui muutoksia, mutta valkoiset säilyttivät kuitenkin edustuksensa lautakunnassa. Porin kaupungin ja maalaiskunnan alueella porvarilliset lautakuntien jäsenet tavallaan tunnustivat punaisten oikeuden vallankäyttöön jäämällä toimiinsa ja ryhtyen näin yhteistyöhön punaisten viranomaisten kanssa.⁴⁸ Joillekin tämä aiheutti ongelmia. Esimerkiksi Porin maalaiskunnan elintarvelautakunnan toimitusjohtajaksi vuonna 1917 valittu opettaja Heikki Roine joutui sodan jälkeen syytteeseen valtio- ja maanpetoksesta tämän toimensa johdosta. Roine vangittiin ja toimitettiin tutkintovankeuteen Turkuun, josta hänet laskettiin ehdolliseen vapautteen heinäkuun lopulla. Lokakuussa pitkällisen tutkinnan jälkeen syytteistä häntä vastaan lopulta luovuttiin. Roine oli katkera häneen kohdistuneista syytöksistä, koska katsoi toimineensa täysin elintarvelautakunnan päätösten mukaan ja lautakunnassa oli istunut isäntiä, jotka sodan jälkeenkin nauttivat kunnassa täyttä luottamusta.⁴⁹ Myös samaiseen elintarvelautakuntaan jo marraskuussa 1917 valittu Sanna Liisa Puurunen joutui oikeuteen ja sai tuomionsa nimenomaan toiminnastaan tämän lautakunnan jäsenenä.⁵⁰

Punaiset perustivat paikallisia vallankumousoikeuksia Poriin, Porin maalaiskuntaan ja Ulvilaan helmikuun puolivälissä. Porin vallankumousoikeudessa toimi myös yksi naisjäsen, Hilma Laine, joka myöhemmin joutui tämän asemansa vuoksi valtiorikosoikeuteen.⁵¹ Mielenkiintoista oli, että Porissa vallankumousoikeuden rinnalla toimi koko punaisen ajan myös Porin raastuvanoikeus, joka valitsi käsiteltävät juttunsa niin, ettei punaisiin viranomaisiin tarvinnut ottaa yhteyttä. Ulvilassa sitä vastoin kihlakunnanoikeus joutui väistymään vallankumousoikeuden tieltä. Porvarisjohtoinen miliisi sai toimia Porissa helmikuun lopulle asti, jolloin poliisitoimi siirtyi kaartin haltuun. Poliisilaitoksen virkamiehistön ohella 14 vanhaa vakinaista konstaapelia pysyi hallitukselle uskollisena, kun taas kaikki 32 miliisiä liittyivät punakaartiin. Maaliskuun alussa järjestysvalta siirtyi punaisille myös Porin maa-

⁴⁷ Rinta-Tassi 1986, 379, 388, 392f.

⁴⁸ Piilonen 1982, 176, 183. Lautakuntien punavalkoisuuden aste heijasteli punaisessa Suomessa suoraan kunnallisen päätösvaltan hallintaa. Mutta punaiseksi muuttuvan kunnallishallinnonkin alueella punavalkoinen yhteistyö saattoi jatkua pitempään, koska lautakunta saattoi toimia melko itsenäisenä. Valkoisten yhteistyön motiivina oli valvoa myös heidän omaa etuaan. Punaiset taas tarvitsivat kipeästi valkoisten asiantuntemusta vaikeassa elintarvikekilanteessa. Piilonen 1982, 179, 188.

⁴⁹ KA, vro 141/682.

⁵⁰ KA, vryö 22911.

⁵¹ Porin työväen neuvosto halusi täydentää vallankumousoikeuden kokoonpanoa nimenomaan naisella: ”[...] kun sen lisäksi katsottiin suotavaksi että myöskin nainen astuisi oikeustoimeen, päätti neuvosto lisätä Wallankumousoikeuden jäsenten lukumäärää yhdellä jäsenellä ja valitsi siksi rva Hilma Laineen”. TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, Työväen neuvoston kokous 11.3.1918.

laiskunnassa ja Ulvilassa, missä punaisten Turun ja Porin lääninvaltuuskunnan valitsema järjestyspäällikkö syrjäytti virassa olevan nimismiehen.⁵² Vallankumousoikeudet käsittelivät sekä punaisten tekemiä rikoksia että vastavallankumoukselliseen toimintaan lukemiaan tapauksia. Porvareita tuomittiin usein esimerkiksi puhelimen salakuuntelusta ja työväenliikkeen tai punakaartin solvaamisesta sakko-rangaistuksiin, joissa osa oli ehdollista ns. pelotesakkoa. Esim. henkilölle saatettiin määrätä 5500 markkaa sakkoa, josta 5000 markkaa oli ehdollista astuen voimaan, mikäli henkilö syyllistyisi uuteen rikkeeseen. Siviilejä joutui oikeuteen tavanomaisista rikoksista, kuten varkauksista, pahoinpitelyistä ja elintarvelain rikkomisesta.⁵³

3.2 Perustelut kaartiin liittymiseen

Vaikka punaiset käsittelivät sisällissotaa vuoden 1918 jälkeen työväenlehdissä ja omassa luokkasotakirjallisuudessaan, oli hävinneiden puoleen kuuluminen monessa perheessä häpeällinen asia, josta vaiettiin. Virallisessa historiankirjoituksessa ei oltu kiinnostuneita punaisten näkökulmista ja kokemuksista. Vasta 1960-luvulla ilmapiirin vapautuessa Jaakko Paavolaisen terroritutkimusten ja Väinö Linnan Pohjantähti-teosten myötä alettiin kiinnostua myös hävinneiden totuudesta ja kokemuksista. Tuolloin alettiin kerätä arkistoihin muistelmakokoelmia vuodesta 1918. Keräys oli kuitenkin jo kovin myöhässä, sillä sodasta oli kulunut nelisenkymmentä vuotta ja monet olivat jo kuolleet. Ja vaikenemista tapahtui edelleen. Lisäksi useimmat naiset, jotka toimivat huoltojoukoissa, eivät pitäneet omaa rooliaan sodan kannalta niin merkittävänä, että olisivat kirjoittaneet kokemuksiaan muistiin.⁵⁴ Niinpä aikalaisilta ei ole juurikaan säilynyt ensikäden tietoa siitä, mikä todella sai nämä naiset liittymään punakaartiin.

Sen sijaan jälkipolville on jäänyt tietoa siitä, miten naiset esitutkinnassa ja oikeudenkäynneissä pyrkivät selittämään toimintaansa ja oikeuttamaan tekojaan. Oikeudenkäynnissä kukin pyrki luonnollisesti pelottavassa tilanteessa vastaamaan niin kuin katsoi itselleen edullisimmaksi. Monet pyrkivät selittämään ja oikeuttamaan tekojansa valkoisten silmissä. Nälkään vetoamista pidettiin varmasti lievempänä pahana kuin aatteellista innostusta. Tässä kohden totuuden kaunisteleminen oli sitä paitsi melko turvallista. Syyttäjien oli vaikea ryhtyä kyseenalaistamaan esitettyä motiivia, koska todistusaineistoa ei useinkaan ollut.⁵⁵

Huoltojoukoissa toimineiden naisten liittymismotiiveja ei ole juurikaan tutkittu, mutta naisasekaartilaiden liittymissyistä on selvitelty jonkin verran. Maria Lähteenmäen mukaan on liioiteltua sanoa, että naiset olisivat liittyneet aseelliseen

⁵² PkA, Porin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat Ca 44, kaupunginvaltuuston kokous 1.7.1918; PkA, kertomus Porin kaupungin kunnallishallinnosta vuonna 1918, 142; Piilonen 1982, 210, 213, 221, 226; KA, vryö 8395; Honkanen 2000, 53.

⁵³ Kaukamaa 1933, 433–435; Honkanen 2000, 53f. Honkanen arvioi Ulvilan vallankumousoikeuden käsitelleen tapauksia oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti. Tämä pätee todennäköisesti ainakin siviilirikosten tuomitsemisen osalta.

⁵⁴ Aseistautuneet naiset herättivät mielenkiintoa sen sijaan hyvin laajalti ja heidän muistelmiaan on taltioituina.

⁵⁵ Toisin oli tilanne syytettyjen sota-aikaisten toimien suhteen, joista syyttäjällä usein oli konkreettista näyttöä.

punakaartiin ainoastaan elantonsa vuoksi. Hänen mukaansa taustalla oli lähes aina joko jonkinasteista aatteellista sitoutumista tai yhteisön tai johtajien harjoittamaa taloudellista tai sosiaalista painostusta.⁵⁶ Sodan alussa korostettiin kaartiin liittymisen olevan itseään kunnioittavan työläisen velvollisuus ja moni ilmoittikin liittyneensä vapaaehtoisesti. ”*Kaikki miehet paikoilleen! Naisetkin täyttämään velvollisuutensa kykynsä mukaan!*” patisti työväkeä porilainen *Sosialidemokraatti*-lehtikin 10.2.1918, mikä oli ajalle hyvin tyypillistä. Sodan edetessä tilanne kuitenkin muuttui ja alkoi ilmetä pakotteita.⁵⁷ Varsinaiset pakko-otot kohdistuivat kuitenkin vain miehiin, naisten tarttuminen aseisiin oli vapaaehtoista. Ainoa tiedossa oleva poikkeus on Mäntsälässä perustettu naisasekaarti, jonka värväyksessä käytettiin myös painostusta.⁵⁸

Antautumisen jälkeisissä kuulusteluissa itsestä annettu kuva oli äärimmäisen tärkeä. Mahdollinen uppiniskaisuus tai nöyryys ja rehellisyys vaikuttivat siihen, katsottiinko voitavan luottaa naisen lausuntoon ja laskea häntä toistaiseksi vapaaksi odottamaan varsinaista oikeudenkäyntiä. Monen naisen kohdalla oli papereihin merkitty huomautuksia käyttäytymisestä tutkintatilanteessa. ”Ei tunnu avomieliseltä.”⁵⁹ ”Ei tee varsin luotettavaa vaikutusta. On edelleen säilytettävä vangittuna.”⁶⁰ Jotkut taas pystyivät esiintymään edukseen: ”Näyttää siivolta kunnialliselta työltä.”⁶¹ ”Tekee hiljaisen, katuvaisten vaikutuksen”⁶² ”Näyttää luotettavalta ja rehelliseltä. Puhuu suoraan ja säveästi.”⁶³ Myönteiseksi oli katsottava myös kommentti: ”Näyttää vähän yksinkertaiselta”⁶⁴, sillä johdateltavissa olevilta vaikuttavat naiset katsottiin yhteiskunnalle vaarattomiksi ja laskettiin takaisin kotipaikkakunnalleen. Kaikki naiset eivät kuitenkaan pystyneet hillitsemään sanojaan ja tunteitaan esitutkinnassa: ”Kuulustelussa syytetty esiintyi röyhkeästi ja kieltäen, vieläpä uhkaillenkin sanoen ’vielä tulee toinenkin aika’.”⁶⁵ ”Kahdessa ensimmäisessä kuulustelussa vangittu oli esiintynyt röyhkeästi ja kieltänyt kiven kovaan kaiken. Toimenpide: Luetaan II ryhmään ja pidetään edelleen vangittuna.”⁶⁶ Seuraavasta taulukosta 11 ilmenee, kuinka moni tässä tutkimuksessa tarkastellusta naisesta oli halukas selittämään kaartiin liittymisen syytään ja perustelemaan tekoaan.

⁵⁶ Lähtenmäki 2000, 82. Suomen Punaisen Kaartin Porin piiriesikunnan julistus ”Jokainen työläinen taistelurintamaan” julkaistiin *Sosialidemokraatissa* 26.2.1918: ”Sellaiset raukat, jotka eivät ole selvillä nykyisten suurien hetkien yksilöille asettamista velvollisuuksista joille orjan elämä on kalliimpi kauneinta sankarikuoloa, pysykööt kotona. Häpeä olkoon heidän seuralaisensa elämänpolulla. Sensijaan kaikki todelliset työläiset, valoon ja vapautteen pyrkivät toverit ovat tervetulleita punaisen taistelulippumme alle.”

⁵⁷ Lähtenmäki 2000, 82. Palkan merkityksestä ks. myös Lappalainen 1981a, 188; *Sosialidemokraatti* 10.2.1918 ”Yhteiskunnan viholliset saatettavat vaarattomiksi” (Tervas).

⁵⁸ Piironen-Honkanen 1995, 81f.

⁵⁹ KA, vro 141/33.

⁶⁰ KA, vro 143/282.

⁶¹ KA, vro 141/62.

⁶² KA, vro 141/7.

⁶³ KA, vro 141/32.

⁶⁴ KA, vro 141/18.

⁶⁵ KA, vro 143/320.

⁶⁶ KA, vro 39/253. Siltala on tutkinut ehdottoman tuomion saaneita naisia. Hän on tutkimuksessaan todennut 2/3 otoksensa naisista tulleen arvioiduksi ”vihamielisenä”. Otos oli kuitenkin pieni: se käsitti ainoastaan 59 naista. Siltala 1996, 16.

Taulukko 11 Liittymissyytään selvittäneiden määrä.

SELITTI MOTIIVEJAAN	LKM	%
Kyllä	174	65,2
Ei	93	34,8
Yhteensä	267	100

Tutkittujen 267 naisen kuulustelupöytäkirjoissa 93 naisen kohdalla ei ole merkitty kaartiin liittymisen syytä. Näistä 76 selittyy yksinkertaisesti sillä, että naiset eivät olleet kuuluneet kaartiin, mutta olivat kuitenkin joutuneet epäilyksenalaisiksi valtiopetoksellisesta toiminnasta. Osa heistä oli avustanut kaartilaisia tai kätkenyt varastettua tavaraa. Tähän joukkoon kuuluivat myös ne henkilöt, jotka olivat valkoisten joukkojen lähestyessä jättäneet kotinsa ja liittyneet itään pyrkivien pakolaisten joukkoon. Nämä pakolaiset kulkivat punaisten kuormaston mukana, joten heidät myös pidätettiin yhdessä punaisten sotilaiden kanssa ja toimitettiin vankileireille odottamaan tutkintaa.

Kaartissa toimineista naisista 17 ei ole osannut tai halunnut kuulustelutilanteessa eritellä kaartiin liittymissyytään. Loput 174 ovat selittäneet syitänsä seuraavan taulukon 12 mukaisesti. Nämä vastaukset ovat kuulustelutilanteessa annettuja selityksiä, jotka eivät kerro perimmäisiä liittymissyytiä vaan useimpien kohdalla sen, millä naiset yrittivät näyttää oikeuden silmissä mahdollisimman syyttömiltä valankumouksen tukemiseen. Esimerkiksi aatteellisuuden osuus on näissä selityksissä aivan liian vähäinen. Selityksiä käsitellään seuraavaksi tarkemmin ryhmittäin.

Taulukko 12 Naisten ilmoittamat kaartiinliittymissyyt.

	LKM	%
taloudelliset syyt	124	71,3
vapaaehtoisesti	28	16,1
painostus	18	10,3
aate	1	0,6
muu syy	3	1,7
yhteensä	174	100

Taloudelliset syyt

Naisten kuulusteluissa useimmin käytetty selitys kaartiin liittymiselle oli taloudelliset syyt, joiden osuus oli 71,3 %. Kaartilaisuuttaan ekonomisilla syillä perusteleita oli 124 henkeä. Heistä enemmistö, 93 naista, ilmoitti tarkemmaksi syykseen työn puutteen. Sosiaalihallituksen kyselyn mukaan Porissa keskeytyi 14 teollisuuslaitoksen toiminta kokonaan ja kahdeksan toiminta oli osittain rajattua sisällissodan aikana. Tehtaat olivat merkittäviä työllistäjiä, sillä niissä oli työskennellyt

ennen sotaa yhteensä 1873 henkeä.⁶⁷ Työnpuute oli siis hyvinkin todellista Porissa keväällä 1918, kuten edellisessä luvussa todettiin.

Palkka oli houkutellut 24:ää. Esimerkiksi Rauha Lampi totesi kuukausipalkkansa nousseen 200 mk:sta 450 mk:aan, kun hän siirtyi Porin työväen osuuskaupan konttorista punakaartin muonituskomitean rahastonhoitajaksi.⁶⁸ Miesten palkaksi oli helmikuussa määrätty 450 mk/kk ja 15 mk/päivä.⁶⁹ Sosialistien tasa-arvoisuuspyrkimykset eivät kuitenkaan johtaneet miesten ja naisten väliseen tasa-arvoon palkkauksessa, sillä Lappalaisen mukaan esim. lääkintätehtävissä rintama-ambulanssissa toiminut mies sai samaa palkkaa kuin punakaartin sotilas, mutta aseetomien naisten palkka sitä vastoin määriteltiin usein erikseen ja alhaisemmaksi, 8-9 markkaan. Tämä eriarvoisuus ei kuitenkaan toteutunut aina, sillä esimerkiksi eräille tämän tutkimuksen naisille maksettiin 15 mk päivässä, mm. sairaanhoidosta. Naisten palkoissa esiintyikin alueellisia eroja.⁷⁰

Punakaarti ei pystynyt kuitenkaan kauan pitämään kiinni lupaamistaan hyvistä palkoista. Jo helmikuun lopulla kävi selväksi, että rahat tulisivat pian loppumaan ja maaliskuussa ilmoitettiin, että palkkauksessa siirryttäisiin maksamaan 1/9 osa rahana ja 8/9 shekkeinä, jotka tultaisiin lunastamaan myöhemmin. Muutos kosketti myös kaartille vaatteita ja jalkineita tehneitä käsityöläisiä, joiden joukossa oli paljon naisia. Mainittuja shekkejä ei pystytty lunastamaan.⁷¹ Koska liikemaailmaan ei voitu pakottaa hyväksymään shekkejä, pystyi niitä hyödyntämään rajoitusti lähinnä vain valtion ja kuntien laitoksissa.⁷²

Seitsemän tutkituista ilmoitti nälän ajaneen heidät kaartiin töihin. Nälkä liittyi luonnollisesti työttömyyteen. Elintarvikkeista oli kaupungissa puutetta ja inflaatio oli nostanut hinnat korkealle.

Osalla taloudellisia tekijöitä oli selvitetty tarkemmin ja vedottu myös perhesyihin: ”kun ei työtä ollut ja mies laiska ja asuu erillään”⁷³, ”Koska miehensä sairas, joten taloudellinen pakko”.⁷⁴ Pyyteettömiltäkin tuntuja selityksiä löytyi: ”kotoa loppui ruoka ja hoitaakseen haavoittuneita ja sairaita”⁷⁵, ”oltuaan neljä viikkoa työttömänä kotonaan, katsoi velvollisuudeksi hankkia elatusta itselleen”⁷⁶. Elintarvettilanne oli erittäin huono, joten työkäiset ja -kykyiset naiset eivät katsoneet voivansa olla pitkää aikaa vanhempiensa elätettävänä, kun ruoka hädin tuskin riitti näille itselle.

⁶⁷ SVT XXXII sosialisia erikoistutkimuksia 1, 172f.

⁶⁸ KA, vryö 19658. Tehdastyöläisillä ero vanhaan palkkaan oli vielä suurempi. Kutomossa työskentelevän naisen viikkopalkka oli eräässäkin tapauksessa vain 16 mk, kun rintamalle lähteville naisille luvattiin toisin paikoin jopa 15 mk päivältä. Hoppu 2008, 76.

⁶⁹ Paperitehtaalaisen keskiansio oli tuolloin 10,42 mk päivässä. Seminaarin opettajan palkka oli keskimäärin 640 mk/kk. Punakaartin maksamat palkat olivat siis ajan yleiseen palkkatasoon nähden hyviä. Pitää vielä muistaa, että punakaarti tarjosi palkan lisäksi ilmaisen muonituksen. Lappalainen 1981a, 183.

⁷⁰ Lappalainen 1981a, 184.

⁷¹ Lappalainen 1981a, 187f.

⁷² Piilonen 1993, 570.

⁷³ KA, vryö 3255.

⁷⁴ KA, vro 141/384.

⁷⁵ KA, vro 41/117.

⁷⁶ KA, vro 45/79.

Vapaaehtoisesti/aatteellisista syistä

Kuulustelluista vain 16,1 % totesi liittyneensä vapaaehtoisesti. Varsinaista syytä he eivät ilmoittaneet. Vapaaehtoisuus viittaa kuitenkin siihen, että taustalla olisivat olleet ideologiset syyt. Naisethan totesivat menneensä omasta vapaasta tahdostaan. Tätä käsitystä tukee myös se, että kaikki vapaaehtoisina liittyneet ovat olleet poliittisesti aktiivisia ollen joko työväen- tai ammattiyhdistyksen jäsen. Vapaaehtoisuutta korosti myös kaksitoista sellaista naista, jotka sanoivat varsinaiseksi liittymissyykseen työttömyyden tai palkan. Eräskin totesi liittyneensä ”nälkäpakosta, muuten vapaaehtoisena”⁷⁷.

Toimintansa motiivia selitti suoranaisesti aatteellisella innostuksella vain yksi ainoa henkilö. Porissa asuva Emilia Kantola oli 30-vuotias puuvillatehtaan työläinen. Hän oli naimisissa, mutta lapsia pariskunnalla ei ollut. Porin työväenyhdistyksen puuvillatehtaalaisen ammattiosastoon Emilia kertoi liittyneensä vuonna 1913. Suojeluskunnan lausunnon mukaan hän oli osaston ”etuhenkilöitä”. Emilia kertoi liittyneensä punakaartiin aatteen innoittamana heti helmikuun ensimmäisenä päivänä. Hänen miehensä oli punakaartissa merkittävässä asemassa, sillä Kaarle Kantola toimi Porin vallankumousoikeudessa syyttäjänä. Emilian rooli vallankumouksessa oli vähäisempi, sillä hän keitti punakaartilaisille kahvia ja teetä Porin lyseolla aina huhtikuun alkuun saakka. Tämän jälkeen hän oli lentävässä osastossa puolitoista viikkoa, kunnes lähti 12.4. pakomatalle miehensä kanssa. Hän kielsi toimineensa rintamalla, vaan olleensa ainoastaan keittäjänä. Itään suuntautuvalla pakomatalla Kantoloiden seuraan liittyi muita Porin punakaartin johdossa olleita henkilöitä, mm. Porin rintamapäällikkö Hannes Uksila. Seurue viipyi viisi päivää Huittisissa entisen kruununvouti Lydénin asunnossa käyttäen talon antimia sangen omavaltaisesti ja ottaen mukaansa tarpeelliseksi katsomaansa irtaimistoa. Pakomatka jatkui junalla Hämeenlinnaan, mutta katkesi Hollolassa toukokuun alussa. Emiliaa ei vangittu, vaan hän palasi Poriin ja joutui kuulusteltavaksi vasta syyskuun 6. päivänä, jolloin Karl Lydénin kirjoittama kirje Porin poliisikamarille oli ehtinyt perille. Kirjeessään 3.9.1918 Lydén kertoo, miten 30 henkeä oli ”ottanut väkivaltaisen majansa” hänen kodissaan huhtikuussa. Hän pystyy nimeämään valtaosan ryöstäjistä, todeten mukana olleen ”2 porilaista matkanaista eli syöjä-tärtä Aino Wiikenberg ja Emmi Kantola”. Kuulusteluissa Emilia tunnusti avoimesti osallisuutensa kaartin huoltoon ja selosti pakoretken vaiheita. Lokakuun 31. päivänä puusepän leski Emilia Kantola tuomittiin avunannosta valtiopetokseen kolmen vuoden ehdolliseen kuritushuonerangaistukseen.⁷⁸ Hänen miehensä oli teloitettu Vesalassa kenttäoikeuden tuomion perusteella 7.5.1918.⁷⁹

⁷⁷ KA, vro 142/110.

⁷⁸ Todistajien mukaan sekä Emilia ”Emmi” Kantola että Aino Wiikenberg olivat varastaneet tavaraa Lydénin asunnosta. Wiikenberg tuomittiin ehdottomaan vankeuteen, Kantola selvisi ehdollisella tuomiolla.

⁷⁹ KA, vro 142/878, vryö 27366; Suomen sotaturmat 1914–1921, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasur-mahaku/input> (haku:Kantola, Kaarle Juho).

Emilia Kantola oli siis ainoa tutkituista naisista, joka suoranaisesti myönsi liittyneensä kaartiin aatteellisista syistä. Hän tuskin kuitenkaan oli todellisuudessa ainoa, joka osallistumalla vallankumoukseen toivoi voivansa muuttaa maailmaa. Aiemmin mainittujen 28 vapaaehtoisena liittyneen naisen voidaan katsoa myös toimineen aatteellisista vaikuttimista, vaikkeivät he sitä ole suoranaisesti sanoneetkaan. Samoin on syytä olettaa aatteen vaikuttaneen taustalla myös niillä henkilöillä, jotka ilmoittivat jonkin muun syyn, esimerkiksi työttömyyden. Työväenliike oli harjoittanut voimakasta propagandaa työläisten herättelemiseksi ja työväenyhdistykset olivat moninkertaistaneet kannatuksensa vuoden 1905 aikana myös Porin seudulla.⁸⁰ Maailmansodan ja Venäjän vallankumouksen tuotua mukanaan elintarvikepulaa ja työttömyyttä maaperä muuttui yhä otollisemmaksi työväenliikkeen valistukselle. Poliittinen herääminen aiheutti rynnistyksen ammattiyhdistykseen ja työväenpuolueeseen koko maassa vuonna 1917.⁸¹ Porilaisista ja ulvilalaisista syytteeseen joutuneista naisista 56,9 % (152 henkilöä) ilmoitti kuuluvansa työväenyhdistykseen ja/tai ammattiyhdistykseen. Heidän lisäksi paikalliset suojeluskuntalaiset ilmoittivat syytetyistä 31 naisen kuuluneen näihin yhdistyksiin. Naiset olivat siis poliittisesti aktiivisia, joten voisi olettaa heistä suurella osalla olleen motiivina, jos ei pääsyynä niin ainakin työnsaannin ohella, halu vaikuttaa työläisten oloihin.

Miesten kohdalla jäsenyys työväenjärjestössä ja sen kautta sidonnaisuus sosialistiin oppeihin ja työväenliikkeeseen olivat ainakin Klemetilän tutkimien tamperelaisten kohdalla voimakkaimmat kaartiin liittymisen taustatekijät. Uskollisuus omaa luokkaa ja järjestöä kohtaan veti hänen mukaansa kaartiin mukaan myös sitä väestön osaa, joka ei varsinaisesti vallankumouksellista ollutkaan.⁸²

Painostus

Joka kymmenes kertoi liittyneensä kaartiin jonkinasteisen painostuksen johdosta. Puolet painostuksesta oli lievempää kehotusta tai houkuttelua, toiset puolet suoranaista pakottamista.⁸³ ”Meni auttamaan keittiöön kun käskettiin”⁸⁴, ”Liittyi matkalla mainitsemansa Kustaa Suomisen pyynnöstä lähteäkseen sitomaan haa-voittuneita, jos rintamalle lähdetäisiin. Lupasi lähteä, vaikka oli oppimaton, sentähden että oli sairaanhoitajattarista puute.”⁸⁵ Pakolla itsensä selittivät liitetyiksi naiset, joiden työpaikan (esim. Holmbergin kutomon) punakaarti valtasi. Naiset

⁸⁰ Saarinen 1972, 544f.

⁸¹ Alapuro 1988, 154.

⁸² Klemetilä 1976, 240.

⁸³ Martta Starck ei nähtävästi osannut päättää, kannattaisiko kuulusteluissa myöntää vapaaehtoisuus vai kertoa tulleen pakotetuksi liittymään kaartiin. Toukokuun 18. päivänä hän nimittäin kertoo kuulusteluissa päätyneensä kaartin palvelukseen ensisijaisesti työn puutteen, mutta myös toisten pakotuksen vuoksi. Marraskuun 11. päivän kuulusteluissa hän sanoo liittyneensä ensiapuosastoon työttömyyden takia vapaaehtoisesti. KA, vro 143/841.

⁸⁴ KA, vro 56/255.

⁸⁵ KA, vro 41/22.

korostivat, että heidän oli pakko liittyä kaartiin, kun liikkeestä takavarikoitiin kaikki työkalut ja henkilökunta määrättiin mobilisoitavaksi.⁸⁶ Nämä selitykset tuntuvat melko uskottavilta. Väkivalloin heitä tuskin olisi työpaikassa pidetty, mutta kaupungissa vallitsevan työttömyyden vuoksi muita työpaikkoja ei juurikaan ollut tarjolla. Joten käytännössä heillä ei ollut muita ansaintavaihtoehtoja. Näissäkin selityksissä oli siis liittymisen taustalla taloudellinen pakko, vaikka he eivät sitä syykseen ilmoittaneetkaan. He selittivät joutuneensa punakaartin palvelukseen automaattisesti, ilman että he sinne olisivat itse pyrkineet. Klemetilä toteaa väitöskirjassaan työyhteisön vaikuttaneen merkittävästi miesten kaartiin liittymisessä.⁸⁷ Myös naisten kohdalla on tiettyssä tehdasyhteisöissä nähtävissä vastaavaa työtoverien vaikutusta. Valkeakoskella naiskaartin perustamiseen lienee vaikuttanut vahvasti työyhteisössä vallinnut henki, sillä kaartin 115 henkilöstä peräti 63 % oli työskennellyt ennen sotaa samassa paperitehtaassa.⁸⁸ Hyvinkäällä punakaartilaisuudesta kuulusteltavaksi joutuneista naisista 4/5 oli työskennellyt samassa villatehtaassa ja valtaosa heistä kuului myös kutomotyöläisten ammattiosastoihin, joten tiettyä sosiaalista painetta ja toimintamallia ympäristö on voinut luoda. On kuitenkin syytä huomata, että työt loppuivat kutomotehtaassa sodan alettua, joten työttömyys on todennäköisesti ollut tärkeämpi kaartiin liittymisyy kuin työläisidentiteetti. Voidaan siis vain arvailla, kuinka moni naisista olisi liittynyt kaartiin, jos entiset työt olisivat jatkuneet. Työtoverien esimerkki on kaikesta huolimatta voinut monen kohdalla olla liittymistä puoltava seikka, vaikkei pääsyy olisikaan ollut.⁸⁹ Porin ja Ulvilan naisten antamista selityksistä ei ilmene, että työtoverit olisivat heitä suuremmin painostaneet tai että kaartiin olisi liittytty suuren joukkohuuman alaisena. Mutta täytyy pitää mielessä, että selitykset eivät ole syytä.

Muut syyt

Luokkaan muut syyt kuului kolme naista, jotka selittivät siirtyneensä edellisestä työpaikastaan kaartiin töihin vanhan työn raskauden vuoksi. Maria Johde oli työskennellyt Ahlströmin höyrysahtalla Pihlavassa, kunnes joutui leikkaukseen. Sairaalahoitoon jälkeen lääkäri oli kieltänyt häneltä raskaan työn, minkä johdosta hän hakeutui Pihlavan työväentalolle punakaartin keittiöön töihin.⁹⁰ Myös Hulda Tammi selitti menneensä kaartiin töihin, koska ei sairauden takia jaksanut tehdä entistä silitystyötään.⁹¹ Hilja Lindroos kertoi jättäneensä työpaikkansa, koska työ oli ollut raskasta, eikä hän saanut tarpeeksi ruokaa syödäkseen. Työn raskaus saattoi olla myös henkistä lajia, sillä hän toimi palvelijana pastori Hjalmar Salmen

⁸⁶ KA, vro 141/177; vro 39/245; vro 143/806.

⁸⁷ Klemetilä 1976, 241.

⁸⁸ Anttonen 2009, 33, 40.

⁸⁹ Ylitalo 2011, 17f, 84. Myös Tuomas Hoppu (2008, 73–75) nostaa yhdeksi Tampereen naisten liittymismotiiviksi työyhteisön luoman esimerkin.

⁹⁰ KA, vro 141/139.

⁹¹ KA, vro 143/842.

luona Porissa.⁹² Tutkimuksen mukaan erityisesti vanhemmat papiston edustajat suhtautuivat työväestön järjestäytymiseen hyvin ennakkoluuloisesti ja kapinan jälkehen olivat ankarien rangaistusten kannalla.⁹³ Mielenkiintoista on, että Hilja lähti palveluspaikastaan vasta maaliskuun lopulla ja oltuaan viikon työttömänä liittyi kaartiin 1.4. lopun aikojen edellä.⁹⁴

Mitä selityksiä omaiset antoivat

Omaisten kirjoittamissa ja hankkimissa puoltokirjeissä pyrittiin usein myös antamaan selityksiä sille, miksi syytetty oli kaartiin lähtenyt. Syyt olivat pääsääntöisesti samanlaisia, mitä naiset itse olivat kuulusteluissa kertoneet. Sukulaiset ja työnantajat puolustivat naisten liittymistä kaartiin usein taloudellisella pakolla tai suoranaishalla punaisten pakottamisella. Pakottamiseen vedottiin mm. niissä tapauksissa, jolloin punakaarti oli ottanut haltuunsa naisten työpaikan, kuten ompelimon tai ruokalan, ja velvoittivat nämä jatkamaan työtään uuden esivallan alaisina. Nuorten tyttöjen kohdalla todettiin kaartilaisten viekoitelleen kypsymättömiä tyttöjä ja näiden lähteneen ajattelemattomuuttaan mukaan.⁹⁵

”mitä tulee siihen, että hän otti osaa punaisten hommiin johtui se yleisestä painostuksesta punaisten puolesta, jota hän yksinäisenä turvattomana naishenkilönä, ei voinut kestää ja niin ollen joutui punaisten pauloihin...”⁹⁶

”...se mikä nyt johti hänet punaisten joukkoon tapahtui pakotuksesta niiden puolelta.”⁹⁷

”...ja lapsellisuuttaan yhtyi punakaartiin johon kuului 5 vuorokautta...”⁹⁸

Poikkeavampiakin selityksiä toki löytyi. Eräs äiti totesi tytön veljien taistelleen valkoisella puolella ja kehottaneen siskoa menemään töihin punakaartiin, jotta punaiset antaisivat heidän olla rauhassa. Äiti korosti, etteivät he muuten ole millään muotoa olleet punaisia. Näin perhe pyrki turvaamaan selustansa molempiin suuntiin. Puoltokirjeen mukaan veljet olivat siis ohjanneet tytön toimintaa, joka ollen vain 15-vuotias oli totellut heitä.⁹⁹

⁹² KA, vro 9/52.

⁹³ Paavolainen 1974, 153.

⁹⁴ KA, vro 9/52.

⁹⁵ KA, vro 141/95, 141/177,141/650, 142/110 ja 143/256. Risto Alapuro (1987, 101) on todennut, etteivät vallankumouksen tekijät olleet täysin selvillä tekonsa vakavuudesta ennen kuin sodan rankaisutoimet alkoivat keväällä 1918. Syytteiden ja rangaistusten kovuus tuli yllätyksenä muillekin kuin vain nuorille tytöille.

⁹⁶ KA, vro 9/175.

⁹⁷ KA, vro 9/175.

⁹⁸ KA, vro 41/117.

⁹⁹ KA, vro 141/363.

Syiden kudelman

Kaartiin liittymisen päällimmäiset syyt olivat siis kertomusten valossa työttömyys ja siitä seuranneet nälkä ja puute.¹⁰⁰ Osaa houkutteli vakinaista työtä parempi palkka, jota punakaarti sodan alussa pystyi tarjoamaan. Luvattuja korkeita palkkoja ei siis pystytty maksamaan ja sodan loppupuolella kaartin palvelukseen tulleet joutuivat tyytymään pelkkään ruokapalkkaan. Palkatta toimiminen on Lappalaisen mukaan osoitus siitä, että miehet ja naiset olivat punakaartissa mukana muun kuin ansion takia.¹⁰¹ Lappalaisen väitettä voidaan kritisoida kuitenkin siinä suhteessa, että keväällä 1918 vallinneessa surkeassa elintarviketilanteessa kaartin tarjoama ruoka oli jo sinällään hyvin merkittävä palkka, joka houkutteli nälkäisiä työläisiä.

Liittymissyöt eivät aina olleet yksiselitteisiä. Taloudellisten seikkojen ohella muutamat naiset mainitsivat liittyneensä myös ympäristön myötävaikutuksesta. 17-vuotias Ida Perkiö kertoi liittyneensä työttömyyden ja palkan takia, mutta taustalla oli myös se, että ”veli ynnä muut toimittivat liittymään punakaartiin”.¹⁰² Alma Elovaara meni kaartiin töihin nälän ja puutteen pakotuksesta, mutta lisää lausuntoonsa, että punakaartista tultiin sanomaan, että hänet oli valittu.¹⁰³ Elli Rannikko oli jäänyt työttömäksi Honkasen sitomosta ja tarvitsi työtä. ”kun toimittaja Valde Laaksonen tuli pyytämään sentraaliin niin meni.” Kuulustelijat epäilivät myös vanhempien myötävaikuttaneen 16-vuotiaan Ellin päätökseen, sillä nämä olivat molemmat itse osallistuneet kapinaan.¹⁰⁴

Usein naisten liittymisen taustalla voitiinkin nähdä miehen myötävaikutus. Tuo mies saattoi olla puoliso, sulhanen, isä tai veli, joka esimerkiksi tai suoranaisilla kehotuksilla sai naisen liittymään kaartiin. Jos koko perhe suhtautui vallankumoukseen myötämielisesti, oli luonnollista, että myös naiset liittyivät punakaartiin. 1900-luvun yhteiskunta oli vielä hyvin patriarkaalinen, jossa naisen asemaan kuului totella miestä.¹⁰⁵ Esimerkiksi Vallilan alaikäisten sisarusten isä Frans toimi Ulvilassa punaisten nimittämän kunnallislautakunnan esimiehenä ja työttömyyslautakunnan rahastonhoitajana, joten on luonnollista olettaa hänen myötävaikuttaneen tyttärien kaartiin liittymiseen.¹⁰⁶ 23-vuotias Anna Helin perusteli liittymistään myös perhesyin:

¹⁰⁰ Taloudelliset syyt ovat olleet ensisijaisia selityksiä myös aiemmissa tutkimuksissa. Lahdessa syytettynä olleista naisista 2/3 ilmoitti liittymissyökseen työnpuutteen. Alenius 1997, 69. Myös Piironen-Honkasen (1995, 30) tutkimilla aseellisilla naisilla olivat taloudelliset tekijät suurin (80 %) ilmoitettu liittymissyö. Kekkonen ja Kekkosen sekä miehiä että naisia koskevassa tutkimuksessa taloudellisiin syihin viittasi 50,6 % tutkituista. Kekkonen 1991, 63.

¹⁰¹ Lappalainen 1981a, 188.

¹⁰² KA, vro 141/73.

¹⁰³ KA, vro 141/343.

¹⁰⁴ KA, vro 141/25.

¹⁰⁵ Ks. työläisnaisen asemasta, luku 1.2.

¹⁰⁶ KansA, 3A Frans Vihtori Vallilan kokoelma.

”[...] selittää että koko perhe kannattanut työväenaatetta, isä ja veli liittyneet punakaartiin ja kun ruuasta oli puute, meni keittäjäksi, ajattelematta asiaa lähemmin, mutta on sittemmin saanut kärsiä siksi paljon, ettei toiste enää noin ajattelemattomasti tekisi.”¹⁰⁷

Myös työyhteisön painostuksella lienee ollut jonkinlaista merkitystä naisten liittymiselle, vaikkeivät naiset sitä itse selityksissään tuoneetkaan esille. Porin alueella suurimmat naisten työllistäjät olivat puuvilla- ja tulitikkutehdas. Tehdassaleissa käydyt keskustelut ovat osaltaan voineet vaikuttaa naisten haluun lähteä tukemaan punakaartin toimintaa. Tuomas Hoppu on omassa tutkimuksessaan todennut tamperelaisten naisten motivoituneen liittymään punakaartiin ympäristön esimerkin johdosta. Merkittävimpinä tahoina hän mainitsee perheen, työyhteisön ja yhdistykset, joiden riennoissa kului vapaa-aika.¹⁰⁸

Naisten todellisia liittymissyitä ei varmuudella voida saada selville, mutta annetut selvitykset kertovat siitä, miten pidätettyinä olleet naiset yrittivät selvittää tukalasta tilanteestaan. Taloudelliseen ahdinkoon ja suoranaiseen nälkään vetoamalla pyrittiin vaikuttamaan suotuisasti kuulustelijoihin. Usean naisen kohdalla todettiin näiden olevan ”sääliittävän yksinkertaisia” ja joutuneen kapinaan mukaan ymmärtämättömyyttään. Oliko tämä sitten todellista yksinkertaisuutta vai näyttelystä, sitä ei näiden todisteiden valossa pysty sanomaan.

3.3 Asema ja toiminta kaartissa

Valtiorikosoikeuteen joutuneista tutkituista naisista 28,5 % ei ollut kuulunut kaartiin tai oli yhtynyt kaartiin vasta sen lähtiessä pakomatalle. Osa näistä pakolaisina mukaan lähteneistä naisista toimi perääntymisen aikana tilapäisesti keittiö- ja sairaanhoitotehtävissä. Osallistuminen oli spontaania ja niin lyhytaikaista, etteivät valtiorikosoikeudetkaan myöhemmin pitäneet tätä toimintaa raskauttavana, vaan vapauttivat syytteistä matkalla huoltoon ja sairaanhoitoon osallistuneet pakolaiset.

Varsinaisesti kaartiin kuuluneista porilaisista ja ulvilalaisista naisista suuri enemmistö noudatti palveluksessaan naisen perinteistä roolia työskennellen huollon ja sairaanhoidon parissa, kuten oheisesta taulukosta 13 voidaan nähdä.

Taulukko 13 Naisten tehtävät kaartissa.

TEHTÄVÄ KAARTISSA	LKM	%
huolto	136	71,2 %
sairaanhoito	40	20,9 %
viestintä, hallinto, ym.	15	7,9 %
yhteensä	191	100,0 %

¹⁰⁷ KA, vro 50/25.

¹⁰⁸ Hoppu 2008, 73–75.

Suurin naisia työllistävä sektori oli huolto, jossa heistä työskenteli 71,2 %. Näiden naisten tehtävänä oli etupäässä ruuanlaitto, siivous, pyykkäys ja vaatteiden ompelu.

Toisen suuren ryhmän muodostivat sairaanhoitajat. Noin joka viides nainen oli toiminut sairaanhoitajana joko joukkojen mukana rintamalla tai rintamantakaisissa sairaaloissa. Varsinaista koulutusta heillä ei tähän työhön ollut. Sodan alussa Punaiseen Ristiin liittyneille annettiin pari päivää opastusta haavojen sidonnassa, mutta myöhemmässä vaiheessa ei siihen aina ollut enää aikaa, vaan naiset saivat tarttua työhön lähes suoralta kädeltä. Monet näistä sairaanhoitajina toimineista naisista korostivat liittyneensä Punaiseen Ristiin, eivät punakaartiin. He katsoivat työnsä olleen humanitääristä apua, eikä vallankumousta tukevaa toimintaa.¹⁰⁹

”Kun vastaaja meni punaisen ristin palvelukseen selitettiin hänelle, että se oli puolueeton laitos, eikä vastaaja olisi mennytkään tuollaiseen laitokseen, jos se olisi ollut puoluelaitos. Valkoisia sairaita hoidettiin niinkuin punaisiakin.”¹¹⁰

Näiden punakaartin huollossa ja sairaanhoidossa toimineiden naisten toiminta ei siis eronnut mitenkään valkoisella puolella toimineiden naisten toimenkuvasta, jonka Mannerheim oli näille asettanut.

Vajaa kahdeksan prosenttia kaartilaisista (15 henkilöä) toimi muissa tehtävissä kuten viestinnässä, hallinnossa ja vartiopalveluksessa. Seitsemän heistä palveli Porin puhelin- ja lennätinlaitoksella viestinnällisissä tehtävissä. Hallinnon piirissä työskenteli kolme sihteeriä, muonituskomitean rahastonhoitaja ja elintarvelautakunnan sekä vallankumousoikeuden jäsenet. On syytä todeta, että näistä hallinnossa toimineista henkilöitä ainoastaan kaksi oli ollut sellaisessa päättävässä asemassa, mikä oli erityisen raskauttavaa sodan jälkeen. Elintarvelautakunnan jäsen oli ollut päättämässä ruokatakarikoista, joita valkoiset sodan jälkeen tulivat pitämään suorana rosvouksena ja vallankumousoikeuden jäsen oli ollut langettamassa tuomioita punaisen hallinnon aikana. Sotilaina miesten vaatteissa kaartiin oli liittynyt kaksi naista, jotka olivat kantaneet myös asetta: Fanny Korsman tunnusti toimineensa Keikyällä tievahtina kivääri kädessä, mutta kielsi osallistuneensa aseellisiin taisteluihin.¹¹¹ Martta Stelin puolestaan myönsi lähteneensä kotipitäjästä miehen puvussa kivääri selässä, koska ei tiennyt laskettaisiinko naisia mukaan pakomat-kalle. Hän väitti jo Harjavallassa jättäneensä aseensa ja muuttaneensa omat vaatteet päälleen.¹¹²

Muutamissa tutkimuksissa on viittauksia siihen, että myös Porin seudun punaisia naisia olisi ollut asekaarteissa. Mm. Piironen-Honkanen toteaa Porissa olleen aseellisen naiskaartin, jonka tarkemmista jäsenluvuista ei ole tietoa, koska punaiset ehtivät tuhota arkistonsa ennen kuin jättivät kaupungin.¹¹³ Oikeuteen aseellisesta

¹⁰⁹ KA, vro 142/704, vro 143/276, vro 7/495, vro 9/210, vryö 24380.

¹¹⁰ KA, vro 6/201.

¹¹¹ Keikyän suojeluskunta väitti Korsmanin perustaneen sikäläisen asekaartin, minkä syytetty kielsi. KA, vryö 18452. Keikyällä muodostettiin Piironen-Honkasen arvion mukaan 14-henkinen naisasekaarti. Piironen-Honkanen 1995, liite 3.

¹¹² KA, vryö 3265.

¹¹³ Piironen-Honkanen 1995, liite 3. Jouni Eerolan laatiman luettelon mukaan Lahdessa kuoli 3 Porin naisasekaartilaisista. Piironen-Honkanen 1995, 75.

palveluksesta syytettynä päätyi kuitenkin vain kaksi edellä mainittua porilaista naista. Mielenkiintoista on, että miehen vaatteissa aseistettuna 13.4. pakomatkalta lähtenyt Martta Stelin kertoi lähteneensä Porista yhdessä 21 muun naisen kanssa. Koska Stelin tunnusti lähteneensä miesten vaatteissa aseistettuna päästäkseen mukaan pakomatkalta, herää kysymys, voiko olettaa samaa muista ryhmän naisista. Olivatko nämä naiset mahdollisesti muissa tutkimuksissa mainittuja Porin naisasekaartilaisia? Kolmen henkilön hän sanoi olleen Punaisen Ristin palveluksessa, muiden tehtävistä hän ei kertonut mitään eikä paljastanut heidän henkilöllisyyttään.¹¹⁴

Oikeuden pöytäkirjoista selviää, että myös Helsingissä siivouspalvelua suorittanut Hilja Kaunismäki oli vastaanottanut aseensa, mutta koska hän oli luovuttanut sen saman tien pois, valtiorikosoikeus katsoi hänen toimineen punakaartissa ainoastaan siviilitehtävissä:

Hilja Kaunismäen ura punakaartissa oli hyvin lyhyt kestäen vain viisi päivää. Tuo aika riitti kuitenkin tuomaan hänelle kahden vuoden ehdollisen kuritushuonetuomion. Hilja oli vapautunut entisestä palveluspaikastaan 5.4.1918. Seuraavana päivänä hän kirjautui Helsingissä punakaartin siivojaksi, mutta aloitti työt kuitenkin vasta tiistaina 9.4. Kun Hilja oli 12. huhtikuuta siivoamassa Kallion kansakoululla tultiin sinne ilmoittamaan, että kaikki naiset ottavat kivääriin. Kaikki naiset vietiin työväentalolle, missä heille opetettiin aseenkäyttöä noin tunnin ajan. Tämän oppitunnin jälkeen naiset määrättiin ulos kadulle ampumaan. Kaunismäki ei sanojensa mukaan halunnut ampua ketään eikä uskaltanut käyttää asettaan, vaan antoi sen tapaamalleen pojalle. Tämän jälkeen hän hoiti työväentalolla haavoittuneita kahden päivän ajan kunnes valkokaartilaiset tulivat pidättämään hänet. Valtiorikosoikeus uskoi häntä.¹¹⁵

Lisäksi todistettavasti ainakin kaksi porilaista naista oli kuulunut punakaartiin sotilaana, mutta he kuolivat jo ennen oikeudenkäyntejä. Vilma Nordling kaatui 30.3. Noormarkun rintamalla ja Elle Tuominen teloitettiin Lahdessa 10.5. Muiden kuolleiden punaisten naisten kohdalta ei ole tietoa siitä, olivatko he olleet kaartissa asepalveluksessa, mutta se seikka, että heidät ammuttiin vangitsemisen jälkeen puhuu tämän oletuksen puolesta. Lahdessa ammuttiin myös Selma Jührström 2.5., Iida Wikander 8.5. ja Lempi Holmi vielä myöhemmin kesäkuun puolella.¹¹⁶ Muut asekaartissa mahdollisesti toimineet naiset ovat joko onnistuneet välttymään rangaistuksesta kokonaan tai sitten he ovat väittäneet toimineensa vain huollossa. Koska todisteita aseellisesta toiminnasta ei ole ollut, on oikeus uskonut heitä.

¹¹⁴ KA, vryö 3265.

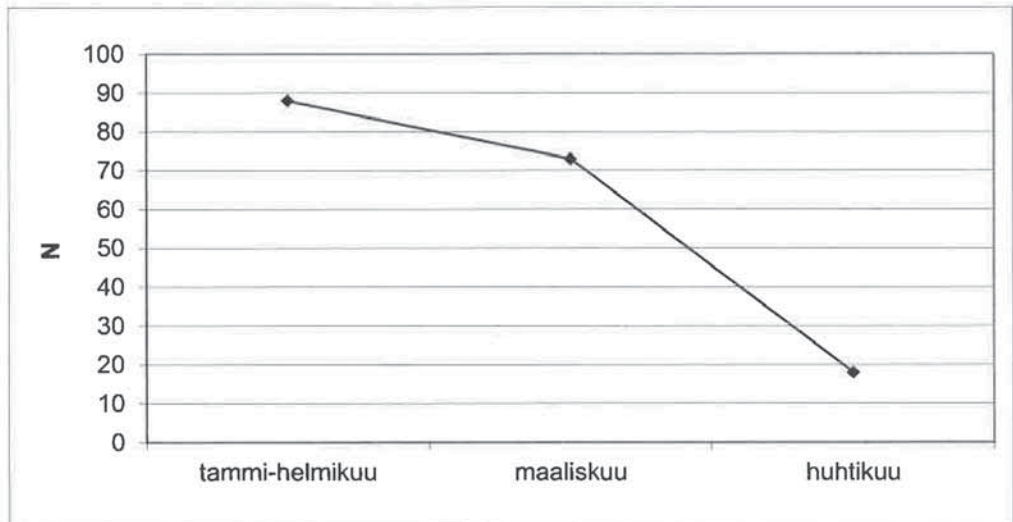
¹¹⁵ KA, vro 38/890. Helsingissä kaartin siivoajista koetettiin värvätä naiskaartilaisia enemmänkin, Hilja ei ollut poikkeus. Hoppu 2013, 321. Hyvinkäällä puolestaan sairaanhoitaja liittyi asekaartiin sodan loppuvaiheessa huhtikuussa. Ylitalo 2011, 74.

¹¹⁶ Lempi Holmi oli ulvilalainen, muut naiset olivat Porista. Suomen sotaturmat 1914–1922. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>, luettu 5.5.2005; KA, vro 38/890; TA, terroristilasto, mikrofilmit 214 ja 215. Myös Fanny Heino kuoli vankileirillä 8.6.1918, mutta hänen kuolinsyystään ei ole tietoa. Ibid.

Liittymisaika

Lähes puolet (46,1 %) tutkituista kaartiin kuuluneista naisista meni kaartin palvelukseen heti sodan alussa tammi-helmikuun aikana. Työmahdollisuuksien heikennettyä sodan edetessä naisia liittyi kaartiin vielä reippaasti maaliskuunkin aikana, sillä 38,2 % tutkituista värväytyi tuolloin. Punaiset alkoivat perääntyä Porin ja Ulvilan seudulta jo 12.4., joten huhtikuun värväytymisaika jäi lyhyeksi, mutta kuitenkin noina 12 päivänä kaartiin liittyi vielä 18 naista (9,4 %) huolimatta siitä, että sota oli jo kääntynyt tappiolliseksi. Nämä huhtikuussa liittyneet henkilöt olivat siis vielä virallisesti kaartin palkkalistoilla olevia työntekijöitä, eivätkä pakolaisina mukaan lähteneitä henkilöitä. Kahdentoista henkilön (6,3 %) osalta liittymisaika on jäänyt epäselväksi.

Kuvio 5 Liittymisaika kaartiin.

Vielä huhtikuussa kaartiin liittyneitä naisia oli porilainen Anna Bonett:

18-vuotias Anna Bonett liittyi vapaaehtoisesti Porin punakaartiin 9.4. ja toimi huolto-
tehtävissä keittiössä. Hän ilmoitti eronneensa kaartista kolmen päivän kuluttua 12.4.
kaartin poistuessa paikkakunnalta eikä lähtenyt punaisten mukana pakoon. Tämä oli
viisas päätös. Hänet vietiin Porissa kuulusteltavaksi vasta syyskuun 24. päivä ja lasket-
tiin vankipassilla vapaaksi odottamaan oikeudenkäyntiä. Marraskuussa valtiorikosoi-
keus katsoi oikeaksi vapauttaa hänet syytteistä.¹¹⁷

Porvarilliset sanomalehdet oli lakkautettu punaisten vallattua Porin, joten alueen
väestön tietämys sotatilanteesta oli vasemmiston lehtien, etupäässä porilaisen
Sosialidemokraatin, ja huhujen varassa.¹¹⁸ Niinpä vielä huhtikuun alussa kaartiin

¹¹⁷ KA, vro 143/585.

¹¹⁸ Käytäntö oli yleinen koko punaisen Suomen alueella, sillä kansanvaltuuskunta määräsi virallisesti 2.2.1918 kaikki vastavallankumoukselliseksi luokittelemansa lehdet toistaiseksi lakkautettaviksi. Piilonen 1993, 499.

liittyneet naiset eivät todennäköisesti olleet tietoisia sodan saamasta, punaisille tapioillisesta käänteestä.

Seuraavassa taulukossa 14 on tarkasteltu naisten poliittisen järjestäytyneisyyden merkitystä heidän liittymisaikaansa kaartissa. Sarakeprosentteista on havaittavissa, että poliittisesti aktiivisista naisista liittyi kaartiin yli puolet (52,8 %) heti sodan alussa tammi-helmikuussa. Poliittisesti järjestäytymättömiä naisia puolestaan liittyi kaartin palvelukseen eniten (53,1 %) vasta maaliskuussa, jolloin alueen työtilanne oli huonontunut merkittävästi. Työväenliikkeessä mukana olleet naiset liittyivät siis punakaartiin varhaisemmassa vaiheessa kuin muut naiset, mikä olikin odotettavissa. Järjestäytyneisyydellä on tilastollisesti merkitsevä yhteys liittymisaikaan, joten saman yhteyden voidaan olettaa pätevän kaikkiin valtiorikosoikeudessa tuomittuihin naisiin.¹¹⁹

Taulukko 14 Järjestäytyneisyys suhteessa liittymisaikaan.

		järjestäytyneisyys		yhteensä
		ei	kyllä	
tammi-helmikuu	lkm	13	75	88
	sarake%	26,5%	52,8%	46,1%
maaliskuu	lkm	26	47	73
	sarake%	53,1%	33,1%	38,2%
huhtikuu	lkm	7	11	18
	sarake%	14,3%	7,7%	9,4%
liit.aika ei tiedossa	lkm	3	9	12
	sarake%	6,1%	6,3%	6,3%
yhteensä	lkm	49	142	191
	sarake%	100,0%	100,0%	100,0%

Palkka

Yleisin huollossa toimineille naisille luvattu palkka oli 9 markkaa päivässä ja ruoka. Monella ansiot alenivat kuitenkin nopeasti seitsemään markkaan päivässä. Hyviin tienesteihin pääsi käsiksi mm. huollossa toiminut Amanda Taisto. Hän oli mennyt kaartin keittiöön VPK-talolle töihin jo helmikuun ensimmäisenä päivänä ja pysyi tehtävässään 14.4. saakka. Niinpä hän ehti nostaa palkkaa kaikkiaan yli 400 mk ja kengät.¹²⁰ Sairaanhoidajille luvattiin palkkaa 15 markkaa päivältä (450 mk/kk). Anna Tähtinen oli toiminut koko sodan ajan Porin ruotsalaisella klubilla sijainneessa sairaalassa ja ansaitsi tänä aikana 600 mk rahana ja 150 mk shekkeinä.¹²¹ Hallinnollisissa tehtävissä toimineille luvatut palkat vastasivat sairaanhoidajien kuukausiansioita. Muonituskomitean rahastonhoitajan kuukausipalkka oli 450 markkaa ja vallankumousoikeuden sihteerin kuukausipalkka 500 mk kuukaudes-

¹¹⁹ Fisherin khin neliö –testin p:n arvo on 0,008 tasolla 0,05.

¹²⁰ KA, vro 141/620.

¹²¹ KA, vro 142/672.

sa.¹²² Useat naiset kuitenkin ilmoittivat jääneensä kokonaan palkatta tai saaneensa rahaa vain parin viikon ajalta. Sota-aikana naiset olivat kiinnostuneet saamaan palkkansa myös tavaranä. Esimerkiksi Maria Johde ilmoitti saaneensa viiden ja puolen viikon työssäolostaan 156 markkaa rahana sekä lisäksi kengät ja kankaan.¹²³ Myös lisäksi luvattu ruokapalkka oli hyvin arvostettu tuon ajan työläisten keskuudessa.¹²⁴

Punakaartin rahatilanne oli jo maaliskuussa huono. Näin ollen on ehkä hieman yllättävää, että kuitenkin Porin punakaartin muonitusosaston naisille pystyttiin maksamaan vielä maaliskuun lopun palkkalistojen mukaan hieman yli puolet palkasta rahana. 16 päivää työtä tehnyt nainen sai 50 mk shekkeinä ja 62 mk rahana. Näiden porilaisten keittäjien päiväpalkka oli maaliskuussa seitsemän markkaa.¹²⁵ Palkoissa oli paljon heittoa alueellisesti. Naapurikunnan Ulvilan muonitusosaston naisten päiväpalkka oli yhdeksän markkaa samoina maaliskuun viikkoina.¹²⁶ Nämä naiset olivat vielä onnekkaita saadessaan ylipäätään rahapalkkaa, sillä monen muun osaston naiset jäivät jo maaliskuun lopussa sitä ilman.

¹²² KA, vryö 19658 ja vryö 19/929.

¹²³ KA, vryö 141/139.

¹²⁴ Tästä kertoo mm. se, että palkkaa kysyttäessä suurin osa mainitsee ruuan kuuluneen palkkaan. Keväällä elintarviketilanne oli jo niin huono, että ruokaa ei tuntunut saavan enää rahallakaan. Toukokuussa valkoisen armeijan talousosasto ilmoitti sanomalehdissä olevansa halukas ostamaan elintarvikkeita, jos ruokaa vain jostain löytyy myyntiin. Tikka & Arponen 1999, 293.

¹²⁵ KA, VapSA 133A, paikallisten punakaartien asiakirjoja 1918, Porin punaisen kaartin muonituskomitean palkkaluettelo 15.3.–31.3.1918.

¹²⁶ KA, VapSA 133A, paikallisten punakaartien asiakirjoja 1918, Sunniemen rannan punaisen kaartin muonituskomitean palkkaluettelo 16.3.–1.4.1918.

4 PAKOMATKALLA JA VANKILEIRILLÄ

4.1 Pakoon kohti itää

Punaisten yleisesikunta kokoontui 6.4. ja antoi käskyn Länsi-Suomen evakuoinnista. Perääntyminen tuli toteuttaa ”hyvässä järjestyksessä ja suuressa kaaressa alkaen Porista ja kulkien yhtenäisenä Turun saaristoon.”¹ Kun tieto valkoisten lähestymisestä muutamaa päivää myöhemmin 11.4. saavutti Porin, tapahtui perääntyminen kaikkea muuta kuin hyvässä järjestyksessä. Pakokauhu tarttui ihmisiin ja mukaan lähti henkilöitä, joilla ei ollut omallatunnollaan rikoksia mutta joiden perheenjäsenet tunnettiin punaisiksi. Valkoisten kostosta oli liikkunut hurjia huhuja, jotka enimmäkseen olivat valheellista sotapropagandaa, mutta niillä saatiin monet naiset ja kokonaisia perhekuntia liittymään mukaan pakomatalle.² Kuulusteluissa naiset kertoivat, miten paniikki oli levinnyt:

”Ollessaan työtuvalla työssä 12.4. oli siellä alettu puhumaan että kaupunkia ruvettaiisiin pommittamaan sekä kerrottu kaikenlaisia kamalia juttuja, minkä johdosta lähtenyt vielä samana päivänä muutamien toisten työtuvan naisten kanssa punaisten mukana.”³

”Kun saksalaisten huhuttu tulevan polttamaan ja hävittämään kaupungin, niin lähtenyt lastensa kanssa pakomatalle miehensä jäädessä kotiin.”⁴

¹ Upton 1981, 383.

² Kostopuheet eivät kuitenkaan olleet aivan tuulesta temmattuja, sillä muutamia henkilöitä, jotka olivat vähäpätöisesti osallistuneet kaartin toimintaan ja siksi eivät katsoneet aiheelliseksi paeta paikkakunnalta, rangaistiin valkoisten tullessa kovemmin kuin teko olisi edellyttänyt. Tapahtumahetkellä 20-vuotias valkoinen opiskelijapoika Martti Vanhatalo kuvasi tilannetta myöhemmin seuraavasti: ”Vaikka punaisten mukana olikin kaupungista [Porista] poistunut paitsi varsinaisia ”aktivisteja” myös sellaisia, joiden ansiot punaisten palveluksessa olivat varsin pienet, oli muutamia heistä kuitenkin jäänyt kaupunkiin ja heidän tuomionsa oli lyhyt ja ankara, näin jällestäpäin ja harkiten arvosteluna usein liiankin ankara.” KA, Pk 869/14, kapteeni Martti Vanhatalon muistelmat. Myös papiston kertomuksissa todetaan punaisten yleisesti oletaneen, että valkoiset saapuessaan paikkakunnalle ampuvat jokaisen työväenluokkaan kuuluvan, oli tämä sitten ollut osallisena kapinaan tai ei. KA, VSHK, F 121/1 Porin maaseurakunnan papiston kertomus.

³ KA, vro 141/18.

⁴ KA, vro 141/70. Nainen selitti lähteneensä viemään lapsiaan turvaan vain taisteluiden ajaksi ja aikoneensa palata halvaantuneen miehensä luokse takaisin, kun tilanne olisi rauhoittunut.

Monet naiset liittyivät lapsineen pakenevien virtaan. Olivathan isät pyrkimässä itärajan yli ennalta määrittelemättömäksi ajaksi. Kaikki pakoon pyrkivät naiset eivät suinkaan ottaneet lapsiaan mukaan. Esimerkiksi 25-vuotias kaartin kahvinkeittäjä Tekla Ekholm katsoi parhaaksi jättää kolme alaikäistä aviotonta lastaan oman äitinsä huostaan.⁵

Mukaan pakomatkalta oli otettava, mitä suinkin kyettiin, ja loput oli määrä tuhota, jottei vihollinen pääsisi hyötymään jälkeen jätetystä omaisuudesta. Tässä tarkoituksessa Porissakin tehtiin lukuisia ryöstöjä ja hävityksiä.⁶ Myös ulvilalaisia yhtyi pakenijoiden joukkoon, mutta he pidättäytyivät lähtiessään suuremmista kosto- ja hävitystöistä.⁷

Loppumattoman pitkältä näyttävä hevoskaravaani suuntasi 12.4. kulkunsa Porista kohti itää.

”Suuri pakokauhu valtasi punaisen väen. Se kulki kuin ruttotauti. Kokonaiset perheet sylilapsineen riensivät asemalle lähteville junille päästäkseen pakoon ’lahtareita’. Suunnattomat määrät tavaraa kaikellaista, m.m. suuret määrät kangaspakkoja heitettiin junaan.”⁸

Vetäytyminen jatkui läpi yön, kunnes seuraavana aamuna viimeiset punakaartilaiset alkoivat räjäytystyönsä. Erityisen hävityskomppanian tehtäväksi oli annettu räjäytysten tekeminen, joiden kohteeksi joutui mm. puhelinkeskus, Rosenlewin voimalaitos, sähkölaitos, rautatieasema, ponttoonisilta sekä jokisataman aluksia.⁹

Kolmisen viikkoa kestänyt pakomatka kulki Harjavallan, Huittisten ja Urjalan kautta Lahden tienoille. Osa onnistui pääsemään pitemmälle, Kotkaan ja Säkkijärvelle saakka. Punakaartin huolto- ja sairaanhoitotehtävissä toimineet naiset jatkoivat työtään pakomatkan aikana. Myös monet naiset, jotka eivät olleet aiemmin olleet kaartin palkkalistoilla, ryhtyivät matkan aikana huoltotehtäviin ruokapalkkaa vastaan.

Ylipäällikkö Mannerheimin 25. helmikuuta 1918 antaman kuulutuksen perusteella oli sellaiset henkilöt vangittava, joiden vapaana oleminen vaaransi valkoisten sotatoimet. Kapinan kukistuuessa toukokuun alussa vangittiin kymmeniätuhansia punaisia ja heidän itään suuntautuvaan pakokaravaaniinsa liittyneitä, kaartiin kuulumattomia, henkilöitä. Mannerheimin kuulutuksessa oli myös määrätty, että pidätetyt oli viipymättä kuulusteltava joko vangitsemis- tai rikospaikalla ja mikäli mitään raskauttavaa ei ilmenisi, olisi vangittu vapautettava välittömästi.¹⁰ Vankien

⁵ PkA, Porin maalaiskunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1910–1921, kunnallislautakunnan kokous 4.5.1918; KA, vro 48/461.

⁶ Upton 1981, 383; Saarinen 1972, 692; Kaukamaa 1933, 438–440. Papin kertomuksen mukaan Porin maalaiskunnassa tilanne ennen punaisten vetäytymistä kävi niin uhkaavaksi porvarien kannalta, että monet näistä piiloutuivat läheisiin metsiin. KA, VSHK, F 121/1 Porin maaseurakunnan papiston kertomus.

⁷ Honkanen 2000, 61.

⁸ KA, VSHK, F 121/1 Porin papiston kertomus.

⁹ KA, VSHK, F 121/1 Porin papiston kertomus; KA, Pk 869/14, kapteeni Martti Vanhatalon muistelmat; Saarinen 1972, 692; Kaukamaa 1933, 438–440; *Satakunnan Kansa* 15.4.1918 ”Punaisten rosvojen viimeiset hävitykset Porissa”.

¹⁰ Paavolainen 1971, 21.

suuresta määrästä johtuen tätä määräystä ei pystytty noudattamaan. Lisäksi kuultuksessa oli kohta, joka teki tyhjäksi määräyksen vangin vapauttamisesta:

”Kun asianomainen sotilaspäällystö ei katso voivansa laskea vangittua vapaalle jalalle, vaikka tutkinnossa häntä vastaan suorastaan sitovia asianhaaroja ei olekaan ilmennyt, on asia jätettävä lähinnä ylempien sotilasviranomaisen ratkaistavaksi.”¹¹

Kevään edetessä valkoiset olivat ottaneet paljon punaisia vankeja, jotka oli sijoitettu työväentaloihin tai muihin pieniin etappivankiloihin. Vankeja vietiin eteenpäin rintaman edetessä, ja kevätkesällä oli pienempiin kaupunkeihin ja kauppaloihinkin kertynyt heitä melkoinen määrä. Porin seudulta huhtikuun 12. ja 13. päivänä pakomatkalta lähteneitä naisia pidätettiin Hollolan, Lahden, Kotkan ja Säkkijärven seuduilla. Heistä enemmistö toimitettiin tutkintavankeuteen Haminaan¹², Hämeenlinnaan, Lahteen, Poriin, Tammisaareen, Turkuun ja Viipuriin. Muutamat päätyivät Santahaminan, Viaporin ja Riihimäen leireille. Kotiinsa jääneitä pidätettiin vielä pitkin kesää ja syksyäkin tapahtuneiden ilmiantojen perusteella. Heitä pidettiin vangittuna Porissa tai toimitettiin edelleen Turkuun.

Kesäkuussa vankilatoimintaa päätettiin tehostaa ja vangit toimittaa suurille leireille, jotka sijaitsivat Helsingissä, Hämeenlinnassa, Kuopiossa, Lahdessa, Lappeenrannassa, Mikkelissä, Oulussa, Riihimäellä, Tammisaarella, Tampereella, Turussa, Vaasassa ja Viipurissa. Naisvangit päätettiin keskittää etupäässä Hämeenlinnaan ja Santahaminaan Helsinkiin. Pienet vankilat haluttiin poistaa ja niinpä Porinkin vankileiri lopetti toimintansa kesäkuun loppuun mennessä, jolloin vangit jo oli keskitetty Tammisaareen ja Turkuun.¹³

Myös sellaisia naisia virui pitkiä aikoja vankileireillä, jotka myöhemmin todettiin syyttömiksi ja joita vastaan syytteet hylättiin. Monien omaiset lähettivätkin tutkintaviranomaisille vetoomuksia, jotta heidän sukulaisensa asia otettaisiin käsitelyyn mahdollisimman pian, jotta tämän syyttömyys selviäisi ja kyseinen henkilö pääsisi pois vankilan kurjista oloista.

”Minä allekirjoittanut pyydän että työmiehen vaimo Marita Nylund Porista, otettaisiin tutkittavaksi niin pian kuin mahdollista. Hän on vangittuna Hämeenlinnan Suomen kasarmilla.”¹⁴

Omaiset lähestyivät myös kotipaikkakunnan valkoisia pyytäen näitä välittämään tutkintaviranomaisille pyynnön asian pikaisesta käsittelemisestä. Seuraavan viestin on välittänyt Hämeenlinnan tutkintaviranomaisille Porin suojelusvartio 2.7.1918.

”Laina Vilmanin ilmoitetaan olevan heikkona sairaana, joten hänen omaisensa pyytävät että asia käsiteltäisiin kiireellisenä.”¹⁵

¹¹ Paavolainen 1971, 23.

¹² Hamina oli tavallisesti parin viikon välietappi niille, jotka päätyivät lopulta Tammisaareen.

¹³ *Satakunnan Kansan* 12.6.1918 ”Kuulutus” (Kustaf Aminoff); Paavolainen 1971, 107, 110.

¹⁴ KA, vro 141/91.

¹⁵ KA, vro 141/95.

Laina Vilmanin asian käsittely venyi, koska hänet oli kirjattu papereihin vahingossa Saima Vilmaniksi.¹⁶ Vastaavia sekaannuksia tapahtui varmasti paljon, koska valtiorikosviranomaisilla oli käsiteltävänä ennennäkemätön määrä tapauksia.

4.2 Naiset vankileirien selviytyjiä

17-vuotias Alma oli isokokoinen ja roteva. Hänet poimittiin vankileirin jonosta ja valittiin majurin perheeseen piiaiksi.¹⁷

Porilainen Alma Mäkelä oli olosuhteisiin nähden onnekas. Hämeenlinnan vankileirille jouduttuaan hän oli toukokuusta lähtien ollut Hämeen vartiopataljoonan palveluksessa, mikä oli taannut isommat ruoka-annokset kuin mitä vangit saivat keskimäärin. Heinäkuussa Alman vankeusolot kohenivat merkittävästi: hän pääsi hämeenlinnalaisen majurin perheeseen sisäpalvelijaksi. Perhe kohteli häntä hyvin ja hän sai riittävästi ruokaa. Samalla hän pääsi pois leirin epähygienisistä oloista, joissa taudit levisivät helposti. Alma oli myöhemmin hyvin kiitollinen tuosta ajasta, sillä hän ymmärsi, miten kohtalokkaiksi kaksi loppukesän kuukautta leirioloissa olisivat voineet hänelle koitua. Hän palveli majurin perheessä syyskuun 7. päivään saakka, jolloin hänen tuomionsa julistettiin ja hän pääsi kotiin ehdonalaiseen vankeuteen.¹⁸

Vankileireillä kuoli vuonna 1918 yhteensä 13 239 suomalaista. Pahin aika oli kesä-elokuu, jolloin heistä menehtyi 4/5. On kuitenkin huomattava, että vain 113 eli alle prosentti kaikista kuolleista oli naisia.¹⁹ Naiset selviytyivät vankileireillä yleensä mihiä paremmin pienemmän kaloritarpeensa ja paremman hygieniansa ansiosta. Lisäksi monen naisen pelastukseksi koitui Alman tapaan työskentely vankileireillä ja niiden ulkopuolella ylimääräistä ruoka-annosta vastaan.²⁰

Aineistossani on yksi vähemmän onnekas tapaus, ulvilalainen Hilja Leivo, joka menehtyi melko pian vankileiriltä vapautumisensa jälkeen. 30-vuotias sahatyöläinen Hilja seurasi avopuolionsa Juho Kilpeläisen esimerkkiä ja liittyi punakaartiin helmikuussa 1918. Hän ehti toimia sairaanhoitajana muutaman viikon ajan ennen kuin lähti muiden pakolaisten mukana huhtikuun 13. päivänä kohti itää. Tyrvään ja Hämeenlinnan kautta hän päätyi lopulta Hollolan Vesalaan, missä joutui vankiksi 1.5. Hänet siirrettiin Hämeenlinnan vankileirille, missä häntä kuulusteltiin toukokuun lopussa. Kuulustelijat luokittelivat hänet toiseen vaarallisuusluokkaan ja päättivät odottaa lisätietoja Porista. Varsinaista oikeudenkäyntiä hän joutui odottamaan kaikkiaan neljä kuukautta, sillä Hämeenlinnan valtiorikosoikeuden osasto

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Helvi Kallion, Antero Kallion, Päivikki Lehtihalmeen ja Mirjami Uusitalon haastattelu 27.2.2009

¹⁸ Helvi Kallion, Antero Kallion, Päivikki Lehtihalmeen ja Mirjami Uusitalon haastattelu 27.2.2009; KA, vro 45/463.

¹⁹ Kaikista synkin kuukausi leirikuolemien osalta oli heinäkuu, jolloin menehtyi 5250 (40 % vankileirikuolemista) vankia. Westerlund 2004, 188f.

²⁰ Alenius 1997, 39f. Naisten mihiä parempi selviytyminen vankileireillä on kiintoisa kysymys, jota olisi jatkotutkimuksessa mielenkiintoista tarkastella lähemmin.

nro 48 käsitteli hänen tapauksensa vasta 30.8.1918 tuomiten hänet ehdolliseen kolmen vuoden kuritushuonetuomioon valtiopetoksen avustamisesta. Sukulaiset olivat vakuuttuneita, että tuo odotusaika leirillä koitui Hiljalle kohtalokkaaksi. Hänen fyysinen kuntonsa oli romahtanut vankeusaikana niin, että hän kuoli espanjantaudiksi kutsuttuun influenssaan pari kuukautta vapautumisensa jälkeen 12.11.1918. Hänet on myös tilastoitu sisällissodan uhrina Suomen sotaturmat -tietokantaan.²¹ Hilja oli Hämeenlinnassa vangittuna siis lähes saman ajan kuin Alma Mäkelä, mutta Alman suosiolliset olot takasivat sen, että hän palasi kotiin terveenä ja vahvana, toisin kuin Hilja.

Nälkä ja siitä seurannut heikkous olivatkin leireillä yleisimpiä kuolemaan johdaneita syitä. Kulkutauteihin ei loppujen lopuksi kuollut niinkään moni kuin valkoiset antoivat ymmärtää. Monesti vangit kuolivat sairauksiin, jotka eivät olisi pystyneet tappamaan terveitä ihmisiä mutta joille aliravitut vangit olivat helppoja uhreja.²² Yleisimpiä vankileireillä raivonneita kulkutauteja olivat mm. influenssa, isorokko, kurkkumätä, lavantauti, punatauti ja tulirokko.²³ Tautien leviämisen estämiseksi leirien ulkopuolelle kullekin vapaaksi laskettavalle vangille määrättiin suoritettavaksi lääkärintarkastus ja sairaaksi todetut joutuivat odottamaan vapautustaan karanteenissa.²⁴

Puutteellisissa oloissa vangit joutuivat kohtaamaan paitsi nälkää ja sairauksia myös ahtautta, likaa ja tauteja levittäviä syöpäläisiä. Syöpäläiset levisivät nopeasti likaisissa olosuhteissa, kuten eräs leirillä ollut kuvailee:

”Niitä tuli tukkaan, vaatteisiin, niitä kömpi seinillä, lattialla.[...] Ruumiini oli syöpäläisten tähden täynnä naarmuja, punainen, tulehtunut, verinen.”²⁵

Koko Suomea vuonna 1918 vaivannut elintarvikepula tuntui erityisen vakavana vankileireillä. Touko-kesäkuussa muonitus suunnitelmat olivat vielä ravintoarvoiltaan siedettäviä, mutta vankien todelliset ruoka-annokset olivat kuitenkin näitä suunnitelmia huomattavasti pienempiä ja täysin riittämättömiä.²⁶ Ruokaa ei ollut riittävästi, eikä sitä myöskään valmistettu kunnolla. Vankileireillä tarkastuksia tehnyt prof. Tigerstedt totesi useimpien leirien ruuan olevan niin huonosti valmistettua, että se suoranaisesti edisti vankien sairastumista.²⁷ Tammisaaren ruokatilannetta muistelee eräs leirillä ollut seuraavasti:

”...aamalla homeinen leivänkappale ja sillin puolikas, illalla turska tai lihasoppaa. Toisinaan ei sitä lihaa ollenkaan löytynyt, oli vaan lämmintä suolaista vettä. Sitten loppui liha ja sijaan tuli Saksasta tuotuja joitakin juurikkaan kuoria. Kaali- ja juurikassoppaa ei kaikkien vatsa sietänyt, vaan alkoi ilmaantua pahoja vatsatauteja: punatautia. Leipä

²¹ KA, vro 48/576; TA, terroritilasto, mikrofilmi 214; Jarno Sillanpään kirje 21.4.2004; Suomen sotaturmat 1914–1921, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> (haku:Leivo, Hilja), luettu 29.1.2015.

²² Paavolainen 1971, 262f; Mäkelä & al. 2004, 126, 128f.

²³ Paavolainen 1971, 256. Ks. vankileirien tartuntataudeista tarkemmin Mäkelä & al. 2004, 125–130.

²⁴ KA, VROSyA Af4, jäljennös Suomen senaatin sota-asiaintoimituskunnan kirjeestä turvaamisosaston päällikölle 29.6.1918.

²⁵ *Porvarillinen birmuvalta Suomessa 1918*, 31.

²⁶ Paavolainen 1971, 181,215.

²⁷ Paavolainen 1971, 203f.

muuttui pellavansiemenleiväksi ja myöhemmin kauraleiväksi joka oli tehty tavallisista kaurajauhoista eli hevosen jauhoista. Se oli taas niin piikkistä ettei sitä voinut syödä. Samoista keitettiin velliä.”²⁸

Sukulaiset koettivat parhaansa mukaan toimittaa leireille ruokapaketteja vankien nälkää lievittääkseen. Toiminta oli hyvin vilkasta, ja Porissa viranomaiset kumastelivat sitä, miten runsaat elintarvevarastot vankien omaisilla on. Ruokapaketien toimittaminen päätettiin kieltää omaisilta 21.5.1918. Päätöstä perusteltiin sillä, että ruuan mukana vangeille saatettaisiin toimittaa aseita. Monet kuitenkin jatkoivat lähetysten postittamista ja jopa ampumisen uhalla ruokapaketien heittämistä aidan yli. Toisinaan asialle laitettiin lapsia, joita kohtaan vartijoiden uskottiin olevan hellämielisempiä. Elintarpeiden toimituskielto kumottiin 1,5 kuukauden kuluttua senaatin päätöksellä, mutta joillakin leireillä (ainakin Suomenlinnassa ja Viipurissa) kieltoa jatkettiin edelleen tästä huolimatta.²⁹

Elintarvikepula oli kova koko maassa, erityisesti kaupungeissa. Niinpä perheet eivät useinkaan pystyneet avustamaan leireillä nälkää näkeviä sukulaisiaan siinä määrin kuin olisivat toivoneet. Ida Kaartinen kirjoitti kirjeessään veljelleen Einolle Viipurin kasarmin vankilaan heikosta tilanteesta:

”Sinä pyydät lähettämään sinne ruokaa, mutta veli rakas se on mahdotonta. Meillä itsellämmekään ei ole kylläksi ruokaa. Aina on nälkä, ei koskaan saa olla kylläisenä. Ei saa leipää, ei perunoita ja voikin on niin kallista, ettei kykene ostamaan.[...] Älä luule, että meitä laiskuus vaivaa, ei se on köyhyys, joka vaivaa. Mutta toivotaan nyt aikaa parempaa, ehkä Jumala vielä meitäkin armahtaa, kun vain häneen turvaamme. Rukoile usein.”³⁰

Marxin opit uskonnon huumaavasta vaikutuksesta eivät selvästikään olleet vielä tavoittaneet Idaa, joka haki hätäänsä lohtua uskostaan ja tarjosi sitä ratkaisuksi myös veljelleen.

Punaisten vankien elintarvikehuoltoon otettiin kiivaasti kantaa myös lehdistössä. *Uusi Päivä* kirjoitti 26.4.1918 tuohtuneena, miten ”[o]n suorastaan yhteiskunnan itsemurhaa se, että niitä joukkoja, jotka aseissa ollesaan ovat miekkaa kantaneet maamme rauhallisinta väestöä vastaan ja sen keskuudessa kaameita tihutöitään harjoittaneet, nyt elätetään kansan niukoilla varoilla kaikella huolenpidolla samaan aikaan, kun omat valkeat sotilaamme saavat hyvinkin niukasti ruokaa.”³¹ Kirjoittajan mukaan oli hulluutta syytää lisää ruokaa vankileireille, kun koko maassa oli elintarvikepula.³² Mm. kirjailija Juhani Aho asettui tiukasti vastustamaan tätä kantaa ja peräänkuulutti armeliaisuutta, todeten, ettei kaikkien rikollisimpiakaan

²⁸ TA, TMT, sidos 262 517/17. Tammisaaren vankileirioloista tarkemmin ks. Eerola 1988.

²⁹ Ruokapaketteja myös varastettiin. Heikko elintarviketilanne alensi myös moraalia. Paavolainen 1971, 221f, 227f; Rajala 1997, 86f; Suodenjoki 2009, 343. Ruokapaketien toimittamisesta ks. myös Eränen 1974, 186.

³⁰ KA, VapSA I, Viipurin keräyspiirin kokoelma. Valkoisten asiakirjoja, 113b, punaisille sotavangeille saapuneita kirjeitä.

³¹ *Uusi Päivä* 26.4.1918 ”Milloin armeliaisuus on verisintä julmuutta?” (V. Si.)

³² Punaisten nähtiin itse ajaneen koko maan kurjuuden tilaan, josta heidän tuli maksaa. Sama koski heidän kerjuulla kulkevia leskiään ja lapsiaan, joihin suhtauduttiin usein vihamielisesti. Ks. Siltala 1993, 227 ja Tikka & Arponen 1999, 292.

Kuva 5 Vankileiriltä vapautumisen jälkeen monet vangit olivat kuvan nuorukaisen kaltaisia eläviä luurankoja. Usean kohtaloksi koitui ylensyöminen. Kuukausien aliravitsemuksen jälkeen syöminen olisi tullut aloittaa hyvin pieninä annoksina, jotta keho jälleen tottuisi ravintoon. Kaikki eivät kuitenkaan pystyneet hillitsemään itseään päästyään vihdoon ruuan ääreen ja liian nopea vatsan täyttäminen johti kuolemaan. Kuva: Tampere-Seuran valokuva-arkisto.

saa päästää kuolemaan nälkään. Punaisuus ei hänen mukaansa tulisi maasta häviämään nälkään näännyttämällä.³³

Lehdistö kiinnitti vankileireihin huomiota myös ulkomailla. Ruotsalainen *Socialdemokraten* kirjoitti 22.6.1918, miten suomalaisen omatunto on herätettävä, jotta punavankeja kohdeltaisiin inhimillisesti ja valkoinen terrori loppuisi. Tämä pillastutti suomalaisia porvarilehtiä. *Keski-Savo* totesi 29.6.1918 *Socialdemokratenin* julkaisemien tietojen olevan läpeensä valheellisia ja ilkeämielisiä väittäessään, että vankeja olisi tapettu vankileireillä nälällä tai hoidon puutteella. Matti Paasivuori nosti asian esille myös eduskunnassa 2.7.1918, jolloin häntä syytettiin valehtelusta. Eduskunnassa esitettiin välikysymys vankileirien oloista 5.7.1918. Ruotsalaisen puolueen edustaja Hornborgin aloitteesta tehdyn välikysymyksen taustalla tuntui käytettyjen puheenvuorojen perusteella olleen ennen kaikkea juuri ulkomaisten kiinnittäminen huomio Suomen vankileirien kurjiin oloihin. Senaattori Thesleff myönsi lausunnossaan, ettei vankien ravitsemustila ole kaikilla leireillä

ollut riittävä, mutta tilanne on paranemaan päin. Sosialidemokraatteja lukuun ottamatta kaikki puheenvuoroja käyttäneet kansanedustajat olivat tyytyväisiä hallituksen antamaan selontekoon vankileirien olosuhteista pitäen väitteitä vankien nälkiintymisestä ja likaisista, ahtaista tiloista liioiteltuina. Ne edustajat, jotka itse olivat olleet talvella punaisten vankeina, käyttivät armottomimmat puheenvuorot. He syyttivät punaisia maan huonosta elintarvetilanteesta eivätkä katsoneet punaisten ansaitsevan vankileireillä sen parempaa kohtelua kuin mitä olivat valkoisille vangeille suoneet. Enemmistö edustajista totesi hallituksen toimineen niin hyvin kuin niissä olosuhteissa oli mahdollista, mutta toivoi kuitenkin ravintotilanteen

³³ Aho 1918, 259.

paranevan leireillä. Väinö Tanner matkusti elokuussa Tukholmaan ja Kööpenhaminaan, missä hän antoi lehdistölle vankileirien ja valtiorikosoikeuksien toimintaa koskevat raportit. Asia herätti suurta huomiota, erityisesti koska Tanner onnistui saamaan *Socialdemokratenin* lisäksi vankileiriuutisen läpi samanaikaisesti myös porvarien *Dagens Nyheterissä*.³⁴

Ruuanpuutteen lisäksi leireillä oli muitakin epäkohtia. Naisasekaartilaisia kohdeltiin leireillä, kuten irtolaisuudesta kiinni otettuja prostituoituja, ja heidät alistettiin kovakouraisiin ja nöyryyttäviin sukupuolitauditutkimuksiin, ja heitä myös raiskattiin sukupuolitautilien pelosta huolimatta.³⁵ Siveettömyysepäilyt kohdistuivat myös ryssänmorsiamiksi leimattuihin naisiin, joten voidaan olettaa myös heidän joutuneen näiden lääkärintarkastusten kohteeksi. Leireillä tapahtuneista raiskauksista ei ole jäänyt mitään virallisia dokumentteja, sillä kenelle vakivallan kohteeksi joutuneet naiset olisivat asiasta valittaneet? He vaikenivat tapahtumista paitsi pelon, myös häpeän vuoksi. Raiskatuksi tuleminen oli nöyryyttävää ja monet uhrin tunsivat itsensä arvottomiksi. He pelkäsivät, etteivät kelpaisi enää omalle [tulvalle] miehelleen, jos tämä saisi tietää tapahtuneesta. 1960-luvulla tehdystä työväen muistitietokokoelmasta löytyy kuitenkin muistelmia, joissa kuvataan naisiin leireillä kohdistunutta seksuaalista väkivaltaa:

”Valkoisia vartijoita ja upseereita tuli seksuaalisessa mielessä lähentelemään ja jopa ase kädessä komensivat lähtemään mukaansa.”³⁶

Se meidän vartiomies, se oli Liedeaho, -- kysyi siltä Karénilta, mihin tämä tyttöä kuskaa, se Karén osoitti kävelykepillään sitä Saksalaista ja sanoi sen tarvitsevan nuorta naista. Se oli sitten Martan viimeinen päivä.”³⁷

Useammissa muistelmissa nostetaan esille, että myös saksalaiset upseerit kävivät punaisten naisten luona leireissä. Osa nälkiintyneistä naisvangeista suostui seksuaaliseen kanssakäymiseen vartijoiden kanssa, kun nämä toivat vastineeksi ruokaa. ”Kun oli kova nälkä, niin heikompileunteisia naisvankeja saivat valkoiset vartijat houkutelluksi uhreikseen tarjoamalla voileipiä.”³⁸ Huomionarvoista on, että useimmiten raiskatut tai hyväksikäytetyt naiset eivät ole itse kertoneet näistä tapauksista,

³⁴ Paavolainen 1979, 222f; Paasivirta 1957, 320–323; *Keski-Savo* 29.6.1918 ”Punaista kiihoitusta ulkomailla”; Toiset vp 1917, ptk II, 2.7.1918 keskustelu valtiorikosrangaistusten täytäntöönpanosta 1481, edustaja Paasivuoren puheenvuoro; Toiset vp 1917, ptk II 5.7.1918, välikysymys oloista vankileireissä 1492–1507. Tannerin omia käsitteitä matkasta ja sen merkityksestä ks. Tanner 1948, 362ff.

³⁵ Piironen-Honkanen 1995, 73; Häkkinen 1995, 102, 156, 241f. Siveettömyydestä epäillyt naiset alistettiin mielilääkärin tekemään tarkastukseen, mikä oli naisille vastenmielistä ja loukkaavaa. Häkkinen 1995, 156. Punaisten naisten ahdistelua ja raiskauksia tapahtui myös rintamalla. Mm. Oskari Salonen kertoi muistelmissaan seuraavaa: ”Punaisten hyökkäys tapahtui niin äkillisesti, että voittajat eivät saaneet tietoa toisilleen ja niinpä eräs joukkue yllätettiin väkivallan teossa punaisten sairaanhoitajattarille. Ehkäpä näille tytöille olisi ollut hyvinkin kohtalokasta, ellei apu olisi saapunut, sillä tyttöjen kertoman mukaan aiheet olivat sen mukaiset.” TA, vuoden 1918 arkisto, HM 12, Oskari Salonen.

³⁶ TA, TMT, sidos 133, rouva Renvall 258/25, 131.

³⁷ TA, TMT, sidos 159, Aku (Aukusti) Aro 383/27, 7.

³⁸ TA, TMT, sidos 133, rouva Renvall 258/25, 131. Lyömällä pakottamisesta ja ruualla houkuttelemisesta kertoo myös Kalle Koskinen. TA, TMT, sidos 143, Kalle Koskinen 284/13, 14. Nuorten punaisten sairaanhoitajien raiskaamisesta kertoo myös nimimerkki ”Anja” ja turkulaisen naiskomppanian jäsenen raiskauksesta nimimerkki ”J.P.” *Punakaartilaiden muistelmia Suomesta v. 1918* -teoksessa (1933, 84, 101).

vaan muistelijoina toimivat tapahtumia sivusta seuranneet henkilöt. Tämä vahvistaa tulkintaa, että joutuminen seksuaalisesti hyväksikäytetyksi koettiin erityisen häpeällisenä.

Jaakko Paavolaisen mukaan naisia ei asetettu valtiorikosoikeuksien käsittelyissä etusijalle, mikä näkyy siinä, ettei heidän määränsä vankileireillä vähentynyt miehiä nopeammin. Yli 91 prosenttia naisista sai sellaisen tuomion, mikä käytännössä mahdollisti palaamisen kotiseudulle ehdolliseen vapauteen. Kuitenkaan heidän määränsä leireillä ei vähentynyt nopeammin heinäkuun alusta lähtien, mistä Paavolainen päättelee naisia ja miehiä otetun oikeuden käsittelyyn naisia suosimatta.³⁹

Vankileireillä oli äitiensä mukana myös pikkulapsia. Valkoisia pakoon lähteneiden joukossa oli paljon kokonaisia perheitä. Jos sekä äiti että isä joutuivat pidätetäessä epäilyksen alaisiksi, jäivät lapset usein äidin kanssa vankileirille odottamaan tutkintaa.⁴⁰ Tosin esim. Lahdesta lähetettiin pienet lapset ja heidän äitinsä kotipaikkakunnilleen pian vangitsemisen jälkeen, sillä liki 30 000 hengen vankisumaa piti alkaa purkaa nopeasti.⁴¹

Ylivoimaiseksi käyvän muonitustilanteen vuoksi senaatti teki kesäkuun 29. päivänä päätöksen, että vähintään 25 prosenttia vangeista on vapautettava.⁴² Tutkintoasiain päällikkö lähetti kaikille paikallispäälliköille kirjeen, jossa nämä pikimmiten veloitettiin luokittelemaan vankinsa ja laskemaan näistä vähemmän vaaralliset ehdolliseen vapauteen ennen tuomioistuimen päätöstä.

”Kysymyksen voivat tällöin tulla etupäässä maaseudulta ja pienemmistä kaupungeista kotoisin olevat vangit, koska ne kotipaikkakunnallaan paremmin tunnetaan ja näistä etupäässä ne, jotka ovat liittyneet pakoittavista syistä punakaartiin vasta kapinan loppupuolella, toimineet vahtipalveluksessa ja työkompanioissa tahi muissa toisarvoisissa tehtävissä.”⁴³

Tähän kategoriaan osuivat useimmat tutkituista naisista. Esitutkinta suoritettiin kaikille saman kaavan mukaan. Tarkoitusta varten oli painatettu erityinen kaavake, jossa kysyttiin tavallisten henkilötietojen lisäksi pidätetyn jäsenyydestä työväenyhdistyksessä ja ammattiosastoissa sekä asemasta punakaartissa. Lisäksi syytetyn tuli selvittää toimintaansa suurlakon ja kapinan aikana sekä kertoa oman paikkakuntansa kaartin perustajat ja kiihottajat. Tutkinnan päätteeksi esitutkinnan suorittanut henkilö kirjasi kaavakkeeseen kokonaisvaikutelmansa syytetystä. Luotettavuutta ja vaarallisuutta arvioimalla hän esitti joko syytettyjen laskemista vapaaksi tai pidettäväksi edelleen vangittuna. Esitutkinnan jälkeen vähemmän vaaralliset laskettiin siis kotipaikkakunnilleen odottamaan varsinaista valtiorikosoikeudenkäyntiä. Perille päästyään heidän piti ilmoittautua viranomaisille säännöllisesti. Ilmoittautumiskäytännöt vaihtelivat; jotkut määrättiin käymään

³⁹ Paavolainen 1971, 329. Naisten vankileirikokemuksista lisää ks. Ylitalo 2011, 60–64.

⁴⁰ Tuominen 1974, 344. Esimerkiksi porilainen Hilma Lippahainen passitettiin kolmen alaikäisen lapsensa kanssa toukokuussa Lahdesta takaisin Poriin odottamaan oikeudenkäyntiään. KA, vro 141/79.

⁴¹ Alenius 1997, 14; Paavolainen 1971, 47.

⁴² Paavolainen 1990, 271f.

⁴³ KA, VROSyA, Af 4. Tutkintoasiain päällikön kirje 30.6.1918 vänrikki Harry Frojdmannille.

näyttäytymässä komendantin kansliassa peräti päivittäin, toisille riitti ilmestyminen paikalle kerran viikossa.⁴⁴ Aleniuksen mukaan Lahden Hennalasta vapautettujen vankipassilaisten ei tarvinnut ilmoittautua kotipaikkakuntansa poliisiviranomaisille kuin kerran kuussa.⁴⁵

Pakomatkalta lähteneiden Porin seudun naisten vankeusaika vaihteli vajaasta kolmesta viikosta 4,5 kuukauteen.⁴⁶ Tavallisin vankeusaika oli 2–3 kk. Kotipaikkakunnalle jääneet, varsinkin vasta syksyllä esikuulusteluihin joutuneet naiset sen sijaan pääsivät yleensä nopeammin vankipassilla vapauteen odottamaan oikeudenkäyntiään. Yksi pakomatkalta erehtyneistä oli 17-vuotias Jenny Salonen:

Vuosipalkollisena Spinkkilän talossa toiminut Jenny Salonen lähti huhtikuussa valkoisia pakoon ja liittyi Ulvilan Vanhankylän punakaartin kuormastoon. Muiden pakolaisnaisten tavoin hän sai kaartista ruuan, kun tiskasi ja auttoi ruuanlaitossa. Hän ei kantanut asetta matkan aikana, eikä sitä hänelle edes tarjottukaan. Hän oli ollut sairas jo koko matkan ja kuulusteltaessa Hämeenlinnassa runsaan kuukauden vankeusajan jälkeen hän näytti huonokuntoiselta, koska esitutkintapöytäkirjaankin oli 6.6. merkitty ”Lienee sairaana pakolaisena vapautettava.” Häntä ei kuitenkaan vapautettu, vaikka hänestä ei kotipitäjästä annettu tuomitsevia lausuntoja eikä suojeluskunta syyttänyt häntä rikoksista eikä osallisuudesta punakaartin toimintaan. Heinäkuun lopulla hänen entinen työnantajansa meni hänestä kirjalliseen takuuseen ja pyysi samalla palauttamaan tytön kotipaikkakunnalleen. Pian tämän jälkeen, elokuun alussa Jenny pääsikin pois leiriltä. Hän joutui odottamaan vankileirillä lopulta kaikkiaan yli kolme kuukautta, ennen kuin pääsi vankipassilla Ulvilaan odottamaan varsinaista oikeudenkäyntiään, jossa hänet määrättiin syytteistä vapautettavaksi.⁴⁷

Mitään korvausta vapauden menetyksestä syyttöminä vankileireillä olleille ei tuolin maksettu⁴⁸ ja kohtelu herätti katkeruutta, kuten oheisesta muistelusta ilmenee:

”Suomenlinnassa lausui tuomari jyrisevällä äänellä, että ”koska emme ole nähneet syy-pääksi maankavallukseen eikä valtiopetokseen, niin laskemme ihan vapaaksi.” Tieto ei suurtakaan vaikuttanut, sillä enhän ollut enää ihminen – vain ihmisen varjo. Ryhti oli kadonnut, jalat olivat turvoksissa, paksut kuin kangastukit. Ei ollut paljoa henkeä jälellä kun viimein pääsin kotiin. Vielä sittenkin nimismies uhkaili, kun en jaksanut ensi päivänä näyttää itseäni poliisille. Kyseli vielä haluanko lisää. Ei ollut miehen sydän sulanut, vaikka oli syyttömän naisen lähettänyt kärsimään.”⁴⁹

Päätös vankileirillä epäinhimillisissä oloissa vietetyn ajan korvaamisesta annettiin vasta 55 vuotta myöhemmin, jolloin moni korvaukseen oikeutettu oli jo kuollut. Valtioneuvosto päätti helmikuussa 1973, että sisällissodan vuoksi vankileirillä tai vankilassa olleille tulee maksaa kertakorvaus, jonka suuruus vaihteli tavallisesti 1000:sta 2500:een markkaan. Korvaukseen olivat oikeutettuja niin valtiorikosoike-

⁴⁴ KA vro 141/72, 141/79 ja 141/91.

⁴⁵ Alenius 1997, 47.

⁴⁶ Lisäksi erään naisen aktissa on merkintä, että hänet on vapautettu Turun vankileiriltä 23.11.1918, kun syytteistä luovuttiin. Hänet oli pidätetty pakomatalla Lahdessa, mutta pöytäkirjat ovat vaillinaiset eikä niistä ilmene, milloin pidätys oli tapahtunut ja oliko hän ollut vangittuna koko ajan kevästä marraskuun loppupuolelle. Pahimmassa tapauksessa hän on siis voinut olla vangittuna noin 6,5 kk. KA, vro 6/813.

⁴⁷ KA, vro 141/172.

⁴⁸ Kekkonen 1991, 57.

⁴⁹ Halonen 1928, 470f.

udessa syyttömäksi kuin syylliseksikin todetut, kunhan hakija pystyi näyttämään vankeusajan toteen.⁵⁰

Vankileirillä vietetty aika jätti ihmisiin jälkensä. Katri H. oli yksi keväällä 1918 pidätetyksi tulleista ulvilalaisista tytöistä. Juuri 16 vuotta täyttänyt Katri oli Hämeenlinnan Linnankasarmilla yli kaksi kuukautta odottaen juttunsa päättämistä valtiorikosoikeuteen.⁵¹ Katri itse ei koskaan puhunut mitään vuoden 1918 tapahtumista lapsilleen. Sen sijaan Katrin äiti kertoi tyttärentyttarelleen pari mielenkiintoista tapausta, jotka olivat tapahtuneet Katrin päästyä vankileiriltä kotiin ja jotka omalta osaltaan kertovat, miten leirielämä yksilöön vaikutti.⁵²

Ensimmäinen tapaus sattui heti Katrin vapauduttua vankileiriltä. Hänen äitinsä oli ollut leipomassa leipää tytön saapuessa kotiin. Katri oli vaikuttanut hyvin hermostuneelta ja äiti oli häntä rauhoittaakseen puhunut siinä niitä näitä. Äidin kääntäessä selkensä oli Katri napannut pöydältä yhden leivän, piilottanut sen vaivihkaa esiliinansa alle ja mennyt ulos syömään. Äiti huomasi tapahtuneen ja meni tyttären perässä ulos ja totesi tälle, ettei kotona tarvitse ottaa leipää salaa vaan sitä saa syödä ihan luvalla. Vankileireillä kärsitty nälkä sai Katrin pelkäämään, että joku tulee ja vie häneltä leivän pois.

Toinen perhepiirissä huomiota herättänyt tapaus oli sattunut joitakin aikoja Katrin vapautumisen jälkeen. Hänen muutamaa vuotta nuorempi sisarensa oli menossa ystävättärensä kanssa kylälle. Katri näki Suoma-siskon laittaneen tummaan tukkaansa punaiset lettinauhat ja hän säikähti pahanpäiväisesti, koska sisko lähti ulos punaiseen sonnustautuneena. Katri oli tullut hysteriseksi ja ollut varma, että pikkusisko pidätetään noiden lettinauhojen takia. Siskolle ei käynyt kuinkaan, mutta tämä tapaus osoittaa hyvin, miten vahvasti vankileirit vaikuttivat joidenkin pidätettyjen sielunmaailmaan.⁵³

⁵⁰ Sosiaaliohallitus tarkisti Valtionarkistosta (nyk. Kansallisarkisto) ja sota-arkistosta hakijan vankeusaikatieidot. Mikäli niille ei löytynyt vahvistusta, eikä hakija pystynyt hankkimaan kahden henkilön todistusta vankeusajasta, ei häntä pidetty oikeutettuna korvausta nostamaan. Tehtyyn päätökseen ei ollut lupaa hakea muutosta. Lähde: Päätös nro 8463/39/73, annettu 29.12.1973, Sosiaaliohallituksen hallinto- ja huolto-osastojen kirje- ja päätöskonseptit Da 72, KA; Arkistopäällikkö Lasse Vihosen sähköposti ”Tutkimuskysymys” Tiina Lintuselle 3.11.2008. Tekijän hallussa.

⁵¹ KA, vro 9/122.

⁵² Katri V:n tyttären haastattelu 19.11.2012.

⁵³ Katri V:n tyttären haastattelu 19.11.2012.

5 VALTIORIKOSOIKEUDESSA

Valtiorikosoikeudet

Valkoiset olivat pohtineet kapinallisten sodanjälkeistä rankaisemista jo helmikuusta lähtien¹, mutta nopeisiin toimiin oli ryhdyttävä taisteluiden päätyttyä vankiluvun kasvaessa leireillä kestävämpiin määriin. Kapinaan ryhtyneiden henkilöiden katsottiin syyllistyneen valtiopetokseen, maanpetokseen tai näiden avustamiseen. Valtiopetos oli rikos laillista yhteiskuntajärjestyksestä vastaan. Maanpetoksessa puolestaan oli toimittu vieraan valtion hyväksi Suomea vahingoittaen. Voimassa olleen oikeusjärjestelmän mukaan syytteet valtio- ja maanpetoksesta olisi tullut käsitellä ensimmäisenä asteena hovioikeudessa. Tämä ei kuitenkaan voinut tulla kyseeseen, sillä valkoisten mukaan kaikkia kapinaan osallisia tuli rangaista ja täten syyteprosessi tulisi olemaan massiivinen. Hallitus antoi eduskunnalle kiireellä laaditun esityksen valtiorikosoikeuksien perustamisesta 17.5.1918. Eduskunnassa käydystä keskustelusta ilmenee, että valtiorikosoikeuksien asettamista pidettiin erittäin tärkeänä, jotta rankaisutoimenpiteet eivät jäisi enää sotilaiden tai yksittäisten henkilöiden käsiin. Tiedot mielivaltaisista teloituksista olivat päätyneet kansanedustajien tietoon ja muutkin kuin sosialidemokraattien Paasivuori vaativat asiaan pikaista korjausta.²

Yksitoista päivää esityksen jälkeen laki valtiorikosoikeuksista hyväksyttiin ja sen perusteella perustettiin viisijäsenisiä tuomioistuimia, joiden kokoonpanossa tuli olla kaksi lainoppinutta, yksi upseeri ja 'kaksi muutoin rehellistä ja luotettavaa miestä'. Naisten ei katsottu sopivan tähän vaativaan tehtävään.³ Punaisten puolella oli sota-aikaan oltu naisia kohtaan liberaalimpia, sillä naisia oli kelpuutettu valtakumousoikeuksien jäseniksi. Esimerkkinä valtiorikosoikeuden kokoonpanosta

¹ Tarkemmin ks. Kekkonen 1991, 35 ff. Valtiorikosoikeuksia edeltäneiden tutkijalautakuntien jakamista tuomioista ja toiminnasta ks. Jyränki 2014, 164ff.

² Toiset vp 1917, ptk II, 21.5.1918 ja 24.5.1918 keskustelut valtiorikosoikeuksien asettamisesta 1117 -1118, 1136-1137.

³ Toiset vp 1917, ptk II, 21.5.1918 ja 24.5.1918 äänestys valtiorikosoikeuksien asettamisesta 1167 -1168; Kekkonen 1991, 48ff. Ks. myös Ketonen 1983, 145; Vihonen 1977, 103.

mainittakoon Porissa toiminut osasto numero 141:n kokoonpano syyskuussa 1918: Oikeuden puheenjohtajana toimi varatuomari Väinö Arvekari. Hänen lisäksi jäseniä olivat asessori Pere, vänrikki M. Ikonen, maanviljelijä Onni Vanhakartano ja maanviljelijä Pekka Sallinen (Sallisen tilalle tuli myöhemmin kultaseppä Ranne).⁴

Valtiorikosoikeuksia perustettiin kaikkiaan 145 kappaletta, joista yksi oli liikkuva osasto.⁵ Monet osastoista toimivat vain muutaman kuukauden ajan. Vilkkain valtiorikosoikeuksien toimintajakso oli elokuun alussa, jolloin osastoista 122 käsiteli tapauksia. Kahdessa viikossa aktiivisten osastojen määrä kuitenkin jo puolittui, sillä elokuun loppupuolella toiminnassa oli enää 61 osastoa.⁶ Asetettuja osastoja toimi seuraavilla paikkakunnilla:

Taulukko 15 Koko maan naiset valtiorikosoikeuksissa.

Valtiorikosoikeuden toimipaikka	Syytettyjen naisten	Syylisiksi tuomittujen	%
	lkm	naisten lkm	
Hämeenlinna	1273	1026	81
Helsinki	970	675	70
Tampere	920	605	66
Lahti	576	391	70
Pori	412	229	56
Viipuri	387	292	77
Riihimäki	336	280	83
Turku	263	194	74
Kotka	153	136	89
Tammisaari	96	84	88
Lappeenranta	84	58	69
Mikkeli	27	20	74
Kuopio	19	4	21
Sortavala	8	2	25
Vaasa	5	3	60
Oulu	4	4	100
yht.	5533	4003	72

Lähde: SVT XXIII, oikeustilasto 32, 15–16.

Hallituksen laatimassa esityksessä valtiorikosoikeuksien toimintaohjeet jätettiin suhteellisen väljiksi ja niissä suorastaan kehoitettiin käsittelemään asiat ripeästi ilman laajoja menettelyjä:

”Valtiorikosoikeuden on käsitellessään sille kuuluvia asioita ilman laajaa menettelyä merkittävä muistiin asian selvittämiseksi tarpeelliset näytteet ja vapaasti harkittuaan kaikkia esille tulleita asianhaaroja oman vakaumuksensa mukaan ratkaistava, mikä asiassa on totta.”⁷

Lasse Vihosen tutkimuksen mukaan valtiorikosoikeudet eivät syventyneet tapauksiin kovin pitkällisesti. Hänen laskelmiensa mukaan yhtä tapausta käsiteltiin

⁴ KA, valtiorikosoikeus nro 141:n aktit.

⁵ Huomioitavaa on, etteivät osastot 53,103,104 ja 116 koskaan olleet toiminnassa. SVT XXIII, oikeustilasto 32, 6.

⁶ Vihonen 1977, 107.

⁷ HE nro 45 1917 II vp s. 1–2.

keskimäärin alle tunti.⁸ Oikeuden jäsenillä oli käytössään esitutkintapöytäkirjat, kotipaikkakunnan suojeluskunnan antama lausunto syytetystä sekä muita mahdollisia punakaartilta säilyneitä asiakirjoja ja kotipaikkakunnalta lähetettyjä ylimääräisiä lausuntoja, joiden pohjalta heidän tuli nopeasti arvioida syyttäjän esitystä ja päättää rangaistuksesta. Asiakirjanippu käsitti tavallisesti 10–20 sivua tietoa tapauksesta. Tapausten nopea käsittelytahti johti pintapuoliseen tutkintaan, jolloin syytettyjen oikeusturva oli uhattuna⁹.

Porissa toimineissa valtiorikosoikeuden osastoissa asetettiin syytteeseen yhteensä 412 naista, joista 229 tuomittiin rangaistukseen. Vapauttavan tuomion Porissa sai 181 naista ja kahden naisen kohdalla tapaus raukesi tai siirrettiin toiseen oikeuteen. Porissa syylliseksi todettuja oli ainoastaan 56 % siellä syytetyistä, johtuen siitä, että Porin valtiorikosoikeudet perustettiin vasta syksyllä elo-syyskuussa.¹⁰ Näistä syytetyistä valtaosa oli siis sellaisia, jotka alustavissa kuulusteluissa oli luokiteltu vähemmän vaarallisiksi ja passitettu kotipaikkakunnalle odottamaan varsinaista oikeudenkäyntiä.¹¹ Tämän tutkimuksen naisista 64,9 % tuomittiin valtiorikosoikeudessa Porissa. Oheinen taulukko 16 kuvaa, missä naiset joutuivat tuomiolle.

Taulukko 16 Tutkittujen naisten tuomiopaikkakunnat.

	lkm	%
Pori	174	64,9
Hämeenlinna	54	20,1
Turku	27	10,1
Santahamina	6	2,2
Lahti	3	1,1
Helsinki	2	,7
Tampere	1	,4
Riihimäki	1	,4
yhteensä	268	100,0

⁸ Poikkeuksellinen päivä oli 3.10.1918, jolloin osasto 133 jakoi syytetyille peräti 55 pikatuomiota saman päivän aikana. Vihonen 1977, 114.

⁹ Kekkonen 1991, 80–82. On tosin huomioitava, että jos käsittelyajat olisivat olleet pidempiä, olisivat leirillä oikeuskäsittelyiden odotusajat myös pidentyneet. Tällöin myös kuolemantapausten määrä olisi todennäköisesti kohonnut entisestään.

¹⁰ Osastot 141 ja 142 asetettiin 31.8.1918 ja osasto 143 20.9.1918. SVT XXIII, oikeustilasto 32, 5,15f. Vielä kesällä Porissa oltiin siinä luulossa, että sinne ei asetettaisi valtiorikosoikeuksia ollenkaan, sillä tutkintoasiain päällikön apulainen kirjoitti Porin paikalliselle tutkintoasiain päällikölle 21.6.1918: ”Mitä sitten tulee valtiorikosoikeuksiin, niin ne tulevat istumaan ainoastaan niissä 12 vankileirissä, jonne vangit keskitetään, minkä vuoksi siis Poriin ei tule mitään oikeuksia asetettaviksi ja sähkösanomani asiakirjojen jättämisestä oikeuksille ei siis anna Teille aihetta mihinkään erikoisiin toimenpiteisiin.” KA, VROSyA Af4, tutkintoasiain päällikön apulaisen kirje tutkintoasiain päälliköä varatuomari Fröjdmanille 21.6.1918. Paheneva vankileiritilanne ei ollut tuolloin vielä selvinnyt koko laajuudessaan. Viikkoa myöhemmin senaatti teki päätöksensä vähemmän vaarallisten vankien vapauttamisesta, minkä seurauksena myöhemmin todettiin tarpeelliseksi perustaa valtiorikosoikeuksia myös vankileiripaikkakuntien ulkopuolelle.

¹¹ Porissa syytettyjen ja tuomitettujen lukuja voi verrata esimerkiksi Kotkan lukuihin, missä tuomitsemisprosentti oli huomattavasti korkeampi.

Oheisessa taulukossa on tapausten yhteismäärä 268 johtuen siitä, että Fanni Hockzell joutui valtiorikosoikeuden eteen kahdesti saaden vapauttavan tuomion sekä Santahaminassa 30.7.1918 että Porissa 15.10.1918.¹² Tutkituista naisista 64,9 prosenttia joutui oikeuden eteen kotiseudullaan Porissa. Tämä oli luonnollista, sillä valtaosa huoltotehtäviin osallistuneista naisista katsottiin yhteiskunnalle vaarattomiksi, joten heidät voitiin laskea pois kuormittamasta vankileirejä. Kotipaikkakunnallaan heidän tuli sitten odottaa syksyyn siirtyviä oikeuskäsittelyjään. Joka viides naisista tuli tuomituksi Hämeenlinnassa ja joka kymmenes Turussa. Vähäisempiä määriä tuomittiin Santahaminan (6), Lahden (3), Helsingin (2), Tampereen (1) ja Riihimäen (1) valtiorikosoikeuksissa.

5.1 Syytteet

Yli puolet, 56,7 %, tutkituista naisista sai syytteen avunannosta valtiopetokseen. Yllättävän suuri joukko sai syytteen joko valtio- ja maanpetoksesta (19,4 %) tai valtiopetoksesta (12,7 %). Tämä selittyy valtiorikosoikeuden osaston nro 141 toiminnalla, jota käsitellään tuonnempana. Noin joka kymmenennen (10,1%) kohdalla syyttäjä ei lopulta esittänyt syytettä eikä vaatinut rangaistusta.¹³ Kolmea naista syytettiin muista rikoksista, jotka olivat yllytys valtiopetokseen, varastetun tavaran kätkeminen ja ryhtyminen rikoksen kautta saatuun tavarahan.¹⁴ Kymmenen valtiorikoksista syytteen saanutta naista sai lisäsyytteitä myös siviilirikoksista. Tyyppillinen muu syyte naisilla oli ryöstö tai ryhtyminen ryöstettyyn tavarahan, jolloin heidän ei siis itse katsottu syyllistyneen varkauteen, vaan ottaneen vastaan anastettua tavaraa. Tavara oli esimerkiksi puolison ”sotasaaliina” kotiin tuomia vaatteita tai astioita.¹⁵ Ryhtymiseksi ryöstettyyn tavarahan katsottiin toisinaan myös se, että otti vastaan punakaartin takavarikoimia elintarvikkeita. Paavolaisen mukaan monet poikkeusoloissa välttämättömiltä tuntuneet punaisten tekemät pakko-otot tulkittiin sodan jälkeen kohtuuttoman ankarasti. Takavarikoiteja, joista annettiin kuitit myöhempää maksamista varten, kutsuttiin rosvoamiseksi ja kiristykseksi.¹⁶ Syyttäjien lausunnoista selviää, että oikeudessa todellisuudessa huomattavasti

¹² KA, vro 33/123 ja 141/643. Ei ollut mitenkään tavatonta, että kertaalleen vapautettu joutui uudelleen syyte-tyksi. Tämän välttämiseksi prokuraattorinvirasto kehotti maaherroja pitämään huolta siitä, etteivät kruunun-nimismiehet vangitsisi uudelleen valtiorikosoikeuksien vapauttamia henkilöitä, ellei uusia rikoksia tulisi ilmi. Kekkonen 1991, 57.

¹³ Näistä, joita ei vaadittu edesvastuuseen, oli valtaosa (74,1%) sellaisia, joita oli alunperin syytetty valtio- ja maanpetoksesta, mutta joiden kohdalla tutkinnan edetessä syyttäjä luopui syytteistään.

¹⁴ KA, vro 143/ 876, vro 33/310 ja vro 40/250. Valtio- sekä valtio- ja maanpetossyytteen saaneiden osuus on huomattavan korkea. Esimerkiksi Aleniuksen tutkimista Lahdessa syytettynä olleista naisista 91,3 % sai syytteen avunannosta valtiopetokseen. Valtio tai valtio- ja maanpetoksesta syytettyjen yhteisosuus oli hänen tutkimukses-saan 5,0 %. Alenius 1997, 51. Kumpumäen tutkimuksen naisia syytettiin avunannosta valtiopetokseen 72,3 % tapauksista. Kumpumäki 1996, liite 2. Kumpumäen 112 naista käsitävässä tutkimuksessa on satunnaisotannan lisäksi valikoitu mukaan naisasekaartilaisia, joten sen tulokset ovat lähinnä suuntaa antavia, eivät suoraan ver-tailukelpoisia.

¹⁵ Vrt. Tikka 2004a, 341, 343. Tampereella asekaartilaisnaisten varkauksilla ei ollut kovinkaan suurta vaikutusta tuomioihin. Hoppu 2008a, 167.

¹⁶ Paavolainen 1974, 148. Takavarikoinneista lisää ks. Lappalainen & al. 1989, 224.

useamman kuin vain 12 naisen väitettiin syyllistyneen varastetun tavaran hallussapitoon ja varkauksiin. Näillä muilla naisilla (N=26) tämä rikos sisältyi valtiorikosyytteen.

Syytelauseimat olivat usein suppeita sisältäen vain rangaistusvaatimuksen ja mahdollisesti lisäksi lyhyen kuvauksen syytetyn toimista sota-aikana. Usein hydynnettiin valmista painettua tekstiä:

”Syytettä kysyttyä lausui syyttäjä että, sittenkun viime tammikuun lopulla maassamme oli puhjennut kapinaliike, jonka tarkoituksena oli laittomalla tavalla kumota maan valtiomuoto, syytetty on liittynyt punakaartiin ja ottanut siihen kapinaan osaa toimimalla kapinallisten tarkoitusten edistämiseksi ehkäkin aseettomana kiihoittamalla punakaartiin liittymään ja toimittaen takavarikoita; ja kun syytetty siten on avustanut sanotun valtiopetosrikkoksen tekemistä, niin syyttäjä vaati syytetyn tuomitsemista rangaistukseen avunannosta valtiopetokseen.”¹⁷

Joidenkin poikkeusten kohdalla syyttäjän laatima lausema oli niin pitkä, että oli pitänyt laatia erillinen liite. Näin tapahtui esimerkiksi Johanna Lehden kohdalla, jolle syyttäjä vaati rangaistusta ”mm. valtiopetoksesta” seuraavin perustein:

”[...] koska Johanna Josefina Lehti, joka jo ennen kapinaa oli esiintynyt kiihottajana murhiin ryöstöihin ja laittomiin vangitsemisiin ottaen itsekkin viimeainittuihin osaa, oli kapinan aikana lausunut uhkauksia laillisen hallituksen kannattajia vastaan kehoittaen m.m. murhaamaan Porin poliisimestarin sekä vielä esiintynyt kiihottajana punaiseen kaartiin ja vallankumoukseen laillista hallitusta vastaan ja tehnyt sitäpaitsi itsensä syyppääksi automobiiliryöstöön, syyttäjä vaati näistä rikoksista Lehdelle rangaistusta lain mukaan.”¹⁸

Millaisissa tapauksissa syyttäjät sitten luopuivat vaateistaan tai eivät nostaneet syytettä ensinkään? Esimerkkinä voidaan tarkastella Vallilan sisaruksia Idaa ja Selmaa. Iältään 16- ja 17-vuotiaita tyttöjä oli syytetty alun perin valtio- ja maanpetoksesta, koska he olivat suojeluskunnan lausunnon mukaan toimineet punakaartin keittäjinä ja ompelijoina. Raskauttavampaa oli kuitenkin se, että tytöt olivat esiintyneet punaisten sankarihautajaisissa laulajattarina.¹⁹ Näin he olivat suojeluskunnan silmissä toimineet kiihottajina laillista hallitusta vastaan. Tutkintavankeuden aikana suojeluskunta kuitenkin pyörsi kantansa ja uudessa lausunnossa totesi, että tytöt eivät olleet kiihottaneet ketään kapinaan ja toivoi heidän laskemistaan ehdolliseen vapauteen. Syyskuussa käydyssä oikeuskäsittelyssä syytteistä tyttöjä kohtaan luovuttiin täysin.²⁰ On mielenkiintoista pohtia, mikä sai paikallisen suojeluskunnan muuttamaan kantansa täysin ja ehdottomaan tyttöjen vapauttamista. Kuinka paljon tyttöjen kohtaloon vaikutti heidän isänsä Frans Vallilan toimet? Frans Vallila oli ollut paitsi Ulvilan työväenyhdistyksen puheenjohtaja myös vallankumouksellisen

¹⁷ KA, vryö 6900. Kursivoitu osuus on syyttäjän omaa tuotosta, muu valmista kaavaketekstiä.

¹⁸ KA, vryö 17322.

¹⁹ Punakaartin toimittamat sankarihautajaiset olivat juhlallisia tapahtumia, joissa tulipunaisin arkuin, saattuein, kunnianlaulukausin, puhein ja vallankumouksellisin lauluin korostettiin vainajan antaman uhrin merkitystä työväentaistelulle. KA, VSHK, F121/1 Porin maaseurakunnan papiston kertomus; *Sosiaalidemokraatti* 7.3.1918 ”Hautajaiset” (Elvira Villman-Eloranta). Tilaisuudet olivat työväenliikkeelle suuria propagandatilaisuuksia.

²⁰ KA, vro 141/179 ja vro 141/180.

kunnallis-lautakunnan esimies, joka näiden toimiensa ansiosta oli sodan päätyttyä vihattu mies Ulvilassa. ”[...] on Frans Wallila pirullisen luikkimaisen luonteensa ja esiintymisensä tähden vaarallisin henkilö”, totesi syrjäytetty laillisen kunnallislautakunnan puheenjohtaja J.H. Talvitie antamassaan lausunnossa.²¹ Usein punaisiin kohdistunut viha kosketti koko perhettä, ”samaa sakkia ovat kaikki” oli yleinen käsitys. Saattoiko isän asema punaisten johdossa vaikuttaa tyttärien saamiin paikallisiin lausuntoihin? Suojeluskunnan ensimmäinen lausunto oli annettu kesäkuun alussa, toinen heinäkuun puolivälin jälkeen, kun suurin koston ilmapiiri alkoi vähitellen rauhoittua.²²

Kuva 6 Pilalehti Nya Fyrenin antama kuva punakaartilaisperheestä toukokuussa 1918.²³ Koko perhe, perheen naiset ja pieni poika mukaan lukien, partioivat aseistettuna katuja siviilien kurkkiensa peloissaan ikkunoista. Tällainen propaganda oli osaltaan luomassa kuvaa punaisista ”roistoperheistä”.

²¹ KansA, 3A Frans Vihtori Vallilan kokoelma. Frans Vallilalle langetettiin elinkautinen tuomio ja kansalaisluotamuksensa hän menetti ikuisiksi ajoiksi. Hän kuoli kuitenkin Tammisaaren sotavankilassa jo 31.8.1918.

²² Anna Lehtiahon mukaan punaisia sairaanhoitajia arvioitiin suojeluskuntien lausunnoissa avoimen kielteisesti punaisen perheyhteyden takia. Esimerkiksi Vera Pusjeffin paikallisesikunta totesi olevan ”kiihkomielisyytensä ja koko perheelle yhteisen punikkimielisyytensä kautta jonkun verran vaarallinen”. Lehtiaho 2007, 57.

²³ *Nya Fyren*, nro 5–8, toukokuu 1918.

Valtiorikosoikeuden eri osastojen syytekäytännöissä on huomattavissa eroja. Poikkeuksellisen ankara oli Porissa toiminut valtiorikosoikeuden osasto nro 141, joka käsitteli tämän tutkimuksen naisista kolmanneksen. Sen syyttäjinä toimineet varatuomari Lauri Walli ja etsivä komisario Anttila asettivat naisia keskimääräistä huomattavasti ankarampiin syytteisiin. He nimittäin jakoivat naisille syytteitä vain joko valtiopetoksesta tai peräti valtio- ja maanpetoksesta.²⁴ Heidän kollegansa Edvard Gulin ja lakitieteen ylioppilas Onni Kutvonen Porin toisilla valtiorikosoikeuden osastoilla numero 142 ja 143 sitä vastoin asettivat tutkittuja naisia syytteeseen ainoastaan avunannosta valtiopetokseen. Muualla Suomessa oikeuden eteen joutuneista porilaisista ja ulvilalaisista naisista 70,2 % sai syytteen avunannosta valtiopetokseen, 20,2 % valtiopetoksesta ja vain yhtä naista syytettiin valtio- ja maanpetoksesta.²⁵ Loppujen kohdalla syytteistä luovuttiin tai heitä syytettiin vähäisemmistä rikoksista, kuten ryöstöstä. Havainto on mielenkiintoinen, sillä kuten jo aiemmin todettiin, Porissa ei käsitelty vaarallisimmiksi arvioitujen pidätettyjen asioita, vaan nämä joutuivat tavallisesti jäämään vankileireille odottamaan oikeudenkäyntejään sikäläisissä tuomioistuimissa

Vastineet

Naiset suhtautuivat omaan puolustukseensa melko laimeasti. Tavallisimmin he tyytyivät vastineessaan vain toistamaan sen mitä olivat jo aiemmin esitutkinnassa kertoneet tai myönsivät pöytäkirjan oikeaksi. 23,9 % syytetyistä kuitenkin kielsi esitetyt syytteet kokonaan tai osin. Kieltämiset liittyivät tavallisesti muuhun kuin esikuulusteluissa esille tulleisiin tietoihin, kuten kotipaikkakunnan suojeluskunnan lausunnoissa esitettyihin syytteisiin. Useimmiten kiellettiin kiihottaminen vallankumoukseen ja ryöstöt.

Yksi kirjallinen vastinekin valtiorikosoikeudelle jätettiin. Työmiehen vaimo Sofia Kuusisto osoitti valtiorikosoikeudelle kaksisivuisen kirjelmän, jossa hän vastasi häntä kohtaan esitettyihin syytöksiin. Hän tunnusti avoimesti kuuluneensa punakaartin ensiapuosastoon, mutta kielsi varkaudet kertoen, että ensiapuosaston naisia oli punaisten *viranomaisten taholta* kehotettu ottamaan sairaalan kalustoa mukaansa. Tämän vuoksi hän piti kohtuuttomana häntä vastaan nostettuja syytteitä, varsinkin kun muut vastaavassa asemassa olleet naiset olivat välttyneet edesvastuusta asiassa.²⁶

Lisäksi seitsemän henkilöä perusteli tai selitti vastineessaan tarkemmin toimintaansa kuitenkin kieltämättä esitettyjä syytteitä. Todennäköisesti naiset eivät välttämättä aina edes ymmärtäneet asemaansa ja sitä, että heidän olisi pitänyt pystyä todistamaan syyttömyyttään. On huomioitava, että myös naisten heikko fyysi-

²⁴ 20 naisen kohdalla he tosin vetivät valtio- ja maanpetos syytteet takaisin tutkinnan edetessä. Yhdelle naiselle tuomiota ei esitetty ollenkaan.

²⁵ Kaikista tutkituille naisille annetuista 52:sta valtio- ja maanpetossyytteestä oli siis peräti 51 osaston numero 141 tehtailemia.

²⁶ KA, vro 99/161.

nen kunto huononsi heidän puolustautumismahdollisuuksiaan. Kekkosen mukaan ristiriitatilanteissa syyttäjän todisteet painoivat vaakakupissa syytetyn lausumia enemmän, jolloin totuuden tavoitteluun ei pyritty täydellä teholla.²⁷

5.2 Todistukset puolesta ja vastaan

5.2.1 Suojeluskunnan lausunnot

Jokaisesta syytetystä pyydettiin oikeudenkäyntiä varten kotipaikkakunnan suojeluskunnan esikunnalta lausunto.²⁸ Valmiiksi painetussa kaavakkeessa tuli selvittää, oliko syytetty kuulunut työväenyhdistykseen tai punakaartiin ja mikä oli hänen osallisuutensa sotatapahtumiin ja edellisen vuoden lakkoihin. Suojeluskunnan tuli selvittää myös henkilön toimeentulo ja perhesuhteet sekä arvioida tämän luonnetta ja elämäntapoja. Lisäksi tiedusteltiin työpaikkaa ja työnantajan arviota syytetystä. Oheen oli mahdollista liittää myös valallisia todistuksia. Lausuntojen tuli annettujen ohjeiden mukaan olla ”vapaita kaikista persoonallisista vaikutteista”.²⁹

Läheskään aina syytetyn toimista sota-aikana ei tiedetty, mutta tuomiota oltiin valmiita suosittamaan langettavaksi juuri suojeluskunnan mielestä kyseenalaisten elämäntapojen ja huonon luonteen vuoksi. Eräänkin naisen kohdalla lukee jokaisessa sotaa ja punakaartia koskevan kysymyksen kohdalla ”ei tiedetä”, mutta loppulausunnossa ehdotetaan kuitenkin ”lain mukaista rangaistusta”. Syy tähän lienee elämäntapojen kohdalta löytyvä merkintä: ”Pitänyt yhteiselämää ryssien kanssa.”³⁰ Suojeluskunnan lausunnot ovatkin mielenkiintoisia, koska ne paljastavat, millaiset normit paikallisyhteisössä vallitsivat. Nämä normit tulevat nimittäin usein näkyviksi vasta siinä vaiheessa, kun joku rikkoo niitä vastaan. Suojeluskunnat saivat toisinaan toimia moraalipoliiseina, kun yhteisö halusi rangaista jäsentään sellaisesta moraalittomasta toiminnasta, joka ei ollut suoranainen rikos.³¹ Punakaartissa toimineet naiset saivatkin yhteisössään tuomioita sekä valtiopetoksellisuudestaan että siveettömästä moraalistaan.

Kaavakkeen lopussa pyydettiin yhteenvetona lausuntoa vangitusta, mihin useimmiten kirjoitettiin toivottu rangaistus. Seuraavassa taulukossa näkyy, minkä luonteisia lausuntoja naisista annettiin.

²⁷ Kekkonen 1991, 81f.

²⁸ Lausuntojen pohjalla oli parhaassa tapauksessa jo talven aikana kerättyä tiedustelumateriaalia, laadittuja luokiteltuja luetteloita pitäjän punaisista, punakaartin jälkeensä jättämiä papereita ja kenttäoikeuden istuessa muodostuneita pöytäkirjoja ja todistajanlausuntoja. Tikka 2004a, 118-127, 142-146. Pienemmissä kylissä suojeluskunnan esikunnan jäsenet vielä tunsivat syytettyt hyvin. Mitenkään tuulesta temmattuja lausunnot eivät siis olleet.

²⁹ Kekkonen 1991, 62; Vihonen 1977, 81.

³⁰ KA, vryö 24419. Esikunnat antoivat huhupuheisiin uskoessaan myös totuudenvastaisia lausuntoja naisten seksuaalimoraalista. Ks. esim. Lehtiaho 2007, 51.

³¹ Lehtiaho 2007, 42; Tikka 2004a, 323.

Taulukko 17 Suojeluskuntien lausunnot.

	lkm	%
negatiivinen	156	58,4
neutraali	37	13,9
positiivinen	60	22,5
lausunto puuttuu	14	5,2
yhteensä	267	100,0

Tutkimieni naisten kohdalla selvästi yli puolet, 58,4 %, lausunnoista oli negatiivisia. Niissä haukuttiin naisia tai toivottiin heille rangaistusta. Tämän ryhmän lausuntoja kuvaavat hyvin seuraavat esimerkit:

”Esikunta ehdottaa hänelle kiihottajana ja kätyrinä, rauhallisen yhteiskunnan kehitykselle haitallisena henkilönä ansaitsemaansa tuomiota.”³²

”Ehdotetaan kaikkein ankarinta rangaistusta”³³.

Useamman kuin joka viidennen (22,9 % kaikista) naisen saama lausunto oli myönteinen, jossa toivottiin heidän vapauttamistaan tai todettiin heidät syyttömiksi.³⁴ Perusteluina saattoi olla nuori ikä, harkintakyvyn puute tai pelottelun kohteeksi joutuminen. Näissä lausunnoissa toivottiin ”pääsevän vallan vapaaksi”³⁵, koska ”ei pidetä yhteiskunnalle vaarallisena”³⁶. Joidenkin syytettyjen asenteita esikuntien jäsenet tosin halusivat muokata, eräästäkin esikunnan kiivaaksi arvioimasta naisesta kirjoitettiin: ”Ei ole vaarallinen, mutta suuta tarvitsisi supistaa.”³⁷

Neutraaleja lausuntoja sai 13,9 % naisista. Heidän kohdallaan suojeluskunnalla ei tavallisesti ollut tietoa osallisuudesta punakaartin toimintaan ja niinpä loppulauselmassa luki useimmiten: ”Esikunnan tiedossa ei ole mitään erikoisempaa, viittaamme poliisilaitoksen tutkintopöytäkirjaan.”³⁸ 14 naisen kohdalla loppulauselman puuttuu. Heistä kolme on henkilöitä, joista esikunnalta ei ole saatu mitään vastausta. Yhdentoista kohdalla suojeluskunta on antanut syytetystä tietoja, mutta jättänyt loppulauselman antamatta. Ilmeisesti esikunta ei halunnut ottaa kantaa rangaistukseen puutteellisten tietojensa vuoksi.

³² KA, vro 44/318.

³³ KA, vro 39/246.

³⁴ Suojeluskunnan lausuntojen luokittelu poikkeaa tässä Kekkosen (1991, 64) luokituksesta, sillä hän on laskenut myönteisiksi myös ne lausunnot, joissa toivottiin syytetyille lievää rangaistusta. Tässä tutkimuksessa kuitenkin kaikki lausunnot, jossa ylipäätään on esitetty rangaistusta, on katsottu kielteiseksi, koska ne eivät ole edesauttaneet henkilön vapauttamista. Neutraaleiksi puolestaan on katsottu ainoastaan ne, joissa ei ole otettu rangaistukseen kantaa eikä luonnehdittu syytettyä puoleen eikä toiseen.

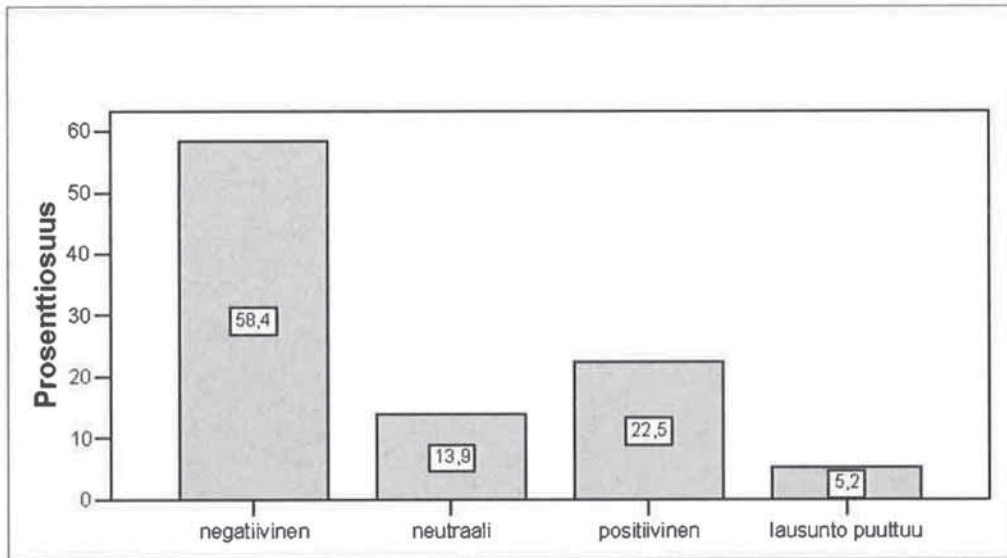
³⁵ KA, vro 142/838.

³⁶ KA, vro 45/79.

³⁷ KA, vro 141/107.

³⁸ KA, vro 141/338.

Kuvio 6 Suojeluskunnan antamat lausunnot.

Seitsemän naisen kohdalla lausuntoa pyydettiin uudemman kerran alkuperäisen viipyessä ilmeisesti matkalla. Yhden naisen lausunnot on annettu kesäkuussa vain viiden päivän välein. Hänen kohdallaan lausunto ei ole muuttunut. Kuuden muun naisen kohdalla ensimmäinen lausunto on annettu kesäkuun alkupäivinä ja toinen heinäkuun puolivälin jälkeen. Useimmissa on huomattavissa selvää lientymistä ajan kuluessa: ”Ei hänellä väliä pidetä vaan lähettääkin saadaan ei entinen isäntä kuitenkaan kaipaa”, todettiin 17-vuotiaan Jenny Salosen lausunnossa 2.6. Heinäkuun 29. päivänä kirjatussa lausunnossa ”Ehdotetaan päästettäväksi kotipaikalle”.³⁹ 17- ja 16-vuotiaiden Vallilan sisarusten lausunnoissa näkyy vielä selvempi asenteiden pehmeneminen: Idan lausunnot kuuluivat 3.6./16.7. seuraavasti: ”Tietoisena esiintynyt punakaartin kätyrinä. Ei kaivata häntä kotipaikalleen./Pyydetään ehdonalaiseen vapauteen”⁴⁰ Pikkusisko Selmasta annetut lausunnot samoina päivinä olivat: ”Ei kaivata kotipaikalla./Pyydetään laskettavaksi ehdolliseen vapauteen.”⁴¹ Kaikki eivät kuitenkaan saaneet toisella lausuntokierroksella armoa suojeluskunnan silmissä, 21-vuotiaan Tyyne Juholan lausunto kuului 4.6. seuraavasti: ”Pidämme häntä vaarallisena henkilönä, jotta ei häntä voida lähettää paikkakunnalle vaan sotalain koko ankaruus hänelle tuomittava.” Heinäkuun 30. päivänä esikunta kirjoitti: ”Ei ainakaan kotipaikalle häntä tarvita.”⁴²

³⁹ KA, vro 141/172.

⁴⁰ KA, vro 141/180.

⁴¹ KA, vro 141/179.

⁴² KA, vro 44/463.

Negatiiviset lausunnot

Negatiivisissa lausunnoissa oli havaittavissa kolme eri jyrkkyysluokkaa. Ensimmäisessä luokassa toivottiin syytetylle ankaraa rangaistusta, toisessa pelkästään rangaistusta ilman tarkennusta, kolmannessa vedottiin lieventäviin asianhaaroihin ja ehdotettiin lievää rangaistusta. Jako näiden kolmen luokan välillä on seuraava:

Taulukko 18 Negatiivisten lausuntojen jyrkkyys.

	lkm	%
ankara	43	27,6
keskinkertainen	92	59,0
lievä	21	13,5
yhteensä	156	100,0

Suurin osa naisista, 59,0 %, sai keskinkertaisen lausunnon, jossa vain toivottiin rangaistusta. Niissä ei lähdetty erittelemään ansaitisiko syytetty ankaran vai lievän tuomion. Tyypillisesti näissä loppulausunnoissa luki ainoastaan ”ehdotetaan rangaistusta”. Ankaria sanktioita toivottiin 27,6 %:lle näistä negatiivisen lausunnon saaneista. Niissä joko toivottiin pelkästään kovaa rangaistusta:

”Esikunta ehdottaa että rankaistaisiin, niin kuin laki ankarimmasti pahaintapaisen naisen voi tuomita”⁴³

”Esikunta ehdottaa I luokan tuomiota”⁴⁴

tai sitten niissä eriteltiin vielä tarkemmin syitä toivottuun rangaistukseen:

”Ehdotamme lain ankarinta kuolematuomiota. Ei milloinkaan Reposaaressa takaisin, sillä hän ei voi esiintyä muutoin kuin ihmisiä kiihoittamalla”⁴⁵

”Ylläolevan henkilön pidämme mitä pahimpana paikkakunnalla, sillä hän voi aikaansaada paheita ja toivomme, ettei häntä milloinkaan lähetetä takaisin paikkakunnalle”⁴⁶

”Edelläolevaan ja siihen viitaten, että vanki huonolla epäsiiveellisellä elämällään on tehnyt itsensä paikkakunnan tahrapilkuksi, niin sen johdosta ehdotamme mitä ankarinta rangaistusta.”⁴⁷

Joillekin naisille tuntuivat perhesuhteet muotoutuvan raskauttaviksi tekijöiksi, sillä ne nostettiin loppulauselmissa esiin:

⁴³ KA, vryö 20498.

⁴⁴ KA, vro 56/255.

⁴⁵ KA, vro 8/450.

⁴⁶ KA, vro 8/465.

⁴⁷ KA, vryö 18452.

”Yllä mainittu henkilö on ryövärijoukon johtajan ja kansanedustaja Nestori Arosen sisar ja pidetään häntä vaarallisena henkilönä parempi kun yhteiskunta hänestä vapautuisi”⁴⁸

”Suuren perheen äitinä on vuosikymmeniä kylvänyt myrkkyä lapsiinsa ja lastensa lapsiin sekä ympäristöönsä niin laajalti kuin on liikkumaan kyennyt.”⁴⁹

”On kasvattanut ja suojellut kuutta poikaansa, joista on tullut Ulvilan pitäjän suurimpia roistoja ja ryöväreitä. On rangaistava ansion mukaan olisi suotava, ettei häntä päästettäisi palaamaan paikkakunnalle.”⁵⁰

Näissä lauselmissa tulee esiin aiemmin tässä työssä mainittu käsitys punaisista naisista ”pahuuden lähteinä”. Äitien katsottiin kasvattajina olevan syyllisiä lastensa pahoihin tekoihin.

Lieviä rangaistuksia esitettiin 13,5 %:lle näistä kielteisen lausunnon saaneista. Niissä toivottiin syytetyille joko lievää rangaistusta tai ehdonalaista tuomiota. Esimerkiksi erälle rintamalla sairaanhoitajana toimineelle naiselle esikunta ehdotti, ”että syytetty rikollisuuteen nähden asetettaisiin vähimmän rikollisten joukkoon”⁵¹.

Poliittisen järjestäytyneisyyden merkitys

Suojeluskuntien loppulausuntojen yhteyttä henkilön poliittiseen järjestäytyneisyyteen on tarkasteltu seuraavassa taulukossa 19.

Taulukko 19 Järjestäytyneisyyden ja suojeluskunnan lausunnon suhde.

			järjestäytyneisyys		yhteensä
			ei	kyllä	
suojelusk. lausunto	lausunto puuttuu	lkm	8	6	14
		sarake%	9,5%	3,3%	5,2%
	negatiivinen	lkm	38	118	156
		sarake%	45,2%	64,5%	58,4%
	neutraali	lkm	13	24	37
		sarake%	15,5%	13,1%	13,9%
	positiivinen	lkm	25	35	60
		sarake%	29,8%	19,1%	22,5%
yhteensä		lkm	84	183	267
		sarake%	100,0%	100,0%	100,0%

⁴⁸ KA, vryö 7019.

⁴⁹ KA, vryö 20897.

⁵⁰ KA, vryö 18297. Vrt. Johnson 2000, 547. Kätzlerin tyttärien poliittista aktiivisuutta käytettiin todistusaineistona äitiä vastaan, koska tämän katsottiin näin olleen huono roolimalli ja kasvattaja.

⁵¹ KA, vro 141/138.

Syytettyjen poliittisella järjestäytyneisyydellä on selkeä yhteys suojeluskunnan antamiin lausuntoihin. P:n arvo on 0.01, joten yhteys on tilastollisesti merkitsevää tasolla 0.05. Järjestäytyneistä eli joko ammattiyhdistyksen ja/tai työväenyhdistyksen jäsenistä 64,5 % sai negatiivisen, 19,1% positiivisen ja 13,1 % neutraalin lausunnon paikalliselta esikunnalta. Poliittisesti passiivisten henkilöiden lausunnoista 45,2 % oli kielteisiä, 29,8 myönteisiä ja 15,5 % neutraaleja. Valkoisten kielteinen suhtautuminen työläisten järjestäytyneisyyteen tulee ilmi esikuntien kirjoittamissa lausunnoissa. Usein poliittisesti näkyvillä paikoilla toimineita naisia kuvailtiin lakkoihin yllyttäjiksi ja 'kiivaiksi punaisiksi muijiksi'.⁵² Monista lausunnoista heijasteli valkoisen puolen katkeruus edellisen vuoden lakkoilijoita kohtaan.

Alueelliset erot

Seuraavana tarkastellaan eri esikuntien antamia lausuntoja. Taulukkoon on yhdistetty kunkin neljän alueen (Pori, Porin mlk, Reposaaari ja Ulvila) lukuisten esikuntien lausunnot, sillä joidenkin yksittäisten suojeluskuntien lausuntoja oli niin vähän, ettei niiden esittäminen taulukkomuodossa olisi ollut järkevää. Porin suojeluskunnan esikunnan lisäksi Porin alaisuuteen kuuluvia lausuntoja antoi tutkituille naisille Mäntyluodon suojeluskunta. Porin maalaiskunnan alueella lausuntoja antoi itse maalaiskunnan sk:n lisäksi Hyvelän, Ruosniemen, Pihlavan, Raumankylä (Vähärauman), Toukarin ja Kyläsaaren suojeluskunnat. Ulvilan alueella lausuntoja jakoivat Ulvilan, Harjunpään, Kaasmarmun, Koiviston, Sunniemen, Toejoen ja Vanhankylän suojeluskunnat. Reposaaaren alueella lausuntoja antoi vain Reposaaaren suojeluskunta.

Taulukko 20 Eri suojeluskuntien esikuntien lausunnot.

Count		suojeluskunnan esikunta					yhteensä
		Pori	Porin mlk	Reposaaari	Ulvila	muu	
suojeluskunnan loppulausunto	lausunto puuttuu	1	6	0	1	3	11
	negatiivinen	67	23	27	35	4	156
	neutraali	30	3	0	4	0	37
	positiivinen	20	12	1	26	1	60
yhteensä		118	44	28	66	8	264

Lausuntojen perusteella punaisiin näytettiin suhtautuvan kielteisimmän Reposaaarella, jossa vain yksi annetuista lausunnoista on ollut myönteinen muiden ollessa negatiivisia. Porin kaupungin esikunnat ovat antaneet 56,8 %:ssa tapauksista negatiivisen lausunnon, neutraaleja 25,4 %:lle ja myönteisiä 16,9 %:lle syytetyille. Porin maalaiskunnassa negatiivisten lausuntojen osuus oli 52,3 %. Neutraaleja loppulauselmia jaettiin 6,8 %:lle naisista ja 27,3 % sai positiivisen arvion. Myönteisimmän

⁵² Esim. KA, vro 143/825.

punaisiin suhtauduttiin näiden lausuntojen valossa Ulvilassa, jossa 39,4 % naisista sai myönteisen lausunnon, jossa toivottiin heidän vapauttamistaan ja syytteistä luopumista.⁵³ Negatiivisten rangaistusta toivovien lausuntojen määrä oli Ulvilassa 53,0 % neutraalien tapausten jäädessä 6,1 %:iin. Luokkaan muu kuuluivat seuraavien paikkakuntien esikunnat: Ahlainen, Harjavalta, Helsinki, Keikyä, Kullaa ja Nakkila. Kahdeksan naista oli kirjoilla Porin ja Ulvilan alueella, mutta he olivat ennen sotaa olleet töissä kyseisissä kunnissa, joten sikäläisten suojeluskuntien oletettiin tietävän heidän ammattiyhdistys- ym. sotaa edeltäneistä toimistaan kotipaikkakuntaa paremmin. Tämä ei kuitenkaan ilmeisesti pitänyt paikkaansa, sillä kolme kahdeksasta jäi ilman loppulauselmaa.

Yhteensä yksitoista kertaa olivat tutkitut esikunnat jättäneet loppulausunnon antamatta luovuttaen tietoja muilta osin. Kolmelta naiselta puuttui esikunnan lausunto kokonaan, minkä vuoksi lausuntojen kokonaismäärä oli 264.

Eri alueiden välillä oli havaittavissa selkeitä eroja annettujen lausuntojen suhteen. Eniten positiivisia lausuntoja naiset saivat osakseen Ulvilassa. Tähän on osaltaan varmasti ollut vaikuttamassa se seikka, että punakaartilaiset eivät Ulvilasta lähtiessään suorittaneet niin suuria ryöstöjä ja tuhotöitä kuin Porissa tapahtui, eivätkä Ulvilan punaiset murhanneet yhtään oman kunnan asukasta. Näin ei valkoisilla myöskään ollut syytä tuntea kaunaa niin suuressa mittakaavassa. Myönteisiä lausuntoja voi selittää myös se, kunnallisvallankaappauksesta huolimatta punaiset eivät eristäneet porvareita kunnallispolitiikasta kokonaan, sillä heidän sallittiin osallistua esim. kunnallisvaalivalmisteluihin helmi-maaliskuussa 1918. Lisäksi kihlakunnanoikeuden syrjäyttäneen Ulvilan vallankumousoikeuden toimintaa arvioitiin jälkikäteen oikeudenmukaiseksi ja tasapuoliseksi.⁵⁴

Reposaareissa annettujen lausuntojen suuri kielteisyys ei selity naisten sodanaikaisilla toimilla. Reposaarelaiset eivät erotu muista porilaisista tai ulvilalaisista tässä suhteessa. He eivät yleisesti ottaen sekaantuneet sairaanhoito- ja huoltotehtäviensä ohella suurempiin tihutöihin. Yhtenä selittäjänä voidaan sen sijaan pitää sikäläisten naisten korkeaa järjestäytyneisyyttä. Reposaaren tuomituista naisista peräti 82,1% oli ollut työväenliikkeen toiminnassa mukana. Kuten edellä taulukosta 20 oli havaittavissa, selkeä yhteys vallitsi järjestäytyneisyyden ja kielteisten arvostelujen välillä. Syitä vihamielisyyteen voidaan löytää myös vuoden 1917 marraskuun yleislakon aikana kärjistyneestä poliittisesta ilmapiiristä. Punaiset ottivat tuolloin Reposaareissa vallan, suorittaen lukuisia pidätyksiä ja kotietsintöjä porvareiden kotona. Kylässä otettiin passipakko käyttöön, edes viereiseen Mäntyluodon kylään ei päässyt ilman paikallisesta ”Smolnasta”, stuuvari Lönnbergin talosta, haettua

⁵³ Ulvila oli ollut Porin seudun kunnista kaikista vasemmistolaisina ennen sotaa, sillä SDP:n kannatus oli vuoden 1917 eduskuntavaaleissa 71,9 prosenttia.

⁵⁴ Honkanen 2000, 52–61. Lausuntojen antaminen koettiin raskaana tehtävänä. Ulvilan suojeluskunnan esikunnassa tapahtui paljon henkilövaihdoksia vuoden 1918 aikana. Erityisen tyytymättömiä oltiin turkulaiseen komendantti Forsteniin, joka toimi Ulvilan suojeluskunnan päällikkönä kunnan takaisinvaltaamisen jälkeen huhtikuussa. Toukokuussa hänet korvattiin kunnanvaltuuston puheenjohtaja Huhtalalla, joka hänkin oli toimessa vain lokakuun alkuun saakka. KA, suojeluskuntain yliesikunnan valistusosasto Ha:1-22, Ulvilan suojeluskunnan historiikki. Honkanen (2000, 71) arvioi Forstenin olleen huhti-toukokuussa toimittamisensa sodan jälkiselvittelyissä liian raju, minkä vuoksi hänet haluttiin syrjäyttää.

passia. Kotietsintöjen kohteeksi joutuivat mm. Reposaaren suojeluskunnan päällikönä lausuntoja kirjoittaneen laivanvarustaja Werner Hacklinin ja esikunnan jäsen kauppias Frans Koskisen asunnot. Erityisesti Hacklin ajautui kiistaan entisten työntekijöidensä kanssa ja joutui pidätetyksi.⁵⁵ Todennäköisesti nämä omakohtaiset kokemukset eivät voineet olla vaikuttamatta hänen allekirjoittamiinsa lausuntoihin seuraavana vuonna.

Esikuntien kirjoittamia lausuntoja analysoitaessa sietää muistaa myös se seikka, että esikunnat joutuivat työstämään lausuntoja kesällä 1918 liukuhihnalta. Sadan vuoden lausunnon jälkeen työ alkoi varmasti jo jossain määrin turhauttaa niiden laatijoita ja leipääntyminen saattoi alkaa näkyä myös tekstin sisällössä. Myöskään kaikkien suojeluskunnan kirjureiden, niin parempiosaista kansanosaa kuin edustivatkin, kirjalliset kyvyt eivät välttämättä olleet huippuluokkaa, jolloin lausuntojen ilmaukset saattoivat olla työkeämpiä ja jyrkempiä kuin oli tarkoituskaan.

5.2.2 Yksityishenkilöiden todistukset

"Pyynnöstä todistamme valan velvoituksella, että avunannosta valtiopetokseen tuomittu koneenkäyttäjän tytär Rauha Lampi on ollut kodissamme kahden vuoden ajan ennen kauppakouluun menoaan ja opimme me tällöin hänet tuntemaan käytökseltään suoraksi ja rehelliseksi, emmekä koskaan huomanneet hänen käytöksessään röyhkeyttä tahi kopeutta, vaan käsitimme hänet henkilöksi, joka uskollisesti ja nurkumatta täytti hänelle annetut määräykset.

Porissa 13. syyskuuta 1918

Maiju Vuorisalo V. Vuorisalo
Tullikasööri

Yllämainitut nimikirjoitukset omakätisiksi todistaa
Fanni Astala Emma Grönroos

Että Tullikasööri V. Vuorisalo ja Rouva Maiju Vuorisalo, viimeksimainittu Suomalaisen Naisyhdistyksen puheenjohtaja, ovat luotettavia kansalaisluottamusta nauttivia sekä täysin päteviä henkilöitä; Todistaa
Porissa 14.9.1918

Yrjo Astala
Valtiorikosoikeuden 142. osaston sihteerinä

Suojeluskuntien kaavakkeiden lisäksi tutkintaviranomaisille päätyi myös yksityishenkilöiden lähettämiä puoltolausuntoja epäilyksen alaisena olevista naisista. Usein laatijoina olivat perheenjäsenet, nuorten naisten vanhemmat, jotka koettivat selittää tyttärensä toimintaa parhain päin. Tavallista oli myös, että sukulaiset pyysivät syytetyn entiseltä työnantajalta tai joltain muulta valkoisten silmissä vaikutusvaltaiselta henkilöltä positiivista lausuntoa. Näissä työnantajien lausunnoissa korostettiin, miten henkilö ennen sotaa oli käyttäytynyt kaikin puolin moitteettomasti, mutta oli sitten houkuttuksesta hairahtunut mukaan kaartin toimiin. Yllä on esimerkki tällaisesta luonnetodistuksesta. Tärkeää oli myös, että lausuntojen antajien yhteiskuntakelpoisuus tuli todistetuksi, mikä ilmenee lausunnon⁵⁶ lopusta.

⁵⁵ Lähteenoja & al. 1942, 439f, 447.

⁵⁶ KA, vryö 19658.

Työnantajilla oli tärkeä merkitys paitsi luonnearvion antajina myös siksi, että monet lupasivat lausunnoissaan ottaa henkilön takaisin töihin ja mennä tästä vastuuseen. He lupasivat henkilökohtaisesti taata, etteivät heidän työntekijänsä hairahtuisi enää uudelleen valtiovaltaa vastaan. Näitä suosituksia kirjoittaessaan isännillä ja tehtaanjohtajilla oli varmasti usein myös oma etu mielessä, sillä tehtäisiin ja pelloille tarvittiin osaavia työntekijöitä.

Kunnollisuuden ohella lausunnoissa nousi toistuvasti esiin myös syytettyjen epäpoliittisuus:

”Koskaan hän ei ole puhunut politiikasta ja olemme vakuutetut, ettei hän edes ymmärrä mitään politiikasta.”⁵⁷

”Karin Ranghild Rantala ei ole koskaan kuulunut mihinkään ammattiyhdistykseen”⁵⁸

”[...] on aina ja yleisesti tunnettu paikkakunnalla ja lähimmässä ympäristössään kaikinpuolin siivoksi käyttäytymisessään ja puoluekiihtoilusta kerrassaan vapaaksi henkilöksi [...]”⁵⁹

Näillä todistuksilla pyrittiin vakuuttamaan, ettei naisilla ollut ollut minkäänlaisia ideologisia vaikuttimia liittyä punakaartiin ja etteivät he näin ollen olleet yhteiskunnalle vaarallisia. Tyypillistä oli, että naisista pyrittiin luomaan kuva ajattelemttomina resukoina, jotka olosuhteiden pakottamana silkkää ymmärtämättömyyttään tulivat liittyneeksi kaartiin.⁶⁰ Naisten vapauttamista anottiin myös heikkoon terveyteen ja raskauteen vedoten.

Vastakkaisiakin lausuntoja annettiin syyttäjän ja poliisiviranomaisten pyynnöstä. Kielteisiä todistuksia antoivat niin vangitut toverit kuin kotipaikkakunnan väkikin. Näissä lausunnoissa naiset kuvattiin petollisiksi, hurjiksi ja pahasuisiksi aikoiksi. Osa lausunnoista oli tarkoitettu luonnetodistuksiksi:

”Valan velvoituksella todistamme että työmiehen tytär Gerda Irene Kortell Porin m.s.k Pihlavasta että hän on *yleisesti tunnettu* varkaaksi.”⁶¹

”[...]Jon tuntenut syytetyn kolmattakymmentä vuotta ja *aina havainnut* syytetyn suurisuiseksi ja *alinomaan osallisena* kaikissa häiriönteoissa”⁶²

”Täällä Koiviston S.K:n päällikkö ent.konst. Arvid Kiviniemi, joka tuntenut V:n yli 9 vuotta ja seurannut V:n toimintaa sekä *havainnut V:n kaiken pahuuden alkujureksi*, joka todettu syylliseksi murhapolttajiksi y.m. rikoksiin ja että paikkakunnan asujamisto *toivovat, että V. tapettaisiin kolmena eri päivänä.*”⁶³

⁵⁷ KA, vryö 19658.

⁵⁸ KA, vryö 23227.

⁵⁹ KA, vro 9/175.

⁶⁰ Lehtiaho on omassa tutkimuksessaan havainnut, että nuoria valtiorikosoikeuteen joutuneita tyttöjä kuvattiin usein arvostelukyvättömiksi, johdateltaviksi ja tottelevaisiksi nuoriksi, jotka olivat vain noudattaneet muiden käskyjä ja joutuneet siten puolivahingossa mukaan tapahtumiin. Käsitys sopi hyvin siihen kuvaan passiivisesta tyttöydestä, jota yhteiskunnassa oli rakennettu. Lehtiaho 2007, 36–40. Oikeudessa tämä kuva toimi syytettyjen eduksi.

⁶¹ KA, vro 50/114. Kursivointi tekijän lisäys.

⁶² KA, vryö 17322. Kursivointi tekijän lisäys.

⁶³ KA, vryö 20897. Kursivointi tekijän lisäys.

Lausunnoissa oli myös panettelua ja kaunaa, sillä esimerkiksi edellisessä kostonhimoisessa lausunnossa mainittua vastaajaa ei kirkonkirjojen mukaan ollut tuomittu murhapoltosta eikä muistakaan rikoksista.

Suurin osa lausunnon antajista keskittyi kuitenkin kuvaamaan syytettyjen toimintaa sota-aikana:

”Me allekirjoittaneet todistamme valan velvollisudella, että Reposaarelta kotoisin oleva Lydia Berglund on ilmestynyt innokkaana punakaartin kannattajana täällä, ja että hänen into siihen on käynyt niinkin pitkälle, että häntä on nähty ratsastaen hevosen selässä katuja pitkiin, ja myöskin kaikilla muilla tavoilla koitanut edistää punakaartia, jäsen tehtävät.”⁶⁴

Todistukset käsittelivät yleensä toimintaa kaartin palveluksessa tai varastetun tavaran kätchentää, mutta muutaman naisen kohdalla pääpaino tuntui olevan heidän puheillaan, jotka tulkittiin kiihotukseksi ja laillisen hallituksen vastustamiseksi: Erään todistuksen mukaan syytetty oli

”...toivottanut ryssille onnellista matkaa lisäten, että ’Nyt saavat porvarit syödä sopan, jonka ovat keittäneet.’ Jälkeen valkoisten tulonkin on syytetty yhä uhannut, että kuu-kauden päästä viimeistään ovat punakaartilaiset taas vallassa täällä ja silloin porvarit saavat palkkansa.”⁶⁵

Porissa oli annettu poliisikuulutus, joka velvoitti talon omistajia ilmoittamaan talossa asuvat punakaartilaiset poliisille. Muiden muassa Hilja Kaunismäen vuokraisäntä noudatti kehotusta ja teki Hiljasta ilmoituksen 17.4.1918. Hänet oli kuitenkin pidätetty jo kolme päivää aikaisemmin.⁶⁶ Ilmiantajien motiiveina olivat valkoisuus, vanhat kaunat ja todistajille maksetut palkkiot.⁶⁷ Oikeuden toteutuminen oli myös monen motiivina. Rikoksiin syyllistyneiden haluttiin saavan rangaistuksensa.

⁶⁴ KA, vryö 24380.

⁶⁵ KA, vryö 17322.

⁶⁶ KA, vro 38/890.

⁶⁷ Osa lausunnoista piti sisällään selkeää epämieltymystä syytettyä kohtaan.

5.3 Langetetut tuomiot pääosin lieviä

5.3.1 Valtiorikosoikeuden tuomiot

Sisällissodan jälkeen Suomessa joutui valtiorikosoikeuden eteen 75 575 henkilöä. Heidät tuomittiin seuraavan taulukon 21 mukaisesti.

Taulukko 21 Koko maan tuomitut miehet ja naiset.

	Syylisiksi tuomittu	vapautettu	rauennut	yhteensä
miehiä	63785	6176	81	70042
naisia	4003	1507	23	5533
yhteensä	67788	7683	104	75575

Lähde: SVT XXIII, oikeustilasto 32, 15.

Valtiopetoksesta tuomitsemisesta oli seuraamuksena myös kansalaisluottamuksen menettäminen ja alaikäisillä todistajaksi kelpaamattomuus.⁶⁸

Niin naiset kuin miehetkin korostivat valtiorikosoikeuksien kuulusteluissa siviilirooliaan, mikäli eivät olleet osallistuneet aseelliseen toimintaan. Nähtävästi he toivoivat tämän olevan vähemmän raskauttavaa toimintaa. Valkoisella puolella nähtiin kuitenkin kaiken kapinan hyväksi tehdyn työn nivoutuvan yhteen tarkoituksenaan vallankumouksen toteutuminen. Erityisesti hallintotehtävissä toimineita henkilöitä pidettiin kapinan varsinaisina johtajina ja vaarallisempina henkilöinä kuin tavallisia sotamiehiä.⁶⁹ Esimerkiksi Porin vallankumousoikeudessa jäsenenä toiminut Hilma Laine sai neljän vuoden ehdottoman vankeusrangaistuksen. Esi kuulusteluissa hänet luokiteltiin I vaarallisuusluokkaan ja lausunnossa todettiin: ”Kun ottanut osaa vallankumousoikeuteen, rangaistava kapinallisena.”⁷⁰

Edellä esiteltiin naisten syytteitä, joista varsinkin Porin osasto 141:ssä esitetyt olivat harvinaisen kovia. Naisia kuitenkin tuomittiin valtiorikoksista ainoastaan avunannosta valtiopetokseen.⁷¹ Noin joka kolmas (34,0 %) porilaisista ja ulvilalaisista naisista vapautettiin, koska syytettä ei lopulta edes nostettu heitä vastaan tai syyte raukesi todisteiden puuttuessa. Samanlaisiin tuloksiin on päätyneet Alenius Lahdessa syytettynä olleiden naisten osalta. Heistä vapautettiin 32,1 %.⁷² Koko Suomessa näiden valtiorikosoikeudessa vapautettujen naisten osuus oli 27,6 %.⁷³

⁶⁸ SVT XXIII oikeustilasto 32,19.

⁶⁹ Klemetilä 1976, 120.

⁷⁰ KA, vryö 8395

⁷¹ Kekkonen mukaan tämä lieveneminen valtiopetoksesta valtiopetoksen avustamiseen oli hyvin yleistä. Kekkonen 1991, 65.

⁷² Alenius 1997, 52.

⁷³ SVT XXIII oikeustilasto 32, 15. Valtiorikosoikeudet olivat tavallisia tuomioistuimia ankarampia, sillä esimerkiksi vuonna 1916 kaikista syytteenalaisista naisista tuomittiin vain 50 %. Miehillä vastaava tuomioprosentti oli 56. SVT XXIII oikeustilasto 26, 48.

Tavallisia vapauttavia lauselmia olivat ”valtiorikosoikeus katsoo lailliseksi vapauttaa syytetyn kaikesta edesvastauksesta asiassa”⁷⁴ tai ”koskei syytettä, eikä mitään rikollista esiintullut, vapaa kaikesta”⁷⁵. Monet näistä vapautetuista olivat lähteneet mukaan pakomatkalle ja työväenluokkaan kuuluvina heidät oli katsottu epäilyksenalaisiksi. Tikka onkin todennut, että tämä oli vuonna 1918 käydyn sodan luoneelle hyvin tyypillistä: ”kaikki tiettyyn sosiaaliluokkaan kuuluvat tai tuntemattomat henkilöt olivat epäilyksenalaisia.” Sisällissodassa kaikki vähäpätöisemmissäkin punakaartin tehtävissä toimineet tai kaartin puolesta puhuneet tuli tutkia.⁷⁶

65,3 % tutkituista naisista sai tuomion avunannosta valtiopetokseen. Heistä kaksi sai lisäksi tuomion siviilirikoksesta. Toisen katsottiin syyllistyneen ryöstetyn tavaran haltuunottoon ja toisen ryöstetyn omaisuuden piilottamiseen.⁷⁷ Kaksi tutkituista naista sai tuomion ainoastaan siviilirikoksesta. Heidän oikeus totesi niin ikään piilottaneen ryöstettyä tavaraa.⁷⁸

Tavallisesti naisten tuomiolauselma oli lyhyt. Siinä oli vain maininta näiden suorittamista tehtävistä. Myös vapaaehtoinen liittyminen kaartiin oli mainittu, mikäli se oli tullut ilmi. Valtiorikosoikeudet käyttivät kaavakkeessa valmiiksi painettua tekstiä sellaisenaan tai kuvasivat suppeasti syytetyn toimia sota-aikana:

”Fanny Palmu viime maaliskuun alussa on vapaaehtoisesti liittynyt punakaartiin toimien siinä ruuanlaittajana.”⁷⁹

Toisinaan kuitenkin esimerkiksi varkauksia selitettiin hyvinkin yksityiskohtaisesti:

”Kapinan aikana Porin maasrkssa Vanhassa kartanossa myynyt 5 viikkoa kartanon maitoa ilman laillista oikeutta ja piilottanut Ahlströmiltä anastetun lampun kuupan, itse olematta ryöstöön osallinen”⁸⁰

Naisten rangaistukset

Kasvavan punavankiongelman vuoksi eduskunnassa hyväksyttiin 20.6.1918 laki ehdollisesta rangaistustuomiosta. Ehdollista rangaistustuomiota voitiin soveltaa korkeintaan yhden vuoden vapausrangaistuksissa. Valtiorikosoikeuksia varten säädettiin kuitenkin erityislaki, joka mahdollisti ehdollisten tuomioiden soveltamisen enintään kolmen vuoden kuritushuonetuomion saaneille kapinaan osallistuneille henkilöille. Tuomion ehdollisuus oli harkinnan varainen eli alle kolmen vuoden tuomio saattoi olla myös ehdoton, mikäli lieventäviä asianhaaroja ei ollut tai syytetyllä oli alla aikaisempi tuomio. Näistä korkeintaan kolmen vuoden tuomion

⁷⁴ KA, vro 143/806.

⁷⁵ KA, vro 141/91.

⁷⁶ Tikka 2004b, 21.

⁷⁷ KA, vryö 26767, vro 142/693.

⁷⁸ KA, vro 141/616, vro 143/876.

⁷⁹ KA, vro 9/175.

⁸⁰ KA, vryö 18290.

saaneista henkilöistä sai koko maassa tuomionsa ehdollisena miehistä 88,3 % ja naisista 88,2 %.⁸¹ Miesten ja naisten välillä ei tässä kohden näytä olleen eroa juuri ollenkaan.

Kuten edellä jo mainittiin, kolmannes tutkituista naisista vapautettiin. Vähän yli puolet (56,3 %) naisista sai ehdollisen tuomion ja vain joka kymmenes (9,7 %) tuomittiin ehdottomaan vankeuteen. Porilaisten ja ulvilalaisten naisten saamia tuomioita on havainnollistettu seuraavassa kuviossa.

Kuvio 7 Tuomioiden jakauma.

Seuraavassa taulukossa 22 porilaisille ja ulvilalaisille naisille langetettuja tuomioita verrataan koko maassa valtiorikosoikeudessa olleiden naisten saamiin oikeuden päätöksiin.

Taulukko 22 Langetetut tuomiot.

	tutkitut naiset		koko maan naiset	
	lkm	%	lkm	%
vapautettu	91	34,0	1530	27,7
ehdollinen rangaistus	151	56,3	3216	58,1
ehdoton rangaistus	26	9,7	782	14,1
sakko			5	0,1
yhteensä	268	100,0	5533	100,0

Lähde: KA, vrot ja vyot; SVT XXIII oikeustilasto 32, 17, 20.

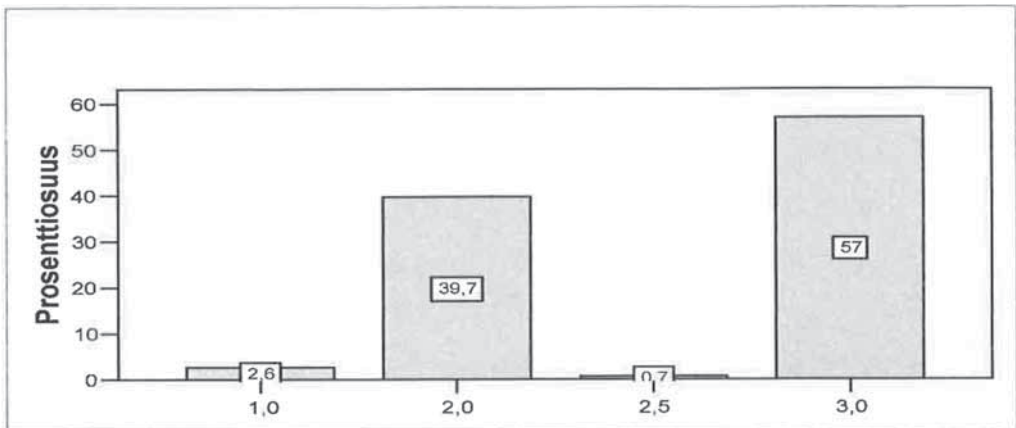
⁸¹ SVT XXIII, oikeustilasto 32,19f; Kekkonen 1991, 100f. Näitä korkeintaan kolmen vuoden kuritushuone-tuomioita, jotka siis pystyttiin muuttamaan ehdollisiksi tuomioksi sai koko maassa 90,0 % naisista. Lievempiä sakko- tai vankeusrangaistuksia sai 1,3 % naisista ja loppujen 8,7 % rangaistukset vaihtelivat yli kolmesta vuodesta elinkautiseen kuritushuonetuomioon. Kuolemaan tuomittiin ainoastaan yksi nainen ja hänetkin armahdettiin ennen tuomion täytäntöönpanoa. Kekkonen 1991, 119.

Taulukosta nähdään, miten koko maassa ehdottomia vankeusrangaistuksia jaettiin huomattavasti enemmän (14,1 % kaikista päätöksistä) kuin mitä Porin seudun naiset saivat osakseen. Vastaavasti tämän tutkimuksen naiset saivat koko maan keskiarvoa enemmän vapauttavia tuomioita. Ehdollisissa tuomioissa eroa sen sijaan oli vain alle kahden prosenttiyksikön verran. Kokonaisuutena voidaan siis sanoa, että tämän tutkimuksen naiset saivat oikeudessa lievempiä päätöksiä kuin kanssaisarensa keskimäärin. Naisten tuomioihin vaikuttaneita seikkoja pohditaan tuonnempana. Seuraavana tarkastellaan lähemmin naisille langetettuja vankeusrangaistuksia.

Ehdolliset tuomiot

Yleisin ehdollisen tuomion pituus oli kolme vuotta kuritushuoneessa, jonka sai 57 % tutkituista. Seuraavaksi eniten jaettiin kahden vuoden tuomioita, joita sai 39,7 % ehdolliseen rangaistukseen tuomitusta naisista. Lisäksi neljä henkilöä sai yhden vuoden ja yksi henkilö 2,5 vuoden ehdollisen tuomion.⁸² Ehdollisen tuomion koetus aika vaihteli 1-5 vuoteen, mutta suurimmalle osalle pituudeksi määrättiin maksimiaika eli viisi vuotta. Pitkän koetusajan katsottiin tehokkaasti ohjaavan tuomittuja nuhteettoman elämän suuntaan.⁸³ Seuraavana kuvio 8 naisten saamien ehdollisten rangaistusten pituuksista.

Kuvio 8 Naisten saamien ehdollisten rangaistusten pituudet.

Ehdolliseen vapauteen laskettujen henkilöiden tuli ilmoittautua paikallisille viranomaisille säännöllisesti. Mikäli he löivät tämän velvollisuutensa laimin, syyllistyivät rikokseen tai ”saivat muulla tavalla aikaan häiriötä”, joutuivat he takaisin vankileireille. ”Muulla tavalla häiriön aikaansaaminen”⁸⁴ on epämääräinen käsite, joten

⁸² Ehdollisista tuomioista kaksi oli vankeustuomioita, muut kuritushuonetuomioita.

⁸³ Kekkonen, 1991, 100f. Myös valtakunnallisesti naisten ehdollisten tuomioiden koetus aika oli 60 %:lla maksimimittainen eli viisi vuotta. SVT XXIII, oikeustilasto 32,19f.

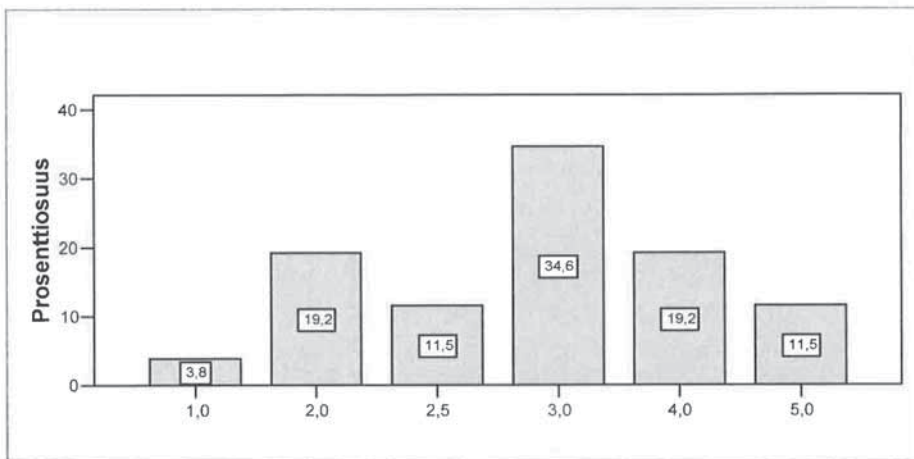
⁸⁴ *Uusi Päivä* 13.8.1918 ”Ehdollisesti vapautetut kapinallisesti Helsingissä”.

se antoi paikallisviranomaisille hyvin vapaat kädet hankkiutua eroon ei-toivotuista vapautetuista. *Uuden Päivän* mukaan Helsingissä jotkut kävivät ilmoittautumassa poliisilaitoksella useammin kuin vaaditun kerran viikossa, jotteivät joutuisi lähetyksi takaisin vankileirille.⁸⁵ Päinvastaisiakin tapauksia ilmeni. Viipurissa jotkut vapautetuista vangeista pysyivät päästä ruokapalkalla takaisin vankilaan tekemään entisiä vankilatöitä, koska eivät vapauduttuaan olleet onnistuneet löytämään työtä ja nälkä oli kova. Viipurin sotavankilan johtaja esitti, että vapautetuille vangeille pitäisi perustaa oma työnvälitystoimisto. Sosialihallituksen työnvälitystoimisto puuttuikin asiaan ja lähetti kunnille kiertokirjeen, jossa näitä kehoitettiin järjestämään töitä vankeudesta palaaville vangeille. Kuntia kehoitettiin myös hankkimaan vangeille riittävästi ravintoa ja hoitoa, jotta nämä kykenisivät tekemään töitä.⁸⁶

Ehdottomat tuomiot

Tutkituista naisista 24 henkeä sai ehdottoman kuritushuone- ja kaksi ehdottoman vankeustuomion.⁸⁷ Yleisin tuomion pituus oli kolme vuotta, jonka sai osakseen yli kolmannes (34,6 %) ehdottoman tuomion saaneista naisista. Kahden ja neljän vuoden tuomioita jaettiin molemista viisi kappaletta (19,2 %). 2,5 ja viiden vuoden tuomioita jaettiin molempia kolme kappaletta (11,5 %). Yhden vuoden ehdottoman tuomion sai yksi nainen. Ehdottomien tuomioiden jakauma näkyy oheisesta kuviosta 9.

Kuvio 9 Naisten saamien ehdottomien rangaistusten pituudet.

⁸⁵ *Uusi Päivä* 13.8.1918 ”Ehdollisesti vapautetut kapinalliset Helsingissä”. Ilmoittautumismäärät vaihtelivat alueesta ja henkilöstä riippuen. Heinäkuussa 1918 Mikkelissä ehdonalaiseen vapauteen laskettu Y. O. kertoo, miten hänen piti käydä ilmoittautumassa nimismiehelle kerran kuussa lähes kahden vuoden ajan. Tätä ilmoittautumisvelvoitetta pahempi määräys oli se, että paikkakunnalta ei saanut poistua, vaikka sieltä ei löytynyt töitä. KA, Sosiaalihallituksen hallinto- ja huolto-osastot, Vuoden 1918 sodan johdosta vankileirissä tai vankilassa olleiden korvausasiakirjat, Ea 4, 3801/39/73.

⁸⁶ *Uusi Päivä* 24.7.1918 ”Punakaartilaisvangit” ja 6.8.1918 ”Työtä vapautetuille vangeille”.

⁸⁷ Vankeustuomioista toinen oli yksi ja toinen kaksi vuotta pitkä.

Naisten eri paikkakunnilla saatuja tuomioita ei ole mielekästä verrata keskenään, koska muualla kuin Porissa tuomittujen osuudet jäävät paikkakuntaakohtaisesti liian pieniksi. Selvää kuitenkin on, kuten jo aiemmin mainittiin, että ne joita ei ollut laskettu kotipaikkakunnalle odottamaan oikeudenkäyntiään ja tulivat näin ollen muualla tuomituiksi, oli jo esitutkinnassa luokiteltu suuremmiksi rikollisiksi. Vasta syksyllä Porissa tuomitut sitavastoin oli yleensä katsottu yhteiskunnalle vaarattomiksi. Tosin Porissakin langetettiin syksyllä kuusi ehdotonta vankeusrangaitusta. Muut 20 ehdotonta rangaistusta annettiin Turussa ja Hämeenlinnassa.

Verrattaessa porilaisten ja ulvilalaisten naisten saamien sekä ehdollisten että ehdottomien rangaistuksien pituuksia valtakunnallisiin lukuihin havaitaan tämän tutkimuksen naisten saaneen hieman vähemmän yli kolmen vuoden tuomioita kuin saatiin muualla maassa. Tämän tutkimuksen naisista vain 4,5 % sai yli kolmen vuoden tuomion. Muualla maassa näitä yli kolmen vuoden tuomioita sai 8,7 % kaikista tuomituista. Tähän vaikuttanee osaltaan varmasti se, että tutkittujen joukossa ei ollut taisteluihin osallistuneita naisia ja merkittävässä hallinnollisissa tehtävissä oli ollut vain muutama. Miehiin verrattuna naiset saivat valtakunnallisesti lievempiä tuomioita, koska heillä oli sekä punakaartissa että työväenliikkeessä miehiä vaatimattomampi asema.⁸⁸

Valtiorikoksiin syyllistyneet henkilöt saivat vapausrangaistusten lisäksi vielä lisärangaistuksen. Sekä ehdollisen että ehdottoman kuritushuonetuomion saaneet täysi-ikäiset henkilöt menettivät kansalaisluottamuksensa määrääjäksi. Alaikäiset sitä vastoin tuomittiin todistajiksi kelpaamattomiksi. Tutkittujen ehdollisen tuomion saaneiden naisten kansalaisluottamuksen menetykset vaihtelivat 2–8 vuoteen. Yleisin rangaistuksen pituus oli viisi vuotta, jonka sai osakseen 55,7 %. Ehdottoman tuomion saaneiden naisten kansalaisluottamuksen menetykset olivat 4–10 vuotta pitkiä. Heilläkin yleisin rangaistuksen pituus oli viisi vuotta, jonka sai 54,2 %.

Valtiorikosylioikeuteen menneet tapaukset

Valtiorikosoikeuden langettamista tuomioista ei ollut oikeutta valittaa, mutta tuomituilla oli mahdollisuus anoa armaa valtiorikosylioikeudelta. Yhtä lukuun ottamatta kaikki ehdottoman tuomion saaneet naiset käyttivät tätä oikeuttaan anoa armaa. Ainoastaan vuodeksi vankeuteen, ei kuritushuoneeseen, tuomittu Martta Tamminen ei anonut armaa. Hänet oli vuonna 1916 tuomittu varkaudesta ja sisällissodan aikaan hän oli edelleen vailla kansalaisluottamusta. Hänet tuomittiin valtiopetoksen avustamisen ohella ryhtymisestä rikoksen kautta saatuun tavaraan.⁸⁹ Ilmeisesti hän ajatteli, ettei häntä rikoksen uusijana kuitenkaan armahdetaisi. Ehdottoman tuomion saaneiden lisäksi kolme ehdollisen tuomion saanutta naista anoi armaa oikeudelta ja piti saamiaan rangaistuksia kohtuuttomina.

⁸⁸ Kekkonen 1991, 57, 119.

⁸⁹ KA, vro 143/320.

Armonanomuksissaan naiset vetosivat mm. ikäänsä ja ymmärtämättömyyteen. 69-vuotias Anna Aronen anoi samaansa viiden vuoden ehdottomaan kuritushuonetuomioon lievennystä vedoten korkeaan ikäänsä ja toivoen saavansa edes ehdollisessa vapaudessa viettää ”elämänsä ehtoohetket”. Häntä oli syytetty mm. kovasta kiihotuksesta ja siitä, että oli ”kasvattanut sellaisia poikia, jotka koko maailman ovat villinneet”. Anna Aronen oli kansanedustaja Nestori Arosen äiti. Aronen torjui syyttäjän väitteet ja totesi olevansa tavallinen kansanihminen, joka ei koskaan ollut työväenliikkeeseen kuulunut. Poikiensa teoista hän ei katsonut olevansa vastuussa:

”Jos lasteni kanssa on toisin, ei se luonnollisestikaan tällaisten olosuhteiden vallitessa voi olla minun ansiotani. Kansakoulun ja rippikoulun olen heillä käyttänyt ja siten heille antanut voimassa olevan yhteiskuntajärjestelmän varaaman pohjan elämän taivalle. Itse he ovat myöhäisemmästä kehityksestään pitäneet huolen minun omaamatta kykyä sen ohjaamiseen vaikka olisi haluakin ollut. Älköön minua siis myöskään heidän teoistaan vastuunalaiseksi saatattako. Sellaisen yrityksenkin jo pitäisi sotia lain henkeä vastaan, puhumattakaan kuinka epäinhimillinen se tässä tapauksessa minun valkohapsiseen nähden sovitettuna on.”⁹⁰

Arosen talossa sijaitsi sodan aikana myös punaisten kanslia, mutta Aronen selitti vuokranneensa huoneiston jo aiemmin sosialidemokraattisille nuorille ja punaiset olivat häneltä kysymättä ottaneet asunnon käyttöönsä.⁹¹ Arosen armonanomus tuotti tulosta ja valtiorikosoikeus suostui alentamaan hänen viiden vuoden kuritushuonetuomionsa kolmeen vuoteen, säilyttäen tuomion laadun kuitenkin ehdottomana.⁹²

41-vuotias Ida Söderling anoi 2,5 vuoden ehdottoman kuritushuonerangaistuksensa muuttamista ehdolliseksi, jotta pääsisi elättämään aviotonta 12-vuotiasta poikaansa. Hän vetosi liittyneensä kaartiin ilman tarkempaa harkintaa:

”Minun syyllisyyteni rajoittuu siihen, että olin ruuanlaittajana punakaartilaisille. Ei kuitenkaan ole ihmeellistä, jos sellaisten kaikkien käsitteiden hämmingissä, kun oli vallassa vallankumousaikana, yksityinen ei olisi ollut täysin selvillä sellaisten tekojen merkityksestä. Olihan työläisnaisen pakko etsiä työtä, eikä hänellä ollut tilaisuutta valita eikä hän sitä ymmärtänytkään tehdä.”⁹³

Söderling ei saanut armoa.⁹⁴ Valtiorikosoikeus oli naisille ankara. Se suostui lyhentämään vain kolmen tutkitun naisen ehdottomia kuritushuonerangaistuksia. Muiden anomukset hylättiin. Kolmen naisen armonanomukset toimitettiin valtiorikosoikeuteen vasta loka-marraskuussa, jolloin niitä käsiteltäessä oli jo 30.10.1918 annettu yleinen armahduspäätös astunut voimaan. Valtiorikosoikeus ei katsonut aiheelliseksi lyhentää naisten saamia tuomioita, mutta joka tapauksessa naiset pääsivät ehdolliseen vapauteen.

⁹⁰ KA, vryy 20897.

⁹¹ Ibid.

⁹² KA, vryon päätös numero 20897.

⁹³ KA, vryy 18436.

⁹⁴ KA, vryon päätös numero 18436.

Edellä mainittu, lokakuussa 1918 annettu armahdusjulistus koski enintään neljän vuoden tuomion saaneita naisia. Tämän tutkimuksen armoa anoneista naisista kahta lukuunottamatta kaikki pääsivät siis vapauteen jo marraskuussa. Jouluun 7. päivänä 1918 annetun toisen armahduspäätöksen nojalla pääsivät sitten jo nuo kaksi viimeistäkin viiden vuoden tuomion saanutta naista ulos vankilan porteista.⁹⁵

5.3.2 Tuomioihin vaikuttaneita tekijöitä

Tässä luvussa tarkastellaan eri taustamuuttujien tilastollista merkitsevyyttä annettuihin tuomioihin. Menetelmänä on käytetty loglineaarista mallia, jossa tutkitaan useamman kuin kahden kategorisen muuttujan välistä riippuvuutta. Askeltavalla menetelmällä on etsitty malleja, jotka parhaiten kuvaavat tuomioihin vaikuttaneita tekijöitä. Tämän jälkeen mallien jatkotarkastelu on tehty kahden muuttujan ristiintauluja tarkastelemalla. Pearsonin ja Fisherin khin neliö –testeillä on tutkittu, kuinka todennäköistä on, että tämän otoksen perusteella saadut havainnot ovat tilastollisesti merkitseviä myös koko populaatiossa. Tämän tutkimuksen naiset muodostavat 4,8 % otoksen koko siitä 5533 naisen populaatiosta, joka joutui valtiorikosoikeuteen vuonna 1918. Merkittävää on muistaa, että naiset tulevat tietyltä rajatulta alueelta eivätkä kattavasti koko Suomen alueelta. Tämä asettaa tilastolliselle tulkinnalle ja tulosten yleistämiselle tiettyjä rajoituksia. Toisaalta naisia kuitenkin tuomittiin eri puolilla Suomea, joten se tuo otokseen lisää kattavuutta.

Kuten työn alussa jo todettiin, tilastotieteellisiä menetelmiä sovellettaessa on pidettävä mielessä, että kyseessä on ihmistiedettä käsittelevä tutkimus, jossa ei olla laboratorion vakioituissa olosuhteissa. Näin ollen jokaisen naisen saama tuomio on ollut lukuisten inhimillisten tekijöiden summa. Seuraavassa kuitenkin tarkastellaan, millä eri tekijöillä on yleisesti ottaen ollut tilastollista merkitystä tuomioita jaettaessa.⁹⁶

Asema kaartissa

Asema kaartissa osoittautui odotetusti tilastollisesti merkitseväksi muuttujaksi, khin neliö -testin p :n arvon ollessa $< 0,001$ tasolla 0.05 .⁹⁷ Taulukko 23 osoittaa, että suhteellisesti laskettuna tutkittuja naisia tuomittiin rangaistukseen eniten sairaanhoitajien joukosta. Heistä peräti 92,5 % sai ehdollisen tai ehdottoman tuomion, ainoastaan 7,5 % eli kolme sairaanhoitajattarena toiminutta henkilöä vapautettiin:

⁹⁵ Kekkonen 1991, 102.

⁹⁶ Yhteensä tapauksia on 267. Vaikka Fanni Hockzell joutui kahdesti valtiorikosoikeuteen, ei ole katsottu tarkoituksenmukaisesti laskea häntä tähän kahta kertaa, koska hänen taustamuuttujansa pysyivät luonnollisesti samoina. Lisäksi molemmat hänen saamistaan vro:n päätöksistä olivat vapauttavia. KA, vro 33/123 ja vro 141/643.

⁹⁷ Pakolaisten suuri vapautettu määrä ei vaikuta tilastolliseen merkitsevyyteen. Testi toistettiin myös niin, että joukosta oli poistettu kaikki pakolaiset. Aseman ja tuomioiden välinen riippuvuus oli tuolloin edelleen tilastollisesti erittäin merkitsevää Fisherin khin neliö -testin p :n ollessa $< 0,001$.

Sairaanhoitajana toimineen Porissa tuomitun Martta Starckin pelastukseksi koitui se, että hän oli kohdellut valkoista sotavankia hyvin ja kunnioittavasti. Oikeudenkäyntien aikana tämä hyvän hoidon saanut varatuomari kirjoitti lausunnon Starckin puolesta.⁹⁸ Selma Nurmirantaa vastaan esitetyistä syytteistä luovuttiin todennäköisesti siksi, että hänet ilmiannettiin sairaanhoitotehtävistä vasta syksyllä. Hän ei ollut lähtenyt pakoon ja joutui kuulusteltavaksi vasta syyskuussa. Marras-kuussa valtiorikosoikeus katsoi lailliseksi vapauttaa syytetyn kaikesta edesvastuusta asiasta, vaikka oli kiistatta voitu osoittaa hänen toimineen sairaanhoitajana.⁹⁹ Viimeinen vapautettu sairaanhoitaja oli Fanni Hockzell, josta Santahaminassa toiminut vro 33 totesi:

”Vro katsoo selvitetyn, että vastaaja ainoastaan on kuulunut punakaartin nk. ensi-
apuosastoon, mutta koska häntä ei tästä voida tuomita rangaistukseen; niin on vro
vapauttanut vastaajan kaikesta edesvastuusta. Vastaaja määrätään heti vankileiristä las-
kettavaksi vapaalle jalalle.”¹⁰⁰

Fanni oli joutunut odottamaan oikeudenkäyntiään Santahaminassa lähes kolme kuukautta. Porissa ei kuitenkaan oltu tyytyväisiä hänen vapautukseensa, vaan hänet vietiin Porissa uusiin kuulusteluihin ja asetettiin syytteeseen valtio- ja maan-
petoksesta sekä osallisuudesta ryöstöön. Hän pääsi vankipassilla odottamaan oikeudenkäyntiään, jossa lopulta hylättiin syytteet häntä vastaan.¹⁰¹ Valtaosa näistä sairaanhoitajien saamista tuomioista oli ehdollisia rangaistuksia, vain kolme heistä tuomittiin ehdottomaan kuritushuonerangaistukseen.¹⁰²

Huoltotehtävissä (muonitus, siivous, vaatetus) toimiminen oli vähemmän ras-
kauttavaa kuin sairaanhoito. Näissä tehtävissä toimineista vapautettiin 29,4 %. Huollon naisista 70,6 % sai vapausrangaistuksen, mutta näistä 96 tuomiosta vain kahdeksan oli ehdottomia loppujen ollessa ehdollisia rangaistuksia.

Jotkut naiset osallistuivat kaartissa sekä huoltoon että sairaanhoitoon.¹⁰³ Mikäli valtiorikosoikeuden syyte- tai tuomiolauselma ei käynyt ilmi, kummasta toi-
mesta nainen sai tuomionsa, olen tuomioon vaikuttavia tekijöitä tutkittaessa laske-
nut heidät sairaanhoitajien joukkoon, koska se katsottiin vakavammaksi rikokseksi
kuin esimerkiksi keittiö- tai siivoustehtävissä toimiminen. Tämä käy selville esi-
merkiksi Klemetilän Tamperetta koskevasta tutkimuksesta, jonka mukaan ehdot-
toman kuritushuonetuomion saaneista naisista asekaartilaisia oli 81 % ja loput
sairaanhoitajia sekä siviilipunaisia. Hänen tutkimusaineistossaan ei yhtäkään huol-
toon kuuluneista naisista tuomittu ehdottomaan kuritushuonerangaistukseen.¹⁰⁴

⁹⁸ KA, vro 143/841.

⁹⁹ KA, vro 143/683.

¹⁰⁰ KA, vro 33/123.

¹⁰¹ KA, vro 141/643.

¹⁰² Vrt. Hyvinkäällä useamman kuin joka kolmannen punakaartin punaisessa ristissä toimineen naisen syyte hylättiin valtiorikosoikeudessa. Ylitalo 2011, 91.

¹⁰³ Tarpeen vaatiessa naiset suorittivat muitakin tehtäviä kuin heidän varsinaiseen toimenkuvaansa punakaartissa kuului. Kaija Jäppilä kuvasi muistelmissaan, miten hänen sanitäärivotterittarensa kesken taistelun komennettiin tähyttäjäksi tarkkailemaan vihollisen liikkeitä. *Punakaartilaisten muistelmia Suomesta v. 1918, 1933, 54f.*

¹⁰⁴ Klemetilä 1976, 236.

Eli Punaisessa Ristissä toimimista voidaan pitää huomattavasti raskauttavampana kuin huoltotöitä.¹⁰⁵ Tämän vuoksi kaikki eivät tunnustaneet sairaanhoitotehtävään. Esimerkkinä tästä on Amanda Taisto:

58-vuotias muurarin leski Amanda Taisto ilmoitti liittyneensä 1.2.1918 punakaartiin työnpuutteen vuoksi. Hän kertoi toimineensa kaartin keittiön pesijättärenä Porin VPK-talolla 1.2.-14.4. välisenä aikana. Suojeluskunta tiesi kuitenkin hänen toimineen sodan aikana myös ensiavussa. Tämän tiedon vahvisti myös hänen 47-vuotias toverinsa Amanda Brander omassa kuulustelussaan kertoen naisten käyneen yhdessä punaisen ristin tehtävissä Lauttakylässä, tosin vain lyhyen aikaa.¹⁰⁶

Taulukko 23 Ristiintaulukko asemasta kaartissa ja tuomioista.

			tuomio			yhteensä
			vapautettu	ehdollinen tuomio	ehdoton tuomio	
asema kaartissa	ei kuulunut	lkm	10	21	6	37
		%	27,0%	56,8%	16,2%	100,0%
huolto		lkm	40	88	8	136
		%	29,4%	64,7%	5,9%	100,0%
sairaanhoito		lkm	3	34	3	40
		%	7,5%	85,0%	7,5%	100,0%
viestintä, hallinto yr		lkm	3	6	6	15
		%	20,0%	40,0%	40,0%	100,0%
pakolainen		lkm	34	2	3	39
		%	87,2%	5,1%	7,7%	100,0%
yhteensä		lkm	90	151	26	267
		%	33,7%	56,6%	9,7%	100,0%

Viestinnällisissä ja hallintoa tukevissa tehtävissä oli toiminut 15 naista. Tämän, tosin pienen, ryhmän jäsenille jaettiin suhteellisesti eniten ehdottomia tuomioita. Kuusi (40,0 %) naista sai ehdottoman kuritushuonetuomion, kuusi (40,0 %) ehdollisen tuomion ja kolme (20,0 %) vapautettiin syytteistä. Tämän ryhmän naisista seitsemän oli toiminut puhelin- ja lennätinlaitoksella ja kolme sihteereinä. Lisäksi joukosta löytyi muonituskomitean rahastonhoitaja, elintarvelautakunnan jäsen ja vallankumousoikeuden jäsen sekä kaksi aseistettuna miesten vaatteissa punakaartiin liittynyttä naista. Toisen heistä todettiin toimineen tievahtina. Hallinnollisiin tehtäviin osallistuminen nähtiin raskauttavana, mistä seuraavana kaksi esimerkkiä.

40-vuotias Sanna Puurunen oli punakaartin hallintoajalla Porissa elintarvelautakunnan jäsen. Häntä syytettiin siitä, että hän ”elintarvelautakunnan jäsenenä on ollut mukana päättämässä ja itsekin toimittamassa erinäisten elintarpeiden takavarikoimista kapina-

¹⁰⁵ Tässäkin oli kuitenkin havaittavissa eroja. Ilman koulutusta, vapaaehtoisesti punakaartin sanitäreinä ja sairaanhoitajina toimineet naiset vangittiin vallankumouksen tukemisesta, mutta ne joilla oli alun perin jo ollut sairaanhoitajan pätevyys, tavallisesti vapautettiin tai määrättiin lääkintätehtäviin. Tikka 2004a, 343.

¹⁰⁶ KA, vro 141/338 ja vro 141/620.

liikkeen eduksi”. Hänet tuomittiin kahden vuoden ehdonalaiseen kuritushuonerangaistukseen.¹⁰⁷

36-vuotias Hilma Laine tuomittiin neljän vuoden ehdottomaan kuritushuonerangaistukseen, koska oikeus katsoi, että hän oli ”toiminut vallankumousoikeuden jäsenenä ja liittynyt kapinallisiin tietoisina niiden tarkoituksesta kumota laillinen hallitus”. Laine itse todisti, että hänet oli aseella uhaten pakotettu tuomariksi.¹⁰⁸

Punakaartin hallinnollisiin tehtäviin päätyneillä henkilöillä oli yleensä pitkä tausta työväenliikkeessä, tavallisesti vielä yhdistysten johtotehtävissä. He olivat vahvoja aatteen ihmisiä, jotka juuri tästä syystä sodan jälkeen tuomittiinkin ankarasti. Heidän ei voitu katsoa joutuneen toimintaan mukaan puolivahingossa muiden johdattelemina, vaan he olivat itse olleet tiennäyttäjinä muille.

Pakolaisina oikeuden eteen joutuneista 39:stä valtaosa, 34, vapautettiin. Heidän katsottiin ainoastaan lähteneen punakaartin mukaan pakomatulle kohti itää. Viiden tuomitun pakolaisen on valtiorikosoikeus katsonut joko osallistuneen varastetun tavaran kätkentään tai syyllistyneen kiihottamiseen. Kansanedustaja Nestori Arosen puolison Selman syyte kuului:

”Paikkakunnallaan ollut punakaartin luottamushenkilöitä, esiintynyt kiihoittajana ja yllyttäjänä vallankumoukseen, punakaartiin ja laillista hallitusta vastaan, piilottanut kodissaan punakaartin tavaroita ja aseita suurissa määrin, kaikki kuten asiakirjoista ilmenee.”¹⁰⁹

Olen tutkimuksessani katsonut Selma Arosen kaltaiset naiset asemansa puolesta kaartiin kuulumattomiksi henkilöiksi, koska heillä ei ole ollut siinä mitään virallista asemaa. Luottamushenkilöiksi leimatut naiset ovat tavallisesti olleet aktiivisia sosialidemokraatteja tai punakaartilaisten puolisoita osallistumatta itse kuitenkaan kaartin toimintaan.¹¹⁰

Kaartiin kuulumattomista 37 henkilöstä vapautettiin vain 10. Muiden 27 katsottiin syyllistyneen kiihotukseen laillista hallitusta vastaan, ryöstöön ja/tai ryöstetyn tavaran kätkemiseen.

Samoissa tehtävissä toimineiden naisten tuomioissa oli havaittavissa eroja. Esimerkiksi Porin valtiorikosoikeus nro 143 tuomitsi kahden päivän välein marraskuussa Hilda Niinistön ja Emma Ekmanin. Molemmat naiset olivat olleet helmikuun alusta asti töissä punakaartin keittiössä. Molemmat olivat liittyneet työväenyhdistyksen naisosastoon 1917. Kumpikaan ei ollut sota-aikana syyllistynyt varkauksiin tai muihin siviilirikoksiin. Niinistö sai kolmen vuoden ehdollisen kuritushuonerangaistuksen. Ekmanin samainen valtiorikosoikeus katsoi oikeaksi vapauttaa kaikesta edesvastuusta asiassa. Kummankaan naisen taustasta tai sota-ajan toimista ei noussut esiin mitään silmiinpistävää eroa. Kumpikaan ei ollut saanut suosituskirjeitä tai kielteisiä lausuntoja. Suojeluskunta ei esittänyt kummal-

¹⁰⁷ KA, vryö 22911. Rantatuvan mukaan elintarvelautakunnan jäsenyys luettiin sodan jälkeen oikeudenkäynnissä hyvin raskauttavaksi tekijäksi. Rantatupa 1983, 124.

¹⁰⁸ KA, vryö 8395.

¹⁰⁹ KA, vryö 20898.

¹¹⁰ Vrt. Tikka 2004a, 341.

lekaan rangaistustoivetta. Ainoa ero löytyi suojeluskunnan luonnearviosta. Suojeluskunnan mukaan Niinistö oli kiivas punainen muija ja Ekman rauhallinen työntekijä.¹¹¹ Myös Tikka on havainnut naisten saaneen samoista teoista vaihtelevia rangaistuksia, toisinaan vaihtelua on esiintynyt jopa saman pöytäkirjan sisällä. Mielenkiintoista oli myös jo mainittu sairaanhoitajina toimineiden jakaminen kahteen luokkaa: sairaanhoitajan koulutuksen saaneet vapautettiin, mutta kouluttamattomia rangaistiin.¹¹² Esimerkiksi Sigrid Wallinin syytelauselmassa todettiin nimenomaan hänen ”vapaehtoisesti liittyneen punakaartin sairaanhoitajaksi, vaikka ei ole sairaanhoitokurssia suorittanut”.¹¹³ Monelle sairaanhoitotehtävissä toimineelle naiselle tuomio näytti tulevan yllätyksenä. He selittivät liittyneensä Punaiseen Ristiin auttamaan haavoittuneita. Naiset olivat kuitenkin liittyneet nimenomaan punakaartin ensiapuosastoon ja punakaartin avustaminen katsottiin lain edessä valtiopetokselliseksi toiminnaksi.

Järjestäytyneisyys

Tutkituista naisista 68,5 % oli ollut ennen sotaa poliittisesti aktiivisia. He olivat olleet joko työväenyhdistyksen toiminnassa mukana ja/tai liittyneet oman alansa ammattiliittoon. Tarkasteltaessa tätä naisten poliittista aktiivisuutta on havaittavissa selkeä yhteys jaettuihin tuomioihin. Ehdollisen tai ehdottoman tuomion saaneista yli 3/4 oli työväenliikkeen jäseniä. Muuttujien keskinäinen riippuvuus on tilastollisesti merkitsevää ($p < 0.001$), joten järjestäytyneisyydellä voidaan katsoa olleen merkitystä tuomioita jaettaessa myös koko naisten populaatiossa.¹¹⁴ Seuraava taulukko 24 kuvaa järjestäytyneisyyden suhdetta oikeuden päätökseen.

Taulukko 24 Järjestäytyneisyyden suhde tuomioihin.

			tuomio			yhteensä
			vapautettu	ehdollinen tuomio	ehdoton tuomio	
järjestäytyneisyys	ei	lkm	43	34	7	84
		sarake%	47,8%	22,5%	26,9%	31,5%
	kyllä	lkm	47	117	19	183
		sarake%	52,2%	77,5%	73,1%	68,5%
yhteensä		lkm	90	151	26	267
		sarake%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

¹¹¹ KA, vro 143/825 ja vro 143/858.

¹¹² Tikka 2004a, 343.

¹¹³ KA, vryö 3333.

¹¹⁴ Kekkonen on havainnut, että syyte hylättiin kaksi kertaa useammin sellaisten henkilöiden kohdalla, jotka eivät tietävästi olleet kuuluneet työväenyhdistykseen eivätkä ammattiosastoon kuin järjestäytyneiden kohdalla. Kekkonen 1991, 70.

Valkoiset pelkäsivät uutta vallankumousoyrytystä ja niinpä erityisesti ne henkilöt, joiden koettiin olleen ideologisesti sitoutuneita vallankumoukseen, luokiteltiin vaarallisiksi. Poliittisesti aktiivisista vapautettiin syytteistä vain joka neljäs. Järjestäytymättömistä sen sijaan vapautettiin hieman yli puolet.

Se, että järjestäytyneisyys vaikutti tuomioihin näin selkeästi, oli suurelta osalta päämajan tutkintoasianpäällikkö Gustaf Aminoffin työn tulos. Hän ohjeisti kiertokirjeessään selkeästi, miten valtiorikollisiksi tuli tuomita paitsi vallankumousoyrytykseen osallistuneet myös ”kiihottajat”. Kiihottajiksi hän luokitteli sanomalehtien toimihenkilöt ja sosialististen järjestöjen jäsenet, siis myös rivijäsenet. Aminoff teetätti valtiorikosoikeuden syyttäjistölle näitä omia tarkoituksiperiään palvelevan työväenliikkeen historiikin, jonka perusteella kenen tahansa liikkeen jäsenen voitiin väittää omalla toiminnallaan edesauttaneen rikollisten vallankumoussuunnitelmien etenemistä. Tästä johtuen myös moni sellainen henkilö, joka ei ollut osallistunut punakaartin toimiin sota-aikana millään tavoin, joutui aikaisemman poliittisen aktiivisuutensa vuoksi syytetyksi ja vieläpä sijoitetuksi johtajana ensimmäiseen vaarallisuusluokkaan.¹¹⁵

Suojeluskuntien lausunnot

Kuinka merkittäviä naisten tuomioiden kannalta olivat sitten kotipaikkakunnan suojeluskuntien valtiorikosoikeuksille lähettämät lausunnot? Fisherin testin mukaan $p < 0.001$, joten suojeluskuntien lausuntojen erot ovat tuomioihin nähden tilastollisesti merkitseviä tasolla 0.01. Ehdottoman rangaistuksen saaneista 96,2 % sai negatiivisen lausunnon; ehdollisen tuomion saaneista 61,6 %. Vastaavasti taas yksikään ehdottoman tuomion saaneista ei ole saanut myönteistä lausuntoa.

Taulukko 25 Suojeluskunnan lausuntojen suhde tuomioihin.

			tuomio			yhteensä
			vapautettu	ehdollinen tuomio	ehdoton tuomio	
lausunto	lausunto	lkm	4	10	0	14
	puuttuu	sarake%	4,4%	6,6%	,0%	5,2%
negatiivinen	lkm		38	93	25	156
	sarake%		42,2%	61,6%	96,2%	58,4%
neutraali	lkm		15	21	1	37
	sarake%		16,7%	13,9%	3,8%	13,9%
positiivinen	lkm		33	27	0	60
	sarake%		36,7%	17,9%	,0%	22,5%
yhteensä	lkm		90	151	26	267
	sarake%		100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

¹¹⁵ Paasivirta 1957, 297–298. Juhani Paasivirran mukaan sodan jälkeen ilmeni sellaisiakin näkökantoja, joiden mukaan valtiorikosoikeuksien tehtävänä oli paitsi tuomita syylliset myös kriminalisoida koko työväenliike. Tämä ei ollut yllättävää, sillä olihan SDP ottanut vastuun vallanotosta tammi-helmikuussa.

Kekkonen on omassa tutkimuksessaan havainnut saman trendin todeten rangaistuksen olleen todennäköisesti sitä ankaramman, mitä kielteisempi suojeluskunnan antama lausunto oli.¹¹⁶ Myös Paavolainen on myöntänyt esikuntien lausuntojen huomattavan merkityksen tuomioihin, vaikka hän toteaa, että kaikista epäasiallisimmat lausunnot eivät vaikuttaneet tuomioistuihin.¹¹⁷ Alenius sitä vastoin kieltää, että suojeluskunnan lausunnoilla olisi ollut merkittävää vaikutusta annettuihin tuomioihin, mikä tuntuu erikoiselta. Syynä hänen poikkeavaan tulokseensa on kenties lausuntojen erilainen luokitus. Hänen otoksessaan naisista 41 % sai neutraalin, 29 % kielteisen ja 14 % myönteisen lausunnon ja 16 % osalta lausunto puuttui.¹¹⁸

Suojeluskuntia ohjeistettiin toimimaan lausuntoja laatiessaan niin, että ”Suomen jokainen kunta, mikäli mahdollista, puhdistetaan ja vapautetaan sellaisista henkilöistä, jotka voivat tulevaisuudessa olla vaarallisia kunnan turvallisuudelle ja rauhalliselle kehitykselle.”¹¹⁹ Tällä ohjeistuksella suojeluskuntia johdateltiin esittämään syytetyille tarpeellisiksi katsomissaan tapauksissa elinkautisia ja kuolemantuomioita. Monet suojeluskunnat noudattivatkin ohjeistusta jakaen runsaasti I luokan tuomiotouivoita lisäten vielä, ettei syytettyjä haluttu enää koskaan takaisin.

Edellä tarkasteltiin suojeluskuntien antamia loppulausuntoja ja niissä toivottuja rangaistuksia syytetyille, jolloin rangaistustoivomuksiin vaikuttivat varmasti myös suojeluskunnan tiedossa olleet teot sota-aikana. Mikä oli sitten naisten aiemman elämän merkitys annetuille tuomioille? Se selviää seuraavasta taulukosta, jossa on tarkasteltu suojeluskunnan naisista antamien elämäntapa-arvioiden ja tuomioiden suhdetta.

Taulukko 26 Elämäntavat ja tuomiot.

			tuomio			yhteensä
			vapautettu	ehdollinen tuomio	ehdoton tuomio	
elämäntavat	hyvät	lkm	62	84	8	154
		%	40,3%	54,5%	5,2%	100,0%
	huonot	lkm	11	42	17	70
		%	15,7%	60,0%	24,3%	100,0%
	ei tiedetä	lkm	17	25	1	43
		%	39,5%	58,1%	2,3%	100,0%
yhteensä		lkm	90	151	26	267
		%	33,7%	56,6%	9,7%	100,0%

Suojeluskuntien esikuntien antamilla elämäntapa-arvioilla on tilastollisesti merkitsevä yhteys saatuihin tuomioihin. P:n arvo on < 0,001. Elämäntavoiltaan huonoiksi luokitelluista 84,3 % sai ehdollisen tai ehdottoman rangaistuksen. Niistä puolestaan, jotka suojeluskunta katsoi elämäntavoiltaan hyväksi, sai vain 5,2 % ehdotto-

¹¹⁶ Kekkonen 1991, 71.

¹¹⁷ Paavolainen 1967, 349.

¹¹⁸ Alenius 1997, 72.

¹¹⁹ Paasivirta 1957, 298.

man tuomion. Kuitenkin kaikkiaan 59,7 % hyvätapaisistakin sai jonkinasteisen rangaistuksen.

Suojeluskunnan antamilla luonnearvioilla puolestaan ei ollut havaittavissa merkitsevää riippuvuutta tuomioihin. Psykohistorioitsija Juha Siltala on otostutkimuksessaan kuitenkin todennut, että vähäisesti kaartin toimintaan osallistunut nainen sai saman tuomion kuin rintamalla aktiivipalveluksessa tai johtoasemassa ollut mies, mikäli naisen syntilistaan pystyttiin yhdistämään vihamielinen ja kiivas esiintyminen. Hän on todennut, että naisten tuomioihin vaikutti erityisesti myös korkeassa asemassa olevan valkoisen miehen nöyryyttäminen tai nöyryytyksen todistaminen. Naisten katsottiin osallistuneen häpäisyyden nauramalla, uhkailemalla tai suoranaisia kunnianloukkauksia syytämällä.¹²⁰

Liittymisaika

Odotusten vastaisesti naisten liittymisajalla ei näyttänyt olevan tilastollista yhteyttä heidän saamiinsa tuomioihin. Pitkä kaartissaoloaika ei välttämättä tuonut rangaistusta, sillä joka viides (20,5) jo tammi-helmikuulla kaartiin töihin mennyt nainen vapautettiin. Lyhyt palvelusaika puolestaan ei useinkaan ollut riittävä lieventävä asianhaara tuomaan vapautusta, sillä huhtikuussa liittyneistä vapautettiin vain 16,7 %.¹²¹ Eri aikoina liittyneiden naisten tuomiot on esitetty seuraavassa taulukossa.

Taulukko 27 Liittymisajan suhde tuomioihin.

		tuomio			yhteensä
		vapautettu	ehdollinen tuomio	ehdoton tuomio	
tammi-helmikuu	lkm	18	62	8	88
	%	20,5%	70,5%	9,1%	100,0%
maaliskuu	lkm	23	45	5	73
	%	31,5%	61,6%	6,8%	100,0%
huhtikuu	lkm	3	11	4	18
	%	16,7%	61,1%	22,2%	100,0%
liit.aika ei tiedossa	lkm	2	10	0	12
	%	16,7%	83,3%	,0%	100,0%
yhteensä	lkm	46	128	17	191
	%	24,1%	67,0%	8,9%	100,0%

¹²⁰ Siltala 1996, 18, 25, 27.

¹²¹ Tosin nimenomaan huhtikuussa liittyneiden määrä oli kokonaisuudessaan pieni, joten laajempi otos olisi tarpeen tuloksen luotettavuuden parantamiseksi. Klemetilä on tullut samoihin tuloksiin, todeten myös maaliskuussa liittyneiden saaneen ankaria tuomioita. Hän on tutkinut tältä osin ainoastaan ehdottoman tuomion saaneita ja heidän joukossaan oli runsaasti vasta maaliskuussa kaartiin liittyneitä entisiä rikollisia, joten sekään otos ei ole täysin luotettava antamaan yleiskuvaa kaartiin liittymisajan merkityksestä tuomioon. Klemetilä 1976, 229.

Aiemmin jo todettiin, että naiset saattoivat saada samoista tehtävistä kaartissa erilaisia rangaistuksia ilman että olivat syyllistyneet sota-aikana siviilirikoksiin, kuten varkauksiin. Nyt kun lisäksi havaittiin, että kaartiin liittymisajalla ei ollut suoranaista vaikutusta tuomioihin, voidaan todeta, että selvästi muutkin syyt kuin naisten toiminta kaartin palkkalistoilla vaikutti heidän saamiinsa tuomioihin. Heidän menneisyytensä ja suojeluskunnan loppulausunnot painoivat vaakakupissa paljon. Lisäksi valtiorikosoikeuden jäsenten erilaiset henkilökohtaiset näkemykset naisten tekojen raskauttavuudesta vaikuttivat tuomioihin. Sotilaina toimineiden henkilöiden tuomitseminen oli luultavasti valtiorikosoikeuksillekin yksinkertaisempaa kuin huollossa toimineiden naisten tehtävien ja henkisen vallankumouksellisuuden määrittäminen. Lisäksi esimerkiksi Klemetilä on todennut, että eri paikkakuntien välillä oli säännönmukaisia eroja yleisissä tuomiolinjoissa.¹²² Tässä mielessä naisten saamien tuomioiden voi todeta olleen ainakin jossain tapauksissa mielivaltaisia ja hieman myös onnesta kiinni.

Ikä

Iän ja tuomioiden välillä ei ollut havaittavissa merkittävää riippuvuutta. Tämä oli sinänsä yllättävä tulos, sillä olisi olettanut iällä olevan lieventävää merkitystä nimenomaan nuorten alle 18-vuotiaiden tyttöjen tuomioita määrättäessä.¹²³ Valtiorikosoikeudet eivät kuitenkaan vapauttaneet syytettyjä ja katsoneet kaartiin liittymistä nuoruuden ajattelemattomuudesta ja arvostelukyvyn puutteesta johtuvaksi. Taulukossa 28 esitetään tyttöjen saamat tuomiot.

Taulukko 28 Nuorten 13–17 –vuotiaiden tyttöjen asema kaartissa ja tuomiot.

Count		asema kaartissa				yhteensä
		huolto	sairaanhoido	viestintä, hallinto ym.	pakolainen	
tuomio	vapautettu	7	0	3	6	16
	ehdollinen tuomio	7	4	1	0	12
	ehdoton tuomio	2	0	0	0	2
	yhteensä	16	4	4	6	30

Porin ja Ulvilan tuomiolle joutuneista tytöistä 53,3 % vapautettiin, mutta peräti 46,7% tuomittiin vapausrangaistukseen. Enemmistö näistä tuomioista oli ehdollisia; vain kaksi tyttöä tuomittiin ehdottomaan rangaistukseen. Ehdottomat rangaistukset johtuivat etupäässä siitä, että näitä tyttöjä syytettiin kaartissa toi-

¹²² Kovimpia tuomioita määrättiin Riihimäellä, Hämeenlinnassa ja Tammisaarella. Klemetilä 1976, 228.

¹²³ Vertailun vuoksi on katsottu SVT:n tiedot Suomessa vuonna 1918 ensimmäisessä oikeusasteessa törkeistä rikoksista syytäksi tuomittujen naisten ikäjakaumasta. 15–16-vuotiaita ei ole tuomittu yhtään. Yksi 16-vuotias ja neljä 17-18-vuotiaasta oli tuomittu rangaistukseen. 18–21-vuotiaita on sitä vastoin tuomittu jo 34. Nuorten naisten rikokset olivat etupäässä varkauksia. Valitettavasti lähde ei paljasta, oliko nuoria 15-vuotiaita tyttöjä ollut edes syytettynä rikoksista, mutta ainakaan heitä ei siis ollut tuomittujen joukossa. SVT XXIII, oikeustilasto 28, 176f.

mimisen ohella myös varkauksista.¹²⁴ Suojeluskuntien esikunnat suhtautuivat näihin kahteen tapaukseen hyvin ankarasti ja syyttivät 16- ja 17-vuotiaita myös siveettömyydestä. Nuoremmalle Varmalle paikallinen esikunta esitti ”ankarinta kuolemantuomiota”.¹²⁵ Nuorten tyttöjen rangaistukset olivat yhtä vankeusrangaitusta lukuun ottamatta kuritushuonerangaistuksia. Rikoslain 3 § 3 luvun nojalla alle 18-vuotiaiden kuritushuonerangaistukset olisi ollut mahdollista muuttaa vankeusrangaistuksiksi, mutta tätä ei juurikaan käytetty.¹²⁶ Toisaalta tällä nimikkeellä ei ollut suurta käytännön merkitystä, koska valtaosa tuomioista oli kuitenkin ehdollisia.

Koko maan tilastoissa nuoret tytöt olivat valtiorikosoikeudessa tuomittujen joukossa yliedustettuna: kaikista tuomituista naisista 19.0 % oli 15-17 –vuotiaita. Keskimäärin vuosina 1904-1913 samanikäisten tyttöjen osuus oli vain 1,9 % kaikista yleisissä alioikeuksissa kuritushuoneeseen tuomituista naisista. Nuoret naiset olivat siis hyvin runsaslukuisesti mukana punakaartin toiminnassa.¹²⁷

Jaakko Paavolaisen tutkimus valkoisesta terrorista tukee käsitystä nuorten punaisten tyttöjen kovasta kohtelusta sodanjälkeisenä aikana. Hänen tutkimuksensa mukaan teloitetuista naisista oli merkittävä osa poikkeuksellisen nuoria; peräti 36,9 % oli 16-20-vuotiaita.¹²⁸ Nuori ikä ei siis automaattisesti toiminut lieventävänä asianhaarana sodan jälkipuinneissa.

15-vuotias Katri Jukonen oli toiminut punakaartin neulojana kuukauden ajan ja lähtenyt punaisten mukana pakoon. Hämeenlinnassa esitutkija otti lausunnossaan huomioon hänen nuoren ikänsä, todeten: ”Vangin kertomus tuntuu todelta. Koska lapsuuttaan mennyt punakaartiin hommiin, ehdotetaan laskettavaksi vapaalle jalalle.” Myös suojeluskunta esitti hänen vapauttamistaan ja niin hänet laskettiin kolmen viikon vankeuden jälkeen kotipaikkakunnalle odottamaan oikeudenkäyntiään. Nuori ikä ei kuitenkaan vapauttanut häntä syytteistä; syyskuussa hänet tuomittiin kahden vuoden ehdolliseen kuritushuonerangaistukseen. Lisäksi hän oli todistajaksi kelpaamaton kolmen vuoden ajan.¹²⁹

Nuorten tyttöjen ankaria tuomioita tarkasteltaessa kannattaa pitää mielessä, että 1900-luvun alussa niin tytöt kuin pojatkin joutuivat hyvin nuorina ottamaan vastuun itsestään ja 15-vuotiaat, erityisesti työläisten lapset, olivat usein jo töissä kodin ulkopuolella. Näin ollen heitä ei myöskään oikeudessa nähty vastuuttomina lapsina, vaan yksilöinä, joiden tulee olla tietoisia omista teoistaan. Rikoslain mukaan 15-vuotias oli rikosoikeudellisessa vastuussa tekemisistään.¹³⁰ Kesäkuun alussa tutkintoasiain päällikkö Aminoff antoi määräyksen, että pidätetyistä alle 15-vuotiaat on heti vapautettava ilman erityistä tutkimusta ja jätettävä kotipaikkakuntansa

¹²⁴ Tyttöjen rikokset eivät olleet punakaartin nimissä suoritettuja elintarvikkeiden pakko-ottoja, vaan muuhun omaisuuteen kohdistuneita henkilökohtaisia varkauksia. KA, vryö 20491 ja vryö 20498.

¹²⁵ KA, vryö 20491 ja vryö 20498.

¹²⁶ SVT XXIII oikeustilasto 32, 25.

¹²⁷ Ibid. 23.

¹²⁸ Lisäksi teloitetuissa oli yksi vasta 15-vuotias tyttö. Paavolainen 1967, 202. Teloitettujen nuorta ikää selittää se, että he olivat etupäässä asekaartilaisia, jotka juuri olivat iältään nuorempia kuin huollossa toimineet naiset.

¹²⁹ KA, vryö 141/100.

¹³⁰ Kekkonen 1991, 78.

poliisiviranomaisten käsiteltäviksi.¹³¹ Tämän iän ylittäneet sen sijaan tuli tutkia. 15 vuoden ikä oli juuri rajapyykki lapsen ja vastuunalaiseksi katsotun nuoren välillä.¹³² Vielä vuoteen 1908 saakka 15-vuotiaat tytöt olivat olleet riittävän vanhoja solmiakseen avioliitonkin. Vasta tuolloin naisten naimaikä nostettiin 18 ikävuoteen.¹³³

Äitiys

Myöskään äitiyttä ei katsottu lieventäväksi asianhaaraksi tuomioita jaettaessa.

Taulukko 29 Alaikäisten lasten vaikutus naisten tuomioihin.

			tuomio			yhteensä
			vapautettu	ehdollinen tuomio	ehdoton tuomio	
onko alle 15-v. lapsia	ei	lkm	58	95	18	171
		%	33,9%	55,6%	10,5%	100,0%
	kyllä	lkm	32	56	8	96
		%	33,3%	58,3%	8,3%	100,0%
yhteensä	lkm	90	151	26	267	
	%	33,7%	56,6%	9,7%	100,0%	

Lapsettomia naisia vapautettiin syytteistä suhteessa itse asiassa kutakuinkin yhtä paljon kuin alaikäisten lasten äitejä. Huollettavaksi katsottujen lasten ikärajaksi on tässä otettu 15 vuotta.¹³⁴ Äitien vapausrangaistuksista oli kaksi prosenttiyksikköä enemmän ehdollisia tuomioita kuin mitä oli lapsettomilla naisilla. Sillä seikalla, oliko syytetyllä alaikäisiä lapsia vai ei, ei kuitenkaan ollut tilastollisesti merkittävää yhteyttä tuomioihin.¹³⁵ Suurin osa (85,3 %) naisille langetetuista vankeusrangaistuksista oli ehdollisia, joten tuomareiden ei näissä tapauksissa tarvinnut edes miettiä, erottivatko he tuomitessaan äidin lapsestaan tai tarvittaisiinko äitiä kotona huolehtimassa perheestään. Vaikka ehdottomia tuomioita olisikin jaettu enemmän, niin äitiyttä tuskin olisi katsottu lieventäväksi asianhaaraksi.¹³⁶ Punaisia naisia pidettiin keväällä 1918 valkoisten silmissä kelvottomina äiteinä ja vaikka asenteet lievenivät, vielä vuonna 1919 sosiaalhallitus yritti saada punaleskiä luovuttamaan

¹³¹ KA, VROSyA Af4, tutkintoasiain päällikkö Aminoffin sähke Porin paikalliselle tutkintoasiain päällikkö Frojzmanille 2.6.1918.

¹³² Paavolainen 1971, 330f.

¹³³ Lähteenmäki 2000, 314.

¹³⁴ 15 vuoden ikärajava ks. edellinen kappale.

¹³⁵ Pearsonin khin neliö -testin p:n arvo oli 0,82 eli > 0.05.

¹³⁶ Anna Lehtiahon naissairaanhoitajia koskevassa tutkimuksessa löytyy vain yksi tapaus, jossa äitiyteen viitataan kielteisesti. Esitutkintaa tehnyt henkilö ihmettelee, mitä tekemistä viiden lapsen äidillä on voinut olla punaisessa ristissä. Myönteisemmissä raporteissa äidin liittyminen punakaartiin nähtiin taloudellisena huolenpirona lapsesta. Lehtiaho 2007, 41.

lapsensa sijaiskoteihin saamaan parempien elinolosuhteiden lisäksi myös ”tervehenkistä kasvatusta”.¹³⁷

Tuomioihin äitiydellä ei siis näyttäisi olevan tilastollista merkitsevyyttä, mutta muutamissa esitutkintalausunnoissa äitiys on nostettu esiin. Ensisijaisena syynä vankileiriltä kotipaikkakunnalle laskemiseen on kuitenkin näissäkin tapauksissa ollut se, että henkilön on voitu todeta olevan yhteiskunnalle vaaraton eikä kuuluneen asekaartiin. Esimerkiksi Fanny Granatin kohdalla esitutkinnon suorittaja mainitsee lopuksi oman onnensa nojaan jääneen lapsen:

”Vangin puhe tuntuu epämääräiseltä vaan saattaa olla tosi. Kun ei vanki liene ottanut osaa aseelliseen toimintaan eikä myöskään liene yhteiskunnalle vaarallinen niin ja kun hänen 8 vuotta vanha lapsensa on nykyään jätetty aivan oman onnensa nojaan ehdotetaan vangin vapauttamista ja hänen passittamistaan kotiseudulle”¹³⁸

Välittömästi vapautus ei kuitenkaan tapahtunut. Sairaanhoidajana toiminut Fanny jäi miehensä kanssa kiinni Säkkijärvellä 30.4. Hänen esikuulustelunsa suoritettiin Viipurissa 5.6. ja vasta kolme viikkoa sen jälkeen hänet lähetettiin vankipassilla Reposaarelle odottamaan oikeudenkäyntiään.¹³⁹

Myöskään pitkälle edennyt raskaus ei ollut riittävä lieventävä asianhaara, kuten seuraava esimerkki todistaa.

Esikuulusteluissa 13.6. raskaana ollut Aina Josefina Limnell puolestaan ei saanut erikoiskohtelua tilansa vuoksi. Esitutkinnan suorittanut viranomainen tosin ehdotti hänen laskemistaan ehdonalaiseen vapauteen, mutta Vähä-Rauman suojeluskunnan hänestä antama lausunto oli niin ankara, että naista ei vapautettu. Esikunnan mukaan hän oli luonteeltaan kiivas ja raivoisa yllyttäjä, joka oli ”kapinan ajan viljelnyt ja nauttinut ryöstettyä tavaraa, jota yhdessä miehensä kanssa ryöstelivät ja kiristelivät”. Lisäksi hänen todettiin kiihottaneen muita vallankumoukseen, suuressa määrin levittäneen vääriä kulkupuheita ja uhkailleen laillista hallitusta, minkä johdosta esikunta esitti hänelle I luokan tuomiota. Viimeisillään raskaana ollut Aina Limnell tuomittiin Hämeenlinnan valtiorikosoikeudessa 15.8.1918 neljäksi vuodeksi kuritushuoneeseen, missä hän synnytti poikansa noin kaksi viikkoa myöhemmin. Kansalaisluottamuksensa hän menetti kymmeneksi vuodeksi. Valtiorikosylioikeus ei alentanut tuomiota käsitellessään hänen armonanomustaan syyskuussa.¹⁴⁰ Lokakuun lopussa annetun armahduskirjan nojalla hänet laskettiin ehdolliseen vapauteen 5.11.1918.¹⁴¹

Lopuksi voidaan todeta tuomioihin vaikuttaneista tekijöistä, että naisten sota-aikaiset siviilirikokset luonnollisesti johtivat tuomioon, joten niitä ei ollut syytä käsitellä tilastollisesti. Naisten ilmoittamalla kaartiin liittymissyillä ei puolestaan ollut tilastollisesti merkitsevää riippuvuutta tuomioihin. Todettakoon kuitenkin, että 47,1 % niistä, jotka totesivat liittyneensä kaartiin painostuksen alaisuudessa, vapautettiin. Vapaaehtoisuus puolestaan ei osoittautunut raskauttavaksi tekijäksi,

¹³⁷ Punaleskien ja heidän lastensa huoltoa käsitellään tarkemmin luvuissa 6.4. ja 6.5.

¹³⁸ KA, vro 143/284.

¹³⁹ KA, vro 143/284. Granat sai syksyllä kahden vuoden ehdollisen tuomion.

¹⁴⁰ KA, vryö 6900; PsrkA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1912–1933, s. 490.

¹⁴¹ PsrkA, rikosrekisteriotteet 1918, ilmoitus kirkkoherralle kirkonkirjoja varten Aina Limnellin vapautuksesta 5.11.1918.

vaan päinvastoin: vapaaehtoisesti liittyneistä vapautettiin suhteellisesti hieman enemmän kuin esimerkiksi taloudellisista syistä liittyneistä naisista.¹⁴²

Tässä on tutkittu eräitä keskeisimpinä pidettyjä tuomioihin vaikuttaneita tekijöitä. Kekkonen on esimerkiksi tutkinut myös esitutkintaviranomaisten lausuntojen suhdetta tuomioihin todeten kielteisten lausuntojen johtaneen todennäköisemmin ankariin rangaistuksiin.¹⁴³ Tässä tutkimuksessa näiden lausuntojen tarkastelemiseen ei ole ryhdytty, koska kyseinen esitutkijan loppulauselma puuttuu noin joka kolmannelta naiselta (32.2 %).¹⁴⁴ Samoin omaisten toimittamien myönnteisten lausuntojen vaikutus tuomioihin on rajattu ulkopuolelle niiden vähäisen määrän vuoksi.

Kuva 7 Kuvassa Aina Limnell aviomiehensä Kustaan kanssa. Punaisten päällikkönä toiminut Kustaa teloitettiin Hämeenlinnassa 25.5.1918. Kuva: Mauri Limnellin yksityiskokoelma.

¹⁴² Vapaaehtoisesti liittyneistä vapautettiin 24,1 % ja taloudellisin syin liittyneistä 21,0 %.

¹⁴³ Kekkonen 1991, 71.

¹⁴⁴ Yhtä lukuun ottamatta kaikki niistä 86:sta naisesta, joilta esitutkijan loppulauselma puuttui, oli kuulusteltu kotiseudullaan Porissa tai Ulvilassa.

6 PALUU SODANJÄLKEISEEN ARKEEN

6.1 Käsitys kansalaisuudesta

Ulvilalaisen Anna Lindströmin puolesta lähetettiin valtiorikosoikeuteen kolme luonnetodistusta, joissa vakuutettiin, ettei tämä tehdastyöläinen ennen sotaa ollut viettänyt mitenkään sopimatonta tai huonoa elämää. Antamassaan todistuksessa poliisikonstaapeli Rinne vakuutti, että:

”[...] Neiti Anna Linström (sic.) on ollut kaikin puolin kunnollinen kansalainen ennen punaisten aikakautta.”¹

Poliisikonstaapelin sanavalinta onkin mitä osuvin: kunnollinen kansalainen. Väki-valtaiseen kapinaan vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä noussut kansanosa oli osoitautunut suureksi pettymykseksi porvaristolle, sillä aseisiin tarttumalla työväestön katsottiin kääntäneen selkensä kaikelle yhdessä rakennetulle. Työnantajat olivat suhtautuneet työväestöön ennen sotaa holhoavasti, mutta samalla kuitenkin huolehtien. Nyt näiden ”holhokkien” käännyttyä isäntiä vastaan murtui käsitys nöyrästä ja työteliiästä kansasta ja punaisia oli vaikeaa sijoittaa suomalaisen kansan kuvaan.²

Millaisia odotuksia voittanut osapuoli asetti käsitteelle kunnan kansalainen kesällä 1918? Matias Kaihovirta on tutkinut Billnäsin ruukkiyhteisöä ja todennut, että paternalistisessa yhteisössä hyvän työmiehen odotettiin olevan kunnollinen, perheellinen, elämäntavoiltaan säännöllinen ja toimivan kuuliaisesti työnantajan tavoitteiden mukaisesti. Nämä olivat ne kunnollisuuden kriteerit, jotka täyttämällä sodanjälkeen oli mahdollista palata takaisin entiseen työyhteisöön.³ Kriteerit olivat, viimeistä lukuun ottamatta, kutakuinkin samat, mitä työväenliike oli asettanut omalle miesihanteelleen. Sosialidemokraatit korostivat puheissaan, että miehen tuli tehdä työtä ja vieläpä ammattitaidolla, olla raitis ja huolehtia perheestään vastuul-

¹ KA, vro 141/141.

² Siironen 2011, 67.

³ Kaihovirta 2014, 191.

lisesti sekä pyrkiä itsensä sivistämiseen ja sosiaaliseen nousuun.⁴ Molempien osapuolien kriteereissä oli paljon yhteistä, mutta toki eroavuuksiakin: työnantajapuoli edellytti kuuliaisuutta ja omien pyrkimystensä toteutumista, työnväen puolella sitä vastoin korostettiin pyrkimystä työntekijän omaan hyvinvointiin ja sosiaaliseen nousuun. Kumpikin puoli arvosti työntekoa, vastuullisuutta ja hyviä elämäntapoja. Erittäin tärkeänä kunnan kansalaisen piirteenä nähtiin myös perheellisyys, jonka nähtiin liittyvän suoraan vastuulliseen elämään.

Tämän työn kannalta on mielekästä miettiä erityisesti, millaisia odotuksia asetettiin nimenomaan *naiskansalaiselle*. Snellmanilaisen käsityksen mukaan kasvu kunnan kansalaiseksi alkoi kotona saadusta kasvatuksesta. Tämän kasvatuksen ylimpänä tavoitteena oli isänmaallisuus, jolloin valtiokansalaisen tuli itse toimia esikuvana jälkikasvulle.⁵ Punaisten sotilaiden äitejä ja itse punakaartin palveluksessa olleita perheellisiä naisia suomittiin lehdistössä sodan jälkeen ankarasti siitä, miten *huonoja äitejä* nämä olivat. Vanhasuomalainen *Suomen Nainen* kirjoitti toukokuussa, että on tärkeää ryhtyä valistustyöhön nimenomaan naisten keskuudessa, sillä ”[o]lihan osa maamme naisia harhautunut riehumaan jopa aseellisina raivottarina punaisten riveissä”.⁶

Sodan voittaneille valkoisille nainen symboloi kansakunnan puhtautta, jota tuli suojella. Heidän silmissään punaiset naiset olivat toimillaan sota-aikana karkeasti tahranneet kansakunnan eivätkä olleet enää sen arvoisia. Koti oli kansakunnan perusyksikkö, jota naisten odotettiin vaalivan. Valkoisten näkökulmasta punaiset naiset hylkäsivät nämä velvollisuutensa syöksyessään mukaan miehiseen sotaan ja kapinaan. Kansalaisvelvollisuutensa olivat suorittaneet kelvottomasti myös ne naiset, jotka olivat kasvattaneet lapsistaan punaisia. Äidin velvollisuus oli tehdä lapsistaan lainkuuliaisia kunnan kansalaisia, ei yhteiskuntajärjestyksestä vastaan nousuvia kapinallisia. *Vuoden 1918 kapinan aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitea* pohti heti sodan jälkeen vakavissaan, pitäisikö lainsäädäntöä muuttaa niin, että lasten erottaminen vanhemmistaan helpottuisi. Komitea kuitenkin hylkäsi ehdotuksen ja oli sillä kannalla, että lapsi tuli erottaa perheestään vain äärimmäisissä tapauksissa. 5-henkisen komitean kanta oli lastensuojelullinen, ei poliittinen. Sota-aikana Ilmari Kianto oli esittänyt, että punaiset naiset tulisi susinarttujen tapaan tappaa, jotta he eivät pystyisi lisääntymään.⁷

Punaisten lisääntymisen rajoittamista kannatti sisällissodan jälkeen myös muutama suomenruotsalainen rotuhygienikko. He näkivät sisällissodan johtuneen alemman työläisistä muodostuvan rodun noususta ylempäänsä vastaan. Proletariaatti oli alemmalle rodulle tyypillisesti ollut altis punaisen johdon harjoittamalle massasuggestiolle ja geneetikkojen mukaan tämä kansanosuus ei saisi enää kasvattaa osuuttaan yhteiskunnassa perimältään parempien kustannuksella. Suomalaisen perinnöllisyystieteen perustajana pidetty Harry Federley kirjoitti 1919, että

⁴ Ahlbäck 2014, 204.

⁵ Snellmanin kasvatuskäsityksistä tarkemmin esim. Nivala 2006, 81–83.

⁶ *Suomen Nainen* nro 10/1918, 22.5.1918, ”Hirveitä tapahtumia”.

⁷ Lintunen 2010, 131–133; *Keskisuomalainen* 12.4.1918 ”Tuomiotaktiikasta” (Ilmari Kianto); Suoranta 2006, 18.

proletariaatti on perimältään niin heikkolaatuista, että sen lisääntymismahdollisuuksia tulisi rajoittaa lainsäädännöllä. Nämä kannanotot eivät kuitenkaan saaneet yhteiskunnassa laajempaa kannatusta. Sterilointilaki valmistui vasta vuonna 1935, jolloin sisällissodan herättämät kiihkeimmät mielipiteet olivat jo rauhoittuneet ja ”proletariaattipykälää” ei siihen tullut.⁸

Keskiluokkaisten naisten monipuolinen yhdistysverkko, johon kuuluivat mm. Suomen naisyhdistys, raittiusyhdistys, Marttayhdistys ja siveellisyysjärjestö Valkonauha, ylläpitivät kaikki kuvaa naiskansalaisesta, jonka tehtävä on vaalia moraalista ja eettisiä ihanteita.⁹ *Suomen Nainen* vaati sisällissodan jälkeen porvarisnaisia ryhtymään työhön koko kansan henkiseksi kohottamiseksi. Lehti tuki perinteistä työnjakoa, jonka mukaan uudesta hallitusmuodosta ja sotalaitoksesta päättäminen kuului miehille ja naisten tuli huolehtia kasvatuksesta:

”Meidän tehtävämme on *sisäisen* uuden Suomen luominen, kansanhengen jalostaminen, sydänten ja aatteiden ohjaaminen rakkauden ja oikeuden töihin. [...] Meidän naisten ohjelmaan kuuluu etupäässä tulevan, uuden sukupolven kasvattaminen kauniisiin ihanteisiin, meidän tulee kylvää nuorten mieliin rakkauden sanoja kanssaihmisistä, herättää heissä hyviä vaistoja ihmiskuntaa kohtaan [...]”¹⁰

Lehti alleviivasi kantaansa vielä myöhemmin kysymällä, miten nainen voisi olla isänmaalleen suurimmaksi hyödyksi ja toteamalla heti perään oikean vastauksen ehdottomasti olevan: ”Perheen äitinä ja tulevan polven kasvattajana.”¹¹ Työläisperheissä tapahtuvan kasvatuksen merkitys nähtiin kaksinkertaisena: lapsista tulisi kunnan kansalaisia, mutta sen ohella myös vanhemmat itse kasvaisivat perhe-elämän tuoman vastuun ansiosta kelpo kansalaisiksi ja kiinnittyisivät osaksi yhteiskuntaa.¹² Tämä näkemys kotikasvatuksen merkityksestä oli vallinnut jo ennen sisällissotaa, mutta sodan jälkeen sen merkitys korostui entisestään, kun pohdittiin, miten integroida hävinnyt kansanosa yhteiskuntaan.

Kunnan kansalaisen tuli noudattaa lakia ja esivaltaa sekä tukea vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä. Punaiset olivat lähteneet kyseenalaistamaan ja uhmaamaan kaikkea edellä mainittua. Sodan jälkeen voittajat miettivät, mikä oli mennyt vikaan ja miten punaisista voisi saada yhteiskuntakelpoisia kansalaisia. Tämä seikka oli esillä myös eduskunnassa heinäkuussa 1918, kun edustajat kävivät keskustelua valtiorikosoikeuksien määräämien tuomioiden toimeenpanosta. Esillä oli kysymys, tulisiko punavankeja lähettää pakkotyöhön Saksaan ja keskustelussa nousi lähettämisperusteluiksi muun muassa vankien kasvattaminen hyviksi kansalaisik-

⁸ Mattila 1999, 100-104. Lain valmisteluvaiheessa käytiin pitkään keskustelua siitä, olisiko lakiin syytä sisällyttää pykälä, jonka mukaan pakkosterilointi olisi mahdollista, vajaakelpoisen ollessa taloudellisesti kykenemätön huoltamaan lapsiaan. Edellä mainittu Harry Federley oli yksi valmisteluryhmän jäsenistä, jotka ehdottivat pykälää. Osa sosialidemokraateista oli ko. pykälää vastaan nähden sen tekevän sterilointilaista ”luokkalain”, joka asettaa kansalaiset varallisuuden mukaan eriarvoiseen asemaan. Jotkut sosialidemokraateista näkivät lain päinvastoin olevan huoltolaki, jonka tarkoituksena on suojella varattomia vanhempia. Laki hyväksyttiin ja sinne jäi lopulta kohta, joka kohdisti sterilointimenettelyn erityisesti varattomimpaan kansanosaan. Mattila 1999, 317-323.

⁹ Siironen 2011, 122; Sulkunen 1991, 80-82; Sulkunen 1989b, 164.

¹⁰ *Suomen Nainen* nro 13-14/1918, 10.7.1918, ”Suomen naisen tehtävistä uutta Suomea luotaessa” (Lyyli Sauli).

¹¹ *Suomen Nainen* nro 13-14/1918, 10.7.1918, ”Naisten asevelvollisuus”.

¹² Markkola 1994, 229.

si.¹³ Vanhasuomalainen Bror Päivänsalo argumentoi, että vangeista voisi tulla vielä hyviä ihmisiä, jos heidät lähetettäisiin pois, mutta Suomessa se ei onnistuisi:

”Emme me ole pystyneet kasvattamaan noita punakaartilaislaumoja, koska tekivät tuollaisen verisen kapinan. Ja minä olen varma myös siitä ettemme nytkään pysty tekemään heistä ihmisiä.”¹⁴

Vankien lähettämisen puolesta pitivät puheenvuoroja ruotsalaisen ja suomalaisen puolueen, nuorsuomalaisen ja maalaisliiton edustajat. Näissä yksittäisten kansanedustajien kannanotoissa korostettiin Saksan asemaa vanhana sivistysvaltiona, joka voisi kasvattajana onnistua paremmin kuin nuori Suomi. Suomessa ei uskottu olevan riittävästi henkisiä resursseja vankien kasvattamiseen, kun opettajien syksyllä tuli palata kouluihin lasten pariin. Saksan uskottiin pystyvän tarjoamaan myös fyysisesti paremmat olot kuin mitä elintarvikepulasta kärsivässä Suomessa oli mahdollista.¹⁵ Puolueet eivät suinkaan olleet tässä asiassa yksimielisiä, vaan samojen puolueiden edustajista löytyi kannattajien lisäksi myös vastustajia. Esimerkiksi maalaisliiton Antti Rentola ei uskonut saksalaisen pakkotyölaitoksen pystyvän tarjoamaan suomalaisille punavangeille toivottua kasvatusta. Hänen tietojensa mukaan vankien ottaminen esimerkiksi kivihiihkaivoksiin töihin nähtiin vain kannattavana liiketoimena ja ulkomaalaisten vankien olot olivat siellä kehnot.¹⁶ Esityksen vastustajiin kuului myös suomalaisen puolueen edustaja Erkki Kaila, joka esitti oleellisen kysymyksen: Kuka vankeja opettaisi ja kasvattaisi Saksassa, jossa vangit eivät osaisi maan kieltä? Kailan mukaan vankien sosiaalinen asema huonontuisi entisestään, kun heistä tulisi paarialuokka, jonka kanssa olisivat tekemisissä vain vartijat ja komentajat.¹⁷ Pitkän keskustelun jälkeen eduskunta lopulta säati lain, joka mahdollisti vankien lähettämisen Saksaan, mutta sitä ei otettu käytäntöön.¹⁸ Tämä liittyi todennäköisesti siihen, että syksyllä Saksa hävisi maailmansodan ja menetti asemansa yhtenä Euroopan johtavana valtiona.

Punaisten katsottiin siis tarvitsevan sodan jälkeen nimenomaan kasvatusta ja tämän tuli kohdistua lasten ohella myös nuorisoon ja aikuisiin. Nuorisosta oli tarkoitus kasvattaa nyt uusi, parempi kansakunta ja esimerkiksi vanhasuomalainen Tilma Hainari peräänkuulutti uutta, puhtaampaa sukupolvea. Hänen mukaansa viranomaisten tuli vahtia kieltoain noudattamista ja estää ala-arvoiset huvitukset, kuten kevytmieliset tanssitilaisuudet, elokuvat ja ”huono kirjallisuus”, jottei nuorisorappeutuisi.¹⁹ Panu Pulma ja Matti Kauppi ovat todenneet valkoisten jatkaneen

¹³ Toiset vp 1917, ptk II, 2.7.1918 ja 5.7.1918 keskustelut valtioriksrangaistusten täytäntöönpanosta 1473–1490, 1508–1526; Arola 2003, 92–98.

¹⁴ Toiset vp 1917, ptk II, 2.7.1918 keskustelu valtioriksrangaistusten täytäntöönpanosta 1475, edustaja Päivänsalon puheenvuoro.

¹⁵ Toiset vp 1917, ptk II, 2.7.1918 ja 5.7.1918 keskustelut valtioriksrangaistusten täytäntöönpanosta 1473–1490, 1508–1526.

¹⁶ Toiset vp 1917, ptk II, 5.7.1918 keskustelu valtioriksrangaistusten täytäntöönpanosta 1518, edustaja Rentolan puheenvuoro.

¹⁷ Toiset vp 1917, ptk II, 2.7.1918 keskustelu valtioriksrangaistusten täytäntöönpanosta 1487, edustaja Kailan puheenvuoro.

¹⁸ Suodenjoki 2009, 346.

¹⁹ *Suomen Nainen* nro 10/1918, 22.5.1918, Valkoinen Suomi.

sisällissotaa kasvatusrintamalla pyrkien systemaattisesti lyömään läpi omat arvotuksensa, joilla punainen kansanosaa valkaistaisiin yhteiskuntakelpoiseksi. Erityisen valmiita tähän oltiin Pohjanmaalla, missä sijaitsi yli 70 % punaorpojen sijaiskohteiksi ilmoittautuneista taloista.²⁰

Miika Siironen mukaan sisällissodan jälkeinen moraalisisäätely kohdistui ensisijaisesti hävinneisiin punaisiin, mutta moraalisena tilana rakentajina sodan voittaneen osapuolen tuli omalla käytöksellään näyttää esimerkkiä. Siironen kiistää Juha Siltalan väitteen, että suomalainen siveellinen itsekasvatusprojekti olisi päättynyt sisällissotaan. Siironen perustelee aiempien moraaliprojektien saaneen jatkumon sodanjälkeisessä valkoisen Suomen normatiivisessa tilassa. Voittajien tuli noudattaa moraalisisäntöjä esimerkillisesti ja kontrolloida omaa toimintaansa. Uusi kansalaiskuva korosti suorituskykyä, lujuuutta ja kurinalaisuutta. Suomalaisen ihannekuvaan tuli kovuuden piirre, jota aiemmassa fennomaanisessa ihmisihanteessa ei ollut ollut. Venäjän ja bolshevismien pelko vaati hellämielisyyden vaihtamista määrätietoisen voimankäytön ihannoituihin. Euroopasta levinnyt sotilaallisuutta ja kuria ihannoiva ilmapiiri loi oivan kasvualustan suojeluskunnan tapaisen puolisolitaalisen organisaation synnylle ja laajenemiselle. Siironen arvioi juuri kurinalaisuuden ja vapaaehtoisen sitoutumisen siihen olleen valkoisuuden itsekasvatusprojektin tärkeimmät elementit. Hänen mukaansa valkoiset näkivät soturikansalaisuuden keinona vahvistaa suomalaista yhteiskuntaa niin ulkoa kuin sisältäpäinkin tulevia uhkia vastaan.²¹

Porvaristo näki myös, että kansakunnan etu vaati maanpuolustuksellista henkeä, jonka koettiin elävän vahvana suojeluskuntaliikkeessä. Suojeluskuntaan hyväksyminen nähtiinkin omien keskuudessa todisteena hyvästä kansalaisuudesta:

”Meidän on päästävä siihen, että missä mies toisen suojeluskuntapukua kantavan miehen tapaa, hän samalla tietää tavanneensa *kunnon kansalaisen*, hyvä toverin, jonka sanaan voi luottaa niin rauhan kuin hädänkin hetkellä.”²²

Tämän logiikan mukaan suojeluskuntapuku toimi ulkoisena merkinä kunnon kansalaisuudesta. Yhtenäisellä vaatetuksella ja hihatunnuksella tiivistettiin ryhmäidentiteettiä ja tunnustettiin kuuluminen tähän kollektiiviin. Sama merkitys oli lottien puvuilla. Harmaat mekot nostivat kantajansa kansalaisuuden ylimmälle asteelle. Vaatimaton asu symboloi nöyryyttä ja yhteisön nostamista yksilön edelle.²³

Suojeluskuntaliikkeen laajetessa sisällissodan jälkeen myös jonkin verran työläistäustaisia henkilöitä alkoi liittyä siihen. On huomattava, että työläiset eivät olleet mikään homogeeninen punainen massa, vaan osa heistä oli sota-aikana jättänyt vastakkainasettelun ulkopuolelle tai antanut tukensa valkoisille. Tämän työläisjoukon liittyminen suojeluskuntaan oli siis hyvinkin luontevaa. Syynä suo-

²⁰ Pulma & Kauppi 1990, 446–448, 455. Kunnon kansalaisuus ei tarkoittanut pelkästään lainkuuliaisuutta, vaan yksilön tuli omaksua tietyt arvot ja normit kyettäkseen käyttäytymään yhteisön hyväksymällä tavalla. Ks. sosialisaatiosta ja kansalaiskasvatuksesta lisää Nivala 2006, 53.

²¹ Siironen 2011, 97–103, 109; Siltala 1999, 705.

²² *Salmetar* 4.10.1919 ”Suojeluskuntalaisille”. Kursivointi tekijän lisäys.

²³ Siironen 2011, 136–138; Sulamaa 1999, 64–66.

jeluskuntainnostukseen saattoi olla myös se, että henkilö näki sen edellytyksenä yhteiskunnalliselle nousulle, varsinkin jos pelkäsi aiemman työväenliiketaustansa olevan vallitsevassa yhteiskunnallisessa tilanteessa haitta. Saattoi olla myös niin, että työnantaja antoi vakavan kehotuksen liittyä järjestöön tai vastaavasti muu lähi-piiri painosti ottamaan tämän askeleen. Suojeluskuntaan pyrkiminen ei merkinnyt vielä sinne hyväksynnän saamista, vaan pyrkijöiden tausta tutkittiin hyvinkin tarkoin. Toiminta punakaartissa johti suoraan kieltoon.²⁴

Muun Euroopan tavoin Suomessa myös nuoriso mobilisoitiin nationalismia korostavaan maanpuolustukseen sotien välisenä aikana. Suojeluskuntien poikaosastoilla ja myöhemmin Lotta Svärdin tyttöosastoilla oli oma merkityksensä tulevaisuuden ihannekansalaisten kasvatuksessa.²⁵ Osansa tästä ihannekansalaisen kasvatusprojektista ottivat vastuulleen myös partio ja porvariston urheiluseurat. Ne valmistivat nuorisoa suojeluskuntien tarpeisiin karaisemalla fyysistä kuntoa ja ruokkimalla isänmaallista henkeä. Porvarillisten nuorisojärjestöjen, erityisesti suojeluskunnan osastojen, tavoitteena oli kasvattaa yhtenäinen, yksimielinen kansa. Suojeluskunnan nuoriso-osastoihin hyväksyttiin lapsia vanhempien suostumuksella riippumatta näiden yhteiskunnallisesta asemasta tai poliittisesta kannasta. Tavoitteista huolimatta suojeluskuntapoika- tai pikkulottatoiminta ei vetänyt vasemmiston lapsia puoleensa ennen kuin vasta talvisodan kynnyksellä.²⁶

6.2 Ajan henki

Punaisten arki sodan ja vankileireiltä vapautumisen jälkeen on oleellinen osa Suomen sisällissotaa. Mitä punaisille tapahtui, kun vapausrangaistukset oli kärsitty ja oli aika palata yhteiskuntaan? Millainen oli sitten se ajan henki, johon sodan jälkeen palattiin? Sota-aikana kyti katkera viha osapuolten välillä. Tästä hyvä ilmentymä on Suomalaisen puolueen kansanedustajana toimineen Kaarle Nestori

²⁴ Siironen 2011, 125f; Pylkkänen 2001, 79, 99. Jäsenten hyväksyntä oli aina paikallisesikunnan ja -päällikön omassa harkintavallassa. Työläistaustaisten jäsenten määrä alkoi lisääntyä vähitellen. Vuonna 1922 suojeluskuntalaisista 12 % oli työläisiä, vuonna 1933 heidän osuutensa oli 18 %. Näiden henkilöiden poliittinen kanta ei ole tiedossa. Talvisodan kynnyksellä suojeluskunnissa asenteet muuttuivat ja vasemmistolaistenkin uskottiin voivan olla isänmaanystäviä. Toisessa leirissä Tanner totesi työväestön olevan valmis liittymään maanpuolustukselliseen suojeluskuntaan. Helmikuussa 1940 SDP ja suojeluskuntajärjestö lopulta sopivat, että sosialidemokraatit voivat liittyä suojeluskuntiin. Kyse oli kuitenkin vain periaatteesta, käytännössä kynnys oli kuitenkin liian korkea monelle vasemmistolaiselle, varsinkin sellaiselle, joka itse tai jonka läheinen oli ollut mukana sisällissodassa punaisten puolella. Pylkkänen 2001, 36, 82, 100, 115f. Naisyhdistysten kohdalla asiassa tapahtui merkittävä periaatteellinen lähentyminen saman vuoden lopulla, kun Sosialidemokraattinen naisliitto päätti 6.11.1940, että naisliiton jäsenillä on lupa liittyä lottiin. Lähinnä tämä jäi hyväntahdon eleeksi, jolla ei ollut suurta käytännön merkitystä. Maria Lähteenmäki näkee nimittäin ideologisten erojen olleen niin suuria, ettei hän usko työläisnaisen liitton kuuluneiden henkilöiden liittyneen suurissa määrin oikeistolaisiksi mieltämäänsä lottajärjestöön. Porissa naisyhdistykset olivat päässeet jonkinlaiseen yhteisymmärrykseen jo vuotta aiemmin, jolloin alueen naisjärjestöt olivat perustaneet puoluerajat ylittävän työtoimikunnan reserviharjoituksiin kutsuttujen miesten vähävaraisten perheiden tukemiseksi. Tämän yhteistyön alettua Porin Lotta Svärd -yhdistyksen jäsenmäärä nousi voimakkaasti kolmen vuoden ajan, mikä Johanna Järän mukaan on osoitus siitä, että jonkin verran myös työläis-taustaisia naisia olisi liittynyt lottiin. Sainio 2005, 84; Järä 1996, 90–92; Lähteenmäki 2000, 152.

²⁵ Poikien kohdalla hyödyllisen kansalaisuuden nähtiin olevan suoraan yhteydessä hyviin sotataitoihin, minkä vuoksi suojeluskunnan pedagogisissa ohjeissa kehoitettiin verhoamaan sotilaskasvatus sotaleikeiksi. Siironen 2011, 161.

²⁶ Siironen 2011, 156; Nevala-Nurmi 2012, 240–245, 276, 279, 393; Selén & Pylkkänen 2004, 170.

(K.N.) Rantakarim purkaus hänen kuvatessaan punakaartin joukkojen kulkemista kadulla:

”Kasvot kiihkosta kalman kalpeina, sieramet raivosta repeämäisillään vyöryi tuo joukko hihkuen, hypellen, rääkäisten, reuhtoen ohitseni. Edessäni oli siis oikea villi-ihmisten sotatanssi. Saattoi kuvitella minkäläistä jälkeä tuollainen raivotautinen roistojoukko oli tekevä maalaisten kodeissa – rintamalla, kuulien vingunnassa tuollainen »innostus» kyllä pian oli haihtuva. Suoraan sanoen, *rukoilin Jumalaa, ettei tuosta ihmiskunnan kuonasta jäisi ainoatakaan olentoa henkiin maailmaa saastuttamaan.*”²⁷

Yllä siteerattu Rantakari päätyi taisteluiden laannuttua Viipurin komendantiksi. Kovaluontoisesta kirjoituksestaan huolimatta hän ei valtaan noustuaan ryhtynyt kostonomaisiin verilöylyihin kaupungissa, vaan oli lopulta päätöksissään ja kaupungin puhdistuksessa maltillinen.²⁸ Jyrkin viha laantui siis yllättävänkin nopeasti, mutta toki vankileireiltä vapautumisen jälkeen kyräily oli mittasuhteiltaan väestön keskuudessa edelleen hyvin suurta.

Kuva 8 ”Kosto” –niminen postikortti heinäkuulta 1918. Sisällissodan jälkeen valkoisten käytössä oli piirrettyjä postikortteja, joihin oli tallennettu sota-ajan tapahtumia ja tunnelmia.²⁹

Valkoiset suomivat kotiin palaavia punaisia ja vaativat kovempia rangaistuksia. Itäsuomalainen *Keski-Savo* kirjoitti Lahden vankileiriltä toukokuussa kotiutetuista porilaisista punaisten vaimoista ankarasti:

²⁷ Rantakari 1919, 207–208. Kursivointi tekijän lisäys.

²⁸ Keskisarja 2013, 337.

²⁹ KA, VapSA V, Tampereen keräyspiirin kokoelma A. Valkoisten asiakirjoja, 219a. Kokemäen suojeluskunnan kortti Kyösti Kaukovallalle 16.7.1918.

”Akkojen sisu ei juuri ollut lauhtunut. ’Kolmen vuoden perästä aletaan uudelleen’, kuultiin heidän yhä uhkailevan. Nähtävästi on noilla naispaholaisilla se käsitys, ettei heitä ollenkaan rangaista pahoistatöistään, jotka monesti ovat olleet vielä ilkimielisempiä kuin miesten.”³⁰

Kirjoituksessa luotiin uhkakuvia uudesta vallankumousyrityksestä, joka tulee estää rankaisemalla myös naisia. Se, että nainen oli syyllistynyt ”pahoihin töihin”, oli vielä anteeksiantamattomampaa kuin jos mies olisi syyllistynyt samoihin tekoihin. Samoin *Suomen Nainen* syytti työläisnaisten aikaansaaneen sodan kiihottamalla miehensä kostonhimoiselle mielelle ja hurjimpien vielä itse liittyneen sotajoukkoihin mukaan pukeutuen ”narrimaisesti” miesten vaatteisiin. Lehti piti näitä naisia sodan synkimpinä ja murheellisimpina ilmiöinä, jotka ansaitsivat ankaran rangaistuksen ja paheksunnan osakseen.³¹

Mirja Turunen on todennut sotapropagandan ruokkineen koston kehäkulkua. Sotapropagandassa kosta hyödynnettiin molemmin puolin. Vastustajien pöyristyttäviä tekoja oli liioiteltu ja suorastaan keksitty, minkä perusteella oikeutettiin tunteettomia rankaisutoimenpiteitä. Ajatus oikeutetusta kosta pyhitti keinot ja tällöin vallitsevat moraaliset arvot voitiin unohtaa.³² Taisteluiden jälkeen valkoisten omatunto haluttiin vaieta ja korostettiin, että ”nyt on aika pahojen töiden palkan.”³³ Ilmari Kianto kirjoitti oikeutetusta kosta seuraavasti toukokuussa 1918:

”Vihollinen räökkäsi ja nautti, kurja, kidutus-kostostaan, - valkokaartilainen ainoastaan *nautti rehellisestä tappamisesta*. Tottakai me siitä nautimme – mitä me häntä tässä silaamaan tai salaamaan? Sodassa täytyy *nauttia tappamisesta* – muuten ei sota menestykään.[...] Me saimme äsken luvan – varmaankin sadaksi vuodeksi – luopua kristillisistä ihanteistamme: Suomen papit ovat siitä loistavimpana esimerkkinä. Surmatkaa vihollisemme! he huusivat kuorossa ja vaihtoivat mustan kauhtanan harmajaan kenttäpukuun. Herra Zebaoth oli astunut alas Suomenmaahan.”³⁴

Vihollisen ja hänen toimiensa toiseuttaminen näkyi siis myös tappamisen kuvaamisessa. Kianto kirjoitti punaisten kieroutuneesti nauttineen kiduttamisesta, kun taas valkoiset olivat nauttineet rehellisestä tappamisesta, johon heillä oli hänen mukaansa oikeus ja velvollisuus. Mutta taisteluiden päätyttyä alkoi esiintyä myös toisenlaisia, ymmärtävämpiä kirjoituksia. Muun muassa F. E. Sillanpää kirjoitti jo vuonna 1918 teoksensa *Hurskas kurjuus*, jossa hän kuvasi punaiselle puolelle

³⁰ *Keski-Savo* 11.5.1918 ”Punaryssien vaimoja ja lapsia” (S.K.).

³¹ *Suomen Nainen* nro 13–14/1918, 10.7.1918, Suomen naisen tehtävistä uutta Suomea luotaessa.

³² Turunen 2005, 271, 318.

³³ *Uusi Päivä* 26.4.1918 ”Milloin armeliaisuus on verisintä julmuutta” (V.Si.). Ks. myös Siltala 1993, 226f. Punaisten syyllisyyttä korostettiin, samoin vastavuoroisesti valkoisten sankaruutta. Esimerkiksi Porissa ryhdyttiin nopeasti sodan päätyttyä toimenpiteisiin muistomerkin pystyttämiseksi valkoisille vainajille. Porin suojeluvartion esikunta teki asiasta ehdotuksen jo kesäkuussa ja kaupunginvaltuusto ryhtyi ajamaan asiaa kokouksessaan 1.7.1918. PkA, Porin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat Ca 44, kaupunginvaltuuston kokous 1.7.1918.

³⁴ Kianto 1918, 128f.

päätyneen Juha Toivolan surkean kohtalon.³⁵ Sillanpään kaunokirjallinen kuvaus vuoden 1918 tapahtumista tuli lyömään säröä siihen vapaussotatulkintaan, jota valkoiset sodan jälkeen ryhtyivät rakentamaan maan viralliseksi historiaksi.

Myötämielisiä kirjoituksia julkaistiin myös lehdissä jo toukokuussa 1918. Evankelisluterilaista kirkkoa lähellä ollut *Kotimaa*-lehti osoitti ymmärrystä punaisia kohtaan jo toukokuun alussa 1918 toteamalla, ettei työväestö ole yksin ollut syyllisenä kärjistyneeseen luokkaristiriitaan. Lehden mielestä yhteiskunnan olisi tullut pitää parempaa huolta vähäosaisista, jotta nämä eivät olisi olleet niin helposti punapäälliköiden johdateltavissa.³⁶ Yleisemminkin lehdissä kirjoiteltiin punaisten rankaisemista pohdittaessa siitä, miten tavalliset rivimiehet olivat olleet johtajien kiihotuksesta mukaan harhautuneita ja näin ollen eivät ansainneet ankaria sanktioita.

Ajan poliittista henkeä tavoiteltaessa on havaittavissa tiettyjä murroskohtia. Sisällissodan aika oli kokonaan oma verinen lukunsa. Sodan jälkeen vallalla oli ankarampi rankaisumentaliteetti, jolloin Suomessa elettiin vahvaa saksalaissuuntauksen aikaa. Syksyllä, kun Saksa hävisi sodan, muuttui ulkopoliittinen suuntaus ja samalla myös sisäinen ilmapiiri Suomessa. Jyrkimmät asenteet alkoivat lientyä ja alettiin etsiä ratkaisuja yhteiskunnan rauhoittamiseksi.

Yhteiskunta ei jakautunut sodan jälkeen pelkästään kahteen leiriin, jotka keskuudessaan olisivat suhtautuneet yhtenäisesti vastapuoleen. Maria Lähteenmäki on omassa Terijokea koskeneessa tutkimuksessaan kuvannut sikäläisen yhteisön jakautuneen paitsi voittajiin ja voitettuihin, myös maltillisiin ja radikaaleihin sekä sillanrakentajiin ja rajanrakentajiin.³⁷ Samaa voinee sanoa koko suomalaisesta yhteiskunnasta. Yhteinen mielipide oli, että kauheus ei saisi toistua. Keinot sen estämiseen vain olivat erilaiset. Maltilliset näkivät, että tähän päästään demokraattisilla uudistuksilla. Konservatiivien ratkaisu oli rajoittaa vasemmiston poliittista toimintaa, jotta sillä ei olisi voimaa uuteen kapinaan. Radikaaleimmat kommunistit puolestaan näkivät, että uuteen vallankumoukseen pitäisi valmistautua paremmin, jotta seuraavalla kerralla saavutettaisiin voitto.

Poliittinen ilmapiiri oli siis hyvin latautunut sodan jälkeen. Uuden vallankumouksen pelossa vakaumukselliset valkoiset pyrkivät rakentamaan uutta turvallista Suomea kontrolloimalla punaisia. Omilla arvoillaan ja asenteillaan he loivat nk. institutionaalisen kontrollin, joka linjasi yleisen suhtautumismallin punaisiin. Viralliseen kontrolliin kuuluivat mm. välittömät rankaisutoimet sodan jälkeen, viranomaisten harjoittama vakoilutoiminta, suojeluskuntien puolivirallinen lupa valvoa kansalaisia ja lainsäädännöllä harjoitettu poliittinen kontrolli. Epävirallista kontrollia puolestaan oli yhteisön harjoittama painostus, jolla punaisille haluttiin

³⁵ Vuonna 1919 julkaistu kirja herätti kiihtymystä sodan molemmissa osapuolissa. Valkoiset näkivät itsensä kuvattun siinä armottomina tappajina ja Sillanpään sympatisoivan kapinaan ryhtyneitä punaisia. Punaiset puolestaan eivät hyväksyneet sitä yksinkertaista kuvaa, jonka hölmö Juha Toivola antoi koko työväenliikkeestä.

³⁶ *Kotimaa* 3.5.1918 ”Oikeutta” (Vernerin Louhivuori) ja 7.5.1918 ”Vallankumouksellisten rankaiseminen”.

³⁷ Lähteenmäki 2009, 221.

osoittaa heidän paikkansa yhteisössä.³⁸ Millaista sitten oli tässä ristiriitojen repimässä ja kontrollintäyteisessä tilanteessa kotiin palaavien punaisten arki?

Punaisilla naisilla oli sodan jälkeen huolenaan oma ja osalla lisäksi myös lastensa toimeentulo. Tilannetta helpotti kuitenkin se, että naiset tavallisesti eivät olleet tilanteessaan yksin ja saivat apua lähipiiriltään. On mielenkiintoista havaita, että tutkittavien naisten joukossa oli useita keskenään sukua olevia naisia. Peräti 50 naista 267:sta oli sisällissodan aikana jonkinlaisessa sukulaisuussuhteessa keskenään. Avioliittojen kautta näitä suhteita syntyi lisää sodan jälkeen. Mukana on useita äiti-tytär pareja tai sisarusia, mutta myös kälyjä, miniöitä ja anoppeja löytyy joukosta. Laajin esimerkki sukulaisuudesta on ulvilalainen Arosen perhe, josta valtiorikosoikeuteen päätyi kuusi naista: Anna Aronen, hänen tyttärensä Jenny sekä neljä miniäänsä Ellen, Katri, Selma ja Vendla. Myös kaikkien kuuden naisen miehet olivat kuuluneet punakaartiin, näkyvimpänä heistä punaisten arvoasteikossa korkealla ollut Selman mies Nestori Aronen, joka oli toiminut vallankumousohallituksen prokuraattorin apulaisena. Jennyn ja Annan miehet kuolivat Iso-Mjölön vankileirillä kesällä 1918.³⁹ Tällaisessa tilanteessa suuren kiinteän suvun merkitys kasvoi ja punaisuus tiivistyi perheitä. Sukulaisuuden lisäksi tutkitut punaiset naiset tunsivat toisiaan työpaikkojen, naapuruston ja työväenliikkeen kautta. Näin olemassa olleet suhteet muodostivat verkoston, josta naiset sodan jälkeen saivat niin henkistä kuin myös konkreettista tukea.

Sodan jälkeen yhtenä selkeänä selviytymiskeinona työväestöllä olikin keskinäinen solidaarisuus. Tuolloin toimintaansa uudelleen virittelevän työväenliikkeen ensimmäinen haaste oli pyrkiä selvittämään niitä sosiaalisia ongelmia, joihin valkoinen hallinto ei riittävästi paneutunut.⁴⁰ Porissakin työväenyhdistyksessä ryhdyttiin järjestämään apua punavangeille ja taloudellisissa ongelmissa oleville punaisten perheille.⁴¹ Autettavia oli kuitenkin niin paljon, ettei työväenyhdistys pystynyt tukemaan kuin murto-osaa tarvitsevista.

Perheiden tilannetta helpotti se, kun kesäkuussa 1918 annetun määräyksen mukaan vähemmän vaarallisina pidetyt punavangit päästettiin takaisin kotipaikkakunnilleen odottamaan oikeudenkäyntejä. Ne, joilla ei ollut työpaikkaa, mihin palata, tuli kunnan sijoittaa johonkin työhön. Ohjeistus palkkauksen suhteen oli hyvin työnantajaystävällinen, millä pyrittiin ilmeisesti kartuttamaan työpaikkojen määrää nopeasti. Mikäli vanki oli työnantajansa ruuassa, tuli hänelle maksaa palkkaa ainoastaan 1-3 markkaa päivässä. Omassa ruuassa olevien vankien palkat saivat viranomaiset päättää tapauskohtaisesti. Ansiot eivät olleet suuret, kun muistetaan, että punakaarti oli naisillekin maksanut vähimmillään ruuan lisäksi 7 markkaa päivässä.

³⁸ Aatsinki 2009, 276. Poliittisesta kontrollista ks. myös Laulajainen 1979, 107.

³⁹ KA, vryö 7019, vryö 20897, vryö 141/64, vryö 20898, vryö 141/110 ja vryö 8/409; Rinta-Tassi 1986, 240. Myös Varpu Anttonen on Valkeakosken naiskaartia koskevassa tutkimuksessaan havainnut osan naisista olleen sukua keskenään, tavallisesti he olivat sisarusia. Usein samasta perheestä oli punaisten puolella vielä isä tai veli, jolloin perheen yhteinen aate on vetänyt myös naisia kaartiin. Anttonen 2009, 36.

⁴⁰ Kaihovirta 2007, 70.

⁴¹ Kontula 1954, 30, 33; Juusti 2007, 31.

Ensisijainen tavoite sodan jälkeen oli kuitenkin löytää työpaikka omin avuin, jolloin oli itse mahdollisuus vaikuttaa työn luonteeseen ja työpaikan sijaintiin. Seuraavissa luvuissa käsitellään tarkemmin, miten työnsaanti sodan jälkeen onnistui ja miten naiset onnistuivat elättämään perheensä.

6.3 Työnsaannissa hetkellisiä vaikeuksia

Ehdolliseen vapauteen päässeiden entisten kapinallisten paluu arkeen ei ollut helppoa. Ensinnäkin vastassa oli ympäröivän valkoisen yhteiskunnan kauna ja epäluuloisuus, mikä ilmeni nopeasti työpaikkaa etsittäessä. Palvelukseen halutaan –palstoilla oli sota-aikana usein erikseen määritelty toivotun työntekijän poliittinen väri ja sama käytäntö jatkui sodan päätyttyä:

”Keski-ikäinen, rehellinen palvelija, kykenevä hoitamaan nuoren miehen taloutta, saa paikan kesäkuun 15. päivästä. Ei punanen!”⁴²

”Ruuanlaittoon ja karjanhoitoon täysin perehtyneelle, siistille, toimeliaalle, terveelle Palvelijattarelle (ei punakaartilaiselle) tarjotaan palveluspaikka maalla virkamiesperheessä. Palkka ansion mukaan.”⁴³

”Sisäkkö tai rouvan apulainen saa paikan maatilalla, mieluummin talouskoulun käynyt. (Punaiset ja äpäraiset älkööt vaivatko itseään.) Vastaukset pyydetään lähettämään Perniön postikontt. nimim. ”Sisäkkö”.”⁴⁴

”Sanitääri otetaan Tampereen Pakkotyölaitoksen sairaalan palvelukseen. Toimesta, joka täytetään toistaiseksi, seuraa 400 mk kuukausipalkka ja vapaa ruoka. Hakemukset suosituksineen ja todistuksineen hakijan poliittisesta luotettavuudesta ovat lähetettävät ennen t.k. 18 p. sairaalan ylilääkärille tohtori Suoma Loimarannalle os. Tampere. Tampereen Pakkotyölaitoksella marrask. 12 pna 1918.”⁴⁵

”Siisti, ruuanlaittoon perehtynyt palvelija saa heti edullisen paikan nuoremiehen taloudenhoitajana maalla. Suositukset ja palkkavaatimukset jätettävä t. l. konttoriin merkillä. ”Valkoinen””⁴⁶

Joissakin työpaikkailmoituksissa punaisten kelpaamattomuutta korostettiin ja heidät rinnastettiin alkoholisteihin toteamalla: ”Juopot ja punaset älkööt hakeko.”⁴⁷ Kaikki ilmoitukset eivät olleet kuitenkaan yhtä suorasukaisia kuin edellinen esimerkki; joissakin haettiin palvelustyttöä esimerkiksi ”siivosta kodista”, tai pyydettiin hakemukseen liitteeksi suojeluskunnan todistusta tai työnantaja oli valinnut itselleen nimimerkin ”Valkoinen”.⁴⁸ Kaikissa näissä tapauksissa oli oletettavaa, että punaiseksi leimautunut työntekijä ei tulisi palkatuksi. Kesän 1918 kuluessa nämä

⁴² *Keskisuomalainen* 29.5.1918.

⁴³ *Satakunnan Kansa* 17.5.1918.

⁴⁴ *Turun Sanomat* 17.7.1918.

⁴⁵ *Aamulehti* 13.11.1918.

⁴⁶ *Aamulehti* 14.9.1919.

⁴⁷ *Satakunnan Kansa* 22.5.1918.

⁴⁸ *Satakunnan Kansa* 1.5.1918, 11.6.1918, 8.8.1918.

tiettyä väriä tunnustavat työpaikkailmoitukset alkoivat harventua. Niitä ilmes-
tyi edelleen, mutta ei lainkaan enää siinä määrin, mitä touko-kesäkuussa. Tam-
perelaisessa *Aamulehdessä* näitä värittyneitä ilmoituksia julkaistiin huomattavasti
runsaammin ja pitempään kuin porilaisessa *Satakunnan Kansassa*. Myös jotkut
työnhakijoista katsoivat aiheelliseksi ilmoittaa poliittisen värinsä omassa ilmoi-
tuksessaan, kuten teki nimimerkki ”Haluava L.A.”: ”**Valkoista** suomea kannattava
palvelijatar haluaa jotain tointa kaupunkiin tai maalle.”⁴⁹

Turkuun kokoontuneet sotavankien kasvatustyöntekijät julkaisivat heinäkuun
lopussa maan lehdissä vetoamuksen, jossa he pyysivät kaikkia työnantajia ole-
maan entisille punavangeille armollisia ja ottamaan heitä töihin kohtuullisella
palkalla. Tuhansia sotavankeja vapautettiin leireiltä heinäkuun aikana ja heidän
perheidensä toimeentulo oli kiinni työnantajien asenteesta. Selän kääntäminen
punaisille työntekijöille olisi vetoamuksen kirjoittajien mukaan ”julmaa ja ennen-
kaikkea jumalatonta”.⁵⁰

Se, miten edellisestä työpaikasta oli erottu punakaartiin liittyessä, vaikutti
luonnollisesti punaisten työsaantiin. Jos irtisanoutuminen oli tapahtunut uholle
nyrkkiä heiluttaen, ei suuria paluutoiveita kannattanut elätellä. Jos taas suhteet
työnantajaan olivat pysyneet hyvinä, paluu työelämään sujui helpommin ja hen-
kilö saattoi päästä takaisin sotaä edeltäneeseen työpaikkaansa. Ammattikoulutuk-
sen tai pitkän työkokemuksen kautta erityisosaamisen hankkineet henkilöt olivat
tässä suhteessa paremmassa asemassa, sillä erityisesti tehtailijat halusivat tuotanto-
laitoksiinsa ammattitaitoisien väen takaisin.⁵¹ Joissain tapauksissa työnantajat halu-
sivat työntekijät takaisin jo suoraan vankileireiltä ja olivat valmiita kirjoittamaan
näille puoltolausemia. Tämän tutkimuksen naisten kohdalla se ei ollut kovin taval-
lista, vain muutama heistä luvattiin ottaa suoralta kädeltä takaisin töihin. Heihin
kuului mm. punakaartin sähköttäjänä toiminut Armi Puurunen, joka pidätettiin
Porissa 8.6.1918 epäiltyinä valtiopetoksellisesta toiminnasta. Jo heti seuraavana päi-
vänä hänen entinen työnantajansa kauppiaspari Ekblom laati puoltokirjeen Porin
komendantille, jossa he lupasivat ottaa Armin takaisin liikeapulaisekseen ja mennä
takuuseen siitä, ettei tämä poistu paikkakunnalta ennen oikeudenkäyntiä. He tote-
sivat haluavansa 19-vuotiaan tytön takaisin palvelukseensa, koska tunsivat tämän
elämäntavoiltaan kunnolliseksi ja ”luonteeltaan rehelliseksi, hiljaiseksi ja tasamie-
liseksi” henkilöksi, joka ei ollut millään tavalla osallistunut työväenliikkeen toi-
mintaan. Armi laskettiin vapaaksi 25.6. odottamaan syyskuusta oikeuskäsittelyään.
Kauppakoulun käynyt tyttö oli osoittautunut päteväksi konttoristiksi, joka halut-

⁴⁹ *Satakunnan Kansa* 29.5.1918.

⁵⁰ *Kotimaa* 30.7.1918 ”Miten otamme vastaan vapautuvat sotavangit?” (Turkuun kokoontuneet sotavankien kas-
vatustyöntekijät).

⁵¹ Myös Matias Kaihovirta on omassa tutkimuksessaan osoittanut, miten Billnäsin ruukkiin haluttiin sisällisso-
dan jälkeen mielellään takaisin ne työntekijät, joiden ammattiosaamiselle oli suurempi kysyntä ja joita oli vaike-
ampi korvata. Kaihovirta 2007, 63. Ammattitaito painoi vaakakupissa enemmän kuin osallisuus kapinaan. Sama
ilmiö toteutui eri puolilla Suomea; esimerkiksi Valkeakosken paperitehtaalle otettiin takaisin ammattitaitoisia
työntekijöitä ja heidän puolestaan lähetettiin vankileireille puoltokirjeitä. Anttonen 2009, 81.

tiin heti takaisin töihin.⁵² Takauksen ansiosta Armi vältti pidemmän vankileiri-elämän ja pääsi nopeasti kiinni arkielämään ja työhön.

Toinen onnekas, jolle luvattiin työtä heti vapautumisen jälkeen, oli Senja Anolin. Senja oli avustanut punakaartia kätkemällä kotiinsa varastettua tavaraa, josta valtiorikosoikeus langetti hänelle kahden vuoden ehdottoman vankeustuomion. Tuomion julistamisen jälkeen lokakuussa tehtailija Arthur Hellman laati vakuutuksen valtiorikosylioikeudelle, jossa lupasi mennä naisesta takuuseen ja antaa hänelle vakinaisen työpaikan nahkatehtaallaan. Valtiorikosylioikeus käsitteli tapauksen kolme viikkoa myöhemmin ja päätti soveltaa ehdonalaislakia Senjan tapaukseen ja laski hänet vapaaksi.⁵³ Vangit, joista hyvämaineinen kansalainen suostui menemään takuuseen ja joille taattiin työpaikka, laskettiin mielihyvin vapaiksi rasittamasta vankeinhoitolaitosta. Toki sillä edellytyksellä, että heidät todettiin myös poliittisesti luotettaviksi eikä ollut odotettavissa, että he ryhtyvät lietsomaan uutta kapinaa.

Sodan jälkeen työnantajat vallitsivat työmarkkinoita täysin. Heillä oli varaa valita työntekijänsä, sillä erityisesti naisten työttömyys oli sodan jälkeen korkea. Pahimmin työttömyys kohdistui siivoojiin, tehdastyöläisiin, sekatyöläisiin ja palvelijattariin. Teollisuuslaitosten seisauksien lisäksi naisten työttömyyttä lisäsi myös se, että uusiksi työnhakijoiksi ilmoittautui paljon sellaisia punakaartilaiden vaimoja, jotka pyrkivät töihin jäätyään yksin vastaamaan perheen toimeentulosta.⁵⁴

Koko maassa naiset jättivät vuonna 1918 työnvälitystoimistoon noin 29 800 työnhakemusta. Määrä oli edelliseen vuoteen verrattuna yli kaksinkertainen. Työtä ei pystytty välittämään puolillekaan näistä naisista.⁵⁵ Naisten työttömyys oli nimenomaan kaupunkien ongelma. Maaseudulla oli samanaikaisesti suoranaista pulaa työväestä, mutta kysyntä ja tarjonta eivät tässä tilanteessa kohdanneet: maalla ei arvostettu kaupunkilaisia työntekijöinä eivätkä monet työttömät taas perhesyistä voineet tai halunneet muuttaa maalle. Äidit olisivat tahtoneet lapsensa mukaan, mutta taloihin ei huolitettu suuria lapsikatraita. Kaakkois-Suomessa ei elintarpeiden vähyyden vuoksi olisi edes voitu palkata lisätyövoimaa maataloihin. Vaikean työttömyyden poistamiseksi sosiaalihuollituksen alaisuuteen perustettiin heinäkuussa 1918 Naistöiden keskustoimisto organisoimaan naisille uusia työpaikkoja. Kunnallisilla työtuvilla naisille järjestettiin erilaisia hätäaputoimia, kuten ompelu-, neulontaja kudontatöitä. Työtuvat saivat toimeksiantoja mm. lastenkodeilta, armeijalta ja suojeluskunnilta.⁵⁶ Työt lievensivät taloudellista hätää, mutta voi vain kuvitella, miten katkeraa suojeluskuntaunivormujen ompeleminen oli punakaartilaiden vaimoille ja leskille.

⁵² KA, vro 141/62.

⁵³ KA, vryo 26767.

⁵⁴ Sosiaalinen Aikakauskirja 4/1918, 420–425, ”Julkinen työnvälitys Suomessa vuoden 1918 toisella vuosineljänneksellä”.

⁵⁵ Sosiaalinen Aikakauskirja 1/1920, 42, ”Suomen julkinen työnvälitys vuonna 1919” (Lauri Cantell).

⁵⁶ Sosiaalinen Aikakauskirja 11/1923, 663–665, ”Naistöiden Keskustoimiston toiminta vuosina 1918–1923” (Eva Somersalo); Sosiaalinen Aikakauskirja 4/1918, 420, ”Julkinen työnvälitys Suomessa vuoden 1918 toisella vuosineljänneksellä”.

Naisten työttömyys jatkui ankarana Porissa heti sodan päätyttyä. Toukokuussa 1918 työttömänä oli erityisesti puuvillatehtaalaisia, sekatyöläisiä ja palvelijattaria.⁵⁷ Naisvaltaisia teollisuuslaitoksia ei saatu käyntiin raaka-aineen ja sähkövoiman puutteen vuoksi. Sähkövoimalaitoksen ohella punaiset olivat paetessaan särkeneet koneita myös sahoilta ja konepajoilta, mikä hidasti teollisuuden nousua ja työllistävää vaikutusta. Kesäkuussa Porissa oli työnvälitystoimiston selonteon mukaan selkeästi nähtävissä, miten ”punakaartilaisten vaimot, jäätyään yksin elättämään perheitään, pyrkivät hätäntyneinä töihin”.⁵⁸ Kaupungin köyhäinhoidon ylläpitämien naisten määrä oli kasvanut siihen mittaani, että tilanne alkoi olla kestävä ja köyhäinhoitohallitus vetosi rahatoimikamariin, jotta tämä mahdollisimman pian alkaisi organisoida naisille hätäaputoita.⁵⁹

Taulukko 30 Uudet naispuoliset työnhakijat ja naisille tarjotut paikat Porin työnvälitystoimistossa vuoden 1918 jälkipuoliskolla.

	työttömiä naisia	työpaikkoja naisille
kesäkuu	166	35
heinäkuu	104	40
elokuu	91	59
syyskuu	93	40
lokakuu	131	53
marraskuu	104	25
joulukuu	45	17

Lähde: Sosiaalinen Aikakauskirja 1/1919, 14, 18.

Heinäkuussa työttömyys kääntyi laskuun ja pysyi laskuvoittoisena koko alkusyksyn sadonkorjuun ja kaupungin järjestämien puutarhatöiden ansiosta. Maanviljelystöiden loputtua lokakuussa työttömyysluvut alkoivat kuitenkin jälleen kohota ja marraskuun alussa naisten työtuvalla otettiin lisää työntekijöitä. Työtupa työllisti 30 naista, joiden pääasiallisina tehtävinä oli villojen karttaus ja kehräys sekä kankaiden kutominen.⁶⁰

Porin naisten työllistymisnäkökulmat olivat synkät. Vuoden 1918 aikana sataa tarjottua työpaikkaa kohti tuli keskimäärin 339 työhakemusta.⁶¹ Seuraava vuosi alkoi yhtä synkkänä, mutta keväällä tilanne työmarkkinoilla vilkastui. Merkittävien naisia työllistävä tekijä oli raaka-aineen saaminen puuvillatehtaaseen, jolloin

⁵⁷ Ks. Taulukko 10 luvussa 3.1. Uudet naispuoliset työnhakijat ja naisille tarjotut paikat Porin työnvälitystoimistossa vuoden 1918 alkupuolella.

⁵⁸ Sosiaalinen Aikakauskirja 4/1918, 422, ”Julkinen työnvälitys Suomessa vuoden 1918 toisella vuosineljänneksellä”.

⁵⁹ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivaishoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhoidotuksen kokous 13.6.1918.

⁶⁰ Sosiaalinen Aikakauskirja 1/1919, 31, ”Suomen julkinen työnvälitys vuoden 1918 kolmannella ja neljännellä neljänneksellä.” (Eino Kuusi).

⁶¹ Sosiaalinen Aikakauskirja 2/1919, 137, ”Suomen julkinen työnvälitys vuonna 1918” (Eino Kuusi).

vuoden seisauksissa ollut laitos saatiin jälleen käyntiin.⁶² Kesällä 1919 työttömiä ei ollut enää juuri ollenkaan ja työnsaanti oli tyydyttävää koko loppuvuoden.⁶³ Työmarkkinoiden vakiintumiseen vaikutti oleellisesti se, että Porin sahat aloittivat jälleen toimintansa työllistäen myös naisia. Ainoa selkeä ammattiryhmä, josta edelleen löytyi työttömiä, olivat palvelukseen haluavat naiset. Samanaikaisesti työnvälitystoimistoon oli jätetty ilmoituksia palvelijattarien paikoista, mutta useat niistä jäivät täyttämättä, koska hakijat eivät täyttäneet vaatimuksia.⁶⁴ Minkälaisia nämä täyttämättä jääneet vaatimukset olivat? Luonnollisesti osa vaati aiempaa kokemusta, mutta luultavasti monelle porvarille oli tärkeää myös palkollisen persoona ja poliittinen tausta. Oltiin sentään valitsemassa ihmistä, joka muutti asumaan saman katon alle isäntäväen kanssa. Papintodistuksessa oleva merkintä osallisuudesta kapinaan ei ollut paras suositus haettaessa töihin valkoiseen perheeseen.

Myös eduskunnassa nousi heinäkuussa 1918 keskustelussa esiin se, miten punavangit sijoittuisivat työelämään ja miten ympäröivä yhteiskunta suhtautuu heihin vankeusajan jälkeen. Maalaisliiton edustaja rovasti Wuorimaa näki ratkaisuksi lähettää vangit ulkomaille suorittamaan rangaistustaan, koska siellä heillä olisi vapauduttuaan mahdollisuus päästä eroon moraalaisesta arvostelusta ja saada itsekunnioituksensa takaisin. Jos he jäivät Suomeen,

”Ei kukaan ihminen tahdo ottaa heitä työhönsä, ei millään ehdolla ja heidän kyläläisensä ja naapurinsa katsovat aina heitä suurella epäluulolla ja pelolla. Heitä tulee kohtaamaan sama kammo ja sama ylenkatse, joka kohtaa tätä ennen rikoksesta tuomituita kuritushuoneessa olleita. Nämä eivät saa työtä eikä heitä tahdo saada sijoitetuksi mihinkään ja seuraus on, että suurin osa heistä lankee takaisin rikoksellisuuteen ja ainoastaan joku harva voi kestää heitä kohtaavaa ylenkatsetta ja pitkälistien vuosien parannetun elämän kautta voittaa takaisin yhteiskunnan ja ympäristönsä kunnioituksen.”⁶⁵

Wuorimaa pyrki kärjekkäällä argumentillaan puolustamaan vankien lähettämistä Saksaan ja kuvasi sitä suorastaan humanina tekona, joka antaisi vangeille mahdollisuuden uuteen alkuun. Entisten punavankien tulevaisuus ei osoittautunut aivan noin synkäksi kuin edustaja maalasi. Mutta on totta, että muutto uuteen ympäristöön helpotti menneisyyden painolastista irtautumista. Se ei kuitenkaan edellyttänyt pakkosiirtoa Saksaan, vaan paikkakunnan vaihto kotimaassa riitti. Saksan ihannoiti romahti Suomessa syksyllä 1918, kun Saksa hävisi sodan ja menetti asemansa Euroopan keskeisenä mallimaana.

⁶² Sosiaalinen Aikakauskirja 3-4/1919, 294, ”Suomen julkinen työnvälitys vuoden 1919 ensimmäisellä ja toisella neljänneksellä” (Eino Kuusi).

⁶³ Kaupungilla ei ollut enää suurta painetta järjestää naisille hätäaputoita. Vuonna 1918 työtä oli järjestetty vielä 120 naiselle, vuoden 1919 aikana enää 35:lle ja vuonna 1920 ainoastaan 22 naiselle. Sosiaalinen Aikakauskirja 4/1920, 270, ”Naisten hätäaputyöt”.

⁶⁴ Sosiaalinen Aikakauskirja 5-6/1919, 410–411, ”Suomen julkinen työnvälitys vuoden 1919 kolmannella neljänneksellä”; Sosiaalinen Aikakauskirja 1/1920, 37, ”Suomen julkinen työnvälitys vuoden 1919 neljännellä neljänneksellä”.

⁶⁵ Toiset vp 1917, ptk II, 2.7.1918 keskustelu valtiorikosrangaistusten täytäntöönpanosta 1483, edustaja Wuorimaan puheenvuoro.

6.4 Punaiset naiset perheiden elättäjinä

Kivityömies V.K., 47 vuotias, on toukokuun 25 p:nä kuollut isoonrokoon.⁶⁶

Nuo muutamat, pienelle postikortille kaunokirjoituksella raapustetut sanat pysäyttivät Maria K:n arkiset askareet ja saivat hänen maailmansa romahtamaan keväällä 1918. Ilman sen suurempia suruvalitteluja Hämeenlinnan sotilasvankileiri ilmoitti postikortilla hänelle puolison kuolemasta. Sodasta oli selvitty, nyt piti sitten selvittää tästäkin.

Leskeksi tuleminen merkitsi aina naisille sosiaalisen aseman huononemista, mutta köyhille punaleskille se merkitsi myös toisten armoille ja arvosteltavaksi joutumista.⁶⁷ Kuten jo aiemmin todettiin, valkoisille leskille järjestettiin nopeasti sodan jälkeen tukea ja eläke, jotta he eivät joutuisi köyhäinavun piiriin. Samoin järjestettiin valkoisten orpojen huolto. Nämä erikoisjärjestelyt koskivat vain voitaneen puolen leskiä ja turvattomiksi jääneitä lapsia. Toukokuussa 1918 asetettu *Vuoden 1918 kapinan aiheuttamain turvatonten lasten huoltokomitea* oli sitä mieltä, ettei punaisia ja valkoisia lapsia tullut kohdella huoltojärjestelyissä samalla tavalla.⁶⁸ Punaisten nähtiin olevan itse syypäitä kohtaloonsa, eikä heidän katsottu olevan oikeutettuja samanarvoiseen kohteluun valkoisten kanssa. *Suomen Sosialidemokraatti* arvosteli tätä päätöstä lokakuussa 1918:

”Säälimättömän ankara on yhteiskuntamme näitä kovan kohtalon kolhimia vaimoja ja lapsia kohtaan. Heitä katsellaan kuin suurimpia rikoksentekejiä, ja usein kuulee porvariston taholta vielä sanottavan siihen tapaan, että nyt saavat niittää, mitä heidän miehensä ja isänsä ovat kylväneet eikä heitä tarvitse kenenkään sääliä.”⁶⁹

Köyhäinapuna annettu avustus ei tavallisesti riittänyt ja toimeentulo oli heikko. Punaleski Selma Ollanketo lähestyi senaatin prokuraattoria seuraavasti:

”Nytkin siis olen ilman minkäänlaista hoivaa ilman asuntoa valoa ja lämpöä ja entäs ruokaa neljän pienen lapsen kanssa, joista vanhin on 7 vuoden ja nuorin 15 kuukauden vanha. Kunnasta tosin annetaan kortti jauhot ja 1:mk vuorokaudessa maito rahaa mihin se riittää? Ja entäs ne kärsimykset pilkkasanat ja vielä ilman syyttä joutuu kunnan apua nauttimaan ja olemaan toisten silmä tikkuna. Oi mistä avun saan? Keenyt kuullee orvon ääntä?”⁷⁰

Punaisten ja valkoisten naisten eriarvoisuutta kuvaa hyvin esimerkki Porin maalaiskunnasta. Toukokuussa kaksi naista anoi kunnallislautakunnalta apua taloudelliseen ahdinkoonsa. Kahden lapsen äiti, jonka mies oli määrätty vakinaisen armeijan palvelukseen, oikeutettiin 35 markan kuukausittaiseen avustukseen niin kauan kuin mies on armeijassa. Toinen kahden lapsen äiti, jonka puoliso oli lähte-

⁶⁶ Valtiokonttori V1a 613. Henkilösuojalain vaatimusten nojalla vainaja mainitaan vain nimikirjaimilla, ei koko nimellä, kuten alkuperäisessä lähteessä.

⁶⁷ Peltonen 2003, 163.

⁶⁸ Suoranta 2006, 17f.

⁶⁹ *Suomen Sosialidemokraatti* 23.10.1918 ”Punakaartilaisten vaimojen ja lasten puolesta” (I.M.).

⁷⁰ Autti 2005, 78.

nyt punakaartin matkaan, sai puolestaan 10 markan kertakorvauksen.⁷¹ Tulee huomata, että nämä päätökset annettiin toukokuussa, jolloin sota oli vielä käynnissä. Sodan päätyttyä punaisillekin ryhdyttiin maksamaan säännöllisiä kuukausikorvauksia, harkinnan mukaan, mutta summat olivat toki huomattavasti alhaisempia kuin valkoisille vaimoille tai leskille maksetut.

Tässä tutkimuksessa mukana olleista naisista 27 eli noin 10 % leskeytyi sodan aikana. Heistä yhden puoliso kuoli kotonaan halvaukseen ilman yhteyksiä sotaan. Yhtä kaikki naisen sosiaalinen status muuttui leskeksi ja hän oli itse punainen valtionrikostuomion saanut nainen. Varsinaisia punakaartilaisten leskiä oli täten 26, joista 15:llä oli alaikäisiä huollettavia lapsia. Ensimmäinen ja luonnollisin selviytymisvaihtoehto näillä naisilla oli työssäkäynti. Porin kaupungin korkeat naisten työnhakijaluvut kielivät siitä, että yksin lapsiaan huoltamaan jääneet pyrkivät löytämään töitä nopeasti.⁷² Pienten lasten äideillä tämä muodostui haasteelliseksi, mikäli heillä ei ollut sosiaalista turvaverkkoa, jonka varaan saattoi luottaa lastenhoidossa. Köyhäinhuoltohallitus näkikin tarpeelliseksi perustaa lastenkotien yhteyteen lastenseimen, joihin äidit voisivat jättää pienimmät lapsensa hoitoon työpäivän ajaksi.⁷³ Leskiäitien toimeentuloa paransi usein myös se, jos osa lapsista oli jo riittävän vanhoja tukeakseen äitiään ja nuorempia sisaruksiaan taloudellisesti. Ja vaikkei lapsi olisi vielä itse päässyt ansiotyöhön, oli suunnaton helpotus, jos hän kykeni huolehtimaan nuoremmista sisaruksistaan, jolloin äiti pystyi työskentelemään täyspäiväisesti kodin ulkopuolella.

Yksinkertaisinta naisten olisi ollut palata samoihin töihin, joissa olivat olleet ennen sotaa tai ennen naimisiin menoaan, jolloin työnantajaa ei olisi tarvinnut vakuutella omasta ammattitaidosta. Ongelmana vain oli, että työväestä oli sodan jälkeen liikatarjontaa, minkä vuoksi töihin paluu oli vaikeaa. Vakinaisten töiden lisäksi naiset hankkivat tuloja usein erilaisilla tilapäistöillä, kuten ompelulla, pyykkäyksellä tai toimimalla isommissa taloissa kiireapulaisina.⁷⁴ Myös alivuokralaisten ottaminen oli yksi mahdollisuus tulojen kartuttamiseksi ja asumismenojen vähentämiseksi. Asukin tuomien lisätulojen avulla perheen oli helpompi selvitä vuokratuloista ja säilyttää vanha asuntonsa.⁷⁵

Mikäli riittävän toimeentulon takaavaa työtä ei löytynyt, toinen vaihtoehto punaleskillä oli turvautua kunnalliseen köyhäinapuun. Voimassa olevan vaivaishoitasetuksen perusteella kunnat olivat velvollisia huolehtimaan ensisijaisesti alaikäisistä lapsista, sairaista, vammaisista ja vanhuksista. Työkykyisten avustaminen oli harkinnanvaraista, sillä heidän tuli huolehtia itsestään ja perheistään.⁷⁶ Punakaartilaisten perheitä ei Porissa kuitenkaan jätetty oman onnensa nojaan. Köyhäinhuoi-

⁷¹ PkA, Porin maalaiskunnan kunnanhallituksen pöytäkirjat 1910–1921, kunnallislautakunnan kokous 4.5.1918.

⁷² Sosiaalinen Aikakauskirja 4/1918, 422, ”Julkinen työnvälitys Suomessa vuoden 1918 toisella vuosineljänneksellä”.

⁷³ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivaishoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhuoltohallituksen kokous 26.6.1918.

⁷⁴ Nieminen 1999, 63.

⁷⁵ Lisää alivuokralaisista työläisyhteisössä ks. Markkola 1994, 85–90.

⁷⁶ Jaakkola 1993, 27f.

tohallituksen pöytäkirjat osoittavat, miten jo 7.5.1918 pohdittiin, miten kaupungin hädänalaisia punaleskiä ja heidän lapsiaan pystyttäisiin auttamaan. Porin talous oli tiukoilla ja köyhäinhoidon sihteeri totesi köyhäinhoidon olevan kahden tulen välissä:

”Toiselta puolen pitää yrittää säästää kaupungin tuhlettua kassaa, mutta toiselta puolen tulisi lievittää yhä kasvavaa puutetta, ettei sentään nälkäkuolemalla ihmisiä lopetettaisi.”⁷⁷

Perheenisien kuoltua tai jouduttua vankilaan yhä kasvava joukko naisia kääntyi köyhäinhoidon puoleen. Heidän joukkoonsa kuuluivat mm. valtiorikosoikeuteen myöhemmin syksyllä joutuneet porilaiset Eva Laaksonen ja Tekla Simula, jotka toukokuussa anoivat ja alkoivat saada kuukausittaista avustusta kaupungilta. Jo 66 vuotta täyttänyt Eva oli menettänyt aviomiehensä maaliskuussa, nuoremman Teklan mies taas oli lähtenyt punakaartin mukaan eikä hänen olinpaikastaan ollut tietoa. Punaisten saamat avustukset olivat kuitenkin aivan eri luokkaa kuin mitä valkoisille maksettiin. Esimerkiksi Jenny Lindberg, jonka postiljoonimies oli kuollut punakaartilaisena, sai Porin köyhäinhoitohallituksen päätöksellä itselleen ja kolmelle lapselleen yhteensä 45 markan kuukausittaisen tuen.⁷⁸ Valkoisille leskille Porin kaupunginvaltuusto sen sijaan päätti maksaa tukea 100 markkaa kuussa ja lisäksi kustakin huollettavasta lapsesta kuukausittain 30 markkaa.⁷⁹

Erityisen hankala perheiden tilanne oli punaisella Reposaaressa, missä lukuisia perheitä joutui jättämään Reposaaressa omistamat työsuhteasuntonsa, koska sahalla työssä ollut isä oli lähtenyt punakaartin matkaan. Köyhäinhoito ei suostunut maksamaan kyseisille perheille vuokra-apua, vaan käsitteli kunkin hakemuksen erikseen ja harkintansa mukaan myönsi tarvitseville vakinaista apua, joka oli tarkoitus periä aviomieheltä takaisin tämän vapauduttua vankilasta ja palattua töihin, mikäli tämä vielä oli elossa ja työkykyinen.⁸⁰

Köyhäinhoidon avustus ei siis ollut vastikkeetonta apua, vaan saajan piti korvata se jollakin keinolla. Joko hänen piti maksaa saamansa avustus myöhemmin takaisin tai korvata se omalla työpanoksellaan. Porissa väliaikaista köyhäinapua vastaanottavien piti kesällä 1918 kerätä luonnosta erilaisia kasveja, kuten nokkosen lehtiä tai valeriaanin juuria. Tähän päädyttiin, jotteivät ”avunpyytäjät vallan vieraantuksi omasta yritteliäisyydestään”.⁸¹ Köyhäinhoito kuormittui Porissa sisällissodan jälkeen ja kotonaan asuvien köyhäinapua saaneiden määrä kasvoi 65 %:lla. Köyhäin-

⁷⁷ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivashoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhoitohallituksen laajennettu kokous 7.5.1918.

⁷⁸ KA, vro 141/607; KA, vro 143/405; PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivashoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhoitohallituksen kokoukset 28.5.1918.

⁷⁹ PkA, Porin kaupunginvaltuuston pöytäkirjat Ca 44, kaupunginvaltuuston kokous 25.7.1918.

⁸⁰ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivashoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhoitohallituksen kokoukset 23.5.1918 ja 13.6.1918. Tilanne oli Reposaaressa huolestuttava vielä vuoden 1918 lopulla, jolloin paikallinen köyhäinhoidon piirimies ehdotti työtuvan järjestämistä Reposaaressa satama-alueelle, jossa vallitsee suuri naisten työttömyys. PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivashoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhoitohallituksen kokous 30.12.1918.

⁸¹ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivashoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhoitohallituksen kokous 13.6.1918.

talossa hoidettujen määrän sen sijaan pysyi kutakuinkin ennallaan.⁸² Kaikkiaan kasvu edellisen vuoden köyhäinhoitomeneihin verrattuna oli jyrkkä avustettavien määrän lähes kaksinkertaistuesssa. Tilanteen kehitys käy ilmi oheisesta taulukosta:

Taulukko 31 Porin köyhäinhoidon avustamat vuosina 1917 ja 1918.

	vuonna 1917	vuonna 1918
Kotona avustettavia perheitä	186	341
Avustettavia leskiä ja yksinäisiä henkilöitä	476	880
Kasvatlapsia	158	335

Lähde: PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Köyhäinhoidon vuosikertomukset 1912–1918, Dc 1, köyhäinhoidon vuosikertomus vuodelta 1918.

Tarvitsijoiden määrä oli yllä esitettyjä avustettujen lukuja suurempi. Kaupungin kassa oli kuitenkin rajallinen; riittävää avustusta ei pystytty maksamaan kaikille tarvitsijoille ja kerjääminen yleistyi kesän 1918 aikana. Erityisesti lasten lisääntyvä kerjääminen alkoi pistää silmään ja köyhäinhoidolle kirjelmöitiin, miten Porin kunnallisen kansanruokalan edustalle kerääntyi ”suuret joukot lapsia ruokaa, jopa ruuan jätteitäkin kerjäämään”. Kerjäläisille ryhdyttiin jakamaan avustuslippuja, jotta akuutti hätä saataisiin talttumaan.⁸³

Vasemmisto oli koko maassa tyytymätön siihen, että punaisten perheiden avustus toteutettiin köyhäinhoidon piirissä. Käytäntö herätti kriittistä keskustelua eri puolilla maata. Helsingissä sosialidemokraatit tekivät aloitteen, jotta perustettaisiin erityinen toimisto ajamaan soteleskien ja -orpojen asiaa. Porvaristo vastusti aloitetta, mutta esitti sen sijaan, että köyhäinhoitoa tulisi kehittää niin, että hädänalaisessa tilassa olevat saisivat mahdollisimman pian tarpeellista avustusta. Vasemmisto piti tätä kaupunginvaltuuston päätöstä täysin hyödyttömänä ja *Suomen Sosialidemokraatti* arvosteli päätöstä ankarasti:

”Julmalla tunteettomuudella porvaristo jätti nämä turvattomat raskaan onnettomuuden kohtaamat kunnan jäsenet edelleenkin nääntymään vaivashoidon tilapäisavustusten varaan.”⁸⁴

Sosialidemokraattien turhautumista lisäsi osaltaan sekin, että köyhäinhoidon varaan joutuneet punaisten perheiden täysi-ikäiset henkilöt menettivät äänioikeutensa.⁸⁵ Työväestö perusti elokuussa 1918 oman avustusjärjestönsä Suomen Työläisten Avustuskomitean, jossa toimivat mm. Matti Paasivuori, Väinö Tanner, Miina

⁸² Vuonna 1917 kotonaan apua saaneiden määrä oli ollut Porissa 1301 ja vuonna 1918 se oli 2151. Saarinen 1972, 631. Saarisen tutkimuksessa luvut kuvaavat apua saaneiden *yksilöiden* määrää. Seuraavassa Porin köyhäinhoidon vuosikertomukseen perustuvat luvut puolestaan ilmentävät apua saaneiden *perheiden* määrää.

⁸³ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivashoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhoidon hallituksen kokoukset 13.6.1918 ja 30.8.1918. Lainaus jälkimmäisestä kokouspöytäkirjasta.

⁸⁴ *Suomen Sosialidemokraatti* 31.3.1919 ”Julma päätös Helsingin kaupunginvaltuustossa” (H.P.L.).

⁸⁵ Köyhäinhoidosta saatu tuki oli äänioikeuden esteenä valtiollisissa vaaleissa vuoteen 1944 ja kunnallisvaaleissa vuoteen 1948 saakka. Uimonen 2006, 59.

Sillanpää ja Hannes Ryömä. Valtakunnallisen avustustoiminnan organisointi oli voimassa olleiden rajoitteiden vuoksi hyvin hankalaa, minkä seurauksena toimintaa koordinoitiin paikallistasolle, suurimpiin kaupunkeihin. Komitea hankki paikallisosastoille rahaa kansalaiskeräyksillä ja iltamatuloilla, mutta suurin tulonlähde oli selkeästi ulkomaiset lahjoitukset. Erityisesti Amerikasta tulevat lahjoitukset muodostivat merkittävän osan jaettavista avustuksista.⁸⁶

Työnteon ja köyhäinavun ohella leskien kolmas keino turvata perheen toimeentulo oli uudelleen avioituminen. Tämän tutkimuksen 27 punaleskestä 11 (40,7%) meni uudelleen naimisiin. Avioliitto olisi tuntunut todennäköiseltä ratkaisulta erityisesti nuorille yksinhuoltajille, joita oli 15, mutta heistä vain kuusi avioitui uudelleen. Ensimmäiset nuorista leskistä solmivat avioliittonsa vasta vuonna 1922, joten hekin joutuivat huolehtimaan lapsistaan ja toimeentulostaan yksin usean vuoden ajan. Lapsettomista leskistä puolestaan viisi avioitui myöhemmin uudelleen. Enemmistö sisällissodan seurauksena leskeksi jääneistä naista ei siis päätynyt myöhemmin uuteen avioliittoon.⁸⁷ On syytä todeta, että kaupunkilaisnaiset solmivat tuona aikakautena ylipäätään vähemmän avioliittoja kuin maalaisnaiset siitä yksinkertaisesta syystä, että kaupunkien väestörakenteessa naisia oli miehiä enemmän.⁸⁸ Vertailun vuoksi voidaan mainita, että ensimmäisessä maailmansodassa leskeksi jääneistä saksalaisista, englantilaisista ja ranskalaisista naisista noin 40 % meni uudelleen naimisiin vuoteen 1924 mennessä.⁸⁹ Prosentuaalinen osuus on siis kutaquinkin sama kuin tämän tutkimuksen leskillä.

Punaleskien yleisinä selviytymisvaihtoehtoina näyttävät siis olleen kunnallinen köyhäinapu ja työpaikan tai uuden puolison löytäminen.⁹⁰ Tätä tulosta tukee tamperelaisten leskien selviytymisstrategioita selvittäneen Marjo Niemisen tutkimus, jossa hän toteaa vuonna 1919 sikäläisten leskien yleisimpinä selviytymiskeinoina olleen juuri työnteke, köyhäinhoito ja uudelleen avioituminen.⁹¹ Näiden tilastoista löytyvien ilmeisten vaihtoehtojen lisäksi on syytä todeta, että leskillä on voinut olla käytössään myös sellaisia keinoja huolehtia perheen toimeentulosta, jotka eivät ole tutkijan havaittavissa. Tällaisia ovat esimerkiksi voineet olla kerjääminen ja sukulaisen tai rakastajan apu. Epätoivoisimmat päätyivät rikoksiin tai prostituutioon. Nämä erilaiset keinot yrittää selvittää eivät luonnollisestikaan koskeneet pelkästään leskiä, vaan myös muut punaiset naiset kamppailivat samojen kysymysten parissa.⁹²

⁸⁶ Suoranta 2006, 21f.

⁸⁷ Tamperelaisia työläisnaisia tutkineen Pirjo Markkolan mukaan 1800-luvun lopulla joka neljäs työväen luokasta lähtöisin oleva leskivaimo avioitui uudelleen. Markkola 1994, 65. Normaalioloissa uudelleenavioituminen näytti siis olleen vähäisempää kuin vuoden 1918 sodan jälkeen Porin seudulla, mikä selittyy sillä, että sotalesket olivat iältään nuorempia.

⁸⁸ Pitkänen 1982, 195.

⁸⁹ Kuhlman 2012, 131.

⁹⁰ Uudelleen avioituminen ei toki ollut pelkästään strateginen, taloudellisiin seikkoihin perustuva valinta, vaan toki tunteillakin lienee yleensä ollut osuutta asiaan.

⁹¹ Nieminen 1999, 87. Huom. Niemisen tutkimuksessa olivat mukana siis kaikki tamperelaiset lesket, eivät vain punalesket.

⁹² Rikolliseen vaihtoehtoon päätyivät esimerkiksi naimattomat Senja, joka tuomittiin varkaudesta vuonna 1921, ja Selma, joka tuomittiin varkauksista vuosina 1923 ja 1932. PsrkA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1912–1933, s. 508; maaseurakunnan rippikirjat 1912–1921, s. 33 ja 1921–1934 s. 91.

Juurikaan leskiä paremmassa asemassa eivät sodan jälkeen olleet ne naiset, joiden puoliso oli vankilassa, ja joilla oli paljon lapsia huollettavanaan. Ruuan hankinnassa oli oltava luova. Pienetkin maatilkut oli käytettävä viljelyyn ja kerättävä luonnosta syötävää, kuten voikukkia ja nokkosia.⁹³ Voidakseen elättää lapsensa oli naisten usein jätettävä nämä keskenään kotiin ja toivottava, että lapset pärjäävät.

”Kyllä koti on mullin mallin kuin tuleen illalla kotiin kuin lapset on keskenäs kotona ja vielä Esa joka on isompi niin on koulusa, että kyllä olisi parempi jos sinäkin jo pääsit kotiin ettei tulisi minulle niin raskaaksi yksin perhettä elättää mutta menee se näinkin kuin ei mitään ajattele, ja jos sitä rupe suremaan niin silloin tule ennenaikainen kuolema ja olen jo taitanut vähän surra koska on ilmestynyt harmaita hiuksia päähäni.”⁹⁴

Kuten edellä olevasta Sandra Vuorisen kirjeestä vankilaan miehelleen Villelle voi päätellä, näiden käytännössä yksinhuoltajan asemassa olevien naisten arki oli hyvin raskasta paitsi fyysisesti myös henkisesti. Oman miehen tuomion jatkuessa lukuisista joukkoarmahduksista huolimatta niin vaimon kuin miehenkin usko tulevaisuuteen oli välillä kovilla ja itsemurhan mahdollisuus nousi kirjeessä esiin:

”... kyllä sen uskon, että sinunkin on kovin pitke ja ikävä varrota, mutta ei se ole minulekan lystiä mutta pyydän ettes minun tähtenin vaan lopeta kärsimyksiäsi sillä ajattele että minkelaisen se tekee minulle ja jos se tehdään niin päätetään että se tehdään yhtäaikaan ettei kumpikan jää suremaan. Mutta jätetään se nyt vielä toistaiseksi ja koitetaan vieläkin varrota jos pääsisimme vielä yhdessä asumaan, että saisimme olla yhtä onnelliset kuin ennenkin.”⁹⁵

Sandran piti huolehtia kolmesta alaikäisestä lapsestaan pitkään yksin, sillä kymmenen vuoden kuritushuonetuomion avunannosta valtiopetokseen saanut aviomies istui rangaistustaan neljä vuotta ja vapautui vuonna 1922.⁹⁶

Valtiolta ja kunnalta saatavat tuet eivät aina riittäneet ja turvatakseen oman ja lastensa toimeentulon naiset kääntyivät yksityishenkilöiden puoleen. Helpointa oli lähestyä omia sukulaisia, joilta saattoi pyytää suoraa ruoka-apua. Omavarainen torppariserkku maalla osoittautui nyt arvokkaaksi kontaktiksi antaessaan perunoita hengenpitimiksi.⁹⁷ Apua pyydettiin myös rikkailta tilallisilta ja tehtaanjohtajilta.⁹⁸

Myös poliitikkojen puoleen käännettiin erilaisten avunpyyntöjen kanssa. Punakaartien ruuanlaittajana toiminut porilainen Hilda Niinistö pyysi porilaiselta sosiaalidemokraattien kansanedustaja Fanny Ahlforsilta apua toimittakseen miehelleen

⁹³ TA, TMT, sidos 257, Aili Eskola 3985, 3; Aro & al. 1995, 39.

⁹⁴ KansA, Sandra ja Villehard Vuorinen 3 A 3, Sandra Vuorisen kirje puolisolleen Villelle 21.8.1919.

⁹⁵ KansA, Sandra ja Villehard Vuorinen 3 A 3, Sandra Vuorisen kirje puolisolleen Villelle 5.6.1920.

⁹⁶ KansA, Sandra ja Villehard Vuorinen 3 A 3, valtiorikosoikeuden ja -ylioikeuden päätökset.

⁹⁷ Sukulaistensa apuun turvautui esimerkiksi Wendla Kataja, jonka Reposaaeren punakaartin rahastonhoitajana toiminut aviomies pakeni Venäjälle. Wendlalla oli viisi pientä lasta ja perhe joutui muuttamaan pois sahan omistamasta asunnosta. Perhe selvisi vaikeimmista ajoista sukulaisten luona asuen ja myyden irtaimistoaan. Syksyllä 1918 mies pystyi jo lähettämään perheelleen avustusta ja Wendla sai töitä. TA, TMT, sidos 363, Wendla Kataja 11104.

⁹⁸ Matias Kaihovirran tutkimuksen mukaan esimerkiksi Billnäsin ruukin omistajan puoleen kääntyi useita alueen punaleskiä ja apua pyydettiin myös punaorvoille, mutta apua annettiin lähinnä vain omien työntekijöiden perheille, jotka haluttiin saada tuntemaan jälleen uskollisuutta ja kiittollisuutta isällisesti huolehtivaa patruunaa kohtaan. Kaihovirta 2007, 56, 60–72.

Rikhardille ruokapaketteja Sörnäisten vankilaan keväällä 1919. Ahlforsille osoitettu kirje oli kohtelias, mutta toiminta oli myös melko kursailematonta: Hilda lähetti ruokapaketin Ahlforsin osoitteeseen ja pyysi kansanedustajaa viemään sen itse vankilaan tai antamaan asian toimitettavaksi jollekin luotettavalle henkilölle. Kirjeiden perusteella toimitukset eivät jääneet yhteen kertaan.⁹⁹

Ahlforsin saamien lukuisten kirjeiden joukosta löytyi kirjeitä kahdelta muualtakin tämän tutkimuksen kohdehenkilöltä. Valtiorikosoikeudessa punakaartin tukemisesta tuomitut porilaiset äiti ja tytär, Maria ja Ella Leino kävivät marraskuussa 1920 kirjeenvaihtoa Ahlforsin kanssa pyytäen häntä auttamaan perheen vuonna 1918 takavarikoitujen rahavarojen takaisinsaannissa. Nähtävästi Ahlfors pystyi auttamaan rahojen esiin kaivamisessa, sillä jo kuukautta myöhemmin Maria Leino kiitteli häntä rahojen toimittamisesta. Ne tuntuivat tulleen tarpeeseen, sillä Marian mies oli kuollut vankileirillä 1918 ja äiti ja tytär olivat sittemmin ryhtyneet elättämään itseään ompelijoina.¹⁰⁰

Miten nämä kansannaiset uskalsivat lähestyä arvostettua kansanedustajaa näin suoraviivaisesti? Tämä selittyy sillä, että sekä Fanny Ahlfors, Hilda Niinistö että Maria Leino olivat kaikki kuuluneet Porin työväenyhdistyksen naisosastoon jo ennen sisällissotaa.¹⁰¹ Osaston puheenjohtajana tuolloin toiminut Ahlfors oli näin ollen naisille tuttu ja he puhuttelivatkin tätä kirjeissään teitittelystä huolimatta ”toverittareksi” tai pelkästään tuttavallisesti Fannyksi.

Merkittäväksi ylimenokauden helpotukseksi muodostui monen kohdalla myös heti sodan jälkeen paikallisten työväenyhdistysten tai yksittäisten puoluetoverien antama taloudellinen tuki. Vaikka suurista summista ei puhuttukaan, saattoi kyseessä olla juuri se kriittinen apu ennen oman työpaikan löytymistä.¹⁰²

6.5 Lasten huostaanottaminen

Lastensa kanssa yksin jääneille punaisille naisille tarjottiin apua köyhäinavun lisäksi toisessa muodossa: lapset luvattiin järjestää sijaiskoteihin, erityisesti Pohjanmaalle, tai lastenkoteihin. Tätä apua monetkaan äidit eivät olleet valmiita ottamaan vastaan. He eivät halunneet luopua lapsistaan, vaikka heidän taloudellinen tilanteensa oli surkea. Osaltaan tähän lienee vaikuttanut se, ettei ollut tietoa, miten lapsia tulisi kohtelevaan vieraassa ympäristössä. Työväenliike oli myös tehokkaasti levittänyt tietoa, että lapset oli uusissa kodeissa tarkoitus kasvattaa irti sosialismista ja taustalla oli siis oletus, että punaiset naiset itse olivat kelvottomia kasvattamaan

⁹⁹ TA, Fanny Ahlforsin arkisto, kirjeenvaihtoa vuoden 1918 vankien ja heidän omaistensa kanssa 92, Hilda Niinistön kirjeet Ahlforsille 8.5.1919 ja 5.6.1919.

¹⁰⁰ TA, Fanny Ahlforsin arkisto, kirjeenvaihtoa vuoden 1918 vankien ja heidän omaistensa kanssa 92, Maria ja Ella Leinon kirjeet Ahlforsille 21.11.1920, 6.12.1920 ja 23.12.1920.

¹⁰¹ KA, VRO 141/17; KA, VRO 143/825; Juusti 2007, 117, liite yhdistyksen johtokunnan jäsenistä.

¹⁰² Esim. sanomalehdentoimittaja Jussi Rainion perheen toimeentulossa Rainion teloituksen jälkeen oli keskeisessä osassa myös puoluetoverien avustus. Suomen sotaturmat 1914-1921, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> (haku:Rainio, Johan), luettu 15.9.2014. Tukitoimintaa jatkettiin paikallisyhdistyksissä; Nora Rosengrenin miehen sairastuttua Fanny Ahlfors pani toimeen Porissa puoluejäsenten keskuudessa keräyksen perheen toimeentulon turvaamiseksi. TA, Fanny Ahlforsin arkisto, keräyslista Nora Rosengrenin avustamiseksi.

omia lapsiaan. Jo sota-aikana valkoisten propagandakirjoituksissa punaisia äitejä oli syyllistetty siitä, että he olivat kasvattaneet lapsensa, erityisesti poikansa, sosialismia ruokkivassa ilmapiirissä. Näissä kirjoituksissa äitien katsottiin olevan vastuussa siitä, millaiseksi lasten poliittinen aatemaailma kehittyi. Aivan perättömiä nämä syytökset eivät olleet, sillä esimerkiksi työläisnaisten edustajakokouksessa pohdittiin vuonna 1913 työläislasten kasvatusta ja pidettiin tärkeänä, että ”lapset saivat jo kotona oikean käsityksen yhteiskunnallisista asioista”¹⁰³. Työväenliikkeessä aktiivisesti mukana olleet naiset siirsivät omaa maailmankatsomustaan lapsilleen.

Sodan lopun lähetessä julistettiin jo punaisiin myötätuntoisestikin suhtautuvia mielipiteitä. Kansakoulunopettaja ja Suomalaisen puolueen entinen kansanedustaja Vilho Reima kehotti lohduttamaan ja auttamaan poikansa menettäneitä äitejä. Reima oli valmis ulottamaan tämän avun myös vihollisten äiteihin, sillä punaisista ”on suurin osa ollut pakotettuja, harhaan johdettuja, ja useimmissa tapauksissa ei ainakaan heidän äitinsä ole olleet siihen suorastaan syyllisiä. Vihollisenkin äidillä on äidin sydän.”¹⁰⁴

Moraalisen kasvatuksen ohella lasten siirto-ohjelman taustalla oli tavoite saada parannettua heidän elinolosuhteitaan.¹⁰⁵ Nälkiintyneet, ahtaissa kodeissa asuneet työläislapset oli tarkoitus saada vakavaraisiin talonpoikaiskoteihin, joissa heille pystyttäisiin tarjoamaan ravitsevaa ruokaa. Pohjanmaa osoittautui ihanteelliseksi alueeksi, sillä se ei ollut kärsinyt sodan tuhoja, kuten esimerkiksi Häme, eikä elintarvikepula ollut niin ankara kuin muualla Suomessa. Lisäksi sieltä tuntui löytyvän erityisen paljon ihmisiä, jotka olivat valmiita avaamaan kotinsa vieraille lapsille.¹⁰⁶ Osa punaisista vanhemmista koki, ettei sairauden tai työttömyyden vuoksi pystynyt itse pitämään lapsistaan huolta ja suostui lähettämään nämä paremman elämän toivossa kauas maaseudulle. Päätös oli kuitenkin hyvin vaikea ja enemmistö kasvatteiksi lähetetyistä lapsista olikin täysorpoja tai lapsia, joiden isä oli vielä vankilassa tai kadoksissa ja äiti ei pystynyt yksin huolehtimaan perheen toimeentulosta.

Vuoden 1919 alussa tehdyn tilaston mukaan 12 494 lasta joutui Suomessa turvattomaksi punaisiin lukeutuneen huoltajan kuoltua tai jouduttua raajarikoksi.¹⁰⁷ Maria Lähtenmäen arvion mukaan hieman alle 6000 näistä lapsista saattoi jäädä koteihinsa. Sosiaalihuollituksen organisoimana noin 3000 punaisesta kodista lähtöisin ollutta lasta päättyi lastenkoteihin ja sijaiskoteihin toimitettiin noin 2000 huoltoa tarvinnutta lasta. Heistä noin 600 siirrettiin toiselle paikkakunnalle.¹⁰⁸ Kun tarkastellaan lähemmin Turun ja Porin läänin vastaavia lukuja, havaitaan, että turvattomiksi jääneistä 1265:tä punaisesta lapsesta enemmistö, yli 900 lasta, jäi omaan kotiinsa. Lastenkoteihin sijoitettiin 260 lasta ja sijaiskoteihin päättyi vain 67 lasta. Heistä ainoastaan 32 lähetettiin toiselle paikkakunnalle. Eri läänien välillä oli tässä sijoitustoiminnassa merkittäviä eroja. Kun Turun ja Porin läänin punaorvoista vain

¹⁰³ Markkola 1994, 220.

¹⁰⁴ Reima 1918, 3.

¹⁰⁵ Ks. Kaarninen 2008, 13,61ff.

¹⁰⁶ 72 % kasvatuskodeiksi ilmoittautuneista taloista sijaitti Pohjanmaalla. Pulma & Kauppi 1990, 455.

¹⁰⁷ Sosiaalinen Aikakauskirja 5-6/1919, 375-382, ”Suomen sotaorvot”.

¹⁰⁸ Lähtenmäki 2000, 120. Luvut ovat vuoden 1920 lopulla sijoitettuna olleiden lasten määriä.

2,5 % siirrettiin kasvatiksi toiselle paikkakunnalle, oli vastaava osuus Viipurin läänissä 16,5 %.¹⁰⁹

Sosiaalihuollon sotaorpojen hoitoa. Saadakseen valtiolta avustusta sotaorpojen hoitoon kuntien tuli asettaa lastentarkastajia, joiden tehtävänä oli joka toinen kuukausi käydä tarkistamassa sijoituskodit ja neljästi vuodessa raportoida, miten lapsia kohdellaan ja millaisissa oloissa nämä elivät.¹¹⁰ Punaisia lapsia ottivat kasvatikseen enimmäkseen hyvin toimeentulevat henkilöt, kuten vauraat talonpojat, papit ja opettajat. Keväällä 1919 tehdyn virallisen selvityksen mukaan olot kasvatuskodeissa olivat erinomaiset, vain kymmenisen prosenttia tapauksista antoi aiheita pieniin huomautuksiin. Sosiaalihuollon viranomaiset kampanjoivat keväällä 1919 ahkerasti saadakseen ihmisiä luovuttamaan lisää lapsiaan kasvateiksi, mutta tulokset olivat heikot. Lupauksella puhtaasta leivästä ja raikkaasta maalaisilmasta ei pystytty vakuuttamaan niitä kaupunkien punaisia äitejä, joiden mielessä väikkyy pelko lasten oikeistolaisesta kasvatuksesta ja kääntämisestä vanhempiaan vastaan. Lasten kotona pitämisen syynä olivat sekä äidinrakkaus että poliittiset periaatteet. Äidit saivat tukea päätökselleen myös työväenliikkeeltä. Esimerkiksi Tampereella paikallisen työväenyhdistyksen naisosasto asettui vastustamaan jyrkästi tamperelaisten lasten siirtämistä ”valkaisuiksi” ja vaati kaupungin köyhäinhuoltoa luopumaan näistä suunnitelmista.¹¹¹ Eduskunnassa sosialidemokraatit ajoivat eläkkeitä punaisten kaatuneiden perheille, jotta äidit pystyisivät itse kasvattamaan lapsensa. Pelkona oli lasten jääminen kadulle heitteille ja vailla kunnollista kasvatusta äidin ollessa pakotettu käymään ansiotyössä perheen elättämiseksi. Pohjanmaalle lähettämistä sosialidemokraatit eivät hyväksyneet, koska tällöin äidit menettivät mahdollisuuden kontrolloida lastensa kasvatusta. Kansanedustaja (sd.) Aino Lehtokoski oli toki perillä siitä, että tämä oli yksi tavoitteista:

”Köyhäinhuollontarkastaja Tolonen lausuu, että tämän toimenpiteen tarkoituksena on saada lapset kapinan myrkyin saastuttamasta ilmapiiristä terveeseen yhteiskuntapiiriin, saada siis vastakkaisen käsityksen omaavain yhteiskuntaolijoiden joukkoon, saada toisenlaisen kasvatustavan, kuin mitä he työläisperheissä ehkä saisivat.”¹¹²

Lehtokosken mukaan punaiset perheet olivat jo kärsineet niin paljon, ettei niitä saanut enää hajottaa entisestään lapsia pois lähettämällä.¹¹³ Kaikki eivät kuitenkaan kavahtaneet lapsen antamista parempiosaisten kasvatettavaksi. Jotkut naisista jopa yrittivät itse löytää lapselleen kasvatuskotia. Porilaisessa sanomalehdessä eräs äiti tarjosi oma-aloitteisesti vauvaansa kasvatiksi kesäkuussa 1918. Syyksi luopumisensa hän esitti työttömyyttään:

¹⁰⁹ Pulma & Kauppi 1990, 454.

¹¹⁰ Hytönen, ”Sotaorpojen kasvatusta”, Sosialinen Aikakauskirja 5/1921, 421-423.

¹¹¹ Pulma & Kauppi 1990, 456f.

¹¹² Vp 1920, ptk I, 9.4.1920, keskustelu eläkkeestä kansalaissodassa työkykynsä menettäneille (sekä kuolleitten perheenjäsenille) 129, edustaja Lehtokosken puheenvuoro.

¹¹³ Ibid.

”Työttömäksi joutunut työläisnainen haluaisi antaa 9 kuukauden vanhan terveen tytötlapsen kasvatiksi. Ne jotka tämän huomioonsa ottavat, saavat lähempiä tietoja Sat. Kansan kontt.”¹¹⁴

Sosiaalihuollon köyhäinhoidon vuosikertomuksessa Väinö Juusela toteaa Porin ja Ulvilan olleen Helsingin jälkeen Suomen suurimpia ongelmakuntia punaorpokysymyksessä. Muunkin Etelä-Suomen eli ns. Punaisen Suomen kunnat kamppailivat orvoksi joutuneiden lastenhoidon järjestämiseksi.¹¹⁵ Punaorpojen ja muuten ilman elättäjää jääneiden lasten huollon organisointi olikin yksi köyhäinhuoltoa eniten työllistäneistä asioista kevätkesällä 1918. Valtion ja kuntien katsottiin tarvitsevan noin vuoden verran aikaa, jotta ne pystyisivät järjestämään lapsille pysyvät hoitopaikat. Porissa Kotikasvatusyhdistys oli valmis perustamaan heti sodan jälkeen väliaikaisen orpokodin, jossa pystyttäisiin huolehtimaan noin 25–50 turvatomasta lapsesta.¹¹⁶

Ensimmäisenä Porin köyhäinhuoltohallitusta lähestyi tässä asiassa toukokuussa Reposaaaren piirimies Limnell, joka ilmoitti alueellaan olevan noin 200 turvatomaksi joutunutta lasta, joiden elättäjät olivat poistuneet paikkakunnalta punakaartin mukana eikä ollut tietoa heidän olinpaikastaan tai siitä, olivatko he edes elossa. Saman ongelman kanssa painittiin kaupungin keskustassakin. Viranomaiset päättivät pikaisesti pystyttää väliaikaisen lastenkodin tyhjillään olevaan työväenyhdistyksen taloon kaupungin komendantin luvalla. Lastenkotiin sijoitettiin 64 lasta, jotka olivat terveitä, riittävän vanhoja ja joille kasvatus oli tarpeen. Pienimmät ja sairaat lapset sen sijaan jäivät äitiensä hoitoon vakinaisen kuukausiavustuksen turvin.¹¹⁷ Työväentalo ei luonnollisestikaan ollut ihanteellinen paikka lastenkodiksi, mutta hätätilanteessa se oli paras saatavilla oleva tila. Samojen tilaongelmien kanssa kamppailivat muutkin paikkakunnat. Vuonna 1918 perustetuissa lastenkodeissa oli yleisesti puutteelliset olot; tilat olivat tarkoitukseen sopimattomia, hygienia huonoa ja henkilökunta kouluttamatonta.¹¹⁸

Erityisen punaisella Reposaaarella puoli-orvoksi jääneitä lapsia oli niin paljon, että kaupungin oli pakko perustaa sinnekin oma lastenkoti kesällä 1918. Uuteen lastenkotiin lapsensa laittoi muiden ohella valtiorikosoikeudessa ehdollisen tuomion saanut sahatyöläinen Rosa Oras, jonka miliisiaviomiehen valkoiset olivat teloittaneet Porissa huhtikuussa. Rosan neljästä lapsesta ainakin 9-vuotias Antero päätyi lastenkotiin elokuussa 1918 ollen kaupungin lastenkodin hoidokkina vielä kolme

¹¹⁴ *Satakunnan Kansa* 16.6.1918.

¹¹⁵ SVT XXI köyhäinhuoltoilasto 23, kertomus sosiaalihuollon köyhäinhuolto-osaston ja sen alaisten köyhäinhuolto- ja lastenkodintarkastajain toiminnasta vuonna 1918, 26.

¹¹⁶ Reima 1918, 5, 14.

¹¹⁷ PkA, Porin Sosiaalihuollon arkisto, Vaivashuoltohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhuoltohallituksen kokoukset 13.5.1918 ja 30.8.1918. Kunnalliset lastenkodit saivat alkunsa koko maassa nimenomaan vuonna 1918, jolloin niitä oli perustettava punaorvoille. Ennen sotaa perustetut lastenkodit olivat olleet lähinnä yksityisten järjestöjen ylläpitämiä. Pulma & Kauppi 1990, 451.

¹¹⁸ Pulma & Kauppi 1990, 451f. Ulvilassa köyhäinhuoltoon sijoitetut orvat yritettiin saada yksityisiin perheisiin hoidettavaksi vaivashuoltopalkkiota vastaan. Tämä ei ollut riittävä toimenpide orpojen suuren määrän vuoksi ja vuoden 1918 lopulla kunta onnistui hankkimaan lastenhuoltolat Toejoelle ja Friitalaan. Honkanen 2000, 83.

vuotta myöhemmin.¹¹⁹ Reposaaren lastenkoti ei jäänyt pitkäikäiseksi, sillä se päätettiin lakkauttaa jo ennen ensimmäistä talvea marraskuussa lämmitys- ja ruuankuljetusongelmien vuoksi. Lapset päätettiin sijoittaa omiin koteihinsa, sijaiskoteihin tai kaupungin keskustan lastenkotiin. Erityisesti korostettiin vankileireiltä vapautuvien isien velvollisuutta: ”Ne lapset, joitten isät tulevat kotia, pakotetaan ottamaan lapsensa hoitoonsa.”¹²⁰ Lokakuun lopussa annetulla ensimmäisellä armahdusjulistuksella pääsivät ehdonalaiseen vapauteen kaikki korkeintaan neljän vuoden kuritushuonetuomion saaneet, jolloin yli 10 000 elättäjää palasi perheidensä pariin.¹²¹ Tämä kevensi köyhäinhuollon taakkaa merkittävästi koko maassa.

Osa punaisten taloudellisissa vaikeuksissa olevien suurperheiden lapsista sijoitettiin porilaisiin perheisiin ja kasvatuskodeiksi kelpasivat myös työläiskodit, joten todellisessa hätätilanteessa kodin löytyminen oli tärkeämpää kuin lapsen saama poliittinen kasvatus. Köyhäinhuoltohallitus alleviivasikin enemmän sitä, että lapsille tuli löytää sellainen hoitopaikka, joissa he oppisivat tekemään työtä.¹²² Työntekoa pidettiin moraalisen selkärankana. Laiskuuden katsottiin rappeuttavan ihmisen niin fyysisesti kuin henkisesti.

Hädissään olevat punaisten perheiden äidit yrittivät saada lapsiaan myös köyhäintaloon. Esimerkiksi porilainen Alma Koski vetosi köyhäinhuoltohallitukseen, jotta se ottaisi hänen neljästä alaikäisestä lapsestaan kaksi nuorinta köyhäintaloon, koska mies oli lähtenyt punakaartin mukana ja jättänyt hänet lasten kanssa ”turvattomaan tilaan”.¹²³ Myös työmiehen vaimo Tekla Järvensivu pyysi päästä itse neljän lapsensa kanssa köyhäintaloon asumaan, koska aviomies oli saanut 1,5 vuoden kuritushuonetuomion eikä voinut perhettään elättää. Köyhäinhuoltohallitus arvioi Teklan ”rettelöiväksi, joka saattaa häiriötä aikaan köyhäintalon toisille asukkaille” ja eväsi hänen anomuksensa päättäen sen sijaan maksaa hänelle 35 markkaa kunnan kuukausiavustusta, jotta hän pystyisi hoitamaan lapsensa kotonaan. Syystä tai toisesta köyhäinhuoltohallitus pyörsi päätöksensä ja jo kaksi viikkoa myöhemmin hänet otettiin sittenkin köyhäintaloon asumaan.¹²⁴

Oli tavallista, että monilapsisen perheen äiti sai osan lapsistaan sijoitettua muualle, jolloin hän pystyi itse ruokkimaan jäljelle jääneet. Useat perheet siis hajosivat ja äidin oli epäilemättä vaikea valita, kenet lapsistaan hän antoi pois. Huostaan annettujen ja otettujen lasten vanhemmilla ei ollut oikeutta puuttua lastensa saamaan hoitoon tai kurinpitokeinoihin, Porin lastenkodin järjestyssäännöt kielsivät sen selkeästi:

¹¹⁹ KA, vro 143/649; PkA, Lastenhuoltolautakunta, Sotasiirtolaiset, Hg 3, Vapaussodan sotaorpojen luettelo 1921; PskA, Reposaaren rippikirjat 1915-1920, s. 304; Suomen sotaturmat 1914-1921, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> (haku:Oras, Uuno Iisak).

¹²⁰ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivahoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhuoltohallituksen kokous 21.11.1918.

¹²¹ SVT XXIII, oikeustilasto 32, 56; Kekkonen 1991, 102.

¹²² PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivahoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhuoltohallituksen kokoukset 26.6.1918 ja 30.8.1918.

¹²³ Kosken lapset eivät mahtuneet jo muutenkin ahtaaseen köyhäintaloon, mutta hänelle luvattiin 25 markan kuukausiavustus, jotta hän voisi hoitaa lapsensa kotona. PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivahoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhuoltohallituksen kokous 13.5.1918.

¹²⁴ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivahoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhuoltohallituksen kokoukset 13.5.1918 ja 28.5.1918.

”Lastenkodin huostaan luovutettujen lasten hoitoon eivät vanhemmat eivätkä sukulaiset saa sekaantua.”¹²⁵

Samalle paikkakunnalle sijoitetun lapsen tapaaminen oli kuitenkin mahdollista, vaikka sitä ei kaikissa tapauksissa hyvällä katsottukaan. Porin lastenkodin lapsilla oli mahdollisuus sunnuntaisin saada johtajan luvalla poistua laitoksesta palkintona hyvästä käytöksestä. Tuolloin heillä oli tilaisuus käydä vanhassa kodissaan perhettään tapaamassa.¹²⁶ Kasvatusvanhemmat pitivät vanhempien yhteydenpitoa lapsiin usein haitallisena. Ensinnäkin sen nähtiin lisäävän lasten koti-ikävää hidastaen sopeutumista ja toisekseen kasvatusvanhemmat eivät halunneet, että heidän kasvatuserityksiään kyseenalaistettiin, kuten voi päätellä Ester Ståhlbergin raportista vuodelta 1922:

Vakavaraiseen keskipohjalaiseen maataloon oli otettu kasvatiksi noin kymmenvuotias tyttö, jonka isä oli vammautunut sodassa ja jonka äitikin oli elossa. Isäntäpari piti tytöstä, mutta kokivat hänen äitinsä ongelmana. Kirjeissään äiti esitti omia ehtojaan ja määräyksiään tytön kasvatukseen liittyen. Hän oli myös vierailut talossa tyttärensä katsomassa kahden viikon ajan. Tuona aikana hän oli eristäytynyt tytön kanssa kamariin, pois talon väen seurasta. Vierailun jälkeen tyttö oli muuttanut katkeraksi ja isäntäpari totesikin, että ”tyttö olisi mukavampi, ellei äiti olisi käynyt”. Äiti jatkoi kirjeiden kirjoittelua, mikä pahensi tilannetta. Tulehtuneen tilanteen vuoksi isäntäpari päätti luopua tytöstä.¹²⁷

Suurin osa punaorpojen äideistä halusi kasvattaa lapsensa itse, jos suinkin siihen vain pystyi. Lasten antaminen pois oli viimeinen vaihtoehto. Niukalla toimeentulolla elävien äitien oli mahdollista anoa kunnallista huoltoapua. Avun saaminen edellytti huoltosopimuksen allekirjoittamista, jossa piti sitoutua kasvattamaan lapsensa tietyt kriteerit täyttävällä tavalla. Sopimuksen edellyttämiä vaatimuksia olivat puhtaus, terveys, siveellisyys, työteliäisyys ja koulunkäynti. Köyhäinhoito myös kontrolloi näiden vaatimusten noudattamista. Punaiset äidit eivät kovin helposti tähänkään vaihtoehtoon tarttuneet, sillä valvonnan alaisuudessa eläminen ei tuntunut houkuttevalta.¹²⁸ Mieluummin turvaututtiin sukulaisten ja naapurien apuun ja yritettiin pitää köyhäinhuollon valvojat loitolla. Osa laittoi lapsensa myös kerjuulle.

Vaikka valkoiset olivat kritisoineet punaisia äitejä heidän antamastaan kasvatuksesta, kesän mittaan heitä kohtaan alkoi löytyä myös ymmärrystä ja kaupunki halusi tukea äitien ja lasten mahdollisuuksia asua yhdessä. Tätä edesauttoi esimerkiksi päätös perustaa lastenkotien yhteyteen lasten päivähoitopaikkoja, lastenseimiä, joihin äitien oli mahdollista tuoda lapsensa hoitoon työpäivänsä ajaksi.¹²⁹ Tämä toki

¹²⁵ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivahoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhuoltohallituksen kokous 19.9.1918. Kaupunginvaltuusto hyväksyi järjestyssäännöt 26.9.1918. (Köyhäinhuoltohallituksen kokouspöytäkirja 21.11.1918.)

¹²⁶ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivahoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhuoltohallituksen kokous 21.11.1918.

¹²⁷ Ståhlberg 1922, 28.

¹²⁸ Nieminen 2007, 93.

¹²⁹ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivahoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 16, köyhäinhuoltohallituksen kokous 26.6.1918.

kevensi myös köyhäinhuollon menoja, kun työssäkävien äitien perheet poistuivat köyhäinavustuksen piiristä. Porin köyhäinhoitohallituksen johdossa olevan pastori Väinö Wartion asenne punaisia äitejä kohtaan ei nähtävästi ollut yhtä ankara kuin hänen huittislaisella virkaveljellään, kirkkoherra Stenrosilla, joka ei pitänyt järkevänä punaorpojen jättämistä äitiensä kasvatettavaksi. Stenrosin mukaan orpokodin tarjoama kasvatusta olisi suotavampaa, koska se ei lietsoisi vihaa vaan

Nykyajan kerjäläinen.

Kerjäläispoika: Auttakaa orpo-poikaa, hyvä rouva.

- Missä isäsi?
- Kuoli Tammisaaren vankileiriin.
- Ja veljesi?
- Ammuttiin Tampereen valloituksen jälkeen.
- Entä siskosi?
- Pakeni Venäjälle.
- Ja äitisi?
- Sai siskolta kirjeen ja ohrana vangitsi.

istuttaisi isättömiin lapsiin rakkaudesta Jumalaa, isänmaata ja kansalaisia kohtaan.¹³⁰ Toki kansakunnan tulevaisuudesta oltiin huolissaan Porissakin ja siellä pohdittiin, millaiset olosuhteet lastenkoteihin olisi luotava, jotta voitaisiin ”kehittää noista yhteiskunnan kovaosaisista lapsista johonkin määrään hyödyllisiä kansalaisia”.¹³¹ Odotukset eivät olleet järin korkealla, jos tavoitteena oli kasvattaa ”johonkin määrään hyödyllisiä kansalaisia”. Lastenkodeista lähtöisin olevista henkilöistä ei nähtävästi odotettu nousevan tuottavia kansalaisia yhteiskunnan uusista tukipilarista nyt puhumattakaan.

Kuva 9 Kurikka joulunumero 1919. Kansanedustaja Yrjö Räisänen luotsaama vasemmistolainen pilalehti Kurikka otti vahvasti kantaa yhteiskunnallisiin epäkohtiin, myös punaorpojen asemaan. Nimimerkillä Sasu Punanen kirjoittanut Räisänen oli aikansa tunnetuimpia pakinoitsijoita, joka sivalsi poliittisia vastustajia terävästi.

Jos punaisia äitejä arvosteltiin, niin kritiikin ankaruus oli aivan omaa luokkaansa aviottomien lasten äitien suhteen, jotka useimmiten olivat peräisin työväenluokasta. Ajan hengen mukaisesti au-äidit tuomittiin moraalisesti rappioituneina:

¹³⁰ Alapuro 1994, 212f.

¹³¹ PkA, Porin Sosiaalilautakunnan arkisto, Vaivashoitohallituksen pöytäkirjat 1918, Cb 17, köyhäinhoitohallituksen asettaman valiokunnan kokous 14.2.1919.

”Sota-ajan kasvattamat huonot naiset on lujin toimin eristettävä kunnan väestöstä. He eivät saa tautejansa, saastaisia mielipiteitänsä ja kevytmielistä elämäänsä enää levittää. Siihen on sopivilla toimilla tepsivä sulkukeksittävä. Onnettomat isättömät pienokaiset ja hajonneiden kotien säälittävät lapset on yhteiskunnan otettava erikoiseen huolenpitoonsa, muuten jatkuu kirous vielä voimakkaana seuraaviin polviin.”¹³²

Naisten moraalialia arvosteltiin ankarasti. Myös avioliitot tuomittiin epäsiiveellisinä ja ne nähtiin ”kamalien sosialistioppien” tuloksena.¹³³ Keväällä 1918 *Työmiehessä* julkaistiin kymmeniä ilmoituksia solmituista vakaumuksellisista ”omantunnonavioliitoista”. Nämä lehtien palstoilla julistetut liitot olivat lisääntyneet jonkin verran 1900-luvun alussa työväestön keskuudessa ja niitä solmittiin edelleen, vaikka asetus siviiliavioliitosta oli vahvistettu jo vuoden 1917 puolella. Mistään laajamittaisesta ilmiöstä ei kuitenkaan ollut kyse, sillä avioliitto nähtiin edelleen työväestönkin keskuudessa vahvana normina.¹³⁴ Konservatiivien närkästyttä *Työmiestä* kohtaan syvensi lehden huhtikuussa 1918 julkaisema kirjoitus au-äitien puolesta:

”Nykyaikainen madonna” eli lasta elättävät äidit

[...] Sinäkö nyt ”menetetyn kunnian” houereita mielessäsi hautoisit! Vieläkö nyt itsesyytteen kiroamana lapsinesi häveten piiloon painautuisit? Ei. Sinulle, vapaa äiti, elämisen oikeus! Sinä nosta äitiyden kunnia itselleen naiselle, jolta se on ollut tuhansia vuosia riistetty. Ei sinun elämäsi ”turmiosta” ole! Ei sinun elämäsi lapsen tähden ”mennyttä” ole. Siinä sinä sen vasta omistatkin. Sinun on nyt vaikeampi saada itseäsi kaupaksi, vaikka tahtoisitkin. Sinä olet itse omaa omaisuuttasi. Ja sinun lempesi aarre on myös sinun omasi. [...] Neitoäiti! Kallis on kyllä lempesi lahja sinulle. Sitä ei sinun suotaisi pitää. Ikävöit ehkä aarteen antajaakin. Näet vain varjopuolet siitä, mitä et elää saa, ja vain varjopuolet siitä, mitä elät. Älä noteeraa liian korkealle taloudellista avioliittoa! Vaimot tuskanhiki otsalla elämäänsä kyllästyneinä miesten perheissä raahustavat vaille sitä itsenäisyyttä, joka on sinulla, neitoäiti, tallella. Siis sille rakenna! Sille oikeutus ota. Itsesi on sinun se hankittava jos elää tahdot!”¹³⁵

Tässä hyvin emansipatorisessa kirjoituksessa korostettiin yksinäisten äitien vapautta ja itsenäisyyttä. Heitä kehoitettiin nostamaan päänsä pystyyn ja kiellettiin luopumasta ylpeydestään tai lapsistaan. Kirjoitus soti jyrkästi sitä perheihannetta vastaan, jonka pohjalle porvaristo rakensi koko vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen. Kuten aiemmin jo todettiin, perhe oli se yksikkö, jota tuli vaalia ja jonka tuli vastuullisessa ja turvallisessa ilmapiirissä kasvattaa lapsista vastuuntuntoisia, ahkeria ja lainkuuliaisia kansalaisia. Yksinäisten äitien asema oli vaikea ja yksi varteenotettava vaihtoehto oli antaa lapsi kasvatiksi. Punakaartissa työskennellyt Tyyne Juhola oli tullut äidiksi jo 16-vuotiaana piikatyttönä. Tyyne sinnitteli yksin tyttärensä kanssa kolme vuotta, mutta sen jälkeen hän antoi lapsen pois ja perusti myöhemmin uuden perheen.¹³⁶

¹³² Reima 1919, 13f.

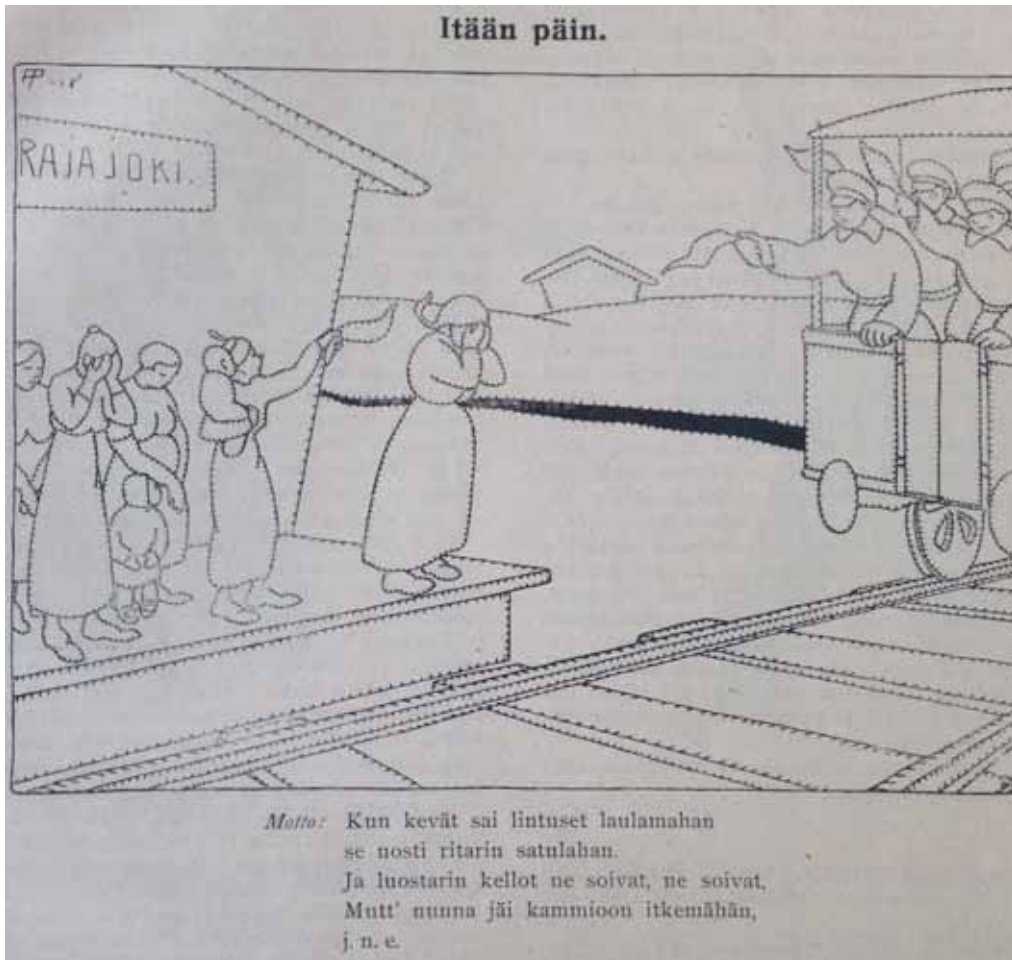
¹³³ Reima 1918, 10.

¹³⁴ *Työmies* tammikuu-huhtikuu 1918; Markkola 1994, 67.

¹³⁵ *Työmies* 5.4.1918 ”’Nykyaikainen madonna’ eli lasta elättävät äidit” (Sanelma Oikotie).

¹³⁶ Usrk:n arkisto, rippikirja 1911–1920, s. 31, rippikirja 1921–1930, s. 128; PsrkA, maaseurakunnan rippikirjat 1921–1934 3/1513.

Yksinhuoltajaäitejä viheliäisemmässä asemassa olivat ne naiset, jotka olivat tulleet raskaaksi venäläisille sotilaille ja jääneet yksin lapsensa kanssa. He joutuivat sodan jälkeen ankaran arvostelun kohteeksi. Moralistit paheksuivat ”naikkostemme illettävää suhdetta” venäläisiin.¹³⁷ Hilda Lehtonen oli yksi näistä naisista, jonka ei annettu unohtaa, että hänen aviottoman lapsensa isä oli venäläinen. Paikallinen suojeluskunta katsoi asialliseksi mainita seikasta valtiorikosoikeudelle laatimassaan lausunnossa, vaikka lapsi oli siinä vaiheessa jo kuollut.¹³⁸ Hildan kaltaisista naisista tehtiin armotonta pilkkaa, kuten oheinen pilalehti *Ampiaisen* kuva ”Itään päin” kesäkuulta 1918 osoittaa:

Kuva 10 ”Itään päin” *Ampiaisen* nro 2-11, 8.6.1918.

¹³⁷ Reima 1919, 11.

¹³⁸ KA, vro 141/18; PsrkA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1912-1933, 3/405. Täsmälleen samanlaisen kohdetelun sai osakseen Fanny Andersson, jolla myös esitettiin olevan ”taipumus ryssään” ja jonka tammikuussa 1918 kuolleen vauvan isä suojeluskunnan mukaan oli venäläinen. KA 143/635; PsrkA, Reposaaren rippikirjat 1915-1920, s. 22 ja 1921-1930, s. 20.

Kuvassa naiset itkevät poistuvien venäläisten sotilaiden perään Rajajoella, Suomen ja Neuvostoliiton rajalla. Keskellä seisova nainen on selvästi raskaana, muutamilla naisilla on pieniä lapsia sylissään. Vanhasuomalainen *Tuulispää*-pila-lehti ilkkui nimenomaan niiden naisten kohtaloa, jotka näissä tuomittavissa suhteissa olivat vielä tulleet raskaaksi:

”Moni neitonen Suomen nyt ikävoi;
Kun maamme armahan Iivana jätti,
Mutt’ katkerimmin ne kyynelöi,
Joille heelmän kalliin hän muistoksi mätti.”¹³⁹

Tuulispää jatkoi näiden lapsiaan yksin jääneiden naisten pilkkaamista myöhemmin samana vuonna julkaisemalla kehtolaulun, joka oli ”omistettu Suomen naisille, jotka...” Laulussa ivataan naista, joilla ei ole tietoa, missä lapsen isä on. Viimeinen säe leimaa myös lapsen:

”Isäs on muhkea sotamies.
vääpeli arvoltansa.
Hällepä äitisi lemменlies
leimusi aikansa.
Tuutilullaa hussaa-aa,
tuuti ryssän lasta.
Kasvoistasi nähdä saan
kuvan Ivanasta.”¹⁴⁰

Samankaltaista kohtelua kokivat seuraavien sotien jälkeen saksalaisten kanssa suhteissa olleet naiset. Marianne Junilan mukaan heidät leimattiin lähtökohtaisesti huonoiksi naisiksi ja tämä stigma ulottui myös heidän lapsiinsa, jotka olivat epäkansalaisia.¹⁴¹ Saksalaisten naisia nimitettiin ”hilsuiksi” ja häpäiseminen lisääntyi varsinkin Lapin sodan aikana, jolloin aseveljistä oli tullut vihollisia ja sensuuri ei enää hillinnyt kirjoittelua. Tämä ei ollut pelkästään suomalaiskansallinen reaktio vaan yleismaailmallinen ilmiö, sillä esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan aikana niin viranomaiset kuin yhteisökin tuomitsivat ankarasti sotavankien kanssa seksuaaliseen suhteeseen ryhtyneet saksalaiset naiset.¹⁴²

Samoin vihollismiehittäjän kanssa veljeilystä rangaistiin toisen maailmansodan jälkeen hyvin ankarasti. Ranskassa osalta saksalaisten kanssa seurustelleista naisista leikattiin hiukset kokonaan pois ja heidän otsaansa tatuointiin hakaristi. Tanskassa ja Norjassa julkaistiin niiden naisten nimi- ja osoitetiedot, jotka olivat olleet saksalaisten kanssa läheisissä väleissä. Näissäkin suhteissa näkyi sukupuolten kohtelun kaksinaismoralismi. Norjassa saksalaisten sotilaiden kanssa seurustelleita naisia rangaistiin miehityksen päätyttyä, mutta norjalaisten miesten, jotka olivat

¹³⁹ *Tuulispää* nro 5-20, 17.5.1918, kuvateksti.

¹⁴⁰ *Tuulispää* nro 24-25, 21.6.1918 ”Berceuse” (Tulehmo).

¹⁴¹ Junila 2006, 244. Saksalaisten kanssa avioituneilla ja heidän lapsillaan oli suhteesta vielä virallisetkin seuraamuksensa: Jatkosodan jälkeen saksalaisten sotilaiden suomalaiset vaimot ja heidän Suomessa syntyneet lapsensa internottiin neuvostoliittolaisten vaatimuksesta leireille, joilla he joutuivat olemaan keskimäärin noin puolitoista vuotta. Jensen-Eriksen 2009, 59f

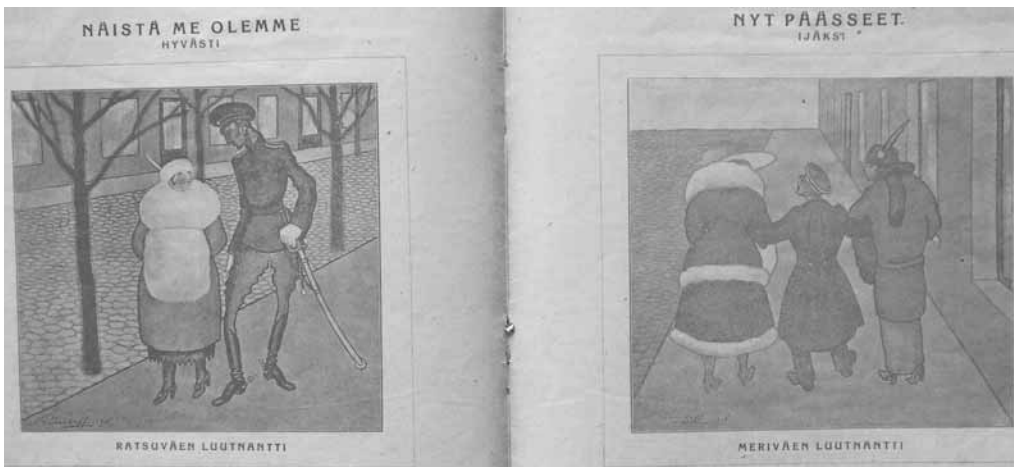
¹⁴² Heiskanen 2004, 180-182; Grayzel 2002, 67.

heilastelleet vihollisnaisten kanssa, rankaisemisesta epäisänmaallisuudesta ei tunnut olevan kiinnostunut kukaan. Tässä on havaittavissa, miten naisten moraalit yhdistettiin kansakunnan moraalisiin ja naisilta odotettiin kunniallisempaa käytöstä kuin miehiltä. Naisten odotettiin pitävän pystyssä kotirintamaa, sillä miesten taistelumoraali oli korkeammalla, kun heillä oli koti ja perhe, jota puolustaa. Kun rintamalla alkoi kulkeutua tietoa naisten suhteista saksalaisiin sotilaisiin, pelättiin sen romahduttavan miesten taistelumoraalin ja olevan näin uhka koko kansakunnan tulevaisuudelle.¹⁴³

Mielenkiintoista on, että paheksuessaan venäläisten seuraan hakeutuneita naisia Vilho Reima osoittaa arvostelunsa koskemaan myös oman kansanluokkansa naisia. Hän toteaa nimittäin, että näihin epäsovivana pidettyihin suhteisiin eivät olleet syyllistyneet ainoastaan työväenluokkaan kuuluvat naiset, vaan venäläisten kanssa heilastelua harjoitti myös sivistyneistö:

”Tämäkin synty alkoi, niin kuin kaikki muutkin, yläluokan piireistä. Hienot upseerit, jopa merisotilaatkin joutuivat parempiosaisen naisten ihailun esineeksi. Kotoisten miesten seura ei monelle ollenkaan kelvannut.”¹⁴⁴

Reiman mielipiteen jakoi myös *Tuulispää* -lehti, joka julkaisi sodan jälkeen oheiset kuvat, joissa venäläiset upseerit taluttavat suomalaisia naisia. Kuvia tarkastelemalla havaitsee, että siinä esiintyvät naiset eivät suinkaan ole köyhiä työväenluokan edustajia, vaan pukeutuminen paljastaa heidän olevan noita Reiman mainitsemia parempiosaisia naisia. Kuvateksti ”Näistä me olemme nyt päässeet. Hyvästi ijäksi.”¹⁴⁵ kertoo lehden asenteen naisia vokatelleita venäläisupseereita kohtaan.

Kuva 11 Venäläisten kanssa seurustelleet naiset leimattiin. Pilalehti Tuulispää nro 24–25, 1918.

¹⁴³ Nagel 2000, 107f; Junila 2000, 162–164; Lintunen 2014, 220. Ks. myös Junila 2009, 5–14.

¹⁴⁴ Reima 1919, 8.

¹⁴⁵ *Tuulispää* nro 24–25, 1918.

Kaikesta äiteihin kohdistuneesta kritiikistä huolimatta valtion lakisääteinen tehtävä oli huolehtia alaikäisistä, jos näiden vanhemmat eivät siihen pystyneet. Sota-aikana turvattomiksi jääneiden lasten huolto oli läpi 1920-luvun suurin yksittäinen menoerä valtion sosiaalisektorilla. Vuonna 1919 valtio tuki lasten huoltoa viidellä miljoonalla markalla ja seuraavina vuosina summa nousi seitsemään miljoonaan markkaan. Työväenliikkeen organisoima avustustoiminta oli orpojen ja turvattomien lasten huollossa merkittävä, sillä parhaimmillaan sen vuosibudjetti nousi miljoonaan markkaan.¹⁴⁶

Myös porvarien filantrooppisilla järjestöillä oli suuri merkitys punaisten lasten huollossa. Vuonna 1920 perustettiin Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto (KMLL), joka nimellään karkotti monia punaisia perheitä avustuspiiristään. Edes kenraali-sanan pudottaminen liiton nimestä ei tuonut muutosta tähän asiaan. Katkera ja kielteinen asenne käy ilmi esimerkiksi porilaisen *Sosialidemokraatti* -lehden päätoimittaja Jussi Rainion lesken Fannyn kirjeistä, jotka hän on osoittanut miehensä ystävälle, Väinö Tannerille. Katkerana hän kysyi Tannerilta: ”Täytyykö minun panna poikaparkani Mannerheimin kasvatuskotiin, se olisi kamalaa ivaa, sitä minä en kestä.”¹⁴⁷ Valkoiset telottivat Jussi Rainion toukokuussa 1918, joten ymmärrettävästi Mannerheimin nimeä kantava järjestö tuntui punaiselle leskelle hyvin vastenmieliseltä avuntarjoajalta. Porin KMLL:n paikallisosasto perustettiin vain neljä kuukautta valtakunnallisen organisaation jälkeen ja se kustansi sotaorpojen ylläpitoa Porin lastensuojelukodissa ja myöhemmin vastaanottokodissa. Toinen porvarien ylläpitämä hyväntekeväisyysjärjestö oli presidentin puoliso Ester Ståhlbergin vuonna 1922 perustama Koteja kodittomille lapsille (myöh. Pelastakaa lapset ry), joka jatkoi suoraan sodanjälkeistä lasten uudelleensijoittamispolitiikkaa.¹⁴⁸

¹⁴⁶ Pulma & Kauppi 1990, 462.

¹⁴⁷ Paavolainen 1979, 214.

¹⁴⁸ Suomen sotasurmat 1914–1921, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input> (haku:Rainio, Johan), luettu 15.9.2014; Pulma & Kauppi 1990, 462f; Aakula 2001, 11–13,18.

7 MYÖHEMMÄT VAIHEET

7.1 Poliittisen toiminnan jatkaminen puolueissa sisällissodan jälkeen

Vuonna 1899 säädetyn rikoslain perusteella rikoksista tuomitut menettivät lisärangaistuksena kansalaisluottamuksensa.¹ Sisällissodan jälkeen tämä nähtiin erittäin hyödyllisenä keinona rajoittaa punaisten poliittista toimintaa. Menetetyistä oikeuksista merkittävin oli äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden menettäminen. Kansalaiset, joilta nämä perusoikeudet evättiin, leimattiin samalla kelvottomiksi ja ala-arvoisiksi kansalaisiksi².

Voittajat pyrkivät rajoittamaan hävinneen kansanosan poliittisia oikeuksia myös muilla keinoin. Toukokuussa 1918 hallitus teki eduskunnalle esityksen uudesta laista, jolla rajoitettaisiin kansalaisoikeuksia. Esityksen mukaan hallituksella olisi lain suomin valtuuksin valta rajoittaa paino-, kokoontumis- ja yhdistymisvapautta. Eduskunnassa esityksen puolustajat käyttivät voimakkaita puheenvuoroja, joissa mm. sosialistien syytettiin lietsoneen kansan hypnoottiseen tilaan, suoranaiseen patologiseen psykoosiin, josta se ei voi parantua, jollei propaganda loppuisi.³ Rauhallisemmissa puheenvuoroissa todettiin kansakunnan tilan olevan nyt sellainen, että hallitus tarvitsee esitetyt oikeudet, mutta samalla velvoitettiin hallitusta käyttämään tulevaa valtaansa viisaasti, eikä luokkasortoon tulisi näillä valtuuksilla ryhtyä. Tämän nk. sosialistilain esitettiin olevan voimassa vuoden ajan, 1.6.1919 asti, mihin mennessä olojen odotettiin vakiintuvan. Sosialidemokraateilla oli eduskunnassa paikalla ainoastaan yksi kansanedustaja, Matti Paasivuori, muiden joko kuoltua, paettua Venäjälle tai ollessa vangittuina.⁴ Paasivuori käytti pitkiä vastus-

¹ Finlex, Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaki 19.12.1889, nro 39, 2. luku § 11, §14. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>. [luettu 13.5.2013]

² Harjula 2006, 370.

³ Toiset vp 1917, prk II, 24.5.1918 keskustelu toimenpiteistä kapinan johdosta 1141, edustaja Wuorimaan puheenvuoro.

⁴ Vallinneessa yhteiskunnallisessa tilanteessa ei tullut kyseeseen, että kaatuneiden tai paenneiden punaisten kansanedustajien tilalle olisi kutsuttu heidän varaedustajiaan. Vares 1998, 95–96.

tavia puheenvuoroja, mutta hänen puheensa eivät saaneet vastakaikua. Päinvastoin hänen syytettiin lehtimiehenä itse olleen yksi punakapinaan kiihottajista.⁵

Poikkeustilalaki sai eduskunnassa murskaavan kannatuksen: 81–9. Paasivuoren ohella lakia vastusti osa ruotsalaisen puolueen edustajista. R. Furuhjelm ja R. Colliander olivat sillä kannalla, että poikkeuslaki olisi tullut säätää vain puoleksi vuodeksi, minkä johdosta he ilmoittivat äänestävänsä esitystä vastaan.⁶ Laki vähensi merkittävästi sisällissodan hävinneen osapuolen toimintamahdollisuuksia, mikä oli ollut lainsäätäjien tavoite. Uusi laki mahdollisti yhdistystoiminnan rajoittamisen, kokousten hajottamisen ja työväentalojen takavarikoimisen.⁷ Porvaristo pelkäsi työväen ryhtyvän uuteen kapinaan ja pyrki näillä rajoituksilla rampauttamaan vasemmiston toimintaa. Paasivuori tuomitsi uuden lain nimittäen sitä ”kuonokoppalaiksi”, joka hänen mielestään voitti epäoikeudenmukaisuudessa ”kaikki bobrikoffilaisajan kamalimmatkin asetukset”.⁸

Sisällissodan jälkeen työväenliike olikin stagnaatiossa: paikallisten työväenyhdistysten toiminta oli kiellettyä ja useimmat lehtipainot sekä työväentalot olivat takavarikoituina. Myös pitkin kesää ja syksyä jatkuneet ilmiannot hillitsivät työväestön poliittista innostusta ja saivat monet pitämään matalaa profiilia. Ehdonalaiseen vapauteen laskettujen henkilöiden tuli olla erittäin varovaisia toimissaan, sillä aktiivinen poliittinen toiminta olisi voitu laskea ”häiriön aikaansaamiseksi”, mikä olisi aiheuttanut paluun vankilaan. Koska työväenliikkeen monet miesjohtajat olivat poissa vahvuuksista, korostui naisten rooli toiminnan uudelleenvirtämisessä. Erityisesti Porin seudulla naiset olivat aktiivisesti mukana saattamassa sodanjälkeistä toimintaa jaloilleen.⁹ Ensimmäisiä kokouksia pidettiin salaa yksityisasunnoissa, pienellä joukolla ja ilman virallisia pöytäkirjoja.¹⁰ Naisten ensisijaisena tehtävänä oli järjestää apua niille punaisille perheille, jotka olivat menettäneet elättäjänsä. Porissa naiset olivat mukana käynnistämässä työväenyhdistyksen toimintaa jo vuoden 1918 syksyllä. Omaa naisosastonsa toimintaa he ryhtyivät elvyttämään vasta tämän jälkeen, seuraavan vuoden tammikuussa. Hädänalaisten perheiden auttaminen ja valtiollisten vankien vapauttaminen olivat keskeisiä aiheita, kun toiminta saatiin käynnistettyä. Myös kieltolaki, osuustoiminta ja rauhankysymys olivat aiheita, joihin otettiin kokouksissa kantaa. Puheenjohtajaksi ryhtyi sosialidemokraattien kansanedustaja Fanny Ahlfors, jolloin kokouksiin saatiin suoraan tuoretta tietoa eduskunnasta ja siellä käsitellyssä olleista aiheista.¹¹

Sosialidemokraatit pyrkivät herättämään työväestön passiivisuudesta ja halusivat perustaa tätä tarkoitusta varten oman sanomalehden. Sanomalehtien julkaisu oli

⁵ Toiset vp 1917, ptk II, 24.5.1918 ja 28.5.1918 keskustelut toimenpiteistä kapinan johdosta 1141–1148, 1170–1182.

⁶ Toiset vp 1917, ptk II, 28.5.1918 keskustelu ja äänestys toimenpiteistä kapinan johdosta 1177–1182.

⁷ Piilonen 1992, 173–174.

⁸ Toiset vp 1917, ptk II, 2.7.1918 keskustelu valtiorikosrangaistusten täytäntöönpanosta 1481, edustaja Paasivuoren puheenvuoro.

⁹ Katso Rantanen 1955, 1. Naiset olivat virittämässä toimintaa uudelleen esim. Porin maalaiskunnassa Ruosniemen työväenyhdistyksessä kesällä 1919. Miesjäsenten määrä kasvoi yhdistyksessä vasta seuraavana vuonna. Mäki 1985, 8.

¹⁰ Solimo 1968, 139.

¹¹ Kontula 1954, 30, 33; Juusti 2007, 31; Sainio 2005, 15.

kuitenkin tullut 28.5.1918 senaatin päätöksellä luvanvaraiseksi eivätkä sosialidemokraatit saaneet omalle äänenkannattajalleen julkaisulupaa. He saivat julkaisutoimintansa uudelleenkäynnistämiseksi ymmärrystä myös maan rajojen ulkopuolelta. Ulkomailla käyty keskustelu synnytti Suomessa kritiikkiä painovapauden rajoittamista kohtaan, juuri kuten sosialidemokraatit olivat toivoneetkin. Erityisesti liberaalit arvostelivat Paasikiven senaattia painovapauden rajoittamisesta. Konservatiivien mielipiteistä kuitenkin huokui edelleen yleinen epäily sosialidemokratiaa, myös maltillista oikeistososialidemokratiaa, kohtaan. Syyskuussa painolupa kuitenkin heltisi ja *Suomen Sosialidemokraatin* näyttenumero julkaistiin. Lehti oli jatkuvan silmälläpidon alaisena ja marraskuussa julkaisulupa lakkautettiin määräajaksi lehden jyrkkien mielipiteiden ja ärhäköiden sanakäänteiden vuoksi. Lyhyt lakkautusaika ei kuitenkaan muuttanut lehden sävyä mihinkään ja 4.1.1919 annettiin jo uusi painovapauslaki, joka turvasi lehden aseman, sillä lehtiä ei voinut lakkauttaa enää pelkällä hallinnollisella määräyksellä.¹²

Merkittävä vasemmiston julkaisutoimintaa säätelevä lakipykälä painovapauslain ohella oli sen säätämisen yhteydessä rikoslakiin lisätty pykälä, joka lisäsi painovapauslain rikkomisen kriminalisointia ja jyrkensi rangaistuksia. Painovapauslaki velvoitti julkaisijoita toimittamaan kaikista painotuotteistaan nk. pakkokappaleet oikeusministeriön painoasiainosastolle. Se ei yksin pystynyt mitenkään valvomaan laajaa työväen lehdistöä, jolloin apuun tulivat Etsivän Keskuspoliisin alaosastot, joiden keskeinen tehtävä 1920-luvun alussa oli nimenomaan vasemmiston lehtien tarkkailu ja epäilyttävästä aineistosta ministeriöön raportointi.¹³

Porin sosialidemokraattinen kunnallisjärjestö kokoontui sodan jälkeen ensimmäisen kerran 15.12.1918. Saapuvilla oli parisataa henkeä, jotka pitivät tärkeänä työväestön herättämistä tuleviin kunnallisvaaleihin. Hävitty kapina ei ollut tappanut kiinnostusta ja halua poliittiseen vaikuttamiseen. Sihteerinä toimineen Fanny Ahlforsin kuvauksen mukaan:

”Kokouksessa vallitsi toverillinen innostunut mieliala, olihan taas järjestetty yhteisiä asioita pitkästä ajasta ja aloitettu hajalle lyöty järjestötoiminta uudelleen.”¹⁴

Kunnallisvaalit pystyttiin toteuttamaan osissa kuntia jo vuoden 1918 puolella. Näissä vaaleissa maan äänestysaktiivisuus jäi 24,5 prosenttiin, vaikka tuolloin oli ensimmäistä kertaa käytössä yleinen ja yhtäläinen äänioikeus paikallistasolla.¹⁵ Vihdoin toteutunut uudistus ei saanutkaan liikkeelle suuria joukkoja, kuten oli toivottu. Kokoomusnaisten lehti *Suomen Nainen* valitti, miten monessa maalaiskunnassa sosialistit voittivat vaalit, kun porvaristo ja varsinkaan sen naiset eivät ymmärtäneet lähteä äänestämään. Sosialistit sen sijaan olivat lehden mukaan olleet ahkeria ja asettaneet listoilleen kaikenlaisia keinottelijoita ja ”suurisuisia naisia,

¹² Paasivirta 1957, 320–323; Paavolainen 1979, 232, 241–243.

¹³ Mäkelä 1989, 241.

¹⁴ TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, kunnallisjärjestön kokous 15.12.1918.

¹⁵ Suomen virallinen tilasto (SVT): Kunnallisvaalit [verkkopääkirja].

ISSN=2323-1092. 2000, Kunnallisvaalit 1918-1996 . Helsinki: Tilastokeskus.

<http://www.stat.fi/til/kvaa/2000/kvaa_2000_2004-05-31_kat_003.html> [luettu 20.5.2015].

jotka eivät edesvastuusta tiedä mitään”. Turhautuneena lehti vielä totesi, että ehkä porvarit sitten vihdoin tulevat järkiinsä, kun ”kaikkelaisten sosialistiagitaattorien ja punakaartilaisleskien täytyy hoitaa kunnan asioita”.¹⁶ Vuoden 1919 kunnallisvaaleissa äänestysaktiivisuus nousi kymmenisen prosenttiyksikköä ja vasemmisto sai koko maassa äänistä liki puolet, 47 prosenttia. Ulvilassa valkoisten voitto ei muuttanut ennen sisällissotaa vallinneita poliittisia valtasuhteita, sillä sosialidemokraatit saivat uuteen valtuustoon 18 paikkaa, porvarit ainoastaan 9. Ulvila pysyi vahvana vasemmistolaiskuntana läpi 1920-luvun, mikä johtui väestörakenteesta, enemmistö ulvilalaisiahan oli esikaupunkilaisia, tehdastyöläisiä ja torppareita. Vasemmiston kannatus kipusi eduskuntavaalista toiseen siirryttäessä muutamana prosenttiyksikön ylöspäin, ollen vuonna 1929 72%. Porissa sen sijaan vasemmisto menetti asemiaan edellisuuteen nähden, sillä se sai vuoden 1919 kunnallisvaaleissa vain 16 edustajaa 35-henkiseen valtuustoon. Edellisenä vuonnahan se oli poikkeuksellisesti saanut kesken kauden lisäpaikkoja pitäen siten hallussaan puolia valtuustopaikoista. Porin sos. dem. kunnallisjärjestö oli Porin vaalitulokseen kuitenkin varsin tyytyväinen, ottaen huomioon, kuinka moni aatteen kannattajista oli vielä vailla äänioikeutta. Poliittinen valtasuhde säilyi Porin kaupunginvaltuustossa samankaltaisena koko 1920-luvun.¹⁷ Eduskuntavaaleissa vasemmiston kannatus oli Porissa 1920-luvulla keskimäärin 45 %. Porin maalaiskunnassa vasemmistolla oli koko 1910-luvun ollut keskimäärin 60 % kannatus eduskuntavaaleissa. He säilyttivät kutakuinkin tämän kannatuksensa, 1920-luvun alun kannatusluvuissa oli muutamana prosenttiyksikön pudotus, mutta se kipusi jälleen 61 %:iin vuoteen 1929 mennessä.¹⁸

Kunnallisvaaliuudistuksen ansiosta eri sosiaaliryhmien välille aukesi aivan uudenlainen keskusteluyhteys paikallistasolla ja konkreettinen vaikuttamismahdollisuus oman paikkakunnan kehitykseen antoi lisää puhtia toimintaansa uudelleenvirittävälle vasemmistolle.¹⁹ Valtakunnantasolla tutuksi tullut tapa tehdä politiikkaa hallituksessa ja oppositiossa ei toiminutkaan paikallistasolla, vaan osapuolten oli toimittava yhdessä asioiden eteenpäin viemiseksi ja koko kunnan parhaaksi. Juuri yhteistoiminta kunnallistasolla oli merkittävä seikka punaisten integroitumisessa takaisin suomalaiseen yhteiskuntaan. Osallistumalla omaa arkea lähellä olevaan päätöksentekoon työväestö pääsi mukaan kehittämään yhteiskuntaa. Tämä demokratisoituminen rauhoitti merkittävästi Suomen poliittista ilmasto.²⁰

Työväenliikkeen toiminta oli kuitenkin ankarana valvonnan alaisena. Poliisi-konstaapeleita lähetettiin naistenkin kokouksiin, sillä varjolla, että niissä tuli ylläpitää järjestystä. Lähinnä kyseessä oli naisten toiminnan poliittinen kontrollointi. Esimerkiksi Porin esikaupungissa Ulvilan Toejoen paikallinen naisosasto kokoon-

¹⁶ *Suomen Nainen* nro 2/1919, 18.1.1919 ”Vähän kunnallisvaaleista”.

¹⁷ Vasemmiston saama osuus äänistä Porin kunnallisvaaleissa oli koko 1920-luvun 36–47 prosentin välillä. Saarinen 1972, 584.

¹⁸ Haapala 2009, 397; Kontula & Rantanen 1947, 182; Honkanen 2000, 84; Innamaa 1968, 302–305; TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, toimintakertomus vuodelta 1919; SVT XXIX vaalitulokset 10–14, taulukot eri puolueille annetuista äänimääristä kunnittain.

¹⁹ Ks. Siironen 2011, 55f.

²⁰ Kettunen 1986, 285–287; Aatsinki 2009, 284.

tui ensimmäistä kertaa sodan jälkeen 6.1.1919 ja yhdistyksen historiikin mukaan paikalla oli peräti viisi poliisia pitämässä vahtia.²¹ Tämä osoittaa, että myös vasemmiston naisia pidettiin sisällissodan jälkeen vaarallisina toimijoina.

Maaherran päätöksellä läänin työväentalot palautettiin takavarikosta yhdistysten käyttöön kesäkuussa 1919, jolloin myös Porissa Osakeyhtiö Kehitys sai sanomalehtensä kiinteistön ja painokoneet takaisin haltuunsa. Sanomalehden nimi vaihdettiin ennen sotaa ilmestyneestä *Sosialidemokraatista Uudeksi ajaksi* ja lehti alkoi ilmestyä heinäkuussa 1919.²² Työväen yhdistystoimintaa hankaloitti kuitenkin edelleen se, että heidän oli saatava joko suojeluskunnan esikunnalta tai nimismieheltä kokoontumislupa. Luvan hellitessä nimismies saapui paikalle itse tai lähetti järjestystä valvomaan poliisin, jottei kokouksissa suunniteltaisi yhteiskuntarauhaa rikkovaa toimintaa.²³

Poliisit eivät olleet ainoita, jotka pitivät silmällä työväenyhdistysten heräävää toimintaa. Myös suojeluskunnat pyrkivät rajoittamaan yhdistysten toimintaa, usein jopa ylittäen valtuutensa tässä tehtävässä. Porin alueella tapahtui lukuisia laittomia kotietsintöjä ja pidätyksiä. Suojeluskuntalaiset puolustautuivat tutkinnoissa väittämällä näiden toimien kohdistuneen henkilöihin, jotka sodanaikaisten toimiensa takia olivat poliittisesti erittäin epäilyttäviä. Suojeluskunnat perustelivat toimiaan usein myös poliisin tehottomuudella ja välinpitämättömyydellä.²⁴

Paikalliset suojeluskunnat olivat sodan jälkeen saaneet tehtäväkseen toimittaa valtiorikosoikeuksiin syyteaineistoa ja pitää silmällä työväen poliittista toimintaa. Suojeluskuntaliike maalasi uhkakuvia uudesta vallankumousyrityksestä, mikä sai paikallisjärjestöt tarkkailemaan työväenyhdistyksiä hyvinkin tarkkaan. Vihollisen peloteltiin nousevan nimenomaan omasta yhteisöstä. Pitkälti näistä uhkakuvista johtuen monet suojeluskuntalaiset eivät osanneet tehdä eroa työväestön laillisen poliittisen toiminnan ja kapinaan kiihottamisen välillä, vaan tuomitsivat kaikki työväenliikkeen aktiviteetit. Esimerkki ylilyönnistä oli näytelmäharjoitusten keskeyttäminen työväentalolla Porin Toukarissa joulukuussa 1919. Paikallinen suojeluskuntapäällikkö Lehmus joutui vastaamaan tapahtuneesta ja perusteli yliesikunnalle, että hänen nähdäkseen kyseessä oli pikemminkin ”jonkinlainen kiihottustilaisuus punikkihengen kohottamiseksi” kuin varsinainen näytelmäharjoitus.²⁵ Koko vasemmiston niputtaminen kiihottajiksi johti osapuolten väliseen kyräilyyn, mikä leimahti aika ajoin väkivaltaisiksi yhteenotoiksi. Kesällä 1920 Porin Pihlavassa sosialidemokraattien nuoriso-osaston iltamat saivat ikävän käänteen, kun tilaisuutta keskeyttämään tulleet Bruno Söderlund ja kumppaninsa Kinos tappe-

²¹ Rantanen 1955, 1. Toejoki oli Uudenkoiviston ohella muutenkin joutunut viranomaisten erityisen silmälläpidon alaiseksi, sillä molempiin yhdyskuntiin oli vaadittu jo syksyllä 1918 omaa poliisivartiokonttoria ja lisää poliiseja, koska siellä katsottiin olevan levotonta ja rikollista kansanainesta. Honkanen 2000, 82.

²² Lehden nimi päätettiin muuttaa, jottei syntyisi sekaannusta uuteen valtakunnalliseen lehteen *Suomen Sosialidemokraatti*.

²³ Rajala 2005, 88.

²⁴ Tikka 2006, 76–79. Työväenliike ja työväestö joutuivat poliittisen väkivallan kohteeksi vielä lukuisia kertoja sisällissodan jälkeen. Haapalan ja Tikan arvioiden mukaan vuosien 1919 ja 1921 poliittisissa konflikteissa kuoli yli 200 henkeä. Haapala ja Tikka 2013, 120.

²⁵ Tikka 2006, 95–96. Suojeluskuntien asenteista työväestöä kohtaan ks. myös Roselius 2014, 312f.

lun päätteeksi tarttuivat kättä pitempään ja puukottivat viittä henkilöä. Kaksikko ei ollut ensimmäistä kertaa häiriötä aiheuttamassa, sillä lehdessä heitä tituleerattiin ”tunnetuiksi porilaisiksi hulikaaneiksi”. Tämänkaltaisia väkivaltaisia yhteenottoja tapahtui Marko Tikan mukaan Porin alueella enemmän kuin missään muualla Suomessa.²⁶

Vasemmistolla oli kahnausta porvariston kanssa pitkin 1920-lukua. Toisinaan erimielisyydet johtivat verisiin yhteenottoihin, mutta myös pienempää kiusante-koa esiintyi, kuten uhkailua, tilaisuuksien häirintää ja kokousilmoitusten tarve-lyä. Sosialidemokraattien Pohjois-Porin paikallisyhdistys on säästänyt arkistossaan tuhritun vaalikokousilmoituksen kesältä 1922. Ilkivallantekijän lisäämissä kommenteissa epäillään, saavatko järjestäjät edes lupaa tilaisuuden järjestämiseen ja uhataan hajottaa ilmoituksen painanut Kehityksen kirjapaino. Lisäksi ilmoituksen lopun kehotukset saapua tilaisuuteen on vedetty yli ja tilalle on kirjoitettu: ”Älkää Saapuko Jumalauta”.²⁷ Yhteiskuntarauhan nimissä sodan voittajat antoivat itselleen oikeuden valvoa ja rajoittaa hävinneiden elämää monin keinoin. Valta-asetelma ujuttautui osaksi yhteisön arkea ja Miika Siiroksen mukaan suojeluskuntien omaksuma kurivalta oli häviäjille selkeä osoitus siitä, että voittajat olivat valmiita ylläpitämään asemaansa myös ulkoparlamentaarisin keinoin. Kun näitä toimenpiteitä myös piiloteltiin tai vähäteltiin ja lisäksi väitettiin suojeluskunnan olevan ei-poliittinen toimija, ei ollut ihme, että vasemmiston mielestä laki ei ollut kaikille sama. Valkoista valtaa vaalivat rettelöitsijät olivat yleensä olleet mukana sisällissodassa tai heimosodissa ja paluu rauhanomaiseen arkeen ei heiltä luonnistunut. Täysin sanktiotta nämä häirintätapaukset eivät menneet, sillä toki virkavalta reagoi suoranaisiin rikoksiin ja suojeluskunnalla oli oma sisäinen rangaistusjärjestelmänsä riehujille. Suojeluskunnan yliesikunta seurasi järjestelmällisesti uutiskirjoittelua, ja mikäli lehti uutisessa todettiin suojeluskuntalaisten käyttäytyneen väkivaltaisesti tai riehuneen humalassa tai muuten häiritsevästi, joutui paikallinen piiriesikunta antamaan asiasta selvityksen. Porilainen *Uusi Aika* aiheutti uutisoinnillaan esikunnalle melkoisesti työtä, sillä peräti 28 % koko maan selvityspyynnöistä kohdistui Porin suojeluskuntapiiriin. Tämä kertoo paljon ”punikkien” ja ”lahtarien” väleistä Porissa.²⁸

Kansalaisten heikko äänestysaktiivisuus kunnallisvaaleissa sai puolueet korostamaan äänestämisen tärkeyttä kevään 1919 eduskuntavaaleissa. Sosialidemokraattien jyrkkäsanainen vaaliteema ”Sorrn yöstä nouskaa!”, jossa porvareita syytettiin ihmisoikeuksien loukkaamisesta ja suoranaisista surmatöistä, johti vaalijulisteiden takavarikointiin ja vankeustuomioihin. Rangaistustoimenpiteiden saama julkisuus käänsi tilanteen kuitenkin sosialidemokraattien eduksi ja sai heidän äänestäjänsä

²⁶ Tikka 2006, 106–107; *Suomen Sosialidemokraatti* 28.7.1920 ”Hulikaanit mellastamassa työväentalolla”. Ulvilan ja Nakkilan kuntien alueella sijaitsevassa Lattomerens kylässä poltettiin työväentalo lokakuussa 1919. Talon omistava yhdistys syytti tuhopoltosta suojeluskuntalaisia. Lattomerens työväenyhdistys 75 v. –historiikki 1982.

²⁷ TA, Pohjois-Porin sosialidemokraatit, 363.2, vaalikokouskutsu Toukarin kylässä 3.6.1922.

²⁸ Siironen 2011, 124f.; Tikka 2006, 10,100–102,151–152,199. Preiviikin työväenyhdistys Porin maalaiskunnassa joutui pahimmillaan viikottaisen häirinnän kohteeksi 1920-luvulla. Ks. tarkemmin Kesäläinen 2009a, 287.

liikkeelle.²⁹ Erityisesti naisten merkitys vaaleissa tiedostettiin ja niin oikeisto kuin vasemmistokin pyrki herättelemään naisia uurnille keväällä 1919. Oikeiston naisia pyrittiin saamaan liikkeelle jopa pelottelun voimalla. *Suomen Nainen* kirjoitti nimittäin, että jos sosialistit voittavat vaalit, julistavat he ihannevaltionsa mallin mukaisesti kaikki 18–40 -vuotiaat naiset yhteiskunnan miesten ”yhteisomaisuudeksi”. Tämän uhkakuvan saattoi lehden mukaan välttää vain äänestämällä oikeiston ehdokkaita.³⁰ Naisten kansallistaminen yleiseen käyttöön ei ollut kokoomuksen keksimä kauhukuva, vaan sitä käytettiin Euroopassa laajasti kommunisminvastaisessa kampanjoinnissa. Mm. Saksassa ja Unkarissa oikeisto levitti vastaavaa propagandaa vuonna 1919.³¹

Vasemmiston naisten aktiivisuus olikin selkeästi havaittavissa vuoden 1919 eduskuntavaaleissa, joissa sosialidemokraatit onnistuivat saamaan 80 paikkaa huolimatta suuresta äänioikeudettomien määrästä. Ensimmäistä kertaa parlamenttivaalien lyhyessä historiassa naiset olivat kaupungeissa miehiä aktiivisempia äänestäjiä (naisista äänesti 70,0 % ja miehistä 64,8 %) ja koko maassa äänestäneiden naisten luku oli absoluuttisesti miesten lukua korkeampi.³² Monet ennen sotaa poliittisesti aktiiviset miehet olivat joko kuolleet tai menettäneet kansalaisluottamuksen menetyksen myötä äänioikeutensa, joten vaaliagitaattorit yrittivät saada naisia runsaasti liikkeelle vaalipäivänä korvaamaan menetettyjä ääniä. Porissa tämä naisten äänestysaktiivisuus oli koko maan keskiarvotilastoja korkeampi, sillä siellä äänioikeutetuista naisista äänesti 77,3 % miesten vastaavan luvun ollessa 68,5.³³ Vaalien tulos oli suuri voitto työväenliikkeelle, ottaen huomioon, miten hankalaa sen toiminnan liikkeelle saattaminen sodan jälkeen oli ollut. Vaaleja seuranneella toimintakaudella sillä oli myös huomattavasti poliittista valtaa, sillä keskustaporvaristo tarvitsi sen tukea. Näin sosialidemokraatit pääsivät nopeasti epäonnistuneen vallankumousyrityksen jälkeen eduskuntaan ajamaan reformeja läpi demokraattista tietä.³⁴

Sosialidemokraatit vaativat eduskunnassa totaalista armahdusta kaikille muille paitsi murhaajille ja murhapolttajille ja vuonna 1919 heidän eduskuntaryhmänsä julisti armahduksen yhdeksi sisäpolitiikan merkittävimmistä kysymyksistä. Sosialidemokraatit asettivat armahdulain etenemisen ehdoksi muiden lakien hyväksymiselle eduskunnassa. Samana vuonna hallitus esittikin eduskunnalle uuden armahdulain, joka astui voimaan 30.1.1920. Lain ansiosta ne, jotka oli jo päästetty ehdolliseen vapauteen, saivat kansalaisluottamuksensa takaisin. Tämän armahduksen johdosta noin 38 000 entistä punavankia sai kansalaisluottamuksensa takaisin,

²⁹ Roselius 2014, 305f; Juusti 2007, 31.

³⁰ *Suomen Nainen* nro 8/1919, 1.3.1919 ”Mitä luulette”.

³¹ Ks. lisää Ablovatski 2006, 78–80.

³² Soikkanen 1975, 327; SVT XXIX vaalitulasto 9, 13–14. Soikkanen väittää erheellisesti äänestysprosenttien olleen koko maassa 70,0 – 64,8 naisten eduksi. Todellisuudessa nuo luvut ovat siis kaupunkien prosentteja ja koko maan luvut olivat 69,5 – 65,1 miesten eduksi, sillä maaseudulla miesten äänestysprosentti oli naisia suurempi kääntäen valtakunnallisen tilanteen.

³³ SVT XXIX vaalitulasto 9, 16–17. Porin maalaiskunnassa ja Ulvilassa naisten ja miesten välinen ero oli vain pari prosenttiyksikköä naisten eduksi.

³⁴ Haataja & al. 1976, 133f. Sosialidemokraattista liikettä ja erityisesti sen paikallistoimintaa elvytti myös samana vuonna säädetty uusi yhdistyslaki, joka oli hyvin liberaali. Lintunen 2009a, 186; Soikkanen 1975, 327.

mikä edesauttoi työväenliikkeen uudelleen aktivoitumista.³⁵ Valtaosa naisista sai kansalaisluottamuksensa takaisin tällöin, koska heidän tuomionsa olivat lyhyempiä ja he olivat päässeet miehiä aiemmin ehdolliseen vapauteen. Seuraava armahdus myönnettiin 21.5.1921 jolloin jälleen 22 000 entiselle punavangille palautettiin heidän kansalaisluottamuksensa.³⁶

Armahdusten vastustajia löytyi erityisesti RKP:n ja kokoomuksen piiristä. Kokoomuksen kansanedustaja Ilmi Hallsten perusteli *Suomen nainen* -lehdessä kielteistä kantaansa sillä, että hänen arvionsa mukaan vankilasta vapautetut kapinalliset todennäköisesti ryhtyvät keräämään ympärilleen joukkoja ja valmistelemaan uutta kapinaa. ”Näinkö ehdoin tahdoin yhteiskunnan siis pitäisi sitä [vallankumousta] lietsoa loimoksi!”³⁷ Hallsten arvioi yhteiskunnan asettavan itsensä arveluttavaan vaaraan, jos se hyväksyy armahduslain, koska tällöin entiset agitaattorit palaisivat paikkakunnalle turmelemaan nuorisoa yllyttäen heitä ”kommunistin poluille tehden heistä bolshevismien kätyreitä”.³⁸ Hän, monen muun oikeiston edustajan tavoin, ei pitänyt yhteiskunnan oloja vielä niin vakiintuneina, että entisiä punaisten johtajia olisi ollut turvallista vapauttaa. Epävarmuutta lisäsivät myös Neuvosto-Venäjälle paenneiden kommunistien julistukset uudesta vallankumouksesta.

Puolue jakautuu

Jo elokuussa 1918 punapakolaiset olivat perustaneet Moskovassa tiukalla vallankumouslinjalla pysyvän Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP), jonka toiminta Suomessa oli kielletty, mutta jolla oli maanalaisia jäseniä myös maan rajojen sisäpuolella. Tämä ryhmä oli katkeroitunut tappiosta ja suunnitteli vakavissaan revanssia, jossa työläiset kukistaisivat porvarillisen demokratian proletariaatin diktatuurin tieltä. Se ei hyväksynyt millään muotoa parlamentaarista kompromissipolitiikkaa, vaan näki vallankumouksen ainoana vaihtoehtona, seuraavalla kerralla vain paremmin suunniteltuna ja organisoituna. Suomessa sosialidemokraattinen puolue alkoi natista liitoksistaan sodan jälkeen. Sisäiset kiistat kulminoituivat siihen, miten tuli suhtautua sisällissotaan ja parlamentaariseen yhteistyöhön porvariston kanssa. Tannerilaiset reformistit kävivät puolueessa valtataistelua radikaalin siiven kanssa. Sisällissotaan osaa ottamattomat sosialidemokraatit halusivat tehdä pesäeron sodanaikaiseen puoluejohtoon ja irtisanoutua sen vallankumouksellisista aatteista. Heihin yhtyivät myös ne sotaan osallistuneet, jotka näkivät vallanku-

³⁵ Soikkanen 1975, 351–353; Kekkonen 1991, 103; Piilonen 1992, 228–233; Saarela 2014, 341.

³⁶ Porissa armahduskysymys koettiin erittäin tärkeänä ja sen edistämiseksi tehtiin töitä. Porin ammatillisten järjestöjen keskusneuvosto järjesti mm. 21.11.1920 asian tiimoilta keskustelutilaisuuden. Tämän 200-henkisen kokouksen jälkeen sos.dem. kansanedustajille lähetettiin ponsilauselma, jossa vaadittiin valtiollisten vankien vapauttamista ja vapaan kotiinpaluun hankkimista maanpaossa olevien punapakolaisille. TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, Porin ammatillisten järjestöjen keskusneuvoston ponsilauselma sos.dem. eduskuntaryhmälle 27.11.1920.

³⁷ *Suomen nainen* nro 3/1920, 24.1.1920, ”Onko armahdusta laajennettava” (Ilmi Hallsten).

³⁸ *ibid.*

mousyrytyksen isona virheenä. Uudistunut puolue piti oikeana toimintatapana yhteistyötä maltillisten porvaripuolueiden kanssa niin eduskunnassa kuin paikallistasolla valtuustoissa. Jyrkempi siipi suhtautui näihin kannanottoihin kriittisesti syyttäen puolueen luopuneen vanhasta luokkataistelulinjasta, mutta se ei myöskään suhtautunut varauksettomasti SKP:n pyrkimyksiin.

Radikaalimpi siipi hävisi valtataistelun SDP:n sisällä maltillisille sosialidemokraateille joulukuun puoluekokouksessa 1919 ja perusti keväällä 1920 uuden Suomen sosialistisen työväenpuolueen (SSTP). SKP lievensi aiempaa jyrkkää linjaansa ja myönsi samalla työväenliikkeen aiempien toimintamuotojen tärkeyden. Näillä liennytyksillä se onnistui luomaan suhteet SSTP:n kanssa ja suomalainen kommunismi alkoi toimia yhteistyössä kahdessa maassa³⁹. Yhteistyö perustui pitkälti henkilöstöverkostoihin, sillä varsinkin alemmalla puoluetasolla toimi samoja henkilöitä sekä julkisissa että maanalaisissa tehtävissä. O. W. Kuusisen taktisia ohjeita noudattaen monet kommunistit liittyivät sosialidemokraattisiin liikkeisiin tavoitteenaan vaikuttaa niiden linjanvetoihin. Tässä tavoitteessa onnistuttiin yllättävänkin hyvin, sillä ääriivasemmisto pääsi valtaan Suomen Sosialidemokratiasessa Nuorisoliitossa, Suomen Ammattijärjestössä, Työväen Raittiusliitossa ja Sosialidemokraattisessa Naisliitossa sekä monissa paikallisissa työväenyhdistyksissä. Tehtävää toki helpotti se, että sos. dem. liikkeissä oli jo valmiiksi jäseninä henkilöitä, joiden poliittiset kannat alkoivat jyrkentyä vasta 1920-luvun kuluessa tyytymättömyyden lisääntyessä SDP:n johtoa kohtaan. Yhteiskunnallisen kumouksen epäonnistuminen ja punakaartiin kuuluneiden kohtelu sai monet antamaan tukensa ja äänensä SSTP:lle.⁴⁰ Kun SDP lisäksi kielsi kritisoimasta omaa politiikkaansa, koettiin sen kohtelevan toisinajattelihoita samoin kuin voittajat kohtelivat voitettuja. SSTP pärjäsiikin hyvin vuoden 1922 eduskuntavaaleissa onnistuen saamaan 27 edustajanpaikkaa, mitkä olivat suoraan pois sosialidemokraateilta. On kuitenkin todettava, että monelle tavalliselle vanhan työväenliikkeen äänestäjälle rajanveto sosialidemokratian ja kommunismin välillä oli vaikeaa ja oman kannan muodostaminen kesti vuosia.⁴¹

SSTP:n keskeisenä tavoitteena oli siirtää Suomi demokratiasta Neuvosto-Venäjän kaltaiseen poliittiseen järjestelmään. Sen eduskuntaryhmän ja lehdistön vallankumouksellisuus sai hallituksen ryhtymään toimenpiteisiin ja puolueen johtajisto pidätettiin 1922 ja tuomittiin maanpetoksellisesta toiminnasta. Valtiovalta pyrki myös vähentämään kommunistien kannatuspohjaa armahtamalla tuomittuja punaisia ja palauttamalla näille kansalaisoikeudet, minkä toivottiin vähentävän yhteiskunnallista tyytymättömyyttä. Kommunistit olivat varuillaan ja perustivat

³⁹ Hannu Soikkanen arvioi uuden puolueen merkinneen kannattajilleen välimuotoa radikaalin SKP:n ja maltillisen sosialidemokraattisen puolueen välillä. Sosialidemokraatit menettivät kannattajiaan uudelle sosialistiselle puolueelle, koska sen koettiin olevan perinteisen työväenliikkeen jatkaja. Soikkanen 1975, 383.

⁴⁰ Laulajaisen mukaan SSTP:n kannattajakunnassa olikin vain vähän todella luokkatietoisia kommunisteja ja enemmän seurailijoita, joista ympäristötekijät teki puolueen kannattajia. Laulajainen 1979, 136.

⁴¹ Saarela 2014, 331–335; Saarela 1996, 359; Saarela 2009, 415f; Aatsinki 2009, 262–270, 273; Soikkanen 1975, 359f, 381–384; Paavolainen 1979, 244f; Uola 2006, 156–161, 164; Laulajainen 1979, 64; Katainen 1994, 19, 21. SKP:n ja SSTP:n välisistä suhteista ks. tarkemmin Saarela 1996, 194ff.

uuden Suomen Työväenpuolueen toukokuussa 1923, mutta muutos oli lähinnä kosmeettinen ja läpinäkyvä, sillä ohjelma pysyi samana. Siten nimenmuutos ei tuottanut toivottua tulosta, sillä jo saman vuoden elokuussa puolueen johtohenkilöt pidätettiin ja tuomittiin eripituisiin vankeusrangaistuksiin. Tämän jälkeen liikkeen kannattajat järjestäytyivät uudelleen muodostaen löyhemmän Sosialistisen työväen ja pienviljelijäin vaalijärjestön (STPV). Sosialidemokraattien johto pyrki edelleen yhteistyöhön mieluummin porvarillisen keskustan kuin kommunistien kanssa, minkä johdosta kommunistit näkivät sosialidemokraatit vasemmiston pettureina, noskelaisina.⁴² Myös STPV:n alainen toiminta kiellettiin 1930, minkä jälkeen suomalaiset kommunistit pystyivät toimimaan vuoteen 1944 asti ainoastaan yksin tai pienissä ryhmissä joko maanalaisesti tai jo olemassa olevissa poliittisissa järjestöissä ja ammattiliitoissa.⁴³

Myös Porin seudulla, kuten muuallakin, puhkesi linjariita sosialidemokraattien ja kommunistien välille työväenliikkeen paikallisjohdossa. Kiistoja käytiin siitä, tuliko noudattaa SDP:n uutta reformistista linjaa vai olla uskollisia vanhalle työväenaatteelle. Suhtautuminen sisällissotaan osallistuneisiin punaisiin jakautui kahtia. Usein heidät otettiin takaisin sosialidemokraattien toimintaan mukaan, mikäli he eivät olleet valinneet jyrkän kommunistista linjaa. Porin maalaiskunnassa toimineen Vähä-Rauman työväenyhdistys sen sijaan edusti poikkeavaa kantaa, sillä se suhtautui yksiselitteisen kielteisesti entisiä tuomittuja aateveljiä kohtaan. Yhdistyksen johtokunta päätti nimittäin tammikuussa 1919, ettei ole sopivaa ottaa yhdistyksen jäseneksi kapinaliikkeeseen osaa ottaneita. Päätöspykälässä todetaan, ettei sovi *nykyään* ottaa heitä jäseniksi. Seuraavassa kuukausikokouksessa puheenjohtaja varmisti vielä ennen kokouksen alkua, ettei paikalla ollut yhtään ehdonalaisessa vapaudessa olevaa henkilöä uhaten hajottaa kokouksen, jos ehdonalaisia on läsnä. Yhdistys oli juuri virittelemässä toimintaansa uudelleen käyntiin, joten joko se halusi tällä päätöksellä turvata toimintaoikeutensa tai todellakin tehdä periaatteellisen kannanoton ja sanoutua irti sisällissotaan osallistuneista. Näiden lähteiden valossa on vaikea sanoa, kummasta pohjimmiltaan oli kyse.⁴⁴

Vasemmiston sisäinen valtataistelu oli Porin alueella kova erityisesti nuorisojärjestöissä, joissa oli johtotehtävissä mukana tämän tutkimuksen nuoria naisia. Muutamissa paikallisosastoissa sosialidemokraatit uhkasivat lopettaa koko nuorisotoiminnan, jos kommunistit saavat niissä liikaa sananvaltaa. Kommunistien valtaama piirijärjestö paheksui tätä suuresti:

”Suuntakysymys on ollut useimmissa osastossa keskusteltavana, jopa siinä määrin, että muutamin paikoin on sos.dem. puheenjohtajat lopettaneet osastojen toiminnan ja uhanneet sen sellaisena lamassa pitää, siksi kunnes maassamme toimii puhtaasti vanhempien holhouksen alainen sos.dem. nuorisoliitto. Tällaisia taisteluvoimiin turvautu-

⁴² Gustav Noske oli saksalainen sosialistinen puolustusministeri, joka kukisti vuonna 1919 Berliinin spartakistikapinan. Suomen kommunistit ryhtyivät käyttämään sosialidemokraateista pilkkanimeä ”noskelaiset” 1920-luvulla.

⁴³ Saarela 2014, 336; Uola 2006, 162–172; Soikkanen 1975, 424, 428.

⁴⁴ TA, Länsi-Porin sosialidemokraatit, 363.2, Vähä-Rauman ty:n johtokunnan kokous 14.1.1919 ja ty:n kuukausikokous 19.1.1919.

via osastoja meillä kuitenkin on niin vähän, ettei se suureen kokonaisuuteen verraten merkitse mitään.⁴⁵

Katkelma on Satakunnan sos.dem. nuorisopiiritoimikunnan kommunistisen piirisihteerin Estella Ketolan laatimasta vuosikertomuksesta, josta välittyy vahvasti kirjoittajan poliittinen kanta. Kommunistit olivat saaneet Satakunnan paikallisosastoja ohjaavan piiritoimikunnan haltuunsa ja 26.–27.2.1921 piirin vuosikokouksessa Porissa sosialidemokraatteihin otettiin pesäeroa toteamalla, että ”sos.dem. puolue meidänkin maassamme on kaikkine elimineen vihkiytynyt jyrkän luokkataistelun vastustajaksi eikä näin ollen enää voi missään tapauksessa olla Satakunnan työläisnuorison luokkataistelua johtavana puolueena.”⁴⁶ Piirisihteeriksi Ketola, joka myös oli Ulvilan Toejoen sos.dem. nuoriso-osaston puheenjohtaja, oli jyrkän kommunistisen linjan edustaja. Hän osallistui yhdessä toisen porilaisen piiritoimikunnan jäsenen, Paavo Nyströmin, kanssa kesällä 1921 Pietarissa järjestettyyn Suomen Kommunistisen Puolueen puoluekokoukseen, minkä johdosta heidät tuomittiin maanpetoksesta.⁴⁷ Nuoriso oli kommunisteille otollista maaperää, sillä monet nuorista kokivat epäoikeudenmukaisena sosialidemokraattien linjan, joka tuomitsi sisällissodan ja radikaalit vaikuttamiskeinot.⁴⁸

Kommunistien valtaama Suomen sos.dem. nuorisoliitto lakkautettiin Turun hovioikeuden vahvistamalla päätöksellä 1923. Tämän seurauksena lakkautettiin automaattisesti myös siihen kuuluneet paikallisosastot, kuten Porin, Pihlavan ja Reposaaren sos.dem. nuoriso-osastot. Porin kommunistinuoret olivat kuitenkin osanneet varautua tähän ja emoyhdistyksen lakkautuksen yhteydessä he perustivat jo huhtikuussa 1923 uuden Porin sosialistisen nuorisoyhdistyksen. Uuden yhdistyksen toiminta oli kuitenkin vastatuulella. Sosiaalivaltio hylkäsi sen hakemuksen yhdistysrekisteriin puutteellisena pitkittäen virallisen aseman saamista, jolloin virkavaltakaan ei myöntänyt huvilupaa maksullisten tilaisuuksien järjestämiseen. Vakavammin toimintaa häiritsi heinäkuussa 1923 tapahtunut yhdistyksen johtohenkilöiden pidättäminen. Yksi pidätetyistä oli tämän tutkimuksen Lempi Hjorth, jonka tapausta käsitellään seuraavassa luvussa lähemmin. Vaikeuksista huolimatta kannatusta kuitenkin löytyi, joulukuussa 1924 jäseniä oli jo noin 300 ja viikoittaisissa kokouksissa kävi 30–40 henkeä, joten yhdistyksen sisäinen toiminta oli vilkasta. Yhdistys oli kuitenkin taloudellisissa vaikeuksissa, koska viranomaiset eivät myöntäneet huvilupia ja kannattajat maksoivat jäsenmaksuja laiskasti.⁴⁹ Vanhat jäsenet alkoivat livetä riveistä ja uusia ei saatu enää rekrytoitua yhtä hyvin kuin

⁴⁵ KA, EK-Valpo I, KD 79/1283, vuosi 1921.

⁴⁶ KA, EK-Valpo I, KD 79/1283, vuosi 1921.

⁴⁷ Mainittu Estella Ketola on yksi tämän tutkimuksen kohdehenkilöistä ja hänen tapaustaan käsitellään tarkemmin Etsivää keskuspoliisin suorittamaa valvontaa käsittelevässä luvussa.

⁴⁸ Rajala 2005, 90.

⁴⁹ TMA, PpA Hb1, Porin sosialistisen nuorisoyhdistyksen yhdistysrekisterianomukset ja -päätökset 1923, Porin sosialistisen nuorisoyhdistyksen toimintakertomukset 1.7.–30.9.1923 ja 1.1.–30.3.1924, vuositoimintakertomus 1924. Pihlavan osastoista ks. Telin & al. 1988, 98.

ennen. Vuonna 1925 jäsenmäärä oli romahtanut⁵⁰ ja nuorisoviikkojen aikainen uusien jäsenten hankkiminen epäonnistui surkeasti ja sitä ihmeteltiin viikkokokouksessa:

”Satakunnan piiri [on] ollut aikoinaan punaisempia, onko tämä punaisuus täältä hävinnyt, ja onko Satakunnan työtätekevän luokan nuorison asema jo niin hyvää, ettei sen enää tarvitse kuulua omiin luokkataistelujärjestöihinsä?”⁵¹

Järjestön toimintaa heikentävä tekijä oli jäsenistön ja erityisesti myös johtotehtävissä toimivien henkilöiden suuri vaihtuvuus. Johtokunnan jäseniä jouduttiin vaihtamaan jopa useita kertoja vuodessa, kun nuori väki siirtyi työn perässä toiselle paikkakunnalle ja joutui jättämään luottamustoimensa. Myös johtajiston pidätykset ja kuulustelut häiritsivät ja hillitsivät toimintaa jo ennen yhdistyksen lopullista lakkauttamista. Reposaaressa sosialistisella nuoriso-osastolla ei sujunut yhtään paremmin. Siellä kannattajakunnan määrässä tapahtui suuri pudotus jo ensimmäisen toimintavuoden aikana 1923. Yhdistys syytti tästä virkavallan suorittamaa vainoa, jonka seurauksena ei ollut toiveitakaan saada jäsenmäärää nousemaan.⁵²

Porin työväenyhdistyksessä sosialidemokraatit säilyivät vallassa, vaikka vääntöä käytiin sielläkin. Porin maalaiskunnan Pihlavan kylässä kommunistit pääsivät työväenyhdistyksessä niskan päälle ja julistautuivat irti SDP:stä. Yhdistys ei kuitenkaan liittynyt SSTP:hen, vaikka pitikin sinne yhteyksiä. Virallisen yhteyden puuttuminen ei riittänyt pelastamaan yhdistystä, vaan se lakkautettiin 1930 ja tilalle perustettiin uusi sosialidemokraattinen yhdistys.⁵³ Ruosniemen kylän työväenyhdistyksessä kommunistit olivat vahvasti toiminnassa mukana 1920-luvulla, mutta ilmeisesti he eivät saaneet kuitenkaan kokonaan savustettua sosialidemokraatteja ulos yhdistyksestä. Vuonna 1930 ruosniemeläisten sisäiset suuntakiistat vaimenivat kommunistien hiljentyessä.⁵⁴

Uvilan eri kylien työväenyhdistyksissä kommunistien ja sosialidemokraattien valtataistelu tuotti vaihtelevia lopputuloksia. Uvilan kommunistien aktiivisuus alkoi ärsyttää sosialidemokraattien puolue toimiston väkeä siinä määrin, että kommunisteiksi tiedetyt henkilöt erotettiin koko puolueesta, jolloin heidän oli erottava myös paikallisista sosialidemokraattien vallassa pysyneistä puolueosastoista. Esimerkiksi Friitalan yhdistys säilyi sosialidemokraateilla, mutta sen toiminta kuihtui 1920-luvun alussa hyvin niukaksi kommunistien jättäessä sen.⁵⁵ Uvilan ja Nakkilan rajalla sijainneella Lattomerellä työväenyhdistys puolestaan päättyi kommunistien käsiin vuonna 1923, jolloin se erosi sos. dem. puolueesta ja liittyi sosi-

⁵⁰ Syksyllä 1925 yhdistyksellä oli vain 54 maksavaa jäsentä. TMA, PpA Hb1, Porin sosialistisen nuorisoyhdistyksen verotilitys- ja toimintaselostuslomake 1925.

⁵¹ TMA, PpA Hb1, Sanomalehti Kronikka Porin sosialistisen nuorisoyhdistyksen viikkokokoukselle 16.9.1925.

⁵² Poliisi keskeytti osaston kokouksia ja kieltäytyi lähes säännönmukaisesti myöntämästä lupia iltamien järjestämiselle, joten varainkeruu oli hankalaa. TMA, PpA Hb3, Reposaaressa sosialistisen nuoriso-osaston vuosikertomukset 1923 ja 1924.

⁵³ Tiira 1997, 24f, 35–40.

⁵⁴ Kommunistit ovat kuitenkin olleet ilmeisesti toiminnassa vahvasti mukana, sillä yhdistyksen historiikissa todetaan kommunistien hävittäneen vuosien 1923–1930 yhdistyksen asiakirjat. Mäki 1985, 9.

⁵⁵ Rajala 2007, 39.

alistiseen työväenpuolueeseen. Ajankohta oli yhdistyksen kannalta sikäli onneton, että puolue lakkautettiin jo samana vuonna. Yhdistys pysyi tämän jälkeen puolueisiin sitoutumattomana, kunnes se viisi vuotta myöhemmin liittyi uudelleen sos. dem. puolueeseen.⁵⁶ Kaikissa paikallisyhdistyksissä varsinaista kamppailua ei edes ollut. Esimerkiksi Ulvilan Harjunpään työväenyhdistyksen vuosikertomuksissa todetaan, etteivät puolueen suuntariidat häirinneet yhdistyksen sisäistä toimintaa millään tavoin 1920-luvun alussa enemmistön ollessa sovittelupolitiikan kannalla.⁵⁷ Kun työväenyhdistysten valtaaminen ei kaikin paikoin tuottanut toivottua tulosta, kommunistit perustivat omia SSTP:n alaisia järjestöjään, kuten Porin sosialistisen työväenyhdistyksen ja Porin sosialistisen kunnallisjärjestön. Kovin pitkään nämäkään eivät toimineet, kunnallisjärjestö lakkautettiin Porin raastuvanoikeuden päätöksellä jo vuonna 1925.⁵⁸

Sos. dem. naisyhdistys pysyi Porissa sosialidemokraattien käsissä⁵⁹ ja kommunistit perustivat oman Porin sosialistisen naisjärjestönsä 15.12.1920. Uuden järjestön puuhenkilöinä olivat Ida Videman, Lempi Hjorth ja Elli Aronen. Heidät valittiin perustavassa kokouksessa osaston puheenjohtajaksi, sihteeriksi ja rahastonhoitajaksi. He kaikki ovat tämän tutkimuksen kohdehenkilöitä, sillä he olivat valtiorikosoikeudessa syytettyinä. Videman ja Hjorth olivat saaneet ehdollisen rangaistuksen, Aronen puolestaan oli vapautettu syytteistä. Seuraavana vuonna puheenjohtajaksi valittiin Olga Salmi, joka todennäköisesti on sama Olga Salmi, joka oli elokuussa 1918 valtiorikosoikeudessa syytettynä valtiopetoksen avustamisesta. Johtokunnan jäsenistöön kuuluivat *Suomen Työmiehen* mukaan myös mm. S. Aronen ja V. Aronen, jotka voisivat olla Arosen klaaniin kuuluneet Selma ja Vendla Aronen. Jäseniä järjestöön liittyi heti perustamiskokouksessa 25.⁶⁰ Sos. dem. naisyhdistyksen jäsenmäärä notkahti selkeästi 1920-luvulla, mikä todennäköisesti johtui siitä, että osa kannattajista siirtyi kommunistien leiriin.⁶¹

Kommunistit eivät saaneet Porin työväenyhdistystä haltuunsa, mutta he onnistuivat kuitenkin valtaamaan monet ammattiosastot, jolloin osastot erosivat yhdis-

⁵⁶ Lattomeren työväenyhdistys 75 v. -historiikki 1982.

⁵⁷ TA, Harjunpään työväenyhdistyksen arkisto 363.2, Harjunpään ty:n toimintakertomukset v. 1921–1924 ja Harjunpään ty:n kuukausikokous 19.10.1919. Soraääniiä alkaa esiintyä v. 1924, jolloin pidemmän valtiorikostuomion saaneita tovereita alkaa palata vankilasta yhdistyksen toimintaan mukaan.

⁵⁸ Saarela 1996, 356, 510. Kummankaan mainitun yhdistyksen papereita ei löydy Työväen arkiston tai Kansan arkiston kokoelmista.

⁵⁹ Etsivän keskuspoliisin alaosaston viikkokertomuksessa helmikuussa 1922 (KA, EK-Valpo I, KD 67/2508 v. 1922) Porin sos. dem. naisyhdistys leimataan kommunistiseksi, mutta mielestäni tähän ei ole perusteita. Yhdistyksen johdossa olivat sosialidemokraattiset Fanny Ahlfors ja Hilma Laine ja muu aineisto puhuu sen puolesta, että sos. dem. naisjärjestö nimenomaan teki pesäeroa kommunisteihin eikä ollut heidän kanssaan yhteistyössä.

⁶⁰ *Suomen Työmies* 17.12.1920 ”Sosialistisia naisjärjestöjä perustettu” ja 22.2.1921 ”Puolueemme”; KA, EK-Valpo I, henkilökortti Aronen Elli.

⁶¹ Vuonna 1919 jäsenmäärä oli 60, mutta vuoteen 1924 se oli pudonnut 44:ään. Kontula 1954, 32–30; Juusti 2007, 40–41; Rajala 2005, 94–95.

tyksestä ja sen jäsenmäärä romahti alle puoleen.⁶² Helmikuussa 1922 yhdeksän porilaista ammattiosastoa antoi kokouksissaan tukensa sille, että Suomen Ammattijärjestö liittyy Moskovan internationaaliin.⁶³ Vasemmiston poliittiset voimasuhteet olivat Porin seudulla koko 1920-luvun vaaleissa selkeästi sosialidemokraattien eduksi. SSTP ja STPV saivat 1920-luvulla Turun pohjoisessa vaalipiirissä vaihtelevasti n. 19–26 % työväenliikkeen kokonaisuäänimäärästä. Tutkitun kolmen kunnan alueella kommunistien osuus oli kuitenkin selkeästi muuta vaalipiiriä korkeampi, mitä kuvaa oheinen taulukko.⁶⁴

Taulukko 32 SSTP:n ja STPV:n osuus vasemmiston äänimäärästä eduskuntavaaleissa Porissa, Porin mlk:ssa ja Ulvilassa vuosina 1922–1929.

	1922	1924	1927	1929
Pori	37,7	33,6	25,0	31,4
Porin mlk.	27,4	26,7	34,9	32,0
Ulvila	37,1	29,7	29,4	35,1
Koko vaalipiiri	26,1	19,3	20,6	23,5

Lähde: SVT XXIX vaalitulostatot 10–14.

SSTP sai usein kannatusta satamien, sahojen ja muiden sellaisten alojen työläisiltä, joilla etujen puolustamisessa hyödynnettiin ulkoparlamentaarisista liikehdintää.⁶⁵ Porin satamat ja sahat järjestäytyneine työntekijöineen lienevät olleen syynä siihen, että kaupungissa oli muuta vaalipiiriä korkeampi kommunistien kannatus. Kahden naapurikunnan korkea kannatus selittää puolestaan se, että niiden asukkaista merkittävä osa kävi töissä Porin teollisuuslaitoksissa. Mutta miksi Porin seutu kuitenkin säilyi sosialidemokraattien vahvana alueena suurteollisuudesta huolimatta? Sisällissodan tapahtumilla ei ainakaan näyttäisi olleen sellaista selkeää radikalisoivaa vaikutusta, joka olisi johtanut kommunistien valtaannousuun

⁶² Kontulan ja Rantasen arvion mukaan osastojen toiminta muuttui tämän jälkeen siinä määrin, että laajat joukot osoittivat tyytymättömyytensä eroamalla ammattiosastoista. Kontula & Rantanen 1947, 166. Soikkanen selittää SDP:n menettäneen otteensa ammattiosastoihin vuoden 1919 puoluekokouksen seurauksena, kun se määritteli ammattiosastojen ja puolueiden suhteen uudelleen. Tämän kohtalokkaaksi osoittautuvan muutoksen jälkeen ammattiosasto oli puolueosasto vain, jos sen kaikki jäsenet olivat puolueen jäseniä. Näin ammattiosastot irrotettiin sosialidemokraattisesta järjestöyhteisöstä ja ne eivät enää olleet puolueen aatteellisissa kontrollissa. Kommunistit ja vasemmistoradikaalit alkoivat saada yhä enemmän vaikutusvaltaa ammattiyhdistysliikkeen johdossa. Kun työmarkkinoilla alkoi vuonna 1919 vielä voimapolitiittinen kausi, jolloin lakko oli ainoa keino saada työnantajat neuvottelemaan ammattiyhdistysliikkeen kanssa palkkakysymyksistä, radikalisoitui toiminta myös ruohonjuuritasolla. Keväällä 1920 pidetyssä Suomen Ammattijärjestön edustajakokouksessa määräysvalta SAJ:ssa siirtyi kommunisteille. Soikkanen 1975, 370, 384–386.

⁶³ Porin ja Pihlavan sahatyöntekijöiden, Porin elintarviketyöntekijöiden, Porin kirjatyöntekijäin, Porin maalaarien, Porin tulitikkutehtaan ja Porin puuvillatehtaan ammattiosastot sekä Paperiteollisuusliiton Porin osastoissa kannatus oli selvää. Reposaaren saha-, kuljetus ja sekatyöntekijäin osastossa äänestys meni sitä vastoin tiukoille ja kannattajat voittivat vain yhdellä äänellä. KA, EK-Valpo I, KD 67/2508 v. 1922, Treen alaosaston viikkokertomus nro 8.

⁶⁴ SVT XXIX vaalitulostatot 10–14, taulukot eri puolueille annetuista äänimääristä kunnittain. Kunnallisvaaleissa äänten jakautuminen vasemmiston sisällä näyttäisi olevan hyvin samankaltainen kuin eduskuntavaaleissa. Kommunistit onnistuivat 1920-luvun kunnallisvaaleissa saavuttamaan Porissa 26–38 prosenttia kaikista vasemmiston saamista äänistä. Kannatuksensa huipulla he olivat vuonna 1922. Saarinen 1972, 584.

⁶⁵ Saarela 2008, 349.

Porissa. Saarelan mukaan SDP pysyi vallassa niillä alueilla, jotka sota-aikana olivat kuuluneet punaisille ja joilla oli kärsitty suuria menetyksiä. Satakunnan lisäksi hän lukee tällaisiksi alueiksi Hämeen ja Viipurin läänit.⁶⁶ Laulajainen puolestaan arvioi, että SDP:llä oli paremmat menestymismahdollisuudet niissä kaupungeissa, joissa sillä oli piiritoimisto ja toimitsijat edistämässä kamppailua kommunisteja vastaan. Tämä selittää osaltaan Porin tilannetta. Keskeisempää oli kuitenkin se, että työväenliikkeen porilaisesta äänestäjäkunnasta vain alle puolet oli järjestäytynyt. Kommunistiseksi keskuksiksi muodostuminen edellytti kolmen ehdon täyttymistä: paikkakunnalla tuli olla suurteollisuutta, erittäin korkea järjestäytyneisyysaste ja kommunistisia vaikutteita. Porissa tuo keskeisin ehto jäi täyttymättä.⁶⁷ Maalaiskunnan puolella ja Ulvilassa puolestaan oli paljon maatyöväkeä ja torppareita, jotka olivat uskollisia sosialidemokraattien äänestäjiä.

Suuntariidan kärjistyessä sosialidemokraatit ja kommunistit kykenivät vuoden 1921 jälkeen Porissa yhteistyöhön vain heikosti. Esimerkiksi sos. dem. naiset jäivät pois syksyllä 1922 perustetusta Työväen raittius- ja Lastenkasvatuspiiritoimikunnasta sen jälkeen, kun kommunistit saivat siellä enemmistön. Työväenluokan laajempaa yhteistyötä yritettiin 1920-luvun puolivälissä, kun sosialidemokraatit ehdottivat kunnallisvaaleissa Porin työväen paikallisjärjestölle vaaliliittoa ja nämä puolestaan yhteisiä vappujuhlia. Neuvottelut eivät kuitenkaan johtaneet mihinkään, sillä paikallisjärjestö edellytti kommunistien mukaan ottamista, mitä sosialidemokraatit eivät hyväksyneet. Tilanteen tulehtuneisuudesta kertoo hyvin se, etteivät sosialidemokraatit ja kommunistit kyenneet istumaan enää edes samassa kansalaissodassa kaatuneiden toverihaudan kunnossapitokomiteassa 1920-luvun lopulla.⁶⁸

Kuinka moni tutkituista naisista palasi Porissa ja Ulvilassa takaisin työväenliikkeeseen mukaan sisällissodan jälkeen? Lähteet ovat tältä osin säilyneet valitettavan huonosti, joten tarkkaa lukua ei voida sanoa.⁶⁹ Olen käynyt läpi Porin ja Ulvilan alueen työväenyhdistysten kokoelmat Työväenarkistossa ja jäsenluettelot ovat säilyneet vain noin joka viidennessä yhdistyksessä tai jaostossa. Nimenomaan naisjaostojen ja naisyhdistysten jäsenluettelot puuttuvat, mikä on harmillista, koska naiset toimivat aktiivisimmin juuri omissa järjestöissään. Esimerkiksi säilyneessä Ulvilan Uudenkoiviston työväenyhdistyksen jäsenluettelosta ei löydy kuin pari naisjäsentä,

⁶⁶ Saarela 1996, 310.

⁶⁷ Laulajainen 1979, 64–70, 99–108. Spekuloitavaksi jää, mikä vaikutus kommunismin valtaannousuun olisi ollut niillä porilaisilla ja ulvilalaisilla työväenliikkeen johtohahmoilla, jotka kuolivat sisällissodan aikana tai jälkiselvittelyissä. Olisivatko he radikalisoituneet sodan jälkeen ja kääntäneet suunnan omissa yhdistyksissään vahvemmin vasemmalle?

⁶⁸ TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, kertomukset Porin sosialidemokraattisen kunnallisjärjestön toiminnasta v:lta 1925 ja 1926; KA, EK-Valpo I, KD 115/2521 v. 1923 Treen alaosaoston viikkoraportti nro 16; Kontula & Rantanen 1947, 166, 180–182, 232, 235.

⁶⁹ Esimerkiksi Pihlavan sos. dem. työväenyhdistyksen asiakirjat paloivat työväentalon tulipalossa keväällä 1929. Tiira 1997, 16. Muutenkin työväenyhdistysten arkistot ovat valitettavan puutteellisia. Esimerkiksi Porin maalaiskunnan Ruosniemen kylän työväenyhdistyksen jäsenluettelot löytyvät vuodelta 1919, mutta jatkuvat seuraavan kerran eteenpäin vasta vuodesta 1936. Vuodelta 1919 löytyy yksi tämän tutkimuksen naisista, mutta vuosien 1936–56 jäsenluetteloissa heistä ei ole yhtäkään. Tuo väliltä puuttuva aikajakso olisi tämän tutkimuksen kannalta ollut juuri se mielenkiintoinen. TA, Ruosniemen työväenyhdistyksen arkisto 363.2, jäsenluettelot.

koska naisilla oli oma Uudenkoiviston sos. dem. naisyhdistyksensä, jonka jäsenluettelo taas ei ole tallessa. Säilyneistä pöytäkirjoista toki paljastuu järjestöjen toimihenkilöinä toimineiden naisten nimet, mutta heidän kohdallaankaan ei voida mennä täyteen varmuuteen henkilöllisyydestä, koska syntymäaika ei ole tiedossa ja samannimisiä henkilöitä on voinut asua samalla paikkakunnalla. Esimerkiksi Fiina Helin valittiin 23.11.1919 Harjunpään työväenyhdistyksen johtokunnan varapuheenjohtajaksi. Oletettavasti kyseessä on tämän tutkimuksen Josefina Helin, joka asui Harjunpään kylässä, mutta täysin varmoja asiasta ei voida olla.⁷⁰ Samoin yhdistysten historiikeissa on tavallisesti lueteltu toimihenkilöt vuosien varrelta, mikä osaltaan valottaa tilannetta.

Hedelmälliseksi lähteeksi osoittautuivat myös Porin kaupungin ja maalaiskunnan sekä Ulvilan keskusvaalilautakuntien arkistot. Niistä löytyi paitsi kunnallisvaalien ehdokkaat, myös ehdokkaita asettaneiden valitsijayhdistysten nimilistat. Tämän tutkimuksen naisista ehdokkaiksi oli asettunut yhdeksän henkilöä ja heidän lisäksi valitsijayhdistysten nimilistoilta löytyi 26 naisen nimet.⁷¹

Eri puolille Suomea muuttaneiden naisten (33 % tutkituista) mahdollista poliittista aktiivisuutta en ryhtynyt seuraamaan, koska muuttopaikkakunnilla oli useampia työväenyhdistyksiä ja niiden kaikkien jäsenluetteloiden, tai niiden puuttuessa pöytäkirjojen, perkaaminen yhden naisen etsimiseksi olisi ollut työekonomisesti kannattamatonta, varsinkin koska pöytäkirjoista ei olisi rivijäseniä löytynyt. Tätä päätöstä puolsi vielä sekin, että naisten muutot eivät usein jääneet yhteen kertaan, joten potentiaalisten työväenyhdistysten määrä kasvoi moninkertaiseksi yhden naisen kohdalla. Voitaneen kuitenkin olettaa, että muualle muuttaneiden naisten jäsenuus poliittisissa organisaatioissa oli pienempi kuin Porin alueelle jääneillä, koska heillä ei uudessa elinympäristössään ollut sellaista valmista tuttavapiiriä ja verkostoa, joka olisi vetänyt heitä toimintaan mukaan.

Helpoiten varmuuteen poliittisesta aktiivisuudesta pääsi niiden henkilöiden kohdalla, joiden toiminnasta Etsivä keskuspoliisi kiinnostui, koska etsivien tuotama aineisto on tavallisesti niin tarkkaan laadittu, ettei henkilön identiteetistä ole mitään epäilystä. Heidän resurssinsa eivät kuitenkaan riittäneet seuraamaan kaikkia entisiä punaisia, joten on huomattava, että EK:n aineisto kattaa vain kaikkein radikaaleimman aineksen. Kattavaa tietoa kaikkien Porin ja Ulvilan valtiorikos-oikeudessa tuomittujen naisten sodanjälkeisestä poliittisesta aktiivisuudesta ei siis ole saatavissa. Vaikka täydellinen tieto kaikista rivijäsenistä jääkin puuttumaan, on paikallisosastojen johtotehtävissä ollut useita tämän tutkimuksen piiriin kuuluvia naisia. Eri lähteistä löytyi todiste 57:n naisen (21,3 %) paluusta aktiiviseksi poliitti-

⁷⁰ TA, Uudenkoiviston työväenyhdistyksen arkisto 363.2, jäsenluettelot; TA, Harjunpään työväenyhdistyksen arkisto 363.2, Harjunpään ty:n johtokunnan kokous 23.11.1919.

⁷¹ Ehdolla olleista naisista kolme valittiin valtuustoihin varsinaiseksi jäseneksi ja kaksi varajäseneksi. PkA, Porin kaupunginhallituksen arkisto Ch 1, kunnallisvaalien asiakirjat 1919–1930; PkA, Porin maalaiskunnan keskusvaalilautakunnan arkisto Ca 1, pöytäkirjoja ja liitteitä 1906–1964; Uka, Kvaalilik III 3 Ca1–Ca3, Ulvilan keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat 1919–1950. Porin maalaiskunnan kokoelmassa valitsijayhdistysten listoja ei oltu säilytetty, Porin kaupungissa listat oli saatavilla vuoden 1930 vaaleihin asti ja Ulvilassa vuoteen 1933 asti.

seksi toimijaksi.⁷² Virkeintä naisten poliittinen toiminta oli 1920- ja 1930-luvuilla. Heitä on todennäköisesti ollut huomattavasti enemmän, vaikka jäsenluetteloiden puuttuessa sitä ei voidakaan todistaa. Luonnollinen vähentymä työväenyhdistysten jäsenistössä tulee niistä naisista, jotka avioituivat ja jäivät kotiin hoitamaan lapsia. Monet heistä olivat nimittäin kuuluneet työväenyhdistykseen ammattiosastonsa kautta ja heidän jäädessään pois työelämästä, katkesi tämä yhteys. Lisäksi aktiivisen poliittisen toimijuuden ja perhe-elämän yhdistäminen oli monesti vaikeaa ja raskasta.⁷³ Jotain naisten poliittisesta kiinnostuksesta paljastavat kuitenkin sosialidemokraattien paikallisessa *Uusi Aika* –lehdessä julkaisemat joului- ja uuden vuoden tervehdykset. Tervehdyksiä julkaistiin sisällissodan jälkeen aina vuoteen 1930 saakka. Tuolta aikaväliltä löytyy lehdestä 37 tämän tutkimuksen naisen nimeä. Tavallisesti naiset lähettivät tervehdyksiä useina vuosina pysyen puolueelle uskollisena. Näistä nimistä 14 on sellaisia, joiden tietoja ei arkistoista löytynyt ja jotka eivät siis sisälly tuohon aiemmin mainittuun 57:n aktiivien ryhmään.⁷⁴ Lisäksi 1920-luvun lopulla Tampereella julkaistun *Työväen lehden* vappu- ja joulutervehdyksistä löytyi kaksi naista, joita muissa lähteistä ei mainittu.⁷⁵ Yhteensä siis vähintään 73 naista eli useampi kuin joka neljäs osoitti jonkinlaista poliittista aktiivisuutta sotienvälisenä aikana.

Poliittinen kenttä muuttui Suomessa, kun Moskovan välirauhan myötä SKP sai laillisen toimiluvan. Tuolloin moni itsensä toisen luokan kansalaiseksi aiemmin tuntenut vasemmistolainen pystyi palaamaan maan alta julkiseen toimintaan.⁷⁶ Porista ilmoitettiin puoluejohdolle, että siellä avustustyötä tehnyt kommunistinen naisryhmä oli toiminut koko sotienvälisen ajan ja näiden verkostojen pohjalle alettiin rakentaa nyt uutta, julkista SKDL:n naisjaoston toimintaa.⁷⁷ Harmillisesti Porin, Porin maalaiskunnan ja Ulvilan SKDL:n tai SKP:n paikallisosastojen jäsenluettelot tuolta ajalta ovat tutkijan käytettävissä vain rajallisesti. Monen osaston kohdalta luettelot puuttuivat arkistosta. Niistä, jotka käytössä olivat, löytyi vain

⁷² Lisäksi viiden naisen nimet löytyvät lähteistä, mutta heidän henkilöllisyydestään ei voida olla varmoja.

⁷³ Esim. Elina Katainen on osoittanut, miten monet aktiiviset kommunistinaiset eivät koskaan hankkineet lapsia tai jos heillä jälkikasvua oli, potivat syyllisyyttä näiden laiminlyömisestä. Katainen 1994, 74. Ks. myös Uusitalo 2014, 173.

⁷⁴ *Uusi Aika*, joului- ja uudenvuodentervehdykset 1919-1930. 1930-luvulla tervehdyksiä enää julkaistu. Ne menettivät suosiotaan jo vuodesta 1922 lähtien. Kahtena ensimmäisenä sodanjälkeisenä vuotena nimiä oli kolmisen sivua. Pari vuotta myöhemmin niitä julkaistiin enää noin sivun verran. *Suomen työläisen* uudenvuodentervehdyksistä löytyi vuonna 1921 neljä tämän tutkimuksen naisen nimeä. Kolme heistä löytyi myös EK:n arkistoista, sillä he olivat näkyvästi mukana kommunistien paikallistoiminnassa. *Suomen työläinen* 23.12.1921 ja 30.12.1921.

⁷⁵ *Työväen lehti* 30.4.1927, 22.12.1927, 29.4.1928, 22.12.1928, 27.4.1929, 21.12.1929.

⁷⁶ Alapuro 2002, 179.

⁷⁷ Katainen 1994, 65.

ynksi tämän tutkimuksen nainen.⁷⁸ Muista lähteistä löytyy kuitenkin viittauksia siihen, että useampi nainen palasi kommunistien toimintaan mukaan. Esimerkiksi EK:n henkilökortin mukaan Selma Korpioja valittiin SKDL:n Reposaaaren demokraattisen yhdistyksen perustavassa kokouksessa 14.1.1945 yhdistyksen johtokunnan jäseneksi. Eeva Männistön poika puolestaan kertoo äitinsä käyneen SKDL:n kokouksissa.⁷⁹ Lisäksi porilaisen SKDL:n äänenkannattajan *Satakunnan Työn* julkaisemista vapputervehdyksistä löytyy vuodesta 1948 lähtien 22 tämän tutkimuksen naisen nimi, jotka ovat näin antaneet julkisen tukensa puolueelle, 12 heistä oli ollut aktiivisia jo 1920- ja 1930-luvuilla.⁸⁰ Näiden ohella naisista lienee löytynyt jonkin verran muutakin kommunistista äänestäjäkuntaa, sillä SKDL menestyi sodanjälkeisissä vaaleissa hyvin myös Porin seudulla. Vuoden 1945 eduskuntavaaleissa vasemmisto sai kaikissa kolmessa tutkitussa kunnassa karkeasti arvioiden noin 2/3 kaikista äänistä.⁸¹ SKDL:n äänisaalis vasemmiston potista vaihteli melkoisesti. Porin maalaiskunnassa se menestyi parhaiten ja sai lähes puolet vasemmiston äänistä (48,2 %), Porin kaupungissa osuus oli hieman pienempi (42,8 %) ja Ulvilassa, sosialidemokraattien vahvalla alueella, se sai niukasti alle kolmanneksen vasemmiston äänistä (32,6 %).⁸²

Puutteellisuudestaan huolimatta löytyneet lähteet osoittavat kuitenkin, etteivät valtiorikosoikeudessa langetetut tuomiot hävittäneet kokonaan naisten kiinnostusta ja uskallusta politiikkaan ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Lähteet paljastavat naisten olleen merkittävässä asemassa työväenliikkeen toiminnan jat-

⁷⁸ KansA, 1D1, SKDL:N Itä-Porin ty, jäsenluettelot 1946–1990; KansA, 1D, SNDL Porin Dem. naiset, pöytäkirjat 1945–83, yhdistyksen perustamiskokous; KansA, 1B, SKP:N Kansan os., jäsenluettelot 1952-1955; KansA, 1B, SKP Porin itäinen osasto, jäsenluettelot 1953-1966; KansA, 1D1, SKDL:n Tuorsniemen ty, jäsenmaksujen kantokirja 1958–1962; KansA, 1B, SKP:N Liinaharjan osasto, jäsenluettelot; KansA, SKDL:n Satakunnan piiri, jäsenkortisto; KansA, SNDL Uudenkoiviston Dem. naiset, jäsenmaksujen kantokirjat 1962-1969 ja jäsenluettelot 1953–1967. Kansan arkiston Suomi-Neuvostoliitto seuran Satakunnan piirin arkiston jäsenkortistosta näitä naisia ei löytynyt eikä myöskään SKP:n kaaderijaoston entisten punakaartilaisien luetteloista. SKDL:n Toejoen yhdistyksen jäsenkortistosta löytyi Alma K., joka oli liittynyt yhdistykseen heti marraskuussa 1945. 77-vuotiaana eli vuonna 1964 hänet vapautettiin jäsenmaksuista, mutta hän oli edelleen jäsenmaksujen kantokirjassa mukana. Jäsenkortin mukaan Alma oli myös SNDL:N Demokraattisten naisten jäsen. KansA, 1D SKDL:n Toejoen yhdistyksen jäsenmaksujen kantokirjat 1954–1967 ja jäsenkortisto.

⁷⁹ KA, EK-Valpo I, henkilökortti Korpioja Hilja; Matti Lehtosen puhelinhaastattelu 26.10.2006. Elina Katainen on todennut, että jatkosodan jälkeen naisia oli kommunistien johtopaikoilla valtakunnallisella tasolla, mutta paikallisosastoissa valtaa pitivät miehet ja naisia oli hyvin vähän mukana puolueen piiri-toimikunnissa, jaostoissa tai osastojen johtoilmissä. Katainen 1994, 59–62.

⁸⁰ *Satakunnan Työ* 1946–1965. Vuodesta 1948 lähtien julkaistuissa vapputervehdyksissä löytyy joka vuosi muutamia tämän tutkimuksen naisista. Joidenkin kohdalla terveys jäi yhteen kertaan, mutta joukossa oli myös aatteelle uskollisia henkilöitä, kuten Emilia Kantola, joka julkaisi tervehdyksiä kuolemaansa saakka vuoteen 1963. 22 naisen kohdalla henkilöllisyys on suhteellisen varma. Helpointa henkilöllisyys oli varmistaa, kun tervehdyksen lähettäjänä oli koko perhe ”Rosnell Arvo, Tyne ja Irma”. Tervehdyksen lähettäjiä saattoi tuki olla edellä mainittua enemmänkin, mutta epämääräiset allekirjoitukset, kuten ”Tuomiset”, ”Laine Kalle, muija ja mukulat” ja ”Kaisa” tekivät tunnistamisen näiden osalta mahdottomaksi. Sosialidemokraattien *Uudesta Ajasta* löytyi vapputervehdyksiä vain vuodelta 1947 (käyty läpi vuodet 1919-1953). Tuolta listalta löytyi sos.dem. kunnanvaltuutettu Hilma Laine. Verrattaessa 1920-luvun sosialidemokraattien lehdessä olleita tervehdyksiä näihin kommunistien tervehdyksiin löytyi ainoastaan kaksi naista, jotka olivat esittäneet tervehdyksiään molemmissa lehdissä.

⁸¹ Vasemmisto sai Porissa 69,1 %, Porin maalaiskunnassa 71,5 % ja Ulvilassa 63,8% kaikista annetuista äänistä. SVT XXIX vaalitulasto 20, 48–49.

⁸² Myös paikallisvaaleissa heille löytyi kannatusta heti sodan jälkeen. Esim. vuoden 1945 kunnallisvaaleissa kommunistit saivat Porin valtuustoon 11 paikkaa kirien näin kannatuksessa hyvin lähelle sosialidemokraatteja, jotka saivat 15 paikkaa. Saatuaan valtuustossa enemmistön vasemmistopuolueet tekivät yhteistyötä, vaikkakaan eivät riidattomasti. Vasemmisto sai kaupungissa selkeän ylivoiman 26:lla paikallaan porvariston 15:ttä paikkaa vastaan. Kontula & Rantanen 1947, 213–215.

kamisessa sisällissodan jälkeen. Pohdittaessa vielä sitä, mikä lopulta sai kunkin naisen valitsemaan tietyn poliittisen tien, voidaan todeta sen olleen monen tekijän summa, johon vaikutti niin ympäristö kuin omat kokemuksetkin. Mielenkiintoista on, että niiden tutkittujen naisten osalta, joiden poliittinen kanta on tiedossa, ei sisällissodan aikaisesta toiminnasta saadulla tuomiolla ollut minkäänlaista tilastollista merkitystä sen suhteen, tuliko naisesta sosialidemokraattien vai kommunistien kannattaja.⁸³

Seuraavaksi otetaan lähempään tarkasteluun kaksi Porin työväenliikkeessä ennen sisällissotaa vaikuttanutta naista. Hilma Laine ja Aino Forsten olivat toimineet samanaikaisesti Porin sos.-dem. naisyhdistyksen johtokunnassa. Kumpikin heistä jatkoi poliittista toimintaansa sodan jälkeen, mutta heidän tiensä olivat hyvin erilaiset.

Hilma Laine

Hilma Laine on esimerkki naisesta, joka palasi työväenliikkeen toimintaan mukaan nopeasti sisällissodan jälkeen. Hilma Nousio oli syntynyt köyhän mökkiläisen tyttärenä Porin maalaiskunnan Toukarin kylässä 21.12.1881. Parikymmenvuotiaana, vuosisadan vaihteessa, hän muutti Porin kaupunkiin herrasväen palvelukseen ja liittyi työväenliikkeen toimintaan mukaan hyvin innokkaasti. Hän oli perustamassa palvelijattarien paikallisosastoa ja toimi sen puheenjohtajana. Hilma liittyi myös työväenpuolueeseen ja hänet valittiin perustavassa kokouksessa mukaan paikallisen vaalipiirin sos.dem. piirijärjestöön, missä hän tapasi tulevan miehensä. Vuoden 1909 lopussa Hilma solmi ”omantunnon avioliiton” puolueen piirisihteerin Isak Vilho Laineen kanssa. Hän otti käyttöön nimen Hilma Laine, vaikka kirkko ei avioliittoa tunnustanutkaan. Hän toimi vuonna 1912 muutaman kuukauden ajan Porin työväenyhdistyksen ensimmäisenä naispuheenjohtajana. Myöhemmin hän oli puolueen Porin naisosaston sihteerinä vuosina 1916–1917.⁸⁴ Hilma oli vahvasti sidoksissa työväenliikkeeseen, sillä hän oli luottamustoimiensa lisäksi sisällissotaa edeltävien neljän vuoden ajan ollut töissä postittajana paikallisessa sosialidemokraattisessa lehdessä. Kouluja hän ei ollut käynyt kierto- ja rippikoulua enempää, mutta hän oli teräväpäinen nuori nainen.⁸⁵

Punakaartissa hänen osakseen tuli toimia vallankumousoikeuden naisjäsenenä. Tähän toimeen hän ilmaisi joutuneensa pakon edessä, kiväärillä uhattuna. Tätä lausuntoa voidaan epäillä. Hän nimittäin kuului Porin työväenneuvoston 31.1.1918

⁸³ Laskettaessa valtiorikosoikeuden langettaman rangaistuksen tai vaihtoehtoisesti myöntämän vapautuksen suhdetta siihen, tuliko naisesta sosialidemokraatti vai kommunisti oli p:n arvo Pearsonin khin neliöllä 0.825212. Jotta tilastollista merkitsevyyttä olisi ollut, olisi p:n pitänyt olla < 0.05. Tuskin monenkaan tutkitun naisen poliittiset kannat vastasivat täydellisesti puoluejohdon määrittelemää linjaa, vaan olivat muokkautuneet omanlaisikseen vuosien varrella. Tutkimuksessa onkin löytyneiden lähteiden valossa tehty vain karkeaa jakoa sosialidemokraatteihin ja kommunisteihin. Poliittisen kannan tarkemman määrittelyn problemaattisuudesta ks. esim. Uusitalo 2014, 263f.

⁸⁴ Kontula 1954, 63; *Uusi Aika* 19.12.1931 ”50 vuotta” (F.A.); Kontula & Rantanen 1947, 101; Seppälä 2005, 114.

⁸⁵ KA, vryö 8395. Hilma toimi suurena innoittajana myös pikkuveljelleen Väinö Nousiolle, josta tuli vain 17-vuotiaana Toukarin työväenyhdistyksen puheenjohtaja vuonna 1909. Tiira 1997, 28f.

valitsemaan poliittiseen jaostoon ja lisäksi hänet valittiin maaliskuussa punaisten perustamaan kaupunginvaltuustoon. Huhtikuun 11. päivä hän lähti pakomatkalle miehensä kanssa kohti itää. Hollolassa Hilma pidätettiin 3.5. ja toimitettiin Hämeenlinnan vankileirille. Esitutkinta alkoi verraten nopeasti, sillä häntä kuulusteltiin jo 18.5. Hänet luokiteltiin tuolloin ensimmäiseen vaarallisuusluokkaan ja pidettiin edelleen vangittuna. Varsinaista oikeudenkäyntiä piti odottaa vankilassa vielä 2,5 kuukautta, sillä hänen asiansa käsiteltiin Hämeenlinnan valtiorikosoi-keudessa vasta 2.8.1918. Syyttäjä vaati tuomiota valtiopetoksesta, koska syytetty oli ”toiminut vallankumousoikeuden jäsenenä ja liittynyt kapinallisiin tietoisina

Kuva 12 Hilma Laine oli sisällissodan jälkeen mukana Porin kunnallispolitiikassa yli 25 vuoden ajan. Kuva: Satakunnan Museo.

niiden tarkoituksesta kumota laillinen hallitus”. Hilma tuomittiin kuitenkin lievemmin, avunannosta valtiopetokseen. Tuomio oli neljän vuoden ehdoton kuritushuonerangaistus ja kansalaisluottamuksen menetys kuudeksi vuodeksi. Yleisten armahdusten ansiosta Hilma Laine vapautui vankilasta kuitenkin jo marraskuussa 1918.⁸⁶ Puoliso Vilho Laine ei selvinnyt sodasta, vaan kuoli punavankina Hämeenlinnan vankilassa 1918.⁸⁷ Koska pariskunta ei ollut virallisesti naimisissa, ei Hilman katsottu olevan oikeutettu leskeneläkkeeseen, kun niitä myöhemmin ryhdyttiin myöntämään.

Jo joulukuussa 1918 Hilma oli mukana sosialidemokraattisen toiminnan uudelleenvirtittämisessä Porissa. Työpaikkansakin hän löysi edelleen puolueen parista, sillä hän työskenteli Satakunnan sosialidemokraattisen piirijärjestön toimistonhoitajana lähes 30 vuoden ajan (vv. 1920–1949). Hän toimi Porin sosialidemokraattisen naisyhdistyksen puheenjohtajana, sihteerinä ja rahastonhoitajana pitkiä

⁸⁶ KA, vryo 8395; VroSyA Aå 447 Pori, Porin vallankumousoikeuden pöytäkirja 22.3.1918; TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1917–1926 329.5, Työväenneuvoston kokous 31.1.1918 ja työväenneuvoston valitsemien valtuuston kokous 21.3.1918.

⁸⁷ TA, terroritilasto, mikrofilmi 214.

ajanjaksoja vuosien 1918–1952 aikana. Hän saavutti Porissa yhteiskunnallisesti merkittävän aseman kuuluen Porin kaupunginvaltuustoon yli 25 vuoden ajan vuosina 1922–1948.⁸⁸ Lisäksi hänellä oli lukuisia kunnallisia luottamustoimia lautakunnissa ja kansakoulujen johtokunnassa. Laine oli aktiivisesti mukana myös osuustoiminnassa kuuluen mm. Osuusliike Kansan hallintoneuvostoon ja edustajistoon.⁸⁹ Hilma Laine oli maltillinen sosialidemokraatti, joka uskoi työläisten olojen parantuvan nimenomaan demokratian ja yhteistyön tuloksena. Naisyhdistyksen 30-vuotisjuhlassa hän totesikin: ”Tämän maan työväenluokan kokoaminen yhteistyöhön ja sen avulla saavutetut tulokset ovat sellaisia saavutuksia, joita ei monen maan historia tunne.”⁹⁰ Hilma ehti elää ja nähdä sotienjälkeisen yhteiskunnan muutoksen ja elintason nousun, sillä hän kuoli vasta 27.1.1960 ollessaan 78 vuoden iässä.⁹¹ Kapinallisesta menneisyydestään huolimatta Hilma Laineen voi sanoa menestyneen elämässä sekä nauttineen yhteiskunnan kunnioitusta ja luottamusta.

Aino Forsten

Osa naisista jatkoi poliittista toimintaansa sodan jälkeen SKP:n parissa. Neuvosto-Venäjäälle oli paennut porilaisia punakaartiin kuuluneita naisia keväällä 1918. Yksi rajanylityksessä onnistuneista naisista oli Aino Forsten. Maariassa vuonna 1885 syntynyt Aino muutti Poriin 1900-luvun alussa ja jatkoi nopeasti jo Turussa alkannutta aktiivisuuttaan sosialidemokraattisessa puolueen parissa. Hänen veljensä Juho Rainio oli myös muuttanut Poriin ja toimi siellä *Sosialidemokraatti*-lehden uutistoimittajana. Aino oli mukana sosialidemokraattisen puolueen nuoriso- ja naisjärjestöissä Porissa. Sanavalmiiksi ja itsepäiseksi kuvattu Aino oli sos.dem paikallisyhdistyksen näkyvimpiä henkilöitä sen alkuvuosina ollen johtokunnan jäsenenä 1907–1918. Paikallispolitiikan lisäksi hänestä tuli valtakunnallinen vaikuttaja. Keväällä 1917 hän nousi eduskuntaan sosialidemokraattien edustajana ja pääsi heti mukaan merkittäviin elimiin, suureen valiokuntaan ja pankkivaliokuntaan. Sisällissodan sytyttyä hän oli keskeisessä asemassa toimien työväen pääneuvostossa. Myös hänen lähipiirinsä kuului punaisten johtohahmoihin. Puoliso Verner Forsten oli punaisten johtohenkilöitä Porissa, samoin kuin jo aiemmin mainittu veljensä Juho Rainio, osuusliike Kansan johtaja ja entinen *Sosialidemokraatti*-lehden päätoimittaja. Sodan päättyessä oli selvää, että näin keskeisessä asemassa olevien henkilöiden ainoa selviytymisvaihtoehto oli paeta Venäjälle. Rainio ei siinä onnistunut, vaan hänet ammuttiin Porissa 11.5.1918. Forstenit sitä vastoin onnistuivat pakenemaan Pietariin.

Venäjällä Aino liittyi miehensä kanssa heti SKP:n jäseneksi. Parin Pietarissa vietetyn vuoden jälkeen he saivat työkomennuksen Karjalan Uhtualle, missä Aino

⁸⁸ Kontula 1954, 30, 63f.

⁸⁹ *Uusi Aika* 19.12.1931 ”50 vuotta” (F.A.) ja 20.12.1941 ”Hilma Laine 60-vuotias”.

⁹⁰ Kontula 1954, 37.

⁹¹ Porin maistraatti, Porin kaupunki HL 155/1923.

toimi valistus- ja opetustehtävissä. Vuonna 1920 Aino valittiin Karjalan työkansan kommuunin poliittisen valistusosaston johtajaksi. Molemmat puoliset olivat arvostetussa asemassa ja hyvissä viroissa; 1930-luvulla Ainosta tuli Petroskoin tyttökoulun johtaja ja Verner nimitettiin talousministerin sijaiseksi ja Uhtuan piiritoimikunnan puheenjohtajaksi. Yhteiskunnallinen asema romahti kuitenkin nopeasti. Stalinin vainojen yhteydessä 1930-luvun puolivälin jälkeen Forsteneille kävi kuten niin monille muillekin suomalaisille Neuvostoliitossa. He menettivät korkeat virkansa ja saivat syytteen nationalistisesta kansankiihotuksesta. Verner tuomittiin kesällä 1937 kahdeksaksi vuodeksi työleirille Siperiaan, mistä hän selvisi hengissä. Aino sai odottaa tuomiotaan muutaman kuukauden kauemmin, mutta se olikin sitten välitön telottaminen. Aino Forsten ammuttiin 27.11.1937 Petroskoin lähistöllä. Pariskunnan kunnat palautettiin 16.7.1955.⁹²

Kuva 13 Porilainen kansanedustaja Aino Forsten pakeni sisällissodan jälkeen Venäjälle, missä hänet telotettiin Stalinin vainoissa. Kuva: Satakunnan museo.

7.2 EK:n valvovan silmän alla

Sodan jälkeen entisten kapinallisten elämää seurattiin hyvin tarkoin. Suojeluskunnista muodostui nopeasti sodan jälkeen maan sisäinen järjestysvalta, joka tarkkailullaan pyrki ehkäisemään uuden vallankumousoyrityksen.⁹³ Vankileiriltä palattuaan vangit joutuivat nielemään tunteensa, vaikka sisäpuolella olisikin kuohunut. Voittajien uhmaaminen olisi merkinnyt, jos ei enää kuolemaa, niin kuitenkin vapauden ja sosiaalisten mahdollisuuksien asettamista alttiiksi suurelle riskille.⁹⁴

Pelkkä suojeluskunta ei riittänyt valvomaan yhteiskunnallista tilannetta. Valkoiset tunsivat tarvitsevansa lisäksi virallisen elimen, jonka tehtävänä olisi valvoa poliittista liikehdintää. Maa oli hyvin rauhattomassa tilassa: elokuussa 1918 perustettu Suomen Kommunistinen Puolue kannusti perustamislauseunsa työväkeä uuteen aseelliseen vallankumoukseen. Äärioikeistokkaan ei ollut tyytyväinen joutuessaan luopumaan kuningaskuntahaaveistaan, mutta sen valvonta jäi vähem-

⁹² Mäkiranta & Lääperi; Eduskunnan www-sivu kansanedustajat 1907-. Aino Forsten. <http://www.eduskunta.fi/thwfakta//hetekau/hex/hxent.htm>. [luettu 23.10.2014]; Kontula 1954, 22–25.

⁹³ Tikka & Arponen 1999, 311.

⁹⁴ Paavolainen 1990, 276.

mälle. Näiden kahden ääri­laidan lisäksi poliittiselle tiedustelulle loi tarvetta myös runsas Venäjältä saapuneiden pakolaisten määrä. Sodan jälkeen valtiollista valvontaa harjoittivat sotaministeriön ja yleisesikunnan alaiset valvontaosastot sekä myöhemmin näiden rinnalle perustettu passiosasto. Kesällä 1919 poliittinen tiedustelu päätettiin erottaa sotilaallisesta tiedustelusta ja näin perustettava uusi laitos, Etsivä keskuspoliisi (EK), asetettiin sisäministeriön alaiseksi.⁹⁵ Kun Etsivää keskuspoliisia oltiin perustamassa, määräsi valtioneuvosto antamissaan ohjesäännöissä viraston keskeiseksi tehtäväksi:

”[...] koko valtakuntaa käsittävänä poliisitoimistona pitää silmällä ja mahdollisuuden mukaan ehkäistä kaikkia yrityksiä ja toimia, jotka ovat tähdätyt valtakunnan itsenäisyyttä vastaan taikka ovat omiansa järkyttämään valtakunnan yleistä turvallisuutta tahi laillista yhteiskuntajärjestystä.”⁹⁶

Hallitus ohjeisti siis uuden poliisiorganisaation toimimaan uusien maan- ja valtiopetosten ehkäisemiseksi, mutta kuten oli käynyt suojeluskunnan kohdalla, myös EK keskittyi tarkkailemaan etupäässä vain vasemmistoa. Se piti uhkaavana nimenomaan kommunistien ja sosialistien toimintaa, ei niinkään oikealla olevia aktivisteja.⁹⁷ 1920-luvun alussa EK:ssa ei juurikaan nähty eroa erilaisten vasemmisto- ja työväenjärjestöjen välillä, vaan ne niputettiin samaan epäilystä herättävään ryhmään.⁹⁸ Näin siitäkin huolimatta, että päällikkö Holmström oli lukuisissa päiväkäskyissä ohjeistanut virkailijat ja etsivät tekemään eron eri vasemmistopuolueiden välillä.⁹⁹ EK yritti hillitä vasemmiston toimintaa ajamalla omasta näkökulmastaan poliittisesti epäluotettaville valtiorikostuomioita. Tässä tehtävässään se nojasi yleensä vahvasti hallituksen ja oikeuslaitoksen tukeen. Jaakko Mäkelä on todennut, että EK:n toiminnan keskeinen sisältö 1920-luvulla oli pikemminkin poliittisen toiminnan leimaaminen maan- ja valtiopetolliseksi kuin todellisten valtiorikosten selville saaminen.¹⁰⁰ Hänen tulkintansa on kuitenkin melko kärjekäs, eikä sitä voine yleistää käsittämään koko laitoksen toimintaa.

EK:n toimintatapoihin kuului seurata epäilyttäviä henkilöitä, koota näistä tietoja kortistoihin ja henkilömappeihin sekä suorittaa niin aiheelliseksi katsoessaan pidätyksiä. Pidätetyt kuulusteltiin ja kuulustelupöytäkirjat sekä muu kertynyt aineisto toimitettiin syyttäjänvirastoon.¹⁰¹ EK:n paikallisosastot seurasivat tiukasti poliittisia kokouksia ja lähettivät etsivään kiertämään maakuntaa. Osastot seurasivat myös suurempien teollisuusyritysten työväestön mielenliikkeitä järjestämällä tehtaisiin tiedustelijoita ja hankkimalla listat kaikista työntekeijöistä. Työn lomassa

⁹⁵ Lackman 1994, 13–22.

⁹⁶ Lackman 2009, 204.

⁹⁷ Lackman 2009, 204–205. Se, että Etsivä Keskuspoliisi keskittyi vahtimaan erityisesti vasemmistoa eikä kokenut oikeistoa uhkana, ei liene yllättävää sisällissodan jälkeisessä tilanteessa. Tätä linjausta vahvisti osaltaan myös se, että EK:n alkuvuosien johtajista sekä Holmström että Rieikki olivat itse olleet mukana aktivistien salaisessa toiminnassa, joten heidän tarkkailunsa kohdistui nimenomaan vasemmalle. Ks. Lackman 2009, 206, 208, 216.

⁹⁸ Mäkelä 1989, 240.

⁹⁹ KA, EK-Valpo, KD 285/1297 1922.

¹⁰⁰ Mäkelä 1989, 238–240.

¹⁰¹ Lackman 2009, 212.

ja tauoilla vaihdetut poliittiset kommentit päättyivät EK:n tietoon ja kärkevimmit niistä johtivat jatkotoimenpiteisiin. Tarkkailu ulottui myös vapaa-aikaan ja alaosastoilla oli tiedossa, missä politiikkaa puhuttiin työpäivän jälkeen. Porissa muun muassa kahvila Hellas asetettiin tarkan silmälläpidon alaiseksi, koska sen sanottiin toimivan Porin kommunistien vakituksena oleskelupaikkana. EK:n etsivät seurasiivat paikkakunnalla kaikkea tavallisuudesta poikkeavaa ja pysyivät kiireisinä pyrkinessään selvittämään epäilyttäviä asioita kuten, keitä olivat Porin työväentalolla käyvät vieraspaikkakuntalaiset, kuka laski uhmakkaalla tekstillä varustetun seppeleen punaisten haudalle vappuyönä ja mitä ihmettä tarkoittivat Tähtikatu 12:n seinään piirretyt salaiset merkit.¹⁰²

Sisällissodassa tuomitut punaiset kuuluivat luonnollisesti EK:n epäiltyjen kärkihaartiin. Tässä tutkimuksessa mukana olevista 267 naisesta vain 19:stä löytyy oma henkilökortti Etsivän keskuspoliisin arkistosta.¹⁰³ Heidän lisäksi tutkimuksessa mukana olevia naisia esiintyy paikallisosastojen raporteissa tai toisten epäiltyjen kuulustelupöytäkirjoissa. Heistä ei kuitenkaan löydy omaa henkilökorttiaan, joten joko ne ovat hävinneet tai kortit on tietoisesti hävitetty tai todennäköisemmin näiden kyseisten naisten toimia ei ole pidetty riittävän raskauttavina, jotta olisi katsottu aiheelliseksi tehdä heistä omaa seuranta-apausta.

Ketkä sitten tutkituista naisista päättyivät EK:n seurantaan? Esimerkiksi sopii Ellen Aronen, josta Tampereen alaosasto raportoi marraskuussa 1924 seuraavasti:

”Silmälläpidon alaiseksi Porissa on asetettu nykyään vangittuna olevan ent. kansanedustajan Kalle Toivo Arosen vaimo Ellen Eufrosyne Aronen, synt. 26/12 -1894 ja asuu Porissa Kruunumakasiinin tontti N:o 7, syystä, että hän on hyvin laajassa kirjeenvaihdossa ja on muutenkin tunnettu kiivaaksi kommunistiksi.”¹⁰⁴

Sisällissodan jälkeisessä oikeudenkäynnissä valtiorikosoikeus oli todennut Ellenin syyttömäksi häneen kohdistuneisiin valtiopetosepäilyihin ja antoi hänelle vapauttavan tuomion. Sodan jälkeen Ellen kiinnitti EK:n huomion itseensä olemalla mukana politiikassa toimien 1920-luvun alussa esimerkiksi Porin sosialistisen naisjärjestön rahastonhoitajana ja asettumalla Porin sosialistisen kunnallisjärjestön ehdokkaaksi kunnallisvaaleissa.¹⁰⁵ Merkittävänä syynä Ellenin seurantaan oli varmasti myös hänen puolisonsa Kaarlo Toivo Arosen poliittinen toiminta. Toivo Aronen oli punakaartissa ja poliittisesti aktiivinen jo sisällissodan aikana, minkä seurauksena hän oli vankilassa 1918–1919. Vapautumisensa jälkeen hän jatkoi poliittista uraansa toimien Suomen sosialistisen työväenpuolueen kansanedustaja vuosina 1922–1923. Toivo Aronen vangittiin poliittisin perustein vuonna 1923 ja kesäkuussa 1924 hovioikeus langetti yli viiden vuoden kuritushuonetuomion valtiopetoksen valmistelusta. Hänet laskettiin ehdonlaiseen vapauteen 20.6.1928, jonka jälkeen jatkui vielä 12 vuodelle langettu kansalaisluottamuksen menetys.

¹⁰² KA, EK-Valpo I, Tampereen osaston toimintakertomukset 1924-1926, viikkokertomukset 12-34/1924.

¹⁰³ Laajemmin seuratuista henkilöistä EK laati oman mapin. Yksikään tämän tutkimuksen naisista ei ollut päätenyt EK:n luokituksessa tälle tasolle.

¹⁰⁴ KA, EK-Valpo, KD 337/851 1924.

¹⁰⁵ KA, vro 141/62; KA, EK-Valpo, KD 281/1297 1922; KA, EK-Valpo, KD 115/2521.

Toivo jatkoi edelleen poliittista toimintaansa ja 16.10.1935 Turun hovioikeus tuomitsi hänet valtiopetokseen tähtäävän toiminnan edistämisestä pidettäväksi 6 kk vankeudessa.¹⁰⁶ Miehen tuomiot ja poliittiset kytkökset lisäsivät varmasti myös Ellen luotettavuuden kyseenalaistamista, varsinkin kun hän itsekin oli politiikassa mukana.

EK:n kortistosta ei löytynyt paljonkaan raskauttavaa tietoa tämän tutkimuksen naisista. Yleisin syy naisten tarkkailun kohteeksi joutumiseksi oli liian ystävällismieliseksi arvioitu asenne itänaapurin suuntaan. Nimittäin 19:stä EK:n kortistoon päätyneestä henkilöstä yhdeksän joutui poliisin kirjoihin, koska he kuuluivat 1940-luvulla Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyyden seuran (SNS) Porin paikallisosastoihin.¹⁰⁷

Tauno Saarela on tullut samoihin tuloksiin todeten ratkaisevan tekijän työväenliikettä ja sen jäseniä arvioitaessa olleen, miten he suhtautuivat Neuvosto-Venäjään. Itänaapuriin ja sen poliittiseen järjestelmään tukeutuvat liikkeet ja henkilöt tuomittiin, kun taas kriittisemmän asenteen omaavien toiminta nähtiin hyväksyttävänä.¹⁰⁸ Näin ollen Suomen ja Neuvostoliiton välisten ystävyysseurojen jäsenet luokiteltiin epäilyttäväksi. Toukokuussa 1940 perustetun SNS-seuran toimihenkilöistä enemmistö oli kommunisteja. Sen laillinen toiminta ei jatkunut kauaa, sillä jo saman vuoden joulukuun 23. päivä Helsingin raastuvanoikeus antoi päätöksen yhdistyksen lakkauttamisesta. Seuran johto tiedotti asiasta alaosastoilleen ja kehotti näitä noudattamaan annettua päätöstä ja lopettamaan toimintansa.¹⁰⁹ Etsivä keskuspoliisi suoritti jo pari päivää ennen oikeuden päätöstä, 20.12.1940 kotietsinnän SNS:n toimistossa Helsingin Hakaniemessä ottaen haltuunsa mm. eri alaosastojen jäsenluettelot ja -kortistot.¹¹⁰ Näiden henkilötietojen avulla EK pystyi tarkkailemaan alaosastojen aktiiveja. Osa osastoista kuitenkin jatkoi lakkauttamispäätöksen jälkeen kokouksiaan yhä edelleen, osa avoimemmin, osa peitetymmin toiseen toimintaa verhoutuen. Esimerkiksi Porin Pihlavan SNS-osasto jatkoi naisten ompeluiltoja vielä keväällä 1941.¹¹¹

Yhdeksän tutkitun naisen kohdalla EK:n papereissa näkyi pelkästään edellä mainittu merkintä SNS:n jäsenyydestä vuosilta 1940–1941. Mihinkään muuhun EK ei näyttänyt heidän kohdallaan kiinnittäneen huomiota. Muita seurantaan johtaneita syitä olivat mm. rintamakarkurimiehen piilottelu ja kommunististen lentolehtisten levittely. Tämä lentolehtisten levittelijä oli 79-vuotias vanhainkodin asukas, nähtävästi tästä syystä EK ei pitänyt tarpeellisena ryhtyä mittavampiin toimenpiteisiin hänen suhteensa.

¹⁰⁶ Porin maistraatti, Porin kaupunki HL 21/1923; Porin maistraatti, Porin maalaiskunta HL 5/1930; Eduskunnan www-sivu kansanedustajat 1907-. Toivo Aronen. <http://www.eduskunta.fi/thwfakta//hetekau/hex/hxent.htm>. [luettu 26.4.2012]

¹⁰⁷ KA, EK-Valpo, henkilökortit.

¹⁰⁸ Saarela 1996, 23. Ks. myös Katainen 1994, 43.

¹⁰⁹ Kinnunen 1998, 37, 43, 61–62.

¹¹⁰ KA, EK-Valpo, ilm. 3801 L 31.12.1940.

¹¹¹ KA, EK-Valpo, merkintä Jenny Kivimäen henkilökortissa 22.4.1941.

Kuusi muuta naista olivat olleet mukana sosialistien poliittisessa toiminnassa johtotehtävissä. Useimman kohdalla tilannetta oli vain tarkkailtu ilman pidätyksiä, mutta eräs heistä, Estella Ketola, joutui oikeuteen ja tuomittiin vankeuteen 1920-luvulla valtiopetoksen valmisteluun osallistumisesta. Toinen EK:ta runsaasti työllistänyt nainen oli Laura Alanen. EK passitti hänet 1920-luvulla uudelleen oikeuteen sisällissodan aikaisten tekojensa vuoksi.¹¹²

On siis merkittävää huomata, että sisällissodassa punaisten puolella tuomittuja naisia ei suuremmin seurattu Etsivässä keskuspoliisissa elleivät he olleet tehneet jotain poliittisesti silmiinpistävää ja toimineet esimerkiksi johtotehtävissä. Ammattiyhdistysten tai puolueiden rivijäsenet eivät EK:ta kiinnostaneet. Entisiä punavankeja oli niin paljon, etteivät EK:n resurssit mitenkään riittäneet kaikkien tarkkailuun. Tämän tutkimuksen naisista vain seitsemän prosenttia löytyi Etsivän keskuspoliisin arkistosta.

On myös syytä todeta, etteivät Kansallisarkistossa säilytettävät EK:n henkilökortti ja -mappikokoelmat suinkaan ole täydellisiä, vaan on tapauksia, joissa seurattujen henkilöiden asiakirjat puuttuvat. Tästä esimerkkinä toimii Lempi Hjorth. Hänet tuomittiin vuonna 1924 valtiopetoksen valmistelusta, mutta EK:n arkistossa hänestä ei löydy muuta tietoa kuin mainintoja Tampereen alaosaston viikko- ja toimintakertomuksissa. Ottaen huomioon hänen tuomionsa hovioikeudessa olisi oletettavaa, että EK olisi tehnyt hänestä oman seurantatapauksen. EK:n arkiston vajavaisuus ilmenee myös siinä, että lukuisia korteissa mainittuja raportteja ei kokolelmista löydy.

Nämä kolme uudelleen oikeuteen joutunutta naista, Laura Alanen, Lempi Hjorth ja Estella Ketola, ovat hyvin kiinnostavia tapauksia, minkä vuoksi on syytä tarkastella heitä seuraavaksi lähemmin.

Laura Alanen

Etsivän Keskuspoliisin tehtäviin kuului myös sisällissodan aikana selvittämättä jääneiden rikosten tutkinta. Eräs 1920-luvun tutkimuksissa haaviin jääneistä epäilyistä oli Laura Alanen. Laura oli sisällissodan syttyessä täyttänyt juuri 15 vuotta. Hän asui vielä vanhempiansa luona ja töissä hän oli ollut vain läheisessä kartanossa sadonkorjuuaikana. Lauralla ei ollut mitään siteitä työväenliikkeeseen. Hän liittyi punakaartiin ja pakeni joukkojen mukana kohti itää jääden kiinni Lahden lähellä Okeroisissa. Tutkintavankeusaikana Lauran puolesta lähetettiin kaksi kirjettä oikeuteen, joissa pyydettiin ottamaan huomioon lieventävinä asianhaaroina, että hän oli vielä pelkkä lapsi ja näin ollen ymmärtämätön tekemään päätöksiä. Tytön isä ja veli olivat kuuluneet punakaartiin, joten hän oli seurannut perheen esi-

¹¹² KA, EK-Valpo, henkilökortit. Ida Videmanin henkilökortissa ei ole eritelty syytä, miksi hän oli seurattujen henkilöiden joukossa. Kortissa viitattua asiakirjaa KD 1198/245 vuodelta 1925 ei löydy Kansallisarkiston kokolelmista, vaan se on hävinnyt. Näin ollen Videmanin osalta ei selviä, miksi hän oli EK:n tarkkailun alaisena. Kirjediaarin asiakirjoista erittäin moni puuttuu sarjasta, monen kohdalla tämä johtuu siitä, että ne on sijoitettu johonkin asia- tai henkilömappiin.

merkkiä. Lisäksi puoltokirjeissä korostettiin hänen kuuluneen kaartiin vain viiden päivän ajan.¹¹³

Valtiorikosoikeus katsoi hänen sairaanhoitajana toimiessaan avustaneen valtiopetosta. Tuomio oli kahden vuoden kuritushuonetuomio, ehdollisena ja tämän lisäksi nuoresta iästä johtuen todistajaksi kelpaamattomuus kahden vuoden ajan. Hämeenlinnan vankileiriltä vapauduttuaan Laura palasi Ulvilaan ja elämä jatkui. Hän asui edelleen vanhempiensa luona, olihan hän vasta 15-vuotias, ja sai myöhemmin töitä tehtaasta.¹¹⁴

Vuoden 1918 tapahtumat palasivat kummittelemaan hänelle keväällä 1921, jolloin EK tutki Noormarkussa sisällissodan aikana tapahtunutta 16 siviilihenkilön joukkomurhaa. Osa syyllisistä oli tuomittu jo välittömästi sisällissodan jälkeen, mutta jatkotutkimukset olivat meneillään vielä 1920-luvulla. EK:n suorittamissa kuulusteluissa nousi toistuvasti esiin Laura Alasen nimi ja hänet noudettiin kuulusteltavaksi Porin paikallisosastoon. Lauran epäiltiin olleen osallisena ruumiiden upottamiseen jäiden alle Noormarkun jokeen ja näin koettaneen peitellä murhaa. Laura kielsi tietävänsä murhista mitään, mutta kuulustelujen jatkuessa kertoi, että hän oli ”kortteeriin mennessä tavannut ruumiiden kuljettajat tiellä ja että hänet vietiin mukaan katsomaan jälle ruumiiden avantoihin upottamista”.¹¹⁵ Muiden henkilöiden kuulusteluissa kävi kuitenkin ilmi, ettei Alanen ollut niin viaton sivustaseuraaja kuin antoi ymmärtää. Tapahtumien paljastuessa hän muutti lausuntoaan useita kertoja tunnustaen lopulta, että hän oli ollut mukana hakemassa ruumiita surmapaikalta ja ollut paikalla miesten upottaessa ne jään alle. Hän oli ollut mukana myös seuraavana päivänä näyttämässä avannon paikkaa, kun lisää ruumiita oli tuotu piilotettavaksi. Hän kertoi vaienneensa asiasta, koska hänet oli uhattu tappa, jos hän kertoisi tapahtumista kenellekään. Kuulustelujen edetessä ja Alasen tarinan alati muuttuessa hänet vietiin Porista Helsinkiin EK:n ”enempiä toimenpiteitä varten”.¹¹⁶ EK jatkoi kuulusteluja Helsingissä ja toimitti Alasen toukokuussa sikäläiseen lääninvankilaan odottamaan asian jatkokäsittelyä.¹¹⁷

Joukkomurhaa käsiteltiin Ulvilan kihlakunnanoikeudessa 30.6.1921, mutta tapauksen laajuudesta johtuen sen käsittely jatkui käräjillä pitkin syksyä ja lopulliset tuomiot asiasta annettiin vasta saman vuoden joulukuun 17. päivä.¹¹⁸ Todistajalausuntojen perusteella Laura Alasen todettiin olleen osallisena ruumiiden hävittämiseen, mutta koska hän oli tähän syyllistyessään ollut kapinaan osallinen, raukesivat

¹¹³ Ka vro 41/117; Usrk:n arkisto, rippikirja 1911–1920, s.1085. Ensimmäinen puoltokirjeistä oli Lauran äidin kirjoittama ja toisessa valan velvoituksella perheen tuttavat vuokraaja Kiviniemi ja torppari Katavisto vanhoivat Lauran aina eläneen ”rehellisesti ja siivosti vanhempiensa luona.”

¹¹⁴ KA, vro 41/117.

¹¹⁵ KA, EK-Valpo, PTK 127/1921.

¹¹⁶ KA, EK-Valpo, PTK 127/1921.

¹¹⁷ TMA, UTA, Ulvilan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat Ca1:204, käräjät 30.6.1921, liite Etsivän Keskuspoliisin maaherralle lähettämä kirjelmä 25.5.1921.

¹¹⁸ TMA, UTA, Ulvilan kärjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat Ca1:204, käräjät 30.6.1921, 22.10.1921 ja 17.12.1921; KA, EK-Valpo, KD 129/2516 1921.

murhaoikeudenkäynnin syytteet häntä kohtaan 7.12.1918 annetun valtiorikoksiin syyllistyneiden armahduspäätöksen nojalla.¹¹⁹

Pitkään jatkuneen oikeusprosessin jälkeen elämä jatkui. Laura palasi työhön ja sai aviottoman tyttären keväällä 1923. Kolme vuotta myöhemmin hän avioitui itseään pari vuotta vanhemman Kalle Saviojan kanssa. Pian vihkimisen jälkeen perheeseen syntyi toinen lapsi, poika. Sotiin asti perhe asui Ulvilan Sunniemessä ja muutti Porin kaupunkiin 1940-luvulla. Oikeudenkäynnin jälkeen EK ei ollut enää kiinnostunut Laurasta ja hän eli tavallista työläisperheen arkea. Laura kuoli aviossa 72-vuotiaana.¹²⁰

Edellä mainituista oikeuden pöytäkirjoista näkyy, millainen valta etsivällä keskuspoliisilla tuolloin oli: sillä oli esitutkintaoikeus ja oikeuden päätökset perustuvat pitkälti EK:n toimittamaan monikymmensivuisen tutkintapöytäkirjaan. Toki syytettyjä ja muutamia avaintodistajia vielä kuultiin oikeudessa, mutta ne toimivat lähinnä EK:n raporttia täydentävinä tekijöinä.

Kuulusteluissa nousi useamman henkilön lausunnoissa esille se seikka, että Laura Alanen oli murhaviikolla nähty ratsastamassa miesten vaatteisiin pukeutuneena. Housut naisen jalassa olivat vuonna 1918 niin harvinainen näky, että porilaisen tytön läsnäolo paikkakunnalla piirtyi monen todistajan mieleen. Punakaartissa itsekin ollut Katri Selin luonnehti Lauraa kuulusteluissa ”hurjaksi tytöksi”. Emil Nurmi totesi lausunnossaan: ”[...] muistelen Huugo Steenfors kerran jälkeen murhapäivän sanoneen, että kyllä naishenkilökin on raaka kun niikseen on ja hän mainitsi Alasen nimen [...]”.¹²¹ Laura ei siis eronnut muista naisista pelkästään vaatetuksensa perusteella, vaan myös hänen luonteensa kuvattiin erilaiseksi kuin keskivertonaisella. ”Hurja” ja ”raaka” eivät vastanneet ajan normaalia naiskäsitystä. Mielenkiintoista on, että edellä esitetyt luonnearviot olivat peräisin punakaartilaistovereilta, eivät valkoisilta. On kuitenkin syytä muistaa, että Laura oli tapahtumahetkellä vain 15-vuotias. Näin ollen voidaan pohtia, kuinka paljon hänen esiintymisessään sitten lopulta on ollut todellista hurjuutta ja kuinka paljon nuoruuden tiliin menevää seikkailunhalua.¹²² Punakaartin juhlallisissa hautajaisissa saattuen kärjessä ratsastaminen miesten vaatteisiin pukeutuneena lienee ollut nuorelle tytölle mukaansatempaava kokemus.

¹¹⁹ TMA, UTA, Ulvilan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat Ca1:204, käräjät 17.12.1921. Yllä mainitun armahduspäätöksen 4. kohdassa todetaan: ”Tänä vuonna puhjenneeseen kapinaan liittyneiden henkilöiden syyttäminen valtiopetoksesta tahi maanpetoksesta taikka rikoksesta julkista viranomaista tai yleistä järjestystä vastaan tahi yleistä vaaraa tuottavasta rikoksesta tahi sellaisesta rikoksesta toisen vapautta vastaan, kuin Rikoslain 25. luvun 1, 9 tai 10 §:ssä sanotaan, kotirauhan rikkomisesta tai laittomasta kotietsinnästä taikka rikoksesta toisen omaisuutta vastaan on raukeava, ellei heitä ole vielä pantu syytteeseen sanotuista rikoksista. Tästä yleisestä armahduksesta jäävät kuitenkin osattomiksi ne, jotka ovat olleet edellä mainittujen rikoksien yllyttäjinä taikka joilla kapinaliikkeessä on ollut johtava asema tahi jotka ovat tekeytyneet syyppäiksi murhapolttoon tahi avunantoon sellaiseen rikokseen tai sen yritykseen, niin myös ne, jotka ovat paenneet maan ulkopuolelle eivätkä vielä ole palanneet.” Suomen painettu asetuskokoelma 165/1918, s. 1. Avunanto murhapolttoon jätetään tässä armahduksen ulkopuolelle. Mielenkiintoista on, että käräjäoikeus on sitten avunannon joukkomurhan jälkien hävittämiseen tulkinnut kuuluvan armahduksen piiriin.

¹²⁰ UstrkA, rippikirjat 1921-1930, s. 822 ja 1931-1940, s. 817; PsrkA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1945-1961, s. 8960.

¹²¹ KA, EK-Valpo, PTK 127/1921.

¹²² Tunne-elämältään kehittymättömät nuoret ovat sodissa usein osoittautuneet tunnottomiksi ja kyvyttömiksi arvioimaan tekojensa seurauksia. Siltala 2009, 364.

Punaisten naisten leimaaminen epäsiiveellisiksi tuli esille myös Lauran oikeuskäsittelyssä vuonna 1921. Useat todistajat toivat esille, miten Laura oli yhdessä toisen nuoren naisen kanssa asunut rintamapääällikkö Aarteen luona Noormarkussa.¹²³ Eräs todistajista totesi nimenomaan Lauran olleen ”Aarteen jalkavaimona”. Laura itse kielsi väitteen pontevasti todeten toisten tyttöjen olleen Aarteen ”flammana”.¹²⁴

Lempi Hjorth

Lempi Suleima Hjorth syntyi Porissa 5.1.1893 köyhään työmiehen perheeseen. Ennen työelämään siirtymistä hän ehti suorittaa kansa- ja rippikoulun. 19-vuotiaana hän pääsi Porin puuvillatehtaalle kutojaksi. Porin puuvillatehtaan työväki oli hyvin järjestäytynyt ja monen muun tavoin Lempi liittyi Porin työväenyhdistyksen puuvillatehtaalaisten ammattiosastoon vuonna 1915. Sisällissodan aikana Lempi meni iltaisin töiden jälkeen puhelinkeskukseen harjoittelemaan puheluiden yhdistämistä. Hän ryhtyi tähän työhön heti helmikuun alussa lisätienestien toivossa ja ehtikin saada 50 markan shekin palkaksi ennen punakaartin kassan tyhjenemistä. Kuulusteluissa Lempi kertoi liittyneensä vapaaehtoisesti, ilman että kukaan punakaartista häntä sinne pakotti. Paikallinen suojeluskunnan esikunta antoi hänestä suotuisan lausunnon pitäen häntä rauhallisena työntekijänä, joka sota-aikana oli toiminut puhelinkeskukseen harjoittelijana. Muuta hänen sota-aikaisista toimistaan ei tiedetty. Lempi kuului niihin, jotka onnekseen eivät lähteneet pakomatkalle ja näin välttivät vankileirikurjuuden. Häntä kuulusteltiin Porissa vasta 2.9.1918 ja hän sai odottaa oikeudenkäyntiä kotonaan. Valtiorikosoikeuden 143 osasto tuomitsi hänet lokakuun 29. päivänä kahden vuoden ehdolliseen vankeusrangaistukseen ja menettämään kansalaisluottamuksensa kahdeksi vuodeksi.¹²⁵

Uskonnonvapauslain astuttua voimaan vuonna 1923 Lempi oli ensimmäisten joukossa eroamassa kirkosta heti vuoden alussa.¹²⁶ Porissa, toisin kuin Ulvilassa, kirkosta eroamisen syytä ei kirjattu ylös, joten hänen eromotiivejaan ei ole mahdollista selvittää. Vasemmistolaisuudella todennäköisesti oli kuitenkin osuutta asiaan, sillä Lempi osallistui poliittiseen toimintaan. Hän oli mukana perustamassa Porin sosialistista naisyhdistystä joulukuussa 1920 ja toimi sen ensimmäisenä sihteerinä. Hän oli myös sosialistien työväenpuolueen kunnallisvaaliehdokas syksyllä 1922 ja seuraavana vuonna hänet valittiin Porin sosialistisen yhdistyksen johtokuntaan. EK tarkkaili hänen toimiaan ja pidatti hänet 3.8.1923 kuulusteluja varten.¹²⁷ Tuol-

¹²³ TMA, UTA, Ulvilan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat Ca1:204, käräjät 30.6.1921, EK:n raportti s.106.

¹²⁴ TMA, UTA, Ulvilan käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat Ca1:204, käräjät 30.6.1921, EK:n raportti s.117,122.

¹²⁵ KA, vro 143/412.

¹²⁶ Porin maistraatti, Porin kaupunki HL 81/1923.

¹²⁷ KA, EK-Valpo I, KD 233/2541 v. 1923, EK:n Tampereen alaosaston viikkokertomus nro 31; KA, EK-Valpo I, KD 281/1297 v. 1922, Treen alaosaston viikkokertomus nro 38; KA, EK-Valpo I, KD 115/2521 v. 1923, Treen alaosaston viikkokertomus nro 15; TMA, PpA Hb1, Porin sosialistisen nuorisoyhdistyksen toimintakertomus 1.7.-30.9.1923; *Suomen Työmies* 17.12.1920 ”Sosialistisia naisjärjestöjä perustettu”.

loin hän ei vielä päätynt oikeuteen, mutta hänen seurantaansa jatkettiin. Etsivän Keskuspoliisin paikallisosaston raportissa on maininta Lempistä heinäkuun alussa 1924:

”Alaosaston haaraosaston saamien tietojen mukaan on tunnettu porilainen kommunisti Lempi Hjorth muuttanut pois paikkakunnalta ja on hänet ilmoitettu matkustaneen Amerikkaan.”¹²⁸

Tämä raportti on oiva osoitus siitä, miten EK:n raporteissa oli mukana myös epä-määräisiä huhuja. Lempi oli poistunut kyllä paikkakunnalta, mutta ei suinkaan Amerikkaan, vaan vankilaan. Lempi oli nimittäin osallistunut kommunistien toimintaan niin vakavasti, että Turun hovioikeus tuomitsi hänet 20.6.1924 pidettäväksi vuoden ajan kuritushuoneessa valtiopetoksen valmistelusta. Tämän lisäksi hän menetti vielä vankilasta vapauduttuaan kansalaisluottamuksensa viideksi vuodeksi.¹²⁹ Lempi Hjortista ei ole EK:n arkistossa henkilökorttia tai -mappia. Tämä on erikoista ottaen huomioon hänen valtiopetostuomionsa ja sen, että kortteja tehtiin naisista, joiden poliittiseen luotettavuuteen kohdistui huomattavasti vähäisempiä epäilyjä. Onkin todennäköistä, että kortti on ollut olemassa, mutta se on hävinnyt.

Lempi laskettiin vapaaksi toukokuussa 1926. Hän elätti itseään toimimalla tarjoilijana Porissa, kunnes muutti 1929 Helsinkiin. Pääkaupungissa hän ei pysynyt kahtakaan vuotta, vaan palasi Poriin keväällä 1931 laman ja työttömyyden ravistellessa koko maata. Hän meni naimisiin Heikki Salosen kanssa ja muutti tämän kotikaupunkiin Pietarsaaren. Avioitumisen jälkeen Lempi asettui aloilleen viettämään hiljaista elämää ja kuoli lopulta Pietarsaareissa lapsettomana leskenä korkeassa 81 vuoden iässä.¹³⁰

Iida Estella Ketola

Seitsenlapsisen katraan kolmantena lapsena syntyi räätäli Ketolan perheeseen Iida Estella 22.9.1895 Porissa. Vuosisadan vaihteessa perhe muutti Ulvilaan Uudelle Koivistolle.¹³¹ Sisällissodan puhjetessa Estella oli 22-vuotias nuori nainen, joka elätti itsensä ompelijana räätäli Lehdon liikkeessä Porissa. Liike mobilisoitiin punaisten käyttöön ja koska muutakaan työtä ei hänen mukaansa ollut saatavilla, hän jäi entiseen paikkaansa ompelemaan housuja ja liivejä punakaartin käyttöön siirtyen näin punakaartin palkkalistoille. Palkkaa luvattiin 9 markkaa päivässä. Hän sai työstään korvausta kaikkiaan 200 markkaa ja yhdet kengät. Omien sanojensa mukaan hän ei tiennyt, mistä ompelutarpeita tuotiin heidän käyttöönsä. Huhuna kyllä oli kerrottu, että niitä takavarikoitiin liikkeistä, mutta ompeluosastolla oli niin kova

¹²⁸ KA, EK-Valpo 1, Treen osaston toimintakertomuksia 1924–26, toimintakertomus nro 29 ajalta 12.7.–18.7.1924.

¹²⁹ Porin maistraatti, Porin kaupunki HL 81/1923.

¹³⁰ Porin maistraatti, Porin kaupunki HL 81/1923; VT-kokoelma, sukuselvitys Lempi Hjorth, Hgin maistraatti 29.10.2009; VT-kokoelma, sukuselvitys Lempi Salonen os. Hjorth, Kokkolan maistraatti 16.11.2009.

¹³¹ KansA, 7A Ketola Iida Estella.

kuri, etteivät työntekijät edes keskenään saaneet keskustella mistään. Kaartista oli hänen mukaansa myös mahdollon päästä eroon, kun siihen oli kerran liittynyt.

Huhtikuussa Estella lähti pakolaisten mukana kulkemaan Punkalaitumen ja Hämeenlinnan kautta kohti itää. Matka katkesi 1.5.1918 Hollolassa. Hänet toimitettiin tutkintavankeuteen Hämeenlinnaan, jossa häntä kuulusteltiin kesäkuun 4. päivänä. Estella teki kuulustelijaan niin suotuisan vaikutuksen, että tämä esitti hänen vapauttamistaan jo tuolloin. Valtiorikosoikeuden 50. osasto Hämeenlinnassa ehti kuitenkin käsitellä hänen asiansa vasta 5.7. jolloin hänet laskettiin vapaaksi syytteistä ja samalla vankilasta, koska

”kun on todennäköistä että syytetty kapinaliikkeen laatuun ja kotipaikkakunnallaan vallinneeseen tilanteeseen nähden ei ole ollut selvillä liikkeen todellisesta tarkoituksesta tai voinut vastustaa liikkeeseen mukaan tempautumistaan, niin katsoo vro oikeaksi vapauttaa syytetyn rangaistuksesta.”¹³²

Suojeluskunta ei ollut ollenkaan samaa mieltä Estellan viattomuudesta ja tietämättömyydestä kapinan laadun suhteen. Sen mielestä Estella oli kiivas ja suurisuinen yllyttäjä, joka oli vahvasti mukana työväenyhdistyksen toiminnassa niin esiintyjänä kuin toimihenkilönäkin. Tyttö itse tunnusti liittyneensä Ulvilan Uuden Koiviston työväenyhdistyksen nuoriso-osastoon kaksi vuotta aiemmin ja selitti aikaisemmin olleensa innostunut työväen aatteesta ja esiintynyt osaksi puhujana ja osaksi runonlausujana, mutta jääneensä vuonna 1917 pois toiminnasta.¹³³

Estella ei kuitenkaan ollut luopunut poliittisista näkemyksistään, vaan päinvastoin ne tuntuivat vahvistuvan. EK:n 1920-luvun alussa tekemän analyysin perusteella Estella Ketola oli ”kurssin suorittanut agitaattori, kokouspuhujana, kiihoittaja”.¹³⁴ Hän oli poliittisesti aktiivinen toimien vuodesta 1920 lähtien eri luottamustoimissa, kuten Satakunnan sos.dem. nuorisopiirijärjestön sihteerinä ja rahastonhoitajana sekä Ulvilan Uuden Koiviston sos.dem. nuoriso-osaston puheenjohtajana.¹³⁵ Kesällä 1921 hän liittyi kommunistivetoiseen Suomen Sosialistiseen Työväenpuolueeseen (SSTP).¹³⁶ Seuraavana vuonna hänet nimitettiin SSTP:n eduskuntavaaliehdokkaaksi ja lukuisiin luottamustehtäviin kuului myös Ulvilan kunnanvaltuuston jäsenyys.¹³⁷ Ajatuksiltaan Ketola oli radikaali vasemmistolainen, joka ei hyväksynyt maltillisempien sosialidemokraattien näkökulmia. Tämä ilmenee mm. hänen laatimastaan nuorisopiiritoimikunnan vuosikertomuksesta vuodelta 1920, jossa hän moittii eräitä paikallisosastoja, jotka ovat ”valkeampien holhouksesta riippuvia” ja jotka joutuvat tekemään, kuten ”patavanhoilliset sos. dem. johtajat vaativat”.¹³⁸

¹³² KA, vro 50/9.

¹³³ KA, vro 50/9.

¹³⁴ KA, EK-Valpo I, henkilökortti Ketola, Iida Estella.

¹³⁵ KA, EK-Valpo I, henkilökortti Ketola, Iida Estella.

¹³⁶ KA, EK-Valpo I, AKP nro 11/1924.

¹³⁷ KA, EK-Valpo I, KD nro 203/1290 v. 1922; KA, EK-Valpo I, KD 148/2527 v. 1923; KA, EK-Valpo I, KD 369/2352 v. 1922.

¹³⁸ KA, EK-Valpo I, KD 79/1283 v. 1921, Satakunnan sos.dem. nuorisopiiritoimikunnan toimintakertomus v. 1920.

Ulkoiselta olemukseltaan Estella Ketola ei ollut näyttävä nainen, päinvastoin hän oli pieni ja kyttyräselkäinen. Puhujana hän oli voimallinen ja innostava. Hän esiintyi näkyvästi käyden puhumassa mm. mielenosoituskokouksissa ja toimien keskustelujen alustajana kokouksissa.¹³⁹ EK tarkkaili Ketolan poliittisia toimia jatkuvasti ja puoluetoverin muistelmien mukaan häntä myös kuulusteltiin useasti.¹⁴⁰

Kesäkuussa 1923 hänet viimein pidätettiin Porissa epäiltynä kommunistien maanalaisesta toiminnasta. Pidätyksen yhteydessä suoritettiin kotietsintä, jolloin Ketolan hallusta löytyi kommunistisia julkaisuja, julistuksia ja kirjeitä. Ketola toimitettiin kuulusteltavaksi Tampereelle ja sieltä edelleen Helsinkiin pääosaston kuulusteltavaksi, missä hän tunnusti yksityiskohtaisesti, miten kesällä 1921 oli osallistunut Pietarissa Suomen Kommunistisen Puolueen puoluekokoukseen, missä läsnä olivat mm. Kullervo Manner, O.V. Kuusinen ja Yrjö Sirola.¹⁴¹ Osallisuutta tähän tilaisuuteen pidettiin hyvin raskauttavana, koska syyttäjän mukaan siellä oli hyväksytty noudatettavaksi Kommunistisen internationalen kolmannessa kongressissa vahvistetut menettelytavat, joilla pyrittiin ”kapitalismin kukistamiseen, proletariaatin diktatuuriin ja kansainvälisen neuvostotasavallan perustamiseen, poistaakseen tykkänään luokat ja toteuttaakseen sosialismin, tuon kommunistisen yhteiskunnan ensi asteen.”¹⁴²

Estella istui tutkintavankeudessa ensin Helsingin ja sitten Turun lääninvankilassa jutun tutkinnan pitkittyessä.¹⁴³ Turun hovioikeudessa hänelle vaadittiin rangaistusta valtiopetoksen valmistelusta, mutta koska ei voitu näyttää toteen Ketolan osuutta puoluekokouksessa tehtyihin päätöksiin, ei häntä rangaistu pelkästä kokoukseen osallistumisesta ja hänet laskettiin vapaaksi 28.12.1923. Etsivän keskuspoliisin Turun osasto oli tyytymätön hovioikeuden päätökseen ja antoi Ketolasta pidätysmääräyksen. Hän joutui heti seuraavana päivänä takaisin lääninvankilaan, josta hänet kuitenkin laskettiin vapaaksi 5.1.1924. Myös syyttäjä ilmoitti tyytymättömyytensä ja valitti tuomiosta vieden asian korkeimpaan oikeuteen. Korkein oikeus muutti päätöstä ja arvioi, että koska syytetty oli tietoinen SKP:n valtiopetoksellisista tarkoituksista ja koska kokouksessa oli ”valittu puolueelle keskuskomitea suunnittelemaan ja järjestämään sanottujen ohjeiden mukaan Suomen valtiosäännön väkivaltaista kumoamista tarkoittavaa toimintaa”¹⁴⁴, oli syytetty syyllistynyt valtiopetoksen valmisteluun. Oikeus tuomitsi Estella Ketolan vuodeksi kuritushuoneeseen ja menettämään kansalaisluottamuksensa viideksi vuodeksi.¹⁴⁵

Ketola passitettiin kärsimään rangaistustaan Hämeenlinnan naisvankilaan 16.4.1925. Estella oli sairas jo ennen vankilaan joutumistaan, minkä vuoksi hän

¹³⁹ KansA, 7A Ketola Iida Estella; KA, EK-Valpo I, henkilökortti Ketola, Iida Estella; KA, EK-Valpo I, KD 40/7 v. 1923.

¹⁴⁰ KansA, 7A Ketola Iida Estella. Paikallisosasto myös tarkkaili Ketolan kirjeenvaihtoa ja tarkasti hänen saamaansa postia. KA, EK-Valpo I, KD 42/804 v. 1925.

¹⁴¹ KA, EK-Valpo I, KD 192/2533 v. 1923; KA, EK-Valpo I, PTK 175/1923.

¹⁴² KA, KKO päätöstaltio nro 345/1925, 18.2.1925.

¹⁴³ TMA, Turun lääninvankilan arkisto, Ab 44, päiväkirja 1923.

¹⁴⁴ KA, KKO päätöstaltio nro 345/1925, 18.2.1925; TMA, Turun lääninvankilan arkisto, Bbb 73, nimiluettelo 1923.

¹⁴⁵ Ibid.

ei kestänyt kuritushuoneen oloja kauaa. Hän vietti vankeusaikansa vankilan sairaalassa ja kuoli sydänvikaan jo kolme kuukautta myöhemmin, 11.7.1925. *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* uutisoi toverin menetyksestä todeten tämän olleen nuorisoliikkeen innokkaimpia ja uhrautuvimpia työntekijöitä. Porissa järjestetyissä hautajaisissa oli poliittinen leima: esiintymässä olivat työväen soittokunta ja kahden nuoriso-osaston kuorot. Porin ympäristön nuoriso-osastolaiset osallistuivat tilaisuuteen runsain joukoin lippusaattueessa. Haudalla oli yli 2000 saattajaa ja poliisit tulivat lopulta paikalle hajaannuttamaan väkijoukon hautauksen jälkeen. Sisäministeriö oli antanut toukokuussa 1923 ohjeet, joiden mukaan sukulaisten ja ystävien oli luvallista ilmaista surunsa, mutta viranomaisen tuli valvoa, etteivät suuret väkijoukot kerääntyneet hautausmaille mielenosoituksiin. Estellan kuolema vankilassa poliittisena vankina oli kieltämättä seikka, joka potentiaalisesti olisi voinut synnyttää kiivaita puheenvuoroja hautauksen jälkeen. Estellan poliittisia näkemyksiä ilmentää vahvasti seuraava laulu, jonka hän laati vankina ollessaan. Työväen kuoro esitti laulun hänen hautajaisissaan.¹⁴⁶

Taistoon

1. Taas ajojahti käy
Eikä valoa näy
Taas vankilat veljistä täyttyy
Uhrin kalpeat nuo
Meille viestin tuo
Että tuskiinsa aivan he nääntyy
Kyllä kestämmä me
Jos tyäs ootte te
Me vuotamme vuotamme yhä
Hei taistoon siis innoin
Veremme vuotakohon hehkurinnoin
Hei taistoon
Hei taistoon
Nyt käykää

2. Veljet vuottakaa viel
Pieni hetkinen siel
Niin kahleenne ranteista aukee
Ootte vapaita te
Pian tulemme me
Kohta luokkamme kosto laukee
Kohta torvet jo soi
Pian tulemme oi
Pian taistelu mahtava vyöryy
Hei taistoon siis innoin
Veremme vuotakohon hehkurinnoin
Hei taistoon

¹⁴⁶ HMA, Hämeenlinnan kuritushuone- ja työvankilan arkisto, nimikirjat 1924–1925 Ba:9, Ida Estella Ketolan nimilehti; *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* 14.7.1925 ”Toveri Estella Ketola kuollut” ja 16.7.1925 ”Toveri Estella Ketolan hautaus”. Huom. molemmat kirjoitukset olivat huomiotaherättävästi lehden etusivulla.; KansA, 7A Ketola Iida Estella; Saarela 2014, 352f.

Hei taistoon
Nyt käykää

3. Koska taantunut tää
Viel on vallan pääl
Mut työ tääll on suuri ja huima
Meit ei estaa he voi
Pian kumous soi
Pian taistelu alkaa tuima
Luokka kärsivä tää
Pian lippua punaista nostaa
Hei taistoon siis innoin
Veremme vuotakohon hehkurinnoin
Hei taistoon
Hei taistoon
Nyt käykää

Laulussa puhutaan työväenluokan kostosta, johon pian ryhdytään. Säe ”veremme vuotakohon hehkurinnoin” kertosaikessa paljastaa, että kirjoittaja näkee Moskovan kommunistien tapaan uuden vallankumouksen olevan välttämätön ja väistämätön. Muiden jyrkimpien vasemmistoaktiivien tavoin Estella erosi kirkosta helmikuussa 1923. Löytyneiden lähteiden valossa Estella Ketola näyttää olleen tämän tutkimuksen naisista sodan jälkeen poliittisesti kiihkeimpiä.

Kuva 14 Estella Ketolan hautaus Porin hautausmaalla. Saattojoukkona mm. Porin ympäristön nuorisosastolaiset ja Porin työväen sekakuoro. Kuva: Kansan Arkisto.

7.3 Naiset työelämässä

Naisten myöhempää elämää arvioitaessa on mielenkiintoista tarkastella, millaisissa työtehtävissä he toimivat sisällissodan jälkeen. Naimisiin mentyään monet naiset jäivät kotiin hoitamaan miehensä taloutta ja lapsia. Mutta oli toki niitäkin naisia, jotka jatkoivat työssäkäyntiä myös avioliiton solmimisen jälkeen. Kaarina Vattulan tutkimuksen mukaan työssäkäyvien naimisissa olevien naisten määrä kasvoi Suomessa merkittävästi tultaessa 1930-luvulle. Esimerkiksi Helsingissä vuonna 1930 naimisissa olevista naisista 21 % oli ammatinharjoittajia, kun luku vielä kymmenen vuotta aiemmin oli ollut vain 11 %.¹⁴⁷

Aikakauden tavan mukaan naimisissa olleet naiset on identifioitu seurakuntien ja maistraattien rekistereissä miehen ammatin kautta eli he ovat ammattinimikkeeltään jonkun vaimoja.¹⁴⁸ Esimerkiksi Josefina Grönroos on kirkonkirjoihin merkitty työmiehen vaimoksi, vaikka toisesta lähteestä käy selville, että perhe eli vaimon ansiotuloilla.¹⁴⁹ Eli näistä rekisteriviranomaisten lähteistä ei pysty selvittämään, harjoittiko naimisissa oleva nainen jotain ammattia. Vaikka naisten tiedot ovatkin puutteellisia, kertoo puolison ammatti perheen sosiaalisesta asemasta. Suuri enemmistö tämän tutkimuksen naisista oli työmiesten vaimoja. Osalla ammattinimike oli ilmoitettu tarkemmin, kuten tehdastyöläinen, sahatyömies tai kivi-työmies. Joissakin tapauksissa puolison ammatti oli määritelty hyvinkin tarkkaan. Näin oli mm. Katri Tuomiston tapauksessa asia, sillä hänet oli Porin maistraatissa merkitty titteliltään käsilaukkutehtaan edustajan vaimoksi ja myöhemmin edellä mainitun leskeksi. Maistraatin papereista ei kuitenkaan selviä, miten 30-vuotias Katri elätti itsensä miehen kuoltua.¹⁵⁰

Enemmistö näistä vaimoista näyttäisi säilyneen työväenluokan jäsenenä. Historiantutkija Pertti Haapalan mukaan työväestön pysyminen työläisasemassa olikin hallitseva piirre 1900-luvun alkupuolella.¹⁵¹ Noin viidesosa naisista nai itsellisen käsityöammatin harjoittajan. Tällaisia olivat esimerkiksi vaskiseppän, suutarin ja vaatturin vaimot. Kymmenkunnalla naisista oli havaittavissa korkeampaa sosiaalista nousua puolison ammatin ansiosta. Esimerkiksi Maria Lamminen oli kunnan kamreerin puoliso ja Lydia Berglundista tuli avioiduttuaan liikkeenharjoittajan vaimo. Mimmi Suominen puoliso eteni urallaan poliisista asianajajaksi. Kauppiaan vaimoksi päätyi tutkituista naisista neljä. Rekisterinpitäjät eivät aina pysyneet selvillä tapahtuneista ammattien muutoksista. Ellen Arosen puolisoista Toivosta tuli kansanedustaja vuonna 1922, mutta siviilirekisteriin vuonna 1923 siirtyes-

¹⁴⁷ Vattula 1989, 25f.

¹⁴⁸ Tässä naisten sisällissodan jälkeisiä ammatteja käsittelevässä luvussa tiedot ovat peräisin Porin seurakuntien keskusrekisterin, Ulvilan seurakunnan ja Porin maistraatin arkistoista sekä niiden seurakuntien ja maistraattien, joiden alueelle naiset muuttivat, laatimista virkatodistuksista (VT-kokoelma).

¹⁴⁹ Suomen sotasurmat 1914–1922, www. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmahaku/input>, Grönroos Anton Nikolai [luettu 13.9.2013] ; PskA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1912-1933, s. 3.

¹⁵⁰ Katri avioitui uudelleen vasta yhdeksän vuotta myöhemmin. Porin maistraatti, Porin kaupunki HL 336/1923.

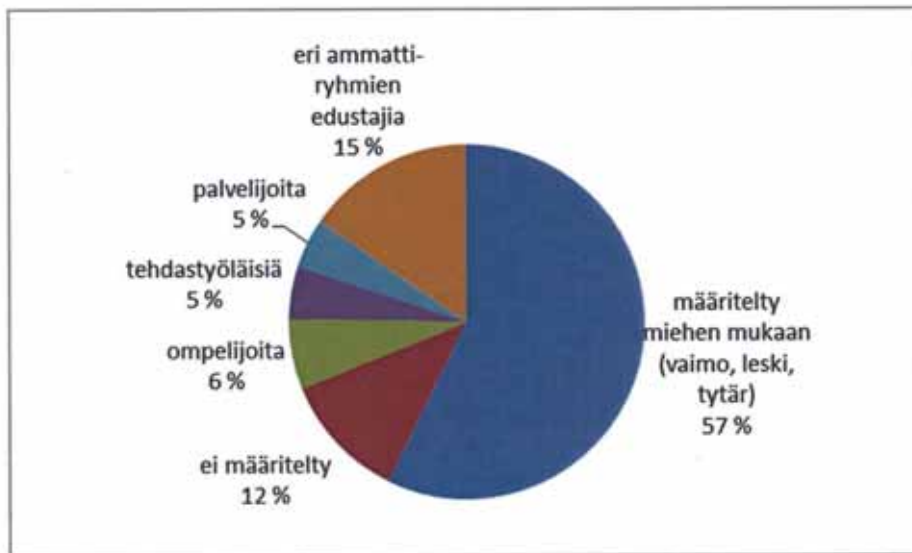
¹⁵¹ Haapala 1986, 269.

sään Ellen on merkitty edelleen ajomiehen vaimoksi.¹⁵² Yhteiskunnallista nousua on voinut tapahtua useammankin naisen kohdalla ilman, että siitä on todisteita rekisterissä.

Miehen kautta identifioiminen koski naista vielä miehen kuolemankin jälkeen. Sen jälkeen naiset olivat rekisterinpitäjän kirjoissa jonkun leskiä, eivät itsenäisiä ammatinharjoittajia. Käytännöllä on myös luonnolliset selitykset. Rippikirjan ylläpitäjä oli seurakunnan kirkkoherra ja myöhemmin vuosina kanslisti. Seurakunnan jäsenet eivät ilmoittaneet papille työolosuhteidensa muutoksista, eikä siihen edes nähty mitään tarvetta. Näiltä osin tiedot päivittyivät tavallisesti vasta silloin, kun ihmiset siirtyivät toiselle paikkakunnalle ja sen yhteydessä ilmoittivat itsestään uudet tiedot tai perhesuhteissa tapahtui muutos. Sama päti myöhemmin maistraatin suhteen.

Tämän tutkimuksen 267 naisesta 57 % eli yli puolet on määritetty miehen kautta. Valtaosa heistä (121) on vaimoja, osa leskiä (30) ja lisäksi mukana on pari työmiehen tyttäriä. Yleensä naimaton nainen merkittiin rekisterinpitäjän kirjoihin ammattinimikkeellään, mutta jostain syystä jopa 30-vuotiaana kuollut nainen on koko ikänsä luokiteltu työmiehen tyttäreksi. Näiden naisten osalta ei siis pystytä sanomaan, kuinka moni heistä oli palkkatyössä. Muiden naimattomien naisten ammatit kuitenkin on selvitettävissä. Seuraava kuvio havainnollistaa, miten rekisterinpitäjät ovat naisten toimet määritelleet ja paljastaa yleisimmät ammattiryhmät.

Kuvio 10 Naisten ammattinimikkeet sisällissodan jälkeen.

Rekisteritiedoissa on joitakin puutteita. 28:n naisen kohdalla ei ole määritelty ammattia tai tointa millään tavoin, ei edes puolison kautta. Heistä 11 avioitui vasta

¹⁵² Porin maistraatti, Ulvilan kunta HL 166/1923; VT-kokoelma, Tampereen ev.lut. seurakuntien keskusrekisterin laatimat virkatodistukset Lydia Sjöholmista (ent. Berglund) ja Mimmi Jurista (ent. Suominen); Porin maistraatti, Porin kaupunki HL 22/1923; VT-kokoelma.

joitakin vuosia sodan jälkeen, joten heiltä olisi voinut olettaa löytyvän oma ammattinimike. Lisäksi kolmen naisen kohdalla ei ole tuotu ilmi ammattia, vaan heidät on määritelty hyyryläiseksi, neidiksi ja vakinaista työtä vailla olevaksi irtolaiseksi.

Omaa sisällissodan jälkeistä ammattia kuvaava toimi oli määritelty 83 naisella (31 %). Yleisimmät ammattinimikkeet olivat ompelija (18), tehdastyöläinen (13) ja palvelija (12).¹⁵³ Muut erottuvat ryhmät olivat kahdeksan yleisnimikkeen ”työläinen” alla ollutta naista, viisi kaupan alalla toiminutta henkilöä ja neljä sahatyöntekijää. Sen jälkeen listalta löytyykin sekalainen joukko ammattinimikkeitä, joissa kussakin on vain yksi tai kaksi edustajaa, kuten siivooja, kutoja, emännöitsijä ja kätilö. Muutaman henkilön kohdalla voi nähdä myös sosiaalista nousua ammatin perusteella, sillä esimerkiksi Martta Starckista tuli ravintolan johtaja ja Ida Niskasesta kansakoulun opettaja.¹⁵⁴

Naisten ammatit myös vaihtelivat elämän aikana, mutta kuten jo edellä todettiin, ei papeilla ollut syytä päivittää näitä tietoja, ellei rekisterinpitäjä vaihtunut. Muutamien naisten kohdalla ammattinimike onkin vaihtunut, kun he ovat muuttaneet toiselle paikkakunnalle. Selkeä lähes systemaattinen muutos naisten kohdalla oli se, että jos he avioituivat, heidän tiedoistaan hävisi samalla ammattinimike ja heistä tuli muurarien vaimoja ja maalarien rouvia. Alexandra Lehtinen oli kirkonkirjoissa ompelija, kunnes status muuttui avioitumisen myötä työmiehen vaimoksi.¹⁵⁵ Sisällissodan aikana tutkituista naisista 141 oli ollut naimattomia. Sodan jälkeen heistä 98 avioitui, enemmistö jo 1920-luvulla, ja menetti samalla rekisteritiedoistaan ammattinimikkeensä. Muutos toimi myös toisinpäin; kun naiset erosivat, heidän ammattinimikkeensä tavallisesti myös kirjattiin omalle uudelle rippikirjan sivulle. Esimerkiksi Tyyne Hällfors oli työmiehen vaimo, kunnes avieron myötä hänestä tuli työläinen.¹⁵⁶

Kun näitä ammattinimikkeitä vertaa niihin ammatteihin, joissa naiset olivat toimineet ennen sotaa, voidaan havaita, että suurimmista ryhmistä ompelijoiden ja tehdastyöntekijöiden kohdalla työ on useimmiten säilynyt samana. He olivat toimineet samoissa tehtävissä jo ennen sotaa. Sodanjälkeisten palvelijoiden joukossa oli muutama entinen tehdas- tai sekastyöläinen. Tämä oli sinänsä yllättävää, sillä yleensä 1900-luvun alussa palvelustyö oli nuorilla naisilla se ensimmäinen ponnahtuslauta työelämään, jonka jälkeen he pyrkivät pääsemään töihin tehtaaseen tai saamaan jonkinlaisen ammattitaidon (tai menivät naimisiin).¹⁵⁷ Sodan jälkeen tehtaat olivat jonkin aikaa seisauksissa, joten tämä on voinut aiheuttaa siirtymisen

¹⁵³ Rekisterinpitäjien arkistoissa vain parilla naisella oli ilmoitettu yhden sijaan kaksi ammattia. Tähän laskentaan otettiin niistä mukaan se, kummassa hän toimi näiden lähteiden mukaan pidemmän aikaa. Ammatilla tarkoitetaan siis todellista ammattia, en vaimo-nimikettä, jonka alle näistä 83:sta siirtyi myöhemmin lukuisia naisia.

¹⁵⁴ VT-kokoelma, Mikkelin maakunta-arkiston laatima virkatodistus Martta Starckista; Viitasaaren kirkkoheranviraston laatima virkatodistus Ida Niskasesta (myöh. Kauppinen).

¹⁵⁵ PsrKA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1912–1933, 3/354.

¹⁵⁶ PsrKA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1934–1944, 2/679. 1960-luvun lopulla käytäntö alkaa muuttua sikäli, että kuolleiden kirjaan on saatettu myös leskelle ja naimisissa olevalle naiselle merkitä hänen ammatintensa näkyviin. Tämä tieteenkin vain sillä edellytyksellä, että hän on ollut palkkatyössä. PsrKA, Porin maistraatti.

¹⁵⁷ Pertti Haapalan Tampereen työväestöön kohdistuvan tutkimuksen mukaan tamperelaisille naimattomille naisille oli 1900-luvun alussa tyypillistä tietystä ammatissa pysyminen. Haapala 1986, 267.

toiselle alalle. Kaiken kaikkiaan heidän osuutensa oli tässä otoksessa niin pieni, ettei siitä ole syytä tehdä laajempia johtopäätöksiä. Seuraavana esimerkki tapauksesta, jossa henkilö kelpuutettiin takaisin sotaa edeltäneeseen työpaikkaansa.

Yksi samassa ammatissa ja työpaikassa sodan jälkeen jatkaneista oli Alma Jaakkola. Hän oli niitä punakaartissa toimineita henkilöitä, jotka saivat sodan jälkeen palata takaisin töihin Reposaaressa. Hän oli tyttärensä mukaan ”kovasisuinen muija”, joka pärjäsi miesvaltaisella työmaalla. Sodan jälkeen hän lainasi tuttavilta rahaa ja osti oman pienen talon Reposaaressa. Almalla oli kaksi aviotonta lasta, joiden hoidossa hänen äitinsä auttoi, jotta Alma pystyi käymään töissä. Nuorempi tytär Aili muutti 4–5 vuotta sodan jälkeen Ahlaisten mummulasta äidin luokse Reposaaressa ollessaan tarpeeksi vanha menemään kouluun. Alma oli töissä sahalla, kunnes 1930-luvun laman aikana paljon väkeä irtisanottiin. Alma oli yksi työpaikkansa menettäneistä. Hänen pelastukseensa koitui oma talo ja piha. Hänellä oli oma perunamaa ja merestä sai kalaa. Lisäksi sisko auttoi taloudellisesti vaikeimpina aikoina. Laman jälkeen Alma pääsi takaisin sahalle, missä hän oli töissä eläkkeelle jäämiseensä saakka. Kova fyysinen työ sahan lautatarhalla piti hänet nähtävästi hyvässä kunnossa, sillä Alma eli 98-vuotiaaksi.¹⁵⁸

Tämän tutkimuksen kohdehenkilöistä 11 % oli sisällissodan aikana nuoria alle 18-vuotiaita tyttöjä. Heillä oli vielä koko työelämänsä edessä ja he olivat juuri siinä iässä, että ammatillisen koulutuksen hankkiminen oli ajankohtaista. Työläistyttöjen koulutukseen ei kuitenkaan vielä tuohon aikaan panostettu. Ammattimiehille oli kysyntää, joten poikien ammattikoulutukselle annettiin arvoa, mutta tyttöjen kohdalla oleelliseksi nähtiin lähinnä kotitaloustaitojen oppiminen. Perheenäidin rooli nähtiin edelleen tyttöjen todennäköisimpänä urana. 1920-luvulla Porissa oli kunnan omistama ammattikoulu, joka oli kuitenkin vain niin kutsuttu valmistava ammattikoulu eli se ei antanut tytöille pätevyyttä mihinkään ammattiin. Ammattikoulutusta haluttiin kehittää vihdoin 1930-luvulla, jolloin Porin kaupunginvaltuusto kovan väittelyn jälkeen päätti rakentaa tyttöjen ammattikoululle uudet tilat. Asiaa puolustanut kansanedustaja ja kaupunginvaltuutettu Fanny Ahlfors koki, että ehdotuksen vastustajat aliarvioivat naisten ammattiopetuksen tärkeyden. Samaa keskustelua tyttöjen ammattikoulutuksen kehittämistä käytiin 1920–1930 -luvuilla muissakin Suomen kaupungeissa. Mervi Kaarnisen mukaan erityisesti punaorpojen ammattiopetusta pidettiin sodan jälkeen tärkeänä ja opetuksen organisoiminen aloitettiin nimenomaan heistä, jotta he pystyisivät huolehtimaan itsestään taloudellisesti, eivätkä vajoaisi sosiaalisesti alas.¹⁵⁹

1920-luvun Suomessa tyttöjen ammattikoulutuksessa keskeinen paino oli kodinhoidossa sekä lastenhoidossa ja -kasvatuksessa. Kuitenkin nuoret naiset ansaitsivat elantonsa muilla aloilla, joihin heillä ei ollut koulutusta. Koulutuksen sisältö ja työelämän vaatimukset olivat näin ollen suurella ristiriidassa. Kaarninen selittää tämän johtuneen ainakin osittain sisällissodan jälkivaikutuksesta. Oma tutkimukseni tukee tätä käsitystä. Tässä väitöskirjassa on useamman kerran jo osoitettu, miten punaisia naisia pidettiin kelvottomina kodinhoitajina ja kasvattajina. On

¹⁵⁸ Aili ja Ahti Salmen haastattelu 13.12.2006.

¹⁵⁹ Sainio 2005, 59; Kaarninen 1989, 90f, 98.

erittäin todennäköistä, että työläistyttöjen ammattikasvatuksella haluttiin sodan jälkeen varmistaa, että seuraavan sukupolven edustajista tulisi parempia äitejä ja vaimoja.¹⁶⁰

7.4 Muutot – uusia alkuja

Sisällissodan jälkeen kesällä eduskunnassa keskusteltiin paljon siitä, miten entisten punavankien palaaminen yhteiskuntaan onnistuisi ja olisiko heidän paras aloittaa elämä alusta kokonaan uudessa maassa.¹⁶¹ Oletuksena oli, että elämän jatkuminen vanhassa ympäristössä tulisi olemaan hankalaa. Millaisiin ratkaisuihin tämän tutkimuksen kohteena olleet naiset päätyivät? Pysyivätkö he vanhoilla asuinsijoillaan vai lähtivätkö etsimään uutta alkua muualta?

Arjen aloittaminen vanhassa ristiriitaisessa ympäristössä oli haasteellista, mutta siitä huolimatta iso osa (46 %) valtiorikosoikeudessa tuomiolla olleista naisista jäi paikoilleen, eikä muuttanut kertaakaan loppuelämänsä aikana.¹⁶² Nähtävästi punaiseksi leimautuminen Porin seudulla ei ollut niin sietämätöntä, että sen takia olisi tarvinnut heti sodan jälkeen muuttaa pois.¹⁶³ Eikä punakaartiin kuuluminen lopulta ollut ylitsepääsemätön este työsaannissakaan. Se rajoitti työn saantia joidenkin osalta heti sodan jälkeen, mutta tilanne tasoittui melko pian. Ja kuten edellä jo todettiin, osa työnantajista oli valmis ottamaan palkollisiaan takaisin töihin suoraan vankileiriltä ja menemään näistä takuuseen, jotta tutkittavana olevat voisivat palata kotipaikkakunnalleen odottamaan oikeudenkäyntiään. Sairaanhoidajana tai huoltotehtävissä toimimista ei kuitenkaan pidetty yhteisössä niin tuomittavana kuin aseelliseen kapinaan ryhtymistä. Porissa punaisten sopeutumista takaisin yhteiskuntaan helpotti osaltaan todennäköisesti myös se, että heitä oli siellä niin paljon, että he muodostivat vahvan toisiaan tukevan yhteisön. Sellaisilla maalaispaikkakunnilla, joissa valkoiset olivat suurena enemmistönä, on painostus punaisia kohtaan saattanut olla vahvempaa ja tehdä olon niin tukalaksi, että muutto toiselle paikkakunnalle on ollut varteenotettava vaihtoehto.

Vaikka monet siis jatkoivatkin elämänsä tutuilla seuduilla, tutkitusta 267 naisesta 54 % kuitenkin muutti jossain vaiheessa vuoden 1918 jälkeen pois kotipaikkakunnaltaan. Seuraava kaavio kuvaa, kuinka yleistä muutto toiselle paikkakunnalle oli naisten keskuudessa.

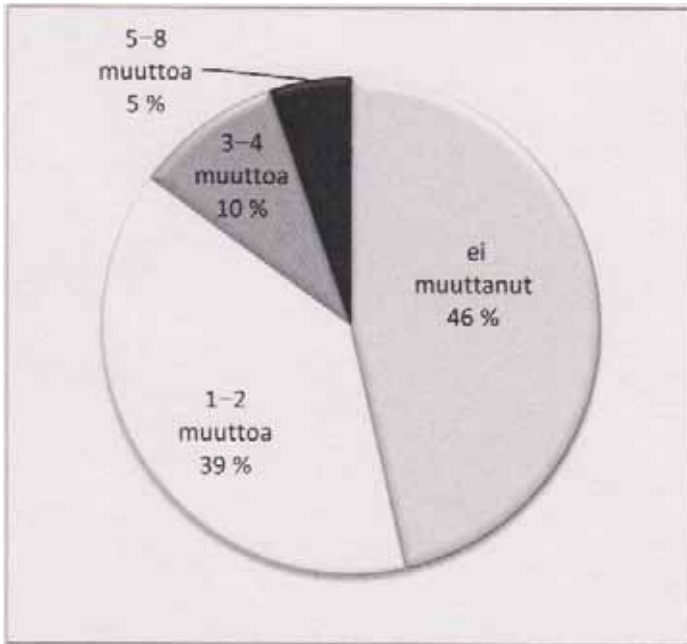
¹⁶⁰ Kaarninen 1989, 106.

¹⁶¹ Toiset vp 1917, ptk II, 2.7.1918 keskustelu valtiorikosrangaistusten täytäntöönpanosta.

¹⁶² Tässä naisten muuttoja käsittelevässä luvussa tiedot ovat peräisin Porin seurakuntien keskusrekisterin, Ulvilan seurakunnan ja Porin maistraatin arkistoista sekä niiden seurakuntien ja maistraattien, joiden alueelle naiset muuttivat, laatimista virkatodistuksista (VT-kokoelma).

¹⁶³ Tarkasteltaessa tutkittujen naisten muuttoja ja valtiorikosoikeudessa saatuja tuomioita (vapautus/rangaistus) ei näiden välillä ollut tilastollista merkitsevyyttä. Pearsonin khin neliöttestissä p:n arvo oli 0.283857 (tilastollinen merkitsevyys, jos $p < 0,05$).

Kuvio 11 Tutkittujen naisten muuttojen määrät sisällissodan jälkeen.

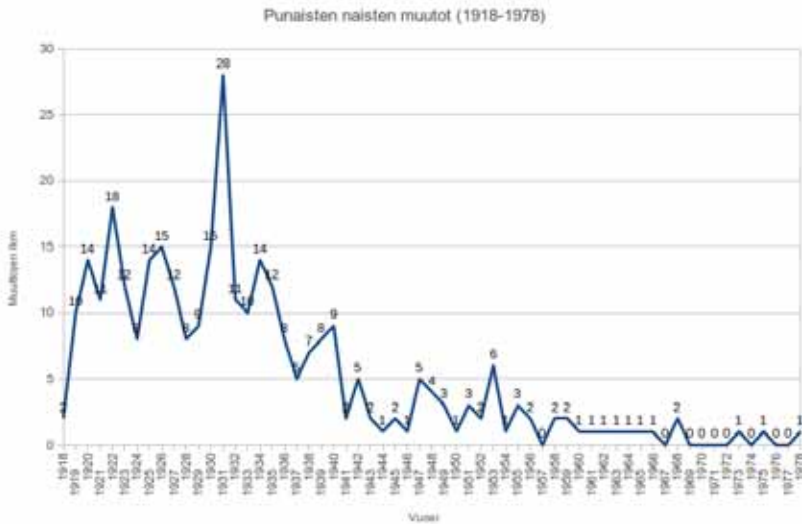

Tavallisin vaihtoehto muuttajien joukossa oli, että he vaihtoivat paikkakuntaa kerran tai kaksi (39 % kaikista naisista). Joka kymmenes tutkimuksessa mukana olleista naisista katsoi aiheelliseksi muuttaa uuteen paikkaan 3–4 kertaa. Sitä useammat muutot olivat jo harvinaisia. Muuttoennätyksen teki Hilja Salonen kahdeksalla paikkakunnanvaihdollaan. Mutta Hilja on kuitenkin tyypillinen esimerkki siitä, miten monet naiset lukuisista muutoistaan huolimatta kuitenkin pysyivät Porin kaupungin, Porin maalaiskunnan ja Ulvilan muodostaman alueen sisällä. Pari kertaa Hilja päätyi tämän alueen ulkopuolelle, mutta nekin olivat lyhyitä, korkeintaan vuoden pituisia visiittejä. Hiljan muuttotaival kulki seuraavien paikkakuntien läpi: Harjavalta 1919, Pori mlk 1919, Ulvila 1920, Pori mlk 1924, Riihimäki 1936, Pori 1937, Pori mlk 1939 ja Pori 1940.¹⁶⁴ Tämänkaltaiset muutot olivat tässä aineistossa tyypillisiä; monet siirtyivät työn perässä, mutta eivät naapurikuntaa pitemmälle.

Seuraava kuvio 12 havainnollistaa naisten sisällissodan jälkeisiä muuttoja. Saman rekisterinpitäjän alueella tapahtuneita eli kunnansisäisiä muuttoja ei ole tässä huomioitu.

¹⁶⁴ Usrka, rippikirjat 1911–1920, s. 60; Psrka, maaseurakunnan rippikirjat 1912–1921, 1014 ja 1921–1934 3/1877, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1934–1944, 5/150 ja 1945–1961, kaupunkiseurakunnan perhelehdet 1961–1982; VT-kokoelma, Harjavallan ja Riihimäen seurakuntien laatimat virkatodistukset Hilja Salosesta.

Kuvio 12 Tutkittujen naisten muutot vuosina 1918–1978.¹⁶⁵

Kuviosta on havaittavissa selkeästi kaksi muuttohuippua, jotka osuvat vuosiin 1922 ja 1931. Sodan jälkeen olot olivat hyvin epävakaita; oli työttömyyttä, elintarvikepulaa ja espanjantautia, joten vain kaksi naisista muutti pois kotipaikkakunnaltaan vuonna 1918. Seuraavana vuonna olot alkoivat jo vakiintua, jolloin yhdeksän naista lähti etsimään töitä muualta tai muutti miehensä töiden perässä. Ensimmäinen muuttohuippu vuonna 1922 osoittaa, miten liikkuvuuden edellytykset olivat tuolloin jo selkeästi parantuneet, kun tuotantolaitokset oli saatu jälleen pyörimään täydellä teholla ja työtä oli kaupungeissa tarjolla. Sotienvälisenä aikana maansisäinen muuttovirta kulki yleisesti koko maassa kohti etelää ja sen suuria teollisuuden, kaupan ja liikenteen keskuksia. Siellä tarvittiin lisätyövoimaa, kun taas työttömyys työnsi väkeä pois erityisesti Itä-Suomen maaseudulta.¹⁶⁶

Näihin 1920-luvun muuttotietoihin on syytä suhtautua lähdekriittisesti, niissä voi olla jonkin verran heittoa todellisiin muuttolukuihin. Kari Pitkäsen mukaan Suomen sisäisten muuttojen tilastointi oli nimittäin 1920-luvulla vielä melko vajaavaista. Muuttoilmoituksia tehtiin vaihtelevalla tunnollisuudella ja usein niiden kirjaamisessa saattoi olla pitkä viive. Tähän seikkaan tuli muutos vasta vuonna 1930, jolloin muuttoilmoituksen laiminlyönnistä alkoi uuden asetuksen perusteella saada tuntuvan sakan.¹⁶⁷ Omissa lähteissäni on havaittavissa näyttöä hyvin vaihtelevasta käytännöstä muuttoilmoitusten suhteen: Olga Höglund asui Reposaaressa vuosia ja ilmoitti myös valtiorikosoikeudessa kotipaikakseen Reposaaari. Muuttokirjojaan hän ei kuitenkaan missään vaiheessa ollut toimittanut Kokemäeltä Reposaaarelle. Olga ei nähtävästi ollut turhantarkka muidenkaan paperiasioiden kanssa; hänet oli vihitty ennen sotaa Amerikassa reposaarelaisen Herman Höglundin kanssa, mutta

¹⁶⁵ Aikarajaus päättyy vuoteen 1978, jolloin tapahtui viimeinen muutto Bertta Laurenin muuttaessa Helsingistä takaisin Poriin. PsrkA, Porin kaupunkiseurakunnan perhelehti Bertta Holmbergistä (ent. Lauren).

¹⁶⁶ Pitkänen 1982, 198.

¹⁶⁷ Pitkänen 1982, 197.

pariskunta ei ollut toimittanut vihkitodistustansa seurakuntaan, joten virallisesti he olivat edelleen naimattomia, vaikka Olga käytti miehen nimeä. Heidät vihittiin uudelleen joulukuussa 1929.¹⁶⁸ Toinen ääripää ja esimerkki tehokkuudesta oli 25-vuotias naimaton Maria Stengård, joka muutti Porista Helsinkiin 6.6.1922. Hän viihtyi helsinkiläisenä yhdeksän päivää ja muutti kirjansa takaisin Poriin 15.6.1922.¹⁶⁹ Tässä tapauksessa kirkkoherrakin olisi saattanut arvostaa hitaampaa toimintaa ja käynti Helsingissä olisi voitu kuitata lomamatkana.

Korkein kuviossa 12 havaittava muuttohuippu osuu pahimpaan lama-aikaan vuoteen 1931. Tuolloin muuttovirta kääntyi ja selkeästi yli puolet (61 %) muutti työolojen heikentyessä takaisin maaseudulle. Tilanne kaupungeissa oli hälyttävä, esimerkiksi Helsingissä viidenes kaupunkilaisista joutui turvautumaan köyhäinapuun pulavuosina 1930-luvun alussa.¹⁷⁰ Reino Lennon tutkimuksen mukaan 1930-luvun lamavuodet eivät tosin vähentäneet merkittävästi naimattomien naisten muuttoja kaupunkiin. Tämä johtui siitä, että laman vaikutukset eivät olleet niin jyrkkiä naisvaltaisilla aloilla. Naiset nimittäin työskentelivät usein kulutushyödykkeitä tuottavilla aloilla, jotka eivät olleet niin suhdanneherkkiä kuin miesvaltaiset pääomahyödykkeitä tuottavat metalli- ja rakennusteollisuus.¹⁷¹ Naimisissa olevat perheenäidit sen sijaan muuttivat miehensä työolojen perässä ja heillä laman vaikutus näkyi muutoissa selkeämmin.

Vuodesta 1935 lähtien naisten muutot alkoivat vähetä ja vuoden 1940 jälkeen käyrässä näkyy selkeä muuttoinnon hiipuminen. Tätä selittää mm. naisten ikäänntyminen. Talvisodan jälkeen yli puolet oli täyttänyt 50 vuotta, jolloin arvostettiin jo enemmän pysyvyyttä kuin uutta alkua. Yllättävää ehkä kuitenkin on, että enemmistö muuttaneista naisista on keski-ikäisiä ja naimisissa olevia. Oletuksena oli, että nuoret ja naimattomat olisivat olleet taipuvaisempia liikkumaan. Ilmeisesti työtilanne on kuitenkin maassa ollut sellainen, että miehet ovat muuttaneet työn perässä ja perhe on seurannut mukana.

Selkein syy muuttoon olikin oma tai puolison työpaikka. Jos palveluspaikkaa tai muutakaan työtä ei löytynyt kotipaikkakunnalta, oli työnhakuun lähdeittävä kauemmas. Työttömäksi joutuminen merkitsi naisille paitsi taloudellista ahdingkoa, myös uhkaa leimautua irtolaiseksi ja vieraalla paikkakunnalla tämä riski oli vielä suurempi. Sisällissodan jälkeen Suomessa oli voimassa vuonna 1883 säädetty irtolaisasetus, jonka mukaan irtolaiseksi katsottiin työkykyiset yli 15-vuotiaat henkilöt, jotka työttöminä, ilman minkäänlaisia tuloja tai varallisuutta viettivät kierteluväistä ja sopimattomana pidettyä elämää. Sopimattomaksi määriteltiin siveetön ja säädytön elämänmeno.¹⁷² Irtolaisasetuksella ja siinä säädettyillä rangaistuksilla

¹⁶⁸ On toki myös mahdollista, että pariskunta on joutunut Amerikasta Suomeen palattuaan antamaan vihkitodistuksen jollekin virkamiehelle (laivassa lipuntarkastaja, tullimies Amerikassa, Englannissa tai Suomessa) ja kopiokoneen puuttuessa alkuperäinen todistus on jäänyt sille tielleen.

¹⁶⁹ KA, vro 8/465; Kokemäen kirkkoherranviraston laatima virkatodistus Olga Kivistöstä (myöh. Höglund); PsrkA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1912–1933 5/455.

¹⁷⁰ Uimonen 2006, 60.

¹⁷¹ Lento 1951, 141f.

¹⁷² Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-kokous vuodelta 1883. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883 § 1.

pyrittiin ylläpitämään yhteiskunnassa tiettyjä siveellisiä kriteereitä, joihin kuuluivat sekä normatiivinen käyttäytyminen että sukupuolinen siveys. Irtolaisnaiset rikkovat hyvän käytöksen normeja viettämällä elämää, jonka ei katsottu olen kunnolliselle naiselle sopivaa ja joka häiritse muuta yhteisöä. Seksuaalisen holtittomuuden ohella tuomittavia elämäntapoja olivat mm. varastelu, juopottelu, humalassa esiintyminen ja järjestyshäiriöiden aiheuttaminen.¹⁷³

Irtolaiseksi epäilty joutui kuulusteluihin ja syylliseksi todettuja rangaistiin. Lievissä tapauksissa irtolaiset saivat varoituksen ja/tai heidät kyydittiin kotipaikkakunnalleen. Uudestaan irtolaisuudesta kiinni jääneet tai jo ensimmäisellä kerralla elämäntavoiltaan hyvin siveettömäksi todetut tuomittiin yleiseen työhön. Työn nähtiin olevan erinomainen keino tehdä näistä sivuraiteille joutuneista yksilöistä jälleen yhteiskuntakelpoisia.¹⁷⁴ Tämän tutkimuksen naisista neljä oli sisällissodan jälkeen merkitty kirkonkirjoissa irtolaissivulle, mutta heille kenellekään ei ole merkitty tuomiota irtolaisuudesta.

Mihin naisten muutot sitten suuntautuivat? Seuraavan sivun kartat demonstroivat, mihin naiset muuttivat eri ajanjaksoilla. Viimeisessä kartassa näkyvät kaikki muutot vuosilta 1918–1978.

Naiset muuttivat yhteensä 320 kertaa. Muuttajista useampi kuin joka kolmas (37,8 %) pysyi koko elämänsä ajan Porin, Porin maalaiskunnan ja Ulvilan alueella. Nämä muutot eivät kartoissa juuri edes erotu, koska paikkakunnat sijaitsevat kiinni toisissaan. Tämä lähimuutto selittynee sillä, että työnetsintä naapurikunnista oli helpompaa ja sosiaalinen verkosto säilyi myös riittävän lähellä. Näistä kolmesta kunnasta ylivoimaisesti vetovoimaisin oli Pori, jonne muutettiin 85 kertaa. Sinne siirryttiin maaseudulta työn perässä, mutta huomioitavaa on, että Poriin tapahtui myös paluumuuttoa. Tämän alueen ulkopuolelta selkeästi eniten naisia veti puoleensa Helsinki, minne suuntautui 29 muuttoa. Toiselle sijalle sijoittui Tampere kymmenellä muutollaan ja kolmanneksi kipusi maaseutupitäjä Noormarkku, minne muutettiin kahdeksan kertaa. Turku jäi neljännelle sijalle seitsemällä muutollaan.

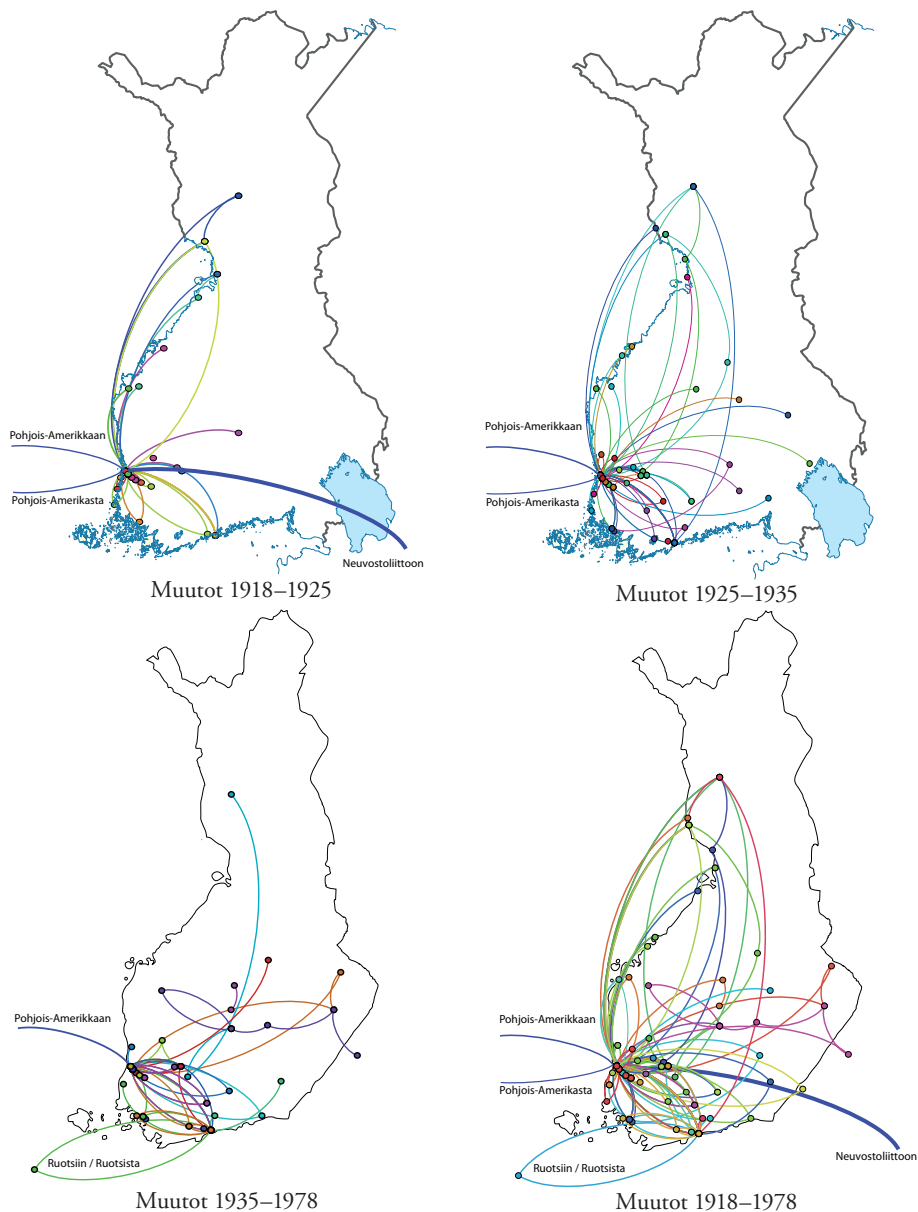
Samat naiset saattoivat muuttaessaan kiertää Suomea enemmänkin. Kiemuraisin muuttoreitti oli Martta Starckilla, jonka polku kulki Sortavalan, Joensuun ja Pieksamäen kautta Jyväskylään, mistä hän muutti Lapualle palatakseen myöhemmin uudelleen Jyväskylään.¹⁷⁵ Muuttoa tapahtui yleisesti ottaen hyvin laajalle alueelle aina Rovaniemä ja Joensuuta myöten, kuten kartat osoittavat. Suuret kaupungit vetivät luonnollisesti puoleensa parempien työnsaantimahdollisuuksien vuoksi, mutta muuttoa tapahtui myös lähelle maaseutupaikkakunnille.

Vielä vuonna 1920 noin 70 % suomalaisista sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Tästä kansanosasta kuitenkin suuri osa oli niin kutsuttua maaseudun

¹⁷³ Ollila 2011, 31.

¹⁷⁴ Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-kokous vuodelta 1883. Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. 2.4.1883 § 5; Ollila 2011, 74–75; Salonen 2004, 9–11.

¹⁷⁵ VT-kokoelma, Joensuun, Jyväskylän ja Pieksamäen seurakuntien sekä Mikkelin maakunta-arkiston laatimat virkatodistukset Martta Starckista.

Kartta 1 Tutkittujen punaisten naisten muutot vuoteen 1925, 1935 ja 1978 mennessä.

liikväestöä, jolla ei ollut vakinaista toimeentuloa ja joka eli loisena tai tilapäistöiden varassa. Kaupunkiin muutto oli monen ratkaisu, mutta sekään ei aina tuonut onnea. Kasvussa olevat teollisuus- ja palvelualat työllistivät tuolloin vasta 24 % väestöstä eivätkä ne pystyneet nielemään koko sitä työttömien joukkoa, joka maa-seudulta virtasi kaupunkiin.¹⁷⁶ Vuosisadan vaihteen molemmin puolin siirtolaisuus ja uusi alku uudella mantereella olivat olleet monelle ratkaisu kotimaan

¹⁷⁶ Rasila 1982, 140f.

työttömyyteen. Samoin entisestä irti repäisy oli ratkaisu yli 60 000 suomalaiselle sisällissodan jälkeen 1920-luvulla. Houkuttelevimpana kohteena siinsi valtamerentakainen Amerikka, Yhdysvaltoihin ja Kanadaan lähtikin parempien työnsaantimahdollisuuksien, isompien palkkojen ja seikkailujen perässä suuri enemmistö kaikista Suomen siirtolaisista.¹⁷⁷

Amerikka veti eniten puoleensa tämänkin tutkimuksen naisia: kahdeksasta siirtolaiseksi lähteneestä kuusi päätyi Pohjois-Amerikkaan.¹⁷⁸ Kaikki kuusi lähtivät Suomesta samoihin aikoihin 1920-luvun alkupuolella paremman elämän perässä. Naisten taustatietoja tarkasteltaessa karisevat epäilykset siitä, että lähtijät olisivat olleet seikkailunhaluisia nuoria. Iältään naiset olivat 23–33-vuotiaita ja heistä kaksi nuorinta oli jo lähtiessään naimisissa ja vakiintuneita. Voitanen olettaa myös, että matkaan lähteneet yli 30-vuotiaat, sisällissodassa miehensä menettäneet lesket etsivät uudelta mantereelta todennäköisemmin työtä kuin seikkailuja.¹⁷⁹ Työnsaanti ja paremmat palkat olivat selkeästi vetävänä syynä, mutta löytyykö Suomesta muuta työntävää syytä kuin taloudelliset motiivit? 1920-luvulla kommunistien toimintamahdollisuudet Suomessa olivat heikentyneet, joten myös poliittiset syyt toimivat maastamuuttoa lisäävinä tekijöinä. Arviolta neljäsosa kaikista Amerikkaan lähteneistä suomalaissiirtolaisista oli kommunisteja tai sosialisteja ja 1920-luvulla Yhdysvaltain kommunistisen puolueen jäsenistä noin 40 % oli Suomesta lähteneitä siirtolaisia.¹⁸⁰

Reino Keron mukaan yksi harvinaisempi motiivi suomalaisten siirtolaisuuteen oli rikolliseksi leimautuminen kotimaassa tai edesvastuun välttäminen erilaisissa pikkurikoksissa.¹⁸¹ Puolet tämän tutkimuksen Amerikkaan lähtijöistä oli saanut rangaistuksen valtiorikosoikeudessa ja toinen puoli oli vastaavasti saanut vapautuksen kaikista syytteistä.¹⁸² Vapautetutkin olivat kuitenkin leimautuneet joko omien tai perheenjäsentensä sisällissodanaikaisten tekojen takia punaisiksi, joten uusi alkun ilman tätä painolastia lisäsi oletettavasti Amerikan houkutusta.

On mahdotonta sanoa, oliko naisten tarkoitus alun perin viettää meren takana vain joitakin vuosia tienäämassa pääoma vai siirtyä sinne lopullisesti.¹⁸³ Kolme

¹⁷⁷ Amerikan mantereelle siirtyi n. 90 % vuosina 1924–1940 Suomesta siirtolaisiksi lähteneistä. Pitkänen 1982, 198f; Lento 1951, 142; Kero 1982, 93–95.

¹⁷⁸ Kirkonkirjojen sivuilla lukee usein vain Amerikkaan, jolloin matkan tarkempi kohde ei paljastu. Kanadaan suuntautuneesta muutosta on kuitenkin muuta näyttöä. Asta Nurmen tiedoissa lukee, että hänet on vihitty Kanadan Port Arthurissa 3.7.1925. Vaikka naiset jäivät asumaan ulkomaille, on kotiseurakuntien perhelehdille kuitenkin merkitty kuolintiedot, koska heidät laskettiin seurakunnan poissaoleviksi jäseniksi. Olga Trogenin kuolinpaikaksi on perhelehdelle merkitty Kanada ja Lempi Salmisen poika on merkitty kuolleeksi Kanadassa. Kanada on todennäköisesti ollutkin useimpien kohde. Ellis Island Foundationin hakuohjelman, josta löytyvät New Yorkin kautta Yhdysvaltoihin pyrkineet henkilöt, ei löytynyt ketään tämän tutkimuksen siirtolaisista.

¹⁷⁹ PsrkA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1912–1933, 2/158, 3/490, 4/168, 6/238; UsrkA, rippikirjat 1911–1920, s. 571 ja 1921–1930, s. 1337.

¹⁸⁰ Virtanen 1986, 277; Kostiainen 1978, 32, 138.

¹⁸¹ Kero 1982, 93–95.

¹⁸² KA, vro 9/210, vryö 6900, vro 143/43, vro 141/176, vro 101/170, vro 19/929.

¹⁸³ Keijo Virtasen tutkimuksen mukaan siirtolaisiksi lähteneistä suomalaisista yli puolet toteutti paluuaikensa viiden vuoden sisällä lähdöstä. Heillä selkeästi oli tavoitteena käydä ulkomailta nostamassa elintasoaan ja palata sitten takaisin kotimaahan. Mitä pitempi aika saapumisesta Amerikkaan oli kulunut, sitä epätodennäköisemmäksi paluu Suomeen muuttui. Virtanen 1986, 276f.

heistä palasi Suomeen. Asta Nurmi palasi Suomeen pysyvästi muutaman vuoden kuluttua. Myös Aina Limnell viihtyi Amerikassa vain lyhyehkön ajan. Hän palasi Suomeen ja pääsi töihin laivalle. Tämä koitui hänelle kohtalokkaaksi, sillä hän hukkui tapaturmaisesti Rauman satamassa pimeänä syysiltana 1928. Olga Trogen tuli Suomeen parin amerikanvuoden jälkeen, mutta muutti myöhemmin takaisin Kanadaan ja eli siellä elämänsä loppuun asti.¹⁸⁴

Kuva 15 Kuvassa vasemmalla Aina Limnell, puolisonsa Kustaa sekä laivan muu miehistö kapteenia lukuun ottamatta. Kuva on 1910-luvulta, ajalta ennen sisällissotaa. Kustaa oli merimies ja Aina työskenteli laivalla kokkina. Aina oli ollut ennen sotaa merimatkoilla ainakin Saksassa, joten tämä on oletettavasti tehnyt hänelle maailmaa nähneenä naisena myös lähdön Amerikkaan helpommaksi. Kuva: Mauri Limnellin yksityiskokoelma.

Kaksi muualle kuin Amerikkaan siirtolaisiksi lähtenyttä naista olivat Bertta Laurén ja Tekla Ekholm. Bertan ulkomaanvisiitti jäi kuitenkin lyhyeksi, hän asui vain vuoden Ruotsissa 1950-luvun alussa muuttaen sieltä Helsinkiin ja lopulta takaisin Poriin. Tekla sen sijaan teki radikaalimman päätöksen. Tämä kolmen lapsen yksinhuoltaja avioitui 25.12.1921 venäläisen työmies Matvej Lasaroffin kanssa ja muutti kaksi vuotta myöhemmin perheensä kanssa Siperiaan.¹⁸⁵

¹⁸⁴ PsrkA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1912–1933 3/490, 4/168, 6/238, maaseurakunnan rippikirja 1935–1953 3/1789; UsrkA, rippikirjat 1931–1940, s. 1924; VT-kokoelma, Nokian ja Tampereen srkien laatimat virkatodistukset Olga Trogenista; Mauri Limnellin puhelinhaastattelu Aina Limnellistä 7.11.2014.

¹⁸⁵ UsrkA, rippikirjat 1911–1920 s. 481, 1921–1930 s. 1583, 1931–1940, s. 1270; PsrkA, maaseurakunnan rippikirjat 1912–1921 3/1310 ja 1921–1934 s. 1216, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1934–1944 2/559, Porin kaupunkiseurakunnan perhelehdet 1961–1978; PsrkA, maaseurakunnan poissaolevien kirja 66/1951; Porin maistraatti, Ulvilan kunta HL 4/1936, kuolinluettelo 1989; VT-kokoelma, Helsingin maistraatin laatima virkatodistus Bertta Laurénista.

7.5 Kirkosta eroaminen

10. päivänä marraskuuta 1922 säädettiin Suomessa uskonnonvapauslaki, jonka nojalla kaikki 18 vuotta täyttäneet olivat oikeutettuja eroamaan kirkosta. Laki astui voimaan 1. päivänä tammikuuta 1923.¹⁸⁶ Työväenliike ja kirkko olivat perinteisesti olleet ideologisesti vastakkain, sillä kirkon opetus kärsivällisyydestä ja nöyrästä alistumisesta vallitseviin oloihin oli työväenliikkeen mukaan saanut työläiset mukautumaan kohtaloonsa ilman, että nämä edes yrittäisivät parantaa asemaansa. Siksi uskonnonvapauslain toteutuessa sekä sosiaalidemokraatit että kommunistit (SSTP) kehottivat työläisiä eroamaan kirkosta.¹⁸⁷ Työläisiin koettiin vaikuttaa mm. lehtikirjoittelun avulla. Suomen sosialidemokraattisen työläisnaisliiton äänenkannattaja *Toveritar* kehotti naisia tarttumaan tilaisuuteen:

”Nyt kun lähdetään toteuttamaan uskonnonvapauden alkeita on jokaisen reväistävä itsestään tuo välinpitämättömyys, ei ole odotettava, mitä mahdollisesti toiset tekevät, vaan toimittava tietoisesti oman vakaumuksensa mukaan. Meillä työläisnaisilla ei ole mitään syytä kannattaa valtiokirkkoa, milloinkaan se ei ole meidän oikeutettuja vaatimuksiamme kannattanut.”¹⁸⁸

Kirjoittaja epäili, että uuteen mahdollisuuteen ei tartuttaisi tarmokkaasti, vaan vanhasta tottumuksesta jäätäisiin kirkon piiriin. Samoin oli käynyt nimittäin siviiliavioliittouudistuksen kanssa viisi vuotta aiemmin. Vain 0,7 % vuonna 1919 solmituista avioliitoista oli siviililiittoja valtaosan halutessa aviolleen perinteisen kirkollisen siunauksen.¹⁸⁹ Epäily oli aiheellinen; avautunut mahdollisuus ei aiheuttanut suurta ryntäystä pois kirkon piiristä. Vuoden aikana kirkosta lähteneitä oli koko maassa vain 22 585.¹⁹⁰ Ainoastaan pieni osa näistä eronneista liittyi johonkin uuteen vapaakirkolliseen seurakuntaan valtaosan siirtyessä siviilirekisteriin. Vuoden 1923 lopussa siviilirekisteriin kuului 21 076 henkeä, mikä oli noin 0,6 prosenttia koko maan väestöstä.¹⁹¹

Tauno Saarela selittää kirkosta eroamisen vähyyttä muun muassa sillä, että ihmiset pelkäsivät erotessaan leimautuvansa kommunisteiksi, mikä olisi voinut aiheuttaa ongelmia työnantajien kanssa ja myös perheen lasten pelättiin joutuvan kärsimään asiasta koulussa. Kirkon jäsenenä pysymiseen vaikuttivat suuresti myös vanha tottumus, eroamisen vaivalloisuus ja pappien pelko.¹⁹² Varsinkin maaseudun pienemmissä yhteisöissä papeilla oli arvovaltaa ja he pystyivät puheilla kuoleman jälkeisestä kadotuksesta saamaan aremman eroajan perumaan aikeensa.

Porin kaupunki- ja maaseurakunnan kirkosta eronneiden luettelosta löytyy 574 eroanomusta vuodelta 1923. Liki 500 niistä jätettiin heti tammikuussa. Ulvilassa

¹⁸⁶ Finlex, uskonnonvapauslaki, 267/1922, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220267>.

¹⁸⁷ Saarela 2008, 512, 514, 521. Sosialististen lehtien painostuksesta kirkosta eroamiseen ks. Pikkusaari 1998, 144–156.

¹⁸⁸ *Toveritar* 1/1923, 2. ”Uskonnonvapauslain voimaanastuttua” (-mela).

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Seppo 1983, 199.

¹⁹¹ STV 23, 1925, 44; SVT VI väestötilasto 62, 21.

¹⁹² Saarela 2008, 515f.

samana vuonna kirkosta erosi 270 henkilöä. Myös Ulvilan seurakunnassa eroaminen oli vilkkaimmillaan heti tammikuussa 1923 lain astuttua voimaan. Tuolloin eroilmoituksensa jätti 258 ihmistä. Koko loppuvuonna eroajia oli tämän jälkeen vain 12. Seuraavana vuonna Ulvilan seurakunnasta erosi yhteensä 34 henkeä ja vuonna 1925 eroajia oli 23. Tästä voi päätellä, että valtaosa kirkkoon kielteisesti suhtautuvista halusi käyttää uskonnonvapauslain suomaa eroamismahdollisuutta välittömästi sen astuttua voimaan. Nopeasti tehtyä päätöstä myös kaduttiin. Porissa osa eronneista perui eronsa vielä saman vuoden aikana ja palasi kirkkoon vain muutaman kuukauden poissaolon jälkeen.¹⁹³

On mielenkiintoista havaita, että kun vuosina 1923–1930 kirkosta eronneiden määrä suhteutettuna luterilaiseen väkimäärään oli koko maassa tutkija Juha Sepon mukaan 1,9 % (maaseudulla 1,4 % ja kaupungeissa 4,1 %) poikkesi Ulvilan seurakunnasta eronneiden määrä tästä melkoisesti. Ulvilassa tuo suhdeluku oli koko Turun ja Porin läänin korkein ollen 6,4 %. Porissa vastaava luku oli 5,1 % ja Porin maalaiskunnassa 5,2 %¹⁹⁴ ja Reposaaaren pienessä seurakunnassa 3,2 %.¹⁹⁵ Maalaiskunnassa maaseudun eroamiskeskisarvo ylittyi Ulvilan tapaan selkeästi. Reposaaressakin eroaminen oli vilkkaampaa kuin keskusten ulkopuolella yleensä, mikä selittyy sillä, että siellä oli paljon työläisiä ja tunnetusti vahva työväenliike. Samoja seikkoja voidaan käyttää selittämään koko Porin seudun keskimääräistä korkeampaa eroamisvilkkautta.

Huomiota herättävän poikkeuksen tilastoihin tekee Ulvilan kunta, jossa maaseutupitäjänä olisi eroamismäärän pitänyt olla huomattavasti matalampi. Tätä poikkeamaa selittää se, että valtaosa (83 %) Ulvilan seurakunnasta vuonna 1923 eronneista asui Toejoen, Uuden Koiviston tai Koiviston kylissä¹⁹⁶. Nämä kylät olivat aivan kiinni Porin kaupungissa ja lähempänä kaupungin keskustaa kuin Ulvilan pitäjän keskustaa ja työläiset kävivät töissä Porin tehtaissa ja sahoilla. Nämä osat liitettiin myöhemmin osaksi Poria. Onkin siis loogista, että tämän alueen eroamisluku oli lähempänä kaupunkien kuin maaseudun eroamiskeskisarvoja. Toejoki ja Koivisto olivat myös kärjessä tässä tutkimuksessa aiemmin vertailtaessa, mistä Ulvilan kylistä enemmistö tutkimuksen punaisista naisista oli kotoisin. Nämä Ulvilan kunnan puolella sijaitsevat ”Porin työläiskaupunginosat” olivat aatteiltaan hyvin punaisia, mikä selittää asukkaiden intoa erota kirkosta.

Tässä tutkimuksessa mukana olleista naisista noin joka viides (19 %) erosi kirkosta jossain elämänsä vaiheessa. Kuten seuraavasta taulukosta nähdään, valtaosa eli lähes 2/3 heistä erosi heti 1920-luvulla, kun se uuden lainsäädännön myötä tuli mahdolliseksi.¹⁹⁷ Kirkosta erosi kokonaisia perheitä, mutta jos vain yksi perheenjä-

¹⁹³ PrkA, I Bd, Porin kaupunki- ja maaseurakunnan kirkosta eronneiden luettelot 1923–1940; UsrkA, I Bd, Suomen ev.lut. kirkosta eroavien luettelo Ulvilan seurakunnassa v. 1923–1979.

¹⁹⁴ Sepon (1983), tutkimuksen liitteissä sivulla 470 Seppo väittää Porin maaseurakunnan eroamiskeskisarvon olevan 0,6 % mikä olisi hyvin matala arvo. Taulukossa on virhe. Laskutoimituksen jälkeen keskiarvoksi tulee nimittäin 5,2 %, mikä on oikea looginen arvo, sillä tekstissään sivulla 206 Seppo toteaa Porin maask:n olleen erokeskus.

¹⁹⁵ Seppo 1983, 200–201, 469–471.

¹⁹⁶ UsrkA, I Bd, Suomen ev.lut. kirkosta eroavien luettelo Ulvilan seurakunnassa v. 1923–1979.

¹⁹⁷ Seurakuntien arkistot, maistraattien virkatodistukset.

sen erosi kirkosta, oli hän tavallisesti perheen isä. Tavattomampaa oli, että perheen äiti olisi eronnut muiden jäädessä vielä kirkon piiriin.

Taulukko 33 Kirkosta eronneet.

	N	%
ei eronnut kirkosta	216	80,9 %
erosi kirkosta 1923-1929	33	12,4 %
erosi kirkosta myöhemmin	18	6,7 %
yhteensä	267	100,0 %

Punaisten naisten kirkosta eroaminen oli hyvin vilkasta verrattuna keskimääräisiin erolukuihin Porin seudulla. Vaikka he siis erosivat kirkosta tavallista useammin, on syytä huomata, että kuitenkin suuri enemmistö, neljä viidestä, jäi kirkon pariin. Nämä naiset olivat poliittiselta kannaltaan maltillisempia, joille kirkkoon kuuluminen oli normi, johon he olivat kasvaneet. Kun tarkastellaan lähemmin oheisen taulukon 1920-luvulla kirkosta eronneiden joukkoa, havaitaan, että heistä 76 % oli saanut kuritushuonetuomion valtiorikosoikeudessa vuonna 1918, joko ehdollisena tai ehdottomana.¹⁹⁸ Samoin havaitaan, että 69,7 % heistä oli ennen sisällissotaa ollut työväenyhdistyksen jäsen ja/tai kuulunut ammattiyhdistykseen. Eroajat olivat siis enemmistöltään sekä poliittisesti valveutuneita vasemmistolaisia että sisällissodan jälkeen kuritushuonetuomion saaneita, mikä ei ole yllättävää ottaen huomioon tämän tutkimuksen otannan.

Poliittiset motiivit olivat eroamisen taustalla laajemminkin, ei vain tämän tutkimuksen naisten osalta. Tätä käsitystä vahvistavat seurakuntien arkistosta löytyvät tiedot. Kirkosta eroavat joutuivat nimittäin selittämään, miksi he halusivat siirtyä siviilirekisteriin. Ulvilan seurakunnassa tuo eroamissyys on kirjattu ylös kirkosta eronneiden luetteloon ja tulokset ovat varsin mielenkiintoisia. Vuonna 1923 Ulvilan kirkosta eronneista aikuisista peräti 93 % ilmoitti eroamisensa syyksi kommunistiset näkemyksensä ja kielteisyyden kirkon oppeja kohtaan.¹⁹⁹ Tässä tutkimuksessa mukana oleva Iida Estella Ketola tunnustautui vapaa-ajattelijaksi ja totesi eronneensa tämän takia. Hänenkin kohdallaan kommunismi lienee ollut se perimmäinen syy, sillä kommunismin ja valtiopetoksen valmistelun takia hän sai kuritushuonetuomion 1920-luvulla. Loput 7 % ilmoittivat eroamissyökseen korkean kirkollisveron, jota halusivat päästä maksamasta.²⁰⁰ Näitä ilmoituksia luettaessa on toki huomioitava, etteivät eroajat välttämättä ilmoittaneet kirkkoherralle

¹⁹⁸ Lukuja vertailtaessa tulee muistaa, että tässä tutkimuksessa ovat mukana kaikki ne porilaiset ja ulvilalaiset naiset, jotka joutuivat valtiorikosoikeuden eteen ja heistä 34 % vapautettiin.

¹⁹⁹ Ulvilan seurakunnasta erosi 269 henkilöä vuonna 1923. Heistä 25 % oli alaikäisiä lapsia, joilta eroamissyyttä ei kirjattu.

²⁰⁰ UsrkA, I Bd, Suomen ev.lut. kirkosta eroavien luettelo Ulvilan seurakunnassa v. 1923–1979, tammikuu 1923; Porin maistraatti, Ulvilan kunta HL 126/1923. Myöhemminä vuosina kommunismia ei enää juurikaan mainittu eroamissyöksi, vaan useimmiten oli todettu ”Ei hyväksy kirkon oppia” tai ”Maksujen takia”. UsrkA, I Bd, Suomen ev.lut. kirkosta eroavien luettelo Ulvilan seurakunnassa v. 1923–1979.

todellista eroamissyytään, joten kommunisteja on voinut olla enemmänkin. Kirkollisveron syykseen ilmoittanut ei ehkä halunnut leimautua poliittisesti peläten siitä seuraavia ongelmia. Ei kuitenkaan ole tarpeen kyseenalaistaa niitä vastauksia, joissa syyksi oli ilmoitettu kommunismi. Tuon ajan yhteiskunnassa tuskin olisi ollut pahempaa eroamissyytä olemassa, jota kukaan olisi halunnut piilotella kommunismin taakse.

Porista vastaavia eroamistietoja ei valitettavasti ole saatavilla, sillä Porin maalaiskunnassa ja kaupungissa käytetyssä kirkosta eronneiden luettelossa ei ole saraketta, johon eroamissyöy olisi merkitty. Juha Sepon mukaan vastaavia kirjavia käytäntöjä oli muissakin seurakunnissa. Tiedot ovat monien paikkakuntien osalta vajavia siksi, ettei kirkkoherranvirastoissa vielä uskonnonvapauslain astuessa voimaan ollut käytössä virallisia erolomakkeita. Papit joutuivat kirjaamaan tiedot itse laatimiinsa väliaikaisiin kaavakkeisiin, joihin eivät useinkaan olleet tulleet laittaneeksi saraketta eroamissyölle. Koska näinä ensimmäisinä viikkoina erosivat juuri suurimmat kriittiset massat, monen osalta ei eroamissyitä ole säilynyt.²⁰¹

Ei ole yllättävää, että nimenomaan entiset punaiset olivat aktiivisia kirkosta eroajia. Olihan kirkko ja valtaosa papeista asemoitunut selkeästi valkoisten puolelle sisällissodan aikana.²⁰² Tätä seikkaa eivät unohtaneet myöskään työväenlehdet. Porilainen *Uusi Aika* totesi papinmaksuista pääsemisen lisäksi kirkosta eroamisen tuovan mukanaan vapauden

”[...] laitoksesta, joka on osoittanut olewan nykyisen riistoyhteiskunnan wankimpia ja uskollisimpia tukipylväitä. Ei tarwinne wiitata edemmäksi tapahtumiin kuin muutamia vuosia. Muistamme wallan hyvin, miten nuo kirkon palkkapaimenet vuoden 1918 tapahtumien aikana ja saman vuoden surullisten seurausten loppuselwittelyissä antoiwat kaiken siunauksensa niille teoille, joita walkoiset woittajat woitonhumalassaan suorittiwat.”²⁰³

Työväenlehdissä kehoitettiin toimimaan omantunnon mukaan ja korostettiin, ettei kirkosta eroaminen tarkoittanut Jumalan kieltämistä vaan evankelis-luterilaisesta kirkosta irtisanoutumista.²⁰⁴ Tätä käsitystä ilmentää hyvin ensimmäinen Porissa toimitettu ei-kirkollinen hautaus. Paikalla ei ollut pappia, mutta saattosanat lausunut toimittaja Rainio puhui hyvin kristillisyyttä tunnustavasti:

²⁰¹ Seppo 1983, 273–274.

²⁰² Monet pappikansanedustajat olivat jyrkkien tuomioiden kannalla eduskunnassa, kun siellä kesällä 1918 käytiin keskusteluja valtiorikosrangaistusten toimeenpanosta. Maalaisliiton edustaja Lantto ihmettelikin, miten papisto ”on osoittanut täällä tämän lakiehdotuksen aikana pitkin matkaa, monissa puheissa, ääretöntä tylyyttä. Ei ole kumma, jos köyhät ovat paenneet pois kirkosta. Tuommoinen menettely, että täällä julkisissa puheissa puhutaan niin karkeasti, kuin monet ylimmät pappimme ovat puhuneet, tekee se vaikutuksen, ettei meidän köyhä kansamme uskalla kirkkoa lähestyä.” Toiset vp 1917, ptk II, 2.7.1918 keskustelu valtiorikosrangaistusten täytäntöönpanosta 1518, edustaja Lanton puheenvuoro.

²⁰³ *Uusi Aika* 29.1.1923, ”Uskonnonvapauslaki ja työväen luokkataistelu” (-ö.-ä.). Papiston toiminnan kritisointi vasemmiston lehdissä jatkui kitkeränä pitkin vuotta 1923 uskonnonvapauslakia koskeissa kirjoituksissa. Ks. esim. *Uusi Aika* 17.8.1923 ”Suuri uskonsota käynnissä” (Aapo). Valtakunnallisesti sosialidemokraattisten lehtien kirkosta eroamisen yllytyksestä ks. Pikkusaari 1998, 144–156.

²⁰⁴ *Toveritar* 1/1923 ”Uskonnonvapauslain voimaantuttua” (-mela). Porilainen *Uusi Aika* peräänkuulutti uskonnon saamista yksityisasiaksi ja kehotti ärhäkkäästi työläisiä eroamaan valtionkirkosta 29.1.1923 ”Uskonnonvapauslaki ja työväen luokkataistelu” (-ö.-ä.).

”[...]toweri Fågelin kymmenien vuosien kuluessa suorittama epäitsekkäs työ kärsiwien kanssaweljiensä hywäksi työwäenliikkeen riwimiehenä, osoittaa myöskin että hän elämässään on noudattanut suuren nazarealaisen ohjeita ehkä enemmän kuin monet waliokirkon uskollisimmat kannattajat.”²⁰⁵

Kirkosta eroaminen ei siis välttämättä tarkoittanut uskonnosta luopumista. Alma Vesanen, joka erosi kirkosta 1920-luvulla oli selittänyt lapsenlapselleen eronneensa kirkosta, koska ei tarvinnut sitä mihinkään, sillä hänellä oli ”oma yhteys siihen, mihin usko”. Alman isä oli opettanut hänelle, että uskonto on kirkon keino huijata ihmisiä. Sukulaisten mukaan Alma pysyi omalle vakaumukselleen uskollisena, mutta ei myöskään väheksynyt muiden, omistaan poikkeavia, vakaumuksia. Hänet haudattiin Poriin Käppärän hautausmaalle kirkosta eronneiden tapaan, ilman pappia ja uskonnollisia liturgioita. Maallikkopuhujan saattosanat eivät olleet uskonnollisia eivätkä myöskään poliittisia, vaan hänet laskettiin ”Äiti Maan poveen”.²⁰⁶

On yllättävää, että entisiä punaisia ei eronnut kirkosta vieläkin enemmän. Heillä olisi ollut siihen hyvät motiivit ja puolueen yllytys takana. Jarruttavana seikkana toimi ympäristön painostus. Porvarillisissa lehdissä julkaistiin jonkin verran kirjoituksia, joissa kirkosta eroaminen nähtiin suorastaan rikollisena toimintana. Työväenlehdet tuomitsivat moiset kirjoitukset keskiaikaisen ahdasmielisiksi, mutta eivät pystyneet muokkaamaan vallitsevaa ilmapiiriä.²⁰⁷ Laajamittaiseen muutokseen ei oltu vielä valmiita. Osaltaan eroamisia vähensivät kevään 1923 kuluessa leviävät tiedot siitä, kuinka hankalaa mainetodistusten ja muiden henkilöllisyystodistusten saaminen siviilirekisterin pitäjiltä oli. Myös siviilivihkimisen järjestäminen oli työläämpää ja hautapaikat olivat huomattavasti kalliimpia kuin kirkkoon kuuluvilla.²⁰⁸ Toki punaistenkin joukossa oli myös vakaumuksellisia uskovia, jotka kokivat uskon ja kirkon liittyvän kiinteästi toisiinsa ja halusivat näin ollen pysyä seurakunnan jäseninä.

Osa eroajista palasi takaisin kirkon piiriin. Tämän tutkimuksen 51 eronneesta naisesta 18 (35 %) palasi takaisin seurakunnan yhteyteen ennen kuolemaansa. Osa liittyi kirkkoon jo muutaman maistraattivuoden jälkeen, osa vasta usean vuosikymmenien kuluttua. Syitä naisten paluuseen voi vain arvailla, sillä jos kirkkotasikin eroajien motiiveja, ei se palaajien kohdalla ollut kiinnostunut niitä selvittämään. Enemmistö siviilirekisteristä takaisin uskonnolliseen yhteisöön liittyvistä palasi nimenomaan evankelis-luterilaiseen kirkkoon, mutta eivät aivan kaikki, sillä

²⁰⁵ *Uusi Aika* 19.3.1923, ”Ensimmäinen [sic] ”pakana”-hautaus Porissa”.

²⁰⁶ Päivikki Lehtihalmeen haastattelu 24.2.2015.

²⁰⁷ *Uusi Aika* 28.2.1923, ”Punkalaidun” (J.W.).

²⁰⁸ Erityisesti hautapaikkojen moninkertaiset maksut herättivät kiivasta keskustelua ja kuntia vaadittiin perustamaan uusia hautausmaita evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomille. *Uusi Aika* 5.2. 1923 ”Kirkosta eronneiden hautausmaksut” (K.L.); *Uusi Aika* 23.2.1923 ”Kirkostaeronneiden hautausmaksut Ulwilassa”; *Uusi Aika* 11.4.1923 ”Uskonnonwapauslainsäädäntömme – kiireellisesti korjattavia epäkohtia”. Ihmiset tuntuivat kaipaavan kirkollisia palveluita ja alkuinnostuksen jälkeen kirkosta eroaminen laantui. Satakunnan sosialistinen nuorisopiirijärjestö esitti kokouksessaan huhtikuussa 1924, että sosialistisen työväen eduskuntaryhmän olisi ryhdyttävä toimenpiteisiin kirkosta eronneiden henkilöiden käytännöllisten ja taloudellisten vaikeuksien poistamiseksi. TMA, Ppa Hb1, Satakunnan sosialistinen nuorisopiirijärjestön neuvottelukokouksen pöytäkirja 13.4.1924.

adventtikirkkoon, metodistiseurakuntaan ja vapaaseen katoliseen kirkkoon liittyi kuhunkin yksi palaajista.²⁰⁹

²⁰⁹ Seurakuntien arkistot, maistraattien virkatodistukset.

8 SISÄISEN RAILON EHEYTTÄMISTÄ JA MUISTAMISTA

8.1 Kuilun kuromista kiinni

Jaakko Paavolainen on verrannut sisällissodan kaltaisia sosiaalisia katastrofeja luonnonmullistuksiin, joilla on monitahoisia seuraamuksia. Hänen mukaansa Suomen sisällissodalla ja siihen liittyneellä repivällä terrorilla oli kaksisuuntaisia poliittisia seuraamuksia. Ensinnäkin se ilmiselvästi jyrkensi kantoja synnyttäen kommunistit ja jyrkän oikeiston, jotka olivat poliittisen kentän äärilaidoilla. Mutta on tärkeään huomata, että sisällissodan seurauksena syntyi myös laaja ”keskustalaisuus”, jonka kannattajat kavahtivat sotaa ja siihen johtaneita asioita.¹ Tällä keskikentällä pelasivat niin maalaisliittolaiset, edistyspuolue kuin maltilliset oikeistososialidemokraatitkin.

Porvarilliset puolueet eivät muodostaneet yhtenäistä linjaa suhtautumisessaan hävinneeseen vasemmistoon sisällissodan jälkeen. Myötämielisimpiä olivat edistyspuolue ja maalaisliitto, jotka katsoivat yhteiskunnallisten uudistusten olevan välttämättömiä kansan eheyttämiseksi ja vasemmiston kiinnittämiseksi takaisin suomalaiseen yhteiskuntaan. Yhteiskuntarauha edellytti poliittista demokratiaa. Suvaitsevaisuus ei kuitenkaan ulottunut koskemaan vasemmistoradikaaleja. Kielletty SKP toimi Neuvostoliitosta käsin ja sen olemassaolo nähtiin uhkana sekä yhteiskuntajärjestykselle että itsenäisyydelle kaikissa porvaripuolueissa.² Kokoomus karsasti maalaisliiton ja edistyspuolueen yhteistyötä sosialidemokraattien kanssa ja oli vielä pitkään hyvin epäilevällä kannalla:

”Niin kuin joukkoarmahduksen myöntämisestä näkyy, tekee hallituksemme ja valtionpäämiehemme kaikkensa saadakseen sosialistit ja kommunistit taivutetuiksi yhteis-

¹ Paavolainen 1979, 212.

² Soikkanen 1984, 11–12. Yhtenäistä linjaa hävinneiden kohteluun ei löytynyt aina puolueidenkaan sisältä. Esimerkiksi nuorsuomalaisten leirissä Svinhufvudin johtaman konservatiivisemmän linjan edustajat edellyttivät ensin työväestön katumusta tapahtuneesta kapinasta ja vasta sen jälkeen voitaisiin lähteä parantamaan heidän yhteiskunnallisia olojaan. Ståhlbergin luotsaama liberaalimpi siipi, joka muodosti sittemmin perustetun edistyspuolueen ytimen, sitä vastoin kannatti uudistusten tekemistä heti, jotta työväestö saataisiin tyytyväiseksi ja pohja uudelta kapinayritykseltä putoaisi pois. Vares 2000, 237, 243.

kunnan puolelle. Rohkenemme kuitenkin olla niin ennakkoluuloiset, että epäilemme, tokko tässä onnistutaan.”³

Vasemmiston rauhoittaminen demokraattisin keinoin tuotti kuitenkin nopeasti tulosta. Vuodenvaihteessa 1918–1919 pidetyt kunnallisvaalit osoittivat työväestölle, miten heillä oli mahdollisuus vaikuttaa oman alueensa sosiaalipoliittisiin uudistuksiin. Samoin seuraavan vuoden menestyksekkäät eduskuntavaalit osoittivat, että sosialidemokraatteja äänestämällä työväestö voi vaikuttaa lainsäädäntöön eduskunnassa. Nopea toimenpide yhteiskunnallista eriarvoisuutta lieventämään oli jo vuonna 1918 hyväksytty torpparilaki, joka mahdollisti yli 80 000 pientilallisen⁴ itsenäistymisen ja lisäsi yhteiskunnassa tunnetta sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. Maan sai lunastettua kohtuulliseen hintaan ja valtio tuki uusien peltojen raiwaamista. Maaseudun väestön sosiaalinen rakenne muuttui, kun pienviljelijöiden osuus oli uudistuksen jälkeen yli puolet koko maatalousväestöstä.

Toinen yhteiskuntarakennetta tasa-arvoistava muutos oli vuonna 1918 eduskunnalle annettu esitys oppivelvollisuuslaista, jonka myötä myös köyhempi kansanosapääsi koulutuksen piiriin, joka mahdollisti sosiaalisen nousun. Tämän uudistuksen takana oli myös ajatus siitä, että työväestö oli ryhtynyt kapinaan sivistymättömyyttään. Kouluttamalla heitä ehkäistäisiin uusia levottomuuksia. Pertti Haapala onkin todennut, että Suomi oli ainoa maa, jossa sisällissodassa hävinnyt osapuoli sai sodan jälkeen ne yhteiskunnalliset oikeudet, joita se kapinalla oli itselleen vaatinut.⁵ Vuoden 1919 hallitusmuoto ei ollut niin eduskuntavaltainen kuin sosialidemokraatit olivat toivoneet, mutta se oli paras saatavilla oleva kompromissi, johon niissä olosuhteissa oli tartuttava.⁶ Vasemmistoa rauhoittivat luonnollisesti myös uudet puhe-, kokoontumis- ja painovapausasetukset, jotka helpottivat sen poliittisen toiminnan saamista kunnolla liikkeelle. Myös uuden uskonnonvapauslain läpimeno eduskunnassa oli vasemmistolle tärkeää.

Sisällissodan jälkeen kouluhallituksen ylin johto näki koulupolitiikan tärkeimpänä tavoitteena kansan eheyttämisen. Tämän katsottiin onnistuvan kansaa sivistämällä ja tuomalla punaiset ja valkoiset lapset samoihin kouluihin, jolloin uusi sukupolvi voisi kasvaa yhtenäisemmäksi. Eheyttämiseen pyrittiin myös sillä, että punakaartia tukeneita ja myös valtiorikosoikeudessa tuomittuja opettajia oltiin valmiita palauttamaan opettajanvirkoihinsa. Heidät haluttiin asettaa esikuviksi muille punaisille siitä, miten kumouksellisista aatteista luopumalla on mahdollista palata yhteiskuntaan.⁷ Nämä johdon tavoitteet eivät kuitenkaan aina toteutuneet ruohon-

³ *Suomen Nainen* nro 5/1920, 7.2.1920, ”Poliittisia havaintoja” (Kansalainen). On todettava, että vanhasuomalaisista löytyi kantoja, ja vieläpä heti toukokuussa 1918, jotka pyrkivät kansan nopeaan eheyttämiseen ja näkivät tämän toteutumisen edellytyksenä tasa-arvon lisäämisen yhteiskunnassa. Tähän päästäisiin mm. oppivelvollisuuden säätämällä, torppari- ja palvelijatar-kysymysten ratkaisemisella ja köyhien asunto-oloja parantamalla. *Suomen Nainen* nro 3–9/1918, 3.5.1918, ”Mitä naisjärjestöt voisivat tehdä suuremman yhteisymmärryksen aikaansaamiseksi eri kansankerrosten välillä?” (Paula af Heurlin).

⁴ Seitsemässä vuodessa lunastettiin noin 43 000 torppaa ja 38 000 mäkitupaa.

⁵ Haapala 2009, 397–404.

⁶ Uola 2006, 153.

⁷ Rantala 2002, 137, 174.

juuritasolla. Niistä 92 opettajasta, joita oli punaisuudesta syytetty, ainoastaan 18 pystyi jatkamaan työtään keskeytyksettä tai lyhyen tauon jälkeen vanhassa koulussaan.⁸ Koulujen johtokuntien jäsenet olivat tavallisesti vaikutusvaltaisia maanomistajia tai muuten yhteisössään johtavassa asemassa olleita Valkoisen Suomen kannattajia, jotka eivät hyväksyneet valtiorikosoikeudessa tuomittua henkilöä lapsiansa opettamaan.⁹ Jos tilanne oli tämä eikä opettaja saanut muualta yhteisöstään tarvitsemaansa tukea johtokuntaa vastustamaan, oli opettajantyön jatkumisen kannalta ainoana vaihtoehtona lähteä paikkakunnalta pois.

Tavallisempi asetelma kouluissa kuitenkin oli se, että opettaja oli kannattanut valkoisia ja tunsii tarvetta kasvattaa lapset irti kotiensa punaisuudesta. Punakaartilaiden lapset taas olivat omaksuneet kotona vallinneet käsitykset ”lahtareista” ja yhteenotot sekä opettajan että valkoisten perheiden lasten kanssa olivat ilmeisiä. Opettajien rajuista toimenpiteistä kertoo mm. tarina Porin maalaiskunnasta, jossa opettaja hakkasi pojan päätä tiiliseinäen, koska tämä oli uskaltanut jäämään pois koulusta vapunpäivänä.¹⁰

Suomalainen sodanjälkeinen kansakoulun opettajisto oli eurooppalaisessa mitakaavassa poikkeuksellisen porvarillista ja pyrki kitkemään ”punikin basillin” irti lapsista. Punaisten lapset joutuivat usein niin opettajien kuin valkoisten lastenkin nöyryytyksen ja pilkan kohteeksi.¹¹ Yhteiskunnan kahtiajako näkyi siis myös lapsissa, mitä ilmentää porilaisen tuolloin 7-vuotiaan Rauha Salmen muisto valkoisten saapumisesta Poriin:

”-Siinä katsellessani niiden menoa huomasin yhden koulun opettajan hihassa valkoisen nauhan. Katsoin häntä ja kysyin, missä on sedän punainen nauha, joka äsken oli hihassa. Voin puhutella häntä näin tuttavallisesti, koska hän ja hänen perheensä olivat meidän perhetuttaviamme, kävin siellä koululla harva se päivä leikkimässä heidän lastensa kanssa. Voi mikä skandaali siitä nousi. Hän huusi: -Sinä pidät suusi kiinni ja kaikki sen mukaan, te olette punikkien mukuloita!

-Siitä tuli valtava kahtiajako. Me punikkien mukulat kokoonnuimme yhteen ja nämät opettajan lapset meistä ainakin kymmenen metrin päähän. Siinä sitten katseltiin toisiamme ja tähän päättyi minun leikkini heidän kanssaan.”¹²

Sotavankien kasvatustyöntekijät vetosivat lehdistössä valkoisiin vanhempiin ja opettajiin, jotta nämä kehottaisivat kasvattamiaan lapsia olemaan pilkkaamatta punakaartilaiden jälkeläisiä.¹³ Käytännössä lapset kuitenkin omaksuivat vanhem-

⁸ Rantala 2002, 20f.

⁹ Opettajat olivat tunnetusti useissa kyläyhteisöissä pappien ohella yhteisön henkisiä johtajia ja mielipidevai-kuttajia, joten heidän mahdollisia toimiaan punaisten hyväksi tarkasteltiin suurennuslasilla. Rantala 2002, 96. Oikeisto tuomitsi opettajien vasemmistolaisympätiat myös Saksassa ja Unkarissa ensimmäisen maailmansodan jälkeisissä kansannousuissa. Eliza Johnson (2000, 545–547) on osoittanut, miten vallankumouksellisia avoimesti tukeneet opettajat joutuivat oikeuteen vastaamaan siitä ”epäterveestä vaikutuksesta”, joka heillä oli ollut opetta-miinsa lapsiin ja nuoriin.

¹⁰ Kesäläinen 2009b, 195.

¹¹ Peltonen 1990, 325–327.

¹² *Me elimme 1918*, 1978, 37f.

¹³ *Kotimaa* 30.7.1918 ”Miten otamme vastaan vapautuvat sotavangit?” (Turkuun kokoontuneet sotavankien kasvatustyöntekijät).

piensa asenteen. Se, miten punaisista puhuttiin kotona, heijastui suoraan lasten käytökseen koulussa.

Sodan vaikutus näkyi työläislasten koulunkäynnissä muutenkin. Heidän määränsä maksullisissa oppikouluissa väheni. Tämä johtui paljolti perheiden romahtaneista ansioista, mutta myös siitä, että työväestö suhtautui opettajiin ja oppikouluihin entistä epäluuloisemmin. Opettajista enemmistön katsottiin olevan ”lahtareita”, joiden vaikutuksille alttiiksi lapsia ei haluttu asettaa enemmän kuin kansakoulun suorittaminen vaati.¹⁴

Kansakunnan kasvattamiseen tähtäsi myös vuonna 1920 perustettu Kenraali Mannerheimin lastensuojeluliitto (KMLL), joka asetti tavoitteekseen levittää omaa korkeaa moraaliaan heikommalle kansanosalle ja näki tämän yleisenä ratkaisuna yhteiskunnan sosiaalisiin ongelmiin. Tarkoituksena oli parantaa lastensuojelua, mutta yhtenä tavoitteena oli myös lasten oikeaoppisen kasvatuksen levittäminen.¹⁵ Nuorison kasvatuksesta kantoivat huolta muutkin sodan voittaneeseen osapuoleen mielletyt järjestöt, kuten suojeluskunta- ja partioliike. Selkeän porvarillisina järjestöinä ne eivät kuitenkaan saaneet entisten punaisten lapsia juurikaan riveihinsä. Vasemmistolla oli omat nuorisjärjestönsä.

Kahtiajakautuneisuus näkyi paikallisyhteisön arjessa monin tavoin. Työväestö kannatti omaa osuuskauppaansa, urheili omissa seuroissaan ja kokoontui vapaa-ajallaan työväentalolleen, jonne porvaristolla ei ollut asiaa. Yhteisön sisällä oli näkymättömiä rajoja, jotka olivat aikalaisille tärkeitä. Valtaapitävillä ja sodan hävinneillä oli omat kulttuurinsa ja ne pitivät omissa yhteisöissään yllä omia tulkintojaan vuodesta 1918. Esimerkiksi Porin Työväen teatteri aloitti toimintansa heti, kun työväenliike pääsi Porissa sodan jälkeen jaloilleen. Omaa kulttuuritarjontaa pidettiin tärkeänä ja yhteistyötä ei haluttu tehdä porvarillisen Porin Näyttämön kanssa.¹⁶

8.2 Levotonta aikaa

Poliittinen vastakkainasettelu, joka välillä näytti jo hieman laantuneen, nosti päätään keväällä 1928. Sodan voittajat pitivät Helsingissä näyttäviä vapaussodan 10-vuotisjuhlallisuuksiaan, jotka saivat vasemmiston vanhat haavat verestämään. Vapaussodan henki nousi näissä juhlallisuuksissa vahvasti esille ja sai työväenliikkeen reagoimaan siihen jyrkin sanakääntein. Porilainen *Uusi Aika* kirjoitti 17.5.1928, ettei Suomen työväenluokka tule koskaan ottamaan osaa toukokuun 16. päivän juhlallisuuksiin ja toivoi porvaristonkin lakkaavan tanssimasta toisten hau-

¹⁴ Junila 2014, 234.

¹⁵ Kaihovirta 2007, 66.

¹⁶ Siironen 2011, 139; Saarinen 1972, 785–787. Teatterien kannatusyhdistykset pääsivät poliittisista erimielisyyksistään yli vuonna 1930, jolloin ne laman aiheuttaman taloudellisen ahdingon vuoksi näkivät parhaaksi yhdistää voimansa. Saarinen 1972, 787. Reposaaressa pienessä yhteisössä kahtiajakautuneisuus näkyi tavallista selvemmin; Reposaaressa sahan alue oli puhtaasti työläisluokkaisen vasemmiston aluetta, Haminan alue puolestaan oli paremmin toimeentulevan väen aluetta, jossa asuivat työnjohtajat, isännöitsijät ja omistajat. Aili ja Ahti Salmen haastattelu 13.12.2006.

doilla. Pari päivää myöhemmin lehti jatkoi samalla linjalla ja julkaisi kirjoituksen, jossa ihmeteltiin, miten porvaristo kehtaa järjestää tällaisia juhlia, joita enin osa kansasta halveksii ja kiroaa. Se myös syytti porvaristoa tahallisuudesta kansan hännämisestä moisilla juhlallisuuksilla.¹⁷ SDP:n johdon yleinen linja oli, ettei puolueen tule järjestää juhla- tai muistotilaisuuksia vuoden 1918 uhreille, jotta kipeät asiat unohtuisivat. Kommunistit sitä vastoin tahtoivat tuoda esille oman tulkintansa vuoden 1918 tapahtumista: 10-vuotispuheissa kehoitettiin muistuttamaan työläisiä porvariston petomaisuudesta ja ylläpitämään ”vanhurskasta vihaa”.¹⁸

Osaltaan myös talouslama 1920- ja 1930-lukujen taitteessa kärjisti oikeiston ja vasemmiston välistä vastakkainasettelua. Suhteita oli kiristänyt jo pitkin 1920-lukua työmailla tapahtunut terrori. Molemmat osapuolet ymmärsivät termin omalla tavallaan. Vasemmisto koki, että työnantajat suosivat työhönotossa suojeluskuntalaisia entisten punakaartilaisien kustannuksella. Porvaristo puolestaan piti työmaaterrorina sitä, että ammattiyhdistysväki monin paikoin uhkaili järjestäytymättömiä työntekijöitä pakottaen heidät liittymään ammattiosastoon ja esittämään julkisia anteeksipyyntöjä sanomalehdissä mahdollisesta kuulumisestaan suojeluskuntaan. Työmaiden tilannetta kärjisti entisestään lakkorikkuritoiminta, jota teollisuuspiirit rahoittivat. Talouslaman levittyä Suomeen vuonna 1928 kommunistien organisoimat lakot nähtiin uhkana yhteiskuntajärjestykselle ja lakonmurtoihin saatiin mobilisoitua tuhansia talonpoikia. Taloudellinen ahdinko lisäsi vasemmistoradikaalien kovaa kritiikkiä yhteiskuntaa kohtaan entisestään. Kommunistit saivat myös kommunistiselta internationaalilta ohjeistusta ryhtyä näkyvään vastarintaan ja lakkoiluun. Ääri vasemmiston äänen kasvaessa vastareaktionä syntyi vuonna 1929 kommunisminvastainen Lapuan liike, joka sävyllään talonpoikaipopulistisena palautti kannattajiensa mieliin vuoden 1918 kapinan ja vasemmiston maanpetoksellisen toiminnan. Kommunismia ja vasemmistoradikalismia nähtiin muodostavan uhan vallitsevalle yhteiskuntajärjestykselle ja ne tuli pysäyttää. Silmätikuksi päätyivät erityisesti entiset punaiset, jotka olivat mukana politiikassa. Yleisporvarilliselta pohjalta syntyneestä ryhmästä alkoi vähitellen erottua jyrkempi siipi, joka oli toimissaan radikaalimpi. Sen kannattajat eivät pitäneet vallitsevaa parlamentaarista demokratiaa riittävän tehokkaana tukahduttamaan vallankumouksellista kommunismia.¹⁹

Sinänsä ei ole yllättävää, SKP:n toimintaa ei Suomessa sallittu. Julistihan se 1920–1930-luvuilla tarkoituksensa olevan vallankaappaus, jonka onnistuttua muut

¹⁷ *Uusi Aika* 17.5.1928 ”Toukokuun 16.”, 19.5.1928 ”Pääkaupungin pakinoita” (Pääkaupungin mies).

¹⁸ Saarela 2008, 562; Saarela 2009, 419. Porissa julkaistiin pian sodan jälkeen vuonna 1920 *Muistojulkaisu 1918 kumoustaistelun sortuneista Porin ja lähiseudun työläisistä*, jolla haluttiin kunnioittaa kaikkia niitä seudun punaisia, jotka menetyivät sodassa. Varsinaisista muistojuhlilla sosialidemokraatit nähtävästi pidättäytyivät, sillä Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjoista ja vuosikertomuksista ei 1920-luvulta löydy mainintaa ko. juhlista. TA, Porin sos. dem. kunnallisjärjestön pöytäkirjat 1919–1926 329.5. Kommunistit sitä vastoin yrittivät pitää yllä uhrien muistoa. Esimerkiksi Porin Reposaaren sosialistisella nuorisosastolla oli olemassa luokkasodassa menehtyneiden patsasrahasto jo vuonna 1923, mutta patsaan pystyttämistä pidettiin turhana, koska sen ei kuitenkaan uskottu saavan olla haudalla kauaa. Myös muistojuhlaa suunniteltiin pidettäväksi paikkakunnalla vuonna 1924, mutta poliisi kielsi kommunisteilta sen järjestämisen. TMA, PpA Hb3, Reposaaren sosialistisen nuorisosaston kuukausikokous 14.9.1923 ja vuosikertomus 1924.

¹⁹ Soikkanen 1984, 15; Uola 2006, 181–185; Saarela 2008, 735; Saarikoski 2005, 127.

poliittiset suunnat kiellettäisiin. Vesa Vareksen mukaan noin avoimesti yhteiskuntajärjestelmää uhmaavaa puoluetta tuskin olisi hyväksytty muissakaan vastaavissa poliittisissa kulttuureissa, varsinkaan, jos taustalla oli jo yksi vallankaappausyritys ja naapurina kommunistinen suurvalta.²⁰ SKP:n linjaa Suomessa seuranneet SSTP ja myöhemmin STPV propagoivat vallankumouksen puolesta (vaikkakin aseettoman), joten vuoden 1918 muistavat alkoivat huolestua yhteiskuntarauhan puolesta. Mikko Uola näkee lapualaisten pyrkineen aikaansaamaan uudistuksen, jolla olisivat voineet kitkeä demokratian uhaksi kokemansa ääriivasemmistolaisen vallankumouksellisuuden koko yhteiskunnasta.²¹ Lapualaiset vaativat valtiovallalta nopeita toimenpiteitä ja niiden puuttuessa turhautuivat ja ryhtyivät ulkoparlamentaarisiin keinoin ratkaisemaan asiaa. Juha Siltalan mukaan Lapuan liikkeen syntyessä todellista uuden vallankumouksen vaaraa ei enää ollut, sillä sosialidemokraatit olivat tuolloin jo sitoutuneet porvarilliseen järjestelmään ja kumouksellisten kommunistien kannatus ei ollut riittävän suurta. Siltalan mukaan oikeisto ylireagoi ja levottomuuksia syntyi, kun Lapuan liike pyrki säätämään yhtenäisiä kansallisia moraalisia perusarvoja, joiden mukaan koko yhteiskunnan tulisi toimia. Lapualaisten ihanneisänmaassa ei kuulunut olla näiden arvojen kritisoojia, vaan kyseenalaistajat olivat isänmaan vihollisia, joita tuli rangaista.²² Rankaisumentaliteetti purkautui poliittisena terrorina, joka ilmeni mm. painokoneiden murskaamisena ja työväentalojen kiinni naulaamisena.²³ Tunnetuimpia terrorin muotoja lienevät poliittisten vastustajien väkivaltaiset kyyditykset.

Kyydityksissä hyödynnettiin ”valkoisen Suomen” tukihenkilöitä, joiden yhteysverkostot olivat tärkeitä käytännön järjestelyissä.²⁴ Tämän ydinryhmän lisäksi liike nautti hyvin laajaa kannatusta. Porista ja sen lähikunnista 666 henkilöä antoi julkisesti tukensa kyydityksille allekirjoittamalla ilmoituksen kyydityksiin osallistumisesta tai sen hyväksymisestä. Kommunismiin vastaiseen toimintaan Porissa osallistuneet perustelivat toimintaansa isänmaallisuudellaan:

”Me olemme tehneet kaikki tekomme sekä siinä mielessä, että kansamme heräisi huomaamaan sen vetelyyden ja saamattomuuden, millä maassamme monet vuodet on sallittu maanpetoksellisten kommunistien yhä röyhkeämmäksi paisunutta vallattomuutta yhteiskuntajärjestystämme ja vapauttamme vastaan että myös saadaksemme maan hallituksen ja eduskunnan vakaviin toimiin asian korjaamiseksi kommunismin hävittämiseen ja yhteiskunnallisen elämämme pelastamiseksi maanpetoksellisesta kuonasta sekä yhteiskuntaelämäämme syöpyneestä turmeltuneisuudesta ja mädännäisyydestä.”²⁵

Miehet tunnustivat olleensa mukana ”erinäisten maanpetoksellisten ainesten kiinniottamisessa ja kuljettamisessa”²⁶, koska yhteiskunta ei ollut asiaan ryhtynyt

²⁰ Vares 2010, 192–193.

²¹ Uola 2006, 191–192.

²² Siltala 1985, 499.

²³ Siironen 2011, 186f.

²⁴ Siltala 1985, 282.

²⁵ TMA, Turun ja Porin lääninhallituksen lääninkanslia (jatkoissa LK), kirjeasiakirjat 1930 IV, KD 627/44 1930. Ilmoitukset osallistumisesta kyydityksiin.

²⁶ *ibid.*

tarvittavalla tarmolla. Tunnustuksensa lopussa miehet esittivät toiveen siitä, että eduskunta säätäisi tarpeelliset lait näiden epäisänmaallisten tahojen poistamiseksi, jotta yksittäisten henkilöiden ei enää tarvitsisi ottaa oikeutta omiin käsiinsä. Oikeutta oli otettu omiin käsiin erityisesti Reposaaressa, jonne parisataapäinen miesjoukko oli 17.6.1930 kokoontunut puhdistamaan paikallista VPK-taltoa, joka toimittaja Savolan todistuksen mukaan oli toiminut koko Satakunnan kommunistisen kiihotuksen keskuspaikkana. Varsinainen kyyditys kohdistui neljään ”kommunistikihoon”, jotka kuljetettiin Reposaaressa Pohjanmaalle. Kyyditykset jatkuivat myöhemmin kesäkuussa, kun 27.6. Porin kaupungissa työväen ja pienviljelijäin puolueen kaupunginvaltuutettu Martti Sjöblom ja Väinö Forsten otettiin kiinni ja kuljetettiin Pohjanmaalle. Kuljettajien vaihtuessa monta kertaa Forsten päätyi lopulta Vihtori Kosolan talon kautta Pyhäsalmele. Sjöblomin kyyditys jatkui aina Pielavedelle asti, missä hänet laskettiin autosta ulos metsätaipaleella ja kiellettiin koskaan palaamasta Poriin. Kuudesta kyyditystä kolme ei palannut enää Poriin, vaan siirtyi Neuvostoliittoon, mikä olikin kyyditsijöiden tavoitteena. Molemmissa tapauksissa kyydityksiin syyllistyneet tuomittiin laittomasta vapauden riistämisestä kahden kuukauden ehdolliseen vankeuteen.²⁷ Kyyditetyn Sjöblomin ohella muutkin kommunistit pakotettiin jättämään kaupunginvaltuusto.²⁸

Sen jälkeen kun kommunistiset järjestöt oli lakkautettu, Porin seudulla, kuten muuallakin maassa, lapualaisten kommunismivihaan kytkeytyi kesän 1930 jälkeen yhä enenevästi myös katkeruus sosialidemokraattista työväenliikettä kohtaan, jolloin myös heidän edustajiaan päätyi kyydittäviksi. Esimerkiksi Ulvilassa sosialidemokraattien keskeinen toimihenkilö Erkki Uusiniitty päätyi juhannusiltana tahtomattaan Lapualle.²⁹ Lapualaismielisten propagandassa sosialidemokraatit ja kommunistit niputettiin yhteen ja Porin seudullakin viljeltiin sanontaa: ”Muista, sosialisti on kommunistin veli!”³⁰ Sosialidemokraatit protestoivat äänekkäästi lapualaisten toimintaa vastaan järjestämällä Porin työväentalolla juhlaa, joissa painotettiin ”taistelun lapuanliikettä vastaan olevan taistelua Suomen demokratian ja poliittisen tulevaisuuden puolesta.”³¹

Naisia Porin seudulla ei tietävästi lähdetty kyyditsemään itärajalle, mutta lievempien lapualaistoimien kohteeksi hekin joutuivat. Lapualaiset keskeyttivät esimerkiksi Porin piirin sosialidemokraattisen nuorisjärjestön juhlat 27.9.1931, joita vietettiin Loimaan työväentalolla. Päiväjuhla sujui rauhallisesti ja nimismieskin oli paikalla, mutta ennen iltajuhlien alkamista virkavallan poistuttua saapui paikalle

²⁷ TMA, LK, kirjeasiakirjat 1930 IV, KD 627/44 1930, kauppias Urho Palmun, toimittaja Arvo Lohen ja toimittaja Johan Savolan kuulustelupöytäkirjat sekä Porin kaupunginviskaalin kirjelmä maaherralle 29.4.1931; TMA, Turun hovioikeus, Ebd 1306, Porin kaupungin raastuvanoikeuden pöytäkirja 29.4.1931. Todettakoon, että asianomistajana ollut Sjöblom tuomittiin puoli vuotta kyyditysten jälkeen valtiopetoksen valmistelusta Turun hovioikeudessa 1,5 vuoden ehdottomaan kuritushuonerangaistukseen. TMA, Turun hovioikeus, Ebd 1306, Martti Sjöblomin vankipassi.

²⁸ Kontula & Rantanen 1947, 169.

²⁹ *Uusi Aika* 21.6.1930 ”Taantumuksen voitot ovat hetkellisiä”, 26.6.1930 ”Kyyditsimiset Satakunnassakin muotiin: toveri Uusiniitty ’pikakäynnillä’ Lapualla” ja 1.7.1930 ”Laittomat pidätykset”.

³⁰ Mäki 1985, 13.

³¹ Kontula & Rantanen 1947, 169.

useita kymmeniä miehiä etsien ”porilaisia kommunisteja”. Kaikki 22 porilaista tungettiin linja-autoon, jolla he olivat tulleet ja heidän käskettiin poistua paikkakunnalta. Miehiä pahoinpideltiin ja naisten esittäessä vastalauseensa uhattiin heidät viedä Neuvostoliittoon asti, jos eivät tottele. Jotta aatteellinen viesti kävisi täysin selväksi, lauloivat lapualaiset laulun *Kuullos pyhä vala* ennen kuin linja-auto laitettiin liikkeelle. Useita kymmeniä lapualaisten autoja lähti letkassa saattamaan porilaisten linja-autoa varmistuen sen poistumisen paikkakunnalta.³² Tutkija Jarmo Peltola on todennut, ettei ole liioiteltua väittää entisten punaisten tunteneen elävänsä kuin miehityksellä alueilla 1930-luvun alussa, jolloin sarkatakkisten suojeluskuntalaisten armeija valvoi järjestystä ja Lapuan liike oli voimissaan.³³

Porin sos. dem. naisyhdistys nimesi vuosikertomuksessaan vuoden 1931 ”vihan ja vainon vuodeksi”, mutta sihteeri Hilma Laine arvioi lapualaisten toiminnan kuitenkin pitkällä tähtäimellä tehottomaksi:

”Tällaisella hulina-toiminnalla kuulemma pitäisi olla tarkoitus lopettaa koko marxilainen työväenliike; mutta siinä he (lapualaiset) ovat pahasti erehtyneet. Työväenliike voidaan vähäksi aikaa tehdä taistelukyvyttömäksi, mutta sen toimintaa ei voida koskaan lopettaa.”³⁴

1920- ja 1930-lukujen taitteessa myös Etsivä keskuspoliisi tarkkaili Hilma Lainetta ja epäili olisiko hänellä yhteyksiä jyrkempään vasemmistoon. Mitään raskauttavaa häntä vastaan ei kuitenkaan ilmennyt.³⁵

Kuten muuallakin Suomessa myös Porissa yksityishenkilöiden ohella uhkausten ja väkivallan kohteeksi päätyivät työväenyhdistyksen lehden toimitus ja työväentalo. Eri puolella Suomea tapahtuneet työväentalojen tuhopoltot saivat myös vakuutusyhtiöt varuilleen. Esimerkiksi vakuutusyhtiö Turva lähestyi Ulvilan Friitalan työväenyhdistystä kirjeellä, jossa se totesi yhtiön taloudellisen tilan käyvän kestävämmäksi, jos yhtiössä vakuutettuna olleita työväentaloja poltetaan suuremmissa määrin. Niinpä yhtiö ilmoitti näissä olosuhteissa olevansa pakotettu määräämään vakuutuksen voimassaolon ehdoksi, että Friitalan työväentalolle järjestetään kokoaikainen vartiointi.³⁶ *Uudessa Ajassakin* kehoitettiin helmikuussa 1932 järjestämään yövartiot paikallisten työväentalojen turvaamiseksi. Varoitukset olivat aiheellisia, sillä sekä sosialidemokraattisen *Uuden Ajan* toimitiloihin että Porin työväenyhdistyksen taloon kohdistettiin epäonnistuneet räjäytysyritykset, joista ei tosin koitunut lopulta mitään vahinkoa.³⁷ Edellä kuvattu yleisen vihamielisyyden ja kyyditysten laajentaminen koskemaan myös sosialidemokraatteja oli monella paikkakunnalla se tekijä, joka sai valtaväestön kääntymään lapualaisia vastaan.

³² *Uusi Aika* 29.9.1931 ”Terroria ja mielivaltaa”, 1.10.1931 ”Viranomaiset eivät – ainakaan virallisesti – keskeyttäneet Loimaan juhlia” ja 3.10.1931 ”Loimaan lapualaismellakka”.

³³ Peltola 2007, 15.

³⁴ Kontula 1954, 35.

³⁵ KA, EK-Valpo I, henkilökortti Laine, Hilma.

³⁶ Rajala 2007, 43.

³⁷ Kontula & Rantanen 1947, 169; *Uusi Aika* 23.2.1932 ”Työväentalojen suojele”.

Miika Siiroksen mukaan valkoinen hegemonia oli edelleen olemassa Mäntsälän kapinan jälkeen ja kapinaan ryhtyneet oikeistoradikaalit nähtiin valkoisten riveissä osana *meitä*, vaikkakin hairahtuneina jäseninä. Hänen mukaansa valkoinen kollektiivisuus mureni lopullisesti vasta siinä vaiheessa, kun oikeistoradikaalit perustivat Isänmaallisen Kansanliikkeen (IKL) ja yrittivät omia valkoisuuden diskurssin itselleen poliittiseksi työkaluksi.³⁸ Lapuan liikkeen perillinen Isänmaallinen Kansanliike (IKL) hyökkäsi porilaisessa äänenkannattajassaan *Satakunnan suunta* avoimesti sosialidemokraatteja vastaan julistaen: ”Punainen vaara on yhä olemassa. Sosialidemokraattisen puolueen ohjelma on rikollinen ja laiton.”³⁹ IKL koetti houkutella työläisiä omiin riveihinsä ja julkaisi *Satakunnan suunnassa* lukuisia mainoksia, joissa se julisti IKL:n ajavan paremmin työmiehen etua kuin ylikansallinen sosialidemokraattinen liike.⁴⁰

Miten lapualaiset onnistuivat saamaan toimilleen edes lyhytaikaisesti niin laajaa kannatusta? Jos he syyttivät kommunisteja vallankumouksellisuudesta, olivat heidän omatkin suunnitelmansa vallan uudelleen järjestämisestä demokratian kannalta kyseenalaiset. Lapualaisen valiokunnan laatima ehdotus Suomen uudeksi valtiösäännöksi paljastaa, millaisen poliittisen järjestelmän liike olisi halunnut luoda. Äänioikeutta olisi kavennettu, suhteellisesta vaalitavasta siirretty enemmistövaaleihin, eduskunnalta riisuttu melkein kaikki valta ja palattu ”vanhoihin hyviin aikoihin”, jolloin säätyihin kuulumattomat eivät sekaantuneet valtakunnan asioihin.⁴¹ Miika Siironen selittää lapualaisten laajaa kannatusta ryhmän ”taitavalla sijoittumisella valkoisuuden pelialustalla”. Lapualaiset osasivat herätellä sisällissodan aikaiset toiseuden tunteet, jotka projisoitiin nyt kommunisteihin. Pelottelemalla tuoreessa muistissa olleen sisällissodan uusiutumisen ryhmä sai kommunistiuhan näyttämään suuremmalta kuin se todellisuudessa oli.⁴² Kun Lapuan liike laajensi toimenpiteensä kommunisteista myös sosialidemokraatteihin, alkoi sen laajempi kannatuspohja hajota. Ensimmäiseksi liikkeestä irtisanoutuivat edistyspuolueen ja RKP:n kannattajat. Heitä seurasivat maalaisliittolaiset ja lopulta myös kokoomuslaiset.

Mitkä seikat sitten rauhoittivat tilanteen Suomessa ja turvasivat demokratian? Maa-ilmansotien välisenä aikana Suomen kansantalous nousi selkeästi eurooppalaisen keskiarvon yläpuolelle⁴³ mahdollistaen monia sosiaalisia uudistuksia, kuten oppivelvollisuuden, ilmaisen kouluruuan sekä vähävaraisten äitiysavustukset ja lapsilisät. Toteutunut kehitys edesauttoi demokratian säilymistä, sillä parantuneet elinolosuhteet, erityisesti yhteiskunnan vähävaraisten osalta, legitimoivat maassa harjoitettua puoluesidonnaista parlamentarismia. Vesa Saarikosken mukaan juuri

³⁸ Siironen 2011, 201.

³⁹ *Satakunnan suunta* 20.2.1934 ”Punainen vaara on yhä olemassa”.

⁴⁰ *Satakunnan suunta* 1934. IKL koitti rekrytoida riveihinsä väkeä myös suoraan työpaikoilta, esimerkiksi Reposaaren sahalta. Aili ja Ahti Salmen haastattelu 13.12.2006.

⁴¹ Vares 2010, 216–218.

⁴² Siironen 2011, 183–185.

⁴³ Vuonna 1938 Euroopan valtioiden BTK:n keskiarvo oli 74. Suomen vastaava indeksiluku oli 100. Saarikoski 2005, 119.

yhteiskunnallisen eheytyksen onnistuminen, aseellisen voiman lojaalius poliittiselle järjestelmälle ja oikeistoradikaalin liikkeen vähäinen kannatus mahdollistivat demokraattisen kehityksen Suomessa. Ilman näitä poliittis-yhteiskunnallisia edellytyksiä demokratia olisi ollut vaarassa.⁴⁴

Tarinassa Suomen kohtalokkaista vaiheista on nostettu perinteisesti aina esiin ”talvisodan ihme”. Ihmeenä on pidetty sitä, miten pieni urhoollinen kansa pystyi torjumaan idästä nousseen uhkan ja miten sisällissodan repimä kansa kykeni sysäämään syrjään sisäiset erimielisyytensä. Eheytyminen ei lopultakaan ollut niin suuri ihme, vaan lukuisten jo 1930-luvulla suoritettujen sosiaalisten reformien lopputulos. Poliittista tilannetta vakautti suuresti se, että sekä äärioikeisto että vasemmisto oli saatu neutraloitua poliittisesta päätöksenteosta ja sosialidemokraatit ja maalaisliitto muodostivat yhdessä maltillisen punamultahallituksen.⁴⁵

8.3 Kädenojennuksia ja hyvityksiä

Merkittävä sillanrakennus punaisten ja valkoisten välillä talvisodan jälkeen oli säädetty punaleskien eläke. Se oli herättänyt voimakasta keskustelua sisällissodasta lähtien ja siihen oli palattu yhä uudelleen. Vasemmiston kansanedustajat virittelivät punaleskien eläkeasiaa eduskunnassa parin vuosikymmenen ajan. Miina Sillanpää teki kahden puoluetoverinsa kanssa ensimmäisen lakialoitteen jo keväällä 1919, mutta se hylättiin sotilasasiain valiokunnassa. Perusteena oli, ettei laillista yhteiskuntaa vastaan nousseita henkilöitä ja heidän perheitään tullut asettaa parempaan asemaan kuin niitä, jotka ilman omaa syytään olivat joutuneet köyhäinhoidon huollettavaksi. Lukuisista yrityksistä huolimatta myötämielisyys punaleskiä kohtaan löytyi vasta jatkosodan aikana. Vuonna 1941 leskien eläke eteni eduskunnan käsittelyyn ja maaliskuussa 1942 valtioneuvosto asetti *Vuoden 1918 sodan leskien avustuskomitean* selvittämään, kuinka paljon avun tarpeessa olevia leskiä maassa vielä oli.⁴⁶ Informaatio uudistuksesta piti saada nopeasti leviämään ja komitea tiedotti eläkkeestä sekä sanomalehdissä että radiossa.⁴⁷

Avustusta haluavien tuli täyttää komitealle ”tunnontarkasti ja selvästi” tiedustelukaavake, joka samalla oli korvaushakemus. Siinä hakijan tuli henkilötietojen lisäksi selvittää, missä olosuhteissa mies oli kuollut sekä mikä oli lesken nykyinen terveydellinen ja taloudellinen tilanne. Lisäksi leskien tuli liittää mukaan mainetodistus sekä todistukset siitä, että puoliso oli ollut mukana vuoden 1918 sota-toimissa ja menehtynyt tai vammautunut sodan johdosta. Lesket eivät saaneet

⁴⁴ Saarikoski 2005, 119, 122–129.

⁴⁵ Tepora 2014, 364ff. Katso kansallisen eheytyksen selitysmalleista tarkemmin Soikkanen 1984, 386–390. Tilannetta rauhoitti myös Suomen kommunistisen puolueen 1930-luvun puolivälin aikoihin omaksuma kansanrintamapolitiikka, jonka seurauksena kommunistit olivat valmiita yhteistyöhön niin sosialidemokraattien kuin talonpoikien ja sivistyneistönkin puolueiden kanssa äärioikeistoa vastaan. Kokoomuksen kanssa yhteistyöhön ei oltu valmiita, sillä sen katsottiin olevan liiaksi lapualaisten vaikutuspiirissä. Rentola 1994, 77f.

⁴⁶ Valtiokonttori, V1a 455; Vp 1920, prk I, 9.4.1920, keskustelu eläkkeestä kansalaissodassa työkykynsä menettäneille (sekä kuolleitten perheenjäsenille) 127f, edustaja Sillanpään puheenvuoro; Peltonen 2003, 157ff; Suoranta 2006, 43; Niemi 1990, 366.

⁴⁷ Komiteamietintö 1942:8 Vuoden 1918 sodan leskien avustamiskomitealta.

eläkkeitä automaattisesti, vaan edellytyksenä oli, että heidän taloudellinen tilanteensa oli heikko, eivätkä he enää pystyneet huolehtimaan itsestään. Hakemuksissa oli tavallisesti liitteenä todistus, jossa lääkäri kertoi potilaan terveydentilastaan joutuksen olevan työhön kykenemätön. Komitea kontrolloi anomuksissa saatuja tietoja toimittamalla leskien kotipaikkakuntien huoltolautakunnille erillisen kaavakkeen, jossa näiden tuli varmentaa eläkepäätökseen vaikuttavat seikat.⁴⁸

Komitea sai määräaikaan, 1.6.1942, mennessä yli 5000 korvaushakemusta, joista se arvioi valtaosan olevan korvaukseen oikeuttavia.⁴⁹ Esikäsittelyn perusteella vain alle kolme prosenttia hakemuksista vaikutti hylättäviltä. Komitean arvion mukaan 2/3 eläkkeen hakijoista oli välittömän avun tarpeessa ja heille avustus tulisi maksaa jo saman kalenterivuoden aikana. Nämä lesket olivat korkean iän, sairaudesta joutuvaan työkyvyttömyyden tai muiden säälittävien olosuhteiden vuoksi niin huonossa taloudellisessa asemassa, että eläkkeiden maksua ei tulisi lykätä. Viimeisen kolmanneksen leskien toimeentulon katsottiin sen sijaan olevan sen verran välttävää, että he ansioidensa, pienen eläkkeensä tai omaisuutensa turvin selviäisivät seuraavaan vuoteen, jolloin heillekin maksettaisiin eläkkeet. Komitea perusteli tätä kaksiportaisuutta sillä, ettei valtion menoarviota rasitettaisi liikaa. Komitea määritteli eläkkeet kolmeen suuruusluokkaan: 2400 mk, 3600 mk ja 4800 mk vuodessa. Myönnetyn eläkkeen suuruuteen vaikutti paitsi hakijan taloudellinen tilanne myös hänen kotipaikkakuntansa kalleusluokka.⁵⁰

Tammikuussa 1943 valtioneuvosto teki lopullisen päätöksen leskeneläkkeistä. Eläkkeensaajalta edellytettiin tiettyä nuhteettomuutta, sillä hänellä piti olla kansalaisluottamus tallella, hänellä ei saanut olla vuoden tai pitempään vankeus- tai kurtushuonetuomiota eikä hän saanut viettää pahennusta herättävää elämää. Kaikki edellä mainitut syyt olivat myös sellaisia, jonka vuoksi oikeus eläkkeeseen lakkasi.⁵¹ Ilmaus ”pahennusta herättävä elämä” oli niin väljä, että se jätti paikallisviranomaisille suuren päätäntävällän siitä, oliko hakija heidän silmissään oikeutettu saamaan eläkettä.

Suomi ei ollut ainoa maa, jossa leskiltä edellytettiin nuhteetonta elämää. Sama oli havaittavissa muuallakin 1. maailmansodan jälkeen. Saksan Bayerissa, paikallinen sotaleskien yhdistys kritisoi sitä, miten viranomaiset tutkivat eläkettä hakevien leskien yksityisasiota eläkepäätöstä tehdessään. Australiassa sotaleskiiä puolestaan joutui poliisitutkintaan, kun heitä oli syytetty moraalittomuudesta. Kyseenalaisen moraalin leski sai osakseen viettämällä aikaa miespuolisen ystävän kanssa, käymällä vaikkapa elokuvissa. Edellä kuvattu yhteiskunnan painostus ja tarkkailu vaikeuttivat luonnollisesti uuden puolison löytämistä. Italiassa sotaleskien tuli odottaa vähintään 10 kuukautta ennen kuin heidän oli soveliasta mennä uudelleen naimisiin. Mikäli he avioituivat aiemmin, tuomittiin heidät uskottomiksi miehensä

⁴⁸ Valtiokonttori, VIa, kansio 1.

⁴⁹ Sosiaalivaltiohallitus sai näitä eläkeanomuksia vielä vuonna 1947, jolloin niiden kokonaismäärä nousi 6418:aan. Suoranta 2006, 8.

⁵⁰ Komiteamietintö 1942:8 Vuoden 1918 sodan leskien avustamiskomitealta.

⁵¹ Suoranta 2006, 43–46.

muistolle ja häpeämättömiksi, jolloin lainmukainen rangaistus oli ensimmäisen aviomiehen myötäjäisten ja perinnön takavarikointi.⁵²

Tämän tutkimuksen sotaaleskistä oli 1940-luvun alussa, eläkekorvausten tultua mahdolliseksi, elossa vielä 22. Heistä 13 oli pysynyt leskenä koko sisällissodan jälkeisen ajan ollen näin kelpoisia hakemaan eläkettä. Enemmistö heistä tarttuikin tilaisuuteen: 13 punaleskestä kymmenen katsoi tarvitsevansa tätä valtion ylimääräistä eläkettä ja lähetti anomuspaperinsa sosiaaliministeriöön.⁵³ Miksi kolme jäljelle jäävää eivät hakeneet eläkettä? Eläkkeen saamisehtona oli, että ”miesvainajan kuolemaan johtanut vamma tai sairaus on aiheutunut v. 1918 sodasta”.⁵⁴ Alma Koskinen oli menettänyt punakaartin pataljoonan päällikkönä toimineen miehensä Herralan asemalla Hollolassa 26.4.1918 ollessaan tämän kanssa yhteisellä pakomat-kalla kohti Venäjää. Miehen kuolinsyyksi oli kirkonkirjoihin merkitty sydänhalvaus, joten olisi saattanut olla hankala todistaa, että kuolema johtui nimenomaan sodasta.⁵⁵ Jos mies olisi saanut sydänhalvauksen pitemmän vankileirillä vietetyn ajan jälkeen, olisi tämäkin kuolinsyy varmasti ollut pätevä. Eläkkeen myöntämisen edellytyksenä oli myös, että henkilöllä on heikko toimeentulo, mikä huoltolautakunnan piti todistaa. Toinen eläkettä hakematon, Lydia Sipilä, oli vuonna 1942 vielä alle 60-vuotias, joten hän oletettavasti oli vielä työkyntoinen ja kykeni elättämään itsensä tai vaihtoehtoisesti hänen lapsensa tukivat häntä taloudellisesti.⁵⁶ Kolmas eläkettä hakematta jättänyt nuori leski, Aina Rintanen, lähti heti 1920-luvun alussa paremman elämän toivossa Amerikkaan, eikä palannut sieltä enää koskaan takaisin.⁵⁷

Tutkituista naisista kaikki ne, joilla oli edellytyksiä eläkkeen saamiselle, sitä myös hakivat. Eläkepäätös oli heille kaikille myönteinen. Ainoastaan yhden lesken kohdalla komitea hylkäsi anomuksen perustellen sitä naisen kuukausittaisilla vuokra-ansioilla. Nämä tiedot lesken ansioista olivat kuitenkin liioiteltuja ja uusintakäsittelyssä hänen taloudellinen tilanteensa todettiin puutteenalaiseksi, jolloin myös hänelle myönnettiin eläke.⁵⁸ Kaikki edellä mainitut myönteisen päätöksen saaneet lesket todettiin anomuksissa työntekoon kykenemättömiksi joko sairauden tai vanhuudenheikkouden vuoksi. Yleensä työkyvyn menetykseen olivat fyysiset syyt, mutta erään lesken kohdalla syyt olivat psyykkisiä. Tämä nuorena, vain 23-vuotiaana, leskeksi joutunut nainen kärsi psyykkisistä oireista joutuen viettämään useampia hoitajaksoja Harjavallan piirimielisairaalassa.

⁵² Kuhlman 2012, 129.

⁵³ Näistä kymmenestä naisesta seitsemän anomukset päätöksineen löytyvät Valtiokonttorin arkistosta. Kolmen naisen kohdalla sen sijaan kansioissa on vain pieni paperi, jossa on heidän nimensä, aktinsa vla-numero sekä päivämäärä vuodelta 1961. Nämä kolme naista ovat kymmenestä hakijasta ainoat, jotka olivat vielä elossa vuonna 1961. Nähtävästi tuona vuonna hakijat ovat tulleet jonkin uuden etuisuuden piiriin ja heidän paperinsa on liitetty uuteen hakemukseen. Arkiston virkailijat eivät perusteellisesta etsinnästä huolimatta pystyneet jäljittämään hakemusten uutta sijaintipaikkaa, joten näiden kolmen naisen akteja en päässyt lukemaan.

⁵⁴ Valtiokonttori, Vla 455, ohjeistus v. 1918 sodan leskien avustusta haluavalle.

⁵⁵ PsrkA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1912–1933, s. 27.

⁵⁶ PsrkA, Reposaaren rippikirjat 1915–1920, s. 383 ja 1921–1930, s. 377 ja 1931–1940, s. 425; PsrkA, perhelehdet.

⁵⁷ UsrkA,, rippikirjat 1911–1920, s. 571; PsrkA, kaupunkiseurakunnan perhelehdet.

⁵⁸ Valtiokonttori, Vla 3472.

” [...] on ollut allekirjoittaneen tutkittavana, jolloin olen todennut hänessä hermostoheikkoutta. Hän on ollut hoidettavana kahteen otteeseen Harjavallan piirimielisairaalassa, viimeksi n. 3v. sitten. Tauti oli silloin niin vaikea, että häntä syötettiin pakkokeinoin. Tämälaatuinen tauti voi helposti uusiutua ja pidän hänen työkykyään myöskin alentuneena, minkä täten todistan.”⁵⁹

Piirimielisairaalan lääkäri diagnosoi oireet skitsofreniaksi. Sisällissodan aikaiset traumat, kuten vankileirillä vietetty aika ja miehen kuolema ovat yhdessä 1920-luvulla tapahtuneen lapsen kuoleman kanssa olleet musertavia kokemuksia, jotka todennäköisesti ovat voineet edesauttaa sairauden puhkeamista.

Aikuisten ohella myös lapset kokivat ja näkivät sodan aikana tapahtumia, jotka vaikuttivat heihin syvästi. Porilainen punaleski oli vakuuttunut, että hänen sota-aikana 9-vuotias poikansa päätyi mielisairaalaan nimenomaan sotakokemustensa vuoksi:

”Käsitykseni mukaan poikamme [...], silloisten hirmuisten aikojen melskeistä pelästyivät niitä tapahtumia mitä silloin oli ja on siitä asti sairastanut.”⁶⁰

Pojan terveydentilaan vetoaminen ei tuonut eläkettä, sillä leski ei joutunut maksamaan poikansa hoitoa itse, vaan paikallinen huoltolautakunta kustansi hoidon piirimielisairaalassa. Huoltolautakunta oli sitä mieltä, että hakija ei ollut lainkaan tuen tarpeessa, minkä perusteella sosiaaliministeriö hylkäsi eläkeanomuksen. Uusintakäsittelyssä se kuitenkin pyörsi päätöksensä ja myönsi eläkkeen.⁶¹

Selittäessään hakemuksissa puolisoidensa kuolemaa lesket kuvaavat tapahtumia hillitysti ja lyhyesti. Suuria tunteenpurkauksia niistä ei ole havaittavissa: ”ammuttu kotipaikalla”⁶², ”kuollut vankileirillä – nälän heikontama”⁶³, ”kuollut Lappeenrannan vankileirillä”⁶⁴. Kylmän asiallinen linja lienikin tehokkain, oltiinhan tässä hakemassa ja saamassa apua taloudelliseen ahdinkoon. Ärhäkkä, syyttävä asenne olisi saattanut vaarantaa koko eläkeanomuksen. Nähdäkseni olivatko kymmenen omaa esimerkkitapaustani tyyppillisiä leskien anomuksia vai edustivatko ne hakemusten yleisten asenteiden poikkeamia, kävin läpi 150 muun lesken eläkepaperit. Miehen kuoleman kuvaukset olivat niissä yhtä lukuun ottamatta edellä kuvatun lakonisia. Tässä muista erottuvassa hakemuksessa viipurilainen leski kuvaa puolisonsa kuolemaa seuraavasti:

”Mieheni ei toiminut erikoisemmin missään joukko osastoissa, punaset pakottivat asevoimin joukkoonsa, hommasimme hänet sieltä pois, ja valkoset hänet sitte ampuivat vihamielien tahdosta.”⁶⁵

⁵⁹ Valtiokonttori, Vl 4636. Valtiokonttorin punaleskiä koskevat asiakirjat ovat salassa pidettävää aineistoa, joten kaikissa suorissa lainauksissa on henkilöiden nimitiedot poistettu henkilösuojalain edellyttämällä tavalla.

⁶⁰ Valtiokonttori, Vl 3472.

⁶¹ Valtiokonttori, Vl 3472.

⁶² Valtiokonttori, Vl 1673.

⁶³ Valtiokonttori, Vl 3086.

⁶⁴ Valtiokonttori, Vl 3472.

⁶⁵ Valtiokonttori, Vl 35.

Leski ei selitä tarkemmin, keitä nuo vihamiehet olivat, mutta sana viittaa selkeästi joihinkin tiettyihin kaunankantajiin, ei valkoiisiin yleensä. Pääsääntöisesti hakemukset näyttäisivät siis olleen luonteeltaan maltillisia. Sen sijaan katkera asenne tulee silmiinpistävästi näkyviin tapauksessa, jossa keskisuomalainen Fanny on tuskastunut eläkepäätoksensa viipymiseen ja on lähettänyt sosiaalihuutukselle kirjeen, jossa tiedustelee asiansa etenemisestä. Varsinaisessa hakemuksessa hänenkin asenteensa oli vielä hyvin kohtelias ja vailla katkeruutta, mutta puoli vuotta myöhemmin lähetetyssä kirjeestä paistaa jo pettymys ja pureva suhtautuminen:

”[...] Huom. hän ei kuulunut punakaartiin eikä ottanut osaa kapinaan, mutta niin kun moni muu siihen aikaan vihamielisten, kateellisten ihmisten juonten ja valheiden kautta menetti henkensä, sortui sodan uhrina vankileirillä.

Olin niihin aikoihin heikko ja sairas, kolmas poikamme syntyi kuolleena noin neljä viikkoa ennen miehen kuolemaa.

Katsellessa nuoria eläkkeen saajia pakostakin hiipii katkeruus unhoitetun sieluun! Kaikkien näiden raskaiden, kovien vuosien jälkeen ei olisi paljon vaikka annettaisiin tuhannen markkaa kuukaudessa kun moni nuori työkykyinen nyt nauttii eläkettä. Olin valmis puhumaan tästä asiasta maamme korkeammalle henkilölle – mutta päätin kumminkin ensin kirjoittaa sosiaaliministeriöön jossa oli tullut erehdys, unhoitus.

Pyydän nyt kohteliaasti heti viipymättä, kiireellisesti järjestämään tämän unhoitetun eläkeasian. Asia on todella kiireellinen – vakava.

Meidän suuri, rakastettu sotamarsalkkamme tahto ei ole että paljon kärsinyt, turvaton leski unhoitetaan silloin kun moni nuori työkykyinen – sanoisinko kunnoton ja arvoton nauttii eläkettä.”⁶⁶

Kirje paljastaa Fannyn ajatuksista huomattavasti enemmän kuin itse anomus. Kirjeestä huokuu katkeruus miehen kuolemaan johtaneen vääryyden ja lapsen menettämisen vuoksi. Vuosien patouman on lopulta saanut purkautumaan nuorille talvi- ja jatkosodan leskille myönnetyt eläkkeet. Tämä näkyy hänen myöhemmissä kirjeissään. Fanny nimittäin lähestyi sosiaaliministeriötä vielä kahdesti tämän jälkeen ja myöntää kirjeessään suoraan, että ”ei ole ihme vaikka katkeruus hiipii sieluun – todellinen leski joka on oikeutettu saamaan eläkettä erehdyksessä unhoitetaan”, ja kuitenkin samaan aikaan ”[s]ellaista sotalleskeä kyllä näytetään ensi tilassa joka puolelta avustettavan jolla on toista vuotta ollut suhde miehen kansa”.⁶⁷ Fannyn kirjeen lopussa herättää huomiota viittaus Mannerheimiin ”suurena, rakastettuna sotamarsalkkana”. Vuoden 1918 punaleski harvemmin käytti tosissaan valkoisten päälliköstä tuota ilmausta myöhemminkään elämässään, joten Fanny lienee tarkoittanut ilmauksen suureksi sarkasmiksi tai sitten on olettanut kirjeen vastaanottajien odottavan tällaista kielenkäyttöä. Hänen omia tuntojaan se tuskin ilmaisi.

Leskille myönnetty vuosieläke oli yleensä 2400 mk tai 3600 mk vuodessa, mutta monille myönnettiin vielä parin vuoden kuluessa 1200 markan lisäeläke. Muutamat saivat entuudestaan pientä eläkettä yhtiöltä, jonka palveluksessa olivat

⁶⁶ Valtiokonttori, V1a 47. Kirjoitusvirheet ovat alkuperäisessä kirjeessä.

⁶⁷ Valtiokonttori, V1a 47.

olleet, mutta nämä ansiot eivät riittäneet kunnolliseen toimeentuloon. Monet elivät lapsiansa tuen varassa. Paikalliset huoltolautakunnat pitivät tätä usein kohtuuttomana lapsia kohtaan ja esittivätkin omissa lausunnoissaan komitealle avustusten myöntämistä:

”Kun omat varat varmaan alkavat olla lopussa ja jos vieläkin noita sairauspäiviä on pitemmällä jälellä, tulee perheellisille lapsille ylivoimainen raskaus, vaikeasti hoidettavissa olevan sairaan hoitamisessa.”⁶⁸

”Tulee toimeen niin kauan kuin poika huolehtii hänen toimeentulostaan, on avustuksen tarpeessa.”⁶⁹

Monissa tapauksissa tuo huoltajana toiminut lapsi oli hakijan poika, joka ei enää pystynyt huolehtimaan äidistään, koska oli joko rintamalla asepalveluksessa, haavoittunut sotainvalidi tai kaatunut sodassa. Valtio maksoi naimattomien rintamasotilaiden vanhemmille huoltorahaa, mutta sitä ei pidetty riittävänä:

”[...] olen sen saanut yksin elättä ja koulutta ilman mitään avustusta se on käynyt Ammattikoulun ja oppivuotet ja nyl kun siitä olisi apua niin sen täytyy olla aina Sotahommissa ja vanha Äiti saa väli aikaista avustusta vaan 300 sata kuukautessa joka menee vuokraan ja ilse olen heikko.”⁷⁰

Lopulta vuonna 1943 voimaan astunut leskien eläkeuudistus kavensi juopaa entisten punaisten ja valkoisten välillä. Jatkosodan aikana sisäisen yhtenäisyyden löytäminen oli elintärkeää, joten ei ollut yllättävää, että hyvityksen maksaminen niin punainvalideille kuin –leskillekin sai vuosikymmenien yrityksen jälkeen vihdoin riittävän kannatuksen eduskunnassa. Kyse oli mitä suurimmassa määrin eheyttämisestä. Punaiset olivat saaneet tuntea olevansa toisen luokan kansalaisia ja osalla heistä itselläänkin oli tarve todistaa, että he olivat kunnan kansalaisia. Tämä käy ilmi erään punalesken eläkeanomuksesta vuodelta 1942:

”Huomautan vielä, ettemme ole tyttäreni kanssa epäpuhtaita isänmaallisia kansalaisia, vaan päinvastoin. Tyttäreni on ollut jo 8san vuotiaasta saakka tyttö osastossa, ja tultuaan aikuiseksi liittyi heti Lottiin. Ja kun vuonna 1939 alkoi sota, on tyttäreni ensi hetkestä ollu puolustustehtävissä, sotilaskeskuksessa puhelinvälittäjänä, jossa on vielä aina edelleenkin.”⁷¹

Tulkittaessa tätä kirjoitusta voidaan havaita, millaisena leski näkee vuonna 1942 kunnan kansalaisen tai millaisena hän olettaa viranomaisten näkevän kunnan kansalaisen: Puhtaan isänmaalliset henkilöt ovat laittaneet lapsensa lotta-järjestöön tai kuuluneet itse aikuisosastoon. Kunnan kansalaiset myös osallistuvat maanpuolustukseen. Tämä oli tietenkin luonnollista, kävihän Suomi parhaillaan sotaa Neuvostoliittoa vastaan.

⁶⁸ Valtiokonttori, V1a 3086.

⁶⁹ Valtiokonttori, V1a 4497.

⁷⁰ Valtiokonttori, V1a 610.

⁷¹ Valtiokonttori, V1a 35.

Vuoden 1918 kokemusten hyvittäminen punaisille ilmeni vielä 1970-luvulla rahallisena kompensationsa. Tuolloin SKDL:n eduskuntaryhmä ajoi Ele Aleniuksen johdolla esitystä, jonka mukaan valtion tulisi maksaa kaikille, syyllisyydestä riippumatta, vuoden 1918 sodan vuoksi vankilassa ja vankileireillä olleille henkilöille rahallinen hyvitys. Aleniuksen esityksen mukaisesti valtioneuvos päätti 22.2.1973, että sosiaalihallitus maksaa vankeusajasta korvauksen. Tavallisin kerta-korvaus, jonka hakijat saivat, oli 1000 markkaa, mutta mikäli vankeusaika oli jatkunut vuoden 1919 puolelle, myös summa kasvoi 500 markalla kultakin alkavalta puolivuotiskaudelta ollen enimmillään 2500 mk. Korvaus saatettiin maksaa vaihtoehdoisesti myös paikalliselle sosiaalilautakunnalle hakijan tai hänen omaistensa huoltoa varten. Sosiaalihallitus sai hakuajana eli vuosina 1973–1974 yli 10 000 korvaushakemusta, joista valtaosa tuli entisiltä punaisilta. Hakijoiden joukossa oli myös joitakin valkoisia, jotka olivat olleet sodan aikana punaisten vankeina.⁷²

Suuri osa korvaukseen oikeutetuista henkilöistä oli vuoteen 1973 mennessä jo kuollut, joten he eivät enää tämän kompensations piiriin ehtineet. Huomionarvoista on, että elossa olevistakaan eivät kaikki tuota hyvitystä hakeneet. Tässä tutkimuksessa mukana olleista naisista, jotka olivat olleet vangittuina vuonna 1918, oli hakuajana elossa vielä 52. Heistä 32 haki ja sai korvausta.⁷³ Peräti 20 kuitenkin jätti hakematta korvausta, mikä on prosentuaalisesti suuri osuus. Vasemmiston lehdistö uutisoi korvauksista näkyvästi lehdissään, joten periaatteessa tietoa olisi pitänyt olla.⁷⁴ Tosin esimerkiksi Johanna L. perusteli hakemuksensa myöhästymistä 30.10.1973 näin: ”En ole tiennyt aikaisemmin, että tällaisia korvauksia annetaan.”⁷⁵ Osa saattoi myös luulla, ettei korvaus koskettanut heitä, koska heidät oli todettu syyllisiksi, tai että heidän pitäisi itse pystyä todistamaan vankeusaikansa ja näiden dokumenttien puuttuessa jättivät hakematta. Apua hakemiseen olisi saanut kuntien sosiaalilautakunnilta, jotka sosiaalihallitus oli velvoittanut antamaan ohjaus- ja neuvontapalvelua.⁷⁶ Todennäköinen syy hakemattomuuteen lieni, että kyseiset ihmiset eivät tahtoneet enää palata vuoteen 1918. Lisäksi kyseessä olevat naiset

⁷² Edilex. Päätös korvauksen suorittamisesta vuoden 1918 sodan johdosta vankileirissä tai vankilassa olleille 169/1973, <<http://www.edilex.fi/smur/19730169>> [luettu 26.9.2013]; Arkistopäällikkö Lasse Vihosen sähköposti ”Tutkimuskysymys” Tiina Lintuselle 3.11.2008. Tekijän hallussa; *Eduskuntauutisia* 1/1973 ”Punavankien korvaushakemuksia jo yli 3000”. Sosiaali- ja terveysministeriön asettama työryhmä arvioi korvaukseen oikeutettujen henkilöiden määrän pahasti alakanttiin, sillä se ilmoitti henkilöitä olevan karkeasti arvioiden noin 4000. *Satakunnan Kansan* 15.2.1973, ”Punavangeille korvausta”. Todellinen määrä oli arvioon nähden kaksi ja puolikertainen.

⁷³ KA, Sosiaalihallitus, Hallinto-osasto, Diaarit Aa:24-32.

⁷⁴ Korvauksesta tietämättömiä olivat todennäköisesti nekin kolme naista, jotka muuttivat sisällissodan jälkeen ulkomaille. Esimerkiksi Hämeenlinnan vankileirillä tuomiotaan odottanut 17-vuotias piikatyttö Lempi Salmi muutti avioituttuaan sisällissodan jälkeen Kanadaan eikä koskaan palannut Suomeen. KA, vro 101/170; PrkA, kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1945-1961, s. 8456; PrkA, kaupunkiseurakunnan perhelehdet. Toisaalta, Ruotsiin muuttanut Bertta L. oli korvausprosessista tietoinen ja anoi sieltä käsin itselleen hyvitystä, joka hänelle myönnettiin. KA, Sosiaalihallituksen hallinto- ja huolto-osastot, Vuoden 1918 sodan johdosta vankileirissä tai vankilassa olleiden korvausasiakirjat, Ea 13, 13224/39/73.

⁷⁵ KA, Sosiaalihallituksen hallinto- ja huolto-osastot, Vuoden 1918 sodan johdosta vankileirissä tai vankilassa olleiden korvausasiakirjat, Ea 14, 17441/39/73.

⁷⁶ *Eduskuntauutisia* 1/1973 ”Punavankien korvaushakemuksia jo yli 3000”.

olivat tuohon aikaan myös jo melko iäkkäitä, joten heikko terveydentila on saattanut joissakin tapauksissa vaikuttaa asiaan.⁷⁷

Ulvilalainen Anna Lindström oli yksi naisista, jotka eivät korvausta anoneet, vaikka hänellä siihen kaikki edellytykset olisi ollut. Puuvillatehtaassa työskennellyt 21-vuotias Anna oli pidätetty pakomatalla vapun päivänä Lahdessa, mistä hänet siirrettiin Porin kautta Turkuun. Turusta hänet laskettiin vankipassilla toistaiseksi vapaaksi 4.7. odottamaan myöhempää syyskuussa Porissa pidettyä oikeudenkäyntiä.⁷⁸ Tuosta vankeusajasta hän olisi ollut oikeutettu saamaan 1000:n markan korvauksen.

Maksetulla kertakorvauksella oli toki rahallinen arvonsa, mutta monelle hakijalle oli tärkeää myös sen symbolinen merkitys: vihdoinkin entiset punavangit saivat korvauksen niistä epäinhimillisistä oloista, joissa he viettivät kuukausia sisällissodan päättymisen jälkeen. Nuori, 17-vuotiaana punakaartiin liittynyt Maria D. oli istunut Lahden ja Hämeenlinnan vankileireillä yhteensä seitsemän kuukauden ajan. Kolmen vuoden ehdottoman kuritushuonetuomion saaneena hänet laskettiin ehdonalaiseen vapauteen vasta marraskuussa 1918 yleisen armahduksen yhteydessä. Hänelle myönnetty 1000 markan korvaus tuskin kompensoi tuota karua kokemusta, mutta oli kuitenkin osoitus siitä, ettei valtio pitänyt sisällissodan aikaista vankien kohtelua ja vankilaoloja hyväksyttävänä.⁷⁹ Maksettu 1000 markan korvaus oli kuitenkin pienituloiselle eläkeläiselle merkittävä summa, sillä se vastasi yli kahden kuukauden eläkettä: vuonna 1972 työeläkettä nauttivan vanhuksen keskimääräinen kansan- ja työeläkkeen summa oli 409 markkaa kuussa.⁸⁰

Tutkijan kannalta on harmillista, että sosiaalihallitus päätyi arkistoimaan näistä tuhansien ihmisten korvaushakemuksista ainoastaan varsinaisen painetun hakemuskäytöksen. Käytöksessä nimittäin näkyy, että hakemuksissa on ollut yleensä 3–5 liitettä.⁸¹ Näiden joukossa on ollut myös omin sanoin muovattuja kertomuksia vankileirillä olosta ja siirtymisestä leiriltä toiselle. Näistä liitteistä olisi ollut mielenkiintoista saada paitsi lisäinformaatiota naisten sodanjälkeisistä vaiheista, päästä myös tulkitsemaan, miten vankileirillä olleet kuvaavat tapahtumia 55 vuotta myöhemmin. Tekstit olisivat varmasti paljastaneet, vieläkö tapahtumat nostattivat vahvoja tunteita vai oliko aika jo häivyttänyt osan katkeruudesta.

Sotaveteraanien tukemiseen palattiin vielä vuonna 1984, jolloin SMP:n kansanedustajat Juhani Kortessalmi ja Vieno Eklund tekivät aloitteen määrärahan osoittamiseksi vapaussodan veteraanien toimeentulon turvaamiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriö vahvisti perusteet ylimääräisten veteraaniläkkeiden myöntämiseksi seuraavana vuonna. Kertaluontoisen korvauksen enimmäismäärä oli 3000

⁷⁷ Kolme tutkituista naisista myös kuoli vuoden 1973 aikana.

⁷⁸ KA, vro 141/141.

⁷⁹ KA, Sosiaalihanituksen hallinto- ja huolto-osastot, Vuoden 1918 sodan johdosta vankileirissä tai vankilassa olleiden korvausasiakirjat, Ea 3, 3238/39/73.

⁸⁰ Kansaneläkkeen osuus oli 202 mk ja työeläkkeen 207 mk. Aarnio & al. 1974, 8.

⁸¹ Ensimmäisen kansion kahden ensimmäisen miehen hakemuksissa on molemmissa mukana yksi liitesivu, jossa he kuvaavat vankilavaiheitaan. Molemmat istuivat vankilassa vielä 1920-luvulla, joten heidän tapauksensa olivat myös poikkeuksellisia. KA, Sosiaalihanituksen hallinto- ja huolto-osastot, Vuoden 1918 sodan johdosta vankileirissä tai vankilassa olleiden korvausasiakirjat, Ea 1.

markkaa ja se myönnettiin vaikeassa taloudellisessa asemassa olevalle vapaussodan veteraanille. Sosiaali- ja terveysministeriön tapaturmavirasto valitsi tuen saajat sisällissodan veteraanijärjestöjen tekemien ehdotusten mukaisesti. Huomionarvoista on, että hävinneen osapuolen veteraanijärjestöt Vuoden 1918 Punainvalidit ry tai Entiset Punakaartilaiset Ry eivät lähettäneet virastolle yhtään ehdotusta. Tämä saattoi hyvinkin johtua siitä, että hakuohjeissa käytettiin ilmausta *vapaussodan* veteraanien toimeentulon turvaaminen. Entiset punakaartilaiset eivät kaiketi nähneet itseään vapaussodan veteraaneina, vaikka olisivat yhtä lailla olleet oikeutettuja tähän ylimääräiseen eläkkeeseen.⁸²

8.4 Punaisten naisten perintö

Sodan jälkeen valkoisten luomasta vapaussotatulkinnaasta tuli keskeinen osa suomalaisen yhteiskunnan aatemaailmaa. Se kanonisoitiin oikeaksi viralliseksi historiaksi, jota opetettiin kouluissa. Sen rinnalla kanonisoitiin kuitenkin myös toinen tulkinta, punaisten oma versio tapahtumista. Tätä tulkintaa ei opetettu koulun penkillä, vaan siitä puhuttiin ja kerrottiin perheen ja suvun piirissä, minkä lisäksi vasemmiston lehdistö ja luokkasotakirjallisuus toivat julki punaisten näkemyksiä tapahtumista. Ei ole siis ihme, jos punaisten perheiden lapset olivat koulun historiantunnilla hämmennyksissään saadessaan kuulla sotatapahtumista version, joka oli täysin ristiriidassa heidän ennakkotietojensa kanssa.⁸³

Ulla-Maija Peltonen on todennut, miten sisällissodan muistamisessa *suuri* ja *pieni traditio* eli hallitsevan ja alistetun luokan kulttuuri ovat keskenään vuorovaikutuksessa. Altavastajina olevien häviäjien vastakulttuuri on sidoksissa vallassa olevien kulttuuriin pyrkimällä kiistämään sen ja osoittamaan sen vääräksi.⁸⁴ Vasemmistojärjestöt, varsinkin kommunistiset, olivat katkeria kouluissa annetusta opetuksesta, jossa vallankumouksen tielle lähteneet työläiset esitettiin ”petoina, rumiluksina”. Kommunistit vaativat 1920-luvulla paikallistahoja perustamaan järjestöjä, joiden tehtävänä oli paljastaa lapsille punaisen puolen näkemys asioista:

”Pelastaaksemme työläislapset tuon porvarillisen koulumyrkytyksen vaikutuksilta, täytyy meidän vanhempien työläisten saada annetuksi lapsille proletaarinen vastavaikutus, joka oikaisee heidän käsityksessään tuon selityksen virheellisyyden.”⁸⁵

Miten tapahtumia sitten selitettiin ja muisteltiin? Marianne Junila ja Seija Jalagin ovat tutkimuksessaan havainneet, miten nopeasti valkoisella puolella lapset ja nuoret unohtivat sota-aikana näkemänsä raakuudet ja omaksuivat aikuisten käsi-

⁸² Valtiokonttori, VAPVET 1/85-8/85. Sotilashuoltoeläkeosaston kirje sisällissodan veteraanijärjestöille ylimääräisestä eläkkeestä 2.9.1985.

⁸³ Saarela 1996, 22–25, 362; Junila & Jalagin 2009, 323, 332; Junila 2014, 251. Jorma Kalelan mukaan muistamisen arvoisen historian voi jakaa kahteen pääluokkaan: historian julkisiin esityksiin ja kansanomaiseen historiaan. Sisällissodan muisteluperinne kuuluu näistä jälkimmäiseen, jolloin yhteisö itse arvottaa tapahtumat tärkeäksi historiaksi. Se, mitä kansanomaiseen historiaan kelpuutetaan ja miten sitä saa kertoa, riippuu aina asianomaisesta yhteisöstä. Kalela 2000, 38f.

⁸⁴ Peltonen 1996, 21.

⁸⁵ TMA, PpA Hb1, Suomen työväen järjestönuorten liiton kiertokirje 5/1925 sosialistisille nuorisojärjestöille.

tykset taistelun ja rankaisutoimenpiteiden oikeutuksesta kansallisena välttämättömyytenä. Eräs keino selvittää rankoista kokemuksista oli tulkita ja pyrkiä selittämään niitä yhdistämällä omat muistot muilta kuultuihin tai lehdistä luettuihin tapahtumiin. Tällä tavoin omista kokemuksista saattoi muokata järkeenkäyvän version, jossa tapahtuneet veriteot olivat hyväksyttävämpiä. Kollektiivinen muisti kehittyi ja muokkautui jatkuvasti, kun siihen liitettiin aina lisää aiempaa tarinaa tukevia palasia menneisyydestä. Yksilöllinen muisti on riippuvainen kollektiivisesta muistista, joten väistämättä yhteisön yhteinen sosiaalinen muisti muokkasi myös yksilön kokemuksia.⁸⁶

Toinen keino käsitellä tätä vaikeaa aikaa oli vaikeneminen ja pyrkimys unohtamiseen. Traumaattiset kokemukset ja tunteet omasta syyllisyydestä olivat vaikeita kohdata. Peltosen mukaan vaikeneminen helpotti arkielämän sujumista ja auttoi työntämään asian pois mielestä. Vaikenemalla saatettiin myös yrittää suojella itseä tai läheisiä ympäristön diskriminoinnilta. Oli myös mahdollista, että sodasta ei haluttu puhua, jos omat poliittiset kannat olivat vuosien kuluessa muuttuneet.⁸⁷

Unohtaminen ei koskenut pelkästään lapsia vaan se oli varteenotettava vaihtoehto myös sodankokeneelle aikuiselle. Yhteinen sodan muistelemineen ei mitenkään voinut tulla kyseeseen eri osapuolien kesken ja kumpikin puoli ylläpiti sodan muistoa tahoillaan, valkoiset julkisesti, punaiset suljettujen ovien takana. Sekä viranomaiset että porvarillinen yhteisö tukahduttivat punaisten yritykset julkisten muistotilaisuuksien järjestämiseksi heti alkuunsa väittäen niiden lietsovan työväestöä valtiovallan vastaiseen toimintaan. Valkoiset sitä vastoin järjestivät suuria juhallisuuksia ja paraateja vuosittain, mielenkiintoisimpana yksittäisenä tapahtumana esiin nousee Kalevankankaalla keväällä 1919 järjestetty Tampereen valtauksen uudelleen näytteleminen. Suojeluskuntalaiset näyttelivät siinä molempia osapuolia kuvaten punaiset stereotyyppien mukaisesti karkeina ja rivoina. Tämä luonnollisesti loukkasi hävinnyttä kansanosaa.⁸⁸

Ilmapiiri muuttui vähitellen myönteisemmäksi myös hävinneiden muistelulle ja punaiset veteraanit alkoivat virallisesti kokoontua. Talvisodan jälkeen suhtautumisessa tapahtui selkeä muutos, jonka konkreettinen ilmentymä oli muistokivien pystytys punaisille. Esimerkiksi Porissa sisällissodassa kaatuneiden punaisten haudalle pystytettiin muistomerkki keväällä 1940. Kiven lahjoitti Selma Arosen puoliso Nestori Aronen, joka itse oli osallistunut sotaan aktiivisesti punaisten puolella. Talvisodan jälkeen poliittinen ilmapiiri oli hankkeelle niinkin suotuista, että kaupunki suostui huolehtimaan toverihaudan kunnossapidosta.⁸⁹

1960-luvulla vuodesta 1918 alettiin keskustella julkisesti. Merkittävänä sysäyksenä tälle keskustelulle toimi Väinö Linnan *Täällä Pohjan tähden alla*, jossa hän vuonna 1960 esitti vuoden 1918 tapahtumat punaisesta näkökulmasta.⁹⁰ Romaani

⁸⁶ Junila & Jalagin 2009, 332–333; Junila 2014, 232, 251; Peltonen 1996, 24; ks. myös Siironen 2011, 69, 87.

⁸⁷ Peltonen 2003, 10.

⁸⁸ Roselius 2014, 298f, 302.

⁸⁹ Kontula & Rantanen 1947, 221.

⁹⁰ Peltonen 1996, 15f.

ja myöhemmin sen pohjalta tehty elokuva oli monelle entiselle punaiselle suuren tunnekuohon paikka. Esimerkiksi punakaartiin kuulunut Alma Jaakkola hämmästeli tyttärelleen, miten kerronta vastasi niin hyvin hänen kokemuksiin vankileiriltä. Tytär kertoi, miten äitiä yritettiin viedä elokuvateatteriin katsomaan elokuvaa sen ilmestyessä, mutta se oli tuntunut äidistä liian ahdistavalta. Kun elokuva sitten myöhemmin esitettiin televisiossa, Alma pystyi katsomaan sitäkin vain pätkittäin. Kuvat palauttivat omat kokemukset mieleen liian väkevinä vielä yli 40 vuoden jälkeenkin.⁹¹

Tapahtumia käsittelivät punaisesta näkökulmasta Linnan jälkeen muutkin kirjailijat ja sodan kokeneet punaiset pääsivät lopulta itse ääneen, kun muistitietoa vuodesta 1918 alettiin systemaattisesti kerätä talteen 1960-luvun puolivälissä. Erittäin Ulla-Maija Peltonen on tutkinut näitä muisteluja ja analysoinut, miten työväen muistelukerronta muotoutui sodan jälkeen. Olen tutkimuksessani pyrkinyt selvittämään, miten Porin seudun punaiset naiset itse ovat pitäneet yllä vuoden 1918 muistoa ja miten he ovat kertoneet tapahtumista lapsilleen? Tekemäni haastattelut tukevat Ulla-Maija Peltosen aiempia tutkimuksia, osassa perheitä asiasta vaiettiin, osassa taas vuoden 1918 tapahtumat ovat olleet keskeinen osa suvun historiaa, joka on haluttu antaa perintönä eteenpäin seuraavalle sukupolvelle, jotta asia ei unohtuisi.

Anni Halminen joutui valtiorikosoikeuteen keväällä 1918 jäätyään Lahdessa kiinni muiden pakolaisten joukossa. Oikeus totesi hänet osattomaksi kapinointiin ja antoi hänelle vapauttavan tuomion. Anni ei koskaan varsinaisesti keskustellut poikansa kanssa sisällissodan aikaisista tapahtumista tai olostaan vankileirillä. Annin puheissa saattoi joskus olla ainoastaan viittauksia hänen entiseen elämäänsä. Sen verran hän oli joskus kertonut, miten jalkapatikassa tuli Lahden vankileiriltä kotiin. Muissa yhteyksissä hän oli todennut elämän leirillä olleen kamalaa ja ihmisiä kuolleen siellä paljon. Annilla ei siis ollut halua kerrata tapahtumia. Hän ei ollut kuulunut työväenyhdistykseen, eikä toiminut punakaartissaakaan. Todennäköisesti Annia oli kehoitettu lähtemään pakomatalle hänen sisarensa Bertta Lindroos, joka itse oli onnistunut pakenemaan Kotkaan asti.⁹²

Yksi syy Annin haluttomuuteen kerrata sotavuosien tapahtumia saattoi olla hänen myöhempi sosiaalinen nousunsa. Hän avioitui Kaarlo Hukkilan kanssa, josta tuli Turun lääninsairaalan ylikonemestari. Virka oli erittäin hyväpalkkainen ja pariskunta alkoi liikkua Turussa arvostetuissa piireissä. He kannattivat liberaalista kansanpuoluetta ja kaiken kaikkiaan Annista tuli hyvin arvonsa ja asemansa tunteva henkilö. Tähän asetelmaan ei olisi kovin hyvin sopinutkaan oman piika-taustan ja vankileirille joutumisen muistelemisen.⁹³

⁹¹ Aili ja Ahti Salmen haastattelu 13.12.2006.

⁹² KA, vro 76/134; Jukka Hukkilan haastattelu 30.9.2009.

⁹³ Jukka Hukkilan haastattelu 30.9.2009.

Kuva 16 Anni ja Kaarlo Hukkila. Kuva: Jukka Hukkilan yksityiskokoelma.

Hyvin vähän lapsilleen sota-ajasta puhuivat myös Anni Edman ja hänen miehensä. Erikoisen heidän tarinastaan tekee se, että Anni oli punaisella puolella ja hänet tuomittiin ehdolliseen rangaistukseen punakaartin huollossa avustamisesta. Hänen tuleva miehensä oli pojan kertomuksen mukaan sisällissodan syttyessä armeijassa, joten hän päätyi väkisininkin valkoiselle puolelle. He joutuivat samalle vankileirille, toinen vangiksi, toinen vahdiksi. Tuolloin he eivät olleet vielä kihloissa, mutta vuotta myöhemmin kesällä 1919 heidät jo vihittiin Porissa. Vangitsemisensa Anni selitti lapsilleen eräänlaiseksi vahingoksi. Hän oli ollut junassa saattamassa toisia ja ei huomannut liikkeellelähtöä. Valkoiset pysäyttivät junan ja hän päätyi vankileirille tutkittavaksi. Tämä lapsille annettu selitys ei sisältänyt minkäänlaista kaunaa ja pojan arvion mukaan äiti ei koskaan ollut katkera tapahtuneen johdosta. Vanhempien vankileirikokemus näyttyy pikemminkin romanttisen tarinan traagisena kohtauksena, joka kuitenkin päättyi onnellisesti.⁹⁴

Alma Jaakkolan tytär Aili Salmi oli itse 3-vuotias sisällissodan aikana. Hänen äitinsä ei juurikaan halunnut puhua olostaan vankileirillä. Pääpiirteissään Alma oli selostanut tapahtumat, mutta se ei ollut asia, johon hän olisi halunnut palata yhä uudelleen. Alma koki asian liian raskaaksi. 1920–1930-luvulla oli myös olosuhteiden vuoksi paras vaieta. Vanhempana hän oli valmiimpi avautumaan joistain tapahtumista, mutta hän ei ollut koskaan kertonut tyttärelleen saamastaan ehdollisesta vankeusrangaistuksesta. Tytär ei ollut tietoinen tuomiosta, vaan luuli, että

⁹⁴ Matti Malinin puhelinhaastattelu 12.12.2009. Suomella ei ollut virallista armeijaa vuoden 1918 alussa, mutta perhepiirissä tarinaa on kerrottu näin.

äiti oli vapautettu kaikista syytteistä. Alma oli kertonut olleensa oikeudenkäynnissä ja olleensa niin heikossa kunnossa, että toisen naisvangin oli pitänyt auttaa hänet oikeuden eteen, missä hänet oli vapautettu. Oliko niin, että Alma ei olisi ymmärtänyt saaneensa ehdonalaista tuomiota vaan luuli kotiin pääsemisen tarkoittavan, että hänet oli todettu syyttömäksi? Todennäköisempää on, että hän tiesi asiasta, mutta jätti sen kertomatta lapsilleen liian häpeällisenä asiana.

Alma oli vakuuttunut siitä, että hänen punainen taustansa vaikutti siihen, että hänen eläkettään maksettiin virheellisesti 1950-luvulla liian matalana. Virhe korjattiin, mutta puuttuvaa summaa ei koskaan hyvitetty taannehtivasti. Alman epäilyn mukaan teko oli tahallinen, koska asiasta oli päättämässä ”musta porvari” ja hän itse oli punainen. Virheen syystä ei päästä selvyyteen, mutta kertomuksesta voidaan päätellä, miten Alma koki, että hänelle kostetaan vielä yli 30 vuotta myöhemmin sisällissodan aikaisia tekoja.

Myös Alman sisar oli ollut leirillä tulevan puolisonsa kanssa. Kun mies joskus myöhemmin vuosina alkoi muistella vuoden 1918 tapahtumia, vaiensi vaimo hänet aina välittömästi ilmaisten, että näistä asioista ei pidä puhua.⁹⁵ Tämä perhe vaikenä sodanaikaisista tapahtumista, eikä niistä puhuttu edes lähisukulaisten kuullen.

Toisenlaiseen ratkaisuun päätyi Värein perhe. Punakaartilaisen vaimo Anna Väre kertoi usein tyttärelleen, miten heidät ”punikkien vaimot” oli Reposaaressa kerätty koululle punaisten paettua paikkakunnalta huhtikuussa 1918. Annalla oli ollut 1-vuotias poikansa mukanaan. Heidän siellä ollessaan oli kylän vaikutusvaltaisimpiin henkilöihin kuulunut rouva Hacklin tullut Annan luokse ja pyytänyt häntä antamaan poikansa rouvalle kasvatiksi, koska ”teidät ammutaan kuitenkin”. Anna oli tästä kimpaantunut, puristanut poikansa rintaansa vasten ja vastannut rouvalle: ”Me menemme samasta luodista.”⁹⁶ Tämä muistelu on oiva esimerkki kerrontaperinteestä, josta Ulla-Maija Peltonen käyttää nimitystä *Äiti pelottomat*. Punaisten muistelukerronnassa korostui, miten äidit ja punalesket kestivät psyykkisesti ja taloudellisesti vaikeat ajat.⁹⁷ Anna Värein toiminta oli tuossa tarinassa suorastaan uhmakasta. Nuori 20-vuotias äiti piti parempana kohtalona lapselleen kuolemaa kuin joutua kasvatiksi valkoisen suojeluskuntapäällikön kotiin. Koululla ei ammuttu tuolloin yhtään naista, jonkin ajan kuluttua heidät lähetettiin takaisin koteihinsa. Annan tytär korostaa äidin tarvetta kerrata kyseisiä tapahtumia usein. Samoin tytär totesi, että myös hänen isänsä Otto Väre kertoi usein sodanaikaisista tapahtumista ja kokemuksistaan vankileirillä. Heidän perheessään muisteluperine eli siis hyvin vahvana ja tiedonsiirtoa seuraavalle sukupolvelle pidettiin tärkeänä.⁹⁸

Aino Helin piti tärkeänä selittää jälkipolville, miten hän 18-vuotiaana tyttönä lähti hetken mielijohteesta, vähän kuin vahingossa, mukaan punakaartiin sodan viimeisinä päivinä. Aino tarinassa nopea tulitikkujenhakumatka kääntyi yli kahden kuukauden mittaiseksi sotareissuksi, kun hän matkalla törmäsi pariin tut-

⁹⁵ Aili ja Ahti Salmen haastattelu 13.12.2006.

⁹⁶ Kaarina Kuparisen kirje tekijälle 29.4.2009.

⁹⁷ Peltonen 2003, 149.

⁹⁸ Kaarina Kuparisen puhelinhaastattelu 22.3.2009; Kaarina Kuparisen kirje tekijälle 29.4.2009.

tuun tyttöön ja mieheen, joka yllytti heitä liittymään punakaartiin. ”En pystynyt mielessäni mitään erittelemään sen paremmin kuin muutkaan, mihin oltiin lähtemässä, mutta siitä hetkestä oli selvä asia: Lähden punakaartiin.”⁹⁹ Aino kertoi olleensa innostunut työväenaatteesta ja tunnusti, että ehkä kyseessä oli osaltaan myös seikkailunhalu. Hän ehti toimia kaartin sairaanhoitajana vain pari viikkoa kestäneen perääntymisen ajan, sillä hänet pidätettiin Lahdessa 1.5. Oikeudenkäynnissä heinäkuussa hänet vapautettiin syytteistä johtuen juuri vähäisestä toiminnasta kaartissa. Vankileiriaika Lahdessa ja Hämeenlinnassa oli kovaa, erityisesti ruuan puutteen vuoksi. Kuvaavaa on, miten hän leiriltä vapauduttuaan toi kotiin evääksi saamansa sillinpään, joka matkan aikana oli jo ehtinyt härskiintyä. Ruoka oli kuitenkin ruokaa, vaikka sitten pilaantunutta, ja sitä ei saanut heittää pois. Aliravitsemus leirillä sai Ainon huonoon kuntoon ja toipuminen kotona Ulvilassa kesti pitkään. Sukulaisten käsityksen mukaan hän oli vielä vanhemmalla iällä katkera siitä, miten punaisia oli kohdeltu.¹⁰⁰ Ankeista kokemuksista huolimatta Aino ei pyrkinyt unohtamaan tapahtunutta. Päinvastoin hän totesi 78-vuotiaana haastattelussa: ”En haluaisi antaa pois näitä kokemuksia, ne ovat osa itsenäisen kansakuntamme syntyhistoriaa. [...] Kansalaissota on hirvittävin onnettomuus, mihin kansakunta saattaa joutua. Sellainen ei saa toistua.”¹⁰¹

Pertti Rajala kertoo, miten hänen punakaartissa sairaanhoitajana toiminut tätinsä Helmi Haapanen tunsi koko elämänsä ajan alemmuudentunnetta siitä, että oli ollut sisällissodassa punaisten puolella. Samoin hän tunsi suurta kiitollisuutta Finlaysonin puuvillatehdasta kohtaan, joka oli suostunut ottamaan hänet sodan jälkeen töihin.¹⁰² Alemmuudentunne ja häpeä ovat päällimmäisinä tunteina joidenkin muisteluissa. Äärimmilleen se meni niissä tapauksissa, joissa kohdehenkilönä olleen naisen lapsi ei suostunut puhumaan tapahtuneesta mitään ja kieltäytyi haastattelusta. Vaikeneminen jatkui siis toiseen sukupolveen asti.

Alma Vesanen kertoi lapsilleen ja tyttärentyttäreilleen paljonkin sisällissodan aikaisista tapahtumista ja tyttärentyttären mukaan hän puhui 1960-luvulla aina siitä, kun oli Hämeenlinnassa vankileirillä. Hän oli isokokoinen ja roteva ja valikoitui sen vuoksi palvelukseen, mikä koitui hänen onnekseen. Hän pääsi erään majurin perheeseen sisäpalvelijaksi. Hän oli siellä hyvin tyytyväinen ja se oli hänelle eräänlainen sisäoppilaitos, jossa hän oppi ”paremman väen elämäntyylin”. Alma oli ammatiltaan ompelija ja kertoi lapsilleen liittyneensä punakaartin huoltojoukkoihin räätälinä. Hän korosti aina, että hänen ainoa aseensa sodassa oli sakset. Tällä hän tahtoi painottaa, ettei kuulunut aseellisten naisten joukkoon. Valtiorikosoikeuden aktien mukaan hänet tuomittiin toiminnasta punakaartin sairaanhoitajana ja keittäjänä.

⁹⁹ Uusi Aika 27.5.1978. ”Kokemukseni ovat osa itsenäisyytemme syntyhistoriaa.” Aino Helinin haastattelu.

¹⁰⁰ KA, vro 41/22; Ilona Vilponiemen puhelinhaastattelu 26.10.2006.

¹⁰¹ Uusi Aika 27.5.1978. ”Kokemukseni ovat osa itsenäisyytemme syntyhistoriaa.” Aino Helinin haastattelu.

¹⁰² Rajala 2012, 131.

Alma Vesasen henkilökohtaisessa historiassa kansallinen eheytyminen näkyy mielenkiintoisella tavalla. Hänen tyttärensä avioitui paikallisen suojeluskuntapäällikön pojan kanssa. Menneisyydestä huolimatta, mitään vastakkainasettelua perheiden välillä ei myöhemmin ollut, vaan Alma tuli mainiosti toimeen tyttärensä appiukon kanssa. Alma oli paikallisen sos.dem naisyhdistyksen puheenjohtaja, kuului sosiaalilautakuntaan ja kunnanvaltuustoon ja oli muutenkin monessa poliittisessa luottamustehtävässä, mistä hänet palkittiin. Alma totesikin itse palkinnon saatuaan: ”Minut on tuomittu valtiopetoksesta ja palkittu isänmaan hyväksi tehdystä työstä.”¹⁰³ Palkinnolla tuomio tuli kuitatuksi ja Alma sai osoituksen siitä, että hän oli arvostettu, kunnan kansalainen.

Ulla-Maija Peltonen on todennut, miten sisällissodan muisteluissa toistuu yleisesti kaksi asiaa: ihmiset eivät koskaan pysty unohtamaan sotakokemuksiaan, vaikka eivät niistä olisikaan halunnut puhua. Toinen keskeinen esille noussut asia on, että sota ei saa koskaan toistua, suomalaisten pitää oppia virheistään.¹⁰⁴

Kuva 17 Alma Mäkelä (myöhemmin Vesanen) on kuvassa vasemmalla, edessä istumassa hänen sisarensa Agda Mäkelä ja takana oikealla naapurin tyttö Maiju Lagerspetz. Kuva on vuodelta 1923. Kuva: Päivikki Lehtihalmeen yksityiskokoelma.

¹⁰³ Helvi Kallion, Antero Kallion, Päivikki Lehtihalmeen ja Mirjami Uusitalon haastattelu 27.2.2009

¹⁰⁴ Peltonen 2003, 260.

9 TAVALLISIA TYÖLÄISNAISIA

Työväenluokan ryhtyminen avoimeen kapinaan oli porvaristolle suuri järkytys. Mikä heille oli vielä käsittämättömämpää, oli naisten aktiivinen osallistuminen punaisten kapinointiin. Voimakkaan reagoinnin taustalla oli kyse perinteisistä yhteiskuntasidonnaisista roolimalleista, joita naisten toiminta rikkoi. Naiset eivät käyttäytyneet sosiaalisen sukupuolensa edellyttämällä tavalla elämän ja yhteiskunnan säilyttäjinä ja suojelijoina, vaan ryhtyivät näkyvästi vastarintaan vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä kohtaan, perinteitä uhmaten.

Paljon huomiota herättäneiden aseellisten naisten lisäksi punakaartissa oli naisia töissä perinteisissä tehtävissä huollossa ja sairaanhoidossa. Valkoinen propaganda loi näistä naisista stereotypioita, joiden mukaan he olivat epäsiiveellisiä ja moraalittomia. Valkoisen propagandan luojat valitsivat kohteikseen myös punaiset äidit ja venäläisten kanssa seurustelleet naiset. Mikä sitten oli myyttien luoman ja todellisen punaisen naiskuvan suhde? Yksittäiset naiset voidaan sijoittaa jatkumolle, jonka toisessa päässä sijaitsevat tavalliset työläisnaiset, jotka joko ajautuivat mukaan kaartiin ilman vallankumouksellisia tarkoituksia tai pelkästään poliittisen tai perhetaustansa vuoksi tulivat vedetyiksi mukaan epäluotettavina pidettävien punaisten naisten joukkoon. Jatkumon toisessa päässä puolestaan ovat karkeat, rikolliset ja siiveettömät naiset. Punaisten naisten joukkoon kuului nimittäin myös prostituoituja, agitoojia ja venäläisten kanssa seurustelevia naisia. He olivat kuitenkin vähemmistönä naisten joukossa, mutta heidän avullaan valkoiset pystyivät propagandassaan leimaamaan kaikki punaisen väestön naiset raaoiksi ja epäsiiveellisiksi.

Sodan ajan ryhmäkuva naisista

Tässä tutkimuksessa on luotu ryhmäkuva punaisista naisista käyttämällä tutkimusmateriaalina Porin kaupungin ja maalaiskunnan sekä Ulvilan alueen niitä naisia, jotka joutuivat valtiorikosoikeuteen vuonna 1918 epäiltynä valtiopetoksesta tai avunannosta valtiopetokseen. Heidän joukostaan ei taistelleita naisia paljastu-

nut, vaikka kolme oli aseeseen ottanut vastaan.¹ Tämä rajasi tutkittavan punaisen naisen kuvan koskemaan ainoastaan naisia, jotka toimivat joko siviilitehtävissä² tai sitten eivät olleet kaartin palkollisina ollenkaan. Epäilyttäväksi punaiseksi naiseksi leimautui esimerkiksi jo pelkästään olemalla merkittävän punaisen johtohahmon perheenjäsenen tai sillä, että oli ennen vuotta 1918 ollut työväenliikkeen toiminnassa mukana. Sinänsä tämä rajaus ei tuottanut ongelmia, koska alkuperäinen tavoite oli tutkia nimenomaan näitä aseettomia naisia, jotka eivät ole aiemmin olleet laajemman tutkimuksen kohteena. Tämän tutkimuksen merkitystä korostaa se, että tässä on seurattu valtiorikosoikeuteen joutuneiden henkilöiden elämää sodan jälkeen ja tutkittu, mitä heille tapahtui myöhemmin. Vastaavaa tutkimusta ei ole aiemmin tehty. Naisten kohtaloita on verrattu aina mahdollisuuksien mukaan koko maan tilanteeseen ja paikalliset tapahtumat on kontekstualisoitu valtakunnalliseen kehitykseen.

Tämän tutkimuksen naiset muodostivat 4,8 % otoksen koko siitä 5533 naisen joukosta, joka joutui koko Suomessa valtiorikosoikeuteen vuonna 1918. Otos on maantieteellisesti rajoittunut Porin seutuun, joten tämä asettaa tiettyjä varauksia tulosten yleistämiseen. Kuitenkin niitä voidaan pitää vahvasti suuntaa antavina, kun puhutaan aseettomista naisista. Tämän tutkimusotoksen naiset eivät vastanneet sitä kuvaa, mikä punaisista naisista valkoisessa propagandassa luotiin. He osoittautuivat tavallisiksi työväenluokan naisiksi, joista noin 40 % oli perheellisiä ja jo hieman varttuneempia. Täten he erosivat selkeästi aseellisista naisista, jotka olivat nuorempia ja pääsääntöisesti naimattomia. Myös valtiorikosoikeuden päätökset olivat osoituksena naisten normaaliudesta; kolmannes heistä vapautettiin kokonaan syytteistä, ja vain joka kymmenennen katsottiin syyllistyneen niin vakaviin rikoksiin, että ehdotonta vankeusrangaistusta pidettiin aiheellisena, muut tuomiot olivat ehdollisia. Lähes kaikki ehdolliset tuomiot olivat pituudeltaan vain kaksi tai kolme vuotta. Naisten tuomiot olivat siis pääosin melko lieviä.

Saatujen tulosten mukaan naisten tuomioihin vaikuttivat tilastollisesti merkittävästi naisten asema kaartissa, aikaisempi poliittinen aktiivisuus ja suojeluskunnan esikuntien antamien loppulausuntojen sävy.³ Lisäksi tilastollista riippuvuutta esiintyi myös naisten elämäntapojen ja tuomioiden välillä. Mikäli naisen katsottiin eläneen epäsäännöllistä tai jopa suorastaan huonoa elämää ennen sotaa, hänellä oli suurempi todennäköisyys saada rangaistus kuin samoissa tehtävissä toimineella nuhteetonta elämää viettäneellä naisella. Nuori ikä, alaikäiset huollettavat lapset tai lyhyt kaartiin kuulumisaika puolestaan eivät toimineet lieventävinä asianhaaroina, kuten olisi voinut olettaa.

Ennen sotaa naiset eivät juurikaan olleet syyllistyneet rikoksiin, joten käsitykset ”rikollisesta punaisesta roskakista” eivät pätenneet näihin naisiin. Aineistossa oli

¹ Oikeudessa naisten ei voitu todistaa toimineen taisteluissa.

² Siviilitehtävillä tarkoitetaan tässä aseellisen toiminnan vastakohtaa ja viitataan huolto-, sairaanhoito- ja hallinnollisiin tehtäviin.

³ Suojeluskunnan arvioista 58 % oli negatiivisia, 23 % positiivisia, 14 % neutraaleja ja 5 % osalta lausunto puuttui.

vain kuusi henkilöä (2,2 %), jotka oli tuomittu ennen sotaa rikoksista. Määrää voidaan pitää alhaisena. Joillakin paikkakunnalla kaartin palkkalistoilla oli merkittävä määrä entisiä rikollisia, esimerkiksi Tampereen mieskaartilaisista tiedetään ainakin 12,2 % olleen rikoksista tuomittuja.⁴ Tarkasteltaessa naisten siveellisyyttä, voidaan todeta, että prostituutiosta tuomittuja aineistossa ei ollut. Venäläisten sotilaiden kanssa seurustelleita naisten joukosta sitä vastoin löytyi. On kuitenkin huomattava, että ennen vuotta 1917 se ei edes ollut vielä ollut yleisesti paheksuttavaa. Sortovuosista kytenyt ryssäviha puhkesi uuteen kukoistukseensa vasta vuosina 1917–1918. Työläiset eivät katsoneet venäläisten kanssa seurustelua pahalla vielä tuolloinkaan, mutta jyrkimmät suomalaismieliset tuomitsivat nämä suhteet. Siveellisyys oli kytketty näin myös poliittisiin kantoihin. Esimerkiksi porilainen Aleksandra Lehtinen kertoi avoimesti valtiorikosoikeuden kuulusteluissa venäläisen merisotilas Grigorieffin olleen hänen sulhasensa.⁵ Hän ei katsonut asiaa itselleen kielteiseksi tai pyrkinyt sitä oikeudessa salaamaan.

Yhtenä siveettömyyden mittarina voidaan pitää aviottomien lasten määrää. Tutkituista naisista 12:lta oli aviottomia lapsia. Eli otoksessa au-äitejä oli 4,5 % kaikista naisista ja kaikista äideistä 10,4 %. Luku ei kuitenkaan ole mitenkään tavaton, sillä kaikista Suomessa vuosina 1915–1918 syntyneistä lapsista 8 % oli avioliiton ulkopuolella syntyneitä.⁶ Aviottomien lasten perusteella punaisten naisten ei voi väittää olleen merkittävästi keskivertoa löyhämoraalisempia.

Tämän tutkimuksen punakaartissa töissä olleista naisista enemmistö (71 %) toimi huollossa keittiö-, siivous- ja vaatetusosastoilla. Noin joka viides (21 %) työskenteli sairaanhoidossa ja loput noin 8 % oli punakaartin hallintoa avustavissa muissa tehtävissä. Mukana oli myös kaksi aseellisiin joukkoihin liittynyttä, mutta taisteluista pidättäytynyttä naista. Naiset työskentelivät siis sosiaalisen sukupuolensa edellyttämässä tehtävissä eroamatta tässä suhteessa valkoisen puolen naisista. Huomionarvoista oli, että punaisille naisille maksettiin näistä huolto- ja sairaanhoidotehtävistä palkkaa, valkoisille naisille ei.

Propagandan voima

Valtaosa punaisista naisista täytti siis tuonaikaiset normaaliuden kriteerit. Eräiden poikkeavaa käyttäytymistä hyödynnettiin kuitenkin propagandistisessa toiseuden luomisessa. Naisista tehtiin propagandassa kaksinkertaisia Toisia; he olivat vihollisia ja naisia.⁷ Punaiset naiset etäytettiin muusta väestöstä raakalaismaisina, alhaisina olentoina, joita tuli kohdella ansionsa mukaisesti. Viljelemällä runsaasti tarinoita petomaisista ja seksuaalisesti holtittomista naisista jyrkimmät valkoiset pyrkivät

⁴ Klemettilä 1976, 311.

⁵ KA, vryö 6739.

⁶ Luvut eivät ole suoraan verrannollisia, mutta 8 % luku kertoo aviottomien lasten olleen yleisiä tuona ajanjaksona.

⁷ Sama kaksinkertaisen Toiseuden representointi on ollut havaittavissa esimerkiksi entisen Jugoslavian alueella, missä vihollisnaiset edustivat paitsi etnistä myös sukupuolista toiseutta. Marttila 2003, 35, 67.

oikeuttamaan taisteluiden jälkeistä naisten kohtelua. Seuraava lainaus osoittaa, miten naisasekaartilaisten väitettiin olleen suorastaan epänormaaleja:

”Naiset, varsinkin 20–25 vuotiaat, olivat vallan mahdollittomia suustaan. Ne puhuivat mitä suurimpia rivouksia ja tuntui siltä kuin koko joukko seksuaalisesti olisi ollut aivan epänormaalia kokoonpanoa.- - Käsitän hyvin sen kovan käsittelyn millä meikäläiset näitä kohtelivat, sillä parempaa he tosiaan eivät ansainneet.”⁸

Valkoinen propaganda pyrki leimaamaan huollossa toimineet naiset samaan moraalittomaan kastiin asekaartilaisten kanssa. Punaisten naisten yleinen leimaaminen haureellisiksi ja huonoiksi naisiksi palveli tarkoitusta, jolla pyrittiin luomaan polarisaatio punaisten ja valkoisten naisten välille. Tämä ilmeni esimerkiksi sairaanhoitajien jaottelussa hyviin (valkoisiin) ja haureellisiin (punaisiin). Valkoiset levittivät punaisista sairaanhoitajista huhuja, joiden mukaan nämä olivat paitsi seksuaalisesti moraalittomia myös katalia ja verenhimoisia tappaen valkoisia haavoittuneita. Punaiset naiset haluttiin marginalisoida normaalien naisten ulkopuolelle. Poliittisten naisvihollisten leimaaminen seksuaalisesti holtittomaksi ei ollut ainutlaatuista, vaan sitä on sovellettu toiseuttamisen keinona myös muualla kansannousujen yhteydessä.⁹ Tämä oli kuitenkin vain yksi osa valkoisten sotapropagandaa. Samaa dualistista käsitystä omista hyvistä joukoista ja pahoista vihollisen joukoista luotiin kautta linjan, koskien myös miehiä, oikeuttamaan omaa toimintaa ja kohottamaan taisteluväliä.

Stereotyyppiä vahingoittivat punaisten naisten mainetta, sillä ne vaikuttivat huhujen tapaan yleisen mielipiteen muodostukseen. Varsinkin, kun niitä esiteltiin usein vielä sanomalehtien sivuilla ”luotettavista lähteistä peräisin olevina” totuuksina. Propagandan tuloksena punaisista naisista muodostui kuva epäluotettavina. Toisina, mistä saivat kärsiä myös vallankumousyrityksestä sivussa olleet henkilöt.

Valkoiset olivat kokeneet naisten poliittisen aktiivisuuden uhaksi. Niinpä eräät, varsinkin vanhemmat punaiset naiset leimautuivat pahuuden lähteiksi; susiksi, jotka synnyttävät uusia petoja. Heidän rauhan aikana tekemänsä poliittinen työ katsottiin heille raskauttavaksi. Lisäksi, kuten aiemmin suojeluskunnan lausunoista kävi ilmi, luettiin monelle naiselle viaksi sukulaisuus tunnettuun punakaartilaiseen. Heidän itsensä ei tarvinnut olla syyllistynyt mihinkään rikokseen joutuakseen epäilyksenalaiseksi oikeudessa. Suurisuisia ja äkkipikaisia he tosin saattoivat olla, mutta sitä valtiorikosoikeus ei katsonut rikokseksi ja vapautti syytetyt. Pelkkää suulautta ankarammin valtiorikosoikeus sitä vastoin suhtautui niihin muutamiiin naisiin, joiden voitiin todistaa yllyttäneen toisia kapinaan. Yllytys laillisen hallituksen kukistamiseen oli rikos yhteiskuntaa vastaan ja täten rangaistava teko.

Punaisia naisia tarkasteltaessa naisten kohtelun taustalla oli kaiken aikaa se, mitä naiselta yhteiskunnassa odotettiin ja miten hän nämä odotukset pystyi täyt-

⁸ Ahto 1993, 353.

⁹ Esimerkiksi Saksassa ja Unkarissa vuonna 1919. Johnson 2000, 544. Myös serbiopropaganda leimasi 1990-luvulla vihollisen naiset irrationaalisesti ja luonnottomasti lisääntyviksi. Vastakohtana olivat omat, sivistyneet ja hyvät serbiäidit. Marttila 2003, 83f.

tämään. Äitiys näyttäisi olleen se merkittävä tekijä, jonka kautta naisen toimintaa peilattiin. Hoivaaminen ja elämän synnyttäminen ja ylläpitäminen olivat naisen perimmäisiä tehtäviä. Naisten oletettiin vaalivan kodin ja yhteiskunnan moraalialia. Naisten nähtiin olleen vastuussa punakaartilaisten kasvattamisesta. Heidän nähtiin myös olevan sodan jälkeen vastuussa uuden sukupolven kasvattamisesta, jotta näistä tulisi kunnan kansalaisia.¹⁰

Koko sodan ajan kestänyt voimakas propagandistinen kiihotus oli historioitsija Juhani Piilosen mukaan ajanut suuren osan kansaa henkiseen ylävireeseen, joka koitui hävinneelle osapuolelle kalliiksi.¹¹ Punaisista naisista luodut propagandistiset kuvat vaikuttivat myös siihen, miten heitä kohdeltiin sodan jälkeen. Suojeluskunnan lausunnoissa nousivat esille propagandistiset stereotyyptit lemmensisarista, ryssänmorsiamista ja pahuuden lähteistä.¹² Punaisten naisten oletettu siveettömyys riitti siihen, että suojeluskuntien lausunnoissa eräiden naisten kohdalla valtiorikosuuden toivottiin rankaisevan heitä ankarasti, vaikka minkäänlaisesta valtiopetoksellisesta toiminnasta ei ollut epäilyksiä saatikka todisteita. Propagandan vaikutus näkyi siis suojeluskunnan lausunnoissa, mutta vaikutus oli kaksisuuntainen; annetut lausunnot taas puolestaan vahvistivat jo huhuina liikkuneita tarinoita epäsiiveellisistä naisista.

Tilanne rauhoittuu – paluu töihin ja poliittiseen elämään

Voittajien asenteet punaisia kohtaan alkoivat muuttua hiljalleen vuoden 1918 kuluessa. Välittömästi kapinan jälkeen vallalla oli vielä tiukka valkoisten kurinpitolinja ja saksalaissuuntaus, kesällä pohdittiin vankien kohtaloa ja harkittiin heidän lähettämistään Euroopan johtavaan sivistysvaltioon Saksaan uudelleenkasvatusta varten. Saksan romahdettua ja hävittyä maailmansodan Suomen ulko- ja sisäpoliittinen tilanne muuttui, näihin aikoihin myös asenne punaisia kohtaan alkoi lieventyä. Suomi suuntasi kansainvälisen kiinnostuksensa Saksasta Iso-Britanniaan. Britit olivat arvostelleet punaisten kohtelua vankileireillä ja muukin maailma oli kiinnittänyt huomiota Suomen tilanteeseen jo kesällä 1918. Ulkomailta suuntau-

¹⁰ Tämä käsitys säilyi suomalaisessa yhteiskunnassa kauan. Äitiyttä pidettiin naisen ensimmäisenä tehtävänä vielä talvi- ja jatkosodankin aikana. Entiset asenteet olivat kuitenkin muuttuneet siinä määrin, että tuolloin nähtiin mahdollisena yhdistää äitiys ja palkkatyö. Muuttumattomana sen sijaan oli edellisestä sodasta säilynyt vaatimus naisten puhtaudesta kansakunnan moraalin vartijoina. Heidän esimerkillisen käytöksensä tuli antaa rintamalla oleville miehille moraalisisänmaallista rohkaisua, toimia muistutuksena siitä, kenen puolesta miehet taistelivat. Satka 1993, 58–62. Naisen perusuhteeseen hoivaavana ja elämää ylläpitävänä voimana vedottiin vielä 1990-luvullakin vastustettaessa naisten vapaaehtoista asepalvelusta. VP 1995. VP 1994. Täysistunnon pöytäkirja PTK 83/1994 20.9.1994 lähetekeskustelu koskien hallituksen esitystä VNS 131/1994 Aittoniemi. 49. tunnistetieto.

Täysistunnon pöytäkirja PTK 177/1994 19.1.1995 koskien hallituksen esitystä VNS 131/1994 Rimmi. 19. tunnistetieto. Käytetty eduskunnan asiakirjojen sähköistä versiota, keskustelut löydettävissä istunnon numeron avulla hakupalvelusta: <http://www.eduskunta.fi/triphone/bin/vexhaku.sh?lyh=%27%27?kieli=su>. Asiakirjojen tunnistetiedot listattu uusimmasta lähtien.

¹¹ Piilonen 1993, 529. Molemmat osapuolet yllyttivät omiaan väkivaltaiseen terroriin, koska se oli molemmille oleellinen sodankäynnin muoto, vaikkei sitä sodan jälkeen haluttukaan myöntää. Haapala ja Tikka 2013, 115, 119.

¹² Asekaartilaisia tutkittuun materiaaliin ei kuulunut, joten susinartuista ei lausunnoissa ollut mainintoja.

tuva paine vaikutti osaltaan siihen, että valtaosa punavangeista päästettiin armahdusjulistuksen nojalla ehdonalaiseen vapauteen jo syksyllä 1918.

Asenteiden lientymistä tapahtui myös työmarkkinoilla. Ammattitaitoista työväkeä tarvittiin tehtaisiin ja maataloille. Sisällissotaa seuranneena kesänä työpaikkailmoituksissa vielä harrastettiin poissulkevaa ilmoittelua, joissa todettiin suoraan, ettei punaisia haluta palkata. Syksyllä tilanne kuitenkin jo rauhoittui tältä osin ja ”väritoiheet” palkollisten suhteen poistuivat ilmoituksista muutamia satunnaisia poikkeuksia lukuun ottamatta. Suurin osa tämän tutkimuksen työssä olleista naisista oli ennen sotaa ollut teollisuustyöläisiä, käsityöläisiä ja palvelijoita. Näihin tehtäviin enemmistö palasi sodan jälkeenkin, parhaimmissa tapauksissa vanha työpaikka oli vielä odottamassa. On tosin huomattava, että joka viides tämän tutkimuksen naisista oli ennen sotaa ollut poissa työelämästä hoitamaan miehensä taloutta. Sodan jälkeen tämä osuus kasvoi naisten avioituessa ja jäädessä kotiin hoitamaan lapsiaan.

Miksi naiset, erityisesti perheelliset, ylipäätään olivat lähteneet mukaan punakaartin toimintaan ja ottaneet riskin? Naisten omissa lausunnoissa tärkeimmiksi kaartiin liittymissyiksi nousivat taloudelliset seikat, kuten työttömyys ja kaartin lupaama hyvä palkka. Osa katsoi myös tulleen pakotetuksi tai suostutelluksi liittymään kaartiin vastoin parempaa tietoaan. Ideologiset vaikuttimensa myönsi ainoastaan yksi nainen, mutta jo naisten korkea poliittinen järjestäytyminen tukee käsitystä, että aatteelliset syyt olivat naisten liittymisessä taustalla, vaikei niitä kuulusteluissa luonnollisesti haluttukaan myöntää. Olihan naisista kuitenkin 2/3 poliittisesti järjestäytyneitä kuullen joko työväenyhdistykseen, ammattiosastoon tai molempiin. Paikallisosastojen johtotehtävissä olleet valvetuneimmat henkilöt ainakin olivat todennäköisesti turhautuneet edustuksellisen parlamentin toimintaan ja eduskunnan hajotuksiin.

Millainen vaikutus sisällissodalla oli tämän tutkimuksen naisten poliittiseen toimintaan? Enemmistö naisista säilyi maltillisen sosialidemokratian kannattajina tai jättäytyi kokonaan pois työväenliikkeen toiminnasta. Tämä koski varsinkin naisia, jotka avioituivat ja jäivät pois työelämästä irtautuen samalla ammattiyhdistysliikkeestä. Sodan jälkeen osa radikalisoitui kommunisteiksi. Heistä innokkaimmat ja näkyvästi toimivat päätyivät Etsivän keskuspoliisin paikallisosaston tarkkailuun. Kaksi aktiivisinta päätyi uudelleen oikeuden eteen ja sai ehdottoman vapausraugaistuksen valtiopetoksellisesta toiminnasta. Varovaisemmat antoivat aatteelle tukensa ja sosialistiselle puolueelle äänensä, mutta pysyivät muuten toiminnasta sivussa. Muutamien naisten kohdalla tapahtui avioitumisen myötä yhteiskunnallista nousua, jonka seurauksena iän karttuessa myös poliittinen ajattelu siirtyi vasemmalta enemmän liberaalimpaan suuntaan.

Säilyneiden lähteiden perusteella naiset voidaan jakaa poliittisten näkemystensä perusteella karkeasti neljään eri tyyppiin. Pienen ryhmän muodostavat naiset, jotka olivat koko sisällissodan jälkeisen elämänsä ajan radikaaleja kommunisteja ja näkyvästi toiminnassa mukana. Seuraavaan ryhmään kuuluvat naiset, jotka olivat

nuoruudessaan poliittiselta kannaltaan jyrkkiä, mutta iän myötä kääntyivät maltillisempaan suuntaan. Kolmannen ryhmän naiset tulivat sisällissotaa seuranneelle poliittiselle kentälle näkyviin vasta vuoden 1944 jälkeen ja antoivat tukensa kommunisteille. Viimeisen ja laajimman ryhmän muodostavat naiset, jotka olivat maltillisia työväenliikkeen kannattajia koko ikänsä.

Kohti eheytymistä

Yksilöiden sopeutumiseen sodanjälkeiseen yhteiskuntaan olivat vaikuttamassa suuresti ne ponnistukset, joihin valtion johto ryhtyi syksyllä 1918. Kahtiajakautumisen ja leimaamisen seuraukset näkyivät arjessa vielä pitkään, mutta tilannetta pyrittiin rauhoittamaan monilla uudistuksilla. Jo vuonna 1918 annettiin esitykset torpparilaista ja oppivelvollisuuslaista, jotka yhdessä lisäsivät tunnetta sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta. Oppivelvollisuuslaki tarjosi työnväenluokan lapsille mahdollisuuden parempaan koulutukseen, mutta samalla se tarjosi myös porvaristolle mahdollisuuden kasvattaa uudesta sukupolvesta isänmaallisia kunnan kansalaisia, jotka eivät nousisi isiensä tapaan kapinaan. Hallitusmuotokysymyksen kääntyi vuonna 1919 sosialidemokraateille kelvolliseen ratkaisuun ja puolueen toimintaedellytykset paranivat uusien puhe-, kokoontumis- ja painovapausasetusten myötä.

Entisille punaisille uskonnonvapauslain säätäminen tuntui olevan merkittävä vapaus. Varsinkin sisällissota ja pappien antama tuki valkoiselle puolelle olivat saaneet useat punaiset kääntymään kirkkoa vastaan. Koko maassa vuosina 1923–1930 luterilaisesta kirkosta erosi 1,9 ‰ jäsenistöstä. Tämän tutkimuksen punaisista naisista vastaavassa ajassa kirkosta erosi yli 12 %. Myöhemmällä iällä heitä erosi vielä lisää, niin että lopullinen eronneiden osuus oli noin 19 %. Vaikka luku onkin koko maan eroamislukuihin verrattuna moninkertainen, on kuitenkin syytä huomata, että enemmistö naisista ei halunnut erota kirkosta. Vanhasta tottumuksesta he pysyivät kirkon jäseninä, vaikka vasemmistopuolueet yllyttivät irtautumaan ”kirkon ikeestä”. Uskonnonvapaus osoittautuikin vasemmistolle samanlaiseksi pettymykseksi kuin siviiliavioliitto. Kumpikaan lakiuudistuksista ei saanut kansan syviä rivejä repeytymään irti perinteistä siinä määrin kuin puolueet olivat toivoneet ja odottaneet.

Vasemmisto sai siis läpi monia itselleen tärkeitä lakialoitteita ennätysvauhtia sisällissodan jälkeen. Missään muualla maailmassa sodan hävinnyt osapuoli ei ole näin nopeasti saanut tavoitteitaan täyttymään. Se sai myös vaaleissa laajan kannatuksen ja pääsi lisäksi kunnallispolitiikassa päättävään asemaan. Vasemmiston ja porvariston yhteistyö alkoi ensin kunnallistasolla. Valtakunnallisella tasolla vanhat kaunat sysättiin syrjään vasta punamultahallituksen myötä 1937, jolloin porvaristo suostui sosialidemokraattien kanssa hallitusyhteistyöhön. Joissakin asioissa porvaristo ja vasemmisto sen sijaan eivät löytäneet yhteisymmärrystä vielä silloinkaan. Yksi vuosia kiistakapulana säilynyt asia oli sotaleskien ja –invalidien tasavertaiset eläkkeet. Ehdottaessaan uutta lakia, joka olisi taannut eläkkeen myös

punaisella puolella työkykynsä tai perheen elättäjän menettäneille, Miina Sillanpää korosti eduskunnassa jo keväällä 1920, miten esityksen päätarkoituksena oli yrittää lievittää sitä katkeruutta, joka oli syöpynyt kansan mieliin. Sillanpää oli oikeassa analysoidessaan kansan katkeroitumista, mutta esitys ei saanut riittävästi kannatusta, sillä katkeruus oli syöpynyt mieliin *myös valkoisella* puolella ja siksi sotilasasiain valiokunta vastusti esitystä:

”Valiokunnan enemmistö sanoo, että yleinen oikeuden tajunta loukkaantuisi siitä, jos puheenaolevat sotalesket ja –orvot asetettaisiin parempaan asemaan kuin ne, jotka ilman omaa syytään ovat köyhäinhoidon varaan joutuneet.”¹³

Eläkkeen tarpeessa olisi ollut myös henkilöitä, jotka eivät itse olleet millään tavoin osallistuneet sotaan tai kuuluneet edes työväenjärjestöihin jäsenenä, mutta tämä ei vaikuttanut asiaan. Jos perheen isä oli kaatunut punaisten puolella, tämä oli riittävä syy evätä eläke. Punaiset lesket elättivät perheensä, miten parhaiten taisivat. Osa antoi lapsensa kasvatiksi tai turvautui sukulaisten tai köyhäinhoidon apuun. Jos lapset olivat riittävän vanhoja yksin jätettäväksi, menivät naiset ansiotyöhön. Tässä piili kuitenkin se vaara, että lapset eivät saaneet kunnollista kasvatusta, vaan viettivät aikaansa heitteillä. Tilanne helpottui jonkin verran oppivelvollisuuslain astuttua voimaan, jolloin 7–13-vuotiaat olivat velvoitettuja käymään koulua.

Ratkaiseva muutos asenteissa punaisia perheitä kohtaan tapahtui talvisodan aikana etsittäessä kansallista eheyttä. 1940-luvun alussa punaleskien eläkeasia eteni eduskunnassa suotuisasti ja vuonna 1943 laki astui lopulta voimaan. Monet eläkkeeseen oikeutetut olivat tässä vaiheessa jo kuolleet, mutta sosiaalihuutukselle osoitettiin kuitenkin yli 6400 hakemusta. Eläkkeillä oli naisten toimeentulon kannalta suuri merkitys, joten päätös oli merkittävä paitsi kansallisen eheytyksen edistämiseksi myös leskien taloudellisen tilanteen kannalta. Toinen kädenojennus entisille punaisille sitä vastoin oli enemmänkin symbolinen. Vuonna 1973 valtioneuvosto päätti maksaa vankileireillä tai vankilassa vuoden 1918 sodan johdosta olleille hyvityksenä rahallisen kertakorvauksen, joka vastasi pienituloiselle eläkeläiselle noin kahden kuukauden eläkettä. Rahallista arvoa merkittävämpi saajille oli se, että valtio myönsi vääryyden tapahtuneen ja katsoi sen oikeuttavan korvaukseen.

Kaiken kaikkiaan näyttäisi siltä, että suomalainen yhteiskunta pyrki sopeuttamaan punaiset takaisin kansakuntaan mahdollisimman nopeasti monilla uudistuksilla. Samoin punaiset naiset sopeutuivat yhteiskuntaan nopeasti. He pääsivät takaisin kiinni työelämään ja arjen jatkuminen tutussa ympäristössä oli useimmille se luonnollisin vaihtoehto. Yhteisö ei painostanut naisia muuttamaan uudelle paikkakunnalle, päinvastoin Porin seudulla entiset punaiset tuntuivat saaneen toistaan hyvin tukea. Tämänkin tutkimuksen naisissa oli paljon henkilöitä, jotka olivat joko keskenään sukua, työtovereita, naapureita tai tuttuja työväenliikkeen kautta. Myös useimpien miespuolisista perheenjäsenistä joku oli kuulunut punakaartiin, joten he eivät olleet punaisen menneisyytensä kanssa yksin. Nämä punai-

¹³ Vp 1920, ptk I, 9.4.1920, keskustelu eläkkeestä kansalaisodassa työkykynsä menettäneille (sekä kuolleitten perheenjäsenille) 127, edustaja Sillanpään puheenvuoro.

set naiset vaikuttavat muutenkin olleen varsinaisia tervaskantoja. Vankileiriltä ja sota-ajasta selviytyminen tuntui tehneen heistä entistä sitkeämpiä ja kestävämpiä. Tämän tutkimuksen naisten keskimääräinen elinikä oli korkea, 70–75 vuotta.¹⁴ Yli kolmasosa tutkituista naisista ylitti 80 vuoden rajapyykin. Joukon senioriksi ylsi Armi Puurunen, joka ehti täyttää 100 vuotta.

Se, millaisen henkisen perinnön punaiset naiset antoivat sisällisodasta jälkipolville, vaihteli suuresti. Osalla tämä kansallinen murhenäytelmä oli niin suuri henkilökohtainen tragedia, etteivät he halunneet koskaan puhua siitä, vaan vaikenivat kuolemaansa saakka. Joillekin vuoden 1918 tapahtumat olivat vain osa menneisyyttä, joihin saattoi satunnaisesti viitata, mutta jotka eivät tuntuneet katkeroitaneen naisia, vaan häipyneen mielestä taka-alalle. Mutta oli myös niitä, jotka halusivat kertoa tapahtuneesta ja pitää yllä vuoden 1918 muistoa. Heidän keskeinen sanomansa oli, ettei tapahtunutta saa unohtaa, jotta tulevaisuudessa vastaava katastrofi voitaisiin välttää.

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että Porin seudulta valtiorikosoikeuteen joutuneet naiset olivat tavallisia työläisnaisia. Sota ja osallisuus siihen ei tätä asiaa muuttanut. Naiset sopeutuivat yhteiskuntaan nopeasti ja elivät pääosin tavallista työläisperheen arkea sodan jälkeenkin.

¹⁴ Kuoliniän keskiarvo oli 70 vuotta ja mediaani 75 vuotta.

LÄHDELUETTELO

Arkistolähteet

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA), Hämeenlinna
Hämeenlinnan kuritushuone- ja työvankilan arkisto

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

EK-Valpo 1

Alaosastojen kuulustelupöytäkirjat (AKP)

Henkilökortit

Kirjediaarit (KD)

Pääosaston kuulustelupöytäkirjat (PTK)

Tampereen osaston toimintakertomuksia 1924–26

Korkein oikeus (KKO)

Päätöstaltiot 1925

Pikkukokoelmat (Pk)

Kantahenkilökunnan vapaus- ja heimosotamuistelmia

Sosiaalihallitus huolto-osaston arkisto

Vuoden 1918 sodan johdosta vankileirissä tai vankilassa olleiden

korvausasiakirjat

Suojeluskuntain Yliesikunnan valistusosasto

Suojelukuntajärjestöjen historian aineksia (Ha)

Valtiorikosoikeuden (VRO) aktit

Valtiorikosoikeuksien syyttäjistön arkisto (VROSyA)

Valtiorikosylioikeuden (VRYO) aktit ja päätökset

Vapaussodan arkisto (VapSA)

Vapaussodan historian komitean arkisto (VSHK)

Papiston ja suojeluskunnan kertomuksia

Yksityishenkilöiden kertomuksia

Kansan Arkisto (KansA), Helsinki

Biograficakokoelmat

Luokkasodan arkisto

Suomen kansan demokraattisen liiton Itä-Porin työvänyhdistyksen arkisto

Suomen kansan demokraattisen liiton Satakunnan piirin arkisto

Suomen kansan demokraattisen liiton Toejoen yhdistyksen arkisto

Suomen kansan demokraattisen liiton Tuorsniemen yhdistyksen arkisto

Suomen kommunistisen puolueen kaaderijaoston arkisto

Suomen kommunistisen puolueen Kansan osaston jäsenluettelot

Suomen kommunistisen puolueen Porin itäisen osaston arkisto

Suomen kommunistisen puolueen Porin Liinaharjan osaston arkisto

Suomen naisten demokraattisen liiton Porin osaston arkisto

Suomen naisten demokraattisen liiton Uudenkoiviston dem. naisten arkisto

Suomi-Neuvostoliitto seuran Satakunnan piirin arkisto

Vuoden 1918 kansalaissotaan liittyvät muistelmat

Porin kaupungin arkisto (PkA)

- Kertomus Porin kaupungin kunnallishallituksesta vuonna 1918
- Lastenhuoltolautakunta
 - Vapaussodan sotaorpojen luettelo 1921
- Porin kaupungin rahatoimikamarin pöytäkirjat 1918
- Porin kaupunginvaltuusto
 - Pöytäkirjat 1918
 - Vaaliasiakirjoja 1919–1930
- Porin maalaiskunnan keskusvaalilautakunnan vaaliluettelot ja pöytäkirjat 1918–1964
- Porin maalaiskunnan kunnallislautakunnan/kunnanhallituksen pöytäkirjat 1910–1921
- Porin maalaiskunnan kuntakokouksen pöytäkirjat 1910–1918
- Porin sosiaalilautakunnan arkisto
 - Köyhäinhoidon vuosikertomukset 1912–1918
 - Porin kaupungin vaivaishoitohallituksen pöytäkirjat 1918

Porin maistraatti

- Henkilökortit (HL)1923–

Porin seurakuntien arkisto (PsrkA)

- Porin kaupunkiseurakunnan rippikirjat 1912–1960
- Porin maaseurakunnan rippikirjat 1912–1960
- Porin kaupunki- ja maaseurakunnan kirkosta eronneiden luettelot 1923–1940
- Porin seurakunnan perhelehdet 1961–
- Reposaaren rippikirjat 1915–1940
- Rikosrekisteriotteet 1918

Satakunnan Museo

- valokuvakokoelma

Sotamuseo

- valokuvakokoelma

Tampere-Seuran arkisto

- valokuvakokoelma

Tasavallan Presidentin Arkistosäätiö, Orimattila

- Urho Kekkosen arkisto (UKA)
- Muistiinpanoja sodasta 1918

Turun maakunta-arkisto (TMA), Turku

- Porin poliisilaitoksen kanslian arkisto (PpA)
 - Porin sosialistisen nuorisoyhdistyksen asiakirjat 1923–1929
 - Reposaaren sosialistisen nuoriso-osaston pöytäkirjat 1923–1926
- Turun Hovioikeuden arkisto
- Turun ja Porin läänin lääninhallituksen arkisto
 - Lääninkanslian (LK) IV osaston saapuneet asiakirjat 1930
- Turun lääninvankilan arkisto
- Ulvilan tuomiokunnan arkisto (UTA)
 - Ulvilan kärjäkunnan varsinaisiasiain pöytäkirjat

Työväenarkisto (TA), Helsinki

- Fanny Ahlforsin arkisto
- Harjunpään työväenyhdistyksen arkisto
- Länsi-Porin sosialidemokraattien arkisto
- Pihlavan sosialidemokraattien arkisto
- Pohjois-Porin sosialidemokraattien arkisto
- Porin sos.dem kunnallisjärjestön arkisto
- Porin työväenyhdistyksen arkisto (Ptya)
- Reposaaren työväenyhdistyksen arkisto (Rtya)
- Ruosniemen työväenyhdistyksen arkisto
- Satakunnan sos.dem. naispiirin arkisto
- Toejoen sos.dem. naisyhdistyksen arkisto (Tсна)
- Työväen muistitietotoimikunnan kokoelma (TMT)
- Uudenkoiviston työväenyhdistyksen arkisto

Vanha-Ulvilan sosialidemokraattinen työväenyhdistyksen arkisto
Vuoden 1918 arkisto
 Muistelmia
 Terroritilasto

Ulkoasiainministeriön arkisto (UMA)
 Suomen vapaussota

Ulvilan kaupungin arkisto (UkA)
 Elintarvelautakunnan pöytäkirja 1918–1921
 Friitalan, Harjunpään, Kaasmarkun, Suosmeren ja Vanhankylän kansakoulujen
 päiväkirjat 1918
 Keskusvaalilautakunnan pöytäkirjat 1919–1950

Ulvilan seurakunnan arkisto (UsrkA)
 Suomen ev.lut. kirkosta eroavien luettelo Ulvilan seurakunnassa v. 1923–1979
 Rikosilmoitukset 1918
 Rippikirjat 1891–

Valtiokonttori (Helsinki)
 Vuoden 1918 leskien avustuskomitea (Vla)
 Vapaussodan veteraanit (VAPVET)

Yksityiskokoelmat
 Jukka Hukkilan valokuvakokoelma.
 Kaarina Kuparisen kirje 29.4.2009. (Kirje tekijän hallussa.)
 Päivikki Lehtihalmeen valokuvakokoelma.
 Mauri Limmellin valokuvakokoelma.
 Jarno Sillanpään kirje 21.4.2004. (Kirje tekijän hallussa.)
 Paavo Solimon muistelmia vuodelta 1918. Pori 1968. (Samuli Jokisen hallussa.
 Kopio tekijällä)
 Virkatodistuskokoelma (VT-kokoelma). (Tekijän hallussa)
 Maistraattien ja seurakuntien laatimat virkatodistukset ja
 sukuselvitykset tutkimuskohteista

Haastattelut

Jukka Hukkilan haastattelu 30.9.2009.
Kaarina Kuparisen puhelinhaastattelu 22.4.2009.
Päivikki Lehtihalmeen haastattelu 24.2.2015.
Matti Lehtosen puhelinhaastattelu 26.10.2006.
Mauri Limmellin puhelinhaastattelu 7.11.2014.
Matti Malinin puhelinhaastattelu 12.12.2009.
Aili ja Ahti Salmen haastattelu 13.12.2006.
Helvi Kallion, Antero Kallion, Päivikki Lehtihalmeen ja Mirjami Uusitalon haastattelu 27.2.2009.
Ilona Vilponiemen puhelinhaastattelu 26.10.2006
Katri V:n tyttären puhelinhaastattelu 19.11.2012.

Painetut alkuperäislähteet

Hallituksen esitykset (HE) 1917

Komiteamietintö Moniste 1942:8 Vuoden 1918 sodan leskien avustamiskomitealta.

Suomen Suuriruhtinaanmaan Asetus-kokous 1883

Keisarillisen Majesteetin Armollinen Asetus irtolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä. Annettu 2. huhtikuuta 1883

Valtiopäivien pöytäkirjat (vp) ja asiakirjat 1917–1918, 1920

Viralliset julkaisut

Sosiaalinen Aikakauskirja 1918, 1919, 1920, 1921, 1923, 1925, 1930
Suomen painettu asetuskokoelma 1918
Suomen Tilastollinen vuosikirja (STV) 1919
Suomen Virallinen Tilasto (SVT) VI väestötilastot 18, 47
Suomen Virallinen Tilasto XXI Suomen köyhäinhoito 23
Suomen Virallinen Tilasto XXIII oikeustilastot 26, 32
Suomen Virallinen Tilasto XXIX vaalitulokset 7–14, 20
Suomen Virallinen Tilasto XXXII sosialisia erikoistutkimuksia 1

Sanoma- ja aikakauslehdet

Aamulehti 1918–1919
Ampiainen 1918
Eduskuntauutisia 1973
Hovnarren 1917
Ilkka 1918
Kainuun Sanomat 1918
Kaleva 1918
Keski-Savo 1918
Keskisuomalainen 1918
Kotimaa 1918
Köyhäinhoitolehti 1918
Nya Fyren 1918
Salmetar 1919
Satakunnan Kansa 1918–1919, 1928, 1973
Satakunnan Suunta 1934
Satakunnan Työ 1948–1965
Satakunta 1918
Sosialidemokraatti 1918
Sosialisti 1918
Suomen kansanvaltuuskunnan tiedonantaja 1918
Suomen Kuvalehti 1918–1919
Suomen Nainen 1918–1920
Suomen Sosialidemokraatti 1918–1920
Suomen työläinen 1921
Suomen Työmies 1920–1921
Toveritar 1923
Turun Sanomat 1918
Tuulispää 1907, 1917, 1918
Työläisnainen 1914
Työmies 1918
Työväenjärjestöjen Tiedonantaja 1925
Työväen Lehti 1927–1929
Uusi Aika 1919–1953, 1978
Uusi Päivä 1918
Valkoinen Suomi 1918

Aikalaiskirjallisuus ja muistelmat

- Aho, Juhani (1918). *Hajamietteitä kapinaviikoilta*. Osa III. WSOY, Porvoo.
- Bebel, August (1976) [1907]. *Nainen ja sosialismi*. Suom. Yrjö Sirola 1905. Sos. Dem. Naisten keskusliitto. Helsinki.
- Castrén, Kaarlo (1926). *Punaisten hirmutyöt vapaussodan aikana*. Kirja, Helsinki.
- Eränen, Mikko (1974). *Punaisen esiliinan tarinat. Työväenliikkeen rivijäsenet kertovat*. Kansankulttuuri Oy, Helsinki.
- Forselles, Jenny af (1928). Helsinki. Artikkeliteoksessa *Valkoinen kirja*. Toim. Riipinen, Hilja & al., Lotta Svärd yhdistys, Helsinki.
- Halonen, A. (1928) (toim.). *Suomen luokkasota. Historiaa ja muistelmia*. Amerikan Suom. Sos. Kustannusliikkeiden liitto, USA.
- Häyhä, Viljo (1918). Älkää minua itkekö... Artikkeliteoksessa *Taistelun jälkeen. Kirjoitelmia vapautuksen päivänä*. Toim. Ivalo, Santeri. Kirja, Helsinki.
- Ivalo, Santeri (1918) (toim.). *Taistelun jälkeen. Kirjoitelmia vapautuksen päivänä*. Kirja, Helsinki.
- Kaste, Anni (1933). Naisten osuus vapaussota-armeijan varustamisessa. Artikkeliteoksessa *Naiset Suomen vapaussodassa*. Kirj. Asunta, Heikki & al. Vapaussodan muistot-toimikunta, Helsinki.
- Kaukamaa, L.I. (1933). *Porin seutu itsenäisyystaistelun vaiheissa*. Satakunnan kirjateollisuus, Pori. 2. painos.
- Kianto, Ilmari (1918). Eläköön sota! Artikkeliteoksessa *Taistelun jälkeen. Kirjoitelmia vapautuksen päivänä*. Toim. Ivalo, Santeri. Kirja, Helsinki.
- Kivijärvi, Erkki (1918). Sankarittaret. Artikkeliteoksessa *Taistelun jälkeen. Kirjoitelmia vapautuksen päivänä*. Toim. Ivalo, Santeri. Kirja, Helsinki.
- Lehén, Tuure (1967). *Punaisten ja valkoisten sota*. Kansankulttuuri Oy. Helsinki.
- Lehtosaari, J. (1929) (toim.). *Punakaarti rintamalla. Luokkasodan muistoja*. Kirja, Leningrad.
- Linna, Väinö (2000). *Täällä pohjantähden alla*. WSOY, Helsinki. 3. painos.
- Luhtakanta, Arvid (Saarinen, Emil) (1938). *Suomen punakaarti*. Täckman, Kulju. 2. painos.
- Me elimme 1918*. (1978) (Muistojulkaisu) Satakunnan Kulttuuridemokraatit ry, Pori.
- Muistojulkaisu 1918 kumoustaisteluun sortuneista Porin ja lähiseudun työläisistä*. Kehityksen kirjapaino, Pori.
- Pihkala, Martti (1918). *Minkälainen Suomi meidän on luotava?* Gummerus, Jyväskylä.
- Porvarillinen hirmuvalta Suomessa* (1918). kirjoittaneet A.N.S. ja O.J.P. Suom. kommunistisen puolueen keskuskomitea, Pietari.
- Punakaartilaisten muistelmia Suomesta v. 1918*. (1933) Kirjapaja, Leningrad.
- Rajala, Pertti (1997). *Helmi Haapasen kansalaisista*. TSL, Helsinki.
- Rajala, Pertti (2012). *Helmi Haapasen sisällissota*. TSL, Helsinki.
- Rantakari, K.N. (1919). *Vihollisen leirissä punaisen kapinan aikana*. WSOY, Porvoo.
- Reima, Vilho (1919). *Mitä kylvetään, sitä niitetään. Sota-ajan vaikutuksia koteihin, lasten ja nuorten elämään*. Edistysseurojen kustannus, Helsinki.
- Reima, Vilho (1918). *Vapaan Suomen kansalaisille*. Omakustanne, Helsinki.
- Saarenheimo, Kaarlo (1919). *Porin rykementti vapaussodassa*. Satakunnan kirjateollisuus, Pori.

Salmela-Järvinen, Martta (1950). Työläisnaiset nousevat poliittiseen toimintaan. Artikkeliteoksessa *Työn naisen juhlavuosi*. Toim. Aalle-Teljo, Ida & al. Sosiaalidemokraattinen työläisnaisliitto, Helsinki.

Sillanpää, F.E. (1988) [1919] *Hurskas kurjuus. Päättynyt suomalainen elämäkerta*. Otava, Helsinki.

Ståhlberg, Ester (1922). *Kodit kodittomille*. Otava, Helsinki.

Söderström, Tyne (1928). Satakunta. Artikkeliteoksessa *Valkoinen kirja*. Toim. Riipinen, Hilja & al., Lotta Svärd yhdistys, Helsinki.

Tanner, Väinö (1948). *Kuinka se oikein tapahtui. Vuosi 1918 esivaiheeseen ja jälkiselvittelyineen*. Tammi, Helsinki.

Pienpainatteen

Laine, Hilma (1924). Porin Sosialidemokraattisen Naisyhdistyksen 20-vuotistoimintakertomus vv. 1904–24. Porin sosialidemokraattinen naisyhdistys, Pori.

Lattomerén Työväenyhdistys 75 vuotta. Lattomerén työväenyhdistys, 1982.

Mäki, Arvo (1985). Ruosniemen Työväenyhdistys ry 1905–1985. Ruosniemen työväenyhdistys, Pori.

Tiira, Hannes (1997). Vastuun ja toivon vuosisata. Pihlavan sosialidemokraattisen työväenyhdistyksen vaiheet 1897–1997. Avoin kirja (nid.), Hajala.

Rantanen, Frans (1955). Toejoen Sos.-dem. Naisyhdistys 1905–1955. Toejoen sos. dem. naisyhdistys, Pori.

Tutkimuskirjallisuus

Aakula, Pekka (2001). *80 vuotta. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Porin paikallisyhdistys r.y. 1921–2001*. Mannerheimin lastensuojeluliiton Porin paikallisyhdistys, Pori.

Aarnio, Margaretha – Kaitaranta, Heikki – Kalimo, Esko – Laesvuori, Pertti – Purola, Tapani (1974). *Vanhusten ja työkyvyttömiä kokonaisläketurva 1972. Kansaneläke- ja työeläkerekistereihin perustuva tutkimus*. Eläketurvakeskus, Helsinki.

Aatsinki Ulla (2009). *Tukkiliikkeestä kommunismiin. Lapin työväenliikkeen radikalisoituminen ennen ja jälkeen 1918*. Tampereen yliopisto, Tampere.

Ablovatski, Eliza (2006). Between Red Army and White Guard: Women in Budapest, 1918–1919. Artikkeliteoksessa *Gender and War in Twentieth-Century Eastern Europe*. Toim. Wingfield, N. and Bocur, M. Indiana University Press, Bloomington.

Accompo, Elinor A. (1995). Gender, Social Policy, and the Formation of the Third Republic. An Introduction. Artikkeliteoksessa *Gender and the Politics of Social Reform in France, 1870–1914*. Toim. Accompo, Elinor A. & al. Johns Hopkins University Press, Baltimore.

Ahlbäck, Anders (2014). Taistelu mieheyden militarisoinnista itsenäisyyden alkuvuosina. Artikkeliteoksessa *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Toim. Markkola, Pirjo & al. Vastapaino, Tampere.

Ahto, Sampo (1993). Sotaretkillä. Artikkeliteoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 osa 2. Taistelu vallasta*. VAPK-kustannus, Helsinki.

Alapuro, Risto (2002). Coping with the Civil War of 1918 in twenty-first century Finland. Artikkeliteoksessa *Historical Injustice and Democratic Transition in Eastern Asia and Northern Europe*. Toim. Christie, Kenneth ja Cribb, Robert. RoutledgeCurzon, London.

Alapuro, Risto (1987). Pitkä yhteiskuntarauha 1800-luvulla, äkilliset murrokset 1900-luvun alussa. Artikkeliteoksessa *Nälkä talous kontrolli. Näkökulmia kriisien ja konfliktien syntyyn, merkitykseen ja kontrolliin*. Toim. Pitkänen, Kari. Helsingin yliopisto, Helsinki.

- Alapuro, Risto (1988). *State and Revolution in Finland*. University of California Press, Berkeley.
- Alapuro, Risto (1994). *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933*. Tammi, Porvoo.
- Alapuro, Risto (1995). Valta ja valtio – miksi vallasta tuli ongelma 1900-luvun vaihteessa. Artikkeliteoksessa *Talous, valta ja valtio. Tutkimuksia 1800-luvun Suomesta*. Toim. Haapala, Pertti. Vastapaino, Tampere.
- Alenius, Juha (1997). *Toimeentulon pakosta valtiota vastaan. Naiset sisällissodan jälkiseurauksissa Lahdessa 1918*. Lahden kaupunginmuseo, Lahti.
- Annola, Johanna (2011). *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija: Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880-1918*. SKS, Helsinki.
- Aro, Pirkko – Hentilä, Marjaliisa – Nissinen, Irma (1995). *Työläisnaisen tarina*. Sosiaalidemokraattiset Naiset, Helsinki.
- Arola, Pauli (2003). *Tavoitteena kunnan kansalainen. Koulun kansalaiskasvatuksen päämäärät eduskunnan keskusteluissa 1917-1924*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Arosalo, Sirkka (1994). *Poliittisen väkivallan yhteiskunnallisista edellytyksistä. Punainen ja valkoinen väkivalta Suomessa vuonna 1918*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Autti, Mervi (2005). Selma Ollankedon murhe. Artikkeliteoksessa *Suuret herrat susia, pienet herrat piruja. Kabdeksan näkökulmaa elettyyn elämään*. Toim. Autti, Mervi & Tuominen, Marja. Lapin yliopisto, Rovaniemi.
- Bourke, Joanna (1999). *An intimate history of killing: face-to-face killing in twentieth-century warfare*. Granta Books, London.
- Bourke, Joanna (2008). "Uusi sotahistoria". Artikkeliteoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Kinnunen Tiina & Kivimäki, Ville. Minerva, Helsinki.
- Easton, Fraser (2003). Gender's Two Bodies: Women Warriors, Female Husbands and Plebeian Life. *Past and Present* nro 180, 2003. Ss. 131-174.
- Eerola, Jouni (1988). *Tammisaari 1918*. Tammisaari.
- Ehrnrooth, Jari (1992). *Sanan vallassa, vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905-1914*. SHS, Helsinki.
- Enloe, Cynthia (1986). *Nainen – taakse poistu. Naisten elämän militarisointi*. Rauhankirjallisuuden edistämisseura, Helsinki.
- Garrioch, David (2002). *Making of Revolutionary Paris*. University of California Press, Berkeley.
- Grayzel, Susan (2002). *Women and the First World War*. Longman, Harlow.
- Grayzel, Susan (1999). *Women's Identities at War: Gender, Motherhood, and Politics in Britain and France during the First World War*. University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Haapala, Pertti (1986). *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereelle 1820-1920*. SHS, Helsinki.
- Haapala, Pertti (2009). Yhteiskunnallinen kompromissi. Artikkeliteoksessa *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Toim. Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. WSOY, Helsinki.
- Haapala, Pertti & Tikka, Marko. Vallankumous, sisällissota ja terrori Suomessa vuonna 1918. Artikkeliteoksessa *Sodasta rauhaan. Väkivallan vuodet Euroopassa 1918-1923*. Toim. Gerwarth, Robert & Horne, John. Vastapaino, Tampere.
- Haataja, Lauri & al. (1976). *Suomen työväenliikkeen historia*. Työväen sivistysliitto, Helsinki.
- Hakala, Anu. (2006). *Housukaartilaiset. Maarian punakaartin naiskomppania Suomen sisällissodassa*. Like, Helsinki.
- Hall, Stuart (1999). *Identiteetti*. Suom. ja toim. Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha. Vastapaino, Tampere.

- Hall, Stuart (1992). *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Suom. ja toim. Koivisto, Juha & al. Vastapaino, Tampere.
- Hall, Stuart (2003). The Spectacle of the 'Other'. Teoksessa *Representation: Cultural Representations and signifying practices*. Toim. Hall, Stuart. Sage, Thousand Oaks, Calif.
- Harjula, Minna (2006). Kelvoton kansalaiseksi? Yleisen äänioikeuden rajoitukset ja äänioikeusanomukset Suomessa 1906-17. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2006. Ss. 368–381.
- Heiskanen, Anu (2004). Kansakunnan huonot naiset – myyttinen kuva ja todellisuus Kolmannen valtakunnan alueelle 1944 lähteneistä suomalaista [sic.] naisista. Artikkeliteoksessa *Vieraat sotilaat*. Toim. Alenius, Kari & al. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.
- Helen, Ilpo (1997). *Äidin elämän politiikka: naissukupuolisuus, valta ja itsetuhde Suomessa 1880-luvulta 1960-luvulle*. Gaudeamus, Helsinki.
- Hietaniemi, Tuija (1992). *Lain vartiassa. Poliisi Suomen politiikassa 1917–1948*. SHS Helsinki.
- Hoppu, Tuomas (2008a). Punaiset naissotilaat. Artikkeliteoksessa *Tampere 1918*. Toim. Hoppu, Tuomas & al. Vapriikki, Tampere.
- Hoppu, Tuomas (2008b). *Tampereen naiskaarti. Myytit ja todellisuus*. Ajatus kirjat, Jyväskylä.
- Hoppu, Tuomas (2013). *Vallatkaa Helsinki. Saksan hyökkäys punaiseen pääkaupunkiin 1918*. Gummerus, Jyväskylä.
- Hufton, Olwen (1971). Women in Revolution 1789–1796. *Past and Present* nro 53, 1971. Ss. 90–108.
- Huston, Nancy (1986). The matrix of war: mothers and heroes. Artikkeliteoksessa *Female Body in Western Culture. Contemporary Perspectives*. Toim. Suleiman, Susan Rubin. Harvard University Press, Cambridge.
- Häkkinen, Antti (1995). *Rahasta – vaan ei rakkaudesta. Prostituutio Helsingissä 1867–1939*. Otava, Helsinki.
- Hämäläinen, Pekka (1985). Suomenruotsalaisten rotukäsityksiä vallankumouksen ja kansalaissodan aikoina. Artikkeliteoksessa *Mongoleja vai germaaneja? – rotuteorioiden suomalaiset*. Toim. Kemiläinen, Aira. SHS, Helsinki.
- Immonen, Kari (1987). *Ryssästä saa pubua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918–39*. Otava, Helsinki.
- Innamaa, Kerttu (1968). *Suur-Uhvilan historia II. Yhteiskunnallisen ja taloudellisen murroksen vuodet 1860–1918*. Porin Mlk – Kullaa – Nakkila.
- Isaksson, Pekka (2001). *Kumma kuvajainen. Rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalainen fyysinen antropologia*. Kustannus Puntsi, Helsinki.
- Jaakkola, Jouko (1993). Kun valtio ei auttanut – työväen keskinäinen apu Suomessa. Artikkeliteoksessa *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Toim. Haapala, Pertti. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Jaakkola, Risto (1987). Vallankumous ja punaiset naiset 1918. Artikkeliteoksessa *Oikeutta ja historiaa*. WSOY, Porvoo.
- Jensen-Eriksen, Niklas (2009). *Saksan ja Unkarin kansalaisten sekä heidän suomalaisten puolisoitensa internointi 1944–1947*. Kansallisarkisto, Helsinki.
- Johnson, Eliza (2000). The Girl with the Titus-head: Women in Revolution in Munich and Budapest, 1919. *Nationalities Papers*, Vol. 28, No. 3 (September 2000), Ss. 541–550.
- Junila, Marianne (2009). A Crying Shame? Having a Child with German Father in Finland in the 1940's. *Romanian Journal of Population Studies* 2/2009. Ss. 5–14.
- Junila, Marianne (2006). Isä. ”Saksalainen sotilas”. Artikkeliteoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Kinnunen Tiina & Kivimäki, Ville. Minerva, Helsinki.
- Junila, Marianne (2000). *Kotirintaman aseveljeyttä: suomalaisen siviiliväestön ja saksalaisen sotaväen rinnakkainelo Pohjois-Suomessa 1941–1944*. SKS, Helsinki.
- Junila, Marianne (2014). War through the Children's Eyes. Artikkeliteoksessa *The Finnish Civil War 1918*. Toim. Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas. Brill, Leiden.

- Junila, Marianne & Jalagin, Seija (2009). Lapset ja sota. Artikkeliteoksessa *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Toim. Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. WSOY, Helsinki.
- Juusti, Siiri (2007). *Vuosisata työtä ja unelmia. Porin Sos.-dem. Naisyhdistys ry 1904–2004*. Porin Sos.-dem. Naisyhdistys ry, Pori.
- Jyränki, Antero (2014). *Kansa kahtia, henki halpaa. Oikeus sisällissodan Suomessa?* Art House, Helsinki.
- Kaarle, Juha (1993). Ryssälimppua, ripaskaa ja vallankumousta Turussa 1901–1917. Artikkeliteoksessa *Kasarmin aidan kahden puolen. Kaksisataa vuotta suomalaista varuskuntayhteisöä*. Toim. Lappalainen, Jussi T. SHS, Helsinki.
- Kaarninen, Mervi (1989). Ei ammattia vaan perhettä varten. Työläistyttöjen koulutus 1920-luvun Tampereella. Artikkeliteoksessa *Tuntematon työläisnainen*. Toim. Laine, Leena & Markkola, Pirjo. Vastapaino, Tampere.
- Kaarninen, Mervi (1990). Punaorpojen huolto – köyhäinapua ja kasvatusta. Artikkeliteoksessa *Väki voimakas 4. Suomi 1917–1918*. Toim. Hannikainen, Juha & al. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Kaarninen, Mervi (2008). *Punaorvot 1918*. Minerva, Helsinki.
- Kaarninen, Mervi (2012). Sisällissodan naiset – totuutta etsimässä. Kirja-arvostelu Tuulikki Pekkalaisen teoksesta *Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset*. Historiallinen Aikakauskirja 2/2012, ss. 247–248.
- Kaihovirta, Matias (2014). Käsitykset työläisten mieheydestä sisällissodan jälkeen. Artikkeliteoksessa *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Toim. Markkola, Pirjo & al. Vastapaino, Tampere.
- Kalela, Jorma (2000). *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kalela, Jorma (2005). Suomi ja eurooppalainen vallankumousvaihe. Artikkeliteoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Toim. Pernaa, Ville & Niemi, Mari K. Edita, Helsinki.
- Karemaa, Outi (1998). *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917–1923*. SHS, Helsinki.
- Katainen, Elina (1994). *Akkain aberrusta aatteen hyväksi. Suomen naisten demokraattinen liitto 1944–1990*. KSL, Helsinki.
- Kekkonen, Jukka (1991). *Laillisuuden haaksirikko. Rikosoikeudenkäyttö Suomessa vuonna 1918*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.
- Kero, Reino (1982). *Suomen siirtolaisuuden historia I. Pohjois-Amerikkaan suuntautuneen siirtolaisuuden tausta, määrä, rakenne, kuljetusorganisaatio ja sijoittuminen päämääräalueelle*. Turun yliopiston historian laitos, Turku.
- Keskisarja, Teemu (2013). *Viipuri 1918*. Siltala, Helsinki.
- Kesäläinen, Johanna (2009a). Preiviikin työväenyhdistys ry. Artikkeliteoksessa *Preiviiki, meren alta kyläksi*. Toim. Lääperi, Onerva. Preiviikin kiinteistöyhdistys, Pori.
- Kesäläinen, Johanna (2009b). Sisällissota jakoi kylän kahtia. Artikkeliteoksessa *Preiviiki, meren alta kyläksi*. Toim. Lääperi, Onerva. Preiviikin kiinteistöyhdistys, Pori.
- Ketonen, Oiva (1983). *Kansakunta murroksessa. Kesää 1918 ja sen taustaa*. WSOY, Porvoo.
- Kettunen, Pauli (1986). *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*. SHS, Helsinki.
- Kinnunen, Kaisa (1998). *Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historia 1944–1974*. Suomi-Venäjä seura ry., Helsinki.
- Kinnunen, Tiina (2001). Kun lottaharmaata häväistään. Näkökulmia Sissiluutnantti-debattiin. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2001. Ss. 34–42.
- Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville (2006). Johdatus koettuun sotaan. Artikkeliteoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toim. Kinnunen, Tiina & Kivimäki, Ville. Minerva, Helsinki.
- Kivimäki, Ville (2014). Sotamies Riitaajan poikauhri: Sota suomalaisen mieheyden myyttisenä lähteenä. Artikkeliteoksessa *Näkymätön sukupuoli. Mieheyden pitkä historia*. Toim. Markkola, Pirjo & al. Vastapaino, Tampere.

- Klemetilä, Aimo (1976). *Tampereen punakaarti ja sen jäsenistö*. Tampereen yliopisto, Tampere.
- Koivisto, Juhani (2008). *Tuijotin tulehen kauan. Toivon Kuulan lyhyt ja kiihkeä elämä*. WSOY, Helsinki.
- Koivunen, Hannele (2005). *Madonna ja huora*. Otava, Helsinki.
- Koivuniemi, Jussi (2004). *Joen rytmissä. Porin kaupungin historia 1940-2000*. Porin kaupunki, Pori.
- Kokko, Katriina (1996). Yksin lapsen kanssa. Aviottomia äitejä 1900-luvun alun Helsingissä. Teoksessa *Matkoja moderniin*. Toim. Rahikainen, Marjatta. SHS, Helsinki.
- Kontula, Arvi (1954). *Puolivuosisatainen työläisnaisten taival tahtuu. Porin sosialidemokraattisen naisyhdistyksen 50-vuotiskertomus*. Porin sosialidemokraattinen naisyhdistys, Pori.
- Kontula, Arvi & Rantanen, Vilho (1947). *Taistelujen tie. Porin työväenyhdistys 1887-1947*. Porin työväenyhdistys r.y., Pori.
- Kontula, Osmo (1993). Suomalaisten sukupuolimoraali. Artikkeliteoksessa *Suomalainen seksi. Tietoa suomalaisten sukupuolielämän muutoksesta*. Toim. Kontula, Osmo & Haavio-Mannila, Elina. WSOY, Porvoo.
- Korppi-Tommola, Aura (2005). Toivon vuosikymmenet. Teoksessa *Suomen naisen vuosisadat 2. Toivon rakentajat*. Toim. Utrio, Kaari. Tammi, Helsinki.
- Kostiainen, Auvo (1978). *The Forging of Finnish-American Communism, 1917-1924. A Study in Ethnic Radicalism*. Turun yliopisto, Turku.
- Kuhlman, Erika (2012). *Of Little Comfort: War widows, Fallen Soldiers, and the Remaking of Nation after the Great War*. New York University Press, New York.
- Lackman, Matti (2009). ”Ensimmäisen tasavallan” turvallisuuspoliisi 1918-1944. Artikkeliteoksessa *Ratakatu 12. Suojelupoliisi 1949-2009*. Toim. Simola, Matti. WSOY, Helsinki.
- Lackman, Matti (1994). Etsivä keskuspoliisi 1919-1937. Artikkeliteoksessa *Turvallisuuspoliisi 75 vuotta*. Toim. Simola, Matti & Salovaara, Jukka. Sisäasiainministeriö, Helsinki.
- Lappalainen, Jussi T. (1977). Punakaartin lääkintähuollosta 1. Matkajärjestäjiä ja sanitäärinaisia. *Helsingin lääkärilehti* 1/1977. Ss. 13-19.
- Lappalainen, Jussi T. (1981a). *Punakaartin sota 1*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Lappalainen, Jussi T. (1981b). *Punakaartin sota 2*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Lappalainen, Jussi T. – Piilonen, Juhani – Rinta-Tassi, Osmo – Salkola, Marja-Leena. (1989) (toim.). *Yhden kortin varassa. Suomalainen vallankumous 1918*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Latva-Äijö, Annika (2004). *Lotta Svärdin synty. Järjestö, armeija, naisuus 1918-1928*. Otava, Helsinki.
- Laulajainen, Pertti (1979). *Sosialidemokraatti vai kommunisti. Vaaliekologinen tutkimus Suomen poliittisen työväenliikkeen jakautumisesta kansalais sodan jälkehen*. Itä-Suomen instituutti, Mikkeli.
- Lento, Reino (1951). *Maassamuutto ja siihen vaikuttaneet tekijät Suomessa vuosina 1878-1939*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Lindholm, Helena (1993). Introduction: A conceptual discussion. Artikkeliteoksessa *Ethnicity and Nationalism. Formation of Identity and Dynamics of Conflict in the 1990s*. Toim. Lindholm, Helena. Nordnes, Göteborg.
- Lintunen, Tiina (2009a). ”A Danger to the State and Society”: Effects of the Civil War on Red Women’s Civil Rights in Finland in 1918. Artikkeliteoksessa *Suffrage, Gender and Citizenship. International Perspectives on Parliamentary Reforms*. Toim. Sulkunen, Irma & al. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.
- Lintunen, Tiina (2012). Filthy Whores and Brave Mothers: Women in War Propaganda. Artikkeliteoksessa *Enemy Images in War Propaganda*. Toim. Vuorinen, Marja. Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.
- Lintunen, Tiina (2009b). Naiset sodassa. Artikkeliteoksessa *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Toim. Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. WSOY, Helsinki.

- Lintunen, Tiina (2010). Punaiset naiset aikansa naiskuvan haastajina. Artikkeliteoksessa *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Toim. Railo, Erkki & Laamanen, Ville. Edita, Helsinki.
- Lintunen, Tiina (2014). Women at War. Artikkeliteoksessa *The Finnish Civil War 1918*. Toim. Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas. Brill, Leiden.
- Luostarinen, Heikki (1986). *Perivivohollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–44*. Vastapaino, Tampere.
- Lähteenmäki, Maria (2009). *Maailmojen rajalla. Kannaksen rajamaa ja poliittiset murtumat 1911–1944*. SKS, Helsinki.
- Lähteenmäki, Maria (1995). *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910–1930-luvun Suomessa*. SHS, Helsinki.
- Lähteenmäki, Maria (2001). Miehet, naiset ja sota. *Historiallinen Aikakauskirja* 1/2001. Ss.43–45.
- Lähteenmäki, Maria (2000). *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Sosialidemokraattiset naiset, Helsinki.
- Lähteenoja, Aina – Pulkkinen, Oskari – Hacklin, Werner (1942). *Reposaaren historia*. Freneckelin kirjapaino, Helsinki.
- Länsisalo, Heikki (2005). Ilmari Kianto – sisällissodan valkoinen propagandisti ja anarkisti. *Hiidenkivi* 5/2005. Ss. 6–9.
- Manninen, Ohto (1993). Taistelevat osapuolet. Artikkeliteoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 osa 2. Taistelu vallasta*. VAPK-kustannus, Helsinki.
- Manninen, Turo (1982). *Vapaustaistelu, kansalaissota ja kapina*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Markkola, Pirjo (1989). Maaseudun työläisvaimot. Artikkeliteoksessa *Tuntematon työläisnainen*. Toim. Laine, Leena & Markkola, Pirjo. Vastapaino, Tampere.
- Markkola, Pirjo (2002). *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. SKS, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (1994). *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. SHS, Helsinki.
- Marttila, Anne-Maria (2003). *Ruumiin politiikkaa. Nationalismi, etnisyyt ja seksuaalisuus naisiin kohdistuvan seksuaalisen väkivallan näkökulmasta Bosnian ja Kosovon konflikteissa*. Turun yliopiston poliittinen historia, Turku.
- Mattila, Markku (1999). *Kansamme parhaaksi. Rotuhygieniä Suomessa vuoden 1935 sterilointilakiin asti*. SHS, Helsinki.
- Moksnes, Aslaug (1989). *Barrikadinaisia. Kabdeksan esseetä naisten taistelusta Ranskan vallankumouksen aikana*. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki.
- Myllyntaus, Timo (1981). Työvoimapolitiikka autonomian ajan alkupuoliskolla. Artikkeliteoksessa *När sambället förändras – Kun yhteiskunta muuttuu*. Toim. Kaukiainen, Yrjö & al. SHS, Helsinki.
- Mäkelä, Jaakko (1989). Valtakunta vai kansakunta – repressio vai integraatio? Itsenäistyneen Suomen kontrollipolitiikasta. Artikkeliteoksessa *Turun koulu*. Toim. Soikkanen, Timo. Turun yliopiston poliittinen historia, Turku.
- Mäkelä, Pentti – Saukkonen, Panu – Westerlund, Lars (2004). Vankileirien ja -laitosten kuolintapaukset. Artikkeliteoksessa *Sotaoloissa vuosina 1914–22 surmansa saaneet*. Tilastoraportti. Toim. Westerlund, Lars. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Nagel, Joane (2000). Ethnicity and Sexuality. *Annual Review of Sociology*, 1/2000. Ss. 107–133.
- Nagel, Joane (1998). Masculinity and Nationalism: Gender and Sexuality in the Making of Nations. *Ethnic and Racial Studies*, 2/1998. Ss. 242–269.
- Nenola, Aili (1990). Sukupuoli, kulttuuri ja perinne. Artikkeliteoksessa *Louhen sanat. Kirjoituksia kansanperinteen naisista*. Toim. Nenola, Aili & Timonen, Senni. SKS, Helsinki.

- Nevala-Nurmi, Seija-Leena (2012). *Perhe maanpuolustajana. Sukupuoli ja sukupolvi Lotta Svärd – ja suojeleuskuntajärjestöissä 1918–1944*. Tampere University Press, Tampere.
- Niemi, Veikko (1990). Punainvalidit. Artikkeliteoksessa *Väki voimakas 4. Suomi 1917–1918*. Toim. Hannikainen, Juha & al. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Nieminen, Marjo (2007). *Lastensuojelulapset ja koulutus sosiaali- ja koulutuspoliittisessa keskustelussa 1900–1930-lukujen Suomessa*. Turun yliopisto, Turku.
- Nikunen, Minna (2001). Nainen ja henkrikos, ”Mies ei halunnut mistään hinnasta luopua vaimostaan”. Artikkeliteoksessa *Nainen/naisuus/naisellisuus*. Toim. Nikunen, Minna & al. Tampere University Press, Tampere.
- Nivala, Elina (2006). Kunnan kansalainen yhteiskunnan kasvatuksellisenä ihanteena. Artikkeliteoksessa *Hyvät ihminen ja kunnan kansalainen. Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan*. Toim. Kurki, Leena & Nivala, Elina. Tampere University Press, Tampere.
- Ollila, Anne (1993). *Suomen kotien päivä valkenee...:Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*, Historiallisia Tutkimuksia 173. SHS, Helsinki.
- Olsso, Pia (2005). *Myytti ja kokemus. Lotta Svärd sodassa*. Otava, Helsinki.
- Paasivirta, Juhani (1957). *Suomi vuonna 1918*. WSOY, Porvoo.
- Paavolainen, Jaakko (1990). Kun vankilan portit avautuivat. Artikkeliteoksessa *Väki voimakas 4. Suomi 1917-1918*. Toim. Hannikainen, Juha & al. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko (1966). *Poliittiset väkivaltaisuuDET Suomessa 1918 I. 'Punainen terrori'*. Tammi, Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko (1967). *Poliittiset väkivaltaisuuDET Suomessa 1918 II. 'Valkoinen terrori'*. Tammi, Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko (1974). *Suomen kansallinen murhenäytelmä. Punainen ja valkoinen terrori ja vankileirit v. 1918*. Tammi, Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko (1971). *Vankileirit Suomessa 1918*. Tammi, Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko (1979). *Väinö Tanner, senaattori ja rauhanhankkija: elämäkerta vuosilta 1912–1923*. Tammi, Helsinki.
- Palmgren, Raoul (1983). *Kapinalliset kynät I. Itsenäisyysajan työväenliikkeen kaunokirjallisuus. Kaksi puoluekirjallisuutta ja muutovallankumous (1918–30)*. WSOY, Porvoo.
- Pekkalainen, Tuulikki (2011). *Susinartut ja pikku immet. Sisällissodan tuntemattomat naiset*. Tammi, Helsinki.
- Peltola, Jarmo (2007). Vasemmiston jäljillä. Artikkeliteoksessa *Hirmuvallan huolena vankilat ja tuonela. Luokka, liike ja yhteiskunta 1918–1944. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla II*. Tampere University Press, Tampere.
- Peltonen, Ulla-Maija (2000b). Kuolema sisällissodassa 1918 – muistamisen ja unohtamisen kysymyksiä. *Elore* 2/2000, URL:http://cc.joensuu.fi/~loristi/2_00/pel200.html [luettu 1.12.2005].
- Peltonen, Ulla-Maija (2003). *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. SKS, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (1996). *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. SKS, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija (2000a). Sisällissota ja naiset: sosiaalinen muisti ja kerronta. Artikkeliteoksessa *Telling, remembering, interpreting, guessing*. Toim. Vasenkari, Maria & al. Suomen kansantietouden tutkijain seura, Joensuu.
- Peltonen, Ulla-Maija (1990). Virkavalta ja muistitieto – punaisten elämäkerralliset muistelmat vuodesta 1918. Artikkeliteoksessa *Väki voimakas 4. Suomi 1917-1918*. Toim. Hannikainen, Juha & al. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Peltonen, Ulla-Maija & Stenvall, Kirsti (1991). Johdanto. Myyttien ja symbolien tulkinnoista. Artikkeliteoksessa *Myytit ja symbolit*. Toim. Peltonen, Ulla-Maija & Stenvall, Kirsti. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.

- Piilonen, Juhani (1993). Rintamien selustassa. Artikkeliteoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 osa 2. Taistelu vallasta*. VAPK-kustannus, Helsinki. Ss. 484–627.
- Piilonen, Juhani (1992). Sisäinen rakennustyö. Artikkeliteoksessa *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920 osa 3*. Toim. Manninen, Ohto. VAPK-kustannus, Helsinki.
- Piilonen, Juhani (1982). *Vallankumous kunnallishallinnossa*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Piilonen, Juhani (1988). Women's Contribution to "Red Finland" 1918. *Scandinavian Journal of History* 13, 1988 (1). Ss. 39–48.
- Pikkusaari, Jussi (1998). *Vaikea vapaus. Sosialidemokratian häviö kirkolle 1850-luvulta 1920-luvulle käydystä Suomen kulturihistoriassa*. SHS, Helsinki.
- Pitkänen, Kari (1982). Väestönkehitys. Artikkeliteoksessa *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Toim. Ahvenainen, Jorma & al. Tammi, Helsinki.
- Pomata, Gianna (1991). Unwed mothers in the late nineteenth and early twentieth centuries: Clinical histories and life histories. Artikkeliteoksessa *Microhistory & the Lost Peoples of Europe*. Toim. Edward Muir & Ruggiero, Guido. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Pulma, Panu & Kauppi, Matti (1990). Värden av de röda krigsvärnlösa 1918 som socialt och politiskt problem. *Historisk Tidskrift för Finland*, 1990 (3), 446–464.
- Puntila, L.A. (1958). Juhani Paasivirran *Suomi vuonna 1918* arvostelu. *Historiallinen Aikakauskirja* 1958, Ss. 338–345.
- Pylkkänen, Ali (2008). Sotahistorian tutkimuksen nykytila: tutkijan ja Turun yliopiston historian laitoksen näkökulmasta katsottuna. Artikkeliteoksessa *Suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytila*. Toim. Karjalainen, Mikko & Jouko, Petteri. Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitos, Helsinki.
- Pylkkänen, Ali (2001). *Suojeluskuntalaiset – keitä he olivat? Vapaaehtoisten maanpuolustajien sosiaalinen kerrostuneisuus 1917–1944*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki.
- Rahikainen, Marjatta (2001). "Naiset näkyvät Suomessa tekevän vaikka mitä" Artikkeliteoksessa *"Työllä ei oo kukkaan rikastunna" Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Toim. Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja. SKS, Helsinki.
- Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja (2001) (toim.) *"Työllä ei oo kukkaan rikastunna." Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*, SKS, Helsinki.
- Rajala, Pertti (2005). *Punaista on aate. Satakunnan Sosialidemokraatit ry 100 vuotta. Elämää ja tuokiokuvia "Salinin ja Tannerin piirissä" 100-vuotistaipaleelta*. Satakunnan Sosialidemokraatit, Pori.
- Rajala, Pertti (2007). *"Poikaski käy työväentalolla" Kertomus Friitalan työväenyhdistyksen 100-vuotistaipaleelta*. Friitalan sos.dem. työväenyhdistys, Ulvila.
- Rantala, Jukka (2002). *Kansakoulunopettajat ja kapina. Vuoden 1918 punaisuussytykset ja opettajan asema paikallisyhteisössä*. SKS, Helsinki.
- Rantatupa, Heikki (1983). Punaisten ja valkoisten huolto. Artikkeliteoksessa *Paikallisyhteisö ja sotalaitos*. Toim. Rantatupa, Heikki. Paikallishistoriallinen toimisto r.y., Helsinki.
- Rasila, Viljo (1968). *Kansalaissodan sosiaalinen tausta*. Tammi, Helsinki.
- Rasila, Viljo (1982). Väestönkehitys ja sosiaaliset ongelmat. Artikkeliteoksessa *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Toim. Ahvenainen, Jorma & al. Tammi, Helsinki.
- Rautee, Elsa (1958). Naiset kansalaissodassa. *Kommunisti* 1–2/1958.
- Rentola, Kimmo (1994). *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*. WSOY, Porvoo.
- Rinta-Tassi, Osmo (1986). *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Rislakki, Jukka (1995). *Kauhun aika. Neljä väkivallan kuukautta keskisuomalaisessa jokilaaksossa*. Vastapaino, Tampere.

- Roselius, Aapo (2007). *Teloittajien jäljillä: valkoisten väkivalta Suomen sisällissodassa*. Tammi, Helsinki.
- Roselius, Aapo (2014). The War of Liberation, the Civil Guards and the Veterans' Union: Public Memory in the Interwar Period. Artikkeliteoksessa *The Finnish Civil War 1918*. Toim. Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas. Brill, Leiden.
- Saarela, Tauno (2008). *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*. SKS, Helsinki.
- Saarela, Tauno (1996). *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Kansan sivistystyön liitto, Helsinki.
- Saarela, Tauno (2014). To Commemorate or Not: The Finnish Labor Movement and the Memory of the Civil War in the Interwar Period. Artikkeliteoksessa *The Finnish Civil War 1918*. Toim. Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas. Brill, Leiden.
- Saarela, Tauno (2009). Työväenliikkeen tulkinnat sisällissodassa. Artikkeliteoksessa *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Toim. Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. WSOY, Helsinki.
- Saarikoski, Vesa (2005). Yhteiskunnan modernisoituminen. Artikkeliteoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Toim. Pernaa, Ville & Niemi, Mari. Edita, Helsinki.
- Saarinen, Juhani (1972). *Porin historia III 1809–1939*. Porin kaupunki, Pori.
- Salkola, Marja-Leena (1985a). *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 1*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Salkola, Marja-Leena (1985b). *Työväenkaartien synty ja kehitys punakaartiksi 2*. Valtion painatuskeskus, Helsinki.
- Selén, Kari & Pylkkänen, Ali (2004). *Sarkatakkien armeija. Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918–1944*. WSOY, Helsinki.
- Salokangas, Raimo (1987). Puoluepolitiikka ja uutisjournalismi muuttaville lehtimarkkinoille. Artikkeliteoksessa *Suomen lehdistön historia 2. Sanomalehdistö suurlakosta talvisotaan*. Toim. Tommila, Päiviö. Kustannuskiila, Kuopio.
- Satka, Mirja (1993). Sota-aika perhekesitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. Artikkeliteoksessa *Hyvinvointivaltio ja historian oikut*. Toim. Haapala, Pertti. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Seppo, Juha (1983). *Uskovien yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki.
- Seppälä, Aarne (2005). *Varjosta valoon ja vaikuttajaksi. Työväenliikkeen nousu suomalaisessa yhteiskunnassa. Porin Työväenyhdistys ry 1887–2005*. Porin työväenyhdistys, Pori.
- Siironen, Miika (2011). *Vapaussodan perintö. Valkoisuus paikallisyhteisössä – sisältö, ylläpitäjät ja rapautuminen Iisalmessa 1918–1933*. Omakustanne, Oulu.
- Siltala, Juha (1993). Etninen puhdistus Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/1993. Ss. 221–228.
- Siltala, Juha (1985). *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*. Otava, Helsinki.
- Siltala, Juha (1996). Röda gardets kvinnor. *Historisk tidskrift för Finland* 1/1996. Ss. 1–27.
- Siltala, Juha (2009). *Sisällissodan psykohistoria*. Otava, Helsinki.
- Siltala, Juha (1999). *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjat kansallisessa projektissa*. Otava, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1969). *Kansalaisota dokumentteina 2. Valkoista ja punaista sanankäyttöä v. 1917–1918*. Tammi, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1975). *Kohti kansan valtaa 1. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen puolue 75 vuotta*. Suomen sosialidemokraattisen puolueen puoluetoimikunta, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1961). *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti*. WSOY, Porvoo.

- Soikkanen, Timo (1984). *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus. Ulko- ja sisäpolitiikan linjat ja vuorovaikutus Suomessa vuosina 1933–1939*. Turun yliopisto, Turku.
- Soininen, Arvo M. (1981). Maataloustyöväen palkat vv. 1878–1913. Artikkeliteoksessa *När samhället förändras – Kun yhteiskunta muuttuu*. Toim. Kaukiainen, Yrjö & al. SHS, Helsinki.
- Stephenson, Jill (1981). *The Nazi Organisation of Women*. Croom Helm, Lontoo.
- Stites, Richard (1990). *The Women's Liberation Movement in Russia. Feminism, Nihilism, and Bolshevism, 1860–1930*. Princeton University Press, New Jersey.
- Stockdale, Melissa K. (2004). "My death for the Motherland Is Happiness". Women, Patriotism and Soldiering in Russia's Great War, 1914–1917. *The American Historical Review* 109.1. Ss. 78–116.
- Sulamaa, Kaarle (1999). *Lotta Svärd – Uskonto ja isänmaa*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Sulkunen, Irma (1989a). *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Sulkunen, Irma (1989b). Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Artikkeliteoksessa *Kansa liikkeessä*. Toim. Alapuro, Risto & al. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Sulkunen, Irma (1991). *Retki naishistoriaan*. Hanki ja jää, Helsinki.
- Sulkunen, Irma (2009). "Suffrage, Nation and Citizenship – The Finnish Case in an International Context," Artikkeliteoksessa *Suffrage, Gender and Citizenship: International Perspectives on Parliamentary Reforms*. Toim. Irma Sulkunen & al. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.
- Sulkunen, Irma & Alapuro, Risto (1989). Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen. Artikkeliteoksessa *Kansa liikkeessä*. Toim. Alapuro, Risto & al. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami (2009). Vankileirit. Artikkeliteoksessa *Sisällissodan pikkujättiläinen*. Toim. Haapala, Pertti & Hoppu, Tuomas. WSOY, Helsinki.
- Suomenmaa. Maantieteellinen-taloudellinen ja historiallinen tietokirja*. (1921) Osa III. Tietosanakirja-Osakeyhtiö, Helsinki.
- Telin, Tuula & al. (1988). *Pihlavan Puutyöväen ammattiosasto r.y. n:o 92. 80 vuotta paremman elämän puolesta 1906–1986*. Pihlavan Puutyöväen ammattiosasto 92, Pori.
- Tepora, Tuomas (2014). Changing Perceptions of 1918: World War II and the Post-War Rise of the Left. Artikkeliteoksessa *The Finnish Civil War 1918*. Toim. Roselius, Aapo & Tepora, Tuomas. Brill, Leiden.
- Teräs, Kari (2001). *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituihin työelämän suhteisiin 1880–1920*. SKS, Helsinki.
- Tikka, Marko (2004a). *Kenttäoikeudet – Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. SKS, Helsinki.
- Tikka, Marko (2006). *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskuntalaiset, virkavalta ja kansa 1918–1921*. SKS, Helsinki.
- Tikka, Marko (2004b). Vallankumoukselliset tuomiolla. Varkauden kenttäoikeus ja sen tuomiot. Artikkeliteoksessa *Ruumiita ja mustelmia. Näkökulmia väkivallan historiaan*. Toim. Aatsinki, Ulla & Valenius, Johanna. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Tikka, Marko & Arponen, Antti (1999). *Koston kevät. Lappeenrannan teloitukset 1918*. WSOY, Porvoo.
- Tilly, Louise A. & Scott, Joan W. (1987). *Women, Work, and Family*. Routledge, New York.
- Tukkinen, Tauno (2008). *Naiskapinallisten henkilötappiot 1918*. Omakustanne, Karjalohja.
- Tuominen, Martta (1974). Nog växer håret om jag får behålla livet. Artikkeliteoksessa *Finlands röda garden. En bok om klasskriget 1918*. Toim. Palmer, Carsten & Mankinen, Raimo. Bokförlaget, Göteborg.
- Turunen, Mirja (2005). *Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918*. Atena, Jyväskylä.

- Uimonen, Minna (2006). Kansalaisuuden marginaaleissa. Artikkeliteoksessa *Kunnon kansalainen?* Kirjoittajat Halste-Korpela, Heli & al. Helsingin kaupunginmuseo, Helsinki.
- Uola, Mikko (2006). Parlamentaarisen demokratian haastajat 1920- ja 1930-luvuilla. Artikkeliteoksessa *Kansanvalta koetuksella*. Suomen eduskunta, Helsinki.
- Upton, Anthony F. (1981). *Vallankumous Suomessa. II osa*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Uusitalo, Taina (2014). *Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2002). *Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjyys paikallisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään*. SKS, Helsinki.
- Vares, Vesa (1990). Hans Kalm ja suurpolitiikka – tottelemattomuudella miltei maailmanhistoriaan. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* 9. Ss. 49–88.
- Vares, Vesa (1998). *Kuninkaan tekijät. Suomalainen monarkia 1917–1919. Myytti ja todellisuus*. WSOY, Porvoo.
- Vares, Vesa (2010). Suomi diktatuurien kontekstissa. Artikkeliteoksessa *Suomi muuttuvassa maailmassa. Ulkosuhteiden ja kansallisen itseymmärryksen historiaa*. Toim. Railo, Erkka & Laamanen, Ville. Edita, Helsinki.
- Vares, Vesa (2000). *Varpuset ja pääskysyet. Nuorsuomalaisuus ja Nuorsuomalainen puolue 1870-luvulta vuoteen 1918*. SKS, Helsinki.
- Vattula, Kaarina (1989). Lähtöviivallako? Naisten ammatissatoimivuudesta, tilastoista ja kotitaloudesta. Artikkeliteoksessa *Tuntematon työläisnainen*. Toim. Laine, Leena & Markkola, Pirjo. Vastapaino, Tampere.
- Vattula, Kaarina (1981). Palvelustyöstä konttoristiin – naisen työhönsallistuminen 1880–1940. Artikkeliteoksessa *När sambället förändras – Kun yhteiskunta muuttuu*. Toim. Kaukiainen, Yrjö & al. SHS, Helsinki.
- Westerlund, Lars (2004). Naisten kuolleisuus vuoden 1918 sodassa. Artikkeliteoksessa *Sotaoaloissa vuosina 1914–22 surmansa saaneet*. Tilastoraportti. Toim. Westerlund, Lars. Valtioneuvoston kanslia, Helsinki.
- Williams, Beryl (1986). Kollontai and after: Women in the Russian Revolution. Artikkeliteoksessa *Women, State and Revolution. Essays on Power and Gender in Europe since 1789*. Toim. Reynolds, Siân. Cambridge University Press, Brighton.
- Virtanen, Keijo (1986). Siirtolaisten paluu kotimaahan. Artikkeliteoksessa *Suomen siirtolaisuuden historia 3. Sopeutuminen, kulttuuritoiminta ja paluumuutto*. Toim. Virtanen, Keijo & al. Turun yliopiston historian laitos, Turku.
- Wood, Elisabeth A. (1977). *The Baba and the Comrade: Gender and Politics in Revolutionary Russia*. Indiana University Press, Bloomington.
- Wunsch, Sinikka (2003). Lupa vihata – propaganda ja viholliskuvat mielipiteen muokkaajina konfliktitilanteissa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2/2003. Ss. 263–277.
- Wunsch, Sinikka (2004). *Punainen uhka: Neuvostoliiton kuva johtavassa suomalaisessa sanomalehdissä maaliskuusta 1938 talvisodan päättymiseen maaliskuussa 1940*. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.
- Ylikangas, Heikki (1990). *Mennytt meissä. Suomalaisen kansanvallan historiallinen analyysi*. WSOY, Porvoo.
- Ylikangas, Heikki (1996). *Tie Tampereelle. Dokumentoitu kuvaus Tampereen antautumiseen johtaneista sotatapahtumista Suomen sisällissodassa 1918*. WSOY, Porvoo.
- Östman, Ann-Catrin (2001). Kvinnorna och åkerbruksarbetet: Om det gemensamma arbetets betydelse. Artikkeliteoksessa *”Työllä ei oo kukkaan rikastunna” Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla*. Toim. Rahikainen, Marjatta & Räisänen, Tarja. SKS, Helsinki.

Julkaisemattomat opinnäytteet

Anttonen, Varpu. *Valkeakosken naiskaarti Suomen sisällissodassa 1918*. Historian pro gradu –työ. Tampereen yliopiston historiatieteen laitos 2009.

Hakala, Anu. *Housukaartilaiset eivät tyytyneet. Maarian punakaartin naiskomppania Suomen sisällissodassa*. Suomen historian pro gradu -työ. Turun yliopiston Suomen historian laitos 2004.

Honkanen, Heikki. *Kartanokapinoista kenttäkäräjille. Sisällissota ja siihen johtanut kehitys Ulvilan kunnassa*. Poliittisen historian pro gradu -työ. Turun yliopiston poliittisen historian laitos 2000.

Hämäläinen, Erkki. *Labden työväen järjestyskaarti – punakaarti vv. 1917-1918 organisaationa ja sodankäyntivälineenä*. Suomen historian pro gradu -työ. Helsingin yliopiston historian laitos 1983.

Hämäläinen, Erkki. *Labden kaupungin ja esikaupunkien miespunakaartilaisten sosioekonominen ja poliittinen tausta vv. 1917–1918*. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopiston historian laitos 1993.

Ilvonen, Mirva. *Varustajia, lipuntekijöitä, ruumiinpesijöitä – Valkoiset naiset Suomen sisällissodassa 1918*. Suomen historian pro gradu -työ. Helsingin yliopiston historian laitos 2002.

Järä, Johanna. *Kodin, uskonnon ja isänmaan puolesta. Sota-ajan lottatoiminta Porin alueella*. Suomen historian pro gradu -työ. Turun yliopiston historian laitos 1996.

Kaihovirta, Matias. *Bland rödbanditer, vilseledda arbetare och goda medborgare i Billnäs bruksambälle. En mikrohistorisk studie över återhämtnings- och anpassningsprocessen efter inbördeskriget 1918*. Pohjoismaisen historian pro gradu -työ. Åbo Akademin humanistinen tiedekunta 2007.

Kumpumäki, Jaana. *Valtiorikosoikeudessa tuomitut naiset vuonna 1918*. Oikeushistorian tutkielma. Helsingin yliopiston rikos- ja prosessioikeuden sekä oikeuden yleistieteiden laitos 1996.

Lehtiaho, Anna. *Rangaistava kapinallisten sairaanhoitajana. Punakaartin naisantitäärit valtiorikosoikeudessa vuonna 1918*. Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -työ. Helsingin yliopiston historian laitos 2007.

Nieminen, Marjo. *Työttömyys ja selviytyminen. Vuonna 1919 työttömänä olleiden tamperelaisleskien elämäнкаari ja selviytymissatrategiat*. Suomen historian pro gradu -työ. Tampereen yliopiston historian laitos 1999.

Ollila, Anna-Maria. *Paremmän elämän toivossa. Yhteiskunnallinen subtautuminen kaupunkien irtolaisnaisiin 1800- ja 1900-luvun vaihteessa Suomessa*. Kulttuurihistorian pro gradu -työ. Turun yliopiston historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos 2011.

Piironen-Honkanen, Marja. *Punakaartin aseelliset naiskomppaniat Suomen sisällissodassa 1918*. Poliittisen historian pro gradu -työ. Helsingin yliopiston poliittisen historian laitos 1995.

Sainio, Susanna. *Naiset kunnallispolitiikassa. Porin kaupunginvaltuustossa 1934–1942 vaikuttaneiden Fanny Ahlforsin ja Tyjne Söderströmin toiminnan vertailu*. Suomen historian pro gradu -työ. Turun yliopiston historian laitos 2005.

Salonen, Jaana. *”Toimeton, kuljeskeleva ja pabantapainen”. Irtolaisuudesta epäillyt ja poliisin heihin kohdistama kontrolli Turussa vuosina 1907–1915*. Suomen historian pro gradu -työ. Turun yliopiston historian laitos 2004.

Suoranta, Kaisa. *”Ei kai ole syyni vuoden 1918 tapahtumat...” Punaleskien avustaminen 1918–1948*. Suomen historian pro gradu -työ. Joensuun yliopisto 2006.

Vihonen, Lasse. *Valtiorikosoikeudet Suomessa 1918*. Suomen historian pro gradu -työ. Helsingin yliopiston historian laitos 1977.

Ylitalo, Essi. *”Innokas punikki”. Hyvinkään punakaartilaisnaiset sisällissodan jälkiselvittelyissä 1918*. Poliittisen historian pro gradu -työ. Helsingin yliopiston politiikan ja talouden tutkimuksen laitos 2011.

Dokumenttifilmit

Punaiset esiliinat. Ohjaus Rustanius, Seppo. Tuotanto: YLE TV2 Dokumenttiprojekti ja Illume Oy. 1997.

Sähköiset lähteet

Edilex. Päättös korvauksen suorittamisesta vuoden 1918 sodan johdosta vankileirissä tai vankilassa olleille 169/1973, <<http://www.edilex.fi/smur/19730169>> [luettu 26.9.2013]

Finlex, Suomen Suuriruhtinaanmaan Rikoslaki 19.12.1889, nro 39, 2. luku §11, §14. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>. [luettu 13.5.2013]

Finlex, uskonnonvapauslaki 267/1922, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220267> [luettu 18.11.2008]

Kansanedustajamatrikkeli. Eduskunnan www-sivu Kansanedustajat 1907-. <http://www.eduskunta.fi/thwfakta//hetekau/hex/hxent.htm>. [luettu 23.10.2014]

Libertyellisfoundation. Passenger record search. <http://www.libertyellisfoundation.org/> [luettu 6.11.2014]

Mäkiranta, Sari & Lääperi, Onerva. Kahden valtakunnan vihollinen. Naisia Porissa näyttely Satakunnan museossa. http://www.pori.fi/material/attachments/hallintokunnat/kulttuuritoimi/satakunnanmuseo/verkkonayttelyt/6FwNE0Kef/Kahden_valtakunnan_vihollinen.pdf [luettu 22.10.2014]

Suomen sotasurmat 1914-1921, <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main> [luettu 29.1.2015]

Suomen virallinen tilasto (SVT): Kunnallisvaalit [verkkojulkaisu]. ISSN=2323-1092. 2000, Kunnallisvaalit 1918-1996 . Helsinki: Tilastokeskus <http://www.stat.fi/til/kvaa> [luettu 20.5.2015].

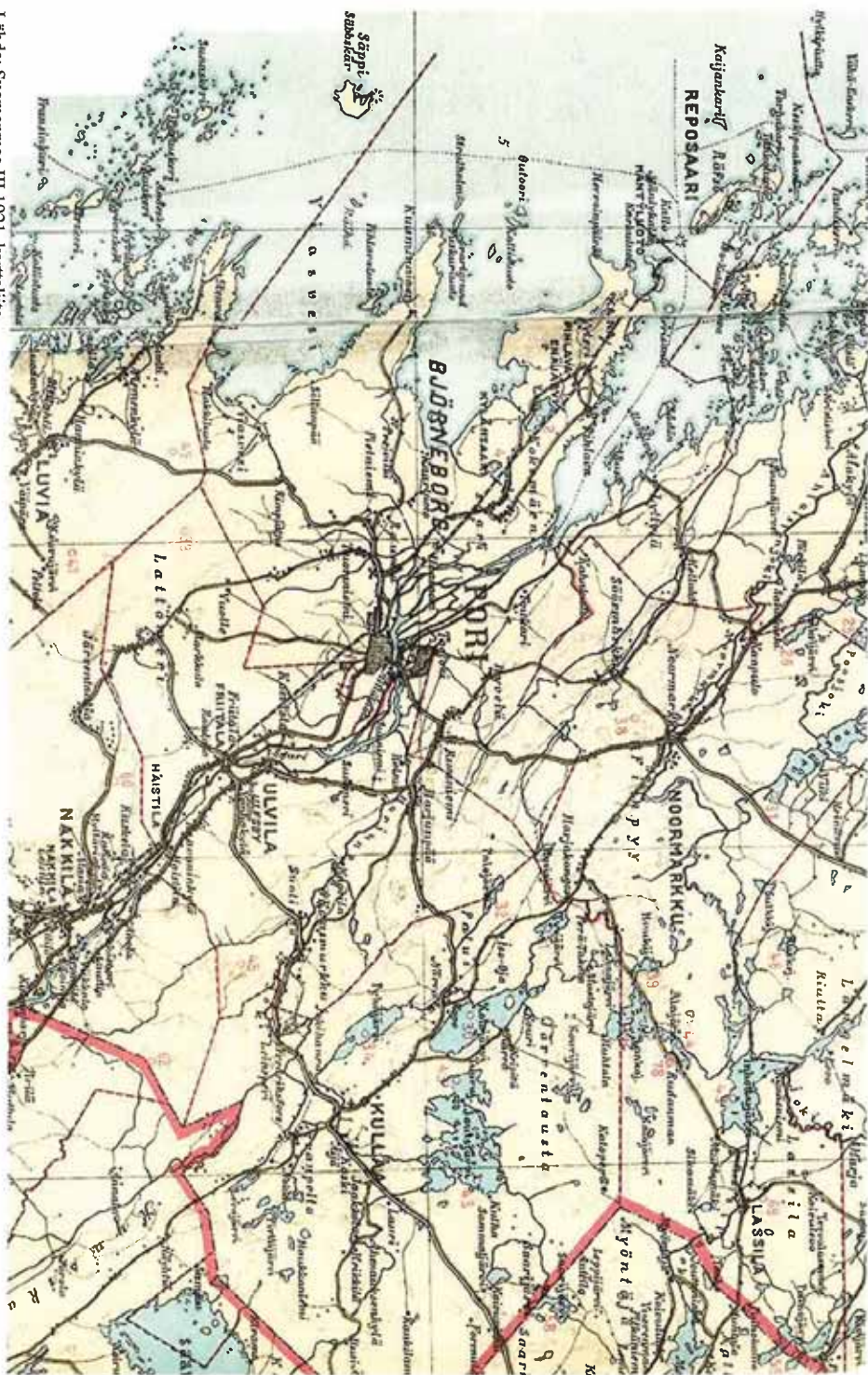
Suomi 80: itsenäistymisen vuodet 1917-1918. www.uta.fi/suomi80 [luettu 1.12.2005].
Suomen sotasurmat 1914-1921. <http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main?lang=fi> (luettu 13.3.2005)

Valtiopäiväpöytäkirjat (VP) 1994-1995. <http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/vexhaku.sh?lyh=%27%27?kieli=su> [luettu 13.12.2013]

Sähköpostit:

Arkistopäällikkö Lasse Vihosen sähköposti ”Tutkimuskysymys” Tiina Lintuselle 3.11.2008. Tekijän hallussa.

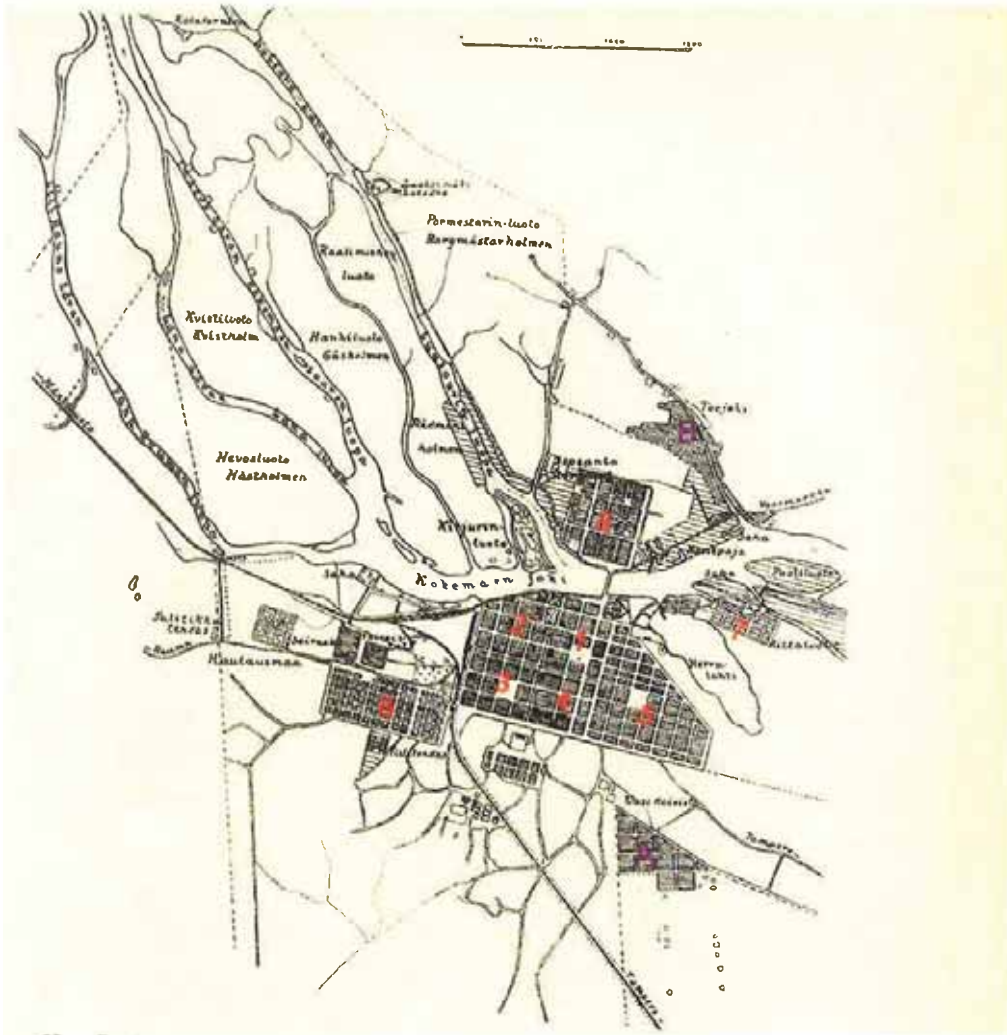
LIIITE 1.

Lähde: Suomenmaa III 1921, karttaliiite.

LIITE 2

Porin kaupungin kartta

Lähde: Suomenmaa III 1921, 473. Kaupunginosien numerointi tekijän lisäys. Karttaan on merkitty myös Ulvilan kylät Uusi-Koivisto (=A) ja Toejoki (=B).

